Mario Soldati

Cele două orașe

Editura Eminescu

MARIO SOLDATI

Cele două oraşe

162

În româneşte de
Adriana Lăzărescu

EDITURA EMINESCU
1979

Cuprins

Lui Carlo Ponti
În amintirea unui prieten comun

Cuvântul autorului

Mulţumesc prietenilor Giorgio Bassani, Mario Bonfantini, Aldo Buzzi. Giorgio De Blasi, care m-au ajutat prin sfaturile lor să scriu şi să corectez acest roman. Mulţumesc poetului Pinin Pacot, care a avut amabilitatea de a revizui grafia frazelor în dialect.
Exceptând figurile şi evenimentele istorice la care am căutat să mă refer totdeauna cu exactitate, toate acţiunile şi toate personajele reprezentate în acest roman sunt imaginare.

PARTEA ÎNTÂI

1

CU MÂNA DREAPTĂ ÎNMĂNUŞATĂ, mama lui apucă impetuos marginea de piele a uşii masive şi-o dădu în laturi: lăsă să treacă, unul după altul, trupurile enorme ale mătuşilor, în foşnetul mătăsurilor negre, impresionante sub vălurile lor de doliu. Între timp, cu mâna stângă îl ţinea strâns de umăr; apoi îl împinse înainte.

Bisericuţa de ţară era încă pustie, rece şi întunecoasă. Ca de obicei, de cum au intrat, a şi început lupta surdă între el şi mama sa. El căuta să rămână ultimul, aşa încât să se aşeze lângă ea, la marginea băncii. Dar mama ţinea ca el să stea în genunchi între cele două mătuşi. Emilio le ura, lângă ele nu era chip să se mişte, fiind nevoit să se prefacă încontinuu că se roagă. Dar mama insista de fiecare dată. Cu două luni în urmă, Emilio descoperise motivul acestei insistenţe. Un colonel de artilerie, însoţit de Prense, bătrânul grădinar, apăruse în mod misterios în dreptul glasvandului din sufragerie. Erau primele ore ale unei după-amieze de iulie. Din cauza căldurii, după ce serviseră masa, toţi cei din vilă dormeau; verişoarele pentru că erau mici, ceilalţi pentru că erau mari; toţi, în afara lui şi a slujnicelor. Bucătăreasa spăla vasele, dincolo. Fata din casă termina cu strânsul mesei. Iar el, aşteptând ca Pierino, nepotul grădinarului, cu trei ani mai mare decât el, să vină să-i arate bicicleta, profita de lipsa de supraveghere ca să joace un joc interzis: de-a războiul

cu soldaţii de plumb pe vechea pardoseală de cărămidă care murdărea de praf roşu pantalonii şi picioarele, motivul interdicţiei. Absorbit de joc auzise scârţâitul cizmelor pe pietriş abia în ultima clipă; odată cu apariţia colonelului, negru, portocaliu şi scânteietor pe fondul verde al grădinii însorite.

Înalt, mustăcios, ţanţoş, se opri; privi în jos spre Emilio şi soldăţeii lui; apoi se întoarse spre Prense, rotindu-şi uşor capul şi ridicându-şi bărbia, în semn de mută şi seacă întrebare, Prense, vechi grenadier din ’48, îi răspunse întocmai întrebării lui mute, fără niciun gest:

— *A l’é cit d’la nvuda*[1].

Şi astfel Emilio înţelesese că acel colonel o căuta pe una din cele două mătuşi; şi că, mai mult ca sigur, nu era vorba de mătuşa Vittoria, ci de mătuşa Elisa, deoarece singurul ei fiu, căpitan de cavalerie, era pe front în Libia.

Fără îndoială, sosirea neaşteptată şi comportamentul colonelului aveau ceva neobişnuit de solemn. Emilio îşi dăduse imediat seama; dacă nu din alte motive, cel puţin din acela că l-a speriat şi l-a inhibat de a se mai adresa lui Prense, cum ar fi vrut, pentru a protesta că Pierino încă nu venise.

O treziseră pe mama. Colonelul se retrăsese cu ea în salonul cel mare, care era mai totdeauna închis, întunecat şi ziua. Avea sarcina de a anunţa familiei moartea căpitanului Sanfront.

Singurul fiu. Şi celibatar. Şi mătuşa Elisa era bogată: bogat era de asemenea soţul ei, bătrânul conte Sanfront, Acum, moştenitorii!…

În seara aceea, tatăl lui Emilio nu se întorsese cu trenul de şapte, ca de obicei. Rămăsese la Torino, aşa spusese mama, ca să fie alături de unchiul Sanfront în clipa când aveau să-i comunice vestea.

Mătuşii Elisa, care era cu ei la ţară, acolo la Rivoli, în

[1] E copilul nepoatei (în dialect piemontez).

vechea vilă, îi tăinuiseră vizita colonelului: începuseră doar să-i spună că fiul ei fusese rănit, şi că cel venit de la Torino cu această veste nu era un colonel, ci un simplu sublocotenent. Sora ei, Vittoria, îşi luase obligaţia de a-i dezvălui adevărul încetul cu încetul; se închisese în cameră cu ea şi nu îngăduia nici unui alt membru al familiei să se apropie; cele două surori aveau să-şi petreacă toată noaptea împreună, veghind sau odihnindu-se în acelaşi pat.

În vilă era o atmosferă pe care Emilio n-o mai cunoscuse până atunci, adică până la vârsta de zece ani. Toţi, inclusiv femeile de serviciu, tăceau sau vorbeau în şoaptă; păşeau în vârful picioarelor; îşi ştergeau în repetate rânduri lacrimile, fie ele sincere sau false. Masa de seară a celor două verişoare fusese anticipată cu mai bine de jumătate de oră; apoi, amândouă au fost trimise imediat la culcare.

El nu simţea niciun fel de regret. Da, vărul Amedeo îi era simpatic. Înalt, roz în obraji, blond, cu mantia mare, albastru deschis. Dar îl văzuse atât de rar. De câte ori venea în vizită, era foarte grăbit. Îi săruta pe tata şi pe mama pe amândoi obrajii, lua un ceai sau un vermut; alte patru săruturi, şi dispărea. În aceste puţine minute, Emilio, fascinat de uniformă, nu scăpa niciodată ocazia să se apropie de vărul lui mai mare. Ar fi vrut să-l atingă. Sau dacă nu, începea să mângâie măcar fireturile care atârnau de la sabia lui impresionantă, ca să se joace. Şi de fiecare dată vărul desprindea cu delicateţe mânuţa copilului, dar o făcea ca şi cum fireturile s-ar fi agăţat de vreun scaun. Nici atunci nu se uita la el, ci continua să vorbească cu tata şi cu mama. Niciodată nu se jucase cu el. Niciodată nu-i dăruise ceva.

Prin urmare, de ce ar fi trebuit să simtă vreun regret? Mai degrabă, vestea îi provocase un fel de neastâmpăr, determinat de schimbarea neaşteptată a dispoziţiei tuturor, şi de răsturnarea ritualurilor serale: la drept

vorbind, îl umplea de bucurie. Îşi făcea el socoteala şi spera că a doua zi, fiind absorbiţi de evenimentul extraordinar, şi grijulii faţă de mătuşa Elisa şi de bătrânul conte, care, fără îndoială, avea să plece din Torino ca să fie alături de soţia lui, la Rivoli, cei mari se vor ocupa mai puţin de el. Şi atunci, în sfârşit, va fi liber să stea mai mult timp cu Pierino, care-i arătase minunata lui bicicletă Stucchi roşie, şi-i făgăduise, în mare taină, că-l va învăţa să meargă pe ea.

Cu acest gând, când mama îi spusese că nu putea aştepta reîntoarcerea tatii, şi că imediat după cină trebuia să se ducă la culcare, nici măcar nu protestase.

Numai că, tocmai din cauza acestei anticipări, sau poate dintr-o firească reacţie nervoasă în faţa unor discuţii neobişnuite, a plânsetelor şi a tăcerilor cărora le fusese martor, după câtva timp se trezise.

Nu îndrăznise să cheme pe cineva. Neclintit şi întins pe pat cu faţa în sus, fixa cu ochii holbaţi dreptunghiul ferestrei: foarte înalt, striat de jaluzele, abia vizibil şi totuşi atât de liniştitor.

Ciulind urechea şi ridicându-şi capul de pe pernă, auzea, din camera îndepărtată a mătuşii Elisa, un vaiet continuu, ca strigătul păsărilor de noapte.

Până când: paşi iuţi pe pietrişul din grădină, clinchetul glasvandului, glasul răguşit prea bine cunoscut de el: sosise tata. Cât să fi fost ceasul? Poate că era miezul nopţii, sau mai târziu. Cum venise? Cu „Isotta-Fraschini” a unchiului Sanfront? Nu auzise zgomotul maşinii. Dar poate că automobilul nu intrase până în curte, ci se oprise afară.

Un zgomot de paşi pe scară. Vocea mamei şi a tatii într-o avalanşă de şoapte iuţi şi agitate. Acum, înaintau pe coridor. Acum, intrau în camera lor, camera alăturată de cea în care dormea el; ca totdeauna, uşa rămăsese întredeschisă; apăru fascicolul de lumină prin crăpătura uşii.

Tata şi mama vorbeau fără întrerupere, în şoaptă şi agitaţi.

Zgomotul caracteristic al tatii când îşi scotea cizmele; tac; apoi o lungă pauză şi din nou; tac.

Mama spunea:

— Ssst! Să văd dacă doarme.

În tăcerea lăsată brusc, auzi gemând din toate balamalele uşa cea veche. Intra mama. Ca de obicei, venea să vadă dacă era bine învelit.

Închise ochii. Îşi ţinu respiraţia. Mama se apropie, se aplecă deasupra lui, dar ceva mai puţin ca de obicei, mai grăbită: îi atinse uşor fruntea cu un sărut. Emilio îi simţi parfumul care pluti o clipă în juru-i, parfumul ei atât de plăcut, de delicat: lângă care ar fi vrut să stea mereu, mai ales la biserică.

Acum mama se retrăgea, se îndepărta, ieşea din cameră: lăsând însă uşa tot întredeschisă. O auzi spunându-i tatii:

— Doarme liniştit.

Deschise ochii. Rămase neclintit fixând crăpătura uşii prin care pătrundea fascicolul de lumină. Şi iată că încet, încet, tata şi mama reîncepură să vorbească la fel ca mai înainte.

...acum moştenitorii: acum, după moartea vărului Amedeo, moştenitorii familiei Sanfront puteau fi tata şi mama, şi apoi, într-o zi, chiar el. Sau Alberto, fiul mătuşii Vittoria, vărul lui Amedeo în acelaşi grad ca tata, şi soţia lui, Marie-Rose, şi după aceea, într-o zi, în locul lui, cele două mici verişoare şi verişorul Vittorio, care avea aceeaşi vârstă cu el şi care-şi petrecea totdeauna vacanţa în Franţa, la bunicii din partea mamei.

Mai era posibil ca moştenirea, după cum ar fi fost drept şi normal („drept şi normal: echitabil, echitabil!” repeta glasul tatii care deveni, la un moment dat, din cauza agitaţiei excesive, din răguşit şi şoptit, strident.; şi mama îl potoli: – „Fii atent, Luigi, că trezeşti copilul”), mai era

posibil ca moştenirea să fie împărţită în părţi egale între familia lui Alberto şi aceea a tatii, ambele familii având acelaşi grad de rudenie cu Sanfront, Şi dacă bunica Cristina ar mai fi fost în viaţă, fără îndoială că aceasta ar fi fost hotărârea finală a mătuşii Elisa.

Cândva, cele trei surori Racagni, fiicele generalului Racagni, Vittoria, Elisa şi Cristina, au fost foarte unite. Dar, din păcate, Cristina, bunica lui Emilio din partea tatii, murise de mult; Emilio aproape că nici nu şi-o mai amintea. Şi, încet, încet, în toţi acei ani, cele două surori rămase, în loc să fi păstrat faţă de soţul surorii dispărute, sau faţă de fiul acesteia, cel puţin o parte din afecţiunea pe care o avuseseră faţă de ea, îi lăsaseră una pe seama celeilalte. Îmbătrânind, deveniseră inseparabile. Trăiau amândouă în aceeaşi casă, la Torino, în vila Sanfront. Când Ceroni, tatăl lui Alberto şi soţul mătuşii Vittoria, şef de serviciu la Ministerul lucrărilor publice, ieşise la pensie şi se întorsese definitiv de la Roma, unchiul Sanfront, convins de soţia lui, cedase cumnaţilor Ceroni tot etajul al doilea.

Acum, după moartea singurului său băiat, ce-i mai rămânea mătuşii Elisa, dacă nu credinţa şi ataşarea aceea morbidă faţă de sora ei?

— Depinde de tine! — se auzea vocea tatii, din ce în ce mai clară în tăcerea nocturnă a vilei.

Dar acum, ca să poată asculta până la sfârşit. Emilio avea de luptat cu somnul.

— Depinde de tine: trebuie să ştii să o cultivi!

— De mine?! — răspundea mama cu un râs amar. Mătuşa Elisa nu m-a putut suferi niciodată. A fost geloasă pe mine! Spunea că Amedeo mă privea cu multă simpatie! Că eu cochetam cu el. Nu, nu; mă urăşte. Tu mai degrabă. Tu eşti fiul surorii ei: nici mai mult şi nici mai puţin decât Alberto, fiul celeilalte surori.

— Şi când trăia biata mama... — murmura tata, şi atunci mătuşa Elisa o prefera în locul mamei, sărmana, pe

scumpa ei Vittoria. Îţi închipui după. Nu, eu nu sunt în stare. Şi apoi, astea sunt treburi de femei, ele sunt mai dibace. E rândul tău să te faci utilă, să-i devii indispensabilă, să-i intri pe sub piele... Nu spun *imediat: mai întâi* trebuie să aştepţi să-i treacă şocul. Dar după aceea, încet, încet, să-i intri în suflet. Şi, până una alta, trebuie să-i fii aproape. Chiar dacă e mătuşa Vittoria lângă ea, nu contează. Aproape ea, aproape şi tu. Mătuşa Vittoria e bătrână. Sunt atâtea lucruri pe care le poate face numai o femeie tânără, în plinătatea forţelor sale, ca tine. În sfârşit, va trebui să te sacrifici, să lupţi. Fără şovăire, să lupţi, să lupţi. Nu pentru noi, ci pentru Emilio, pentru cariera lui. Nu trebuie să fie lipsit de ceea ce i se cuvine. N-ar fi drept.

Şi iată de ce în vara aceea, după vestea morţii lui Amedeo, mama lui Emilio angajase cu mătuşa Vittoria şi cu verii Ceroni o luptă surdă şi plină de zel.

Supraveghea bucătăria, pentru ca mâncărurile care nu-i plăceau mătuşii Elisa să nu apară niciodată la masă, chiar dacă erau destinate celorlalţi comeseni.

În acest scop, hotărâse chiar ca, pe tot timpul vilegiaturii, adică a menajului în comun cu mătuşa Elisa, să renunţe la vin, pe care aceasta nu-l putuse suferi niciodată, cu toate că, ce-i drept, tolera să vadă cum beau alţii, nu fără a-şi manifesta însă deseori dezgustul. Tatăl lui Emilio, deşi cu neplăcere, aprobase hotărârea: şi se resemna ca după ce lua masa să manevreze în aşa fel, încât, fără a fi văzut de mătuşi, să se refugieze în bucătărie, unde bea pe nerăsuflate câteva pahare.

Venea apoi ora când mătuşa Elisa trebuia să se ducă la culcare. Cele două nepoate, adică mama lui Emilio şi Marie-Rose, mama verişoarelor, se luau la întrecere, în fiecare seară, pe ascuns şi violent, căutând fiecare să ia prima *bouillotte* cu apă caldă pentru mătuşa. Mai totdeauna reuşea mama lui Emilio; fiindcă Marie-Rose, tocmai în acel sfert de oră, era ocupată cu fetiţele.

Mama ieşea impetuos din bucătărie, strângând în braţe ca pe o pradă punga cu apă caldă învelită şi bine închisă; se apropia de mătuşa Elisa, o ajuta să se ridice şi, susţinând-o de subţioara dreaptă, în timp ce mătuşa Vittoria o susţinea de subţioara stângă, o însoţea, pas cu pas, pe scara cea mare de piatră, până în pragul uşii camerei ei de dormit.

Şi aici, puţin timp după aceea, Marie-Rose îşi lua cu regularitate revanşa: era admisă în camera unde avea acces numai mătuşa Vittoria; era admisă, ba chiar mai mult, era chemată s-o ajute pe bătrână la dezbrăcat şi să spună rugăciunea împreună cu ea.

În schimb, mama lui Emilio nu putea să treacă acest prag. Trebuia să se întoarcă jos contrariată, umilită, îngrijorată şi, uneori, să se încrucişeze pe scară cu rivala ei blondă, susţinându-i privirea piezişă, zâmbetul ei sigur şi subtil.

Şi nici nu era în stare să se resemneze. Totdeauna, în ultima clipă, continuând s-o ţină pe mătuşă de subţioara dreaptă, căuta să se strecoare şi în dormitor. Dar, de fiecare dată, mătuşa Vittoria, fără menajamente, îmbrâncind-o aproape, o desprindea de sora ei: apoi, uitându-se cam pieziş, de sub sprâncenele încă negre şi stufoase şi schiţând cu buzele obişnuita-i grimasă de dispreţ, o făcea să se retragă cu un sec şi ironic „noapte bună”, care putea fi tradus clar în: „Hai, hai, du-te, ne-am înţeles, nu?!”

Pentru mama lui Emilio era mult dacă reuşea să atingă, cu un sărut uşor obrazul cadaveric al mătuşii Elisa, care-i răspundea doar cu un oftat ceva mai adânc.

Emilio vedea tot şi înţelegea tot. Era de acord, bineînţeles, cu părinţii săi. De acord ca principiu: cel puţin jumătate din moştenire ar fi trebuit să fie a lor, a familiei Viotti. Dar nu era de acord cu toate acele linguşiri care, după părerea tatii şi a mamei, erau obligatorii pentru a intra în graţiile mătuşii Elisa. Cu instinctul infailibil al

copiilor pentru lucrurile care nu-i privesc direct, el simţea că totul era inutil. Şi apoi, totdeauna le urâse pe bătrânele lui mătuşi: mai ales pe mătuşa Vittoria care, atât cu el, cât şi cu toţi, în genere, în afara celor ce se numeau Ceroni sau Sanfront, era în mod invariabil dură, agresivă, mitocancă: avea aerul de parcă tot timpul ar fi jignit-o cineva,

Mătuşa Elisa părea mai delicată. Poate că şi era. O demonstra (cu câte un sărut uşor, câte o castană glasată, un scud de argint) numai când lipsea sora ei; ceea ce se întâmpla arareori şi niciodată după moartea singurului său fiu.

Sora ei o domina. În faţa ei, chiar şi înainte de moartea băiatului, mătuşa Elisa nu îndrăznea să zâmbească. Tăcea. Privea melancolic, cu ochii albaştri holbaţi pe figura ei flască şi palidă, cândva foarte frumoasă, pălind că imploră: „Iertare. Nu vă pot spune nimic. Nu vă pot da nimic. Aş vrea, dar nu pot. Sunt o victimă”.

Acum, durerea sfâşietoare a pierderii lui Amedeo stinsese în ea şi acest reflex de delicată blândeţe. Devenise aidoma surorii sale: întunecată, aspră. În ea scânteia doar ura faţă de toţi cei ce continuau să mai trăiască pe lumea asta, după ce îi murise fiul: ură, mai ales, faţă de nepoţii din aceeaşi generaţie cu fiul ei, adică faţă de Alberto Ceroni şi de tatăl lui Emilio.

Pare-se că mătuşa Vittoria intuise acest ciudat sentiment al surorii ei. De aceea, după moartea lui Amedeo, făcuse în aşa fel, încât fiul său, Alberto, inginerul, să nu vină la Rivoli nici duminica.

Acest lucru putea părea ciudat: dat fiind că soţia şi fetele lui erau acolo în vilegiatură, atât de aproape de Torino. Şi totuşi s-a găsit o explicaţie: Alberto avea lucrări importante în legătură cu un dig în Veneto. Toţi au dat crezare motivării, până şi părinţii lui Emilio. Numai Emilio, fără să fi mărturisit nimănui, se gândise că nu era decât o scuză: şi poate că încă o dată părerea lui era cea reală.

După aproape o lună de la moartea fiului său, mătuşa Elisa apăruse din nou într-o odaie sau alta din vilă, abia târându-se, sprijinită sau mai degrabă agăţată de braţul mătuşii Vittoria, care nu părea mai puţin epuizată decât sora sa. Începuse să coboare din nou la orele mesei. Şi atunci, lui Emilio nu-i scăpase privirea ei de ură, pe care, în fiecare seară, la cină, o arunca tatălui său: când acesta, sosit de la Torino cu trenul de şapte, se aşeza pe locul lui, aflat, din păcate, chiar în faţa ei, intra brusc în conul de lumină izolant şi revelator.

Triste, taciturne, mesele din toamna aceea funebră. Nu erau triste în schimb pentru Emilio. Era mic: dar nu atât, încât să nu priceapă importanţa banilor şi a moştenirii; totuşi, destui de mic pentru a nu-şi face o grijă din asta. Viaţa (chiar viaţa în care ar fi trebuit, după cum, îl auzea mereu spunând pe tatăl lui, „să-şi facă o poziţie”) era o imensă aventură, îndepărtată, care, cu sau fără această moştenire, avea să se realizeze foarte bine: o distracţie nezăgăzuită, nemărginită!

Ce va face? Va deveni avocat? Medic? Inginer ca unchiul lui? Nu-şi făcea griji. Un singur lucru era sigur: nu va deveni avocat erarial[2] ca tatăl lui şi nici magistrat. Fusese odată la Curte şi atunci, pe neaşteptate, i se păruse că glasul tatălui său era răguşit; şi el crezuse că răguşise din cauză că pledase prea mult ca avocat, vorbind îndelung de toate lucrurile acelea plicticoase.

Nu, în viaţă erau infinite alte „poziţii sociale”. Nu-şi făcea griji. Până una, alta, calculele lui secrete se adeveriseră. A doua zi după vestea morţii lui Amedeo, luase prima lecţie de bicicletă de la Pierino. Şi în vreo două săptămâni învăţase. Dar, până atunci, avusese permisiunea de a merge numai prin grădină, sau în spatele vilei, în păduricea îngrădită.

[2] *avocato erariale;* avocat care apără dreptul statului; oracio - tezaurul statului. (n. tr.).

Mama îl împinse cu forţa spre bancă, şi-l obligă să îngenuncheze între cele două mătuşi.

În fiecare clipă a vieţii lui de copil exista totdeauna ceva ce-şi dorea mai mult ca orice.

Acum, în clipa asta deosebită pentru el, ceea ce-şi dorea cel mai mult era o adevărată excursie cu bicicleta cu Pierino: un drum de la Rivoli până la Villarbasse, până la Trana, până la Avigliana,

Mâine era ultima zi în care Pierino mai rămânea acolo*;* după aceea se reîntorcea la Torino. Îşi găsise singur o slujbă: ucenic în laboratorul unui fotograf. Se ducea pentru prima dată să lucreze.

Şi mama lui Emilio, ştiind că mâine însemna ultima zi cu Pierino. Îi dăduse, în sfârşit, atât de râvnita permisiune.

Simţind scândura tare sub genunchi, Emilio se gândi cu bucurie că a doua zi va pedala, ore în şir, liber şi fericit, cu Pierino. Fixă mulţumit lumânările pe care călugăriţa le aprindea una câte una la altar.

Una câte una. Fiecare lumânare aprinsă însemna încă o clipă care se scurgea, care înainta, cu o minunată inexorabilitate, spre ziua de mâine. Timpul nu se întoarce niciodată: dar abia se depăna, era încă tot în faţa lui.

Lumina fluctuantă, caldă şi roşietică, creştea încet, încet, scânteind pe aurul din tabernacol şi pe cel al candelabrelor. Încet, încet, bisericuţa se umplea de ţărănci şi de doamne în vilegiatură, cu un catifelat zgomot de paşi.

Începu rugăciunea care o slăvea pe Fecioara Maria, Emilio o rostea cu glas tare, punându-şi în ea entuziasmul, nerăbdarea, siguranţa propriei speranţe.

Bătrânele mătuşi stânjenitoare şi rău mirositoare între care era ghemuit, simboluri de moarte şi putere, nu mai existau: le uitase, gândindu-se la Pierino şi la bicicletă, lăsându-se furat de cantilena sonoră a *Avei Maria,* fixând flăcările de la altar.

Unde, mult mai curând decât îndrăznise să spere, apăru preotul înveşmântat în mantia lui aurie: semn că slujba se apropia de sfârşit. Tămâia începu să fumege, emanând parfumul vechi şi misterios. Glasul viril intona, amplificându-se şi vibrând în bolţile baroce ale micuţei biserici:

Tantum ergo Sacramentum...

2

ÎN JURUL ANULUI 1912, MODA MArilor vilegiaturi la munte şi la mare era abia la început. Multe familii din Torino, deşi înstărite, se mulţumeau să-şi petreacă vara în câte o localitate modestă din regiunea subalpină Canavese, sau, mai degrabă, dată fiind apropierea mai mare de oraş, pe coroana podişurilor dintre lacurile Avigliana şi castelul Rivoli, între cursul apei Dora şi cel al apei Sangone: pe acele ondulaţii maiestuoase, bogate şi azi în vechi desişuri de arbuşti mai mult decât în viţă de vie sau pe ogoare, care, prin imensul lor amfiteatru par că barează gura văii Susa şi care, cu aerul pur, descătuşat de ceaţa ce lâncezeşte în valea Padului, pe vremea aceea salvat şi de fumul fabricilor instalate de-a lungul Ripariei, ofereau, din înălţimea, fie chiar neînsemnată, a fiecărei culmi sau de la ferestrele căsuţelor răspândite ici-colo, o privelişte încântătoare în apropierea arcului alpin.

Locuinţele erau, aproape în exclusivitate, vechi vile pitoreşti, construite în secolele XVII şi XVIII, şi gospodării ţărăneşti legate de ele; clădiri joase, ale căror acoperişuri

roşietice se ascundeau în verdele dens şi înalt al marilor parcuri şi desişuri, confundându-se, în alt anotimp, cu rugina şi încâlceala ramurilor despuiate.

Perpetuând un vechi obicei, vara şi toamna, în vile, se mutau nobilii din oraş. În sezon, casele familiilor decăzute, sau care începeau să decadă, erau închiriate burghezilor mai înstăriţi şi mai ambiţioşi: celor ce râvneau să se adapteze imediat obiceiurilor nobililor, după ce se îmbogăţiseră fie prin comerţ, fie datorită primelor dezvoltări ale industriei.

Familia micuţului Emilio Viotti era în plină ascensiune. Înrudită cu cei din familia Sanfront, descindea, dinspre bunica din partea tatălui lui Emilio, din generalul Racagni: nobil şi el, deşi numele era fără alte adausuri de titluri nobiliare. Generalul Racagni, nu peste măsură de înstărit, lăsase celor trei fete, ca moştenire indivizibilă, vila de la Rivoli.

Cei din familia Sanfront posedau (pe lângă o vilă pa colină, foarte aproape de Torino, pe şoseaua Santa Margherita) un castel la Sanfront, în Cuneese: prea departe, pe vremea aceea, şi oricum prea incomod pentru o vilegiatură. Şi ei, cât timp Amedeo fusese în colegiu la Moncalieri şi avusese libere verile, veneau în vilegiatură la Rivoli, unde îşi duceau viaţa alături de cea a cumnaţilor Ceroni şi Viotti.

Dar când Amedeo, după terminarea liceului, intrase la Academia din Modena, contele Sanfront, care până atunci numai din dragoste faţă de copil făcuse sacrificiul de a se despărţi în fiecare an de Torino şi de clubul său, petrecându-şi vilegiatura cu cumnaţii, s-a resemnat, foarte bucuros de altfel, ca în acea perioadă să se despartă de soţia sa. Într-adevăr, aceasta n-ar fi renunţat niciodată să-şi petreacă cel puţin acele câteva luni alături de adorata ei soră, Vittoria, care trăia tot restul anului la Roma.

Bunica lui Emilio murise de curând. Vilegiatura de la

Rivoli era dominată de perechea autoritară şi sinistră a celor două mătuşi bătrâne, înconjurate, datorită moştenirii, cu infinite atenţii de nepoatele din familia Viotti şi Ceroni, dar pe care Emilio le ura, iar verişoarele le priveau cu o sacră teamă. În schimb, contele Sanfront, pe care nimeni din familie nu pierdea ocazia de a-l numi *barba Sanfront, mè barba Sanfront*[3], îşi făcea rar apariţia; şi atunci, deşi bătrân şi suferind, fascina pe cei din jur subjugându-i, mai ales pe copii. Era tipul aristocratului din secolul al XVIII-lea, aparent respectuos faţă de normele fundamentale, dar în forul său interior libertin, cu o viguroasă vitalitate, capricios: când foarte uman, când despotic, dar totdeauna fascinant. Înalt, robust, păr roşcat, mustăţi stufoase, tăiate scurt şi egal, pe timpuri aidoma culorii părului, adică un blond roşcat, azi de un alb imaculat: pălărie tare, palton bleumarin, pe talie, mergea iute, în pas milităresc, ţanţoş, fixând în pământ şi ridicând orizontal un baston din trestie indiană, de Malacca, de care nu se despărţea, când venea la vilă pentru o scurtă vizită, decât în ultima clipă, când trecea din vestiar în salon, şi a cărui prezenţă, când era lăsat pe vreun scaun sau în suportul de umbrele, era semnul fără echivoc al sosirii sale.

Vila data din prima jumătate a secolului al XVIII-lea şi era într-o stare oarecum de decădere. La şes, în mijlocul câmpurilor şi al pădurilor, între şoseaua Villarbasse şi un canal de scurgere, fusese construită destul de departe de vechiul centru din Rivoli; departe de acel grup medieval de case şi biserici, de ulicioare şi ziduri, care se strâng şi se cocoaţă pe povârnişul oriental al colinei, spre podişul dominat de castelul savoiard.

Dar, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Rivoli, azi un orăşel de peste zece mii de locuitori, devenise un târg important extinzându-se treptat asupra şesului din jur înspre Rivalta, Villarbasse, Torino şi spre Alpignano:

---

[3] unchiul Sanfront, unchiul meu Sanfront (în dialect piemontez).

pretutindeni, dar nu înspre castel, înalţi funcţionari, burghezi, meşteşugari, până şi ţărani îmbogăţiţi începuseră să ciupească din parcurile şi proprietăţile nobililor: să-şi construiască vilişoarele şi căsuţele, doborând copacii seculari din parcuri; şi să-şi făurească din resturile acestea falnice grădinile lor cochete.

Cu excepţia vilei Rignon, a vilei Cavalli şi a vilei Nuvoli plantaţiile dense de arbori nu mai apărau liniştea aristocratică a vechilor faţade gălbui de privirea curioasă a primilor excursionişti duminicali. Acum, prin gardurile de fier se vedea tot: aleile, glasvandurile elegante, parterurile ovale, răzoarele cu cerceluşi, tufele bogate de ortensii şi bujori, magnoliile înalte, cedrii din Liban.

În alte cazuri, însă, câte unul din domnii aceia, silit de obligaţii financiare să vândă o bucată de pământ după alta, tot parcul, exceptând partea cea mai apropiată de vilă, găsise remediul de a împrejmui ceea ce-i mai rămăsese cu un zid suficient de înalt şi ţepos datorită cioburilor de sticlă de tot felul. Atunci nu mai era solemna poartă de fier forjat, ci un portal de lemn, rustic şi robust, vopsit în verde. Nu mai exista nicio familie a paznicilor vilei, ci un simplu grădinar, care avea şi sarcina de a fi paznic.

Acestea erau şi condiţiile vilei Racagni pe vremea războiului din Libia: şi grupul celor patru familii, care stăteau acolo în timpul vacanţei, era o mostră ciudată pentru societatea torineză a ultimilor ani înainte de marele război şi de marea explozie industrială.

Vechea vilă, precum şi cele două mătuşi bătrâne reprezentau familia Racagni, adică mica nobilime, lipsită de latifundii şi de capitaluri, lăsată întru totul în grija virtuţii militare a fiilor săi, care, de altfel, dispreţuiau orice altă carieră: decădere fatală, inevitabilă, care s-ar fi evitat dacă acei generali şi acei colonei ar fi fost necinstiţi.

Cei din familia Viotti şi Ceroni erau înalţi funcţionari, magistraţi, profesionişti: reprezentau pătura care se

îmbogăţea iute şi se ridica. Bunicul lui Emilio era din zona Vercelli; mulţi ani funcţionar la Notariatul din Trino, oraşul unde se născuse şi unde mai trăia încă, fiind pensionar, se căsătorise cu o descendentă a familiei Racagni, adică, după cum se spunea atunci, *bien au-dessus de lui*[4], şi de aceea îşi îndreptase apoi cei doi fii spre magistratură. Unul singur reuşise: cel mai mare, din 1907 procurorul regelui la Curtea de Apel din Genova. Celălalt, tatăl lui Emilio, întâmpinând poate unele dificultăţi la învăţătură, avusese ambiţii mai modeste; totuşi, în domeniul ales atinsese culmea: la o vârstă nu prea înaintată ajunsese avocat erarial.

În schimb, unchiul Ceroni. Soţul mătuşii Vittoria, parcursese o strălucită carieră funcţionărească. În 1865, la douăzeci de ani abia împliniţi, angajat de pe atunci funcţionar regal, urmase transferarea capitalei la Florenţa, apoi, după 1870, la Roma: aici, la Ministerul lucrărilor publice, devenise şef de serviciu. În familie, soţia şi cumnata, mătuşa Elisa şi mătuşa Vittoria, de fiecare dată când vorbeau despre el îşi ridicau imediat tonul până a ajunge la o ciudată dublă violenţă: admirativă faţă de prea integral şi incoruptibilul funcţionar şi dispreţuitoare faţă de oricine l-ar fi acuzat sau suspectat de contrariul. Acest *oricine* era totdeauna o fiinţă vagă, neprecizată, fără formă şi fără nume. Poate că Emilio terminase prima clasă de gimnaziu fără să fi dat de proverbul *excusatio non petita*[5]: oricum, nu ar fi avut niciodată răutatea de a-l aplica spontan: şi totuşi era impresionat şi el, un copil, de acea bruscă şi furibundă luare de atitudine. Impresionat, dar nu convins. Capul chel şi sferic al unchiului Ceroni, chipul rotund şi rotunzii ochelari de aur, ochii verzi, ca două bile, holbaţi, cu un râs sarcastic, atitudinea cumpătată şi tăcută, toate aveau ceva respingător, mai ales pentru un copil. Dacă unchiul

[4] mult mai sus-pusă decât el (franc.)

[5] scuză necerută (lat.) — cine se scuză se acuză (proverb).

Sanfront era un aristocrat generos, distractiv, impulsiv, unchiul Ceroni era funcţionarul tipic, meschin, plicticos, socotit. În mod instinctiv, Emilio îl compara pe unul cu celălalt; şi simpatia lui nu putea să nu se îndrepte spre unchiul Sanfront.

Unchiul Ceroni, deşi stabilit de peste treizeci de ani la Roma, într-un apartament de pe strada Cavour, de îndată ce ieşise la pensie se întorsese la Torino şi-l determinase pe fiul său Alberto să studieze la Politehnica din Torino. Nu era nicio îndoială: dată fiind autoritatea bătrânului funcţionar de la Lucrările publice, numele lui a fost de ajuns ca să îl ajute pe proaspătul inginer să reuşească la primele concursuri, să intre imediat în combinaţiile de antrepriză. Şi ce-i cu asta? Pur şi simplu o altă dovadă că cei din familia Ceroni nu erau doar mai ambiţioşi, ci mai duri, mai încăpăţânaţi, mai norocoşi decât cei din familia Viotti. La aceeaşi concluzie ducea şi comparaţia între căsătoria lui Alberto şi cea a tatălui lui Emilio, Marie-Rose, soţia lui Alberto, era, din partea tatălui, o Piatti di Piea şi de Moransegno: nume, înzestrări, zestre; din partea mamei, o du Buisson de Courson-Cristot, veche familie normandă, căreia i se conferise şi titlul nobiliar pontifical. Mama lui Emilio, în schimb, era fiica unui avocat din Bagnone, pe jumătate ligur, deci, şi pe jumătate toscan: un om simpatic dar un confuz cu mintea greoaie şi, cum se întâmplă cu provincialii ambiţioşi şi nu prea inteligenţi, foarte îngâmfat; avocatul erarial o cunoscuse la Spezia, primul lui post.

Mai rămânea familia Sanfront. Era arca siguranţei, în care Viotti şi Ceroni visaseră totdeauna să intre, ştiind totuşi că nu era vorba decât de un vis. Acum, după moartea singurului moştenitor al contelui Sanfront, visul devenea pe neaşteptate o realitate. Era o spoială aurită, care se prindea de oricine stătea în apropierea privilegiaţilor. Era o şansă rară, şi pentru ei unică, de a ajunge la malul unei lumi noi, pe una din puţinele punţi

aruncate între bogăţia feudalităţii agricole, dependentă de casa Savoia, şi bogăţia modernă, dependentă de marea industrie: între puterea lui Fert şi aceea a Fiat-ului.

Diferenţa între a te numi Sanfront sau a te numi Viotti sau Ceroni fusese stabilită o dată pentru totdeauna de Luigi Viotti, tatăl lui Emilio, şi de Alberto Ceroni, când erau copii, oarecum la vârsta de azi a lui Emilio; şi când, în mod regulat, în fiecare luni, miercuri şi vineri dimineaţă la nouă, sosea o şaretă cu un vizitiu şi aştepta în faţa portalului verde al vechii vile: venea să-l ia pe verişorul Amedeo ca să-l ducă până la Gerbido, spre Torino, unde erau grajdurile cu caii de curse ai familiei Sanfront şi unde micuţul avea să călărească.

Case noi pentru ţărani şi chiar grajduri pentru vaci fuseseră construite, înainte chiar de sfârşitul secolului, la marginea zidului care împrejmuia restul parcului: adică, puţinele răzoare, pergolele, ultimele alei, ultimele fâşii de pământ împădurit. Cântecul cocoşilor şi plicticosul glu-glu al curcanilor, o mulţime de muşte şi, din când în când până şi mirosul de bălegar, umileau, după părerea bătrânelor mătuşi, blazonul proprietăţii Racagni, reducându-i valoarea simbolică şi sacrală pentru ambiţioasa a doua generaţie. Dar pentru a treia generaţie, adică pentru aceea a micuţului Emilio, tocmai această decădere, această lentă înjosire şi strivire – fără plictiseala gardurilor naturale bine nivelate, a pajiştilor bine tunse, a prea înfloritelor răzoare şi pergole, sau a covoarelor preţioase, a podelelor bine date cu ceară, a mobilelor lustruite, a alămurilor lucioase ca oglinzile: fără plictiseala de a avea ceva de respectat - dădeau vechii vile o frumuseţe aparte şi o fascinaţie infinită,

Câteodată, în iulie sau august, în primele ore ale după-amiezii, când nici umbrarele grădinii şi nici arborii cei falnici din păduricea din spatele vilei nu ofereau destul refugiu în faţa luminii şi a căldurii, lui Emilio îi era îngăduit

să se aventureze în enormele săli de la parter: trei sau patru în şir, una după alta: întunecoase, răcoroase, libere jocului şi fanteziei, cu vaste podele de dale roşietice, semigoale, mobile, tablouri, tapiserii antice şi ciudate.

În tot acel întuneric, care devenea penumbră numai după câteva minute, soarele tăia fâşii foarte înalte şi foarte înguste de pulbere aurie care dansa în lente piruete, luminând cu pete peretele îndepărtat, dungile marcate în culori alternate: verde ca sticla şi grena, portocaliu şi cârmiziu, albastru de Prusia şi bordo.

Pe consolele de marmură ale fiecărui şemineu, atât de înalte, încât mâna lui Emilio abia le ajungea, erau două mari sfeşnice de bronz şi, în mijloc, un grup de figuri mitologice în jurul unui ceas, sau, sub clopotul de sticlă, un mănunchi de flori artificiale, de un roz plăcut, liliachiu, gălbioare, verzui. Oglinzile erau negru-argintii, pătate, misterioase. Elegantele paravane din faţa focului, cu broderii *a bandera*[6], cu desene de flori şi fructe: nuanţe delicate dintr-o singură culoare, de exemplu de la crem la havan şi de la havan la cafeniu. Şi tablourile strămoşilor. Câte unul chiar din secolul al XVIII-lea: bărbaţii cu perucă albă şi o mică spadă, femeile cu feţişoare ovale, pometii îmbujoraţi cu cinabru, ochii vioi şi pătrunzători. Dar, în cea mai mare parte, din epoca napoleoniană sau din prima Restauraţie: militari, diplomaţi, din câte reieşea din eşarfe şi decoraţii.

Emilio ajunsese să-i cunoască unul câte unul. Şi deşi, în vara trecută, mătuşa Elisa, într-un singur moment, mai mult decât rar, de apropiere faţă de copil, îl învăţase numele fiecăruia, el îi uitase pe toţi, şi-i botezase din nou, în felul lui: Amiralul, Răul, Bunul, Prostul, Cel cu părul roşu, Bătrânul, Vrăjitorul, Sublocotenentul...

Avea preferaţii lui sau, mai bine-zis, preferatul lui. Numai că el nu s-ar fi gândit niciodată că ar fi un preferat.

---

[6] *a bandera,* pe o anume pânză din fir de bumbac tipică în 1600 (seicento) în genere cu motive florale. (n. tr.).

Credea că-l urăşte. Era tocmai Răul: dintre atâtea personaje era tocmai acela care-l interesa vădit mai mult decât oricare altul. Era figura unui comandant, fără îndoială. Un ministru sau un general în civil. Răul. Dar de ce, de câte ori Emilio se oprea să-l privească, Răul părea a-şi fixa, la rândul său, ochii mari, negri şi severi, asupra lui. De ce, pe chipul acela palid, îşi strângea buzele subţiri cu atâta putere, de parcă era gata să-l scuipe? Încă din copilărie, poate de când avea patru, cinci ani, Emilio, când era singur în salon, luase obiceiul de a vorbi cu Răul.

„Ce-oi fi vrând acum? Vrei să rămâi singur? Vrei să-mi comanzi şi mie? Eu sunt gata să te ascult.”

Scara cea impunătoare din piatră aspră. Şi la etajul superior, dormitoarele toate cu tapet înflorit, în culori deschise: roz şi verde ca mazărea, sau în galben şi albăstrui ca peruzeaua. Paturile cu baldachinuri şi perdele din damasc destrămat de timp. Şemineurile de marmură, şi aici câte unul în fiecare odaie; dar ceva mai mici şi mai joase decât în sălile de la parter. Şi somnul profund, care-l surprindea în fiecare noapte în patul lui. Mama îi aşeza cearşaful sub saltea, îl săruta pe frunte, stingea lumina, ieşea din cameră. El îi asculta paşii care coborau scara de piatră şi se îndepărtau cu iuţeală. Apoi nu-i mai auzea. Mai înainte de a avea timpul să se sperie de întuneric şi de profunda tăcere, adormea.

Dacă Răul, personajul magic, în a cărui viaţă Emilie se prefăcea că ar crede, din distracţie, avea rolul protagonistului în interiorul vilei, în alei, în răzoarele din grădină, în curtea de legume şi în păduricea din parcul din spatele vilei, acelaşi rol era susţinut de un bărbat adevărat şi viu, dar şi mai fantastic şi mai fascinant; Prense, grădinarul

Era un bătrân de peste nouăzeci de ani. Uşor adus de spate din cauza vârstei şi cu picioarele puţin arcuite, încă foarte înalt: mai mult decât unchiul Sanfront, şi aproape

cât vărul Amedeo când avea coiful pe cap.

Osos, viguros, foarte surd.

Mergea încet şi legănat, dar totdeauna cu pas egal şi ritmat; în sfârşit, mergea ca în marş, chiar dacă era vorba de marşuri foarte scurte. Mergea în pas de marş, şi foarfecele îi atingeau şoldurile ca o baionetă, chiar dacă nu se ducea decât să deschidă: chiar dacă, după ce auzea în sfârşit clopoţelul, nu trebuia decât să parcurgă cei câţiva metri ai coridorului.

Alături de coridor, sprijinită pe zidul exterior al vilei, era o căsuţă, aproape o baracă, dar din cărămizi; la origine fusese o seră: apoi devenise o magazie, un atelier rudimentar, în care Prense îşi ţinea uneltele şi petrecea o mare parte din zi. În colţul cel mai îndepărtat, o scară de lemn, roasă de cari şi prăpădită, ducea la un soi de mansardă. Când se dusese odată acolo, privind, lui Emilio i se tăiase aproape respiraţia.

În raza soarelui, galben, cald, atenuat de geamul ferăstruicii îmbâcsit de praf, sau, acolo unde era spart, căptuşit cu jurnale vechi, apăruse în faţa ochilor camera lui Prense: patul cu o saltea din foi de porumb şi câteva pături aspre; o comodă, un lavoar de fier ruginit; un cufăr constelat cu disculeţe metalice. Deasupra fiecărui lucru, praf şi iar praf. Miros de tutun şi de sudoare. Un colţ din hârtia lipită pe geam atârna, fiind desprins, şi acum vibra, sonor, în zborul prizonier al unei muşte mari.

În fond, era aceeaşi uimire pe care copilul o încerca de câte ori reuşea să se apropie de bătrânul grădinar şi să rămână, liber să-l privească în timp ce lucra, în timp ce plivea în grădina de zarzavaturi, sau în timp ce tăia din răzorul cu trandafiri ramurile uscate şi frunzele putrezite, sau când dădea cu sulf spalierul din grădină unde creşteau prunele numite Regina.

Gâtul lui Prense era o reţea de zbârcituri negre: o piele care părea groasă şi tare ca talpa; fără a avea însă nimic respingător. Oglindea viaţa lui lungă, mai întâi de soldat

şi apoi de ţăran, trăită în aer liber, la soare.

Şi faţa lui era foarte zbârcită: dar arămie. Şi albul mustăţilor lăsate în jos, cât şi al bărbiţei, al sprâncenelor stufoase, al şuviţelor rebele care-i apăreau de sub pălărie, nu făceau decât să sublinieze nuanţa arămie dându-i un aer de vigoare şi tinereţe.

Nici el nu ştia bine anul în care se născuse, Câteodată zicea 1816, altă dată 1818. Luptase în războiul din ’48 în Primul regiment de grenadieri din Sardinia; apoi în Crimeea, unde fusese înaintat caporal; în sfârşit, făcuse campania din ’59. După care fusese lăsat la vatră cu gradul de sergent.

Prense era o poreclă: din francezul *prince,* prinţ, principe. Fusese poreclit astfel poate din cauza mersului său solemn, marţial şi maiestuos: poate şi din cauza caracterului său.

Se întâmpla ca tatăl lui Emilio să-l întrebe câte ceva. Scopul era evident: să-l facă pe copil să profite de ocazia de a-şi întipări în minte acel monument viu, istoric şi patriotic. Dar era destul de greu că bătrânul să-i răspundă mai mult decât printr-un clătinat din cap şi cu un zâmbet puţin mai perceptibil decât cel pe care i-l ghiceai, fix, între mustăţi şi bărbuţă.

„Ch’ a dija, Prense, a l’é vera che chiel a l’é stait a la bataja’d Pastrengo?”[7] îi urla în ureche avocatul erarial, cu glasul lui răguşit şi veselia lui de zile de vacanţă binemeritate.

Prense dădea afirmativ din cap. Cel mult dacă-i scăpa:

„Cuntace s’ i sun siaje. Cristiandoru... ’stianin!”[8]

Şi râdea şiret. Apoi, pe neaşteptate, scuipa ceva mai departe chiştocul de ţigară de foi: gros, lichefiat, maro, pe care-l ţinuse până în clipa aceea sub buza inferioară. Atunci, se înţelegea că expresia lui vicleană şi ironică nu se datorase numai vechii bărbi de sergent de grenadieri,

---

[7] Ce spui Prense, e adevărat că dumneata ai fost la bătălia de la Pastrengo? (piem.)

[8] Cum să nu... sigur că am fost. Fir-ar să fie. (piem.)

ci şi umflăturii provocate de chiştocul de tutun, în directă legătură cu barba adică tocmai în mijlocul gingiei.

Nici nu lepădase bine tutunul, că şi scotocea cu degetul mare şi cu arătătorul în buzunarul vestei: scotea o altă porţie bună de chiştoace, le făcea cocoloş, şi apoi le savura.

Avocatului erarial nu-i erau pe plac aceste obiceiuri de răcan şi cu atât mai puţin exclamaţiile violente şi cutezător profanatoare ale vechiului dialect: îi era teamă că ţinând-o în acest ritm, va fi silit să intervină, dată fiind prezenţa micuţului Emilio. Întrerupea imprudentul interogatoriu, îşi lua băiatul de mână, se îndepărta:

„Cerea, Prense... Bun-a, giurnà.”[9]

Dar Prense era cu totul absent şi de aceea nu se simţea stingherit, ci continua să mestece tutun, să plivească, să înjure, cum făcuse el totdeauna: şi mai spuneau mătuşile, iar Emilio nu credea, să se şi îmbete.

Când, cu un an în urmă, adică la sfârşitul lui septembrie 1911, se declarase război Turciei, Emilio, care trăia în atmosfera propriei familii, subjugată de ardoarea militărească şi de devotamentul faţă de guvern, fu uluit că nimănui nu-i venise ideea de a-l face şi pe Prense să participe la entuziasmul general în faţa acestui nou război, în care se lupta pentru măreţia Italiei împotriva perfizilor turci, întocmai cum se luptase în celelalte împotriva perfizilor austrieci.

Amedeo, ajuns locotenent instructor la Şcoala din Pinerolo, ceruse să fie trimis pe front. Într-o după-amiază de octombrie, venise însoţit de alţi tineri ofiţeri, colegi, cu care pleca în Libia, la o recepţie dată în onoarea lor. Fusese invitată toată protipendada din Rivoli şi toţi vilegiaturiştii aparţinând unor familii alese: familia Cavalli d’Olivola, Rignon, Nuvoli, generalul Zunino, avocatul Piolti, doamna Midana, toţi.

Bucătăreasa făcuse o îngheţată de vanilie mai înaltă şi

---

[9] Te salut, Prense... Ziua bună. (piem.)

mai mare decât un cozonac: şi o prăjitură din pişcoturi fragezi acoperiţi cu cremă şi cu ciocolată, atât de mare, încât pentru a putea fi servită a fost pusă în enormul castron de ceramică de Savona, piesă care trona mereu pe bufetul din sufragerie, şi despre care Emilio nu-şi imaginase că va putea fi folosită vreodată.

S-a servit şi ceai cu fursecuri fine şi cu primele maroane glasate, abia apărute. Era şampanie franţuzească, vin din stafide de Caluso şi o altă băutură căreia mama, cu un aer de îngâmfare şi satisfacţie, îi repeta foarte des numele; *marquise,* adică muscat de Asti cu mere şi pere, tăiate în cubuleţe şi cu rare boabe de struguri.

Îngheţata era servită în cochilii mari, adevărate scoici marine, şi şampania în cupe de Boemia, înalte şi subţiri; toate aparţineau casei Sanfront şi mătuşa Elisa trimisese să fie luate de la Torino, împreună cu o mare cantitate de feţe de masă şi de şerveţele de dantelă.

Peste tot, timp de trei zile, se făcuse o curăţenie extraordinară, şi la parter se dăduse cu ceară. Glasvandurile erau larg deschise înspre grădină. Pentru prima oară, în amintirea lui Emilio, saloanele acelea erau inundate de lumină.

Marie-Rose cânta la pian imnuri patriotice. Tinerii ofiţeri cântau în cor. Şi mama cânta. Tata, în schimb, nu îndrăznea: în picioare, sprijinit de pian, cu potirul în stânga, bătea ritmul cu dreapta şi, când se termina imnul striga împreună cu ceilalţi:

„Trăiască Italia! Trăiască Tobrùkul italian!”

Emilio mânca fursecuri deoparte, aproape pe ascuns, într-un colţ, în spatele divanului cel mare verde. Era mulţumit că, în zăpăceala aceea, fusese uitat până şi de mama. Chiar foarte aproape de el, spate în spate, pe divanul cel verde, stătea mătuşa Elisa. Din cauza vârstei, a atitudinii ei firesc maiestuoasă, a faptului că era mama lui Amedeo, sărbătoritul, şi contesă de Sanfront, pentru

toate aceste motive era persoana pe care toţi oaspeţii, pe măsură ce veneau, o salutau prima şi cu tot respectul cuvenit.

În jurul mătuşii Elisa stăteau şi discutau câteva doamne de aceeaşi vârstă. Totuşi, lângă ea era un fotoliu gol, locul surorii ei. Mătuşa Vittoria, ca întotdeauna în timpul petrecerilor, era mai încruntată ca de obicei: s-ar fi spus că, dintr-un motiv misterios, ar fi considerat acea veselie generală ca ceva neapărat nepotrivit, de condamnat. Se tot învârtea, fără răgaz, printre fotolii, divane şi mesuţele de lângă bufet, urmărind mişcarea valeţilor care serveau, cât şi a invitaţilor, cu un aer plictisit, aruncând ochiade piezişe şi de dispreţ unuia sau altuia, mai ales persoanelor mai tinere şi mai zgomotoase, nevorbind deloc cu nimeni, decât cu mătuşa Elisa, lângă care revenea din când în când, de fiecare dată mai mult pe fugă, reocupându-şi, pentru foarte scurt timp, locul, Se aşeza atunci pe marginea fotoliului; fără să dea atenţie la dubla impoliteţe pe care o făcea doamnelor din grup, întrerupea conversaţia şi se apleca spre urechea surorii, informând-o de câte o neînsemnată neplăcere. Fără să vrea, Emilio, neluat în seamă de nimeni, stătea atât de aproape, încât auzea tot.

„Câinele familiei Nuvoli a murdărit chiar în faţa intrării. La recepţii nu se aduc şi câinii.”

Sau: „Slujnica a spart două pahare”.

Sau, pe un ton foarte îngrijorat: „S-a făcut deja cinci! cuvinte pe care Emilio le traducea imediat în alte cuvinte: „Elisa, doar nu vom pierde binecuvântarea?”

De fiecare dată, mătuşa Elisa ofta, aprobând tot; dar nu (şi aceasta îi era foarte clar lui Emilio) fiindcă ar fi fost plictisită de intervenţia surorii, nici gând; ofta ca să demonstreze că îi lăsa, desigur, totdeauna ei iniţiativa în toate domeniile şi că nu se dădea în lături să-i aprobe indignările şi neliniştile; dimpotrivă, i se asocia, i se conforma, era alături de ea! Emilio, încă de copil, ştia

foarte bine, deoarece ai lui spuneau prea des că mătuşa Elisa era frumoasă şi bună şi că, dimpotrivă, mătuşa Vittoria era urâtă şi rea.

Pe neaşteptate, Emilio observă printre invitaţi o oarecare agitaţie. Unii se dădeau înapoi, alţii luau o atitudine solemnă, sau se ridicau în picioare. Ofiţerii, continuând să cânte, se întorseseră spre uşa de la intrare, de unde apăruse, cu o clipă înainte, unchiul Sanfront. Acum înainta spre mijlocul salonului. Îl urmau alţi trei domni de aceeaşi vârstă cu el. Pe doi dintre ei Emilio îi cunoştea fiindcă fuseseră în vilegiatură la Rivoli: contele Cavalli d'Olivola şi generalul Zunino. Al treilea era voinicul inginer Badìa, cu favoriţi mari albi, administratorul tuturor proprietăţilor unchiului Sanfront şi prietenul său inseparabil

Emilio îşi dădu seama, pentru prima oară, că părul foarte alb al unchiului Sanfront se îngălbenise pe tâmple, fără doar şi poate. Unchiul Sanfront luă o cupă de şampanie, o ridică, privi în jurul lui râzând semeţ şi solemn, părând că aşteaptă ceva. Aştepta să înceapă cupletul şi intră şi el la momentul oportun, cu o voce răsunătoare:

„Navighează, o cuirasat,
prielnic ţi-e vântul şi vremea plăcută...”

Atunci până şi tatăl lui Emilio n-a mai şovăit. Emilio se întreba dacă putea sau dacă trebuia să se unească şi el corului. Îşi termină iute prăjitura pe care o avea în mână şi se pregăti să redeschidă gura ca să cânte, dar mătuşa Vittoria îl văzu chiar în clipa aceea:

— Ce faci aici? Te ascunzi ca să mănânci prăjituri, nu? Asta ca să iei mâine ulei de ricină! Du-te de acolo, du-te la joacă! Aici nu-i loc pentru copii, hai du-te!

Emilio, umilit, cu nodul în gât, se uită, printre invitaţi, la maică-sa.

Mama, într-o toaletă nouă, de mătase albă, cu un trandafir enorm de mătase pe umăr, era aferată cu servitul ofiţerilor, întreţinându-i cu câte o vorbă de duh, câte o glumă. Mătuşa Vittoria, în răutatea ei, profitase de ocazie ca să-l certe şi mai pe nedrept ca de obicei. Emilio înţelese că nu mai era nimic de făcut, şi plecă de acolo. Ocoli salonul de jur împrejur, în spatele cercurilor de ofiţeri: spinări negre, nasturi de argint, cefi pomădate, miresme amărui de violete sau de liliac ale loţiunilor.

Ieşi în vestibul. Cutia cu soldăţeii de plumb era în sertarul unuia din cele două dulăpioare din colţuri. Dar, la mijlocul drumului, privirea îi fu atrasă, după cum i se mai întâmplase şi altă dată, de bastonul de Malacca al unchiului Sanfront, care era pus, cam strâmb, în despărţitura centrală a pupitrului de umbrele, împletit din bambus. Bastonul de culoare deschisă parcă răspândea lumină: şi inelul de aur de sub mâner strălucea. Nu era nimeni în vestibul. Simţi o dorinţă nestăvilită de a-l atinge. Se apropie şi-l atinse uşor cu o mână. Ce neted era. Era plăcut să-l mângâi. Îl luă delicat de mâner. Îl trase în sus încet, cu atenţie. Pe inel, în mijloc, era gravată o stemă, un coif, şi, dedesubt, şase globuleţe şi trei turnuri: stema familiei Sanfront, pe care o văzuse întocmai, pe hârtia de scrisori şi pe portierele trăsurii şi ale automobilului „Isottei-Fraschini”. Dar mai mult decât inelul şi stema, îi plăcea lemnul, atât de uşor, lucios, neted, punctat ici-colo de mici pete roşietice, care-i aminteau brusc de faptul că erau aidoma celor de pe mâna mare, grasă şi roză a unchiului Sanfront; le observase cu o clipă înainte, când ridicase paharul fin de cristal înainte de a se uni vocilor din cor. Apropie bastonul de obraz ca să-i simtă mai bine netezimea. Şi după ce şi-l trecu de două-trei ori cu plăcere pe amândoi obrajii, simţi brusc nevoia, fără a înţelege de ce, să-l miroasă. Dar bastonul nu avea niciun miros. Încercă atunci să miroasă mânerul. E cu putinţă ca mâna unchiului Sanfront să nu

lase nicio dâră de parfum? Da, parcă simţea un parfum; poate de săpun, şi nu prea diferit de cel pe care-l emanau corpurile ofiţerilor, în spatele cărora trecuse ceva mai înainte. Până una, alta „ţinea ochii bine deschişi spre intrare, de teama să nu-l surprindă cineva. De acolo, se auzea:

„Să sune trompeta cutezător
eu voi lupta vitejeşte...”

Îşi apropie buzele de baston, pe mâner: începu, încet, încet să-l lingă. Dar încetă imediat, Nu numai pentru că nu simţea un gust prea plăcut; dar pentru că în fundal grădinii, în soare, îl văzuse pe Prense trecând în pasul lui cadenţat.

Puse la loc bastonul de Malacca. Se gândea la Prense; era destul de ciudat că nimeni nu-şi amintise de el. Era surd, ce-i drept, dar văzuse sosind trăsurile şi automobilele, şi atâţia invitaţi. Şi acum, auzea şi el ceva din toată zarva aceea.

Intră din nou în salon cu curaj şi se apropie de mama lui, o luă de braţ, deasupra cotului: braţul mamei era gol până la umeri. Era plinuţ, catifelat, cald, cu pielea mult mai netedă decât bastonul de Malacca. Era ca mătasea.

Dar mama râdea şi vorbea cu doi ofiţeri, unul din cavalerie şi celălalt din artilerie, şi părea că nu pricepe ce-i spunea el Şi totuşi, era atât de simplu: cerea permisiunea de a-i duce lui Prense un pahar cu şampanie.

— Da, dragul meu... spune-mi, da... — îi răspunse mama, fără să-l privească şi neînţelegând.

Continua să asculte discuţiile celor doi ofiţeri, în sfârşit, spuse da. Dar după aceea îl opri, chiar în timp ce alerga spre bufet şi-i porunci unui valet (şi valeţii aparţineau casei Sanfront, veniţi anume de la Torino) să ia din bucătărie un pahar de vin roşu obişnuit şi să i-l ducă grădinarului.

Valetul nu-şi înfrână o grimasă de dezaprobare: şi apoi avea destule treburi acolo în salon. Mama nu-şi dădu seama, se şi întoarse în grupul de ofiţeri. Dar Emilio nu-l mai lăsă în pace pe valet. Până când acesta nu se duse în bucătărie, umplu un pahar cu vin din damigeană şi, cu paharul pe o farfurioară, trecu din bucătărie în sufrageria pustie, îndreptându-se spre glasvandul dinspre grădină, şi vorbind tare, plictisit, ca şi cum şi-ar fi vorbit sieşi:.

— *E adess' nduva ch' a sara'stu giardiné?*[10]'

— Ştiu eu, spuse Emilio; şi luându-i farfurioara din mână cu pahar cu tot, pe care valetul s-a arătat foarte fericit să i le dea, ieşi în grădină, mergând cât de repede putea, totuşi cu mare atenţie, ca nu cumva să verse vreo picătură.

Prense îl dădu pe gât cu o sorbitură lungă; atât de încet, de părea că nu mai sfârşeşte, înapoie paharul, mulţumi, şi se şterse cu dosul numii. Totul cu o mare încetineală;

„Trippoli,
frumos pământ al dragostei...”

În vilă reîncepuse imnul sărbătoresc şi săltăreţ.

Soarele asfinţise în clipa aceea, lăsând într-o umbră clară şi transparentă pergolele şi răzoarele, continuând pentru câteva minute să scânteieze, ca într-un foc încremenit, marele spalier roşu, viţa de vie care îmbrăca zidul înalt ce despărţea vila de casa ţărănească.

Emilio se uita la Prense; vroia, cu orice chip, să audă şi de la el un cuvânt de entuziasm.

— *E chiel, Prense, a l'é nen cuntent eh' a l'abiu pià Tobrùk?*[11]

Prense îi răspunse imediat, râzând cu poftă.

— Probabil pentru că băuse şi mai devreme: şi paharul

---

[10] Şi acum unde o fi acest grădinar? (piem.)

[11] Ei, dumneata, Prense, nu eşti mulţumit că am luat Tobruk-ul? (piem.)

acela îl înveselise şi mai mult. Răspunse printr-o frază din care Emilio nu pricepu niciun cuvânt şi nici nu intui sensul: dar fără îndoială că-şi dăduse seama de nuanţa care o însoţea, între dispreţ şi sarcasm. Reamintindu-şi la o distanţă de mai mulţi ani, se amuzase s-o reconstruiască:

— Mi? Mi, i sarìa cuntent s'a lu piejssu tüti'nt ël cül![12]

Se prea putea, în această imaginaţie retrospectivă, ca Emilio să fi exagerat. Oricum, atunci pricepuse clar ceva: că războiul din Libia îl lăsa pe Prense cu totul indiferent.

Fusese o surpriză nemaipomenită, cu farfurioara într-o mână şi cu paharul gol într-alta, îi întoarse spatele bătrânului şi se îndreptă uluit şi distrus spre casă... Nici nu făcuse doi paşi că se auzi strigat.

Era avocatul Cavalli; nu Cavalli d'Olivola, un alt Cavalli, care nu era nici măcar rudă cu celălalt; un bătrânel care locuia într-o vilă înspre San Rocco şi care, se spunea, era foarte bun prieten cu bunicul din Trino, Ieşea încet din spatele unui boschet de bambus, lovind în pământ cu piciorul drept, în timp ce se încheia la pantaloni. Ca totdeauna, avea o ţigară de foi în gură; dar stinsă. Ciocul subţire, mustăţile ascuţite, sprâncenele ridicate îi dădeau un aer mefistofelic. Dar era foarte bun, şi totdeauna vesel. Se juca imediat cu copiii, povestea tot felul de istorioare, făcea rotocoale minunate de fum cu ţigara lui de foi.

Emilio îi arătă farfurioara şi paharul gol, explicându-i de ce le avea în mână. Apoi, cu vanitatea unui mic stăpân, repetă ceea ce îl auzise spunând de atâtea ori pe taică-său:

— Ştiţi că Prense a luat parte la luptele din *Risorgimento?*[13]

Avocatul Cavalli se întoarse să se uite la statura înaltă a lui Prense care, lent şi maiestuos, se îndepărta în

[12] — Eu? Eu aş fi mulţumit de i-ar lua pe toţi ele fund! (piem.)

[13] Risorgimento: perioada revoluţiilor burgheze în Italia (1821 – 1860) în vederea unităţii şi independenţei Italiei. (n.tr.)

grădină, luând-o spre căsuţa lui.

Îşi aprinse ţigara de foi şi spuse:

— Nu-i de pe vremea *Risorgimento*-ului. E chiar de pe timpul lui Vittorio Amedeo: un grenadir al lui Vittorio Amedeo!

Emilio tăcu, ruşinându-se că nu ştia bine cine fusese Vittorio Amedeo şi ce legătură avea. Apoi, apropie această frază, pentru el cam misterioasă, de cealaltă, rostită de Prense, total misterioasă. Poate că aici era explicaţia, îşi spuse: avocatul Cavalli, fiind lângă boschetul de bambus, adică aproape de ei, auzise şi înţelesese. În toamna aceea n-a mai îndrăznit să stea de vorbă cu Prense; trebuia să aştepte vara următoare, şi sosirea extraordinară a nepotului acestuia în vârstă de treisprezece ani.

Ei, da, odată cu Pierino avea să se schimbe tot.

3

DA, AMINTIREA SOARELUI DIN acele veri îndepărtate şi a atmosferei aurii, a păcii infinite, care i se păruse pe vremea când era copil că avea să dureze toată viaţa, conţinea în ea şi aproape că păstra cu gelozie o altă amintire. Nu era un fapt şi nicio imagine. Era un sunet: diurn, vesel şi vibrant care se înălţa la cer părând să cuprindă întreg văzduhul, care se contopea cu amintirea soarelui, a căldurii, a păcii, şi care exprima poate singur semnificaţia misterioasă şi cea mai adevărată.

Totuşi, de fiecare dată când se gândea la vila Rivoli, la propria-i copilărie şi la prima adolescenţă, nota răsunătoare şi vibrantă se căznea să izbucnească din mutul decor auriu al fericirii.

Numai când se gândea la dragul lui prieten Pietro Giraudo, şi la primele dăţi când îl văzuse; numai când, dincolo de vila de la Rivoli urmărea cu memoria trecutului figura lui Pierino, băiat slăbuţ, osos, cârlionţat, cu braţele goale, cu un pufuleţ abia mijit şi înroşit de foc, Pierino care mânuia foalele pentru unchiul lui, fierar în vechea fierărie din strada Larga, cincizeci de metri pe dreapta, de cum ieşeai pe poarta cea verde a vilei Racagni: numai atunci, brusc, auzea din nou sunetul foarte ascuţit al ciocanului pe nicovală. Sunetul acela care, în ciuda apropierii şi a violenţei lui, nu deranja pe nimeni, nici măcar irascibilitatea promptă a mătuşilor, şi care se armoniza atât de bine cu toate zgomotele rustice din jur, cu cotcodăcitul găinilor, cucurigul cocoşilor, sau mugetul

scurt al boilor când se întorceau de la câmp, când era mai tare arşiţa, şi ei erau împinşi spre staule: mult mai vesel şi mai viu decât sunetul clopotelor, fie chiar şi al dangătului în zi de sărbătoare; activ şi într-un ton major; oricine îl lega imediat de ideea unei trude rodnice, de făurirea unui obiect util; sunetul acela care părea un cântec, ritmic şi neregulat, monoton şi liber, o singură notă, dar totdeauna răsunătoare, cu o intensitate diferită şi repetată la intervale şi în combinaţii de neprevăzut.

Asemenea tuturor locuitorilor de pe strada Larga, Emilio se obişnuise şi el cu sunetul nicovalei. Şi acum nu mai făcea caz de asta, decât în primele două-trei zile, de fiecare dată când venea de la oraş cu familia în vilegiatură, sau şi după aceea, când un fapt oarecare îl sustrăgea de la joc, întrerupându-i cursul inepuizabil: câinele Boby care se ascundea printre plantele şi ramurile ce formau gardul viu, sau în vreun tufiş, nemaivrând să iasă de acolo; sau când mingea îi zbura dincolo de zidul cei înalt al casei ţărăneşti...

Se uita la zidul acela: parcela cu viţa decorativă de Canada, încărcată de frunze roşietice, şi parcela cu viţă de vie, verde-albăstrie din cauza sulfatului de cupru, în frunze galbene şi ceva mai rare, şi ici-colo câte un ciorchine închis într-un săculeţ de tifon, (împotriva viespilor, după cum explicase Prense) zidul acela terminat cu cioburi de sticlă de toate culorile, acoperişul cărămiziu închis al căsuţei ţărăneşti care se lăsa în partea cealaltă, franzele înalte ale unui copac, un ulm pe care-l văzuse şi începuse să-l cunoască, într-un colţ al bătăturii, de câte ori trecea pe strada Larga prin faţa porţii casei ţărăneşti; şi deasupra tuturor cerul infinit de culoarea peruzelei.

Privea: cerul, copacul, acoperişul, zidul păreau că răsună odată eu sunetul nicovalei, neclintite şi vesele în seninul imaculat.

Fierarul era unchiul lui Pierino. Dar Emilio n-a ştiut la început. Emilio ştia doar că o soră a lui Prense, care

murise, era bunica fierarului; prin urmare, Prense era unchiul fierarului.

De aceea, când trecea prin faţa fierăriei (trecea deseori, dar totdeauna însoţit de cei mari), căuta în mod instinctiv pe chipul negricios rotofei şi mustăcios al fierarului, pe fruntea lui lucioasă şi rotundă, o asemănare cu bătrânul grădinar Oricât efort ar fi depus, n-o găsea.

Îl interesa, îl emoţiona fierăria aceea care i se părea ciudată, misterioasă, de domeniul basmelor. Cu uneltele complicate, fumul, flăcările, strălucirea metalelor în întuneric, şi minunea fierului înroşit ţinut cu cleştele, maleabil sub loviturile ciocanului maleabil, împroşcând scântei.

Toate acestea i se păreau misterioase poate şi dintr-un alt motiv. Niciodată nu ieşea singur, ci totdeauna cu mama, sau cu mătuşile, sau dând o mână mamei şi alta tatii; aşa că nu se putea opri când şi unde ar fi vrut el. Prin urmare, observase fierăria aceea doar în fugă, puţin câte puţin, câte un amănunt de fiecare dată; compunând apoi în amintire, un ansamblu care păstra toată fascinaţia şi aerul vag al unei viziuni.

Când Emilio trecea prin faţa atelierului, fierarul serios şi sever, cu fruntea asudată, cu mustăţile mari negre, nu-şi ridica niciodată ochii de pe lucru. Emilio, care părea, să fi surprins din depărtare, deci mai înainte de a se apropia de el, o privire a lui, iute şi piezişă, de sub sprâncenele stufoase, credea că ghiceşte: nu era o simplă întâmplare şi nici timiditate faptul că el ţinea ochii în jos: ci o hotărâre. Rareori, ce-i drept, când era luat prin surprindere, de la nicovală la forjă sau viceversa, în vreo mişcare, care l-ar fi obligat să privească în faţa lui în drum şi să salute pe tata sau pe mama sau pe mătuşi, părea că o face în silă; cu un salut abia schiţat însoţit de un surd: „Respectele mele”.

„E un om rău fierarul?” – se gândea Emilio. Îl întrebase şi pe tatăl lui. Şi tata, printr-o grimasă de dispreţ a buzei

inferioare, îi răspunsese:

— Şi încă cum! E un socialist!

Emilio nu cunoştea bine semnificaţia cuvântului *socialist.* Dar ştia că era ceva ce-l înfuria pe taică-său, aşadar nu îndrăznea să ceară explicaţii. Intuia, pe bună dreptate, că tatăl lui ar fi fost reticent în a i le fi dat. În adâncul oricărei uri există ferma voinţă şi precisa plăcere de a urî şi există şi convingerea că urăşti cu atât mai uşor, cu cât ignori persoana, urâtă: cu atât mai mult, cu cât ignorarea ei ne poate permite s-o imaginăm odioasă. Se evită deci o discuţie despre respectiva persoană; se evită chiar şi de a o cunoaşte prea mult; parcă de teamă de a nu o înţelege cumva şi de a o ierta, dacă nu chiar de a-i da dreptate.

„E un socialist”, spunea avocatul Viotti; şi tonul cu care pronunţa acest cuvânt părea să fie suficient pentru a-l pune în gardă pe micuţul Emilio în faţa anumitor indivizi, descurajându-l pentru totdeauna nu numai să-l frecventeze, dar şi să se informeze temeinic asupra lor şi asupra semnificaţiei teribilului cuvânt. Ca şi când ar fi spus: „N-a fost descoperit, e încă liber: dar e un criminal, un asasin, un paricid. Atât ajunge. Nici nu-i nevoie de mai mult”.

Totuşi, încet, încet, Emilio reuşise să înţeleagă că *socialist* însemna duşman. Duşmanul tatii, al mamei, al lui însuşi. Duşmanul domnilor, prin urmare, al familiei lui, ai bătrânului unchi Sanfront şi al vărului Amedeo care era ofiţer de cavalerie şi lupta pe frontul din Libia. Mult mai mult: duşmanul soldaţilor şi al ofiţerilor care luptau în momentul acela împotriva blestemaţilor de turci, într-un cuvânt, duşmanul întregii Italii.

În privirea şi în salutul fierarului, credea că citeşte numai ură. Ceea ce-l speria şi în acelaşi timp îl atrăgea, oarecum întocmai ca şi fierăria. I se spusese că bunica fierarului era sora lui Prense. Fierarul avea o bunică, prin urmare şi un tată şi o mamă! Poate că avea şi o soţie şi

copii... Gândindu-se mereu, i se părea din ce în ce mai ciudat.

Cuvântul *socialist* era rostit, în familiile Viotti, Ceroni şi Sanfront, cu asemenea oroare, încât, fără voia lui, micuţul Emilio ajunsese să-i atribuie o rezonanţă sălbatică, o semnificaţie îngrozitoare, mai rea decât cuvântul *ţigan*: oameni (i se spusese) care nu cunosc nici familie, nici afecţiune, rebeli, avizi de bani, care nu vor decât distrugerea a tot ceea ce e bun pe lumea asta.

Acum, tot văzându-l pe fierarul cel mustăcios la lucru, Emilio, fără a depăşi prejudecăţile şi fără a-şi fi învins oroarea, începea totuşi să se îndoiască şi să se simtă atras, ca de un abis interzis.

S-a întâmplat ca într-o zi, fiind preocupat cu desfăcutul unei caramele, să rămână cu câţiva paşi în urma lentului terţet compus din mama şi celor două mătuşi. Fierarul, cu şorţul lui de piele, era acolo şi lovea în nicovală: loviturile lui răsunau foarte tare şi Emilio ar fi vrut să stea să privească. Cu pretextul caramelei, se opri o clipă. Atunci fierarul îşi ridică privirea asupră-i: o privire foarte nouă, pe care Emilio n-o mai văzuse. Sub mustăţile mari negre, zâmbea: şi, brusc, îi făcu cu ochiul, cu o vagă mişcare a capului său mare, chel şi plin de sudoare, spre terţetul care se îndepărta încet spre pavajul pietruit, spre mătuşile enorme, fără îndoială foarte plicticoase şi ridicole.

Emilio, savurând scena, îi răspunse fierarului printr-un zâmbet aprobator şi isteţ. Dar în clipa următoare, ros de remuşcare, alergă să le ajungă din urmă. Îi bătea inima pe de o parte fiindcă îl apăsa conştiinţa că-şi trăda prin zâmbetul lui propria-i familie: şi pe de alta, dintr-o misterioasă teamă că acea clipire a ochiului din partea unui socialist nu s-ar fi oprit acolo, având cine ştie ce scopuri şi semnificaţii.

A doua zi, îl văzu în atelier pe băieţaşul slab şi cârlionţat care mânuia foalele. Era un alt fapt nou. Până

atunci, la munca aceea văzuse pe un bătrânel şchiop, un anume Giacu, care venea câteodată la vilă, pentru muncile mai grele, adică spălatul podelelor sau al geamurilor, curăţatul păianjenilor şi îmbutelierea vinului. Prin urmare, ieşind la plimbare cu tata, la Castello, Emilio văzu, sau mai degrabă ghici în întuneric, lângă forjă, spinarea osoasă a copilului, care mânuia foalele; avea un pulovăraş de lână în culoarea alunei, ceafa slabă şi roşie şi căpşorul cu cârlionţii castanii. În schimb, la întoarcere, i-a văzut foarte bine faţa; era aproape în prag, ţinea pe nicovală cu cleştele cel lung un fier înroşit pe câre-l ciocănea fierarul şi care împroşca scântei. Băiatul avea un chip inteligent şi vesel; nasul pronunţat şi ascuţit, obrajii supţi, ochii mai ales, mari, căprui, poate melancolici, dar care l-au fixat pentru o clipă, râzând cu o irezistibilă simpatie.

Părea să aibă câţiva ani mai mult decât el, dar nu prea mulţi. Cine era băieţaşul acela?

După câteva zile, o surpriză fantastică! Era seara, pe la începutul lui iulie. Terminaseră de mâncat, dar mai continuau să stea în jurul mesei încă nestrânse. Dispoziţia mătuşilor, clar, nu era bună: nu erau vesele, dar nici întunecate. Încă nu sosise vestea morţii lui Amedeo, încă mai era permisă puţină conversaţie. Tata întrebă dacă, în mod excepţional, putea să-şi aprindă o ţigară, mai înainte de a se ridica de la masă. Mătuşa Vittoria, bombănind, spuse că da, întorcându-se uşor ca să se asigure că fumul putea ieşi imediat. Era cald, şi glasvandurile care dădeau înspre grădină erau larg deschise.

Albul liniştit al lămpii cu gaz lumina o mică porţiune din pietrişul din faţa sufrageriei. Răzoarele şi gardurile vii erau cufundate în beznă. În sus, vârfurile copacilor se detaşau pe un cer clar: un verde palid, foarte îndepărtat, acolo în vale; în spatele Alpilor asfinţise soarele.

Cântau greierii şi orăcăiau broaştele din micul canal,

din spatele vilei şi din când în când, subliniind parcă acea pace adâncă, o strigă adăuga şi ea nota-i simplă.

Un fluture nocturn, se învârtea tot jurul luminii, lovindu-se de geamul lămpii, cu mici atingeri care o făceau să vibreze.

Unchiul Ceroni, care nu prea fuma şi era foarte avar, profită de permisiunea specială, generoasă, a soţiei sale, şi acceptă să i se ofere din partea avocatului erarial o ţigară.

Mama se ridică: luă elegantul făraş în miniatură şi peria cea curbă şi începu să se rotească în jurul mesei ca să ia cu mare grijă firimiturile de pe faţa de masă.

Ca la un semnal convenit, mătuşa Marie-Rose se ridică şi ea; spuse că se duce sus, să mai arunce o privire asupra micuţelor, dacă nu erau cumva prea învelite. Ieşi în vestibul. Atunci se auzi un glas care o saluta:

— Bună seara, doamnă.

— Bună seara, Pierino, răspunse vocea Mariei Rose.

Emilio stătea cu spatele spre uşa de comunicare între sufragerie şi vestibul. Se întoarse la timp ca să-l vadă şi să tresară, descoperind pentru o clipă pe acelaşi băiat pe care-l văzuse la fierărie, încremenit şi cu bascul în mână în faţa Mariei Rose care vroia să treacă.

Deşi îl recunoscuse imediat, îşi ascunse emoţia, care era de altfel misterioasă chiar pentru el însuşi, şi se prefăcu că nu-l interesează prezenţa băiatului. Apoi, tocmai când se gândea să întrebe, cu un calm studiat, cine era, mama, care-şi dăduse seama de ceva, explică.

Era un nepot al fierarului, fiul unei surori a fierarului şi strănepot deci al bătrânului grădinar. Părea a fi un băiat cumsecade. Avea patrusprezece ani şi era fiul unui muncitor care lucra la Torino într-o tipografie sau litografie. Cu câteva zile în urmă, îşi luase diploma de la şcoala tehnică, trecând cu bine toate examenele. Numai că nu o ducea prea bine cu sănătatea, şi atunci părinţii îl trimiseseră să stea puţin la ţară la unchiul lui, înainte de

a-l trimite să muncească. Unchiul îi asigura mâncarea şi-i dădea de lucru în fierărie: dar numai câteva ore pe zi, fiindcă nu trebuia să se obosească. Venise soţia fierarului să le întrebe pe mătuşi dacă aveau unde să-l culce în vilă, sus în mansardă, într-una din camerele de serviciu, în caz că nu erau toate ocupate. Fierarul avea trei copii, dintre care doi foarte micuţi: deci spaţiu restrâns pentru a dormi şi băiatul, şi o mare dezordine.

— *Sa cuma ch' a l'é, quand che ün a l' ha le masnà cite.*[14]

Fără a le mai consulta pe Marie-Rose şi pe mama, mătuşile consimţiseră.

— Totuşi, cu o condiţie – mătuşa Vittoria intervenise cu un fel de mârâit, în acest moment, luându-i vorba mamei: – cu condiţia ca... e bine ca această... (din cauza sarcasmului, buzele mari ale mătuşii se întinseră atât, de parcă ar fi vrut să scuipe)... ciudată podoabă să ştie şi el!

Ciudata podoabă era Emilio, pe care mătuşa Vittoria nu pierdea ocazia, sub pretextul micilor lui scăderi, dar fără răutate, să-l arate drept un element rebel şi periculos: o ciudată podoabă.

— Condiţia e ca băiatul fierarului să se scoale dimineaţa la şase fix, când se scoală Teresa şi Maria (era fata din casă şi bucătăreasa) şi să plece imediat acasă la unchiul său, în fine la el acasă; şi până seara, la ora de culcare, să nu mai apară printre noi.

— E un act de caritate, adăugase mătuşa Elisa, ridicându-şi încet ochii ei frumoşi albaştri şi fixându-i cu severitate chiar asupra lui Emilio, e un act de caritate pe care noi l-am făcut cu plăcere. Totuşi, cei care au urechi să audă...

Continuând să-l fixeze cu aer sever pe Emilio, mătuşa Elisa nu terminase. Dar ceea ce spunea privirea ei fixă, dură, aproape îngrozită, era clar: „Cu nepotul fierarului tu nu trebuie să ai niciun fel de raport, niciun contact”.

---

[14] Ştiţi cum e când cineva are copii mici. (piem.)

Unchiul Ceroni încheiase discuţia cu glas tare:

— Asta ar mai lipsi! Nepotul unui socialist! Cine ştie, o fi socialist şi tatăl lui!

— Ce legătură are cu toate astea socialismul? — se întoarse mormăind mătuşa Vittoria spre soţul ei. Copiii nu se ocupă de politică. Pentru educaţia lui el nu trebuie să... Spunând *educaţia lui,* îl indicase pe micuţul Emilio cu o dispreţuitoare ridicare a bărbiei. Spune-mi cu cine umbli şi-ţi voi spune cine eşti. Ar fi doar o şcoală de josnicie şi de vulgaritate. Fiindcă, phiu! Este vorba chiar de poporul de jos de tot: fiul unui muncitor, nepotul unui fierar, strănepotul unui grădinar... în fine, al unui ţăran ce să vrem mai mult? Să nu ne facem iluzii. Este pleavă.

În ciuda extremei violenţe cu care se exprimase mătuşa Vittoria, lui Emilio i se păru că tatăl său ar fi avut ceva de obiectat: într-adevăr, el tuşi, vrând parcă să-şi facă curaj, şi ridică timid mâna, atrăgând atenţia asupra lui. Dar mama îl opri cu un şoptit uşor:

— *Après.*[15]

În familie, franceza era folosită când se considera a fi un pericol de a pricepe slugile sau copiii ceea ce discutau ei.

Pe de altă parte, părerile tatei nu erau desigur prea diferite de cele ale mătuşii Vittoria.

Emilio intui, prin urmare, că tatăl său, cu tusea aceea discretă şi cu mâna întinsă în cercul alb şi luminos, nu vroia deloc să apere poporul, ci poate dreptul, sau avantajul lui Emilio de a avea un tovarăş cu care să se joace.

La scurt timp după aceea, invitat de mama lui la ritualul seral (să ureze noapte bună fiecăruia în parte şi apoi să se ducă la culcare) el se supuse: dar de îndată ce ajunse dincolo de uşă, se opri: stătu pe prima treaptă a scării şi începu să-şi descheie, lent, cizmuliţele: pretext destul de plauzibil, dacă l-ar fi surprins şi l-ar fi acuzat că

---

[15] După. (franc.)

trage cu urechea.

Discuţia despre nepotul fierarului a fost reluată imediat. Papà pare să fi spus ceva, încet, în sensul închipuit de Emilio. Din moment ce tonul ameninţător al mătuşii Vittoria replicase, printr-unul din obişnuitele proverbe: „Mai bine singur decât în proastă tovărăşie”.

Mama interveni şi ea atunci în avalanşa de discuţii:

— Cel puţin la familia Lanza s-ar putea duce!

— Lanza? Cine sunt? Cei cu lumânările de stearină?

— Da, au un copil aproape de vârsta lui Emilio. Un copil care are un aer atât de fin...

— Dar sunt cei cu lumânările?!

— Da. Mama lui mi-a făcut o invitaţie formală. Am întâlnit-o alaltăieri seară la gară. „Trimiteţi-l pe copilul dumneavoastră să se joace cu al meu!” – a spus.

— Dar sunt cei cu lumânările şi cu săpunurile?

— Au o vilă minunată, un parc care e de vreo patru ori mai mare decât al nostru!

— Tot comercianţi rămân!

Puţine cuvinte din vocabularul mătuşii Vittoria erau rostite cu atâta dispreţ, hotărât şi de neclintit.

— Comercianţi? — îndrăzni glasul timid al lui papà. Aş spune mai degrabă industriaşi.

— Industriaşi, comercianţi, tot aia e, încheiase mătuşa Vittoria. Toată viaţa rămân negustori. Oameni de jos! Pleavă, pleavă. Nici mai mult, nici mai puţin decât celălalt. Singura diferenţă constă în hârtiile de o mie. Ce porcărie!

Papà îi răspunse printr-un geamăt dureros. Şi însuşi Emilio nu se putu abţine să nu zâmbească la gândul avariţiei unchiului Ceroni şi a mătuşii Vittoria.

Doar după câteva zile, prin vestea morţii în război a lui Amedeo, „porcăria” unei mari cantităţi de hârtii de o mie, sub formă de moştenire de la sora Sanfront, devenea brusc şi în mod vădit îmbietoare. Dar, ce-i drept, şi în acest caz s-ar fi putut spune că mătuşa Vittoria era în

perfectă consecvenţă cu propriile-i teorii, reprimind orice critică: erau hârtii de o mie diferite de celelalte; hârtii de o mie sacre, hârtii binecuvântate de stema nobiliară.

Oricum, după cum era şi uşor de închipuit, invitaţia doamnei Lanza nu suferise afrontul unui refuz. Emilio fusese condus să se joace în parcul cel mare. Dar micuţul era, dacă se putea spune, şi mai timid şi mai *domnişor* decât el. Nu avea bicicletă şi nu se căţăra în copaci, deşi era îmbrăcat ca un adevărat *sportsman*: deşi era cald, jacheta şi *knickerbockers*-i[16] din *tweed* verde sticlă, şi ciorapi de lână de aceeaşi culoare. Jacheta era plină de buzunare burduf, mici şi mari, garnisită cu tot felul de găici, nu numai orizontale, ci şi verticale: şi peste tot o mare cantitate de nasturi.

Singura atracţie reală a vilei Lanza era un minunat joc de *croquet.* Dar Ernestino juca în mod ciudat: însufleţindu-se când câştiga şi plictisindu-se de îndată ce pierdea. În plus, era taciturn, şovăitor, melancolic şi necomunicativ. Avea un aspect închis şi rece: cu părul tăiat corect stil Umberto şi doi ochi trişti şi speriaţi. Alerga rigid, fără elan, de parcă ar fi fost mereu la lecţia de gimnastică. Păşea mereu în vârful picioarelor, fie că era pe stradă, fie că era în grădină: vrând parcă să nu deştepte din somn pe cineva care ar fi dormit într-o cameră apropiată... Poate că tocmai ăsta era motivul: şi pasul lui ridicol şi timorat era o obişnuinţa datorată tiraniei unui comandament familiar.

Nu, Ernestino nu era distractiv. Din acest punct de vedere, deşi din motive diferite, el era de acord cu mătuşa Vittoria: „Mai bine singur...”

Şi, în fiecare noapte, înainte de a adormi, gândul că între aceiaşi pereţi, într-o cămăruţă de la etajul al doilea, care putea fi chiar deasupra camerei lui, dormea un băiat de patrusprezece ani, slab, cu părul cârlionţat, pe care-l văzuse la fierar, îl agita din ce în ce mai mult.

---

[16] Pantaloni golf. (n. tr.)

„Nu era prea voinic”, afirmase mama lui Emilio i se părea contrariul. Şi când într-o zi, din întâmplare, îl văzu ieşind din atelier, cu indiferenţă, împingând cu o mână o splendidă bicicletă roşie, sărind pe ea cu un salt uşor şi depărtându-se, ondulându-se pe strada Larga, traversând apoi piaţa cea mare, şi, în sfârşit, dispărând, ca prin farmec, pe cărăruia care suia spre castel, admiraţia lui nu mai avu margini: începu să dorească cu toată puterea să se împrietenească cu băiatul acela, chiar dacă era mai mare decât el, chiar dacă era „din popor”.

Într-o duminică dimineaţă, după slujbă, intră o clipă în bucătărie: îi era sete. Bucătăreasa era foarte ocupată să întindă o cocă pe masa din mijloc. Emilio cufundă polonicul în apa din găleată şi bău. Apoi, cum mai rămăsese puţină apă, vru s-o verse afară şi se apropie de pragul uşii, deschisă înspre pădurea din spatele vilei şi acolo, pe un scaun, la umbra arborilor bătrâni, stătea nepotul fierarului, cu o carte uriaşă deschisă pe genunchi.

Emilio îşi făcu curaj şi se apropie de băiat.

Copilul îşi ridică ochii de pe carte, dar nu se ridică în picioare. Emilio se arătă mulţumit: l-ar fi stingherit foarte mult altfel.

— Te cunosc, îi spuse, eşti nepotul lui Prense.

— Şi eu te cunosc.

— Cum te cheamă?

— Giraudo Pietro. *Ma, tüti am ciamu Pierin.*[17]

Emilio simţi pe neaşteptate un nod în gât. Ar fi vrut să-i vorbească imediat de bicicletă, să se împrietenească cu el. Dar îi era interzis de mătuşi. Ce putea spune? Şi ce s-ar fi întâmplat?

Şovăitor, se uită înapoi.

Faţada posterioară a vilei, pe care soarele dimineţii târzii începea s-o părăsească, se ridica înaltă, albăstrie, acoperită de mucegai pătată de igrasie. Multe ferestre erau doar de formă: simple dreptunghiuri ornamentale,

[17] Dar toţi îmi zic Pierin. (piem.)

adâncite în tencuială, având conturul, mărimea şi rama ferestrelor reale. Acestea erau rare, una aici alta dincolo: corespundeau coridoarelor sau closetelor, şi obloanele erau mereu închise. Prin urmare, nicio teamă că mătuşile sau mama ar fi putut privi jos.

Cât despre bucătăreasa Maria, aceasta continua să împingă făcăleţul pe foaie şi să-şi prepare coca franţuzească. La un moment dat, îşi aruncă privirea spre cei doi băieţi. Lui Emilio nu i se păru o privire de dezaprobare şi nici răuvoitoare. Era aproape sigur că nu-i va pâri.

Totuşi, stingher în faţa lui Pierino, care nu mai ştia nici el ce să spună şi nici nu îndrăznea să continue lectura, se uită la carte. Era foarte mare, mai mare decât un album, şi foarte groasă. Pe paginile tipărite pe două coloane erau poze.

— *Plebea* de Vittorio Bersezio, spuse Pierino cu un aer mândru. E foarte frumoasă. După ce o termin, ţi-o împrumut. O poţi citi şi tu. În ce clasă eşti?

— Acum intru într-a doua de gimnaziu.

— Deci o poţi citi foarte bine.

Dar Emilio avea altceva în minte. Se îmbujora din cauza efortului de a vorbi, şi trecu la dialect fiindcă astfel cuvintele cântăreau mai puţin.

— *Ier i l' ài vedüte an bici. L' è tua?*[18]

— Da, răspunse Pierino hotărât. *A l' à catamla me papà për andé a travajé*.[19]

Adăugă ceea ce Emilio ştia: şi anume că îşi luase certificatul de absolvire al şcolii tehnice şi că la sfârşitul lui octombrie va începe să muncească serios. Mânuia foalele în atelierul unchiului numai ca un sport. Spuse întocmai: râzând şi înroşindu-se, din pudoare şi în acelaşi timp din orgoliul de a folosi şi el marele cuvânt nou;

— *Mach për sport*.[20]

---

[18] Ieri te-am văzut pe bicicletă. E a ta? (piem.)
[19] Mi-a cumpărat-o tata ca să mă duc cu ea la lucru. (piem.)
[20] Numai ca sport. (piem.)

Deşi, preciză imediat, ridicându-se în picioare cu o ciudată solemnitate, sportul pe care voia el să-l facă era altul: să alerge pe bicicletă în cursele adevărate rezervate amatorilor. Şi nu înseamnă că într-o zi sau alta nu avea să reuşească.

Atunci Emilio îl întrebă dacă ar fi vrut să-l înveţe să meargă pe bicicletă.

— De ce, nu ştii? Desigur că-ţi arăt. Ai bicicletă?

— Încă nu. Dar dacă le arăt că ştiu să merg pe bicicletă, îmi cumpără imediat una.

Emilio îi fixă. Pierino era atât de simpatic: înalt în faţa lui, între soare şi umbra pădurii, cu cârlionţii lui castanii, nasul ascuţit, ochii mari surâzători.

Pierino spunea:

— *Mi, it mustru sübit. Nen cun mia bici. A l' é trop auta për ti. Venta pijela a noleggio dal ciclista. Venta ch' it lu dije a tua maman*.[21]

Emilio îl privi vrând parcă să-i ceară o ultimă confirmare a promiţătoarelor cuvinte. Dar întâlnind încă o dată ochii aceia surâzători, simţi că, de bucurie, îi venea să plângă. Ce copilărie. Şi totuşi, nu rezistă. Îşi plecă privirea şi spuse doar:

— Acum, la revedere.

Şi alergă în casă.

Se întâmplă astfel: vestea morţii lui Amedeo în Libia, răscolind zilele celor din vila Racagni, sustrase atenţia celor mari de la comportarea micuţului Emilio. Şi, mai ales, cele două mătuşi rămaseră ferecate în camera lor mai mult de o lună, cu obloanele bine închise tot timpul, fără a se mai ocupa de nimic altceva, decât mătuşa Elisa de propria-i durere de mamă şi mătuşa Vittoria de durerea mătuşii Elisa.

Interdicţia iniţială a tatii şi a mamei nu se datora atât

[21] Eu îţi arăt imediat. Dar nu cu bicicleta mea. E prea înaltă pentru tine. Trebuie să închiriezi una. Trebuie să-i spui mamei tale. (piem.)

unei înrădăcinate păreri proprii, cât temerii de a o contrazice pe mătuşa Vittoria. Altfel nici n-ar fi discutat cu Emilio. Şi de fiecare dată cedau până la urmă, în convingerea că mătuşile, încuiate în camerele de sus, nu şi-ar fi dat seama de nimic.

Emilio trebuia să se lupte, de fiecare dată, ca să obţină „permisiunea de a se juca cu Pierino”. În această luptă intuia din partea părinţilor o altă dificultate confuză: reticenţe şi şovăiri, a căror natură înceta de a mai fi misterioasă numai după ce erau depăşite.

Acum, „pentru inima” mătuşii Elisa, în fiecare după-amiază venea din Torino profesorul Fornaca, un profesor celebru.

În timpul uneia din aceste vizite, de lângă leagănul pe care căuta, deşi cu melancolie, să se obişnuiască să-l împingă ca să legene verişoarele, Emilio observă manevre ciudate: slujnica, ieşind iute şi spunându-i Mariei cu glas tare că trebuie să alerge la casa fierarului; soţia fierarului, pe care Emilio o ştia doar din vedere, venind împreună cu slujnica, intrând în vilă, şi ieşind aproape imediat singură, străbătând grădina, în mare goană; în sfârşit, de necrezut! Pierino sosind în mare viteză pe bicicletă, scrâşnind tare cu roţile pe pietriş, trecând prin faţa lui fără să-l vadă, frânând, sărind de pe bicicletă; apoi, cu o neaşteptată linişte şi delicateţe sprijinind bicicleta de zid, scoţându-şi şapca şi trecându-şi mâna prin cârlionţi, dispărând pe intrarea principală.

Lui Emilio nu i-a fost greu să descopere micul mister. Tata şi mama, din câte li se spusese, aveau îndoieli asupra sănătăţii lui Pierino: le era teamă că băiatul ar fi avut o afecţiune pulmonară: atunci se numea astfel. Poate că nu era prudent ca Emilio să fie lăsat prea mult timp în tovărăşia lui. Din fericire, răspunsul profesorului Fornaca îi linişti. Şi a doua zi, Pierino primi sarcina oficială de a-l învăţa pe Emilio să meargă pe bicicletă, cât şi suma pentru închirierea unei biciclete potrivită staturii lui.

Aleile mici şi mari ale grădinii din faţa vilei fiind cu pietriş, nu erau bune. Dar cărăruile păduricii din spatele vilei erau din pământ bătut: mai ales o rarişte mare, şi ea din pământ bătut, umbroasă şi dreptunghiulară, lungă de vreo sută de metri, părea creată anume.

Singura dificultate era un moment de teamă, pe care trebuia să-l învingă.

— Şi dacă vei cădea, nu ţi se întâmplă nimic – îi repeta continuu Pierino. E numai pământ şi iarbă. Nu e nici un pericol. Curaj, pedalează.

Şi-l ţinea de şa, alergând lângă el. Îl împingea, îl lăsa, iar îl prindea, îl susţinea când se clătina şi era gata să cadă, îl îndrepta. Emilio simţea lângă şold braţul acela atât de diferit de braţele mamei, braţul acela tare şi osos, ca de fier.

Corpul lui Pierino, care-i fusese atât de aproape în tot timpul lecţiilor, emana un miros de sudoare nu prea plăcut. Emilio se gândea că poate Pierino nu făcea prea des baie. Pentru *domni,* pe vremea aceea, era indiscutabil că *poporul* nu trebuie să se spele niciodată. Această normă devenea problematică şi suscita unele nelinişti numai în ceea ce privea slugile. Şi în legătură cu aceasta se găsise, sau părea că se găsise, o soluţie: se credea cu fermitate în existenţa anumitor indivizi care, deşi nu se spălau, nu prezentau acel inconvenient, astfel că personalul de serviciu se alegea tocmai dintre aceştia.

Totuşi, în nicio clipă, acest fapt neplăcut n-a putut altera simpatia năvalnică pe care Emilio o simţea faţă de primul său prieten. Emilio nu se gândea la cuvântul „spiritualitate”. Era o noţiune pe care n-o cunoştea încă. Emilio se gândea doar că „ţine” la Pierino: şi în acelaşi timp îşi dădea seama că era o iubire cu totul diferită faţă de aceea simţită pentru mama lui, cu atâta poftă de a o săruta, de a o îmbrăţişa, de a se cuibări lângă ea. Era o iubire nouă: asemănătoare, eventual, cu aceea pentru tata: doar că era mai puternică. O iubire manifestată

printr-un schimb de priviri, de cuvinte, prin dorinţa de a face împreună ceva precis şi concret: să repare o cameră de bicicletă, să ungă cu ulei lanţul, să grebleze frunzele uscate de pe cărările din pădure ca să nu sară printre spiţele roţilor sau în roata dinţată pe care se învârteşte lanţul. Iată, cea mai mare fericire însemnau toate acestea. Era şi cea mai mare fericire pe care Emilio o simţise până atunci. După cum se vede, o fericire legată în întregime de bicicletă. Dar o fericire care, fără îndoială, depindea de Pierino, şi nu de bicicletă.

Într-adevăr, într-o zi, Pierino îi spuse că, în octombrie, va începe să lucreze ca ucenic în atelierul fotografic Musso & Filippa, strada Cavour 11, la Torino. Întreprinderea litografică unde lucra tatăl lui Pierino era client permanent al atelierului Musso Filippa. Tatăl lui îl cunoştea de ani de zile pe domnul Filippa. Şi astfel, cum Pierino spusese totdeauna că i-ar fi plăcut să devină fotograf…

Emilio nu-i lăsase sa termine. Fugise sus în cameră să-şi ia aparatul său Brownie, o casetă cu toate cele trebuincioase pentru a developa şi a scoate copii după clişeu, băi, sticluţe cu acizi, fixatori, rame pentru plăcile fotografice, hârtie de tot felul etc… el neavând niciodată răbdarea de a învăţa să le folosească. Aparatul Brownie era un dar din partea unchiului Sanfront, cu ocazia ultimei aniversări. Tot restul un dar din partea tatii, care căuta să-i ocupe mereu timpul, şi mai totdeauna fără succes, cu câte un joc liniştit, în colţul vreunei camere.

Pierino fu imediat foarte interesat. Cu seriozitate, examina fiece lucru cu mare atenţie. Ştia tot! Arătă un oarecare dispreţ faţă de marca Brownie, despre care spuse că era un aparat „prea de copii”. Îl sfătui pe Emilio să ceară ca dar pentru anul următor un aparat Vest Pocket, care avea diafragma şi punerea la punct reglabile.

Din joacă, din bucuria lungilor după-amieze petrecute

în camera obscură, Pierino şi entuziastul său ucenic transformaseră, după toate regulile artei, o debara de sub scară într-un adevărat laborator.

Plăcerea hârtiei transparente roşii şi a hârtiei opace negre pe care Pierino se dusese s-o cumpere anume de la Torino,

Şi când pentru prima dată, într-o beznă aproape totală, răbdătoarei priviri (acum, închis cu Pierino în camera obscură, era şi el foarte răbdător) s-a profilat, încet şi timid, forma neagră pe fondul alb, figura lui Boby ghemuit în faţa gardului de merişor!

Cu ochii ficşi în obiectiv şi înconjuraţi de măscuţa lui albă, în realitate neagră, micul fox era şi el în negativ: cu căpşorul înclinat într-o parte, ca într-o isteaţă întrebare.

4

AMINTIRII PRIMEI PLIMBĂRI CU bicicleta, din octombrie 1912, i se suprapusese, confundând-o şi aproape ştergând-o, amintirea unei alte plimbări, tot cu Pierino, dar după câţiva ani, în iunie 1915. Prima ca şi a doua oară plecaseră de la vilă şi se întorseseră la vilă. Pierino avea acum şaptesprezece ani. El, patrusprezece şi jumătate, aproape cincisprezece. De la Rivoli ajunseseră la Pinerolo; şi de la Pinerolo la Sestrières, urcând din nou valea Chisone pe un drum foarte istovitor. Apoi, de la Sestrières, coborâseră la Cesana şi Oulx, şi, în fine, la Bussoleno, unde, prea obosiţi de a mai continua pe bicicletă, luaseră trenul, punând bicicletele la bagaje.

Distanţa era fără îndoială peste o sută de kilometri. Şi dacă Pierino avea o bicicletă de curse, Emilio avea una de oraş. Şi drumurile erau acelea care erau: de la Fenestrelle până în vârful colinei, şi de acolo până la Susa, numai pământ şi pietriş. Pe rampele abrupte, Emilio era obligat să coboare şi să împingă bicicleta cu mâna. Pierino, mai voinic, mai antrenat şi mai utilat, continua încă o bucată de drum, apoi cobora şi el, aşteptându-şi prietenul, în ciuda diferenţei de viaţă, de mediu, şi a puţinelor ocazii de a se vedea, rămăseseră prieteni. Pierino era tot la Musso & Filippa. Ocupat cu lucrul nu numai în laborator, developând şi copiind fotografii, ci şi în atelier şi în afară, era pe cale de a deveni un adevărat fotograf. Odată, domnul Filippa îl lăsase, pentru cincisprezece zile, ca

ajutor secund, unui operator cinematografic de la Fert. Astfel, în studiourile de pe strada Luisa del Carretto, bariera Casale, începuse să înveţe cum se turnează un film.

Emilio terminase gimnaziul superior: în octombrie urma să intre la liceu. Era foarte studios şi foarte singuratic şi pentru că prudenţa tatălui său şi vanitatea mamei manevrau de comun acord în a-l împiedica să facă prietenii prea strânse cu colegii, fiindcă nu se ştia cine erau. Colegii, în schimb, aparţinând familiilor nobilimii sau celei mai bune burghezii, nu-i erau lui Emilio deosebit de simpatici. Manifesta acel spirit de contradicţie, propriu multor băieţi de aceeaşi vârstă; foarte frenetici în a-şi afirma propria autonomie, care se agaţă de orice pretext posibil pentru a se opune voinţei sau chiar numai părerii părinţilor. Tatăl şi mama lui Emilio nu-l vedeau pe Pierino cu ochi buni; totuşi, nu îndrăzniseră să stăvilească, o obişnuinţă care părea veche acum, şi nici să revoce o permisiune pe care o cedaseră cu solemnitate. Poate că era şi snobism: fiindcă Pierino nu era un oarecare fiu din popor: era nepotul „grădinarului nostru”. Astfel s-ar fi exprimat mama, dacă vreo doamnă venită în vizită ar fi întrebat-o într-o zi unde era Emilio: „S-a dus să facă o plimbare cu nepotul grădinarului nostru”, deşi proprietatea grădinii, cu vila ei, era doar speranţa foarte optimistă a unei viitoare moşteniri.

Ostilitatea părinţilor şi nu o interzicere absolută; cele mai bune condiţii pentru ca Emilio să caute tovărăşia lui Pierino şi să simtă cum îi creşte afecţiunea pentru el.

Prin comparaţie cu Pierino, chiar cei mai simpatici colegi de şcoală, ca Tarchetti sau ca Bertòle, păleau. Ei bine: Bertòle şi Tarchetti vorbeau de pe acum de femei. Dar ce erau povestirile acelea, mărturisiri, descrieri şoptite, de obicei, în duhoarea unui closet, de la o toaletă la alta, sau în clasă, în recreaţie, între o lecţie şi alta, sau în aşteptarea unui profesor? Ce însemnau faţă de bucuria

unui urcuş pe bicicletă, pe fundalul pajiştilor înflorite în primăvara alpină, în aerul proaspăt, îmbătător, înmiresmat, când Pierino mergea lângă el şi-l împingea de şa, râzând?

Cauciucurile bicicletei Stucchi a lui Pierino scrâşneau pe terenul pietros. Emilio se ridica pe pedale şi împingea cu toată inima, până când reuşea să ajungă sus.

Ah! bucuria trudei, bucuria durerii uşoare în muşchii care se întindeau şi se comprimau, în ritm alternat, şi a respiraţiei ce părea că li se taie, şi a inimii care bătea mai cu putere, mai iute, mai sus, până în gât, până pe buze, dulce şi amară, şi ochii care ardeau de praf şi soare. Acum Pierino nu mai vorbeşte: a trecut în faţa lui Emilio şi trage cu putere. Emilio îi vede ceafa slabă şi roşie, ceafa unui tânăr ţăran, vede bereta de pânză albă care se onduleză uşor pe fondul cerului albastru sau al munţilor negri stâncoşi. Dar curând, în efort, Emilio îşi pleacă privirea. Vede doar roata din faţă a propriei biciclete, roata din spate a celeilalte: pământul care sfârâie şi fuge. Suie din ce în ce mai greu. Iată, roata din spate a celeilalte biciclete începe să se depărteze încet dar sigur, câştigă teren cu fiecare pedală împinsă; sau poate el, Emilio, nu mai răzbeşte.

Îşi ridică din nou privirea: Pierino e departe. E acolo, la curbă. S-ar spune că suie fără efort. Figura lui slabă, cu pulovărul maro şi pantalonaşii negri oscilează ritmic: mâinile uşor sprijinite pe ghidon. Mai înainte de a dispărea în spatele stâncii, de la curbă, cu o voce puternică, o voce de pe acum bărbătească, voce (se gândi Emilio, câne ştie de ce) chiar de muncitor sau de ţăran, Pierino strigă:

— Hai, Miliu! Pedalează, *Ghindu!* [22]

Strigătul gutural, repercutat de ecoul văii adânci, suna în urechile lui Emilio cu violenţă stranie şi sălbatică, aproape cu cruzime. Mai mult decât o biciuire de

---

[22] Mocăitule! (piem.)

încurajare, i se păru o rană, o umilinţă. Ajunse chiar să-l bănuiască pe Pierino de răutate: pentru o clipă atribui propriul resentiment durerii de a fi fost depăşit. Apoi, simţi că nu era aşa. Propria-i suferinţă trecea dincolo de înfrângerea în cursă şi dincolo de convingerea unei inferiorităţi sportive: îi dezvăluia, pe neaşteptate, o fatală şi poate iremediabilă înstrăinare a prietenului, la care ţinea totuşi atât de mult. Pierino, în sfârşit, nu era rău. Era, pur şi simplu, altfel decât el. Ca şi când, după ce s-a lansat pe suişul cel aspru şi după ce l-a întrecut în mod clar pe prietenul său domnişor, fără să ştie, şi-ar fi eliberat prin strigătul acela ironic propria sa natură, ceai mai adevărată: vechea putere populară a sângelui său, asprimea educaţiei şi a copilăriei pe care o trăise:

— Pedalează, *Ghindu!*

Fireşte că era o ironie inconştientă şi simbolică. Emilio avea un mod elegant de a împinge pedala, un fel elegant de a „pedala”; dar niciodată nu şi-ar fi putut ajunge prietenul din urmă. Lumea lui Pierino era o lume în care Emilio simţea cu durere că n-ar fi putut intra niciodată. Pe de altă parte, admiraţia pe care Emilio o avea pentru Pierino se alimenta tocmai din această diferenţă constituţională. Ce n-ar fi dat să fie ca Pierino: să vorbească în dialect, să muncească, să câştige, să pedaleze ca el!

Ajunşi la pajiştea pustie a dealului, poposiră câteva minute lângă fântâna rustică de piatră, să-şi mai potolească setea. Pierino, cu gura căscată sub jetul de apă ca de la gheaţă, bău cu poftă, cu o calmă abilitate. Emilio căută zadarnic să-l imite, udându-se în mod lamentabil. Pierino izbucni în râs.

Râdea cu poftă, în voie, fără rezerve, descoperindu-şi un dinte lipsă: dezvăluind toată simpatia şi poate frumuseţea chipului său urât, slab, cu trăsături neregulate. Tocmai acel râs leal îl reconfortă imediat pe Emilio, bucuros de a vedea cum îi dispare bănuiala care-l

cuprinsese pentru o clipă. Pierino răutăcios? Când oare?! Nu, Pierino era bun, Pierino ţinea la el ca la un frate şi ca la un bun prieten.

Vântul puternic şi aspru care sufla pe deal răcorea ameţitor membrele istovite şi asudate. Dar Pierino, expert, îl sili să-şi pună pulovărul de rezervă pe care Emilio îl legase deasupra micului portbagaj: şi să pună un ziar îndoit în patru între pulovăr şi cămaşă, ca protecţie la coborâş:

— *Se' d no, s' it pije n' anfreidur, tua maman a dirà che la culpa e l' é mia, e n' auta volta a s' ancala pì nen a dete 'l permess.*[23]

În aceste cuvinte ca şi în surâsul care le însoţea nu era doar un sens de protecţie faţă de vârsta mai fragedă a lui Emilio, ci o aluzie glumeaţă la delicateţea tânărului de familie bună, singurul băiat crescut într-o continuă grijă a părinţilor prea afectuoşi şi prea temători. În afară de asta, mai era şi convingerea fermă că: ar fi fost un mare bine pentru Emilio dacă ar fi încercat să „iasă puţin din tipar”.

Spectacolul Alpilor, cum l-a văzut Emilio Viotti de data aceea şi în acele câteva minute de pe colina Sestrières, în strălucirea foarte limpede a unei dimineţi de iunie, avea să nu i se mai şteargă niciodată din amintire. În faţă, dincolo de valea înverzită de codri şi albastră de umbre, în care se pregăteau să coboare, era un cerc, vast cât orizontul, de munţi foarte înalţi, dintre care unii stâncoşi, alţii sclipind de zăpadă. Pierino, care mai fusese şi altă dată la Sestrières, îi arătă în faţă un pisc, înalt, ascuţit, impunător: o piramidă cenuşie, numai stâncă şi piatră care domina valea:

— Acela e Fortul Chaberton. Este ultimul fort italian. Toate celelalte vârfuri pe care le vezi jur împrejur sunt Franţa. Şi celălalt, – arătă muntele central – cel mai înalt şi cel mai depărtat, care se ridică parcă dintr-o bază de

---

[23] Dacă nu, te alegi cu o răceală, mama ta va spune că e vina mea, şi altă dată n-o să se mai încumete să-ţi dea voie. (piem.)

troiene uriaşe de zăpadă şi gheţari în lent povârniş, sfârşind în vârf cu o cupolă enormă tot albă pe fundalul cerului, acela e grupul Pelvoux. Ai fost vreodată pe un gheţar?

Emilio îi mărturisi pe un ton melancolic că, deşi era aproape de Torino, nu fusese niciodată la munte. De mic, în timpul vacanţelor, se dusese, totdeauna numai la Rivoli. În ultimii doi ani, mai înainte de Rivoli, părinţii îl duseseră la mare, la Alassio, pentru vreo două luni. Învăţase să înoate. Dar la munte, deloc.

Pierino îi mărturisi, în schimb, că adăugase un nou sport celui preferat, adică ciclismului. După ce luase parte la mai multe curse de amatori, şi după ce câştigase una cu un an în urmă, Turul colinelor Langhe cu sosirea la Alba, victorie prin distanţare faţă de ceilalţi şi medalia de aur a Federaţiei, începuse să cutreiere munţii cu şeful lui, care era membru al Clubului Alpin. Între altele, făcuse alpinism pe gheţarul Gran Paradiso. Şi încet şi liniştit ca totdeauna, secase din buzunarul de la spate al pantalonilor bufanţi un portofel maro de piele. Emilio privea cu aviditate, uimit şi invidios. Şi el avea un portofel: dar nu atât de umflat şi nici atât de uzat: nu părea *adevărat* ca acela. Căruia, de altfel, păreau că-i conferă calităţi extraordinare şi misterioase tocmai încetineala şi solemnitatea gesturilor cu care Pierino îl mânuia.

Erau unele fotografii instantanee ale unui grup de alpinişti pe un gheţar.

— Acesta e domnul Filippa. Acesta este un ghid. Şi aici sunt eu.

Apoi povesti pe scurt de soarele care ardea, de atmosfera rarefiată, de crăpături, de frânghie, de cum se trece peste un gheţar. Emilio, după ce se uită la fotografii, în mod instinctiv reveni cu privirea, căutând muntele Pelvoux.

Îndepărtate, înalte întinderi nespus de albe: cu cât le

privea mai mult, cu atât simţea cum i se intensifică stupoarea, nicicând încercată până atunci. Căută să-şi închipuie cum ar fi de aproape, şi stând deasupra lor, teribile şi minunate: le fixă în tăcere, un moment lung, visând. Şi acolo sus, se gândi, era viaţă. Poate cea mai frumoasă viaţă dintre toate: cea mai liberă, cea mai absolută. Cu soarele, cerul, gheaţa şi nimic altceva.

Îl trezi sunetul plăcut, deşi neaşteptat, şi aproape pierdut în aer, al unei tălăngi. Urmărindu-l, îşi roti privirea înspre pajiştile din jur: imense povârnişuri verzi şi înflorite, care coborau până în colină, unde, neclintite, sau aproape, poate nu depărtate, ci ireale ca într-un miraj, mai multe vaci albe şi negre, albe şi cafenii păşteau.

— Ce pace! — spuse Pierino cu un suspin, încheindu-şi cu grijă buzunarul pantalonilor în care-şi vârâse portofelul. Nu pare deloc că suntem în război.

Emilio uită brusc spectacolul pe care-l avea înaintea ochilor, uită emoţia şi visele care-l absorbiseră până cu o clipă mai înainte:

— De ce suspini? Nu eşti mulţumit că suntem în război?

— Niciun pic, murmură Pierino, neclintit.

— Războiul e frumos! Emilio repeta automat ceea ce era obişnuit să audă în familie şi la şcoală de luni de zile: Italia va învinge şi vom doborî Trento şi Trieste!

— Nu, tatăl meu spune că războiul e urât. Urât şi nedrept. Că sunt morţi şi că vor mai muri atâţia şi atâţia. Nu trebuia să facem război. Domnii l-au vrut: dar cei ce pătimesc mai mult sunt ţăranii şi muncitorii.

— Ba nu, mor şi ofiţerii.

— Da, dar soldaţii sunt cei ce mor mult mai mulţi. Tu nu înţelegi lucrurile astea.

Chipul lui Pierino devenise serios. Cu buzele strânse, cu un aer matur privea în faţa lui piscurile îndepărtate. Emilio simţi, mai clar şi mai dur decât înainte, tot ceea ce-l separa de prietenul lui. Cum putea să-i fie prieten Pierino, dacă-i ura pe domni?

— Sa, anduma! Ch’ i l’ uma ancura ’n bel toch dë strà da fé. În sella![24]

Emilio, ridicându-şi privirea, primi cel mai bun răspuns la neliniştea sa interioară: Pierino îi zâmbea din nou, dezarmant şi afectuos. Sări pe bicicletă, se întoarse o clipă invitându-l să facă la fel, porni, pedalând în picioare, şi se lansă în coborâş.

Rece, albastru, viteză care şterge orice gând, iluzie, supremă a senzaţiei de a fi uşor, ce pare că te despovărează de greutatea trupului, prelungire delicioasă a clipei imaginare care ar preceda o desprindere de pământ, mai înainte de a-ţi lua zborul... Se simţea plutind, învârtejit şi susţinut de viteza însăşi! Şi capul, pe care şi-l ţinea în jos deasupra ghidonului, îl simţea ascuţindu-i-se; iar pieptul făcându-i-se aproape o carenă. Unicul efort era al inimilor care, la apropierea curbelor, trebuia să strângă în mod gradat frânele, şi să le strivească în sfârşit, de fiecare dată, cu o violenţă tenace.

Pierino, mai abil, făcea ca adevăraţii ciclişti de curse: nu încetinea şi nu înfrâna: sosea în plină viteză până la curbă: aici o ţintuia locului, cu o singură mişcare bruscă: derapa cu roata din spate: pornea din nou brusc. Era o manevră pe care el nici n-o încerca. Şi era un motiv în plus pentru a-l admira pe Pierino, când îl vedea apărând şi dispărând, două-trei-patru rampe mai jos, spre Cesana: pe drumul roz şi în zigzag, fulgerătoare figurină neagră care ieşea din masa compactă a pinilor sau intra în ea.

La un moment dat nu-l mai văzu. Îl regăsi în sat, la răscrucea drumului spre Monginevro. Aştepta nemişcat în şa, sprijinit cu un picior de parapetul podului, în soare şi în vânt, plopii din vechea piaţă foşneau cu un sunet înalt, vesel, confuz cu murmurul torentului. Au pornit-o din nou cu peste treizeci pe oră.

Bucuria de a înainta într-un ritm armonizat, alternându-

---

[24] Hai să mergem! Mai avem încă o bună bucată de drum de făcut. În şa! (piem.)

se în întrecere pe câmpia denivelată în coborâş. Peisajul, căruia cei doi băieţandri nu-i dădeau atenţie, fiind preocupaţi să împingă cu toată puterea în pedale, dar care rămânea, poate tocmai de aceea, întipărit în memoria lor cu mai mare precizie. La dreapta, un codru de brazi: kilometri de umbră compactă şi răcoare. La stânga, despicătura pantei şerpuitoare a Dorei: şi pe malul opus, în plin soare, povârnişuri abrupte, când acoperite cu copaci, când stâncoase. Acolo sus, dincolo de creste, apăru pentru câteva clipe un pisc mic pe jumătate luminat, argintiu pe o parte, şi cealaltă în umbra albăstruie.

— Marele Hoche, spuse Pierino fără a încetini, e un munte nu prea înalt dar foarte dificil. Ascensiune de gradul al treilea.

L-au revăzut curând după aceea, de pe pajişte, de-a lungul popasului de la Bardonneche pe care Pierino îl alesese pentru a mânca. De acolo, marele Hoche, profilat pe cerul auriu al primei după-amiezi, era doar un triunghi negru. Şi Emilio visa cu ochii deschişi; va încerca vreodată primejdiile şi bucuriile unei adevărate ascensiuni? Repeta în sinea lui că avea doar cincisprezece ani: avea o viaţă întreagă în faţă. În nemărginitul viitor, părea să fie loc pentru toate. Nicio aventură, nicio experienţă nu părea că va fi exclusă.

Pierino, cu gesturile lui lente şi gândite, desfăcuse între timp un ziar pe pajişte, aşezând în ordine merindele pe care le adusese într-o valijoară.

Era o valijoară de purtat mâncare, din carton maro, rigidă şi adâncă, o valijoară ca acelea după care Emilio învăţase să recunoască muncitorii de câte ori îi vedea, seara, când se reîntorceau de la lucru, în tramvai sau pe bicicletă. Chiar în dimineaţa excursiei, la cinci şi jumătate, în timp ce parcurgea strada Lagrange ca să ajungă la Porta Nuova, locul de întâlnire cu Pierino, întâlnise şiruri lungi de muncitori: toţi pe bicicletă, în hainele de pânză

albastră, cu şepci pe cap, şi fiecare cu valijoara cu mâncare, legată de ghidon sau la spatele bicicletei. Printre vechile case cenuşii, pe strada lungă care, de îndată ce trecea de bulevardul Vittorio, îşi schimba numele şi ducea direct la bariera Nizza şi la fabrica Lingotto, muncitorii torinezi se duceau la lucru serioşi şi tăcuţi. Soarele lumina doar acoperişurile şi pieţile. Oraşul încă mai era cufundat în umbra răcoroasă a dimineţii de vară. Treceau, cu mare zgomot, tramvaiele: încărcate şi ele de muncitori, treceau pe lângă neîntreruptul şir de biciclete, le depăşeau, se îndepărtau, sunând din clopoţelul lor specific, şi ele tot spre bariera Nizza. Şi pacea revenea în cartierele burgheze încă adormite, revenea tăcerea străpunsă de ţăcănitul delicat al miilor de roţi.

Atelierul Musso & Filippa era în centru, pe strada Cavour. Pierino locuia cu familia la Madonna di Campagna. Se ducea la lucru cu bicicleta, şi la prânz nu venea acasă. Aşa că, întocmai ca şi ceilalţi muncitori, îşi purta valijoara cu mâncare pe care i-o pregătea maică-sa.

De astă dată, pentru excursie, pregătirile le făcuse el singur. În afară de omletă cu ceapă şi alte mâncăruri obişnuite în familie, mai cumpărase *mortadella*[25], brânză, sardele, o pâine mare rotundă.

Lui Emilio, bucătăreasa îi pregătise patru chifle albe, cu şuncă şi unt, şi patru brioşe cu unt şi marmeladă. Când le văzu, Pierino spuse:

— O *mi povr' om! Guarda: fuma parej! lulì tenlu par marenda*[26] trăgând din sac, şi mai solemn decât îşi scosese portofelul mai înainte, un briceag mare, cu tot felul de lame ascunse în el, nichelat şi complicat.

Deschise lama cea mai mare şi începu să facă porţii, împărţind în două ceea ce adusese el. Fără îndoială că

---

[25] un fel de cracauer. (n. tr.)

[26] O, bietul de mine! Uite: facem porţii egale: pe acelea ţine-le pentru o gustare după-amiază. (piem.)

briceagul era un obiect minunat. Orice briceag e minunat pentru toţi băieţii şi chiar pentru mulţi oameni maturi. Dar ceea ce-l fascina pe Emilio era, mai ales, calmul lui Pierino: dibăcia, siguranţa, judecata fiecărui gest, aidoma unui ritual, chiar şi în ocazii banale ca aceasta.

Tăia pâinea aceea rotundă şi mare sprijinind-o pe piept, în felul în care o taie ţăranii. În mod metodic tăie felii egale. Apoi, între o felie şi alta împărţi omleta, mezelul, sardelele. O cutie rotundă, de fier smălţuit albăstrui, conţinea vinetele pregătite de mama. Deschise capacul şi-l folosi ca pe o farfurie. Într-un pacheţel minuscul în hârtie de învelit pâinea era sare: îl desfăcu şi-l puse la mijloc.

De ce era totul atât de frumos? Şi de ce mâncarea aceea nu era doar bună, ci avea şi un gust special, mai misterios, mai profund, un gust de ceva pur, drept?

Pierino părea că acordă o valoare întregii vieţi: considera importantă viaţa în orice moment şi în orice amănunt. Se putea jura că o trăise din plin, totdeauna, fără a avea niciodată un singur moment de neîncredere.

Şi rezultatul era acesta: Pierino transforma cu naturaleţe orice acţiune în ceva frumos: ca şi când, fără să ştie, ar fi avut o putere magică.

Traversând Oulx, cumpăraseră la Leon d'Oro două sticle de bere. Nu era departe: după masă, aveau să revină acolo ca să restituie sticlele goale.

— Pun rămăşag că nu-ţi aminteşti, spuse Pierino ducându-se să ia prima sticlă, pe care o pusese alături de cealaltă să se răcorească în torent, ridicând lângă ele un dig în miniatură din pietre ca să le ţină locului.

— Ce nu-mi amintesc? întrebă Emilio fără să înţeleagă.

Drept răspuns, Pierino ridică în soare sticla de bere blondă, strălucitoare, de pe care se scurgeau picăturile de apă; râdea cu ironie afectuoasă.

Atunci Emilio îşi aminti. Cealaltă excursie cu Pierino, cu ani în urmă. În jurul lacurilor din Avigliana. Emilio era încă

un copil, sau aproape. Abia învăţase să meargă pe bicicletă. La întoarcere era transpirat, însetat, frânt de oboseală: picioarele îl dureau de efort. Era prima excursie adevărată.

Revăzu în sfârşit acoperişurile de culoare roşiatică, ce se căţărau pe colină până la clădirea înaltă a castelului savoiard: Rivoli! Şi piaţa cea mare din gară, unde sosea de la Torino trenul cu aburi. Iată castanii de India prăfoşi, iată Hotelul Tre Re, grădiniţa printre plantele în lăzi, firma de tablă colorată pe care era reclama bătrânului bărbos şi chel care bea cu o supremă satisfacţie o halbă de bere Bosio & Caratsch.

— O bere? Emilio ezita: nu mai băuse bere niciodată.

De regulă, în casa Viotti se bea numai apă. O sticluţă de un sfert, nu mai mult la o masă, era rezervată tatii: vinul din două damigene pe care-l trimetea în dar, cu puţin timp înainte de Crăciun, unchiul Sanfront. Şi odată, când Emilio, imprudent, îşi manifestase curiozitatea faţă de necunoscuta băutură, mătuşa Vittoria se grăbise să profite de ocazie, răsfrângându-şi buzele în semn de profund dezgust, părând ca de obicei că e gata să scuipe: „Bere! Frumoasă porcărie! Asta ar mai lipsi!” Şi adresându-se mamei şi tatălui lui Emilio, îi acuză discret că-i face o proastă educaţie copilului: mereu cu încăpăţânatul scop de a-i umili în faţa mătuşii Elisa, demonstrând că nu erau demni de moştenire. „Pentru un copil de vârsta lui, are un instinct foarte fin, n-am ce spune. Bere! Băutură de căruţaşi!”

Lui Emilio îi rămăsese curiozitatea: amestecată, totuşi, cu neîncredere, aproape cu teamă. Băutură de căruţaşi? Băutură de oameni viguroşi, chiar dacă era „vulgară”. Propunându-i să bea o bere, Pierino confirma că şi el aparţinea acelei lumi pe care, după părerea mătuşii Vittoria, nu trebuia absolut deloc s-o frecventeze, dar pe care Emilio o simţea egală cu lumea lui, dacă nu chiar mai bună: mai vie, mai hotărâtă, mai simpatică.

Acum, după trei ani, Pierino însuşi îi amintea primul acest episod. Şi Emilio, cum se întâmplă adesea când cineva ne aminteşte de un fapt la care nu ne-am mai gândit de mult, revăzu exact clipa: soarele cald al unei după-amiezi de octombrie pe faţada gălbuie a hotelului Tre Re, grădiniţa printre planşele sădite în lăzi, reclama casei Bosio & Caratsch, fruntea osoasă a lui Pierino, cu cârlionţii în dezordine şi transpiraţi, cu zâmbetul lui maliţios şi ademenitor:

— Hai, încearcă!

Se aşezaseră în grădiniţă. Pierino comandase cu aceeaşi siguranţă de totdeauna.

O sorbitură cu sete din halba plină. Gustul amărui şi plăcut al berii, cu miros de grâne.

Îşi privi prietenul. Pusese halba pe mesuţă. Acum, îşi ştergea fruntea transpirată, cu batista împăturită cu grijă. Şi-l fixa râzând:

— Prin urmare, îţi place?

Poate că atunci a fost pentru prima dată când Emilio simţi că ţine foarte mult la el. Simţi aceasta fără să şi-o spună. Nu se obişnuieşte să se vorbească şi nici măcar să se gândească asemenea declaraţii de încredere şi afecţiune între doi prieteni. Dar aceste declaraţii apar: apar fără ca cei doi prieteni să-şi dea seama şi-şi găsesc mereu funcţia lor inconştientă, simbolul lor involuntar, poate şi în cea mai umilă dintre ocazii, ca de exemplu într-o halbă de bere. Trebuie să mai observăm că, puse la încercare, aceste înţelegeri, poate tocmai fiindcă sunt neexplicate, sunt aproape totdeauna mai valabile decât acelea între persoane de sex opus.

Trei ani mai târziu, iată că simbolul era reevocat. Ritul se reînnoia. Emilio şi Pierino beau din nou bere împreună, privindu-se în ochi fără a se gândi la nimic special, ci doar mulţumiţi că sunt împreună.

PARTEA A DOUA

1

O FATĂ ÎMBRĂCATĂ ÎN GALBEN apăruse acolo, pe trotuarul bulevardului Casale.

Înainta cu pas iute, în umbra copertinelor maro sau verzi ale micilor magazine, traversând din când în când scurte zone de soare: atunci, pentru o clipă, galbenul acela strălucea. Era Veve?

Statura era a ei. Al ei pasul sprinten. Blondă. Şi venea, la ora stabilită, spre locul stabilit.

În tortura plăcută a speranţei, simţindu-şi inima cum îi bătea cu putere, Emilio o fixa pe fata îmbrăcată în galben care se îndrepta spre el; şi nu putea crede că era aievea. Să-i iasă în întâmpinare, scurtând astfel aşteptarea sau incertitudinea? Niciodată. Era o superstiţie. Superstiţie în mod absurd retrospectivă: ca şi cum câţiva eventuali paşi înainte, înspre fată, ar fi putut-o transforma brusc, în cazul că ar fi Veve, într-alta: sau, şi mai subtil, s-ar fi putut ca paşii să fie prevăzuţi de o divinitate care, pentru a-l pedepsi pentru nerăbdarea lui, ar fi făcut-o pe Veve să renunţe la întâlnire şi ar fi trimis în locul ei, pe trotuarul bulevardului Casale, la ora stabilită, o altă fată care, de la distanţă, să-i semene. Şi acum divinitatea părea, şi într-un caz şi în celălalt, că voia să glumească: că se distra ţinându-l în emoţii. Deoarece fata îmbrăcată în galben, Veve sau nu, se opri să se uite într-o vitrină. Era firesc ca, în ultima parte a drumului, mai înainte de a ajunge la locul întâlnirii, Veve să se oprească în faţa unei vitrine?

Era firesc, da. Din buzunăraşul vestei, Emilio scoase ceasul marca Vacheron Constantin care-i fusese dăruit cu ocazia bacalaureatului. Abia cinci minute de întârziere. Foarte firesc. Veve îi mărturisise din orgoliu repulsia de a aştepta. Poate că-i fusese teamă că ar întârzia el, ca în alte dăţi. Sau, putea fi vorba de o cochetărie. Vitrina era a unei modiste: o putea reţine vreo pălărioară; sau mai mult decât atât, calculul de a fi văzută de Emilio tocmai în acea întârziere ca să nu-i pară prea nerăbdătoare sau, cel puţin, ceva mai dezinvoltă decât era în realitate.

În sfârşit, păru că se hotărăşte, părăsi vitrina. Dar imediat, şovăi. Se întoarse, cu o jumătate de pas, să privească. Şi în clipa aceea de echilibru dansant, cu un picior abia îndoit, braţul abia îndepărtat de trup, cu mâna în mănuşi albe în aer, i se evidenţia atât de bine rotunjimea şoldurilor atrăgătoare, încât Emilio ar fi recunoscut-o chiar de la o distanţă mai mare.

Alergă în întâmpinare, fericit.

O cunoscuse pe Veve cu câteva săptămâni înainte: ducându-se la *Anonima Assieurazioni* ca să-şi revadă un coleg de Universitate, ceva mai mare decât el, licenţiat, o remarcase în biroul Măturat, în faţa unei maşini de scris. Veve era blondă, palidă, dar robustă: ochi albaştri, o dentiţie foarte albă, un zâmbet deschis şi generos. Prietenul l-a prezentat fetei. Fiind aproape de amiază, Emilio îndrăzni s-o aştepte afară, la ieşirea funcţionarilor, oferindu-se s-o însoţească până acasă.

— Mulţumesc, dar numai pentru o bucată de drum, spuse Veve, râzând.

O conduse până la capătul străzii Pad: îi oferi vermut şi saleuri.

După aceea, s-au văzut aproape în fiecare zi. Emilio se ducea s-o ia de la birou, dar nu la amiază, ci la şapte seara, având astfel ceva mai mult timp de plimbare sub porticuri. În mai multe rânduri, se întâmplă ca Emilio să întârzie la o lecţie la Universitate, şi să fie nevoit să

alerge pe stradă, din fericire nu prea lungă, până la *Anonima.* Şi o dată se întâmplă ca Veve, plictisită, să nu-l mai aştepte.

În ciuda insistenţelor lui Emilio, iubirea lor se limitase la inocente plimbări sub porticuri, între şapte şi opt: ora vermutului seral. La opt, şi nu mai târziu, Veve lua tramvaiul cu care se întorcea acasă. Era dintr-o familie modestă şi locuia la bariera Casale. În schimb, Emilio locuia la etajul al doilea al unei vechi clădiri, o casă boierească din Borgo Nuovo, în piaţa Maria Teresa.

Cum Veve trebuia să se întoarcă acasă la opt şi un sfert, nici nu se pomenea de cinema. Într-o seară, consimţi să meargă în parcul Valentino. Dar era în mai, deci lumină până târziu: Emilio reuşi doar să-i smulgă un fugitiv sărut, la întoarcere, în umbra teilor, pe o bancă din grădinile Cavour. Duminica, Veve era obligată s-o petreacă în sânul familiei. Cel puţin aşa spunea, şi între timp râdea cu maliţiozitate, lăsând parcă să se presupună cu totul altceva. De fapt, era puţin probabil ca o fată de o frumuseţe şi de o atractivitate atât de vădită să nu aibă curtezani.

Dimpotrivă: era imposibil ca Veve să nu aibă chiar un amant, cu care să fie mai mult sau mai puţin logodită. Astfel se gândea Emilio, trecând însă foarte repede peste asemenea prezumţie. Şi nu fusese nici atât de delicat, încât să nu-şi manifeste neîncrederea. Dar Veve îi spusese râzând, cu o clătinare a buclelor ei blonde:

— Nu, nu e nimeni. Ce vrei, se vede că eşti un bărbat norocos! Ai nimerit între unul şi altul.

— Cum, între unul şi altul?

— Ei da, până acum câteva zile, mai înainte de a răsări tu, era un inginer care-mi făcea curte, dar o curte... îndrăcită Totuşi, era un tip dintre cei care la început îţi par simpatici şi inteligenţi, ca apoi să vezi că sunt falşi ca Iuda. Aşa că l-am cam trimis de unde a venit, tocmai cu o seară înainte de a apărea tu la birou. Şi tu eşti fals ca

Iuda; dar eşti mai simpatic acum decât la început. Chiar mai inteligent. Eşti un tip de viitor

— Şi celălalt?

— Cum celălalt?

— Da, cel ce va veni după mine. Spui că sunt norocos şi că am nimerit între unul şi altul. Despre unul mi-ai vorbit. Dar despre celălalt?

— Despre celălalt nimic, încă nu există, dar fireşte că va veni.

Şi privirile lor, aidoma lamelor tăioase a doi adversari în duel, care s-ar întâlni pentru prima oară în imobilitatea instantanee a unei clipe, se încrucişară, dezvăluindu-şi reciproc dorinţă şi neîncredere, dragoste şi teamă. „Tu o iei înainte, spunea privirea lui Emilio: vorbeşti despre un succesor al meu, fiindcă te temi că nu-l doreşti, nu că nu-l găseşti; te gândeşti că poate mă vei iubi, şi că şi eu te voi iubi; dar ţi-e teamă că eu voi obosi primul „ţi-e teamă că o să te gândeşti într-o zi, fie chiar şi după multă vreme, la căsătorie şi că eu nu o să vreau."

Spunea privirea lui Veve: „ţie ţi-e teamă că eu, chiar dacă te iubesc, într-o zi, după multă vreme, m-aş gândi la căsătorie: şi e firească această teamă, fiindcă eşti de o condiţie socială superioară condiţiei mele".

„Nu exclud posibilitatea să mă însor cu tine, fie chiar şi după câţiva ani răspundea privirea lui Emilio; dar deocamdată este o idee absurdă: sunt încă departe de a-mi face o poziţie socială, departe de posibilitatea de a-mi asigura existenţa: m-aş putea gândi să mă însor cu tine doar dacă într-o zi familia mea ar deveni bogată, prin moştenirea lăsată de unchii Sanfront: deocamdată, îmi placi mai mult decât oricare altă fată pe care am întâlnit-o, te doresc, şi poate te voi iubi."

Privirea lui Veve încheia: „tu nu eşti în stare să iubeşti cu adevărat; mi-e foarte teamă să nu sufăr, fie chiar şi după câţiva ani: dar îmi placi mai mult decât oricare alt tânăr pe care l-am întâlnit, te doresc şi, fără îndoială, te

voi iubi”.

O tăcere stânjenitoare continuă acelui moment de adevăr, de îndată ce privirile lor se plecară. În mod instinctiv, Emilio căută cu mâna şoldul ei: talia sus, o carne tare şi plină sub voalul bluzei. Şi toate gândurile şi îndoielile se destrămară ca prin farmec. Viitorul era imens, liber, nedesluşit, ca un cer senin, ca cerul acelei zile de mai*:* fără a fi privit măcar, el pătrundea în suflet odată cu aerul şi soarele. Viitorul era cuprins tot în lungile ore din faţa lor, până seara, pe pajişti şi prin codrii Collinei.

Era după-amiaza Înălţării.: nu o duminică! Astfel justificase Veve, râzând cu aceeaşi maliţiozitate, propria-i libertate. Era pentru primă dată că putea sta cu Emilio atât timp şi, ceea ce conta mai mult, nu pe străzile oraşului.

Itinerariul a fost propus de Veve: Santa Margherita, Fontana dei Francesi, l’Eremo. La Eremo, la ospătăria Beccaccia aveau să ia un ceai cu pişcoţi. Emilio a fost de acord, fără discuţie: era clar, demonstra că ea cunoaşte mult mai bine decât el Collina.

— *Mi m’ ciamu che türineis* c*h’it ses!*[27]

— Noi ne ducem totdeauna la şes, la Rivoli, murmură Emilio, şi simţi că se îmbujorează.

I se mai întâmplase: Veve începea cu dialectul şi el care ştia că nu prea vorbea bine în dialect, îi răspundea în italiană. Dar de astă dată găsi natural să treacă peste micul complex de inferioritate: să-l înfrângă, vorbindu-i clar.

Urcau bulevardul spre Villa della Regina. Continua s-o ţină strâns de talie. Şi din ciudata uşurinţă cu care ea se lăsa strânsă, din contactul neîntrerupt pe care părea că-l caută trupul acela robust şi sănătos cu al său, atingându-l cu sânul în timpul mersului, nădăjduia într-o nouă şi poate conştientă hotărâre a ei: şi în toate acestea spera să

---

[27] Mă întreb ce fel de torinez eşti?! (piem.)

recunoască simptomele unei iminente cedări.

— Sunt torinez, explică Emilio: dar familia din partea mamei e din La Spezia; şi în casă vorbim totdeauna italiana.

— Eşti un domn, o ştiu: eşti un domnişor, spuse Veve, râzând sigură de ea şi strângându-l la rându-i de talie. Şi ea avea douăzeci de ani. Dar în clipa aceea Emilio înţelese că era mult mai expertă decât el şi nu numai în străzile şi potecile colinei torineze.

Emilio împlinise douăzeci de ani şi ajunsese în al doilea an de Universitate: dar experienţa lui cu femeile, fie erotică, fie sentimentală, era destul de sumară.

Ambiţia pe care tatăl lui o nutrea pentru el era îndreptată în mod exclusiv şi fanatic spre carieră: totdeauna avocatul erarial a vrut ca Emilio să devină un mare avocat, în schimb, ambiţia mamei era îndreptată spre o căsătorie fantastică: cu vreo fată foarte bogată şi din aristocraţie. Moştenirea Sanfront, în care niciunul nici celălalt nu încetau să spere, ar fi uşurat într-o zi atât cariera, cât şi căsătoria. Dar până una, alta, acest miraj trebuia alimentat cu orice preţ. Ca nivel de viaţă, familia Viotti trebuia să aparţină, în mod vădit, celei mai bune, înaltei burghezii din Torino. Lojă la Opera regală (pe jumătate cu verii Ceroni); zi de primire săptămânală, închirierea unei trăsuri elegante, particulare, pentru a merge la Mirafiori de două ori măcar în anotimpul curselor; bucătăreasă şi fată în casă, hainele lui papà, fie şi puţine, la Prandoni, toaletele mamei, ceva mai multe, la Bellom; pantofii la Cappa... Pentru bugetul familial o luptă continuă, surdă: ascunsă cu grijă lui Emilio, care începuse să-şi dea seama abia în ultima vreme. În afara lefii de avocat erarial mai era renta de pe orezăriile lui din Trino Vercellese: mică, fiindcă venitul era împărţit cu un frate şi cu o soră, şi mai era renta zestrei mamei, pe care bunicul o trimetea din două în două luni din La Spezia:

dar aceste sume adunate erau oare de ajuns?

Tata şi mama, conştienţi că era mai mult aparenţă decât substanţă, şi că viaţa aceea costisitoare, chiar dacă era în mod calculat costisitoare, nu garanta, singură, viitorul strălucit pe care-l visau pentru unicul lor băiat, nu încetaseră să se îngrijească în primul rând de studiile şi de educaţia lui. Încă de la început, îl înconjuraseră cu îngrijiri severe, tenace, implacabile. Cursuri de engleză şi franceză, lecţii de pian şi de scrimă. Apoi, în timpul Universităţii, achiziţionarea multiplelor volume, recomandările profesorilor. O atenţie, o asistenţă, o supraveghere continuă.

În ceea ce-l privea, Emilio le-a răspuns părinţilor cum nici nu şi-ar fi putut dori mai mult. La gimnaziu şi la liceu, totdeauna întâiul în clasă. La Universitate, toate examenele trecute cu nota maximă. Distracţii, divertismente: puţine, şi niciodată căutate cu un entuziasm excesiv. Iată de ce experienţele lui amoroase erau limitate. Părea că studiul, pe lângă timp, îi mai lua şi pofta. Câte un flirt foarte inocent, cu fete de familie bună, în timpul vilegiaturii sau, în serile de iarnă, la *carré*[28]-urile de la Radicati di Primeglio, la *carré*-urile de la D'Agliano, în penumbra coridoarelor adiacente saloanelor de dans; câte un sărut fugar, câte o midinetă; şi câte o escapadă pe cât de inevitabilă, pe atât de fulgerătoare, şi în general incompletă, la Massena, la Raffaello, sau într-una din cele două case frecventate de gaşca de studenţi.

Părea că revenise vremea, în special la Torino, a goliarzilor cântaţi de Oxilia[29] şi Camasio: ultimul foc

---

[28] *carré,* (în franc.) pătratul unde se dansa, mai ales în petrecerile organizate în timpul carnavalului de unele familii aristocratice din Torino, într-o sală publică de dans dar cu un public restrâns, în circuit închis întocmai ca un pătrat. (n. tr.)

[29] *Oxilia Nino,* născut la Torino 1888—1917, artist *bohémien,* ziarist, colaborator şi inseparabil prieten al lui *Sandro Camasio* a fost unul dintre reprezentanţii *scapigliaturei* (curent al ultimilor romantici lombarzi) din Torino, imediat după război. (n. tr.)

bengal, aprins imediat după întreruperea forţată a războiului şi, în sfârşit, stins în cenuşiul fascist, în prelungitul vârtej din *la belle époque.* Şi epoca tragică şi întunecată nu avea să înceapă nici măcar cu Marşul asupra Romei; ci numai în iunie din ’24, cu delictul *Matteotti*[30]*.* Ultimele carnavaluri ale studenţilor torinezi au fost, de aceea, cele din ’23 şi din ’24: interval fericit pentru burghezie, între „pericolul de stânga” şi adevăratul început al dictaturii: când regimul, după cum se spunea, salvase patria, dar nu inventase încă acel obicei lugubru, grotesc şi ipocrit numit stil fascist. Carnavalurile din ’19 până în ’22, în schimb, ar fi trebuit să fie mai puţin nepăsătoare: în anii aceia, chiar la Torino, organizaţiile muncitoreşti erau la primele lor încercări, care au culminat, în toamna anului ’20, cu disperata acţiune a ocupării Fiat-ului. Dar ce-i păsa majorităţii studenţeşti de atunci de muncitori? Mamele lor şi mătuşile se rugau Fecioarei Maria pentru ca la alegeri să iasă Blocul Naţional. Taţii, profesionişti sau funcţionari de stat, chiar dacă credeau în Agnelli şi în Giolitti, şi chiar dacă nu ajungeau, pentru moment, să vadă cu ochi buni primele expediţii ale brigadelor fasciste, temându-se totuşi că guvernul nu era destul de tare, strâmbau din gură şi dădeau din cap: „strângeau în ei” mai mult decât îndrăzneau să mărturisească. Ca să nu mai vorbim de teama unora, ca avocatul Viotti, pentru care Giolitti fusese totdeauna „aproape un socialist”.

Dar fiii? Exceptându-i pe cei mai inteligenţi sau pe fiii celor mai inteligenţi şi celor mai luminaţi: exceptând o elită în jurul lui Gobetti, Gramsei, Ruffini şi a unor literaţi, pictori, muzicieni: studenţii de la Universitate, în marea majoritate, nu se ocupau de politică. Preveniţi parcă de un infailibil instinct că la urmă nu avea să se întâmple nimic din câte se temeau părinţii lor, îşi vedeau de propriile griji: să studieze, să se distreze, mai ales să se

[30] Om politic socialist ucis de fascişti la 10 iunie 1924. (n. tr.)

distreze, şi nu-şi făceau o problemă din manifestaţiile şi agitaţiile muncitoreşti. Topografia însăşi a oraşului Torino favoriza o oarecare ignorare a acestui subiect. Erau două zone de rezistenţă alăturate, concentrice, şi totuşi riguros separate, ca şi cum un perimetru foarte lung de porticuri şi bulevarde ar fi în realitate ziduri invizibile, de netrecut. Aici centrul burghez, dincolo periferia muncitorilor. Aceasta din urmă, da, avea câteva capete de pod; dar unul singur era într-adevăr important, Camera Muncii pe bulevardul Siccardi.

Studenţii auzeau câteodată pârâitul mitralierelor; foarte departe, de pe la bariera San Paolo. După o jumătate de oră, dacă se aflau spre bulevardul Re Umberto, piaţa Solferino, strada Alfieri, începeau să distingă în modestul murmur al traficului citadin sunetul bine cunoscut, insistent şi neliniştitor al clopoţelului de la Crucea Verde. Clopoţelul se apropia. Iată brancardele pe roţile înalte de cauciuc: cărucioarele împinse în linişte, în pas alergător de infirmierii cu brasardă. Traversând piaţa San Carlo, o luau pe strada Ospedale. Clinchetul clopoţelului, zgomotul paşilor infirmierilor, chipurile lor gâfâitoare, aveau ceva tragic. Pe neaşteptate, mulţimea, tăcută, făcea loc cărucioarelor, le privea, le număra: şase, şapte, opt, altul, şi încă altul... Şi câteodată ceaţa, înghiţindu-le. Părea să mărească iuţeala pe parcursul acela final: să ajungă la spital cu un minut mai devreme putea însemna salvarea unei vieţi.

Dar ce-i păsa majorităţii studenţilor de atunci de soarta muncitorilor şi de luptele lor?

Era ultima perioadă fericită a unei clase care dominase un secol. Pentru studenţii din Torino erau modistele, tinerele croitorese, după-amiezile pe Collina, de-a lungul vechilor drumuri pustii, întortochiate, strâmte între ziduri; erau săruturile, promisiunile, jurămintele, adiourile; erau nopţile de carnaval sub porticurile de pe strada Padului, până la triumful pieţii Vittorio. Erau măştile, corurile,

tangourile, *one-step*-urile; pe pavaj, covoare de confete; pe cer, pergole de serpentine; pe crupele albe ale cailor din turnirul Peter stăteau cele mai frumoase fete din oraş. Nopţi interminabile, populate, îmbătătoare; nopţi de veselie tumultuoasă; şi substratul tuturor, scopul tuturor, concluzia tuturor, bordelul. În rarele seri când ieşea cu colegii, Emilio nu se sustrăgea acelui comun ultim scop. Educat spre un profund conformism, îşi spunea pur şi simplu: „toţi ceilalţi se duc, de ce nu m-aş duce şi eu?!” Pentru prima dată fusese atât de abil, încât reuşise să se prefacă, să lase să se creadă că nu era pentru prima dată. Cât despre plăcerea pe care o simţea, era totdeauna prea mizeră faţă de imaginaţie şi dorinţă. Nu-i venea deci greu să se arate indiferent, cum i se părea lui că e de bon ton în asemenea ocazii.

Dar colegii îl considerau mai mult decât un snob, un tocilar. Emilio se dedica studiului cu o răceală egala cu silinţa. Cu metodă şi niciodată cu pasiune. Ca şi când părinţii nu i-ar fi putut infiltra decât ambiţia de a reuşi. Disciplină, rigoare indiferentă: comprehensibile şi în parte scuzabile, până la diploma de bacalaureat: dar, păşind spre o profesie la libera alegere, antipatice şi aproape de neînţeles. De fapt, Emilio nu-şi mărturisea nici lui însuşi adevărul.

Se înscrisese la Drept, în aparenţă fiindcă se acorda cu intenţiile constante ale tatălui său; în realitate, numai pentru că ştia că nu se simţea înclinat spre nicio profesie în mod special. Cei patru ani la Drept îi deschideau multe drumuri: şi până una, alta, erau soluţia cea mai rapidă şi cea mai practică. Magistratură, avocatură, bancă, administraţie, învăţământ universitar, diplomaţie, diverse slujbe? în adâncul sufletului, el ştia foarte bine, chiar dacă nu îndrăznea să şi-o spună cu sinceritate, că, de îndată ce avea să-şi ia licenţa, va căuta un singur lucru: să facă bani cât mai repede cu putinţă ca să se bucure de viaţă.

Pe de altă parte, dacă ar fi vrut, dacă ar fi putut să

reflecteze asupra acestei probleme cu o răceală şi mai mare decât aceea pe care credea că o aplică din obişnuinţă oricărui fapt. Proiect, invitaţie din partea vieţii, ar fi înţeles că singurele zile fericite ale adolescenţei sale (adolescenţă care se sfârşea) fuseseră acelea petrecute cu Pierino: şi care nu fuseseră condiţionate în niciun fel de bani; nici de ceva ce poate da bani şi nici de ceea ce banul poate da. Părea să fi înţeles că, pentru a fi fericit cu Pierino ori ca Pierino, nu era necesar să aparţii înaltei burghezii, să te duci la curse şi la Opera regală, să ai servitori în jachetă în dungi, să te îmbraci la Prandoni şi să te încalţi la Cappa, să posezi trăsură şi automobil, să călătoreşti în străinătate, să cunoşti Parisul şi Londra, New York. Să vorbeşti englezeşte şi franţuzeşte cu accent bun, să fii primit în casele cele mai înstărite din Torino, să fii invitat la Palatul regal, când era câte o festivitate, să fii admis la petrecerile oferite de familia Radicati sau D'Agliano: nu era nevoie să-i moşteneşti pe cei din familia Sanfront, să te însori într-o zi cu o fată din nobilime, să te distrezi la vânătoare, golf, la băi, nici să-ţi poţi îngădui, cu o perfectă discreţie, aventuri, capricii, femei întreţinute. Nu. Toate acestea nu aveau să fie necesare niciodată, pentru a fi fericit ca Pierino sau cu Pierino.

Poate şi din cauza rarelor ocazii în care fuseseră împreună, Pierino rămăsese, în adolescenţa lui Emilio, o insulă minunată, fermecată, dar aproape exclusă din realitate şi de aceea fără importanţă.

De la excursia făcută la Sestrières trecuseră şase ani. Deşi simţeau unul faţă de celălalt aceeaşi prietenie, în tot acel timp se văzuseră de foarte puţine ori. E adevărat că Pierino fusese chemat în armată. La început, din cauza urmărilor unei pleurite a fost socotit apt numai pentru serviciile sedentare, repartizat la secţia fotografi de la geniu: apoi, aproape imediat, trimis pe front ca operator cinematografic.

Doi ani de front! doi ani de război, din '16 până în '18.

Puţin după lupta de la Caporetto, de Crăciun, Pierino venise în permisie la Torino. Trecuse să-şi salute prietenul.

Emilio studia la el în cameră. Exclamaţia de bucurie a tatălui său, prelungitul „oh!” al glasului acela răguşit, care-i ajunse atenuat, din coridor, prin pereţii clădirii imense, şi pe care şi-a explicat-o, fără îndoială, prin vizita neaşteptată a vreunui vechi prieten, vreun coleg, vreun magistrat, poate fratele, procurorul regelui la Savana. Surpriza lui Emilio a fost nemaipomenită când a auzit că e chemat şi mai mare când l-a văzut în faţa lui pe Pierino, adică pe caporalul genist Piero Giraudo, în uniformă gri-verde. Papà atât de binevoitor şi de cordial cu Pierino? Cu un fecior de muncitor? Era un fapt cu totul nou. Uniforma, gradul, reîntoarcerea de pe front explicau totul.

Îmbrăţişându-l, Emilio simţi cum îl zgârie barba prietenului; şi aproape acelaşi efect aspru, viril, i-a făcut şi postavul grosolan al mantalei. Pierino, pe neaşteptate, nu mai era un băiat: era un bărbat. Foarte slab. Obrajii şi tâmplele scobite; părul tuns zero; cârlionţii castanii dispăruseră: fruntea largă osoasă şi încăpăţânată, adevărată frunte de ţăran. Dar în ochii lui era aceeaşi scânteiere. Şi irezistibila, simpatie şi bunătate, acelaşi râs de altădată; şi prezenţa lui neaşteptată acolo, printre mobilele masive, triste, lustruite, de stil Umberto, în ordinea neschimbată a vechii clădiri burgheze, pe fondul familiar şi sufocant al rafturilor încărcate peste măsură de tot felul de hârţoage şi de colecţii ale publicaţiilor *Jurisprudenţei,* era ca o suflare de viaţă şi de libertate. Oh, de data aceasta prietenul lui nu mai vorbi de ciclism, nu mai vorbi de sport. Zâmbea mereu, dar nu spunea desigur că războiul era frumos. El, în condiţiile lui modeste, nu fusese, decât din întâmplare şi pentru scurt timp. Războiul serios era cel purtat de soldaţii din tranşee; săptămâni în şir în noroi şi în zăpadă. Şi când trebuia să se ducă la asalt; când trebuia ca toţi să fie

curajoşi, chiar şi cei care făceau pe ei de frică, fiindcă în spatele lor carabinierii erau gata să tragă. El avea norocul să fie operator cinematografic. Şi apoi, pasiunea de a prinde o scenă îl făcea, chiar dacă exista vreun pericol, să nici nu-şi dea seama: continua să-şi facă meseria, nu războiul.

Aceste cuvinte sincere nu prea coincideau cu entuziasmul patriotic al avocatului Viotti, care se desumflase destul de repede. În cele din urmă, mormăi o scuză şi se retrase, lăsându-i singuri.

Pierino îi povesti atunci despre o fată pe care o cunoscuse la Preganziol, de cum treci de Treviso, unde era sediul detaşamentului: o fată, Lucia, pe care era convins că o iubeşte, prima dată în viaţa lui, şi cu care fusese fericit. Îi povesti cum se întâmplase. Între o misiune şi alta, avea permisiunea să doarmă unde voia. Lucia era fiica proprietăresei care-i închiriase o cameră. Tatăl ei nu era acolo. Fusese luat prizonier la Carso, Lucia era frumoasă, foarte tânără, bine făcută, brună, cu ochi luminoşi albaştri. Pietro scoase fotografia.

Dimineaţa îi aducea cafeaua la pat. Şi astfel, într-o zi, a început cu un sărut, apoi altul, şi încă altul; într-o seară, în loc să plece, el rămase acasă sub pretextul că-i ţine de urât mamei. Se auzea tunul din apropiere, toată noaptea; şi trecerea continuă a autocamioanelor pe stradă. Era şi pericolul unor raiduri aeriene, care mai făcuseră victime în oraş. Pentru ca să mai treacă timpul, jucau cărţi. Dar mama, la un moment dat, începu să caşte. A rezistat cât a putut. La zece s-a retras în camera ei de unde imediat s-au auzit sforăituri.

— Îţi închipui cum ne simţeam noi. La început am continuat să jucăm cărţi, în doi. Dar în loc să ne uităm la cărţi, ne uitam în ochi. Până când... Dar nu mai voia să-mi dea niciun sărut, ca dimineaţa; sau cel puţin părea că nu voia. Se înfurie, se ridică. Scaunul căzu. *„Lu el staga al so posto, e zoghemo a le carte: se no, mi vado a dormir*

anca mi"[31] – spune ea. Nu puteam insista de teamă ca nu cumva să se trezească mama sa. *I l' avìa veuja' d campéla giù, lulì as capiss*[32]; dar, mă şi gândeam; *brau, e peuj, s' a l' é vergine?*[33] Şi, oricum, mi se părea şi aşa un paradis să stau acolo, numai cu ea, şi s-o privesc în ochi fără să spun nimic. *Anche mach parej, a l' era mila volte mej che tüte le fije, picie o nen picie, cun chi j' era stait ansema.*[34].

— Şi după?

— Şi după asta, la o anumită oră, cum mi se părea că amândurora ne era somn, ne-am spus noapte bună: consimţi să-mi dea un sărut, dar scurt, care nici nu suferea comparaţie cu cele pe care mi le dăduse dimineaţa. Şi astfel ne-am despărţit, fiecare în camera sa. De îndată ce m-am aşezat în pat, îmi trecu, bineînţeles, somnul. Dar se vede că şi cu ea se întâmplă acelaşi lucru. Deoarece, *dop gnanca'n quart d'ura, i sentu un rümúr, ün cit rümúr da gnente, curna ch' a füssa 'l gat*[35]. Mă întorc şi mi se pare că visez: mi se pare că văd, într-o beznă aproape totală, uşa care se deschide, dar încet, încet; văd ceva alb care se strecoară înăuntru; din respiraţie, sau poate din puţin parfum am impresia că e ea. Da, este ea pentru că încuie uşa. *Beh, Miliu, mi ringrassiu ancura 'l ciel, perché a stu mund a j' e propri gnente 'l d pì bel*[36].

— Şi era virgină?

— Nu, din fericire.

— Dacă o iubeşti n-ar trebui să spui „din fericire".

— Într-adevăr, îmi pare rău. Dar răspunderea... —

---

[31] Ori stai la locul dumitale şi jucăm cărţi: ori dacă nu, mă duc şi eu la culcare. (piem.)

[32] Aveam poftă să fac dragoste cu ea, se înţelege (piem.)

[33] bravo, şi după, dacă e fecioară? (piem.)

[34] Chiar numai atât, şi făcea de mii de ori mai mult decât toate fetele, mai mult sau mai puţin putorişti, cu care fusesem împreună. (piem.)

[35] nici după un sfert de oră, am simţit un zgomot, un zgomot foarte fin, ca şi cum ar fi fost o pisică, (piem.)

[36] Ei bine, Emilio, şi acum mai mulţumesc cerului, fiindcă pe lumea asta, într-adevăr, nimic nu este mai frumos. (piem.)

spuse Pierino, continuând să zâmbească; şi chipul său marcat de o instinctivă înţelepciune păru pentru un moment chiar chipul unui bătrân… răspunderea, înţelegi: nu mă pot căsători cu ea. Când mă voi reîntoarce, mai mult ca sigur că voi fi transferat la Veneţia. Asta înseamnă: adio, Lucia. Trist, dar e mai bine aşa.

Odată terminat războiul, studiourile cinematografice Fert, Ambrosio şi Pasquali, care lucraseră puţin în toţi acei ani, dar nu fuseseră niciodată închise, începuseră să funcţioneze din plin, producând un film după altul câte unul chiar de lung metraj. Piero Giaudo, în ciuda vârstei fragede, deveni rapid unul din primii operatori. Reflexiv, metodic, ponderat, nu i se urcă la cap ca multor altora: înţelese că norocul acela nu putea dura, nu putea ţine piept importării din ce în ce mai masive a filmelor americane. Începu imediat să pună bani deoparte: la sfârşitul anului 1921 avea economisiţi atât câţi îi trebuia ca să-şi facă o casă, fiind logodit cu fata unui brutar de pe strada Santa Giulia, în Vanchiglia. În acelaşi cartier locuia şi Piero, două rânduri de case mai departe, un apartament modest la mezanin împreună cu mama lui. Tatăl lui, muncitor tipograf până la urmă, murise de gripă spaniolă în ianuarie 1918.

Piero o remarcase pe Nuccia în prăvălie, în fiecare dimineaţă, când trecea ca să-şi cumpere chifle proaspete înainte de a se duce la slujbă. Pleca cu bicicleta, indiferent de ce timp era. La spate ţinea aceeaşi valijoară cu mâncare: întocmai ca muncitorii, întocmai ca pe vremea când era ucenic la Musso & Filippa. Colegii lui, operatori, se duceau cu tramvaiul, unii chiar cu maşina împreună cu regizorul sau cu directorul de producţie şi luau masa de prânz la restaurantul întreprinderii, cu actorii şi actriţele. El nu: din economie, spunea, şi din motive de sănătate.

Nuccia, cu părul castaniu-deschis, rotunjoară la chip şi membre, era foarte drăguţă: avea o expresie ieşită din

comun: dulce şi în acelaşi timp maliţioasă, provocatoare şi totodată oarecum rigidă, ca o păpuşă. Când îi vorbea vreun tânăr, ai fi zis că devine tare de urechi: privea direct în ochi şi râdea, ca şi cum ar fi făcut continuu aluzie la ceva despre care nu era permis să se discute. Era o fată cumsecade, fără îndoială; dar şi cam ciudată, cam trăsnită: *„'na frisa fola"*.[37]

Poate că Piero Ciraudo, care era atât de logic şi de înţelept, se îndrăgostise tocmai de această ciudăţenie a ei. În sufletele cele mai drepte şi mai generoase, de multe ori se naşte dragostea astfel: dintr-o lege a unei profunde compensaţii: din nevoia instinctivă de a contrazice propria natură şi de a cunoaşte în vreun fel, fie chiar şi cu preţul unor grave amărăciuni, cu totul altă parte a realităţii, aceea pe care, altfel, propria-i natură ar continua s-o ignoreze.

În puţinele ocazii în care Emilio îşi revăzuse prietenul, nu li s-a mai oferit prilejul unei excursii cu bicicleta: Piero lucra continuu şi reuşea cu greu să aibă o zi liberă. Se întâlneau sâmbăta sau duminica, pe seară, pentru o partidă de *bocce*[38]*,* o băutură, o gustare în vreo bodegă de periferie. Ultima oară îl întâlnise din întâmplare. Îl surprinsese în timpul lucrului: turna o scenă pe şoseaua comunală din Santa Margherita, ceva mai sus de Villa della Regina, în faţa panoramei oraşului: exact pe unde Emilio suia acum, pas cu pas, înlănţuit de şoldul solid al lui Veve.

Amintirea era recentă: a unei după-amieze din noiembrie trecut.

O maşină Ansaldo mare, în culoarea muştarului, cu capotă lăsată, cu canapele de marochin roşu, urca încet, huruind uşor, de la Villa della Regina. Ajungând în piaţă,

[37] uşor nebună (piem.)

[38] *bocce* = joc tipic italian care se joacă cu bile de lemn, numite *bocce,* între doi jucători sau două echipe în care câştigă cel ce ajunge cu propriile *bocce* cât mai aproape de mica bilă de lemn *(boccino)* a adversarului. (n. tr.)

făcu o curbă, apoi se opri. Dincolo de parapetul de piatră, în ceaţa aurie, uşor răspândită (era vara lui San Martino)[39] se vedeau acoperişurile foarte regulate roşu închis ale oraşului, brazdele drepte şi adânci ale străzilor, şi cele, la fel de drepte, dar mai ample şi mai lungi ale bulevardelor încă luminate, şi cupolele bisericilor, şi clopotniţele, şi deasupra tuturor profilul monumentului lui Antonelli, atât de negru şi de straniu, dar atât de familiar şi de drag oricui s-a născut şi a trăit în oraş.

Din maşină coborî un tânăr slab, smead, cu o şapcă în pătrăţele şi un costum gri deschis, tip sportiv, cu gaică, pantaloni golf şi ciorapi trei sferturi. Tânărul trecu iute în faţa uşii din dreapta lui ca s-o deschidă şi să ofere braţul unei femei înalte, foarte elegantă, în taior albastru, pălărie *cloche* şi voaluri mari, fluturând până în pământ.

Ea îl luă uşor de braţ şi, încet, se îndreptară spre parapet: dar ce surpriză! dintr-o pădurice de salcâmi care închidea, ca o culisă, piaţa şi în mijlocul căreia, de câteva minute se vedea mişcând ceva alb, apăru deodată un domn cu pălărie de paie, îmbrăcat în stofă de lână albă, cu mustăţi, mănuşi galbene, baston de Malacca: cei doi din maşină se opriră pentru o clipă ca fulgeraţi, şi domnul înainta, spre ei, un pas, apoi altul, şi încă unul, cu declanşări succesive, ca de automat: până când se opri şi el, şi, scoţându-şi pălăria, salută cu un gest larg, iar cu un zâmbet perfid, scandă cu glas tare:

— Si-gur că da!

Emilio luase tramvaiul până la capătul liniei de unde urma să pornească pe jos spre vila Sanfront, pe drumul Santa Margherita, pentru o vizită de curtoazie: a doua zi era ziua de naştere a mătuşii Elisa.

Piero Giraudo era acolo, printre tehnicienii micii trupe. Emilio îl recunoscu după glas, mai înainte de a-l vedea. De pe un practicabil, în spatele aparatului de filmat, doi

[39] Proverb toscan : *I' state din San Martino dura tre giorni e un mattino* Vara lui San Martino ţine trei zile şi o dimineaţă.

electricieni căutau să orienteze spre păduricea de salcâmi un ecran perlat.

— *Aussa! àussa ancura! A basta nen! Ancura!*[40] striga Piero cu glasul acela din gât, ţărănesc, bătrânesc şi autoritar, pe care-l avea doar când striga.

— *Ah! T' ses sì? Ma che brau.*[41] Opreşte-te să vezi scena.

Emilio, fascinat, uitând de mătuşa Elisa şi de moştenire, rămase cu Piero acolo până la sfârşit: până când, odată cu asfinţitul soarelui, se întrerupse şi filmatul.

Regizorul, un tip brun, bondoc, vulgar, în palton bej, mănuşi, cu baghetă, pălărie cu boruri mari, monoclu, cu un megafon roşu la gură, vorbea cu un accent italian şi nu înceta o clipă să dea ordine actorilor:

— Coboară Gustavo, hai, mergi iute, mai iute, hai aleargă!... Mai zâmbitor... Mai senzual, mai pătimaş: priveşte-l, priveşte-l în timp ce cobori!... Aşa. Sprijină-te imediat de braţul lui... Sprijină-te bine...

— Gata, răspundea glasul din păduric.

— Gata, turnăm!... Zâmbiţi, voi, priviţi-vă... Celălalt, să iasă afară! Încet. Încet. Voi staţi pe loc: neclintiţi. Dumneata, înaintează. Încet. Unul. Doi. Trei. Încet, dar încet, pentru Dumnezeu! Cinci: zâmbiţi. Şase: mai răutăcios, mai rău, feroce. Şapte: pălăria de paie! Răutăcios: vorbiţi!

— Si-gur că da!

Emilio se uita mai ales la actriţă, era o stea renumită. Pentru o clipă se gândi că ar fi vrut să-i fie prezentat. „Sunt un student dar sunt un domn, se gândea el: aş putea foarte bine să-i fiu prezentat şi să vorbesc cu ea!” Era însă prea orgolios, sau mai degrabă prea avid de viaţă şi prea sigur că reuşeşte ca să nu dispreţuiască aceste fărâmituri. Nu voia să cunoască actriţe până când nu avea bani ca să le invite la masă, şi tot restul...

[40] Ridică! Ridică din nou! Încă nu-i de ajuns! Din nou! (piem.)

[41] Ah! Tu eşti, da!? Dar ce drăguţ! (din partea ta) (piem.)

Şi apoi, cu toată afecţiunea lui pentru Giraudo, i-ar fi fost ruşine să se lase prezentat de acesta. Giraudo era un bun operator: din felul în care-l tratau toţi tehnicienii din trupă părea chiar şeful lor. Dar, de fapt, tot un muncitor rămânea, un om din popor. În acest fel gândea, sau mai degrabă simţea Emilio, fără să-şi dea seama măcar că prezenţa faimoasei actriţe fusese suficientă pentru a-l reîncărca cu prejudecăţile tatălui său, ale mamei sale şi ale bătrânelor mătuşi.

Puţin după aceea, în timp ce asistenţii schimbau pelicula, Giraudo se apropie de el şi-i şopti la ureche:

Ven, che adess i t'presentu...[42], zâmbind, şi făcând semn, cu privirea, spre stea. Emilio se îmbujoră:

— Nu, mulţumesc...

Se înroşi de furie! Dar ştia că Piero, în naivitatea lui, se gândea că acest refuz se datora timidităţii. Părea imposibil ca Piero să trăiască de mult în lumea cinematografică!

Soarele asfinţea, violet, din cauza unui văl de ceaţă, în spatele crestelor cenuşii ale munţilor: triunghiul Monviso, cel mai înalt din toate, renumit şi drag torinezilor nu mai puţin decât monumentul lui Antonelli, era străbătut de îndepărtate striaţii portocalii, cărămizii, violete.

Piero, privind cu o sticluţă de culoare închisă spre locul filmării, spuse tare, cu glasul folosit în marile ocazii:

— Lumina nu mai e bună.

Regizorul nu aştepta decât asta ca să dea semnalul:

— Gata. Nu se mai poate filma. Mulţumesc, dragă. Bună seara, mulţumesc, domnilor. Pe mâine dimineaţă.

Scoase din buzunarul de la spate al pantalonilor un enorm portţigaret de aur, trase o Laurens ovală, cu capătul auriu, o duse la gură, oferi în jurul lui, aprinse. Apoi îi salută pe toţi cu mâna înmănuşată. O sărută pe actriţă pe un obraz şi pe celălalt. Cu paşi elastici, urmat de câţiva organizatori sau asistenţi, o porni spre maşina

[42] Vino să te prezint... (piem.)

lui impresionantă 510, ascunsă după curba străzii, în spatele păduricii.

În câteva minute trupa se risipi. Actorii plecară cu aceeaşi maşină Ansaldo cu care filmaseră scena. Maşiniştii şi ceilalţi muncitori demontară decorurile şi încărcară totul în camionul care fusese scos între timp din pădure.

Giraudo se apropie. Se sui în camion şi dădu jos bicicleta lui de curse, Legnano, împingând-o cu delicateţe spre Emilio:

— Ne întoarcem în oraş împreună: te însoţesc până în strada Padului. Pun rămăşag că n-ai mai băut barolo![43] După aceea trebuie să trec pe la laborator să văd probele.

Emilio se uită la ceas: prea târziu ca să se mai ducă la mătuşa Elisa: ar fi găsit-o în salon, la rugăciune, înconjurată de slugi. Rugăciunea se spunea în fiecare seară la aceeaşi oră, şi *per intero*[44], adică toate cele cincisprezece mărgele ale mătăniilor, durând, deci, peste o oră. Mătuşa Vittoria, care trăia acum lângă ea, în aşteptarea moştenirii, dirijând totul în jurul ei, fără răgaz, slujind-o, îngrijind-o, supraveghind-o, nu l-ar fi lăsat să intre: sau, şi mai rău, l-ar fi constrâns din răutate să stea acolo, îngenunchiat, rostind şi el toată rugăciunea.

Dar acasă, după ce aveau să afle că nu fusese s-o felicite pe mătuşa Elisa!... Auzea de pe acum acelaşi exasperant duet, refrenul cunoscut, freneticul apel la bogăţia şi la siguranţa la care ar fi ajuns prin moştenirea Sanfront. Tata răguşit şi dezamăgit, mama stridentă şi văicăreaţă:

— Şi totuşi mi-ai făgăduit...

— Asta ţi-e recunoştinţa? După tot ce am făcut pentru tine?

— Şi apoi ne văităm că mătuşa Elisa nu ne invită mai

---

[43] Vin roşu de Barolo (Piemonte) amărui. (n. tr.)

[44] În întregime (lat.).

des!

— Am impresia că-ţi cerem puţin! Dar acest puţin, după cât se pare, nu vrei să-l faci!

— Ingratule!

— Om fără cuvânt!

— Prost, mai ales: prost!

Le-ar fi explicat că studiul medicinii legale îl ţinuse până seara târziu la morgă. Avea să-i asigure de vizita lui la mătuşa Elisa a doua zi dimineaţă: chiar cu flori... Nu, flori nu: după moartea lui Amedeo în Libia, florile nu mai erau admise în casa Sanfront. Dimpotrivă, erau considerate o aluzie funebră şi sinistră. Dacă vreun prieten al familiei comitea involuntar indelicateţea de a trimite flori, erau trimise *ipso facto* la cimitir sau la biserică în faţa imaginii Fecioarei Maria. Dar nepoţelul nu putea ignora regula. Dacă s-ar fi prezentat la uşa casei Sanfront cu flori în mână, ar fi fost respins chiar de servitor.

Râdea în timp ce-i explica toate astea lui Piero. Coborând împreună spre Villa della Regina. Piero ţinea bicicleta cu mâna, pe dreapta. În stânga, parapetul: şi panorama oraşului; transformată acum într-o imensă monocromie cenuşiu-albastru, pe care luminile galbene ale ferestrelor începeau să o străpungă, transparenţele felinarelor creând pătrate în mod geometric.

Piero ascultă: apoi îi povesti despre muncă, despre el. Deodată făcu aluzie la Nuccia, dar fără să o descrie: şi după o scurtă şovăire, precipitat, şi cu o voce neutră, îi mărturisi că vrea să se însoare cu ea; că era logodit.

Emilio simţi o profundă antipatie faţă de Nuccia. De ce oare? Nimic asemănător nu încercase faţă de Lucia, fata din Treviso. Despre Lucia, Piero îi povestise toate amănuntele. În schimb, vorbind despre Nuccia, spuse totul în două vorbe. Între aceste două confidenţe, prietenia lor nu crescuse în intensitate, dacă nu cumva chiar scăzuse. Prin urmare, nu era vorba de gelozie. Era

acea aversiune instinctivă, ajungând câteodată la ură, pe care orice adevărat prieten o simte faţă de femeia menită să devină soţia prietenului său.

Rănit de veste, neputând spune nimic şi nici insinua ceva împotriva Nucciei pe care n-o cunoştea, Emilio atacă cu o observaţie: de ce voia să se însoare Piero? Atât de curând? Ce nevoie avea? Desigur că nu nevoia de a avea o femeie: cu meseria lui, fără îndoială că ocaziile nu-i lipseau! Distracţii, capricii, aventuri, pasiuni: putea desigur găsi în mediul cinematografic tot ceea ce voia, şi, cel puţin la început, fără să se expună prea mult: nici din punct de vedere sentimental, nici financiar. Măcar să fi putut trăi Emilio în mediul acela!

Piero asculta râzând şi dând din cap:

— *T' ses propri' na masnà*[45]*.* Ceea ce spui tu, da, sunt distracţii, capricii... dar după câtva timp tot încercându-le... una din două, ori devii un vicios, şi atunci nimic nu-ţi mai pare de ajuns, nici bani, nici nimic, ori începi să te desumfli, şi atunci doreşti şi tu ca toţi ceilalţi să ai, casa ta, familia ta, dacă nu şi copii care să-ţi vină pe lângă tine, şi toate nopţile lungi să dormi lângă soţia ta fără grijă şi fără atâtea poveşti. Şi apoi, dacă chiar vrei s-o înşeli, eşti liber s-o faci. Nu-i nimic grav. Hai să spunem: nimic tragic. Ai înţeles? *T' ses ancura' na masnà*[46] dar în curând vei înţelege. Dacă nu, de ce s-ar mai însura toţi?

— Dar nu la 23 de ani, Piero!

— Până una, alta, în ceea ce mă priveşte, am douăzeci şi cinci. Şi am făcut şi războiul. Şi apoi, crede-mă, nu există o vârstă stabilită. Sunt lucruri pe care, când e dat să se întâmple, respectivul om le simte; şi se întâmplă.

Ezită o clipă, apoi încheie râzând:

— Cred că acelaşi lucru se întâmplă când cineva trebuie să moară..

— Bine că ţi-o spui tu singur, îi răspunse Emilio.

---

[45] Eşti chiar un copil. (piem.)

[46] Tu eşti încă un copil! (piem.)

În clipa aceea, cu o fermitate care i se păru o certitudine profetică, credea că nu avea să-şi imite prietenul. Nici la vârsta lui, şi nici după. Nu avea să se însoare niciodată. Niciodată? Doar dacă... Emilio avea totdeauna această rezervă, chiar dacă nu şi-o formula cu claritate... doar dacă nu ar fi fost vorba de o afacere nemaipomenită: o căsătorie fenomenală, cu multe milioane din partea soţiei, întocmai cum dorea mama lui! În cazul acela, căsătoria era, gândindu-se mai bine, soluţia opusă: prin marea bogăţie, în loc să-i taie sau să-i limiteze libertatea, ajungea în curând să i-o dea. Familia, inclusiv soţia şi copiii, nu pot reprezenta o piedică, grevând doar asupra unei mici părţi a bugetului.

La această concluzie ajungea Emilio în sinea lui. Dar nu putea vorbi despre asemenea raţionament cu Pierino. În primul rând, fiindcă nu erau idei bine stabilite, ci doar confuze aspiraţii. Al doilea, fiindcă nu credea că Piero ar fi putut înţelege şi aproba o căsătorie de interes, voită la rece şi ca atare căutată. Şi, din acest punct de vedere, Emilio greşea. Conştient şi temător de propriul său cinism, dar în acelaşi timp în mod instinctiv hotărât să nu-l combată, găsea că e foarte comod să şi-l închipuie pe Piero Giraudo ca fiind exact contrariul său: un soi de sfânt care, în fond, nu avea nimic, dar chiar nimic comun cu el, prin urmare nu putea să exercite asupra lui nicio influenţă reală. Emilio vroia să se oprească la prima imagine a perfectului său prieten. Voia să ignoreze adevăratele lui fapte, adevăratele suferinţe, tot ceea ce simţea că i l-ar fi făcut în mod periculos apropiat. Altfel, Emilio ar fi descoperit că, în legătură cu căsătoria de interes, Piero era în stare să-l înţeleagă perfect. Căci în hotărârea lui de a se căsători cu Nuccia conta şi gândul că brutăria mergea bine. Nuccia avea un singur frate şi tatăl lor avea să-i asigure un oarecare venit lunar. Piero era un înţelept, şi poate şi un artist, dar nu era un sfânt, mai ales, nu era un manechin; era un om. Deci greşea şi el ca toţi ceilalţi.

Şi Emilio urma să aibă o dovadă după doar zece minute, de îndată ce aveau să ajungă în piaţa Gran Madre.

Chiar în acelaşi moment, după ce traversară podul, soseau în piaţă două camioane de indivizi din Garda regală. Unul se opri şi patrula armată coborî. Celălalt camion continuă cu toată viteza spre bulevardul Moncalieri.

Erau zile de grevă şi de lupte la Lingotto, la bariera San Paolo, la bariera Franţa, bariera Milano: de-a lungul periferiei din nordul oraşului. Cartierele centrale, şi mai ales zona de dincolo de Pad şi înspre Collina, unde se aflau în momentul acela Emilio şi Giraudo, erau în schimb foarte liniştite. Două camioane cu cei din Garda regală puteau însemna că, în mod excepţional, se temeau şi în cartierul acela de vreo întrunire sau vreo manifestaţie.

Piero lăsă să-i scape o înjurătură de nerăbdare, Emilio o găsi firească, la un socialist, la un idealist ca Piero: şi cu toată sinceritatea îi spuse că nu era de acord. Nici lui nu-i erau simpatice Gărzile regale: aveau ceva întunecat şi stupid: totuşi, de bine de rău, la urma urmelor, le dădeau o senzaţie de siguranţă:

— Ce anume trebuie să facă? Să-i lase de capul lor? Încă puţin şi intrăm în plin bolşevism: revoluţie!

Erau obişnuitele fraze ticluite care se citeau în *La Stampa* şi în *Gazzetta del Popolo,* pe care Emilio le auzea în casă, la Universitate, din partea majorităţii studenţilor şi a profesorilor: totuşi nu din gura lui Gino Serra nici din cea a prietenilor lui Gino Serra, adică a pictorilor, scriitorilor, muzicienilor pe care începuse să-i frecventeze din snobism, în speranţa că într-o bună zi ar putea fi invitat în casa lui Golzio, şi puţin şi dintr-o sinceră simpatie faţă de Serra. Cunoştea ideile lor politice: în mod hotărât antifasciste, chiar dacă nu erau socialiste.

Se aştepta din partea lui Piero la o atitudine nu prea diferită. Dar spre marea lui surpriză, Piero explică propia-i înjurătură într-alt sens:

— Este ceea ce spun şi eu. E momentul să se isprăvească cu grevele astea. Odată şi odată poate să iasă rău. Până una alta, Bursa merge în jos. Nu că revendicările n-ar fi juste. Dar să se pună de acord. Să mai lase şi puţin de o parte şi puţin de alta. Şi să-i lase să lucreze pe cei ce au dorinţa şi nevoia să lucreze.

Era o discuţie care l-ar fi înfuriat la culme pe tatăl lui Piero, dacă ar mai fi fost în viaţă. Câştigând şi punând deoparte primii bani. Piero abandonase prin urmare ideile politice de altă dată. Tatăl fusese tipograf; dar bunicul, din Baldichieri, aproape de Asti, ţăran. Un fond conservator apăruse la suprafaţă, în mod irezistibil.

Şi Emilio ar fi vrut să se complacă în aceste afirmaţii. Prietenul se apropiase de ideile lui. Emilio se gândea puţin la politică, dar credea că este un reformist. Bissolati şi Bonomi erau idealul său. Ei puneau de acord patria, umanitatea, justiţia, libertatea, liniştea şi toate la un loc. În schimb, iată că acele câteva cuvinte ale lui Piero provocară în el o vagă melancolie: ca o deziluzie. Dar o deziluzie de scurtă durată. N-a mai reflectat asupra ei. N-a ţinut cont de ea. Şi cum ar fi putut? Piero Giraudo îi era prieten, da: dar şi un straniu idol familiar, obiect de sinceră şi abstractă veneraţie, un tainic alibi al propriei conştiinţe.

Traversară piaţa Vittorio, nemărginită în primele umbre ale serii. Acum discutau despre fotbal.

Emilio, fireşte, ţinea cu *Juventus,* echipa gentilomilor, a industriaşilor, a iezuiţilor, a bigoţilor, a celor *care făcuseră liceul:* a burghezilor înstăriţi.

Giraudo, la fel de firesc, ţinea cu *Toro,* echipa muncitorilor, a micilor negustori, a celor veniţi din satele vecine sau din provinciile Cuneo şi Alessandria, a celor care *urmaseră şcoala de meserii:* a micilor burghezi şi a săracilor.

Giraudo era un pătimaş. Simţea că putea, fără niciun risc, să-şi transfere în toată aversiunea lui faţă de

Juventus, şi în dragostea faţă de echipa roşie din *Torino,* tot socialismul său frustrat.

Şi Emilio se înflăcăra pentru snoabele maieuri alb-negru, clubul colegilor lui de şcoală, al prietenilor casei, al rudelor, inclusiv Alberto Ceroni Vittorio, vărul lui Emilio, de aceeaşi vârstă cu el.

Dar nu era un contrast grav. Nu dăuna prieteniei lor, dimpotrivă: o salva, primind diferenţa lor de opinii şi lăsând să răbufnească mai ales gusturile, şi originea lor, întocmai ca în ultimele două-trei întâlniri, şi de astă dată discutară în contradictoriu, pe un ton potolit şi chiar cu plăcere, despre fotbal: aveau impresia că-şi fac datoria: că sunt sinceri unul faţă de celălalt: cu adevărat prieteni.

Ajunseră la o veche, primitoare cramă, înecată în fum, sub porticul din strada Padului, unde se servea specialitatea de vin barolo amărui pe care Emilio n-o cunoştea.

— *A l' é parc dël vermut*[47] spuse Pierino, scoţând cu grijă din portofel o hârtie de o liră. Ţinea să facă el cinste.

Şi vinul barolo cel amărui, cu un gust profund amar şi o frumoasă culoare („Roşu închis! — spuse Piero, ridicând glumeţ paharul şi fixându-l în lumina lămpii cu gaz, „Roşu închis! Trăiască *Toro!"*) reuşi să restituie veneraţiei lui Emilio idolul său intact.

Pentru cine vine de la Torino, în faţa bisericii Sf. Margherita, strada se bifurcă: la dreapta coboară spre Valsalice, iar la stângă suie lin spre Eremo; fără a mai fi înghesuită, cum era până atunci, între interminabilele ziduri ce înconjoară vechile oraşe: ci liberă, printre copaci şi pajişti, cu frumuseţea povârnişurilor ierboase şi abrupte ale lui Val San Martino şi Mongreno şi a codrilor sălbatici care se înalţă pe versantele opuse, grandioasei văi până la vârful Superga.

Fiind cald, Veve îşi scoase jacheta: voalul alb şi subţire

---

[47] Pare un vermut (piem.)

al bluzei lăsa să se întrevadă pe roz un alt alb: elasticul şi cupele pline ale sutienului.

Emilio încerca să nu se uite. Ca să-şi dea aere, vorbea despre o călătorie pe care avea s-o facă, poate, în Anglia (ştiind însă foarte bine că din lipsă de mijloace acest lucru era imposibil) şi căuta să privească drumul din faţa lui, Collina şi tot verdele deschis al primăverii, florile pajiştilor, copacii cu cireşe, şi să asculte în jurul lui zbenguiala veselă a păsărilor, risipită în infinit, să se gândească la altceva. Altfel, dacă-i cădea privirea pe sânul lui Veve, simţea că i se taie respiraţia şi că-i rămâne vorba în gât.

I se părea că merge alături de ceva nespus de preţios, mai mult decât atât, că avea în păstrare acest ceva preţios, putându-l pierde dintr-o clipă în alta, aşa, fără să vrea, cu vreo mişcare, simţea nevoia imperioasă de a fugi, de a lua-o la goană, de a o părăsi pe Veve în locul acela, ca să n-o mai vadă niciodată: nu fiindcă nu ar fi dorit-o, ci pentru că era şi aşa prea mult: fiindcă, frumuseţea şi drăgălăşenia ei, pentru simplul fapt că existau, erau motive suficiente de viaţă, de bucurie, de încredere. Nu mai simţise nicicând ceva asemănător.

În timp ce vorbea, privea câmpia, asculta cântecul păsărilor. Şi gândul lui revenea acolo, la Veve, pe care n-o privea dar care mergea totuşi alături de el, şi căreia îi erau adresate cuvintele lui: la Veve care tăcea şi-l asculta.

Atunci ochii i se umpleau de lacrimi. Se întreba: „Să fie oare dragoste ceea ce simt? E dragoste?” Lacrimile erau provocate de stânjenire, umilinţă, parcă de o calmă disperare. Îi venea să se întrebe: „Ce-am făcut ca să merit ca ea să meargă alături de mine şi să mă, asculte?” Şi în inimă răspunsul tainic, inefabil, exaltat, era: „Nimic. Nimic mai mult decât făcuse ca să fie primăvară”.

Scopul plimbării, ceai cu biscuiţi, era pe colina Eremo. Doar că, pe neaşteptate, pe la jumătatea drumului, Veve,

cu râsul ei generos şi cu accentul ei simpatic, deschis, caracteristic tipului popular torinez, spuse:

— Ascultă dragă, poţi să spui ce vrei: dar mie mi-e o foame! Vino!

Ea părăsi şoseaua, sări peste şuvoiul de apă, sui cu pas avântat liziera ierboasă, la stânga, ajungând pe o scurtătură de pământ bătut, care părea că se pierde în pajişti.

Înaltă, robustă, Veve era în acelaşi timp sprintenă şi zveltă. Emilio o urmă dar nu atât de repede, încât să nu poată admira încă o dată silueta aceea: linia perfectă a pieptului, a umerilor, curba perfectă a şoldurilor, extraordinara musculatură lungă a picioarelor, coapsele şi pulpele puternice şi rotunde, totuşi gradat şi armonios lansate pe fineţea gleznelor.

Luminat în plin de soare, un petec de vie părea să coboare din cer, încet, încet. Rândurile bine aliniate ale ţăruşilor. Coardele de viţă încă goale, afară de primele frunzuliţe de un verde foarte deschis. Viţa de vie se sfârşea lângă o casă joasă, lungă, gălbuie. În dreapta porţii, în simetrie cu trunchiul şi coardele unei viţe groase, petele de coclеală. Obloanele de un verde şters. Acoperişul roşu închis. Şi intr-un colţ, lângă zid, un bazin de piatră, o apă care curge.

— *La Fontana dei Francesi!* — spuse Veve. Chiar dacă nu-ţi vine a crede, este un mic restaurant. Ridică glasul, chemă: *„Madamin! Madamin!”* Apoi: – Poate că nu ştii nici de ce se cheamă aşa? Roşeşti, bravo, nu eşti un adevărat torinez, dar eşti atât de drăguţ când roşeşti... Prin urmare, se numeşte *Fântâna francezilor* deoarece, cândva, când Torino era asediat de francezi, ei bine... cum era normal, soldaţii piemontezi au apărat oraşul şi linia frontului era tocmai aici. Deasupra erau francezii. Dedesubt, ai noştri. Dar sus, pe creastă, nu e apă, bineînţeles. Şi ia te uită că francezii ca să bea erau nevoiţi să coboare până aici. Coborau noaptea. Şi ai noştri îi

aşteptau şi trăgeau asupra lor. Cel puţin aşa e legenda. Mie mi-a povestit-o tata, când eram mică: veneam deseori aici în ziua a doua de Paşti.

Sub impulsul dragostei, Emilio simţi o curiozitate. Altă dată, în asemenea cazuri, ar fi preferat să ignoreze, să se retragă din discuţie cu delicateţe! întrebă:

— Ce este tatăl tău?

— Vatman, răspunse Veve fără să şovăie.

Patroana sosi iute, cu un *cavagna di graffioni*[48]: tocmai le culegea din pomul din spatele casei. De aceea îi lăsase să aştepte, se scuza ea.

Veve comandă două sticle de bere şi *mortadella* şi întrebă dacă puteau cumpăra şi ceva cireşe, *„dui grafiun”*[49].

Cu puţini bani au primit un cornet mare. Emilio credea că vor lua gustarea acolo, la Fontana. Dar Veve îi spuse patroanei:

— *I veuid ij purtuma pì tard, se a-j fa gnente*[50], şi aproape alergând se întoarse şi o porni pe drum.

— Vino. Să căutăm o pajişte unde să fie şi puţină umbră. Şi din nou urcă, sprintenă spre Eremo. „Desigur, se gândi Emilio: la *Fontana dei Francesi* nu e pic de umbră.”

Intrară într-o pădurice pe dreapta, mergând pe o potecă abia vizibilă: păduricea se termina în faţa unei mici pajişti care forma o mică vale: iarba era înaltă şi împestriţată cu tot felul de flori. Se aşezară pe iarbă chiar la marginea păduricii, apăraţi astfel de soare şi de eventualele priviri ale trecătorilor sau ale ţăranilor. Dar nu era nimeni. Mierlele fluierau foarte tare. Cucii, unul ici şi altul colo, îşi răspundeau, cu viersul lor monoton şi totuşi atât de vesel şi de liber. Câte un câine, departe, părea că latră şi el vesel.

Ideea era de a lua o gustare începând cu pâinea şi

---

[48] coş cu cireşe. (piem.)

[49] cireşe pietroase (piem.)

[50] Dacă se poate, aducem sticlele goale mai târziu (piem.)

mortadella şi terminând cu cireşele. Dar acestea, netede, albe şi roşii, coapte şi pietroase, erau prea frumoase ca să nu le guste imediat: şi, între buzele roze ale lui Veve prea ademenitoare pentru ca Emilio să nu caute să guste imediat şi un sărut.

Jocul poate că era vechi şi exploatat. Dar pentru Veve şi Emilio părea inventat în clipa aceea. Un sărut? Câte săruturi. Câte şi ce lungi. Şi ce pătimaşe, ce insistente. Mai ales ce noi! Cu săruturile acelea, cei doi îndrăgostiţi credeau că-şi spun într-adevăr tot ceea ce nu fuseseră în stare să-şi spună prin cuvinte, şi nici în stare să gândească şi poate că îşi spuneau într-adevăr. Stând împreună pe iarbă, strânşi, îmbrăţişaţi, fără să-şi desprindă buzele, nu numai că se dezvăluiau unul celuilalt; ci şi fiecare sieşi. Era ca o mare descoperire: descoperirea lumii, a vieţii.

— Ce mult te-am dorit! — murmură Veve într-un moment de răgaz, privindu-l fix în ochi, şi mângâindu-i părul, cu mâna ei albă, puternică şi totodată delicată. Te gândeai şi tu?

Dar cuvintele acestea, sau mângâierea, sau răgazul însuşi, păreau că-l tulbură: îi privi ochii şi gura altfel de cum o privise cu un minut mai devreme, chiar în timp ce o săruta. Ochii lui Veve, în momentul acela chiar, păreau că-şi schimbaseră culoarea: albastrul lor scânteietor devenise întunecat: şi expresia chipului ei fericit şi zâmbitor devenise şi mai tristă şi mai fericită.

— Da, murmura Veve fără să-şi desprindă ochii dintr-ai lui. Da, dragă, da. O iubi cu extremă duioşie şi încetineală, mult timp, mult, cum nu mai fusese în stare cu alte femei.

Se ridicară de pe pajişte, ca şi cum răcoarea, tăcerea şi umbrele serii i-ar fi trezit pe neaşteptate dintr-un somn. Era târziu pentru amândoi. Trebuia să se întoarcă. Pâinea, mezelul şi sticlele rămăseseră neatinse. Mâncară şi băură

din mers, înapoiară sticlele goale patroanei. Emilio îşi spuse că era fericit. Apoi se gândi că şi Veve trebuia să fie fericită; dar cu totul într-alt fel.

El se simţea uşor şi încrezător. Nu mai simţea acea umilinţă de mai înainte, acea recunoştinţă, acea convingere că e obiectul întâmplător şi nemeritat al unui miracol. I se întâmplase ceva extraordinar şi nemaipomenit? Ei bine, viitorul avea să fie plin de asemenea miracole. Printre fetele din marea burghezie torineză, printre cele pe care mama lui i le destina, avea să găsească uşor una care să-i placă atât cât îi plăcea Veve, dacă nu chiar şi mai mult. Dacă se putea uni utilul cu plăcutul, de ce să n-o facă?

Ea, în schimb, cine ştie? se gândea poate că atât de fericită, chiar atât de fericită nu va mai fi niciodată: cel puţin astfel îşi închipui Emilio: deoarece, văzând-o în timp ce coborau, tristă şi tăcută, începu s-o întrebe ce avea. Când au ajuns la Santa Margherita, Veve murmură, în sfârşit:

— Nimic, aş vrea să mor.

2

BĂTRÂNUL UNCHI SANFRONT pleca la Roma. Era *cameriere segretn di Cappa e Spada*[51] şi o dată pe an trebuia să presteze serviciu în Vatican. De obicei îl însoţea inginerul Badìa, administratorul şi prietenul lui. Inginerul era un bărbat frumos, de statură medie, voinic, bine legat, cu o faţă mare, aspră şi care râdea totuşi uşor, o coamă splendidă albă, ca o aureolă în jurul capului, şi favoriţi enormi, tot încărunţiţi. Se spunea că era mai tânăr decât unchiul Sanfront. Şi totuşi Emilio şi-l amintea totdeauna astfel, neschimbat, de peste cincisprezece ani: o apariţie de basm în grădina vilei Rivoli, acum o figură anacronică şi aproape ridicolă. Şi din pricină că inginerul Badìa avea ticul de a povesti anecdote, şi acum nu mai credea necesar să-şi reînnoiască repertoriul. Cu stilul său sec demodat, unchiul Sanfront, deşi mai bătrân, părea infinit mai viu şi mai modern. Inginerul Badìa avea un nepoţel, care era aproape de vârsta lui Emilio. Giorgio Badìa fusese coleg de liceu cu Vittorio Ceroni, vărul lui Emilio: erau prieteni şi acum colegi în anul patru la inginerie.

Mătuşa Vittoria, bunica şi naşa lui Vittorio, reuşise, prin mătuşa Elisa şi de acord cu inginerul Badìa, să-l convingă pe unchiul Sanfront să-i ia cu el pe amândoi băieţii să

[51] Titlul unui demnitar laic sau ecleziastic în serviciul familiei pontificale. (n. tr.)

vadă Roma! O ocazie care nu trebuia pierdută! Pe mătuşa Vittoria n-o interesa atât de mult cultura nepoţelului, cât, gândindu-se mereu la moştenire, faptul ca el să aibă prilejul de a se face cunoscut şi iubit de unchiul Sanfront: o bună ocazie care nu trebuia pierdută.

Unchiul Sanfront consimţi, dar cu o condiţie: să vină şi Emilio, strănepot, în acelaşi grad, ca şi micuţul Ceroni. Mătuşii Vittoria nu-i conveni acest lucru. Dar era prea just ca să îndrăznească să-l refuze. De altfel, bătrâna, în subtilitatea calculelor ei, prevăzuse chiar pericolul: şi lansase totuşi ideea. Între Vittorio şi Emilio, după părerea ei, era un abis: unchiul Sanfront avea să facă o confruntare directă în avantajul primului.

Afecţiunea bunicii, sau mai degrabă ura ei de mătuşă, în acest caz era aproape oarbă. Vittorio, mai puţin serios, mai puţin studios şi mai puţin inteligent decât Emilio, era însă, asta da, mai simpatic. La vârsta aceea, Emilio, poate ca efect al unei educaţii ambiţioase a părinţilor, părea a avea un caracter puţin sociabil: încordat tot spre succes.

În schimb, vărul Vittorio, deşi profund conformist, adică un chibzuit, conservator şi religios, părea vesel şi nepăsător. Frecventa Politehnica ocazional şi rămăsese în urmă cu câteva examene. Ca şi cum ar fi ştiut că, într-o bună zi, tatăl, mama şi bunica îl vor face să-şi ia licenţa, şi că apoi aranjat, graţie unor importante prietenii, va primi o minunată slujbă, deocamdată nu se gândea decât să se distreze.

Giorgio Badìa era, la distracţii, mentorul său şi inseparabilul prieten. Singurul fiu al unui singur fiu, răsfăţat de părinţi în toată adolescenţa şi de bunicii care se luau prosteşte la întrecere, în câteva luni devenise un vicios: îşi petrecea nopţile la Maffei sau Alfieri, la bordeluri sau la pocher, luând alternativ când cocaină, când blenoragie, şi dispărând câte o săptămână sub pretext că se retrage la vila familiei, la Alassio: în realitate era la Monte Carlo cu câte o cocotă.

Drăgălăşenia şi seninătatea imperturbabilă a manierelor lui, afecţiunea sinceră cu care îl înconjurau părinţii şi bunicii săi nu erau egalate decât de naivitatea unora şi altora; care nu acordau încredere celor ce-şi făceau de lucru, informându-i despre viaţa lui desfrânată, şi, sclavi ai unui obicei pe care-l practicau încă de când el era copil, îi dădeau din ce în ce mai mulţi bani. Asemenea slăbiciune uimea mai ales la bătrânul inginer, om de afaceri încercat şi foarte sever administrator. Dar Giorgio Badìa era ceea ce se numea „băiatul de bani gata”, unul din ultimii, o scânteie de foc de artificii, după cum am spus, o floricică tardivă a burgheziei şi a perioadei *belle époque.*

Au călătorit ziua. Plecarea de la Torino, dimineaţa la cinci, sosirea la Roma după-amiaza, târziu. Cei doi bătrâni şi cei trei tineri au ocupat un compartiment rezervat anume. Giorgio şi Vittorio nu erau legaţi cu Emilio de o prietenie adevărată. Totuşi, l-au pus imediat la curent cu intenţiile lor: nu le-ar fi putut realiza dacă nu l-ar fi luat aliat. Vittorio şi Emilio nu mai fuseseră la Roma: Giorgio însă, da, ştia cum şi unde se puteau distra. După ideea inginerului Badìa şi a mătuşii Vittoria (unchiului Sanfront nu i-ar fi păsat) zilele petrecute la Roma de cei trei băieţi trebuiau să fie dedicate în exclusivitate vizitării muzeelor şi operelor antichităţii, şi audienţei papale, fixată de mult timp. Acum nu era vorba de a înşela pe nimeni: ci numai de a nu-i crea o neplăcere inginerului: de a-l face să-i vadă în continuare nişte tineri cumsecade, neştiutori în ale vieţii. Trebuia să-l facă să creadă că vizitau muzeele, şi, de fapt, ei să petreacă de dimineaţă până seara sau mai degrabă de seara până dimineaţa: cu excepţia audienţei de la care nu se puteau sustrage, deoarece mergeau împreună cu cei doi bătrâni.

Farsa începu în vagonul restaurant. Pe acelaşi carnet pe care însemnaseră adrese şi nume de cu totul alt gen, Giorgio a vrut să noteze cu pedanterie un bogat şi serios

program în legătură cu locurile ce urmau să le viziteze. Apelau la unchiul Sanfront care era singurul destul de bun cunoscător al Romei, deoarece trăise acolo câteva luni în tinereţe. Dar unchiul Sanfront nu-şi mai amintea, sau nu mai voia să-şi amintească. Şi era comică insistenţa inginerului de a obţine precizări:

— Ch' a scüsa, sur Cunt, ma le Tumbe Medicee?[52]

— Ch' a staga ciüto, chiel. Adess cume adess, i l' eu pi nen 'n suvenir esatto. Leone decima a l' era 'n Medici Lulì a l' è pisitivu. Ma le Tumbe... le Tumbe... a m' smija nen ch' a siu a Ruma[53].

— Ca să nu uit, scriu: Mormintele Medicilor. Ne vom informa, concludea Giorgio. Şi pe carnet zmângălea obscenităţi.

Între timp apăruseră pustiile întinderi ale Maremmei, de un verde rece metalic, sub înaltul cerului cenuşiu al vântului de iarnă. Cei cinci călători torinezi, cei doi bătrâni şi cei trei tineri, aveau în comun aceeaşi senzaţie de melancolie şi tristeţe: impresia de a traversa un pământ care era *„a la fin dël mundi"*[54], atât de mare era diferenţa faţă de peisajul cu care erau obişnuiţi.

Cu cât treceau orele, cu atât mai intensă era această senzaţie. Până când dispăru şi verdele, dând loc, în umbrele primului amurg, unor ondulaţii nesfârşite, fără formă, fără culoare, fără bucuria unui copac sau a unui pârâiaş, fie şi căutate cu mare atenţie. Câteodată, apărea câte o căsuţă izolată, cu zidăria crăpată, împrejmuită de un gard de lemn, gunoaie, noroi, de abia se desluşeau în ţarc vitele cenuşii. O lumină roşietică se furişa pe-o uşă neagră, o figură de păstor sau de ţăran, neclintit şi înfofolit în zdrenţe, nu făceau decât să confirme dezolarea aceea. Până şi marea, când calea ferată era de-

---

[52] Scuzaţi-mă, domnule Conte, dar Mormintele Medicilor*?* (piem.)

[53] Taci din gură, dumneata. Acum nu-mi mai amintesc exact. Leone al zecelea era din familia Medicilor. Acesta e lucru cert. Dar Mormintele... Mormintele... mi se pare că nu sunt la Roma. (piem.)

[54] la sfârşitul lumii. (piem.)

a lungul coastei, era tristă şi lipsită de maiestuozitate. Lovea cu valurile ei lipsite de impetuozitate în plaja de culoarea fierului, îngustă şi săpată sub ţărmul de sterpe şi sărăcăcioase smocuri de iarbă.

Emilio, care era de altfel puţin sceptic, sau nu prea dornic de distracţiile promise de vărul lui şi de Giorgio, simţea cum i se strânge inima: „e cu putinţă, îşi spunea el, privind de la fereastră, ca după toate astea să apară Roma?”

Şi Roma a apărut. Fără să se anunţe. Fără a se face recunoscută în niciun fel, decât de curţi, arbuşti, căsuţe modeste, case joase, hărăbaie murdare, toate cu terase în loc de acoperişuri, case din ce în ce mai dense şi mai înalte dar tot fără acoperişuri, ferestre luminate, rufe întinse la uscat, mase obscure de copaci, siluete de pini cu corolele ca umbrelele, chiparoşi, urme de ziduri antice, mereu mai ample şinele de fier, un tramvai oprit şi aglomerat, un alt tramvai, altul, un şir de tramvaie, toate oprite, o poartă mare romană antică, şi un monument cu găuri rotunde de care-şi amintea că-l văzuse în fotografie, şi trenul, iată că încetinea, iată, era Roma.

Un aer călduţ, slab, vlăguit. O agitaţie în aglomeraţia pasagerilor, şi în felul în care mergeau, pe feţele hamalilor un aer superficial, dezinteresat. O dezordine vulgară, amabilă şi în acelaşi timp agresivă. O atmosferă de generală oboseală şi neîncredere, de parcă viaţa nu mai merita să fie trăită, decât de la o clipă la alta, cât o dura...

— *Fé atensiun a le valigie*[55] – a fost avertismentul solemn al inginerului, şoptit în timp ce le luau hamalii: avertisment pe care, de altfel, îl repetase până la exasperare în apropierea sosirii.

— *Ruma a l’ é nen Napoli, ma a s’ sa mai.*[56]

---

[55] Fii atent la valize. (piem.)

[56] Roma nu e Napoli, dar nu se ştie niciodată. (piem.)

Hotelul se numea „Continental”, chiar lângă gara Termini.

Pe vremea aceea, piemontezii, când veneau la Roma, căutau să nu iasă din cartierul construit de strămoşii lor în jurul gării. Şi unchiul Sanfront, din tradiţie şi din instinct, ţinea cont de această regulă: o încălca numai în cazuri excepţionale: ca să se ducă la Vatican, la San Giovanni în Laterano, sau la San Paolo. Daca se întâmplă să fie invitat la vreo recepţie la Curte, Quirinale nu prezenta probleme, deoarece „se învecina” şi, în mod obişnuit, se ajungea din via Nazionale sau din via XX Settembre: fără a mai traversa alte cartiere. Un raţionament analog putea fi făcut pentru Ambasada Angliei şi pentru biserica Santa Maria Maggiore.

Lui Emilio i se întâmplă ceea ce nu ar fi putut niciodată să prevadă. Zilele la Roma treceau pentru el lente, monotone, într-o ciudată stare aproape de somnolenţă. Existau, desigur, motive întemeiate: şi Emilio nu mai simţi nevoia să găsească altele. El făcu din prima seară o descoperire esenţială: spre deosebire de el, Giorgio şi Vittorio dispuneau de foarte mulţi bani.

Unchiul Sanfront şi inginerul locuiau la primul etaj. Ei trei la al treilea: Giorgio şi Vittorio într-o cameră cu două paturi, el într-una de trecere. După masa de seară şi-au urat cu toţii noapte bună, cu înţelegerea tacită că şi tinerii aveau să se ducă imediat la culcare. Dar ei s-au spălat, s-au schimbat şi au ieşit.

La Sala Umberto au comandat şampanie, au invitat la masă trei balerine... Apoi, au luat cina la Gallinaccio. Finalul, la pat într-o pensiune din strada Due Macelli. Totul era mizer, sordid, spectral. Deşi redusă, experienţa localurilor şi aventurilor de acest fel din Torino îi sugera ideea că Torino ar fi aproape un mic Paris, şi Roma, prin comparaţie, cea mai tristă, cea mai provincială dintre capitalele balcanice.

Piaţa Tritone, noaptea, pe ploaie; răscrucea strâmbă şi

întâmplătoare a străzilor largi şi strâmte, lugubra intrare a Pasajului subteran, masa întunecată, înaltă, a grădinilor Quirinale, clădirea ziarului *Messaggero* cu zidurile de ciment ornate, înghesuită, meschină şi ridicol pompoasă, asfaltul udat de ploaie şi pustiu, şi acolo jos, într-un colţ, singura notă umană şi primitoare, bietele lumini ale micii vitrine de la Gallinaccio, cu molurele şi cu o tavă de iofca la vedere: ar fi fost greu de imaginat ceva mai deznădăjduitor.

Două balerine din Marsilia şi cealaltă unguroaică: nici tinere, nici bătrâne, slabe, plictisite, antipatice. O ocazie fericită pentru Vittorio de a-şi etala franceza: dar nu prea servea în a anima în mod deosebit atmosfera mesei şi a ciocnitului unui pahar.

Emilio îşi plăti partea lui: şi banii de la tatăl său pentru toată călătoria abia îi ajunse. În zilele următoare, continuând în acest ritm, ar fi însemnat să depindă de vărul lui şi de Giorgio. Ceea ce îi repugna. Şi, ceea ce era şi mai rău, compania lor îl plictisea: mereu aceleaşi glume, aceleaşi aluzii repetate de nenumărate ori, naivitate, vulgaritate fără margini. Emilio era surprins, şi nu înţelegea bine de ce: se descoperea pe el însuşi mai bun, sau pe cei doi mai răi? Viciul aurit al lui Giorgio nu era chiar nimic mai mult? În mod cinstit, se gândi că se putea spera că da. Cel puţin, îşi spuse el, putea interveni o cădere, care corespundea diferenţei existente între Maffei sau Alfieri, la Torino, şi Sala Umberto, la Roma.

Se întoarseră la hotelul „Continental” ceva mai devreme de şapte dimineaţa. Abia se culcaseră, că s-au şi auzit bătăi violente în uşă.

Era inginerul Badìa, îmbrăcat de sus până jos, cu palton, pălărie tare, umbrelă: în tot acel negru, favoriţii albi şi chipul roz aveau ceva ireal. Începu să bată tare din palme şi să se plimbe prin cameră:

— Su, su, aussève. Andé a visité Ruma. Cosa ch’ i feve

ancura cugià[57].

Morţi de somn şi de oboseală, fură obligaţi să se scoale: în programul din dimineaţa aceea era Forul Roman, Palatinul şi Colosseul. Luară un taxi, hotărâţi însă să-şi reia somnul în pensiunea din strada Due Macelli.

Emilio îi însoţi numai până la uşa pensiunii, de unde plecă apoi singur. La amiază, când se reîntâlniră pentru masa de prânz, le spuse că avea să rămână în afara programului lor. Giorgio şi Vittorio pricepură: ei bine, vor plăti ei fără ca el să se simtă obligat să le restituie banii! Emilio refuză. Nu trebuiau să-şi facă griji: se va descurca singur, şi ca să nu le creeze neplăceri, de fiecare dată va sta afară exact atât timp cât lipseau ei. Giorgio şi Vittorio nu mai insistară: era clar că această soluţie le convenea, între altele, Emilio avea ceva împotrivă să se ducă, singur, sâmbătă seara, la Walchiria? Ar fi putut astfel să le împărtăşească impresiile. Inginerul, care făcea parte la Torino din Consiliul administrativ regal, acceptase darul ritual al unei loji la Costanzi gândindu-se că oferă băieţilor o distracţie instructivă, fără cheltuială. Dar cei doi, nici gând, chiar dacă i-ar fi luat pe sus cu carabinierii!

Emilio vizită câteva biserici, catacombe, vestigii antice şi muzee. Îşi ţinu făgăduiala făcută părinţilor, şi se duse, o zi după alta, să-şi viziteze rudele stabilite în capitală: mai ales familia Sassarini, aşa-zisul unchi Pippo, din La Spezia, care era şef de departament administrativ la Ministerul de Finanţe, văr de gradul al doilea cu mama lui.

Şi într-o zi, nemaiavând chef să vadă tablouri, monumente sau rude, se pomeni hoinărind, fără niciun scop, nicio ţintă, pe anumite străzi şi cartiere pe care le alesese după singurul criteriu de a evita, pe cât posibil, pitorescul şi antichitatea.

Luase un tramvai, mergând cu el până la capătul liniei. Acum se plimba ca într-un vis, printre grădini de leandri

---

[57] Hai, hai, sculaţi-vă. Mergeţi să vizitaţi Roma! Ce mai faceţi în pat la ora asta? (piem.)

mici şi prăfuiţi, vilişoare mizere de culoarea caisei putrede, şubrede, deşi construite cu câţiva ani în urmă, terenuri cocoşate şi presărate cu tot felul de mărăcinişuri gălbui şi crăpături, gropi adânci de tuf, şi ici-colo solemnitatea sepulcrală a câte unui pin mare.

În timp ce se plimba, i se părea că vede totul, pe un ecran cenuşiu şi inert. Era vântul Romei? Era umilinţa financiară suferită în faţa vărului său şi a lui Giorgio, deşi nu regreta nicio clipă tovărăşia lor?

O deznădejde, o deprimare neîncercată până atunci. Se îndoia de tot ceea ce-l privea, de propria-i sensibilitate, inteligenţă, capacitate de a-şi face o poziţie şi o familie, până şi de a-şi câştiga viaţa.

Un singur gând l-ar fi încurajat: siguranţa afecţiunii lui Veve, a bucuriei pe care i-ar fi dat-o Veve şi ar fi continuat să i-o dea. Dar respingea gândul acela. Venise bucuros la Roma, chiar şi ca să aibă un pretext de a se desprinde de ea pentru câteva zile…

În primele luni, sperase că e doar un capriciu. Şi, un ajutor în această speranţă, îl avusese, aproape imediat, din întreruperea vilegiaturii: nu mai era la Rivoli; în toată luna august, la Alassio, numai cu părinţii: apoi la Saint Vincent, cu mătuşile şi verii. Dar, la reîntoarcerea în oraş, timpul plăcut din octombrie, care îngălbenea teii de pe bulevarde şi păduricile de pe colină, părea că-i aminteşte că timpul zboară, convingându-l în mod irezistibil să nu-l piardă. O revăzu pe Veve cu şi mai mare plăcere: chiar dacă, curând, din cauza anotimpului n-au mai fost posibile plimbările pe Collina.

Pe Collina, ce-i drept, sau pe străzile şi bulevardele de la poalele Collinei, existau numeroase mici restaurante cu cameră la primul etaj. Formalităţile erau reduse la minimum. Politicoasă primirea. Curat, îmbietor şi vesel mobilierul: perdele şi feţe de pernă de creton înflorat, sobe de maiolică, paturi mari de alamă, covoare,

canapele. În ansamblu, foarte civilizat, un confort demn aproape de Nisa sau de Aix-les-Bains. Dar, tocmai datorită acestei mari comodităţi, localurile acelea erau foarte frecventate. Emilio şi Veve ezitau să profite de ele prea des, temându-se să nu fie văzuţi: el, mai mult decât ea. Şi astfel, întâlnirile lor s-au redus, în majoritatea cazurilor, la lungi discuţii, şi la lungi tăceri, mână în mână, retraşi în vreo cafenea călduţă şi întunecoasă: şi la lungi săruturi, noaptea, într-un colţ, într-un intrând din faţa porţii de fier al vreunei vile elegante, pe străzile solitare dinspre bariera Casale, cartierul unde locuia Veve.

După cafeneaua cea mică, luau tramvaiul 3. Ea cobora la penultima staţie, el la capătul liniei. Riscau totdeauna ca manipulantul, dacă nu era chiar tatăl lui Veve, să fie vreun coleg de-al lui. Se reîntâlneau la vreo sută de paşi mai încolo, pe una din străzile singuratice, unde se lăsau pradă jocului care pentru cei doi tineri era poate cel mai delicios şi mai înşelător faţă de oricare altul, putând continua la infinit fanteziile, lăsându-le liberă inventivitatea.

Dar centrul oraşului Torino, atunci, era ceva mai mult decât centrul unui oraş de provincie. Ducându-se când la – o cafenea, când cu tramvaiul, pe străzi singuratice, odată şi odată nu se putea să nu fie văzuţi de cineva. Trebuia să se întâmple şi s-a întâmplat. În curând, în mediile bârfitoare şi răutăcioase ale burgheziei citadine, începu să circule zvonul.

— Cine? *Viotti, cul fiulin? 'l fieul 'd l'avucat erariale? Pussibil?!*[58]

— *Epüra a l' e parei. A s' fa vëdde sensa rispet*[59]*.*

— *E chila chi ch'a l'é?*[60]

— *Chila a l'é gnente d'autüt. 'Na sartuirëta o giù ' da lì...*[61]

Şi părinţii, care luaseră cunoştinţă de aceste zvonuri,

---

[58] Viotti, băiatul acela? Fiul avocatului erarial? E posibil? (piem.)

[59] Şi totuşi aşa e. Se lasă văzut fără jenă. (piem.)

[60] Şi cine e fata? (piem.)

câteodată, la masă, discutau faţă de el pe un ton aluziv, sarcastic, grijuliu şi totodată ameninţător: nimic mai mult, deocamdată, datorită iluziei lor că nu era vorba decât de o relaţie sentimentală. Dar ce se va întâmpla când vor afla? Şi de altfel purtau ei chiar toată vina?

Îi era teamă de „relaţie”. În acelaşi timp, dacă ar fi fost sincer cu el însuşi, ar fi înţeles că nu dorea altceva. Excludea că se putea însura cu ea, visa să se desprindă de ea, să se îndrăgostească de alta, sau ca ea să se îndrăgostească de altul. Fără să-şi dea seama că a-şi sufoca în suflet un sentiment atât de spontan era greu şi poate nedrept, căuta totuşi să-l sufoce şi credea că reuşeşte. Gândul lui, până una alta, revenea mereu la ea; la obiceiul nespus de plăcut, fie şi aşa, al acelor întâlniri: la amintirea exaltantă a rarelor dăţi când fuseseră într-adevăr împreună.

Pe poarta uneia din acele searbăde vilişoare de periferie romană era tăbliţa unei băcănii. Urcă patru trepte, o rampă de ciment şi în stânga şi în dreapta ei două mizere grădini de zarzavat împrejmuite de un ziduleţ; erau cultivate câteva răzoare de roşii. Intră să-şi cumpere ţigări, în realitate, prăvălioara era un palier: o intrare îngustă, murdară, foarte sărăcăcioasă. Pe tejghea două borcane: unul cu pastile pe bază de extract de lemn-dulce, celălalt cu pastile de mentă de tip Valda. Suportul glisant cu ilustratele. Praf. O sumedenie de muşte în ciuda anotimpului. Şi miros greţos de închis şi de prăjeală. O uşă cu geam era deschisă înspre bucătăria de alături. Doi copii mici, murdari şi respingători, cu poponeţul gol, se jucau pe podeaua cu dale.

Simţi că ceva ceda în adâncul inimii lui. Alese o ilustrată, scrise adresa, o frază tainic afectuoasă. Trecea astfel peste făgăduiala pe care şi-o făcuse sieşi. Renunţa

[61] O fată fără nicio importanţă. Un fel de mică croitoreasă sau şi mai rău... (piem.)

la acel avertisment meschin şi tacit pe care se hotărâse să i-l dea lui Veve: ajungând la Roma, să nu-i trimită nicio ilustrată: un fel de repetiţie generală a unui adio. Cumpără şi timbrul, ieşi. Dincolo de mica piaţă de pământ şi pietriş, pe un zid cojit, era cutia poştală cu coroană şi stemă. În timp ce stătea cu ilustrata pe marginea cutiei de scrisori, ezitând dacă să-i dea drumul, gest pe care-l considera un semn de senzualitate, duioşie, slăbiciune, sau s-o rupă, acţiune pe care o credea dictată de simţul datoriei, tot ceea ce vedea i se întipări în minte.

O mică vale în pantă, mai degrabă o alunecare de teren, sau un şanţ foarte mare, foarte neregulat, lung de aproape o jumătate de kilometru. Marginile aveau o culoare gălbui-roşcat; pământ prăfos, argilos: păreau săpate de mâna omului, dar se datorau naturii. Şi, de o parte şi de alta, terenul îmbrăcat în iarbă şi tufişurile aride mereu la acelaşi nivel, ca un singur podiş ridicat la câţiva metri de fundul văii şi întins jur împrejur cât vedeai cu ochii; nivel egal, cu excepţia câtorva dâre mai întunecate, şerpuitoare ici-colo în mijlocul acelor ierburi şi al acelor mărăcini, care indicau alte gropi adânci invizibile. Era aceeaşi conformaţie deasupra căreia se ridica Roma. Oarecum, aceeaşi panoramă de care te bucurai, mascată de copaci, de monumente şi de case, privind de pe Pincio sau Gianicolo. Nicidecum oraşul celor şapte coline, ci mai degrabă al celor şapte gropi.

Emilio privea. Peisajul îl întrista profund. În acelaşi timp, din vreun motiv misterios, îl fascina. Dacă l-ar fi întrebat cineva de ce s-a îndepărtat până acolo şi nu în altă parte, într-alt loc, unde Roma poate că era la fel de tristă, dar nu la fel de urâtă, n-ar fi ştiut ce să-i răspundă.

În aceeaşi stare de spirit, şi audienţa la papă i s-a părut ireală şi aproape ca în vis. Unchiul Sanfront era în uniformă. Cu ei mai erau vreo zece rude şi cunoştinţe, toţi veniţi anume de la Torino. Stăteau în genunchi de câteva minute, când intră Benedetto al XV-lea: mic, slab,

sprinten, când şi când întorcându-se cu spatele şi vorbind cu vioiciune, în franceză, cu câţiva eclezaşti care-l urmau. Parcurse şirul de torinezi îngenunchiaţi, fără a se opri, şi cât mai iute cu putinţă: binecuvântând pe fiecare şi dându-i fiecăruia mâna cu inelul ca să i-l sărute. Se opri doar la unchiul Sanfront, şi din felul în care se întoarse, într-o scurtă mişcare, înspre cei îngenunchiaţi ceva mai departe, şi din privirea care-i străluci pentru o clipă, ca un diamant în lentilele tari, Emilio înţelese că Papa, fiind informat din timp, îl întrebase pe unchiul Sanfront de nepoţi. Când trecu prin faţa lor, totuşi, îi binecuvântă şi le dădu mâna să i-o sărute cu un gest mecanic, fără să-i privească. Discuta din nou cu cei din suită. Emilio prinse fraza următoare: *„...oui, mais la petite viellle qu' est-ce qu'on peut faire? Elle est malade, n'est-ce pas?"*[62]

Glasul Papei era nazal. Gura lui avea o cută de durere şi indignare iritată. Cine ştie cine era bătrânica bolnavă. Poate că era vorba de o frază convenţională: poate că Papa făcea aluzie la o instituţie sau la o naţiune în decădere.

Emilio auzise, la Opera regală, *Aurul Rinului şi Tristan.* Din toate artele, cea pe care o prefera era muzica. Ciudat, dar moştenise această pasiune de la tatăl său. Da, avocatul avea o oarecare ureche muzicală; şi dragostea faţă de muzică era poate singura latură simpatică şi spontană a caracterului său, atât de supus altfel unui conformism fără devieri. În tinereţe, probabil, influenţat de propriul prenume şi de o anume tradiţie, încă existentă la Torino, patria faimosului violonist[63], studiase vioara. Cunoştea, şi câteodată cânta, în falset, în ciuda răguşelii lui cronice, vechi cântece piemonteze. Mai ales acela care începea *„A l'umbreta dël büssun"*[64],

[62] ... da, dar cu biata bătrânică, ce putem face? Este bolnavă, nu-i aşa? (franc.)

[63] Aluzie la violonistul-compozitor Giovan Battista Viotti născut lângă Trino, la Fontanetto Po, 1755 – mort în 1824 la Londra.

[64] „La umbra codrului" (piem.).

melodie din secolul al XVIII-lea, cu un ritm clasic şi liniştit, părând că evocă perfecţiunea pierdută a epocii în care fusese compusă, ca într-o magie. Ca într-o magie? Oricum, cu mai mare subtilitate decât muzica celor mari; care cu structura ei complicată iese totdeauna din tiparele epocii.

Şi Emilio studiase pianul până cu câţiva ani în urmă, exersând zilnic între o jumătate de oră şi o oră. Când a intrat la Universitate, a abandonat: i se părea că ştie suficient pentru o cultură generală, şi nu voia să-şi piardă din timpul preţios studiilor.

La Opera regală, spectacolul avea totdeauna o notă de mondenitate. Poate pentru că se ducea cu părinţii şi cu unchii. Acum, în schimb, la Roma, era singur într-o lojă. Din acest motiv sau dintr-altul era în extaz. De la începutul tulburător, ritmat, şi impetuos, care surprinde eroul rănit şi fugărit, prinzând, târând şi prăbuşindu-se cu el în ambiguul refugiu al lui Hundig, lui Emilio i se părea că aude muzică pentru prima oară în viaţa lui. Desigur era muzică pe norme literare şi picturale: era operă. Dar Emilio se simţea în faţa a ceva nou, căruia nu-i bănuise existenţa, întocmai ca şi refugiul lui Hundig, şi Emilio se deschidea, dându-se în lături, la suflarea primăverii caro adia cald şi vital. Muzica atingea în adâncul sufletului său aceeaşi zonă pe care o atinseseră câteodată prietenia şi dragostea. Era încă un miracol. Şi, în momentul acela, nu credea că viitorul l-ar putea dezminţi.

În timp ce asculta, fantezia lui se depăna; se substituia lui Sigmund, şi pe Siglinda o substituia cu Veve. Doar că, la un moment dat, privi cu binoclul: cântăreaţa care interpreta rolul Siglindei îi apăru încadrată de cozile roşu titzian, cu un chip avid şi, decis, ochii mari negri, nasul ascuţit şi obrajii supţi: o frumuseţe de un tip cu totul diferit, chiar opus expresiei simple şi rotunjimii chipului lui Veve: o frumuseţe subliniată şi stranie, care, pentru o clipă, în înşelăciunea şi în misterul binoclului, îl tulbură. În

clipa aceea, în mod absurd, i se păru că şi cântăreaţa îl observase într-un fel, cu o ochiadă severă şi neliniştită a irisului mare şi de culoare închisă, răspunzând dorinţei sale.

În ultima zi, acceptă invitaţia la prânz a unchiului Pippo. Familia Sassarini locuia într-un apartament la etajul al treilea, de pe strada XX Settembre, în faţa Ministerului de Finanţe. Prânzul era la două şi un sfert, după obiceiul celor din Roma. Unchiul Pippo era celibatar şi trăia în aceeaşi casă cu două surori, cu fiica uneia din ele şi soţul acesteia, Franco Beltramo, şi el funcţionar la acelaşi minister... Mai erau două fetiţe între cinci şi zece ani. Familia Sassarini era din La Spezia. Soţul nepoatei era din Alessandria. Dar locuiau la Roma de la începutul secolului, acum fiind integraţi cu totul, chiar şi în felul de a vorbi: în afară de unchiul Pippo care avea vreo şaizeci de ani.

Ţipetele de bucurie la apariţia lui, îmbrăţişările, sărutările, felicitările pentru studiile sale; masa interminabilă, un munte de tăiţei, miel, *bieta*[65], molură, vin de Frascatti, atmosfera gălăgioasă, de pălăvrăgeală, excitată, de un uşor isterism chiar; copilele capricioase şi răsfăţate; întrebările, salutările trimise mamei la Torino; continuele văicăreli că mama nu venea niciodată la Roma în vizită la ei: era, pentru Emilio, revelaţia deprimantă şi iritantă a unei decăderi de obiceiuri, de un exotism care sleise demnitatea acelei familii cu moliciunea climei şi siguranţa slujbei. O lume fericită, totuşi. Suntem la Roma — păreau să spună – sau chiar găseau ocazia de a spune în fiecare clipă: suntem la Roma: e soare, nici nu-i nevoie de încălzire (în schimb era frig), avem ministerul aici, în faţă, regele la doi paşi, şi Papa ceva mai încolo. Ce putem dori mai mult de la viaţă?

---

[65] *Bieta,* de fapt. *Bietola (beta vulgaris*) din familia sfeclei; arată ca frunzele de spanac cu un gust asemănător; se mănâncă frecvent în Italia. (n. tr.)

Emilio i-a revăzut pe cei din familia Sassari în vara următoare. Veniseră, ca totdeauna, să-şi facă vilegiatura la Coazze, şi se aflau în trecere prin Torino, pentru câteva ore. Unchiul Pippo şi Beltramo păreau mai degrabă îngrijoraţi: ziarele comunicau ştirea că fasciştii ocupaseră primăria din Ferrara şi că puseseră stăpânire pe ea fără să fi întâmpinat rezistenţă.

„Desigur, desigur, desigur” – spunea şeful departamentului administrativ, netezindu-şi ciocul şi mustăţile, de un blond cenuşiu, stil Cialdini. „Legalitatea şi ordinea în primul rând. Dar... pericolul bolşevismului? Nu putem continua cu grevele astea. E o lume de calitate mizeră: îi dai un deget şi-ţi ia toată mâna. Nici brigăzile fasciste n-ar trebui să existe, asupra acestui lucru suntem toţi de acord. Dar, după părerea mea. Cât timp au în vedere cooperativele sau sediul ziarului *Avanti!* fac foarte bine. N-au decât să ardă tot! Necazul începe când trec la primării! Hm!” – şi aici se oprea şi suspina adânc. Îşi dădea seama că ceea ce spunea nu prea era aşa, dar nu era în stare să se exprime altfel.

Doctorul Beltramo, simpatizant convins al lui Giolitti, un tip slab, palid, cu ochelari cu ramele de aur şi părul tuns ca o perie, spuse:

— Guvernul ar trebui să se arate mai forte faţă de toţi, asta e problema. Dar, din fericire, acum la Interne e Taddei. Şi Taddei e un om de acţiune. Va face el ceva. Trebuie să-i dăm timp. Îi va pune pe toţi la punct. Un om de acţiune.

Un optimism de suprafaţă şi o lipsă de siguranţă pe care o avea în suflet erau totuşi trădate de emfaza cu care rostea cuvântul „acţiune”: stâlcindu-l de fiecare dată în „ocţiune”.

Instinctiv, Emilio era perplexat. Ar fi dorit să creadă şi el în caracterul energic al lui Taddei. Unchiul Sanfront, inginerul Badìa, Giorgio şi Vittorio, fără a fi fascişti, erau,

hotărât, favorabili fascismului. În călătoria de întoarcere, unchiul Sanfront spuse că fascismul era o dureroasă necesitate, şi că totul depindea de rege: ceea ce avea să facă regele, ar fi fost, în orice caz, pentru binele tuturor.

Emilio nu avea nicio simpatie faţă de fascişti... Totuşi, era ceva în violenţa lor care nu-i displăcea: şi, fără să-şi mărturisească, simţea, întocmai cum simţeau în mod inevitabil toţi tinerii de vârsta lui, dorinţa iraţională şi aproape senzuală a unei schimbări, indiferent cum. Pe de altă parte, avea şi el, prin educaţie, prin naştere, mai mult decât prin idei, sacra teroare de o revoluţie socialistă. Taddei? Regele? În mod cinstit, nici el nu ştia ce să creadă, nici ce să-şi dorească. Taddei n-a făcut sau n-a putut face nimic... E adevărat, chiar în anul acela, la sfârşitul lui octombrie, ziarele publicară într-o dimineaţă ştirea despre decretul legat de starea de asediu semnat de el. Dar regele nu-l semnase şi în ziua următoare apăru o altă ştire: Mussolini fusese invitat la palatul Quirinale.

Pe seară, Emilio studia în camera lui. Intră tatăl său urlând. Afară era o mare demonstraţie. Spre marea surpriză a lui Emilio, îi strigă:

— Şi tu ce faci? Ce faci aici, acum? De ce nu ieşi? Nu e niciun pericol! Du-te!

Emilio îşi puse impermeabilul şi ieşi. Străzile erau ude. Copacii din piaţa Maria Teresa mai picurau o ploaie măruntă. Dar nu mai ploua. Auzi vociferări dinspre partea Padului. Pe bulevardul Carioli întâlni cortegiul.

Erau sau păreau mii. Duceau torţe, steguleţe, drapele. Mergeau iute, în pas de marş, în pas militar, cântând *Giovinezza, Piave, All'armi siam fascisti, Inno di Garibaldi*[66]. Strigau trăiască Italia, trăiască regele, noi, heia, heia, heia, tralalà! Trecu un pluton de cămăşi negre cu fes şi baston de cauciuc. Feţele, mai ales cele din primul rând şi din al doilea, erau aceleaşi: dure, vulgare, exaltate: bărbi nerase şi bărbi lungi, păr aspru. Plutonului

[66] Tinereţe, Piuve, La arme, suntem fascişti. Imn lui Garibaldi.

de cămăşi negre îi urma un grup dezordonat de tineri şi de mai puţin tineri, studenţi şi civili care cântau, răspundeau strigătelor şi căutau şi ei să ţină pasul de marş. Apoi alte cămăşi negre şi alţi civili, alternaţi. Şi apoi cămăşi albastre, „naţionaliştii”. Poate din cauza culorii plăcute sau a numărului redus, sau pentru că figurile lor păreau mai puţin asasine, Emilio se simţi atras de ei. Şi se uni grupului lor.

Îşi dădea seama, cu luciditate, că nicio convingere nu răspundea în el acestei iniţiative instinctive. Ştia că Federzoni era căpetenia naţionaliştilor şi că era un patriot şi credincios regelui. Dar acestea erau ideile lui? Emilio nu avea nicio idee politică, nu intra în preocupările lui: iată adevărul, dacă şi-ar fi pus mâna pe inimă. Ar fi trebuit să stea neclintit, să privească şi apoi să se întoarcă acasă: iată ce-ar fi trebuit să facă, înţelegea foarte bine. Dar ceva mai tare decât el îl îndemnă să se încoloneze. Şi acum îl îndemna, da, să şi cânte: să cânte şi el împreună cu toţi. Notele acelea, cuvintele acelea, pe care nici măcar nu le cunoştea bine, pe care se străduia să le înveţe imediat de la ceilalţi, ieşeau acum din gâtlejul lui.

Cortegiul o coti pe bulevardul Vittorio. Tramvaiele se opriseră. În noaptea umedă şi cu aer de sărbătoare, printre lumini, strigăte răsunătoare, cântece, până unde-i ajungea privirea, până la Porta Nuova, i se părea că bulevardul era plin de lume. Nu se gândi la toţi ceilalţi care lipseau. Ca şi cum ceilalţi, nu ar fi existat.

La colţul străzii Accademia, îl văzu pe Piero, încremenit lângă bicicletă, în faţa vitrinei unei prăvălii de biciclete. Lăsă cortegiu şi alergă spre el. Din expresia lui serioasă, pricepu că era contrariat. Îşi arătă uimirea:

— Credeam că eşti mulţumit.

— Dar nu vezi că sunt o masă de vânduţi? Nu vezi că e o comedie? Fie şi în scopul binelui, *i diju pà’d no.* Morala: *adess a venta vëdde cosa ch’ a cumbin-a cui là giù a*

Ruma[67].

— Cine? Regele?

— Dar ce rege! *Chiel. A venta vëdde che om ch' a l' é*[68].

Nu-i plăceau fasciştii: dar i-ar fi plăcut, să aibă încredere în şeful lor.

[67] nu spun că n-ar fi aşa... acum trebuie să vedem ce mai combina acela acolo la Roma.(piem.)

[68] Acela. Trebuie să vedem ce fel de om e. (piem.)

3

FĂRĂ A-ŞI LUA BRAŢUL DE PE umerii ei trandafirii şi rotunzi, se întorcea să-şi caute ţigările de pe masă: îşi dădea seama că între timp asfinţise soarele. Atelierul era într-o penumbră aproape nocturnă: ici-colo, pe şevalete sau atârnate pe pereţi, tablourile îşi pierduseră culorile. Şi, înrămat în ferestrele deschise, era un peisaj tot albastru: înaltă, deasupra colinei, o dâră de cer verde albastru închis, cu o stea de safir; codrii violacei străpunşi de lumini izolate care pâlpâiau în case şi în vile: conturul de ardezie al Muntelui dei Cappuccini; spuma albastră a torentului iute; şi o uşoară negură azurie, ceaţa râului sau fumul coşurilor care învăluiau, jos, celălalt mal.

Amestecat cu murmurul egal al cursului de apă, un zumzet risipit şi liniştit venea dinspre oraş; se auzea desluşit, din când în când, scrâşnetul tramvaiului la cotitura podului, ca un dangăt depărtat de clopote.

I se părea, că respiră cum nu mai respirase niciodată: adânc, calm, odată cu respiraţia însăşi a lui Veve pe care o strângea încă în braţe, şi odată cu respiraţia oraşului, a naturii, a serii care cobora, a lumii care trăia.

Fericirea lui era completă, dar i se părea că ar conţine şi o durere. Îşi spunea că nu mai avea nimic să-şi dorească. Asta-i tot? se întreba. În această întrebare nu era, şi el ştia, accent de deziluzie. Îşi răspundea: asta-i tot, da, fii sigur. Nu vrei şi nu vei putea voi niciodată, nici în viitor, nimic mai mult decât această pace. Şi durerea,

pe care o simţea în acelaşi timp, ce era? Oh, nu era o durere. Era mai degrabă o melancolie a acestei senzaţii finale, certitudinea de a fi atins fundul.

Fericire şi melancolie în mod inextricabil unite, cum şi-a imaginat poate vreun poet despre zei. Certitudine insuportabilă pentru muritori.

Astfel că o privire asupra ceasului, ridicarea bruscă a lui Veve (trebuia să se îmbrace, să fugă, şi în seara asta, avea să ajungă prea târziu acasă) era o trezire sfâşietoare; dar în acelaşi timp şi o uşurare.

Dragostea lor, în iarna aceea şi în primăvara aceea, le părea nouă, de fiecare dată. Gino Serra, prietenul pictor, le pusese la dispoziţie atelierul lui din Splaiul Padului. Se puteau duce acolo când doreau. În perioada aceea, el nu venea acolo niciodată. Era suferind, medicul îi recomandase să lucreze cât mai mult în aer liber; aşa că, de îndată ce timpul îi permitea, ieşea cu bicicleta şi picta în Collina, la poalele ei, sau de-a lungul râului. Portăresei, fie că ea credea sau nu, Emilio îi fusese prezentat ca pictor, care împărţea atelierul cu Serra. Şi Veve drept unul din modelele care obişnuiau să vină în timpul zilei: nu era nimic neobişnuit.

O dată se întâmplă ca ascensorul să fie stricat. Emilio îi spuse zâmbind că trebuia să urce şapte etaje. Veve il luă de braţ şi-i şopti:

— Le-aş urca şi în genunchi.

Penumbra palierului, după câteva trepte, în faţa cabinei ascensorului cu ornamentaţii florale de fier, vopsite în roz. Cartonaşul atârnat: *Oprit pentru revizuire.* La dreapta, uşa portăresei: rame de cireş, geamuri jivrate. Scara suia cu jumătăţi de elipse, de la un etaj la altul, în jurul ascensorului, cu treptele şi plinta din granit de Baveno. Era martie. O duminică dimineaţă. Ploua. Râul crescuse mult: ajungea la jumătatea zidului îndiguitor: îţi dădeai seama, chiar fără să-i mai fi privit, din huruitul nemaipomenit al torentului vijelios. Coborând din tramvai,

pe Splaiul Padului îi întâmpinase o lumină splendidă, argintie, de ploaie, de râu, de nori de primăvară. Dar, între Splaiul Padului şi palier, era intrarea lungă şi strâmtă, urcuşul a şapte etaje, uşa de la intrare, peretele despărţitor în cristal decorat şi translucid. Era aproape întuneric. De teama portăresei, care-i supraveghea din propria-i încăpere, se opriseră în faţa ascensorului la o oarecare distanţă unul de celălalt, separaţi. Chipul ei, poate că nu l-a văzut bine. Şi l-a imaginat poate, mai târziu, amintindu-şi, în penumbra palierului, ochii albaştri scânteietori care-l fixau: buzele întredeschise şi tremurătoare.

Îşi simţise braţul strâns cu violenţă. „Le-aş urca şi în genunchi.” La aceste cuvinte, nu putuse să nu-şi închidă ochii, cuprins parcă de o ameţeală, ce-i păru comică o clipă mai târziu. Şi cuvintele ei i se părură comice. Este semnul adevăratei fericiri, când se opreşte la noi; şi ne simţim nedemni, ne ruşinăm de ea, mai ales ne gândim că suntem ridicoli; şi o luăm în serios când e pierdută. Suiră împreună scările, la braţ, strângându-se cu pasiune unul pe celălalt, de îndată ce au fost convinşi că nu-i mai putea vedea portăreasa.

Dar în curând, pentru a nu trezi suspiciuni, a fost nevoie să evite de a mai ajunge împreună la atelier. Emilio se ducea primul: cu două sau chiar trei ore înainte, cu excepţia zilei când avea lecţii. Îşi aducea cu el cărţi şi cursuri, cu intenţia de a studia şi de a-şi pregăti examenele. Vorbe!... De fapt...

Vinerea şi sâmbăta Veve ieşea de la *Anonima* câteodată la cinci, altădată la şase sau la şapte: şi mai târziu chiar. Trecuse la un alt birou, era plătită mai bine: avea, însă, plictiseala orelor suplimentare de vinerea şi sâmbăta, această nesiguranţă în orar, care depindea nu atât de ce avea de lucru, cât de capriciile şefului.

Cu tramvaiul, nu-i trebuiau nici cinci minute ca să ajungă în Splaiul Padului. Dar, până în ultimul moment, nu

era sigură că poate veni. Dacă ieşea după şapte, era prea târziu.

Serra nu avea telefon la atelier. Emilio aştepta nesigur. Căuta să studieze, dar era sustras de gândul la Veve, la dorinţă, de îndoiala dacă avea să vină sau nu. Se uita continuu la ceas. Ora nu trecea deloc: când se apropia în cele din urmă, lui Emilio i se părea că pagina din faţa ochilor pierdea orice sens, italiana sau latina transformându-se ca prin farmec într-o limbă necunoscută. Fapt e că începea să asculte. Să asculte şi să aştepte, în spatele zidurilor, în tăcerea clădirii boiereşti şi a marei linişti citadine, îndepărtatul zgomot al uşii ascensorului, şi apoi zgomotul specific al urcuşului. La început era un alunecuş aproape insensibil. Se apropia în mod gradat, încet, încet devenea un fâşâit. În timp ce suia, cabina întâlnea mecanismul uşii de fier şi bătea două lovituri una după alta, surde. Din aceste lovituri, Emilio număra etajele. Două, trei, patru... Iată, fâşâitul devenea un huruit, apoi un hârjâit: perechea de lovituri, mai tare. Emilio se repezea la intrare, apăsa, uşor, clanţa uşii: rămânea acolo, ascultând în spatele uşii. Cinci, şase, era aici... Nu, s-a oprit la etajul de jos. Uşa ascensorului se deschidea şi apoi se închidea. Ascensorul o pornea din nou în jos. De la etajul de dedesubt se auzea un zbârnâit de sonerie sau un zăngănit de chei în broasca uşii. În mod absurd, i se părea că urăşte persoana aceea fără chip şi fără nume care avea simpla vină de a nu fi Veve.

Conveniseră că, în orice caz, după şapte şi un sfert Emilio să n-o mai aştepte. S-a întâmplat ca ea să ajungă mai târziu. El nu-şi pierduse speranţa. O îmbrăţişa la intrare, aproape neîncrezător în realitate. Oricum, la orice oră ar fi ajuns, încerca, de îndată ce o vedea, de îndată ce-o putea strânge în braţe şi apăsa buzele ei generoase, aceeaşi senzaţie de enormă stupoare şi de miracol, pe care o avusese prima dată pe Collină. Trecuse un an şi încă nu credea c-o cunoaşte bine.

Ce era, de exemplu, privirea aceea stranie, foarte drăgăstoasă, şi totodată maliţioasă, aproape diabolică, pe care i-o descoperea în anumite momente? Veve era întinsă pe spate şi-l fixa cu o scânteiere intensă, scrutătoare, ironică şi fericită, cu totul diferită de privirea ei obişnuită. Însuşi chipul ei părea nou, plin parcă de plăcere. Şi ochii, dintr-o dată, păreau arcuiţi ca migdalele.

Îi spunea atunci, fixându-l:

— E adevărat că eu sunt totul pentru tine? Mamă, fiică, soră, prietenă, tot? Sunt femeia făcută anume pentru tine. Într-o zi vei începe să te obişnuieşti: vei ajunge să nu mai poţi sta fără mine. Şi aşa voi ajunge şi eu să nu mai pot sta fără tine. Ce-o să facem atunci? Noi nu vrem să ne căsătorim.

— Nu putem, corecta Emilio.

— Nu, nu-i adevărat. Nu vrem. Eu nu vreau. Pentru că, vezi: am putea spune, chiar fără nicio promisiune, nici tu mie şi nici eu ţie, am putea spune că poate într-o zi ne-am căsători: când vei câştiga, când vei avea o situaţie. Dar eu sunt cea care nu vrea, înţelegi?

Se ridica într-un cot. Şi acum îl constrângea pe el să stea pe spate. Acum ea îl privea de sus; prin părul lins, blond şi scurt care-i căzuse pe frunte; dar tot cu ochii aceia diferiţi faţă de cei de totdeauna, şi care păreau că râd singuri, dintr-o maliţiozitate interioară, chiar dacă buzele ei nu râdeau. Repeta rar:

— Eu, eu sunt cea care nu vreau să mă mărit cu tine: nici mâine, nici niciodată. Pricepi? Sau nu pricepi?

Emilio tăcea. Nu voia să se gândească. De câte ori reflecta la această problemă, îşi repeta mereu că picase tocmai în ceea ce de la început sperase să poată evita: o relaţie „*'na relassiun".* Sau îşi spunea că Veve afirmând că nu voia să se mărite cu el nu era sinceră.

În mai multe rânduri, Veve îi povestise propria-i viaţă, şi-l ţinea la curent cu tot ceea ce i se întâmplă în fiecare zi, acasă: logodna surorii ei, o criză de inimă a mamei, o

„chercheleală” de-a tatii. Era a treia din patru fraţi. Cei doi băieţi, mai mari decât ea, erau muncitori, unul la Savigliano şi celălalt la Fiat, şi din fericire erau însuraţi, cu copii, şi amândoi plecaţi de acasă. Sora ei, Egle, era cea mai mică şi începea să lucreze croitorie. Nu prea avea înclinaţii spre studiu. Ea în schimb, da: din moment ce intrase la *Anonima* mai înainte de a termina şcoala normală, şi reuşise să-şi ia diploma de învăţătoare continuând să muncească. Studia acasă, seara. Acum îi convenea să continue lucrul la *Anonima:* cu diploma nu mai era o simplă dactilografă, era secretară: practic vorbind, ea avea toată răspunderea secţiei: şi leafa era destul de mare.

Tatăl ei nu mai era atât de tânăr. Era comunist. Şi, din cauza politicii, avusese de suferit. Locuiau de ani şi ani pe strada Segurana, o stradă laterală, din bulevardul Casale. Casa era modestă, într-o curte: dar zona era liniştită, lângă Collina, şi lângă depoul tramvaielor din Val San Martino. Astfel, în dimineţile de iarnă, tata nu trebuia să se scoale prea devreme. La vârsta lui acest lucru avea importanţă...

Nu voia să se mărite cu el? Hm! poate că era o încercare a ei ca să-i vadă reacţia: dacă el nega, protesta sau promitea. Dar el tăcea. Nu se gândea la viitor. În fond, îi convenea să creadă că Veve era sinceră. Era prea mulţumit aşa.

Tot în atelierul de pe Splaiul Padului, seara, după masă, luase obiceiul să se întâlnească, de vreo două ori pe săptămână, cu Gino Serra şi cu alţii din grupul acela de artişti şi intelectuali ostili fascismului, protejaţi de mecenatul Golzio, un industriaş care ajunsese foarte bogat şi puternic în timpul războiului şi imediat după război.

Emilio era prieten numai cu Serra. Şi n-ar fi simţit nevoia să fie prieten cu niciunul, decât, poate cu Ferrua,

un băiat foarte tânăr, care făcuse studii muzicale, lector universitar, bine informat şi pasionat de orice artă. Maestrul Ferrua era mic, palid, isteţ. Privirea lui părea penetrantă şi umană. Te fixa şi te asculta cu evident interes: poate cu dorinţa de a te cunoaşte, de a afla ceva mai mult despre tine. C., faimosul pictor, era prea *mare,* prea în vârstă şi, foarte probabil, prea închis şi izolat în arta lui pentru a putea fi prieten adevărat cu cineva. Ceilalţi erau simpatici şi distractivi: în ansamblu, pentru Emilio, reprezentau ceva nou, ceva proaspăt, deschis: o eliberare de mediul meschin aristocratic şi burghez în care trăise până atunci. N-ar fi crezut niciodată, de exemplu, că poate comunica cuiva impresiile lui asupra lui Wagner sau Debussy, Ravel: şi cuiva care să le înţeleagă şi să le împărtăşească. N-ar fi crezut niciodată că, încurajat de Ferrua, va ajunge să le şi scrie şi să le publice cu titlul *Transparenţe muzicale.*

Paolino Rousset era un alt pictor: despre el se spunea, mai ales, că e un prieten intim al casei Golzio. Invitat cu regularitate în vila din bulevardul Presidente Wilson şi la castelul din Casalgrasso, îi vindea lui Golzio o bună parte din tablourile sale.

Deşi nu simţea pentru Rousset nicio simpatie specială, Emilio se apropie de el, îi căută prietenia: noaptea târziu, după ce părăseau atelierul lui Serra, începu să-l însoţească până acasă, apoi să-l viziteze, să-i comenteze şi să-i laude tablourile, chiar dacă nu i se păruseră extraordinare. Se gândea că e sincer: şi poate că încet, încet chiar devenise, uitând că prima dată îi spusese lui Rousset: – „Te însoţesc?” fără o reală dorinţă de a discuta cu el. Ci mai degrabă cu speranţa că, prin el, într-o bună zi, va fi invitat în casa lui Golzio. Din acelaşi defect şi raportul lui cu Serra fusese viciat într-o oarecare măsură. Doar că, nobleţea umană, tinereţea luminoasă a lui Gino Serra amorţiseră sau poate şterseseră în sufletul lui Emilio oricare a doua intenţie a lui.

Gino era foarte delicat ca sănătate. Poate că eră bolnav de o boală incurabilă, deşi nu făcea nicio aluzie nimănui şi nu se văita niciodată. Făcea parte din acele fiinţe încântătoare care par că trăiesc în stare de graţie. Ca şi cum ar şti că nu au timp să greşească, ele caută şi găsesc frumosul şi justeţea unde se aşteaptă omul mai puţin, şi ghicesc cu aceeaşi siguranţă unde e urât şi păcătos. Părerile lui artistice erau simple şi spontane: descoperea imediat tuşeul penelului ambiţios, trucul, artificiosul, lipsa de inspiraţie. Nici în politică nu avea dubii. Era abia începutul regimului fascist, şi aproape toţi, chiar şi mulţi adevăraţi şi vechi liberali, se complăceau în a crede că pericolul comunismului ar fi fost depăşit, şi-şi făceau iluzia sau voiau să se amăgească doar, că în curând avea să fie depăşit şi pericolul dictaturii. Gino Serra, în schimb, văzuse şi prevăzuse tot: ridicolul lui Mussolini şi slăbiciunea adversarilor săi, fie că erau sau nu, deocamdată, aliaţi ai guvernului. Dar nu era, din acest motiv, obscur: şi nici nu-şi asuma aere de profet. Dimpotrivă, argumentele lui se reduceau mai totdeauna la replici instinctive. Spunea de exemplu:

— Mie, ghetrele acelea nu-mi inspiră nicio încredere. E unul care vrea să comande şi atât!

Cânta vechile cântece piemonteze. Atunci a fost o ocazie pentru Emilio de a-l cunoaşte. Într-o seară, Emilio intrase la Caffe Nazionale, pe strada Padului, aproape în faţa Universităţii. Avea o oră liberă între o lecţie şi alta: nu avea sens să se mai întoarcă acasă. Se aşezase cu câteva fascicole de curs la o măsuţă rotundă, de marmură, în sala neoclasică, întunecată, plină de fum, mirosind a mucegai, tapisată în jur de mari pânze închise, peisaje indescifrabile, scene mitologice din secolul al XVIII-lea şi, între una şi alta, un joc de oglinzi fără o formă precisă, înnegrite de timp.

La o masă vecină, un tânăr foarte slab, cu ochelari cu rame de baga în culoare deschisă, un nas mare lucios şi

galben care părea de alabastru, dar cu dinţii foarte albi, zâmbetul blând şi privirea scânteietoare, cânta în falset celor doi prieteni de lângă el, acompaniindu-se la chitară, cântecul păstoriţei:

„A l' umbreta dël büssun
bela bergera a l'é 'ndurmia...”[69]

adică, tocmai cântecul preferat de avocatul erarial. Gino Serra îl cânta mai bine, la drept vorbind: mai ales de la a doua strofă, când intra în scenă soldatul francez, *„trè zolì Fransé”*[70]. Mai bine, graţie delicatei maliţiozităţi a aluziilor amoroase, transformate în nuanţele unor mici broderii melodice, necunoscute de interpretarea paternă:

„J' àn bin die: – Be*la bergera,*
vui j' avì la frev.
Ma se vui j' avì la frev
faruma fé' na cuvertüra.

Cun el me mantel
ch' a l' é tantu bel,
faruma fé'na cuvertüra
passerà la frev".[71]

Mai era apoi o ultimă strofă, pe care Emilio n-o cunoştea. Avocatul n-o cânta, poate pentru că o considera scandaloasă. Apărea *„da' nt la baraca”*[72] şi păstorul: începea să cânte la vioară şi, nemaipomenit, el şi cu francezul o luau între ei pe frumoasa păstoriţă şi o

[69] La umbra codrului / frumoasa păstoriţă a adormit, (piem.)

[70] foarte frumos francez (piem.)

[71] Eu i-am spus: – Frumoasă păstoriţă / dumneata ai febră / Dar dacă dumneata ai febră / să facem noi o cuvertură. // Cu mantia mea / care-i atât de frumoasă / vom face o cuvertură / şi febra o să treacă (piem.)

[72] Din baracă (piem.)

pofteau să danseze: toţi trei cu dragoste şi:

„L'an c*iapà bela bergera*
l'àn fà-la densé."[73]

Emilio a vrut să înveţe strofa, şi astfel a început prietenia lui cu Serra. Care, dată fiind instinctiva lui perspicacitate, nu s-ar fi putut înşela asupra sincerităţii elanului cu care un student burghez şi bine educat, cu profilul ascuţit şi cu privirea de foc, părea că-i caută tovărăşia. Serra pricepu că buna educaţie a lui Emilio îi servea pentru a-şi reprima, şi în orice caz a-şi ascunde o extraordinară aviditate de viaţă. Şi Emilio, întâlnind clin întâmplare propriul profil în jocul oglinzilor, înţelesese că Serra înţelegea.

Serra îi aducea o singură vină lui Emilio. Un singur lucru neplăcut în buna lui educaţie. Emilio i-o prezentase pe Veve. Nu i-o prezentase nimănui. Serra îl dojeni:

— De ce n-o aduci seara aici împreună cu noi?

Emilio se îmbujoră tot:

— Imposibil. Cu toată lumea aceea. Alături de atâtea doamne.

— De ce? Ţi-e teamă că nu ştie să se comporte? E de o sută de ori mai doamnă decât altele. Mai inteligentă, nu încape îndoială. Cred că şi mai cultă.

— Nu de-asta. Dar pentru că ar vedea-o toţi. S-ar afla...

— *S'a lu san già, bunòm*[74].

— N-o ştiu în mod oficial. Dacă aş aduce-o aici seara, situaţia noastră ar avea imediat altă semnificaţie.

— Cine ar fi spus vreodată că eşti atât de torinez?

Emilio se înroşi din nou: surprins, se întrebă, în flagrant provincialism? Serra care continua pe acelaşi ton glumeţ, trunchie net: poate că îşi dăduse seama că îmbujorarea aceea se împletea cu prea mare tristeţe ca să nu aibă o

[73] Au luat-o pe frumoasa păstoriţă / şi-au poftit-o la dans (piem.)
[74] Dar deja ştiu toţi, dragul meu. (piem.)

cauză mai puţin confesabilă.

Numai ceva mai târziu Emilio descoperise că Serra şi ceilalţi aparţineau grupului pe care toţi îl numeau „grupul lui Golzio”. Aceasta îi sporise simpatia, dându-i impulsul de a petrece cât mai des seara cu ei. De fapt, de câtva timp începea să se întrebe dacă ar fi rezistat într-o zi la îndelungul şi răbdătorul lucru şi la neînsemnatele câştiguri ale unui substitut şi apoi ale unui procuror: stagiu necesar dacă după diplomă se hotăra să aleagă cariera de avocat. Tatăl lui, care-şi făcea încă iluzii în acest sens, convinsese de curând, pe un prieten, specialist în drept civil, celebrul avocat Flores-Torèl, să-l ia în biroul lui, ca practicant, fără leafă. Şi adăuga că acum considera că se simte „înclinat” mai mult spre teorie, decât spre practică: mai mult spre studiu şi spre istoria ştiinţelor juridice şi, eventual, atras de cariera de profesor universitar, decât de profesia de avocat. Tatăl replica imediat că dorinţa de a studia era un lucru foarte bun: nu era incompatibilitate: profesia nu excludea învăţătura, dimpotrivă, o integra etc.

Adevăratul motiv era un altul: avocatul Flores-Torèl avea obiceiul de a lucra în orele târzii ale după-amiezii!

Şi mai profund întemeiat era alt motiv: dar, şi acela legat de Veve. Fără ca Emilio să-şi dea seama, prima lui mare experienţă de dragoste îi modificase în câteva luni caracterul, îi accelerase ambiţiile, îi concretizase nevoia de a câştiga mulţi bani cât mai repede posibil. Încă nu ştia ce va face în viaţă. Dar reuşise să facă un pas înainte: ştia ceea ce nu se va face: între altele, nici avocat, nici magistrat, nici funcţionar. Diplomaţia, poate, l-ar fi atras: străinătate, călătorii, o viaţă nouă. Dar, şi acolo, ucenicia era lungă: încă un an pentru diplomă şi, după aceea, alţi doi la Institutul de ştiinţe politice din Firenze: examene, concursuri şi atâtea altele: şi apoi, în afara unor haruri excepţionale sau al unui noroc excepţional, exista posibilitatea unei cariere rapide şi

strălucitoare doar dacă putea dispune de un anume capital; mai toţi ambasadorii erau aristocraţi plini de bani. Cu moştenirea Sanfront, fără îndoială! Şi cu jumătate din moştenire. Dar până una alta, vărul Alberto Ceroni fusese făcut conte de noul Papă; poate că i-o datora soţiei, Mariei Rose, care rămăsese ultima descendentă a familiei du Buisson de Courson-Cristot; era vorba, oricum, de o onoare şi o garanţie, care păreau, fireşte, că-l apropiaseră de unchiul Sanfront. Şi acum mătuşa Vittoria îi saluta pe mama şi pe tatăl lui Emilio doar cu o grimasă.

O nebunie, prin urmare, să spere în mai mult de jumătate din moştenire. Pentru a intra în diplomaţie, ar fi fost mai mult decât suficient. Dar o vor avea Viotti? Şi când? Nu, cariera diplomatică ar fi însemnat alţi doi-trei ani de studii, şi alţi cinci sau şase de trecut prin toate gradele, ca până la urmă, cine ştie, să se pomenească viceconsul la Vama sau la Rosario.

Prin urmare, nu-i rămânea decât să caute să se introducă în lumea afacerilor. Şi cum nu avea aplicaţie pentru comerţ sau cifre, credea, sau, mai degrabă, intuia că singurul gen de afaceri în care ar fi putut reuşi era legat într-un fel de artă sau de artişti. Se gândea vag la domeniul publicitar, cultural, organizativ. Până când, în negura acestor aspiraţii răsări şi încet, încet începu să strălucească aidoma soarelui numele lui Golzio. Dacă i-ar fi putut fi prezentat, recomandat?

Cu Serra nu adusese niciodată vorba. Şi el, din când în când, îl vedea pe marele industriaş şi mecena. Şi Emilio ştia: dar, când era între patru ochi cu Serra, intra imediat într-o stare sufletească specială, dezinteresată, vibrantă: gata să asculte un disc de Mozart sau să răsfoiască un album cu reproducerile lui Cézanne: şi atunci nu se mai gândea la proiectele lui. Dacă se gândea după aceea, şi, cu timpul, se întâmplă să se gândească, se temea că, aducând el primul vorba, ar fi modificat, în mod vădit, fie şi în mică măsură, părerea pe care şi-o făcuse probabil

Serra despre el. Această părere, îşi spunea Emilio, era încă plină de entuziasm: plină de încredere în inteligenţa lui şi poate în sincera lui dragoste pentru artă. Mai bine să rămână totul aşa cum e. Serra, ceva mai târziu, i-ar fi putut vorbi despre el lui Golzio în absolută bună credinţă. Era un calcul subtil, dar precis. Şi impus de fineţea însăşi a lui Serra.

Paolino Rousset era cu totul alt tip. Avea o figură volpină: ironic, inteligent, simpatic. Care, totuşi, cu oarecare rea voinţă, putea părea şiret, nesărat, egoist. Ochi, păr, mustăţi negre. Nasul ascuţit, buzele încreţite, bărbia mică, nepronunţată. Înalt şi slab, cu braţele scurte. Dacă chipul său aducea a vulpe, în ansamblu amintea mai mult de un flamingo sau de bâtlan. Emilio pricepu imediat că Rousset nu era uman şi inteligent ca Serra. Înţelese din îngâmfarea cu care acceptă să-i fie vizitat atelierul:

— Bineînţeles, dragă: foarte încântat. Vino mâine... nu, mâine nu, nu pot. Poimâine... nu, nici poimâine. S-o lăsăm pe vineri. Vineri la trei. În primele ore ale după-amiezii e lumină frumoasă. Vei vedea! Te aştept vineri.

Ei bine: cineva poate să fie un bun pictor şi, în acelaşi timp, să păcătuiască printr-un exces de vanitate: şi într-un anume sens chiar să scadă în inteligenţă. Erau atâtea exemple! Astfel gândea şi voia să gândească Emilio. Dar când a văzut tablourile lui Rousset pentru prima oară, a rămas încremenit; n-a ezitat însă să-l laude; în fond ce era rău în asta? se supunea doar unei reguli de societate, unei norme a bunelor maniere. Şi totuşi nu: ceva în forul lui îi spunea că, dacă nu altceva, exagerase cu laudele. Şi se căia. Poate că nu din cinste. Mai degrabă dintr-o vagă şi profundă teamă a consecinţelor stranii şi viitoare: una din ele, dar numai una, putând fi remuşcarea de a nu fi fost onest, iar celelalte erau, încă, absolut de negândit.

Exagerase cu laudele.

Cu Gino Serra nici nu i-ar fi trecut prin minte. Tablourile

lui îi plăceau, şi acelea ale lui Rousset, aşa şi aşa. Cele ale lui Rousset îi trezeau câteodată suspiciunea că ar fi puţin reci, şlefuite, gândite la masa de lucru; o culoare pusă lângă alta, alese parcă dintr-un catalog de eşantioane. Tablourile lui Gino, în schimb, i se păreau, chiar dacă nu erau, pictate în mod spontan: un copac, un cer, un drum, o lumină: tot ceea ce Gino dorise să spună era acolo, hotărât şi clar. Şi, în prezenţa lui Gino, Emilio nu mai îndrăznise niciodată să i le laude. Le privea îndelung în tăcere. Cel mult dacă murmura:

— Frumos.

În schimb îşi precizase puţin câte puţin laudele adresate lui Rousset. Se convingea şi se absolvea: judecându-se cel puţin trei sferturi spontan, şi doar un sfert calculat. Nu-şi dădea seama că adulaţiile sunt ca minciunile şi cireşile: una o atrage pe cealaltă. Un drăcuşor ispititor spunea: „Acum ai făcut-o! Un cuvânt în plus sau în minus, tot una e”. Emilio privea tablourile lui Rousset fără a mai ţine cont de timp: şi credea că crede. Restul venea de la sine. Era de ajuns să fi citit câteva cărţi de ale lui Venturi, sau Berenson; sau numai câteva articole ale lui Zanzi în *Stampa.*

Acum tablourile lui Rousset i se păreau într-adevăr frumoase. În curând devenise un obicei să le considere ca atare. Cu ceea ce nu se putea însă obişnui era compania lui Paolino Rousset. O conversaţie atât de săracă în idei. Dar, şi aici, urmase ipotezele cele mai binevoitoare. La început îl fulgerase bănuiala că Paolino ar fi prea puţin inteligent, acum era convins de contrariul. Paolino era o fire melancolică şi taciturnă; asta era tot. Aşa era; trebuia să fie aşa. Dimpotrivă, gândindu-se mai bine, această melancolie nu era oare ea însăşi filonul secret care îi inspira pictura, atât de secretă că până atunci Emilio se putuse chiar îndoi că ar exista?

Noaptea îl însoţea pe Splaiul Padului până acasă, în bulevardul Vittorio. Pentru a evita tăcerea, vorbea mai

totdeauna el, Emilio. Vorbea despre artă, despre politică şi la un moment dat despre el însuşi. Se surprindea în mărturisiri pe care nu i le făcuse nici lui Serra, nici lui Giraudo: îi vorbea lui Rousset de temerile lui faţă de viitor, îi vorbea de Veve care-i stăpânea din ce în ce mai mult gândurile şi timpul... Rousset tăcea: sau răspundea cu suspine misterioase şi cuvinte scurte care se adaptau oricărui subiect şi oricărei situaţii:

— Ei da... Aşa e!... Bravo!... Hm!... Hm!... Asta-i viaţa! ... Fără îndoială, fără îndoială!...

Câteodată Emilio tăcea şi el. Se aşternea atunci o linişte interminabilă, stânjenitoare, anxioasă. Rousset nu părea să sufere din cauza asta. Dar Emilio căuta să se convingă că liniştea aceea ar avea un sens. Iată, Rousset mergea alături de el. Era un pictor. Avea şi el problemele lui şi sentimentele lui. O artă şi o faimă de cucerit. O logodnică la Roma. În fond, nu era nimic de spus. Poate că sensul tăcerii era tocmai acela: profunda incomunicabilitate chiar şi între doi prieteni.

Şi atunci Emilio se întreba cine era. Cine era într-adevăr acel om mai vârstnic decât el, slab, înalt, cu nasul ascuţit şi braţele scurte, care mergea alături de el într-o perfectă tăcere şi care până cu câteva luni în urmă era pentru el necunoscut, chiar ca nume? Era, desigur, o creatură umană. Dar, în tăcere, în pas cu el, lângă el, cot la cot, sau chiar la braţ, i se părea, câteodată, că s-ar descătuşa din el, aidoma unei încărcături electrice negative, o energie repulsivă, parcă un efluviu cu o vagă savoare metalică. Nu era o senzaţie olfactivă şi în niciun caz fizică: era ceva mai mult, ceva care-l îngrozea, dacă insista să se gândească. Părea imposibil că fiecare om trebuie să fie în mod atât de iremediabil autonom şi diferit de oricare altul. Că nu există o forţă, o dragoste sau o inteligenţă capabilă să atragă în mod năvalnic persoanele şi să le unească.

Cu toate că Emilio le ţinea cu rigurozitate numai pentru

el, acele consideraţii l-au ajutat să insiste în laudele sale nu tocmai sincere.

În cele din urmă, Rousset, prea vanitos pentru a lua laudele lui Emilio sub o oarecare rezervă, avu într-o zi o idee:

— Vino încoace, Viotti, îi spuse.

Îl conduse, precedându-l, spre un birou din verandă, în fundul atelierului. Geamurile de jur împrejur erau ornate cu perdele de cânepă groasă: în aurul dimineţii de mai, se vedeau acoperişurile roşu-brun, într-o întindere regulată, infinită, întreruptă ici-colo de câte o clopotniţă: şi Templul Valdese, şi cupolele sinagogii, şi arcul de fier de la Porta Nuova: brăzdarea largă, adâncă şi dreaptă a bulevardului Vittorio, din care abia răsăreau vârfurile teilor împrospătate de pulverizarea unui verde crud; în fund lanţul imens al Alpilor.

— Uite aici, îi spuse Rousset, şi-i arătă o foaie imprimată şi împăturită în două, pe care îi era tipărit numele cu litere mari şi reprodus un tablou însoţit de două pagini de text. Este pliantul unei expoziţii personale pe care am făcut-o anul trecut la Piacenza. Prezentarea, după cum vezi, e fără semnătură: am scris-o eu. Îşi ridică braţul scurt, îngroşat şi mai mult de mâneca halatului său de pictor: îi puse mânuţa lui pe umăr: îl fixă cu ochii negri şi lucioşi de păreau doi butoni de ghete: De ce nu încerci să aşterni pe hârtie cuvintele frumoase pe care le-ai exprimat în legătură cu tablourile mele? Peste o lună fac o altă personală, la Alessandria: prezentarea, de astă dată, ar trebui s-o scrii tu. Îţi cer să-mi faci această plăcere.

Emilio se eschivă: nu era în stare. Rousset insistă, spunându-i că citise articolul lui *Transparenţe muzicale* şi că mergea de minune.

Până la urmă acceptă. Şi, o săptămână mai târziu, după ce scrisese şi îi înmânase cele două pagini, pe neaşteptate, noaptea, după ce plecaseră din atelierul lui

Serra, Rousset îi puse din nou mâna lui mică pe umăr şi-i spuse, nu fără o oarecare solemnitate:

— Ce faci luni? Vino după masa de seară la Golzio. Ascultăm puţină muzică. Eşti invitat.

De îndată ce sosi cu Paolino Rousset, trecând din scara cea mare de marmură în penumbră în sala de la primul etaj, şi aceea toată în marmură şi tot în penumbră, Emilio fu uluit când descoperi că, în majoritatea lor, invitaţii erau aceiaşi prieteni cu care se întâlnea la *Caffe Nazionale* sau în atelierul lui Serra!

Erau toţi acolo. Lipsea doar Ettore Cuomo: dar, se înţelege, un napolitan! Şi, pe de altă parte, încă nu era destul de cunoscut, ca publicaţii şi opere, pentru a depăşi gravul handicap.

I se păru extraordinar faptul că niciunul dintre ei, cu câteva seri în urmă, nu făcuse aluzie la această primire: şi că nimeni, nici chiar Serra, nu se trădase în prezenţa lui. Din asemenea gelozie şi precauţie, Emilio cântări extrema importanţă pe care o atribuiau toţi invitaţiei lui Golzio. N-au fost în stare nici măcar să disimuleze o oarecare contrarietate:

— Ah, eşti şi tu aici? Dar ce plăcere! Bravo!

Două excepţii. Serra care-i şopti cu un zâmbet: „Ştiam şi-mi pare bine”. Şi Ferrua, care-i făcu cu ochiul: prin asta îi spunea tot, şi însemna altă dovadă a firii lui generoase. Două excepţii: dar nu ale meschinăriei provinciale a protejaţilor lui Golzio, ci numai ale maliţiozităţii lor.

În afara tuturor acestor prieteni, pe care-i cunoştea dinainte, şi fireşte, în afară de Golzio şi soţia lui, mai erau doar câteva doamne elegante, câţiva ziarişti, şi câţiva profesori universitari. Printre aceştia l-a văzut pe profesorul B., de istoria dreptului, din întâmplare, tocmai maestrul de la care aştepta tema pentru teza lui de licenţă.

Stilul mobilei casei aparţinea operei lui C. şi, în parte, însuşi pictorului Rousset, deoarece cooperase cu C. Un

gust foarte modern: sau, cum se spunea atunci, novecento. Pereţi goi şi de culoare deschisă, prima sală de marmură, celelalte cu tapet. Imense perdele de mătase roz sau mov se lăsau din tavan până la pământ cu falduri abundente. Lumini indirecte. Mese antice masive, lăzi enorme; şi deasupra lor, izolate obiecte artistice şi preţioase: vase chinezeşti, lei din jad. Sculpturi indiene de piatră roşietică. Pe pereţi, *fondi oro*[75], apoi, Matisse, Modigliani, Spadini; un Renoir, un Van Gogh.

Golzio însuşi avea o figură care părea făcută anume pentru a se armoniza mediului. De o statură medie, slab, palid ca fildeşul, cu părul lins pe craniu, privirea rece, buzele subţiri şi fixe într-un zâmbet de curtoazie. Fără îndoială că părea mult mai bătrân decât era în realitate. Vina, poate, şi a unui defect fizic, sau a unei artroze, care-i deformase mâinile, transformându-i-le aproape în cartilagii încovoiate, noduroase, uşor acoperite de o piele gălbuie, foarte asemănătoare ghearelor de răpitoare. Singura care trăda relativa lui tinereţe, cât şi neîndoielnica energie interioară, era extrema mobilitate a capului: pe care şi-l întorcea cu mişcări bruşte neobosite, la dreapta, la stânga, şi în spate, spre fiecare din cei ce stăteau în jurul lui şi independent de subiectul conversaţiei: astfel nu-şi fixa privirea asupra nici unuia mai mult de câteva secunde.

— Foarte încântat. Am aflat de dumneavoastră. Mi s-a vorbit. Vă felicit, spuse, strângându-i cu putere mâna lui Emilio care, surprins, după câte i se povestise, şi după câte văzuse de când intrase, de acel puternic accent *canavesan*[76], accent aproape de *cartuné,* adică de căruţaş sau de ţăran, îşi desprinse privirea stânjenită ca să

---

[75] tipice picturi din *Trecento,* în genere pictori sienezi (Siena); fondul picturilor cu foiţă de aur în genul icoanelor bizantine de tipul *Duccio di Buoninsegna,* iniţiatorul picturii sieneze, unul din cei mai mari pictori italieni înainte de Giotto. Capodopera lui este *La Maestà,* azi în Muzeul Domului din Siena. (n. tr.)

[76] Canavese: regiune din Piemonte. (n. tr.)

continue să admire trei cocoşi de bronz aşezaţi unul lângă altul pe un altar de granit.

Golzio, nu mai puţin prompt, urmărind privirea lui Emilio, interveni:

— Cocoşii aceştia, hm? Ceylon, secolul al şaselea – şi adăugă imediat: – dumneavoastră nu găsiţi că vechiul obicei de a dispune obiectele la întâmplare, ici-colo, e un obicei ridicol? Nu găsiţi mult mai calm de a le dispune astfel, la o distanţă egală, în mod simetric? Pentru mine arta înseamnă în primul rând calm.

În jur, corul intelectualilor, printre ei foarte bătrânul senator, moşneagul Queirolo, aprobă cu un murmur nedesluşit, la care Emilio se strădui să contribuie cât mai puţin discret dat fiind că, cel puţin la începutul discuţiei, Golzio părea că i se adresa tocmai lui. Mai înainte de a se potoli murmurul, Emilio crezu că trebuie să profite de moment pentru a se remarca. Cu o oarecare greutate în respiraţie încercă să intervină:

— Ar fi interesant să descoperim motivul acestei prejudecăţi atât de răspândite… prejudecata… unei necesare asimetrii…

Dar Golzio, ca şi cum n-ar fi auzit, trecu la anumite explicaţii asupra altarului:

— E roman, sau preroman: găsit undeva la ţară, în provincia Novara, la Carpugnino, dintr-o întâmplare.

Pronunţia lui, accentul, nu putea să nu trezească uimire. Emilio nu reuşea să-şi înfrângă stupoarea: cum se putea armoniza accentul acela cu splendoarea şi rafinamentul casei?

Ceva mai târziu, în aceeaşi seară, Ferrua a încercat o explicaţie. Splendorile şi rafinamentul din casa lui Golzio erau o directă consecinţă a puterii sale economice, în acelaşi fel cum această putere economică era o directă consecinţă a singurei sale adevărate calităţi: secularea şiretenie a ţăranului, pe care Golzio o primise prin sângele părinţilor şi al strămoşilor *canavesani,* şi care, din

vreun motiv necunoscut, dar care se poate, eventual, cerceta, şi-o păstrase primitivă, nealterată, carnală, de-a lungul peripeţiilor educaţiei şi a instruirii sale. Iată de ce accentul lui, încheie Ferrua, nu suferise o minimă influenţă torineză, adică piemonteză de oraş.

Golzio povestise în ce fel din întâmplare, *„combinassione”* cum se exprima el, găsise altarul la Carpugnino:

— L-am găsit chiar eu. Mă dusesem să vizitez localitatea, ca să văd dacă se preta la înfiinţarea unei noi întreprinderi. Şi ia te uită: pentru întreprindere nu mergea deloc: dar, în spatele unei case ţărăneşti, într-o curte, pe jumătate îngropat în pământ, acoperit de tot felul de buruieni, foarte murdar, era obiectul acela. L-am luat fără să mai stau la gânduri. Niciodată nu mi-aş fi închipuit că era un altar. Mi se părea un mic bazin: un bazin întors pe dos. Ideea ar fi fost de a-l pune la Casalgrasso în grădină. În schimb privindu-l acolo, câştigă în valoare. Şi când te gândeşti că, uneori, se pierde în mod inutil timp cu anticarii, timp şi bani: da, pentru ca până la urmă să te pomeneşti şi cu opere false…

— Nu totdeauna, domnule inginer, nu totdeauna, spuse cu un glas şi cu un surâs foarte delicat, şi în mod ciudat nearmonizate cu prezenţa lui aproape gigantică, un domn. Înalt, voinic, masiv, cu bărbia încadrată de o bărbuţă rotundă.

— Nu totdeauna, de acord, domnule profesor, răspunse pe un ton glumeţ, dar foarte prompt, Golzio. Acordaţi-mi câteodată şi mie puţin merit.

Profesorul V. era faimosul istoric critic şi expert care-l sfătuia pe Golzio în achiziţiile sale, prezidând această nouă mare colecţie de picturi, sculpturi, obiecte de artă. Rousset i-l prezentă pe Emilio. Spre marea surpriză a lui Emilio, E.V. spuse că citise şi admirase articolele scrise de el pentru expoziţia personală a lui Rousset la Alessandria şi chiar şi articolul *Transparenţe muzicale.*

Atracţia seratei nu era un concert: ci un spectacol de dansuri de Clotilde şi Alessandro Sakharoff.

Invitaţii au trecut într-o galerie de la etajul inferior, unde fusese amenajat cu o mare sobrietate de mijloace un mic teatru. Tapiseria pereţilor şi a fotoliilor era din catifea gri-perlă. Mocheta – de un pluş gri mai puţin deschis. Pe o mică estradă era scena, încadrată de o stucatură albă, de un arc semicircular romanic, şi de o cortină de stofă de lână albă.

În teatru aştepta doamna Golzio, care se scuză că nu-şi făcuse apariţia mai devreme. Dar fusese nevoită să se ocupe de familia Sakharoff, abia sosiţi de la Londra. Şi din ton reieşea că familia Sakharoff nu se oprise la un hotel, ci că locuia în vila aceea, fiind invitaţii lor.

Şi doamna Golzio era o figură de fildeş. Mică, firavă, rigidă, fragilă: perfect asortată şi ea decorului neo-clasic-novecento. Părul: în nuanţa corbului, lucios, turtit cu o bandă de lână albă lată de doi centimetri, strâns pe ceafă într-un coc lucios şi compact. Toaleta: o tunică dreaptă, uni, lungă până în pământ, fără mâneci, de *shantung* gri-perlă. Nicio bijuterie: nici brăţări, nici cercei, nici inele: absolut nimic, decât la degetul mijlociu de la mâna dreaptă un solitar de maharajah. Nu i se puteau vedea ochii: două fisuri între genele încărcate de rimel. Pantofi stil sandale fără toc, cu şireturi fine de piele brută, ca un călugăr. Unghiile de la picioare şi de la mâini foarte îngrijite, dar fără ojă.

La Paris sau la Londra, o asemenea modă ar fi fost considerată, poate, puţin ciudată şi atât. La Torino sau, mai degrabă, printre acele zece sau douăsprezece torineze, soţii de intelectuali, – obişnuitele seratelor de pe bulevardul Presidente Wilson – crea un efect tulburător şi chinuitor. În mod vizibil, ele se dădeau bătute necondiţionat necesarului entuziasm: dar, fiecare se întreba în sine până unde anume doamna Golzio urma ultimul strigăt parizian şi până unde anume substituia

propria-i iniţiativă şi hotărârea de a le ului tocmai pe ele, bravele intelectuale torineze.

Nu prea diferită era reacţia acelui public luminat, şi totuşi provincial, în faţa dansurilor celor doi Sakharoff. Mulţi dintre ei asistau pentru prima dată. Pentru Emilio era chiar primul balet rus pe care-l vedea. Serra şi Ferrua îl instruiseră însă în câteva cuvinte. Nu puteau fi criticaţi şi nici savuraţi cei doi Sakharoff fără a cunoaşte baletul rus, pe care Diaghilev îl răspândise la Paris încă din 1909. Cei doi Sakharoff erau doar un ram, un exemplu în format redus, un ram sec dintr-un buchet uriaş de flori.

Într-adevăr, lui Emilio i se păru că observă în invenţiile acelea rafinate, în acele ilustraţii erudite, ceva veşted şi greoi: mult gust, multă cultură, dar şi multă conştiinţă a propriei valori. Era adevărat, observă cu glas scăzut Serra într-o pauză, era adevărat că vârsta celor doi solitari interpreţi nu le mai putea favoriza salturile, cabrările acelea, abandonul acela natural în vibraţia muzicii care e totdeauna efectul unui balet măreţ, deşi foarte studiat.

— Me Lan Fan, şopti atunci, cu un zâmbet, profesorul V., Me Lan Fan, la şaptezeci de ani, dansează ca cea mai minunată şi mai suplă dintre fete.

— Cine e Me Lan Fan? — întrebă Ferrua, care nu se jena de propria-i ignoranţă, poate şi pentru că era foarte limitată.

— Cel mai mare mim, balerin sau actor din toată lumea. După o clipă de tăcere, profesorul V. adăugă pe nerăsuflate: Şi poate din toate epocile.

— Dumneavoastră l-aţi văzut?

Răspunsul profesorului V. a fost o pecetluire:

— La el acasă.

Această comparaţie cu necunoscutul geniu al dansului valoră pentru Emilio atât cât să-i deprecieze, în mod provizoriu, pe cei doi Sakharoff. Totuşi, întorcându-se acasă, în noaptea aceea îşi dăduse seama că tabloul final îi rămânea în memorie cu precizia cu care numai operele

sau execuţiile perfecte sunt capabile să rămână: pe notele somptuoase, sfâşietoare, supuse, ale menuetului lui Lulli, Alessandro Sakharoff travestit în Regele Soare, dilatat şi mărit de enorma perucă şi de enormul costum auriu, galben şi cafeniu, avansa şi se împăuna, în lente, complicate, pompoase evoluţii. Două pompoane enorme de mătase bej ornau escarpenii lui: şi vibrau neîncetat, ca doi fluturi mari. Tabloul obţinuse mai mult succes decât toate celelalte şi fusese repetat de trei ori. După care, invitaţii, unul după altul, fuseseră prezentaţi faimoşilor balerini.

Culcându-se în patul lui trist de nuc sculptat, din vechea cămăruţă burgheză stil Umberto[77], cu lumina stinsă, Emilio nu reuşea să adoarmă. Fantezia, ca un caleidoscop involuntar pus în mişcare, îi repropunea dezordonate, încâlcite imagini ale lumii preţioase şi vii în care pusese, în sfârşit, piciorul... nu, încă nu, dar aruncase, măcar o privire: *fondi oro,* lei de jad, perdele de mătase, Regele Soare, solitarul doamnei Golzio, Me Lan Fan, chipul asiatic al profesorului V. şi, între timp, un acompaniament aproape confuz, menuetul lui Lulli şi cadenţa ţărănească a lui Golzio. O amintire mai netă, deşi de o mică importanţă, îi întrerupse la un moment dat reveria. Pe palierul scării de marmură, în timp ce coborau pentru a trece în micul teatru, profesorul B. de istoria dreptului, căruia îi ceruse de mult timp subiectul pentru teza de licenţă, se apropiase în mod spontan de el şi-i spuse cu glas tare, adevărat glas de profesor:

— Dumneata eşti...?

— Viotti, domnule profesor.

— Ah, da, Viotti, bravo. Dumneata aştepţi, nu-i aşa, ca eu să-ţi dau subiectul tezei?

— Da, domnule profesor.

— Să nu crezi, ştii? Să nu crezi că nu m-am gândit...

[77] Stilul umbertin era caracterizat printr-o mare varietate de influenţe stilistice, mobilele fiind interpretări şi imitaţii ale stilurilor precedente sau exotice. (n. tr.)

Se vedea în schimb foarte bine că nu se gândise deloc. Profesorul îl fixă, un moment, prin *pince-nez.* Avea părul alb, tuns perie. Mustăţile cărunte, răsucite la vârfuri. Un guler mare scrobit, înalt, drept, în care gâtul lui mic dispărea. În manşetele rotunde şi scrobite dispăreau de obicei mâinile lui delicate, aproape feminine. Ridică dreapta, cu arătătorul întins, de parcă brusc şi-ar fi amintit. Era o evidentă comedie. Într-adevăr, schimbând parcă ideea, reluă:

— Nu, nu, mai bine… nu acum. Trebuie să ne vedem, să vorbim puţin înainte. Vino dumneata la mine. Vino oricând. Vino acasă la mine. E mai bine. Vom discuta mai în voie.

Era clar că B., uimit, că-l întâlneşte pe Emilio în casa lui Golzio şi fără să ştie motivul pentru care fusese admis, atât de tânăr, acolo, crezuse că era bine, pentru orice eventualitate, să-l trateze cu o atenţie specială. B. era un sperios, fără îndoială. După spectacol, la bufet, în aşteptarea celor doi Sakharoff care-şi schimbau costumele, se întâmplă ca profesorul V., în mod notoriu antifascist, să facă aluzie la acei liberali şi populari care susţineau guvernul:

— Pentru mine e foarte simplu. Sunt toţi naivi. Nu văd că ne îndreptăm spre ruină.

B. nu întârzie nicio clipă să se îndepărteze.

Dar Golzio, adresându-se lui V. cu o mişcare bruscă, imediat contrastată de tonul său extrem de liniştit:

— N-aş spune „domnule profesor, n-aş spune. Eu, uitaţi-vă, vă vorbesc foarte sincer. Trebuie totdeauna să avem privirea asupra Bursei. Franţa şi Anglia nu ne văd rău. Lăsaţi timpul să treacă, domnule profesor. Dacă eu v-aş spune: domnule profesor, faceţi-mi în trei luni Hermitage-ul. Ce-aţi spune? Că sunt nebun. Şi aţi avea dreptate. Apropo de asta, mi s-a spus că la Amsterdam au deschis o expoziţie foarte interesantă de impresionişti…

Era evidentă dorinţa lui de a schimba subiectul.

Prea puternic ca să lase să-i scape în public declaraţii împotriva guvernului: se gândi Emilio, adormind. Dar între patru ochi, cine ştie?...

Fusese invitat în casa lui Golzio. Dar până una, alta, chiar în zilele acelea făcuse un pas fals: un eşec mic, dar pe care, până atunci, în trei ani de Universitate, nu-l mai încercase. Se prezentase la un examen de Ştiinţa finanţelor, şi profesorul Einaudi, după unele întrebări la care el răspunsese imperfect, îi dăduse să aleagă: sau să se mulţumească cu optsprezece, adică un minimum de suficienţă, sau să se retragă şi să se prezinte din nou în noiembrie ca să nu-şi distrugă media, care era treizeci.

Emilio se retrase şi nu pomeni nimănui de incident. Ştia foarte bine că pregătirea lui superficială trebuia să o atribuie nu timpului pe care şi-l smulsese ca să i-l dedice Vevei, ci stării lui sufleteşti care, suferea o metamorfoză în ultima vreme.

Începea, poate, să simtă relaxarea şi indiferenţa ce se insinuează în mod fatal chiar şi în pasiunea cea mai armonioasă şi mai fericită, în clipa când se iveşte dorinţa de a o transforma într-o legătură completă şi de durată: şi în acelaşi timp dorinţa opusă: de a se elibera, deşi numai gândul la asemenea libertate ar părea absurd. Practic, el continua să excludă cu violenţă ideea de a se căsători cu Veve, imediat sau în viitor: i se părea prea îndepărtat viitorul în care s-ar fi putut însura cu ea fără a-i dăuna. Pe de altă parte, simţea că aşa nu putea continua: nu numai în ceea ce-l privea, dar şi din punctul ei de vedere.

Ea, fidelă propriului său caracter, nu se văita niciodată, nu făcea niciodată aluzii la dorinţa de a schimba, cu atât mai puţin de a rupe relaţia lor. Avea o candoare şi o generozitate nu numai rare, ci unice la o fată de vârsta şi de condiţia ei socială. Emilio nu-şi dădea prea bine seama. Când îşi deschidea sufletul lui Serra, acesta tăcea şi apoi murmura:

— De ce nu vă căsătoriţi? N-o să mai găseşti o altă fată ca ea!

Dar Emilio îşi amintea că avea douăzeci şi doi de ani, şi asta era de ajuns ca să izbucnească în râs. Serra era inteligent: dar era un sentimental stil Gozzano, iată cum era!

Se duse la studioul Fert cu gândul de a-l întâlni pe Piero şi de a-i afla părerea. Într-un colţ al scenei, aşteptase ca el să termine lucrul. Scena reprezenta interiorul unei locuinţe luxoase, în stil vag maur: covoare mari, piei de urs şi tigru, scaune stil Savonarola cu incrustaţii de sidef, catifele, ramuri de palmieri, palmieri, trestii cu panaşul alb, panoplii, taburele de piele, abajururi. Piero lucra manevrând perdelele de muselină încreţită, atârnate şi alunecoase sub tavanul în întregime de sticlă: le muta ici şi colo, în aşa fel, încât să atenueze sau să concentreze lumina soarelui. Câteva reflectoare enorme în arc, care bâzâiau, ajutau să lumineze zonele ceva mai în umbră.

Odată cu apusul soarelui se termină şi lucrul. Studioul cinematografic se goli imediat. Cei doi prieteni se plimbară în sus şi în jos mult timp, în marile curţi pustii care se deschideau direct spre mirosul plăcut al fânului de ţară.

Până atunci nu mai vorbise cu Piero despre Veve, în afară de câte o aluzie glumeaţă. Piero îl uimi încă o dată, spunându-i tocmai ceea ce Emilio nu s-ar fi aşteptat niciodată de la el:

— Nu te însura, *fà nen' d gavade*[78]. Nu te uita la mine. Lasă-mă pe mine deoparte. Eu mă simt de pe acum cap de familie şi de aceea fac bine ce fac. Da, mă voi căsători în curând, poate chiar în toamna care vine. Dar tu nu, tu nu eşti omul care s-o facă! Aşteaptă cel puţin să ai o slujbă, să câştigi.

Între timp, agravând situaţia, se întâmplă ca profesorul Bonade, profesor şi avocat, care era în comisie, să se

[78] să nu faci prostii! (piem.)

întâlnească sub porticuri cu avocatul erarial. Deşi nu se cunoşteau prea bine, au discutat despre examen. Tatăl lui aflase. Deschide-te pământ şi înghite-mă: plânsete, ameninţări, disperări! Într-o scenă furtunoasă, tata şi mama, pentru prima dată, se arătaseră, foarte informaţi: apăruse la suprafaţă până şi numele de familie al Vevei.

Emilio nu cedase, nu promisese c-o lasă, nu făcuse nicio promisiune. Dar lacrimile mamei, urletele răguşite ale tatii („Niciun bănuţ nu mai vezi de la mine! Fă cum te taie capul! Munceşte! După toate câte le-am făcut pentru tine! etc.”) s-au suprapus ca o povară îndoielilor şi neliniştii lui.

Nu-i spuse nimic Vevei. Ştia că era prea orgolioasă ca să asculte cu răbdare o poveste de prejudecăţi mai mult sociale decât morale. Şi apoi, adevăratul necaz nu erau scenele tatii şi ale mamei, nici retragerea lui de la examen. Adevăratul lui necaz era mult mai serios: simţea el însuşi nevoia de a lua o hotărâre, o hotărâre care să schimbe ceva în viaţa lui. Dar cum să schimbe? Căsătorindu-se? Despărţindu-se? Şi dacă nu avea curajul să-i mărturisească propria-i nesiguranţă, în ce scop să o pună la curent cu tot restul? Orgolioasă şi impetuoasă: doar începutul unei asemenea mărturisiri şi ar fi însemnat ca şi cum i-ar fi spus adio: şi Emilio, fără îndoială, nu avea curajul să-i spună „adio”.

Dar Veve, fără nicio mărturisire, intuise singură. Reacţiona încă de la prima bănuială într-un fel foarte simplu; căutând să rărească întâlnirile. Şi Emilio, poate din dragoste sau poate din îndărătnicie, sau poate dintr-un amestec al uneia şi al alteia, căută, dimpotrivă, s-o vadă din ce în ce mai des. O chemă la birou, deşi ştia că era interzis să fie chemată la telefon. Se duse s-o aştepte la ieşire dar nu aşa departe de poartă după cum conveniseră şi după cum făcuse totdeauna, şi nu ca de obicei, numai seara, ci şi la prânz. Veve îl dojeni, se nelinişti. Se certară. Era pentru prima dată. Emilio se

întrebă: asta urmărea el? Voia să creeze încet, încet o situaţie de intoleranţă reciprocă, ajungând în mod firesc la o ruptură? Deocamdată certurile se încheiau în cu totul alt fel. Cu săruturi şi mângâieri, în amurgurile mistuitoare şi voluptoase ale acelei săptămâni de iunie, ce repede se însera, în dreptunghiurile mansardelor! Ce brusc se colora în violet înalta, abrupta, imensa Collina cu moviliţele ei împădurite şi cu prăpăstiile ei adânci! Şi atunci, dintr-o dată tot ce se întâmplase cu o clipă înainte – gândurile negre şi cuvintele amare şi lacrimile irosite păreau doar un pretext de a se iubi din nou, într-altfel şi cu mai mare dăruire!

Se apropia sărbătoarea *Consolatei*[79]. Erau cele mai frumoase seri ale anului. Parfumul teilor, misterios, îmbătător, de pe alei şi din grădinile publice, invada oraşul. Cântecul privighetorilor, care abia se auzea, trecând Padul, din primele râpe, cele mai umile ale Collinei, aerul călduţ şi purificat, totul te făcea să te gândeşti numai la dragoste. Şi Emilio şi Veve nu se puteau sustrage vrajei: mereu închişi, totuşi, fiecare în propriul sentiment, care, după un an întreg de fericire, rămăsese acela din prima zi; din ziua cireşelor din boschet şi a primelor săruturi adevărate. Ea, din ziua aceea, presimţise sfârşitul şi se resemnase în taină: acum, cu nerăbdarea populară şi generoasă faţă de tot ceea ce nu era încă un fapt, se străduia, cât putea mai mulit, să se abţină de la orice reflexie. Şi el, şi el rămăsese ferm cu gândul la ziua aceea. Într-un an nu învăţase nimic. Din optimism, dintr-o extremă aviditate de a trăi, de a avea bani de cheltuială, de a călători în lume, încă nu acorda nicio greutate propriei fericiri: şi dacă vreun prieten, Serra de exemplu, ar fi fost atât de înţelept de a-l avertiza că risca s-o piardă, acest avertisment şi această înţelepciune ar fi fost inutile. Emilio n-ar fi crezut. În tot acel an, mai totdeauna foarte

[79] Mare sărbătoare pentru torinezi, 21 iunie. (n. tr.)

fericit, nu fusese niciodată totuşi atât de fericit; cum era de câteva zile: şi iată că, tocmai în zilele acelea, făcea planuri şi proiecte, şi-şi storcea mintea, fără să ştie, pentru a găsi soluţia de a nu mai fi niciodată fericit în toată viaţa lui, decât într-o măsură, mult prea mică.

Sui scara ovală, rococò, care-l conducea la mezaninul profesorului B., în curtea palatului d'Azeglio, gândindu-se nu atât la teza pe care profesorul avea să i-o stabilească, cât la vara care începuse şi la nesiguranţa pe care o aducea cu sine. În curând avea să plece, împreună cu ai săi, la Alassio, dar după aceea? În loc să-i urmeze la Saint-Vincent ca în alţi ani, ar fi putut reveni singur la Torino: ca să se dedice studiului cu o intensitate deosebită: s-ar fi pregătit la Ştiinţa finanţelor şi la alte două examene, ar fi lucrat imediat la teză, încât să-şi ia licenţa anul viitor, în prima sesiune, fără o zi de întindere. Numai că ar fi stat singur în casă, fără părinţi: ar fi găsit un obstacol serios pentru studiu într-o mai mare uşurinţă de a o vedea pe Veve. Ce s-o lase!

Neaşteptată ca totdeauna, în îndoielile şi în peripeţiile dragostei, soluţia i-a venit din partea profesorului B.

Profesorul B., provincial care ajunsese de curând la onoarea universitară într-un oraş mare, studios şi nu mai puţin vanitos decât erudit, ani lungi îşi pusese propria-i vanitate în joc pentru achiziţia unei reale erudiţii: acum, de când era la Torino, se refăcea, dedicându-şi erudiţia satisfacţiei vanităţii: căutând, prin urmare, să-şi procure recompense şi onoruri, fără răgaz: ţinând conferinţe şi ducând conversaţii mondene, prezidând o societate feminină de cultură, dirijând dezbateri, intervenind la concerte, recepţii, manifestaţii, cu cea mai asiduă frecvenţă şi solemnitate cu putinţă.

Odăiţa de la mezanin era în întregime sufocată de rafturi enorme încărcate de cărţi. Ferestrele, înalte şi înguste, porneau din tavan până în podea, apărate de un

fel de parapete baroce de fier forjat. Erau deschise. Prin obloanele apropiate se vedea soarele puternic de vară pe zidurile ocru din curte. Era cald şi întuneric. Biroul era încărcat de teancuri de cărţi, reviste, hârtii, vrafuri de tot felul de note, corecturi. Şi acolo, în spate, chipul şi bustul în penumbra verde a unei lămpi ministeriale, antebraţele în lumina gălbuie, sprijinită pe o foaie liniată de format protocol, ieşită în afara manşetei rotunde, mâna dreaptă, ba chiar, numai degetele, strânse toate în jurul ţevii pipei: era profesorul.

— Cer iertare, sunt al dumitale, rosti el cu un glas răsunător. Făcând aluzie la ceea ce scria, continuă: E o conferinţă în germană, pentru Universitatea din Heidelberg. Dumneata mă găseşti în plină peroraţie... Ia loc, te rog.

Emilio se aşeză pe un mic divan din faţa biroului şi aşteptă. Vedea capul aplecat şi părul alb, tăiat scurt, ca o perie, al profesorului B. Între două teancuri de cărţi şi fascicole, auzea din când în când scârţâitul peniţei. Vedea printre obloanele verzi curtea galbenă, şi auzea trecând pe stradă, scrâşnind, tramvaiul numărul 21, tocmai tramvaiul care ducea la casa lui Veve; apoi tăcerea şi zgomotele atenuate ale primelor ore din după-amiezile de vară. Locul, momentul, erau poate în mod deosebit neliniştite. În atmosfera aceea de foc, în suspensia aşteptării, în mirosul de hârţoage vechi, printre toate cărţile acelea neputincioase în a te învăţa arta vieţii, în acel gol, în pacea de câteva minute, în timp, ce profesorul termina cu scrisul conferinţei, i se părea că înregistrează o vibraţie misterioasă, un avertisment extrem, puţin descifrabil, un ultim, aproape ironic semn ca posibilitate de a se salva. Trecerea tramvaiului 21? Să urmeze scrâşnitul roţilor de tramvai pe şine, să se lase târât: acolo la bariera Casale, acolo, între braţele ei roze, pe sânul ei cărnos şi atrăgător, acolo, ca să n-o trădeze? Sau, a fost un presentiment născocit după o magie

reîntoarsă în timp: clinchetul funebru al destinului aplicat în mod inconştient unei amintiri, după ce destinul se împlinise? De câte ori, după aceea, de-a lungul întregii vieţi, reveni cu memoria la momentul acela, la acele cinci minute de aşteptare în mezaninul palatului d'Azeglio? Ca şi cum ar fi fost posibil ca prin concentrarea acelui gând să poată să nu mai fie făcut ceea ce s-a făcut. Există ceva şi mai întristător decât irevocabilitatea oricărui destin: lipsa unei adevărate facultăţi de a alege, altfel decât în travestirile romantice ale memoriei. Ah, ceea ce a fost nu putea să nu fie; şi tocmai pentru a fi, noi n-am fost niciodată preveniţi.

— Viotti, spuse profesorul B., lăsând pipa şi punându-şi ochelarii. Aveam pentru dumneata o idee extraordinară. Dar mai întâi trebuie să aflu dacă dumneata nu ai exclude eventualitatea, adică dacă situaţia familială, pe care eu nu o cunosc, ţi-ar permite să lipseşti câtva timp din Torino.

— Cât timp?

— Depinde de dumneata: de rapiditatea cercetărilor, de capacitatea dumitale de a rezista la această muncă de cercetător. În orice caz, aş spune cel puţin şapte, opt luni. În sfârşit, exact timpul de a putea prezenta teza într-un an.

— Şi unde ar trebui să mă duc?

— Cât despre asta sunt fericit să-ţi pot spune: cea mai frumoasă din toate destinaţiile: Roma.

Nu, nu auzi clinchetele. Se gândi: şapte, opt luni, nu-i grav: e suficient, e bine. Deoarece, într-o clipă el văzuse soluţia întregii situaţii. Departe de ea opt luni? Ei da, una din două sau după asta ne dăm seama că dragostea noastră a rezistat şi atunci, foarte bine, ne căsătorim: sau, dimpotrivă, trece şi atunci, adio! E adevărat, se poate întâmpla să-mi treacă mie şi ei nu, sau viceversa: dar ar fi doar o chestiune de timp: în curând ar ajunge să-i treacă şi celuilalt... O probă... în sfârşit: o cale de a

rezolva situaţia.

Era atât de absorbit şi de excitat la această idee, încât n-a auzit nici măcar subiectul tezei. Remedie scoţând din buzunar un carneţel şi un creion, rugându-l pe profesor să repete enunţarea.

„Supravieţuirea dreptului longobard în statutele comunale din teritoriul Ducatului de Spoleto” – acesta era titlul tezei. Documentele şi textele, în mare parte, încă inedite, se aflau la Roma, în biblioteca Senatului. Cât privea examenele, nu trebuia să-şi facă nicio grijă. Se va întoarce la Torino pentru câteva zile în noiembrie: sau le va da odată cu licenţa, în iunie sau în iulie din anul următor. Două luni de prezenţă, sau şi mai puţin, mai-iunie, vor fi suficiente. Dar redactarea tezei ar fi trebuit să fie încheiată mai înainte de perioada aceea. Lucrarea ţinea mai mult de cercetare decât de gândire, mai mult de analiză decât de sinteză: prin urmare, redactarea va putea merge în pas cu cercetarea. În afară de o introducere şi o concluzie, pe care le va scrie ulterior.

Important era ca părinţii lui să fie de acord: şi dispuşi să-i ofere mijloacele necesare pentru a putea trăi la Roma. Emilio ştia că vor fi dispuşi, şi ştia şi de ce. Lucru făcut, aşadar? Da, dar... O scurtă ezitare, o idee neaşteptată: n-ar fi fost posibil să plece la Roma chiar acum, imediat? Să lucreze toată vara, să anticipeze eventual reîntoarcerea la Torino în primăvara următoare şi să mărească astfel numărul frecvenţelor? Desigur, chiar foarte posibil! Aprobând, profesorul fixă o nouă întâlnire pentru a doua zi: îi va pregăti un plan de lucru şi o bibliografie sumară.

Ieşind din palatul d’Azeglio, Emilio se duse imediat la Serra: nu la atelier, ci acasă la el, pe strada Napione, unde trăia alături de mama lui, văduvă, şi de surorile lui: de câteva zile era la pat, din cauza unei crize a bolii, în ciuda căldurii mari, era acoperit până la piept cu un pled de caşmir şi avea spatele susţinut de o grămadă de perne

în dezordine, printre discuri, fotografii de tablouri, cărţi de artă, un roman de Giraudoux, un volum din *Recherche,* Rimbaud, şi un album deschis la o schiţă abia întreruptă. I-o arătă, oftând cu zâmbetul lui şi mai obosit şi mai suav ca de obicei, pe chipul înrourat de sudoare, lucios, de un galben-alabastru: schiţa era o altă tentativă de a fixa uşa cu geam din camera lui: atât de diferită, după orele zilei şi după anotimp.

Emilio se uită: glasvandul dădea într-o terasă mare: o perdea verde se lăsa, odihnitoare, până la înălţimea poate a unui metru jumătate, protejând de albul orbitor al cerului, care se strecura totuşi printr-o fentă, dând într-un colţişor o plicticoasă probă: în fundul terasei se vedeau, de-a lungul parapetului, în faţa unei balustrade albe, două şiruri de ghivece cu frunze şi flori: podeaua domina, cu dale aidoma pătratelor de şah puse. Oblic, alternând culoarea închisă cu cea deschisă, învăluite sau prăfuite de violenţa însăşi a soarelui.

— Tonul, murmură Serra, dacă nu eşti în stare să-l vezi cu o bucăţică de cărbune, e inutil să foloseşti culoarea. Spune-mi: văd de pe figura ta că s-a întâmiplat ceva. Ai lăsat-o? Eşti nebun!

— Încă nu. Dar nu e vorba să ne despărţim. Doar pentru câteva luni. Emilio zâmbi, şi-i explică în toate amănuntele ideea lui cu „Proba”.

Serra dădu din cap;

— Mă uit la tine şi mă întreb cum de eşti atât de copil. I-ai spus şi ei toată povestea?

— I-o voi spune diseară. Nu asta mă frământă. E pregătită. Ştia ea ceva. Uite, ştia înaintea mea! Mai degrabă, tu care ai trăit la Roma atâta timp, trebuie să mă ajuţi să găsesc o locuinţă. Ceva care să nu coste mult, un mic apartament.

— *Un pied-à-terre?*[80] La Roma? Dacă sunt decente costă scump. Şi apoi, trebuie să iei masa în restaurante.

[80] O locuinţă modestă, simplă (franc.)

Aşteaptă! Rousset pleacă şi el la sfârşit ul lunii. I-ar putea spune mamei logodnicei lui, o bătrână foarte cumsecade, să-ţi caute o cameră, ceva care să-ţi convină. Ea i-a găsit şi lui atelierul. Dar Rousset lucrează şi câştigă. Pentru tine ar trebui o cameră, cu masa împreună, pe la vreo familie simpatică şi cunoscută: nu chiar o pensiune în adevăratul sens al cuvântului.

Emilio spunea că nu se frământa pentru Veve, şi nu se înşela.

După ce se dezbrăcă, începu s-o îmbrăţişeze, s-o sărute, s-o mângâie. Deodată se opri: cuprins de îndoiala că ar fi necinstit cu ea, sau mai degrabă vulgar, dacă nu i-ar vorbi imediat.

Veve primi vestea cu Roma şi propunerea de a sta departe tuiul de celălalt „de probă”, fără nicio uimire: doar cu o uşoară imobilitate, fixându-şi câteva clipe privirea dincolo de picioarele patului, în gol, ca şi cum ar fi văzut pe cineva intrând în atelier, sigură că-l cunoaşte, şi pe care, totuşi, îl recunoştea cu greu. Nu zâmbi. Spuse pe un ton liniştit, şi aproape imediat:

— Când pleci?

Emilio îi răspunse: luni. Veve se încruntă. Socotea zilele? De asemenea şi Emilio. Mai rămâneau patru. Şi cum Veve nu spuse nimic, continuând să-i evite privirea, el reîncepu s-o mângâie cu grijă, delicat, ca şi cum s-ar fi temut de vreo reacţie violentă şi-i explică:

— Vezi, nu e un adio, nu e o despărţire...

— Se înţelege că nu e, Milio! Dar cine spune că ar fi? Poate că ai tăi ar spune-o?... Eu îţi spun doar că... că nu-mi face plăcere şi e de ajuns. Asta înseamnă că te voi aştepta şi tu mă vei aştepta: ne vom scrie. Şi apoi, când ne vom revedea, dacă vom mai avea încă ideea de a... ca şi cum ar fi fost cineva care putea să-i audă, continuă să-i murmure o frază aparţinând acelui limbaj convenţional, secret şi foarte duios, pe care toţi amanţii şi-l creează

încet, încet. Şi Emilio simţi, prin suflarea însăşi şi prin însăşi aluzia acelor cuvinte, răsuflarea proaspătă a gurii ei, parfumul uşor, savoarea simplă a pielii ei; şi începu s-o iubească cu furie înfrânată, amestecată cu delicateţe. Se fixară în ochi, încordaţi în plăcerea şi în voluptatea dorinţei de a se lăsa pradă unul celuilalt.

Iată, acum ochii albaştri ai lui Veve scânteiau cu acel râs de fericire care-i transforma. Dezvăluindu-i hotărârea lui de a pleca la Roma a fost ca şi cum i-ar fi dezvăluit ceea ce, poate, îi tăinuise totdeauna: nu dintr-un motiv anume, ci pentru că niciodată nu şi-o mărturisise nici lui; adică nevoia de a pleca de la Torino pentru câtva, timp, de a-şi pregăti o viaţă strălucitoare (nu se mai gândea la „carieră” – cuvântul tatălui său) şi de a câştiga!

Prin urmare, Veve îl fixa cu ochii aceia, cu râsul acela, chiar dacă, pe neaşteptate şi, în sfârşit, aflase tot, chiar tot despre el. Aşa cum, continua să presupună Emilio, şi el aflase tot despre ea. Şeful de secţie? Da, şeful de secţie îi făcea curte, inginerul Bianchi-Mina, un celibatar de vreo patruzeci de ani, un bărbat elegant şi interesant. Dar era ceva vechi pentru Emilio: Veve îi povestise tot, şi i-l arătase chiar, sub porticuri, prin vitrinele lui Baratti sau Mulassano.

Poate că nu se priviseră niciodată în ochi cum se priviseră de data aceea: poate că era suprema bucurie pe care ţi-o dă numai certitudinea de a nu înşela şi de a nu fi înşelat.

În bucuria aceea, la un moment dat, în timp ce continuau să se privească, Veve spuse:

— Nu mi-e teamă, ştii? Dragostea mea, tu nu mă vei putea uita. Chiar dacă nu ne-am mai vedea niciodată în tot restul vieţii.

4

ŞI APOI, NU ERA CAZUL SĂ IA LUcrurile atât de serios. Se ducea la Roma, în sfârşit, stătea, câteva luni singur, pe contul lui: iată tot. Nu dădea nicio importanţă Romei. Dacă ar fi plecat la New York sau Sydney! Simţea parcă un foc, o nerăbdare, o furie de a pleca cu orice chip şi fără niciun motiv special. Despărţirea de Veve? Proba de şapte sau opt luni? Prostii: a doua zi dimineaţă, în soarele triumfător de iunie, mergând iute pe bulevardul Vittorio ca să se ducă la Rousset, înţelese că nimic nu era adevărat: că erau calcule iluzorii; că nu pleca pentru a o lăsa pe Veve: dimpotrivă, era sfâşietoare despărţirea de Veve; dar că pleca fiindcă trebuia să plece. Fiindcă venise momentul să plece, cu orice chip şi cu orice scop.

Şi nu era sfâşietor să părăsească Torino? Bulevardul Vittorio, bulevardul Umberto, bulevardul Siccardi, bulevardul Vinzaglio: marile porticuri aerate şi însorite: magazinele bogate, firmele aurii, cristalele în care sclipea cerul; aleile frumoase şi largi, lungi, drepte, la infinit, cu cele patru rânduri paralele de copaci înalţi, negre coloane vii, cupole înflorite şi parfumate, pe care vântul solstiţiului, coborât din piscurile vecine şi din gheţari, le străbătea înviorător şi impetuos. Ce nevoie avea de ziduri, de arcuri, de marmură, de adevărate coloane, şi de adevărate cupole? De departe, în soare, văzu, între spuma verde a copacilor, un tramvai roşu care cobora pe

bulevard, se apropia, venind spre el. Dintr-o dată, ca şi cum o mână misterioasă i-ar fi strâns inima, ca să-l prevină, a avut certitudinea că la Roma n-ar fi găsit, şi nici la Paris, nici la Sydney, nici la New York dacă s-ar fi dus, n-ar fi găsit un oraş atât de frumos, atât de luminos, atât de logic: o imagine atât de apropiată de oraşul ideal, un oraş atât de îndrăgit cum era Torino. Tramvaiul roşu trecu, vesel, zgomotos, clătinându-se uşor, strălucind în soare cu geamurile lui, cu numerele lui, cu reclamele lipite de el, cu lemnăria lui de culoare deschisă. Nu era nevoie de trenuri şi de transatlantice. Cu ce scop să plece de acolo? Adevărul, frumuseţea, tinereţea erau aici.

Negru, uscat, aproape pe furiş, Rousset apăru după un pilastru al porticului: se îndreptă spre el:

— Aşadar, şi tu la Roma! Ai făcut foarte bine. Serra mi-a spus că eşti în căutarea unei camere cu pensiune. Uite, aş avea o idee. Dar nu-ţi spun nimic, fiindcă trebuie să scriu mai întâi viitoarei mele soacre. Vei vedea, altă viaţă la Roma! Vei vedea lumina! Aerul! Şi apoi, respiri secole întregi de istorie! Rămâne pentru totdeauna capitala lumii. Cu ce să faci o comparaţie aici? E delicios. Dar e provincial. Provincial.

Rousset privi în jur. Emilio se uită şi el: nu i se părea că ar putea exista o soluţie mai justă şi mai modernă decât aşa-zisa problemă urbanistică: copaci şi copaci, natura canalizată în mod geometric între edificii care nu o sufocă. Provincial, nici vorbă! Dar Rousset continua să laude Roma. La un moment dat, Emilio nu-l mai asculta. Era sustras de o idee nouă şi neaşteptată. Începea să înţeleagă. Era inevitabil să fugă din Torino, şi totuşi inutil şi dureros. Fondul vieţii era absurd. Ce părere avea Giraudo de asta?

Emilio reveni la Fert şi în după-amiaza aceea. Acum se hotărâse. Se ducea la Piero ca să-i spună situaţia şi ca să-l salute. Tocmai pleca, cu bicicleta. Era sâmbătă: lucrul se terminase şi Piero se ducea să joace *bocce* la Martinetto.

— Vino şi tu, ai ocazia să faci vreo două partide. Când eşti obosit după lucru, e cel mai frumos sport din câte sunt pe lume. Încă mai pronunţa cuvântul „sport” ca pe vremea când era copil, izolându-l de celelalte, ca pe un cuvânt religios.

Jocurile lui Martinetto, în fundul străzii Cibrario, erau cele mai bune din Torino. Când îi permitea timpul, Piero se ducea în mod regulat sâmbăta. Duminica, în schimb, dacă nu se simţea prea obosit, îşi făcea cei o sută, o sută cincizeci, chiar două sute de kilometri pe bicicletă. Sau dacă nu, bile şi duminica.

Terenurile numeroase, ample, bine nivelate, bine întreţinute, mereu foarte curate, erau la umbra uriaşilor tei. Între un copac şi altul, bănci şi mese de lemn: în spate, o pergolă şi o baracă unde se serveau băuturi: şi alături, canalul care curgea iute şi lucios.

Emilio venea pentru prima dată să joace la Martinetto. Dar în curând, i se păru că-i cunoştea pe toţi, de totdeauna. Profesionişti, meseriaşi, funcţionari, muncitori, ofiţeri superiori la pensie, magistraţi până şi salahori, se adunau acolo, construind acolo, realizând, pe terenul acela cu bilele în mână, o provizorie societate ideală care ar fi părut de negândit non-torinezilor, în timpurile acelea, când toţi erau încă atât de legaţi de prejudecăţi şi de diviziuni de clase sociale: dar care nu era, din acest motiv, mai puţin reală: o societate în care domneau cordialitatea şi buna dispoziţie, unde singura limbă era dialectul, unica lege, aceea a jocului, unica glorie, aceea de a puncta sau de a arunca bine bilele, singura animozitate, aceea care despărţea adversarii în timpul partidei, singura pretenţie, aceea de a bea vin bun.

Şi de data asta Emilio se pierdu în joc. Antrenat de joc, pierdu şi memoria faptelor şi a sentimentelor apropiate şi depărtate, gândurile sau gândul care-l preocupa mai mult, dorinţa avidă de viaţă care-l consuma atât, neliniştea şi spaima iminentei plecări, în sfârşit, toată

conştiinţa de sine.

N-avea reflexe prompte la acest joc. Nu avea adresă la lansat, avea o mână nesigură, aproape deloc practică. Dar, tocmai de aceea, se angaja voluptuos şi disperat. La prima bilă i se părea că devenise un altul. Şi, cu ajutorul unui moment de noroc şi al unor parteneri abili ca Piero şi Bürìn, reuşea să pară un cunoscător al jocului. Cine nu-l ştia bine, de exemplu adversarii jocului din ziua aceea, îl puteau lua drept un jucător.

Aplecat în efortul delicat de a cântări forţa şi viteza pe care urma s-o imprime mingii de lemn; ochiul fix spre bila cea mică, ţinta, un punct în cenuşiul, pustiul teren care i se părea nemărginit în clipele acelea: simţea cum îi bătea inima dintr-o bucurie profundă, nearticulată, exaltată, ca şi cum însăşi viaţa asta mare, cu toate valorile ei posibile ar fi în mod magic condensată, închisă în acel simplu gest pe care urma să-l facă, şi pe care-l putea face alegând dintr-o serie nenumărată de gesturi asemănătoare, dar totuşi diferite, după diversele combinaţii ale forţei, traiectoriei, ridicării bilei, rostogolirii ei, pe jumătate, sau deloc, de punctul terenului unde ar fi lovit bila, unghiul, efectul, ţinta.

Din partea opusă terenului auzea glasul lui Piero, din nou glasul lui din gât şi de ţăran pe care-l avea când striga:

— *Auta, Miliu: àuta e morta, a la radìs*[81].

Auzea vocea aceea, şi i se părea că-i răsuna în propria-i inimă, ca însăşi vocea tinereţii şi a fericirii.

Jucau trei contra trei. De o parte: el, Piero şi Bürìn, un electrician slab, palid, smead, năsos, cu o şapcă de ciclist. De partea cealaltă: un bătrânel cu ciocul alb pe care toţi îl chemau *avucat, sur avucat:* un domn între două vârste, voinic, roşcat, cu mustăţile de un blond ruginiu, colonel la pensie, vânător de munte; şi un zidar tânăr, dar a cărui vârsta părea dublată de statura lui înaltă, masivă, şi de

[81] Lansează, Miliu ; în sus şi moartă, la bază! (piem.)

mustăţile în stil american, stufoase şi negre.

Oh, de câte ori, căutase apoi, să-şi amintească exact peripeţiile acelei partide! Cine ştie de ce, îşi spunea că dacă ar fi reuşit să-şi amintească, în urma căror deosebite prezenţe de spirit, ocazii, viclenii, slăbiciuni, lovituri pline de abilitate, sau pură şansă, terţetul lui şi cel adversar marcaseră puncte, şi câte puncte, când unii când alţii: dacă ar fi reuşit să-şi amintească, una câte una, toate loviturile lui Piero şi toate blestematele aruncări ale avocatului Peccoz, ei bine, îşi spunea că ar fi avut în mână cheia unui mister. Era într-o sâmbătă. După două zile, luni noaptea, adică, pleca la Roma. Destinul schimba ruta. În timp ce juca, Emilio nu se gândi nicio dată măcar la ale lui, nicio clipă. Era cufundat tot în joc. Doar după câtva timp, începu să se gândească că partida aceea fusese în mod misterios conexată propriului său destin. La drept vorbind, nu fusese o singură partidă, ci trei. Prima o câştigase, a doua o pierduse: şi partida decisivă concentrase în el desfăşurarea celorlalte două; cei puţin aşa i se părea, după, când se gândea la ziua aceea.

El puncta primul, Bürìn al doilea, şi Piero era cel ce lansa în parabolă pentru a lovi bila adversarului sau bila cea mică, ţinta jocului. În amintire, i se părea de fiecare dată că-şi vede adversarii mereu mai mari, mereu mai înalţi. Poate că era o imagine care-i rămăsese întipărită parcă în subconştient în momentul decisiv, când se apleca la pământ ca să poată trage la ţintă: şi de la pământ, privind în sus îi văzuse astfel: înalţi ca uriaşii pe fondul foarte înalt al teilor înfloriţi şi al cerului. Partida decisivă mergea prost: prost ca o glumă nemiloasă, ca o batjocură dureroasă şi răutăcioasă. La început el, Piero şi Bürìn ajunseseră la şase puncte şi ceilalţi rămăseseră la zero. Ce lipsea ca să mai facă alte şase? Emilio îşi simţea sufletul la gură: ţinta era acolo: avea să câştige fără îndoială.

Calm, Piero îi spuse, cu un gest iute al mâinii, să-şi

frâneze entuziasmul: calm, trecând încet pe lângă ei şi traversând agale întreg terenul ca să poată examina de aproape natura terenului în jurul punctului unde se oprise bila. Gestul, lui Piero, pasul lui lent, erau pentru el şi pentru Bürìn: şi spuneau clar: *„Calma fieui. I l'uma ancura nen guadagnà"*[82]

Şi Emilio, frânându-şi entuziasmul şi nerăbdarea, se pregătea să puncteze: şi-i privea ca fascinat pe propriii săi adversari care, neclintiţi, îl priveau la rândul lor, Oh, ce bine îşi va aminti mai târziu! Pe fiecare, cu chipul lui foarte diferit de ceilalţi doi: dar toţi trei erau veşnice figuri de judecători!

Avocatul Peccoz, şeful echipei: foarte asemănător lui Pirandello: dar ceva mai înalt şi mai uscăţiv decât Pirandello, şi mai ascuţit şi mai viclean; ochii; două fente ironice şi diabolice, în timp ce ochii lui Pirandello erau deschişi, melancolici şi mediteranieni. Emilio îl cunoscuse de altfel personal pe Pirandello. Avusese chiar ocazia de a vorbi cu el. Şi nu era exclus ca, tot în subconştient, imaginea autoritară, fie chiar şi melancolică a scriitorului sicilian, să se fi suprapus, din cauza asemănării, imaginii maliţioase, dar poate inofensive, modeste, provinciale, a avocatului torinez, şi să se fi confundat cu aceasta, încet, încet, mai ales după ce dispăruse şi Pirandello, încărcând-o în sfârşit cu o grandoare şi cu o violenţă care-i lipseau.

Avocatul Peccoz lansa pe teren bila lui spre cea a adversarilor; era trăgătorul terţetului: arunca bila cu îndemânare. Doi paşi şi-şi apleca trupul în faţă într-o unică arcuire, mai întâi la stânga apoi la dreapta. Doi paşi, doi timpi ritmaţi, ca într-o fandare la dans. La al treilea timp, cu picioarele neclintite, bine înfipte pe pământ, îşi apleca umărul drept, ridica braţul, lăsa să pornească bila lateral, ţinând mâna cu palma în jos, imprimându-i o rotaţie contrară direcţiei lansării, cu o parabolă foarte înaltă, gata să atingă frunzele şi florile

[82] Calm băieţi! Încă n-am câştigat! (piem.)

teilor şi să cadă din nou pe teren, la mai puţin de cincizeci de metri în faţa bilei adversarilor, pe care o împingea ceva mai departe, şi o înlocuia. Ridicându-şi capul cu ochii lui ca o fentă, aproape mongoloizi, avocatul urmărea parabola descrisă de bilă şi zâmbea: continua să zâmbească şi *după ce lansarea lui înaltă nu reuşise.* Ce era? Un rictus, un zâmbet fix şi abstract ca acela al chinezilor? Sau, un subtil artificiu de a masca propria-i deziluzie şi propria-i slăbiciune; ca să-şi încurajeze ceilalţi membri ai echipei şi ca să-i consterneze pe adversari? Sau, mai degrabă, semnul autentic instinctiv, al unei ferme încrederi în el însuşi, şi în victoria finală?

Colonelul Soria, cu ţigara lui de foi Virginia strânsă între buzele roşu carmin, sub mustăţile ţepoase de culoarea ruginei, scund şi rotofei, era primul care trebuia să puncteze. Şi pentru aceasta depunea eforturi mari. Mai întâi controla terenul bătându-l cu vârful piciorului. Apoi, gâfâind şi pufăind din greu, îngenunchia. Întocmai ca un atac la scrimă filmat cu încetinitorul, apleca în faţă genunchiul stâng, îl îndoia, îşi sprijinea de el antebraţul, lăsa să-i atârne mâna stângă grasă şi violacee. Pantalonii de lână moale albaştri i se întindeau pe şezutul său enorm, de parcă erau gata să plesnească de la o clipă la alta. Mâna dreaptă clătina înainte şi înapoi greutatea bilei, atingând uşor terenul; o tot legănă până când i se părea că găsise, că simţise distanţa: atunci lăsa să pornească bila: şi cu o mişcare sclifosită, îşi întoarse mâna, rămânând încremenită, cu degetul mic întins în sus, cu unghia albă şi ascuţită, cu două rubine scânteietoare pe inelar. Emilio ura rubinele acelea, degetul lui mic, mâna lui violacee, mustăţile lui ruginii. Ura şi ochii albaştri ai colonelului şi-i era teamă de ei. În acelaşi timp, se simţea şi fascinat de toate la un loc.

Colonelul se ridica din nou cu greutate, cu un ochi întredeschis îşi aprindea din nou ţigara, şi cu celălalt, pentru o clipă, fără să-şi mişte capul, înceta de a-şi mai

fixa vârful ţigării, fixându-l chiar pe el, pe Emilio: un ochi de lapislazuli, impasibil şi magnetic: o privire bruscă, pe furiş, care avea poate un scop precis: Emilio simţea scopul, era acela de a-l demasca: de a descoperi neştiinţa lui la joc, o nulitate de jucător: de a demonta trucul glumeţ pe care o anumită şansă, abilitatea lui Bürìn şi mai ales Piero cu comportamentul lui metodic de întrecere, reuşiseră să-l susţină până la incredibilul şase la zero.

— *Sur avucat, sur curunel, ij presentu me amìs 'l dutùr Viotti, ch' a l'à guadagnà 'n torneo an Alexandria, l'istà passà*[83] - spusese Piero când propusese întrecerea: la sfârşit, indiferent de rezultatul partidei, avea de gând să spună adevărul. Până şi când era vorba de o glumă, ca în tot restul de altfel, Piero era serios, logic.

Dar acum, când întâlnea privirea colonelului, Emilio credea că nu se mai putea apăra. Şi în mod destul de absurd, se simţea acuzat nu numai că nu câştigase niciun fel de competiţie la Alessandria sau în altă parte, dar şi de alte fapte nedeterminate, fatale. Fapte vinovate, comise poate fără să-şi fi dat seama, sau pe care fără îndoială avea să le comită în viitor. Prin urmare, nu erau încă vini reale, mai degrabă defecte; sau un singur defect, dar atât de mare, de profund. Încât lui Emilio îi era teamă că nu va ajunge niciodată să înţeleagă bine în ce anume consta, având doar o vagă bănuială, vastă şi deznădăjduită. El nu mai era el, îi spunea privirea fixă a colonelului. El nu era licenţiat, deci nu era domnul Viotti. El nu fusese niciodată la Alessandria. El era un incapabil, un uşuratic, un om fără sentimente adevărate, fără dorinţi adevărate şi fără o adevărată bucurie; şi poate că nu va realiza niciodată ceva de seamă.

Al treilea adversar, zidarul, impunea poate şi mai mult respect decât avocatul Peccoz şi colonelul Soria. Lansa

[83] Domnule avocat, domnule colonel, vă prezint pe prietenul meu, doctor Viotti, care a câştigat competiţia de la Alessandria, din vara trecută. (piem.)

bila, o ridica, puncta cu indiferenţă, înalt, robust, tânăr, părea nu că aruncă bila, ci că o duce şi o depune unde vrea şi cum vrea. Când ceilalţi doi greşeau, el reuşea mereu să remedieze; şi dacă nu reuşea să dea peste cap sorţii „mâinii", reuşea cel puţin să diminueze punctajul defavorabil. Împotriva lui, victoria părea imposibilă.

Şi totuşi, victoria era acolo: şase la zero. Numai şase puncte îi despărţeau pe Piero, Emilio şi Bürìn de ultima etapă: adversarilor le-ar fi trebuit optsprezece; să marcheze douăsprezece şi să apere şase.

Emilio lansă bila şi greşi ţinta: prea scurtă. Piero, vorbindu-i la ureche, îl sfătuise să arunce scurt: era puţin obosit, şi la aruncările lungi începea să rateze loviturile. Prin urmare, Emilio trebuia, cu bila lui, să depăşească distanţa prescrisă, cu foarte puţin, dar s-o depăşească totuşi. Aruncă a doua oară, dar şi de astă dată bila rămase în urmă. Se pregăti s-o arunce pe a treia: era ultima permisă: după aceea bila avea să treacă în mâna adversarilor. Cu intenţia precisă şi răutăcioasă de a-l impresiona, avocatul Peccoz a vrut să amintească prima regulă de aruncare. Spuse cu vocea lui nazală:

— *Ch' staga atent, dutùr, ch' i suma già an cassassiun. A l'é nen dutùr an legge, chiel?*[84]

— Candidat la licenţă, mărturisi irezistibil Emilio.

— *A's parla nen sül tir*[85], observă Giraudo.

— *Ma a s' trata pà d'ün tir: a s'trata mach dël bocc*[86] — râse maliţios colonelul.

Nimic nu era mai uşor, de fapt, decât să lansezi o bilă. Dar Emilio n-a fost în stare să-şi păstreze calmul necesar. Dintr-o inexplicabilă cedare, de parcă dintr-o dată ar fi pierdut simţul greutăţii şi al distanţei, lansă cu prea mare putere: bila se rostogoli într-atât, încât lovi stinghia din fund, lovitura se anulă. Conform regulii jocului, bila o luă

---

[84] Fiţi atent, domnule doctor, că suntem deja la casaţie. Dumneata nu eşti doctor în drept? (piem.)

[85] Nu se discută la aruncare. (piem.)

[86] Dar nu este vorba de o aruncare; este vorba doar de bile. (piem.)

colonelul. Se consultă iute, în taină, cu avocatul. Soarele asfinţise de mult. Celelalte terenuri erau acum pustii: colonelul, imprimând bilei un zbor înalt, trecu peste alte două. Piero protestă: dar trebui să se resemneze. Regula permitea traversarea. Bila se oprise în centrul celui de al treilea teren, cel care se mărginea cu canalul. Nu se mai putea puncta cu lovituri uşoare: fiecare bilă trebuia ridicată şi încă mult. Era regula jocului, trebuia să te conformezi.

Emilio trebuia să puncteze primul. Nu era obişnuit cu mişcările înalte. Parabola lui a fost dreaptă, dar prea scurtă: bila lovi în a doua stinghie şi reveni.

O scânteie de bucurie lumină ochii de lapislazuli. Părea că-i vibrau mustăţile. Colonelul găsise punctul slab al echipei adverse.

Piero şi Bürìn continuară să lanseze bilele ca şi mai înainte. Piero făcea cele trei salturi ale lui, elastice, ritmate, armonioase: şi rareori rata ţinta. Dar n-a fost de ajuns.

În mâna întâi, adversarii au marcat patru puncte. Apoi două, apoi trei, apoi alte două: colonelul nu mai lăsă bila cea mică şi continuă să marcheze. Au ajuns la unsprezece, în timp ce ei rămăseseră la şase.

Ultima oară colonelul aruncă normal, fără a mai ieşi din teren; din cavalerism dar şi din orgoliu: vrând parcă să demonstreze că alături de asemenea membri de echipă se simţea demn de a câştiga în orice fel.

Amărăciunea înfrângerii a fost scurtă. Dispăruse, între râsete şi complimente, la rituala şi finala sticlă de vin vechi *barbaresco.*

Odată cu asfinţitul, parfumul teilor devenise şi mai intens. În semi-obscuritatea pergolei cei şase jucători nu se prea vedeau bine: distingeau doar luciul paharelor. Exclamaţiile lor se confundau într-o vociferare veselă şi dezordonată. Piero dezvăluise gluma.

Ciocni paharul cu campionul de la Alessandria:

— *Ch' a m'lu lassa dì a mi, ch'i l'ài giügà 'n gara pì d'na volta*[87], dădu sentinţa cu un aer serios zidarul, atingându-şi paharul de cel al lui Emilio: *Chiel a l'à la stofa dël giügadur. E i lu diju nen për cunsulelu. Ai manca mach'd gieughe'n po' pì suvens. Voilà tout.*[88]

Amărăciunea înfrângerii se depuse pe inima lui aidoma drojdiei care rămăsese pe fundul sticlei de vin vechi. De s-ar putea sorbi astfel şi întâmplările inerente ale vieţii, oprindu-ne, de fiecare dată, puţin înainte de sfârşit.

Îl salută pe Piero la capătul liniei 4. Când îl va mai revedea? Peste câteva luni: în orice caz, în mai puţin de un an: şederea la Roma nu putea dura mai mult. Totuşi, în ultima clipă, la clopoţelul pe care vatmanul îl sună cu gentileţe, dar şi cu o oarecare nerăbdare din câte părea, ca să anunţe că tramvaiul pleca, Emilio simţi brusc că despărţirea aceea poate că nu va fi atât de scurtă, şi nici atât de uşoară şi lipsită de importanţă, după cum se putea gândi în mod logic.

— *Ciau, neh? E an piota*[89], spuse iute Piero, nemişcat lângă bicicletă, cu vârful unui picior pe pământ: în lumina felinarului solitar de la capătul liniei, ochii îi străluceau în acelaşi râs afectuos, dar mai emoţionaţi.

Emilio simţi nevoia să-l îmbrăţişeze. Şovăi o clipă. Ar fi fost pentru prima dată după şase ani, în afară de vizita făcută de Piero după front, când venise la ei în gri-verde. Şi într-un anume fel bicicleta îl stânjenea. Îl sărută pe un obraz şi pe celălalt. Simţi asprul bărbii, un uşor miros de usturoi, fierul pedalei lângă fluierul piciorului, Toate la un loc l-au făcut să simtă că ţine foarte mult la el.

Sări în tramvaiul care o şi pornise. Se întoarse să privească: Piero îşi fixase cu cureluşa piciorul de pedală, acum se arcuia pe şa, pornea în curbă, ridica un braţ în

---

[87] Lasă-mă să spun că dumneata ai jucat în competiţii mai mult decât o dată... (piem.)

[88] Dumneata ai stofă de jucător. Şi n-o spun ca să te consolez. Ţi-a lipsit doar faptul că n-ai jucat atât de des (piem.) Asta-i tot!

[89] Te salut, hei! Fii tare! (piem.)

semn de salut, se îndepărta foarte iute, dispărea înghiţit de umbra albastră a bulevardului. Acolo jos, în fund, se mai vedeau crestele negre ale Alpilor pe fundalul unei dâre de cer verde galben, verde deschis, profund, sfâşietor. Ce doreşte inima noastră? Unde speră să ajungă să fugă, să se piardă? Afecţiunea unui prieten, cerul verde deasupra Alpilor, seara, este ca şi cum ne-ar aminti de un bine pe care l-am fi uitat şi pe care îl sperăm din nou.

În tramvai, de-a lungul drumului până în piaţa Vittorio, revedea privirea ultimă a lui Piero. Poate că nu erau lacrimi numai de prietenie. Poate că Piero era emoţionat şi la ideea că, revenind de la Roma. Emilio, după toate probabilităţile, îl va găsi însurat: emoţionat la gândul neaşteptat al fugii timpului pe care nimic nu-l putea opri.

De fapt aşa era. În blânda lumină gălbuie a vagonului semipustiu în afara siluetelor necunoscute, dar atât de sigure şi atât de afectuoase ale câtorva concetăţeni, în zmuciturile tramvaiului care parcurgea, clătinându-se, lungile bulevarde răcoroase şi întunecate, şi spaţioasele străzi străjuite de porticurile mari goale şi de o interminabilă serie de magazine baricadate cu obloanele lor, partida de bile, în ciuda gustului amărui, plăcut şi persistent al vinului, părea îndepărtată şi irevocabilă: de parcă-i trecuse toată tinereţea.

...A doua zi seara, duminica şi ajunul *Consolatei,* imediat după masă, se duse acasă la Veve. În parte era consecinţa unui calcul, în parte o atitudine sinceră. Simţise dorinţa pură de a-i cunoaşte părinţii. În acelaşi timp era convins că Veve, chiar dacă jura că nu avea să sufere din cauza acestei despărţiri. Şi el se gândea să îndulcească astfel suferinţa printr-o vizită; cu prezentarea sa părinţilor ei, care în niciun caz nu însemna o promisiune, ferească sfântul, ci pur şi simplu afirmarea posibilităţii unei viitoare logodne.

I-a trebuit mult timp până s-o convingă pe Veve să accepte ambigua propunere care avea întocmai aerul unei consolări inutile şi absurde. La un moment dat, spuse că acceptă cu o condiţie: şi condiţia era ca, la rândul său, Emilio să o prezinte părinţilor lui. Luat prin surprindere, Emilio fu uluit. Se bâlbâi:

— Desigur, desigur... Dar ar trebui să-i pregătesc... şi nu mai e timp... Plec mâine...

Veve îi răspunse printr-un râs:

— Uite ce e: îmi inspiri milă – şi cu o hotărâre neaşteptată, dând din umeri încheie: – Bine, n-ai decât să vii! I-au cunoscut ei şi pe alţii, te vor cunoaşte şi pe tine!

— Pe cine, pe alţii?

— Da, inginerul, doar ţi-am povestit despre el, nu? Şi altul înainte de el... Dacă-ţi face într-adevăr atâta plăcere, vino. Doar un singur lucru: nu trebuie să spui, nu trebuie nici să te gândeşti măcar, c-o faci pentru mine. Ai înţeles? Priveşte-mă în ochi, dacă ai curaj: şi spune-mi că ai înţeles.

O privi: ochii albaştri ai lui Veve scăpărau văpăi. Orgoliu? Dragoste? Părea mai degrabă ură. Erau într-o cafenea mică de-a lungul Padului, duminică dimineaţă. Din efortul de a-şi reţine vocea, sânul roz şi prosper al lui Veve sălta uşor sub bluza albă: şi gura generoasă, încă întredeschisă, evoca în mod irezistibil dulceaţa săruturilor ei.

Emilio întinse o mână şi o lăsă peste mâinile lui Veve, albe şi puternice, care ţineau geanta pe măsuţă. Ea şi le retrase şi se ridică brusc:

— Pe diseară. Nu mai târziu de nouă, fiindcă tata se culcă după aceea.

Casa lui Veve era întocmai cum şi-o închipuise Emilio, din ceea ce-i povestise ea. Clădirea principală dădea în strada Segurana: în afară de parter, alte două etaje joase şi modeste. La fel şi cele două aripi care formau o curte în unghi drept cu spatele clădirii principale. Două scăriţe de

piatră, cu balustrade de fier, suiau, în cele două colţuri, spre cele două etaje superioare: două balcoane lungi, şi ele cu balustrade de fier, parcurgeau faţadele şi se terminau cu gheretele celor patru closete de lemn şi tablă: două pentru chiriaşii din stânga şi două pentru cei din dreapta. Locuinţele, trei sau patru pe fiecare parte, nu aveau altă intrare decât din balcoane. La parter, închise la ora aceea, erau depozite sau ateliere de meseriaşi.

În afara locuinţelor de lux, se poate spune că toate casele construite la Torino după transferarea capitalei şi până la primul război mondial urmau, mai mult sau mai puţin, acest model: chiar cu un număr mai mare de locuinţe în raport cu suprafaţa şi, în general, ridicate până la cinci sau şase etaje. Cinci sau şase rânduri de balcoane orizontale şi paralele, străbătute vertical de ţevi şi de gheretele suprapuse ale closetelor: melancolice falanstere care, în oricare alt oraş, şi locuite de oricare altă populaţie din lume, ar fi făcut precis un efect mult mai urât, adică mizer, de deznădejde, posomorât, ca de colivie sau de temniţă, dar la Torino, nu. Arareori, ce-i drept, curţile acelea, dreptunghiulare toate, sau pătrate, erau închise mai mult decât pe trei părţi. A patra se deschidea mai totdeauna în faţa întinderilor libere ale pajiştilor sau pe imensele fundături ale Alpilor sau ale Collinei. În orice caz, şi când nu aveau asemenea noroc, graţie extremei curăţenii în care erau menţinute, graţie dragostei fiecărui torinez pentru ordine, geometrie, simetrie, curţile acelea erau transformate ca prin farmec: delicatul contur de fier compunea perforări dese şi uşoare, ornamentaţii octogonale, perspective de o armonioasă, ideală raţionalitate pe care o însufleţeau, o înnobilau şi o colorau cu discreţie florile de muşcate şi lădiţele cu tot felul de plante, metodic aliniate pe balcoane.

Curtea casei lui Veve, slab luminată la ora aceea, pavată cu pietriş, printre care creştea iarbă, era strâmtă,

lungă şi închisă de o poartă de fier joasă: dincolo, în beznă, ghiceai copacii falnici: pinii şi magnoliile unei vile. Şi sus, dincolo de coroanele invizibile ale copacilor, se vedeau luminile îndepărtate ale Collinei, poate acelea din Mongreno. Şi mai sus, pe cer, o fâşie de lună. Nimic de temniţă, prin urmare, nimic mizer, posomorât: cel mult, o plăcută melancolie, şi o stare de abandon provincial.

La scara din dreapta, a patra uşă cu geam de pe balcon, se află o sonerie deasupra căreia scrie *Gariglio.* Veve, îngrijorată ca totul să decurgă bine şi să nu se creeze obişnuitele mici bârfe ale portăresei sau ale chiriaşilor, îl instruise în toate amănuntele.

Dar Emilio, pe pragul dinăuntru al antreului, se oprise de câteva minute: să privească şi să asculte, ţinându-şi respiraţia. Curtea era pustie şi întunecată. De-a lungul balcoanelor din stânga şi din dreapta se vedeau, ici-colo, uşile cu geam luminate şi larg deschise. Se auzeau dintr-acolo zgomote amortizate de bucătărie şi de masă. Şi glasuri ale celor care mai întârziau la masă, plânsete de copii, râsete, un cântec fredonat uşor: era duminică seara dar şi ajunul unei alte sărbători.

Aici se reîntorcea în fiecare seară Veve, aici era viata ei umilă şi secretă, familia ei, scena sentimentelor şi a obiceiurilor ei. Părea imposibil. Ce raport era între prospeţimea, veselia, energia fetei şi bătrâna curte? Între bluzele ei imaculate, bine călcate, întinse pe sânul cărnos şi atrăgător, trupul ei tânăr, sprinten, cu miros de săpun bun, şi mizeria closetului în comun cu alţi chiriaşi? Dar un gând scurt l-a convins că orice locuinţă din noile clădiri elegante ale cartierului nobil din Crocetta, sau o vilişoară în piaţa d'Armi, scări de marmură, traverse de pluş, mobile de mahon, oglinzi, cristale, ar fi fost inadecvată prezenţei foarte vii şi luminoase a Vevei: în aceeaşi clipă în care mental se asociau cu persoana Vevei, toate astea păreau, în comparaţie, mizere şi inutile.

Emilio simţea că această impresie nu-i fusese rezervată

doar lui şi Vevei, ci că era comparaţia inevitabilă şi aproape tragică între sublimul oricărei iubiri şi realitatea vieţii. Emilio o văzuse pe Veve numai în afara casei, a mediului ei, şi se obişnuise cu ea, se îndrăgostise de ea astfel: pe stradă, într-o cafenea, sau alta, pe Collina, în atelierul lui Serra. Veve, fiinţă liberă, fiinţă aproape imaginată şi vie toată în dragoste. Prin urmare, era natural ca acum, văzându-i pentru prima oară casa, să aibă acea senzaţie de înfrângere şi de constrângere parcă: senzaţie care, Emilio continua să-şi repete, nu ar fi fost diferită, şi nici mai puţin gravă, dacă acea casă ar fi fost mai înstărită, chiar infinit mai înstărită; pentru că adevărata Veve nu avea casă, nici familie, nici părinţi!

Îi găsi pe toţi aşezaţi în jurul mesei de marmură din bucătărie, care ţinea loc şi de sufragerie. N-a fost nevoie să sune la sonerie, deoarece uşa cu geam era deschisă: şi bucătăria dădea tocmai înspre acel balcon.

O lampă roşietică, cu filament de cărbune, atârna cu suportul ei smălţuit în centrul mesei: curată şi goală în afară de o tavă pregătită cu un şerveţel de dantelă şi cu pahare, alături o sticlă şi un tirbuşon. De îndată ce l-au văzut, Veve, mama şi surioara Egle s-au ridicat brusc. Veve s-a grăbit să-l întâmpine pe balcon, luându-i pălăria de panama. Tatăl ei, care stătea la capătul mesei dreptunghiulare, tocmai în faţa uşii cu geam, nu se mişcă imediat.

Se ridică în ultimul moment, ca să-i strângă mâna. Era un bărbat de vreo cincizeci de ani, de statură cu puţin peste medie, chel, smead, cu ochii albaştri, scânteietori şi foarte asemănători cu cei ai fiicei sale: obrajii îmbujoraţi şi trăsăturile cărnoase, regulate, şi în acelaşi timp delicate şi pronunţate: un bărbat despre care spuneai, în mod spontan, că e frumos, în ciuda cheliei şi a vârstei, şi nobil, în ciuda îmbrăcămintei modeste şi neglijente şi a mâinilor butucănoase şi bătătorite: în timp ce privirea lui dreaptă, zâmbetul inteligent, însuşi gestul lui calm cu

care îl invita pe Emilio să ia loc, revelau o firească, misterioasă autoritate.

Cum se întâmplă adesea; şi după cum îi spusese şi Veve, acest efect de autoritate se datora poate unei mari timidităţi.

Astfel că rămăseseră să se privească în tăcere şi să-şi zâmbească. Veve, care ar fi putut şi ar fi trebuit, cel puţin ea, să spună ceva, tăcea, fără îndoială din maliţiozitate.

Ridicându-şi ochii, Emilio îi întâlni privirea ironică:: nu se aşezase la masă, stătea ceva mai în spate, în penumbră, în colţul unui divan-pat, de fier, vopsit în negru, cu salteaua şi pernele îmbrăcate într-un material cu flori roşii şi maro. Din penumbră, privirea ei îi spunea: „Ai vrut să vii. Iată acum: c*iapa sul*[90]. Descurcă-te singur!” Chiar deasupra divanului, în mijlocul peretelui întunecat, erau trei fotografii înrămate şi cu geam: Marx, Lenin, Trotzky.

Mama, o femeie scundă, cenuşie, slabă, şi ea cu trăsături extraordinar de delicate şi regulate, îşi găsise de lucru cu tirbuşonul, ca să deschidă sticla. Surioara, Egle, brună, durdulie, palidă, se aşezase lângă el şi continua să-l fixeze cu ochii mari ca aluna şi cu un zâmbet agitat care nu putea să nu fie de sinceră aprobare.

Între timp, tăcerea neîntreruptă şi imobilitatea fiecăruia creau în bucătărioara aceea o atmosferă stingheră combinată cu o solemnitate care, în tradiţia mai demodată şi mai provincială, consacră promisiunea unei căsătorii; atmosfera aceea pe care Emilio îşi propusese şi se amăgise c-o poate evita.

A l’ é dussét’ d dui ani. Buta’ d dui ani… e… — spuse în sfârşit vatmanul Gariglio, luând un pahar din tava pe care i-o întinse soţia şi oferindu-l lui Emilio. Apoi luă un alt pahar şi-l dădu lui Veve încheind: – … e *fija’ d vint’ ani. Veramenie a sarìa’ d vint’ ün: ma a fà l’ istess. I sai nen se Veve a l’a parlaje’ d mi. Ma mi, i proverbi, a m’ piasu*

[90] înghite-o! (piem.)

pà vaire. A i ciamu la scienza del popolo. E a lu saran pru. Ma, uei! 'ntendumse bin:[91] ştiinţa poporului creată de un popor care, pe vremea aceea, n-avea acces încă la ştiinţă. După o clipă de pauză, adăugă:

— Da parcă azi s-ar fi schimbat lucrurile! — şi începu să râdă: şi părea că de bucurie, deşi în realitate era clar că râdea din sarcasm: un râs tineresc, strălucitor, cu dinţi foarte albi, identici celor ai Vevei.

Ridică paharul contra luminii. Îl privi lung, satisfăcut: apoi îl duse la buze; dar înainte de a bea, îşi întrerupse gestul şi-l privi în tăcere pe Emilio; pentru un minut, aproape că-l scrută: în sfârşit, întinse paharul spre el şi, râzând din nou cu râsul lui deschis, încheie:

— *Sa, 'nduma... Ch' a i pensa nen!*[92]

Emilio se grăbi să surâdă: fără să vrea, evident, chipul lui luă un aer puţin preocupat.

Imediat, Veve încărca doza, râzând şi ea ca o nebună:

— La ce anume? La ce anume *ch'a dev nen pensé monsù Viotti*?[93]

— Ei bine... îl priveşte personal. *T' l' as furse piàme per Gabrielli*?[94]

Gabrielli era un faimos iluzionist, care juca în teatre citind gândul spectatorilor. Brusc vatmanul schimbă tonul. Ciocni paharul cu al lui Emilio şi spuse serios:

— Vă fac multe urări pentru studiile dumneavoastră, domnule Viotti. Fata mea mi-a spus că... *che chiel a* s' *traferiss ant la nostra capital per un certo periodo... augüri. E ch'a i daga nen da ment a cul babaciu ch'a sta lagiù, s'a veul ancura beive quaich buta' d dussèt a mia*

---

[91] E un vin dulce de doi ani. Sticla e tot de doi ani... şi fata de douăzeci de ani. La drept vorbind, o fi de douăzeci şi unu: dar e totuna. Nu ştiu dacă Veve v-a vorbit de mine. Dar mie îmi plac foarte mult proverbele. Le numesc ştiinţa poporului. Şi pentru el e destul. Dar, hei! Să ne înţelegem bine: (piem.)

[92] Hai să lăsăm... nu vă mai gândiţi ! (piem.)

[93] ...la ce nu trebuie să se gândească domnul Viotti? (piem.)

[94] Tu l-ai luat poate drept Gabrielli? (piem.)

cà[95].

— Ernesto! — strigă soţia lui vrând parcă să-l reţină.

— *Mia fumna l' à sempre paüra ch' i parla trop. Ma mi m' ciamu: a l é nen për lon ch' i suma a sto punt? A l'é nen per che tüte le fumne e tüte le mare, an Piemunt, cume an Sicilia,* a *l' àn paüra che i marì a i fieui a parlu trop*?[96]

— Desigur, murmură Emilio.

Dar vatmanul Gariglio păru că ascultă vreo obiecţie interioară, deoarece vru să se corecteze imediat:

— Desigur, *a sun frasi: a s' fa mach për di. La paüra d' nostre fumne a l' é nen la causa d' la nostra vigliaccheria: a l' é semplicement' na cunseguensa, cume tante autre, d' nostra schiavità economica*[97].

Şi vorbind astfel se ridică şi se îndreptă spre un raft alăturat divanului: în cei doi paşi părea că se clatină uşor. Emilio îşi aminti că Veve îi spusese că tata se întorcea câteodată acasă beat. Poate că şi tonul, dacă nu şi substanţa discuţiei, privirea intensă şi scăpărătoare, până şi coloritul prea îmbujorat al obrajilor cărnoşi denunţau obiceiul, alcoolului.

Se întoarse cu două cărţi, una groasă şi cealaltă foarte subţire: i le arătă lui Emilio. Dar înainte de a le privi titlurile, acesta văzu că mâinile butucănoase ale vatmanului tremurau.

— Pun rămăşag că dumneata nu le-ai citit, spuse râzând vatmanul. Şi lăsă pe masă cele două cărţi. Erau

---

[95] ...că dumneavoastră vă transferaţi în capitala noastră pentru o anumită perioadă... succes! Dar nu plecaţi urechea la prostănacul care e acolo (la Roma), dacă mai vreţi să beţi vreo sticlă de vin dulce la mine acasă. (piem.)

[96] Soţiei mele îi e mereu teamă că vorbesc prea mult... Dar eu mă întreb: nu de asta am ajuns aici, tocmai pentru că tuturor nevestelor şi tuturor mamelor din Piemont, ca şi din Sicilia, le e teamă că soţii lor şi fiii lor vorbesc prea mult? (piem.)

[97] ...vorbe goale: mai mult aşa ca să vorbim. Teama soţiilor noastre nu e motivul laşităţii noastre: este pur şi simplu consecinţa, ca şi atâtea altele, a sclavismului nostru economic. (piem.)

Capitalul şi *Manifestul,*

— Nu, admise Emilio,

— Păcat, păcat, de ce, vezi? — Mai ales *Capitalul*... eu citesc, îl citesc... dar pentru mine, mărturisesc, e prea dificil. Trebuie să ai o anume instruire, Ve*ve a l' à lezù'l* Manifesto. *I giürerìa ch' a lu capiss mei che mi*[98].

— *Nujus, ma giüst*[99], fu sentinţa veselă a Vevei: şi sări în picioare, privind cu coada ochiului micul ceas: cureluşa de piele albă, strânsă în jurul rozului deschis şi al venelor albăstrii ale încheieturii, asupra căruia Emilio, după un an întreg, nu-şi putea arunca încă privirea fără să se emoţioneze. — *A l' é mej ch' i'nduma s' i vuluma ancura vëde quaicosa d' ilüminassiun...*[100]

Vatmanul mişcă arătătorul dojenindu-şi fata cu o gravitate bufonescă:

— *'Na fumna* di idee moderne, *cuma ch'it ses ti, a duvria nen mustré interesse për le varie* manifestassiun *d' na festa religiusa*[101].

— *N' autra pì bela*, replică, glumeaţă la rândul ei, mama. *Adess ün a fa mal anche s'a seurt për andé a vëdde l' illüminassiun d' la Cunsulà. Chi ch' a lu dis*?[102] Marx, tot Marx?

Vatmanul răspunse, zâmbindu-i lui Emilio:

În ziua în care şi femeile vor învăţa să raţioneze, atunci vom fi într-adevăr liberi. *Mi i lu vedrai nen, cul dì. E ti gnanca: sagrinte nen, Mariëta. Ma chiel, sì, monsù Almeno ij lu augüru*[103].

---

[98] Veve a citit *Manifestul.* Aş jura că ea a priceput mai bine decât mine. (piem.)

[99] Greu de citit dar just. (piem.)

[100] E mai bine să mergem dacă vrem să mai vedem ceva din iluminaţii. (piem.)

[101] O femeie cu *idei moderne* cum eşti tu, ar trebui să nu arate interes faţă de diferitele manifestaţii ale unei sărbători religioase. (piem.)

[102] Ia te uită... Acum face rău şi dacă iese să vadă iluminaţiile Consolatei? Cine a mai spus şi asta? (piem.)

[103] Eu n-am să apuc să văd ziua aceea. Şi nici tu : nu te îndurera, Marieta. Dar dumneata, da, domnule. Cel puţin eu îţi urez,., (piem.)

În întreaga sa copilărie, în seara ajunului sărbătorii, Emilio ieşise să vadă iluminaţia cu toată familia: tata, mama, unchii, mătuşile şi verii. Avea o amintire foarte clară. Mergea cu mâna în mâna unuia dintre cei mari. Pe strada Padului, cât era de lungă, despărţiturile dintre palate, cornişele, ramele ferestrelor, ferestrele şi mansardele, ieşeau în relief şi erau punctate de nenumărata vibrante flăcărui verzi, albastre, roşii, galbene. O aruncătură de ochi în piaţa Castello: toată partea dinspre stânga, cu lumini albastre şi galbene; toată partea din dreapta, adică Academia Militară, Reşedinţa, Prefectura, Arsenalul, Palatul Regal, Palatul Chiablese: cu luminile stinse, nici mai mult nici mai puţin decât în oricare altă seară. Era doar o solemnitate religioasă, şi întunericul acela era polemic: între Papalitate şi Statul italian, din 1870, mai continua încă disputa. Reîncepeau luminile de îndată ce se intra pe strada Palazzo di Città, şi străluceau până la Sanctuar. Acela era vechiul oraş Torino: cărărui drepte şi înguste între casele foarte înalte, şi, de obicei, negre ca pereţii de stâncă la munte, în nopţile fără lună; dar în noaptea aceea erau luminate cu pete, cu nimburi, cu dungi, cu monograme ale numelui Maria, de o infinitate de lumini de sticlă de toate culorile. Vechile ziduri, cu tencuiala scorojită, cu spărturi, cu pete de igrasie, cu fierul ruginit al balcoanelor mici baroce, toate acestea cât şi alte stricăciuni erau dezvăluite brusc de neobişnuitele reflexe aprinse care le căutau şi le descopereau peste tot, chiar şi sub întunecata proeminenţă a cornişelor, şi chiar mai sus, pe olanele deasupra cărora cresc licheni şi aleargă pisicile, în jurul mansardelor decorate cu muşcate şi cu alte semne de nobleţe psihică şi sărăcie.

Piaţa Palazzo di Città, strada Milano, strada Corte d’Appello, piaţa del Carmine: mulţimea însufleţită, lumina şi fantezia decorărilor creşteau pe măsură ce se apropiau

de Sanctuar. Totul palpita, cu infinitele flăcărui, într-o voluptate sfântă, într-o jubilare absurdă: de parcă bucuria şi virtutea s-ar fi armonizat ca prin farmec: de parcă libertatea, noutatea şi bizareria ar fi fost binecuvântate: de parcă ordinea ar fi fost distrusă sau întoarsă pe dos. Copilul care trebuia să doarmă în pătucul lui la ora aceea, în oricare altă seară a anului, iată că nu numai că era admis să se plimbe prin oraş, ci chiar invitat să laude spectacolul, să se complacă în acea atmosferă, să se distreze, să se bucure de acea sărbătoare şi el!

Cupolele bisericii Consolatei erau un triumf – uşor dezamăgitor din simplul motiv că se ajunsese la cel mai înalt grad – de iluminaţie; nu te mai puteai aştepta, după asta, să vezi o altă clădire mai frumos şi mai mult luminată. Era maximum, era sfârşitul.

În interiorul templului, însăşi evlavia părea că sărbătoreşte seara aceea: sau, cel puţin, nu mai avea nimic trist sau plicticos. Lumea mergea discutând cu glas tare între pereţii scânteietori şi tapisaţi cu miriade de *ex-voto;* se opreau râzând ca să se uite mai atent la câte una; paşii răsunători pe marmură. Nu se rugau; cel mult, câte o rugăciune scurtă, grăbită şi distrată. Ca să îngenunche, lumea nu avea spaţiu. Ca să-şi facă semnul crucii luând din apa sfinţită trebuiau să stea la coadă, de aceea mulţi renunţau. Ocoleau templul cu inima uşoară: totuşi, ieşeau din el fără remuşcări. În sfârşit, se gândeau, nu se ştie de ce, că dăduseră o raită prin paradis. Şi în paradis, desigur, din moment ce ajungi, nu mai e nevoie să mai faci pe evlaviosul.

Ceva din această fericire, specifică întru totul acelei seri, rămăsese în sufletul lui Emilio. Nu astfel şi în cel al Vevei care nu vedea decât pitorescul sărbătorii, deoarece primise o educaţie foarte puţin religioasă.

Au luat tramvaiul şi au coborât în piaţa Castello. Au continuat să meargă pe jos pe strada Palazzo di Città. Veve, dezinvoltă, se sprijinea de braţul lui: cu naturaleţe,

iar, când era nevoie să treacă printre o mulţime mai densă, se strângea lângă el. Şi Emilio avea un sentiment ambiguu, de plăcere şi totodată de durere, de vanitate satisfăcută şi de teamă.

Alături de Veve, i se părea că se bucură din nou de încântarea de pe vremea copilăriei, în mod diferit, dar nu mai puţin intens profanatoare: era mândru că e văzut la braţul unei fete atât de frumoasă. În acelaşi timp, se temea de răutatea părinţilor sau a cunoscuţilor care l-ar fi văzut mai mult ca sigur. Şi dacă, la reîntoarcerea de la Roma, în primăvara următoare, împotriva oricărui calcul al părinţilor lui, s-ar fi căsătorit cu ea? N-ar fi făcut bine? Nu avea dreptate Serra, când spunea că nicăieri nu avea să mai întâlnească o fată atât de scumpă, atât de îndrăgostită? Şi dacă, de exemplu, Veve ar fi fost soţia lui, în clipa aceea s-ar fi simţit mai puţin fericit?

Dar a doua zi pleca la Roma. Nu ştia nimic în legătură cu propriul său destin. Fericirea lui din seara aceea era poate datorită siguranţei iminentei plecări: fericirea vagabondului sau a călătorului, supremă şi sfâşietoare, care închide în ea un regret şi pare aproape pierdută în timp ce o are: dar care, prin compensaţie, nu angajează viitorul şi nu oprimă libertatea.

De data aceea, Veve obţinuse permisiunea de a veni acasă după miezul nopţii. Ajunşi în piaţa Consolata, după cum li se întâmplă tuturor, în prima clipă tresăriră, oprindu-se în faţa exploziei luminoase a cupolelor şi a faţadei. Emilio înconjură, în mod instinctiv, talia robustă a Vevei, şi se gândi la bucuria violentă care-l mai aştepta încă, în curând, în atelierul lui Serra. Cuprins năvalnic de o închipuire senzuală, neglijă datoria, pe care o simţea totuşi, de a nu o amăgi pe fată, de a nu-i mai da niciodată nici cea mai mică speranţă. Suiau scara Sanctuarului. O strânse şi mai tare şi-i murmură:

— Ai vrea să ne căsătorim în biserică?

Smucindu-se, Veve se descătuşă de îmbrăţişarea lui

Emilio şi-i răspunse dură şi serioasă:

— Ştii prea bine că asta nu va fi niciodată, dar se corectă imediat: imediat îşi regăsi forţa de a râde. Oricum, în biserică, nu. Gândeşte-te puţin la tata.

— Gândeşte-te puţin la ai mei.

— De ai tăi *me ne sbatto i ciappi*[104], continuă Veve, pe un ton scăzut; chiar în clipa aceea intrau în biserică.

Mulţimea înţesa marele, unicul spaţiu, de formă ovală. Cupolele, altarul cel mare, absida formau o imensă masă fluidă sclipitoare de beculeţe, de lumânări aprinse, de aurărie şi de flori. În centru, un mic dreptunghi întunecat; venerata şi miraculoasa imagine a Fecioarei Consolata.

— Dar tu, tot crezi puţin, nu? — insista Emilio.

— Mi? Te, forse. Mi, 'gnanca' na frisa[105].

— Nu-i adevărat, spuse Emilio pe un ton glumeţ.

Dar era aproape convins că nu greşeşte: în fond, chiar dacă nu se ducea la slujbă duminica, Veve trebuia să creadă.

— Ce dovadă vrei? — întrebă fata, oprindu-se brusc în mijlocul naosului central în lentul fluid al mulţimii, fixându-l pe Emilio direct, cu ochii ei albaştri şi scânteietori, identici cu cei ai tatălui său.

— Nu sunt dovezi… Las-o baltă, – şopti Emilio, uşor speriat.

— Ba da, sunt dovezi. Uite: să înjuri din obişnuinţă este şi asta o formă de credinţă: când lucrurile merg pe dos, unul începe să se răfuie cu Dumnezeu, Cristos, Maica Precistă şi tot restul sfinţilor. Prin urmare, a înjura din obişnuinţă e stupid, şi nu-mi place. Tata nu înjură niciodată de sfinţi. Dar ca dovadă că nu cred, da. Uite… Se opri văzând că Emilio păleşte. — Te impresionează, nu? Şi apoi, tocmai aici în biserică, nici n-ar fi de bun gust.

— Vino, o îndemnă Emilio, luând-o de braţul robust şi rotund. Vino, hai să mergem, să luăm un taxi.

---

[104] puţin îmi pasă (piem.)

[105] Eu? Poate tu. Eu niciun pic. (piem.)

— Nu, dragul meu, e zadarnic, îi spuse Veve fără să se mişte. Acum ochii îi scăpărau de maliţie şi mai intensă. Să mergem la Peppino să luăm o îngheţată şi atât. Da, e inutil să faci mutra asta. Ce vrei? E destinul. Tu pleci, şi eu, chiar azi, se întâmplă să nu pot.

Era acolo, în faţa lui, cu rochia ei de percal roşu: era la câţiva centimetri: încă o mai strângea de subţioară; dar era departe, se îndepărtase brusc, poate pierdută pentru totdeauna, în negura lunilor, a anilor, a vieţii. Emilio îşi spusese că în acea seară, pentru ultima oară, mai puteau fi încă fericiţi împreună. Acum se gândi că ultima oară aparţinea trecutului. Şi ea, ea râdea; poate că se gândea la acelaşi lucru: dar ea râdea, încheind:

— Ce glumă stupidă, nu?

Cine ştie, poate că era chiar o glumă: o născocire a ei, din orgoliu, din răzbunare, şi de teama de suferinţă. Nimic mai uşor. Încă din prima clipă, Emilio avu o îndoială.

Şi avea să rămână cu această îndoială. N-au mai luat niciun taxi. Merseră alene până în piaţa Solferino, se aşezară la Peppino: şi luară cea mai melancolică îngheţată din viaţa lor. Veve, din când în când, încerca să glumească. Dar în mod fatal, orice aluzie, fie şi pe departe, la tot ceea ce mai bine de un an îi distrase şi-i încântase, avea ceva funebru, rămânea fără ecou, lăsându-i mai tăcuţi şi mai trişti ca înainte.

Momentul de adio a venit pe strada Segurana. Acum fusese şi sus în casă, la ai ei, nu mai exista niciun motiv să n-o însoţească până la poartă. Se sărutară îndelung, dar nu cum s-ar fi aşteptat Emilio. Era, cel puţin pentru el, un sărut cu totul diferit de cele de până acum. Pentru prima dată, nu era un sărut între doi amanţi, ci apropiat celui dintre frate şi soră, între tată şi fiică, sau între fiu şi mamă, un sărut serios, pur, melancolic, ca între doi prieteni sau ca între soţ şi soţie.

O privi în ochi, văzu că-i râdeau ca totdeauna şi nu i se păreau prea emoţionaţi. El, în schimb, şi-i simţea plini de

lacrimi; şi, între timp, i se urcă un nod în gât; făcu un efort teribil ca să nu cedeze. Veve îşi dădu seama şi îi spuse cu un accent practic, blând şi ferm:

— Doare puţin, dar vei vedea că trece imediat. La revedere, eh?...

Şi dispăru ca prin farmec în spatele porţii.

Strada Segurana, cu pietrişul şi traversele ei de piatră pătrată mare, pustie, luminată de câteva lampioane, străjuită de case joase şi ziduri de grădiniţe, cobora până în bulevardul Casale. Acolo, pe fundalul negru al parcului Michelotti, trecu un tramvai roşu. Zgomotul lui se îndepărtă repede: încetă la prima staţie, reveni, se îndepărtă. Emilio asculta, încă încremenit, în faţa porţii. Acum se aşternuse liniştea şi, dinspre Collina din spatele lui, cântecul fericit şi disperat al privighetorii. Briza nocturnă purta parfumul suav, misterios, voluptos al teilor.

Pleca cu un *wagon-lit.* La Porta Nuova veniseră tata şi mama să-l salute, emoţionaţi dar radiind de bucurie, şi un grup de prieteni şi colegi: printre alţii, Serra, Ferrua, Rousset, Ettore Cuomo, care, vrând parcă să-i anticipeze cealaltă Italie în vreun fel, continuau să-i strige, de pe peron:

— Drum bun, *don Emi!* Drum bun! — şi neobişnuitul accent era de ajuns ca să înveselească toată lumea din jur şi să întunece totuşi sub vizierele lor lucioase frunţile hamalilor torinezi pentru care, pe vremea aceea, orice plecare din oraş însemna, fără îndoială, ceva serios.

Rousset îi dăduse un bilet pentru doamna Calandra, viitoarea lui soacră: deşi îi scrisese despre Emilio. De altfel, de la o zi la alta, avea să fie şi el la Roma. În fond, era o plecare ca oricare alta.

Nu, nu era o plecare ca oricare alta. O înţelese în ultima clipă, după ce trenul era în mişcare, când văzu grupul de prieteni care-i zâmbeau: Serra cu duioşie, Ferrua cu

inteligenţă, Rousset cu şiretenie; Cuomo continua să strige, mama plângea şi-şi agita batista de dantelă, tata îşi ridicase pălăria de pai, fără s-o agite, ca un semnal de suprem avertisment: grupuşorul care începea să se micşoreze, să se micşoreze din ce în ce mai iute: şi mai înainte de a dispărea cu totul din ochii lui, îi şi dispăruse din inimă fiindcă în inimă îi pătrundea viitorul, cu muzica lui confuză şi furioasă, de aur, de noapte, de libertate.

5

DOAMNA CALANDRA SE PREGĂTEA să se ducă la teatru: era o ceremonie spectaculoasă şi voluptoasă: Emilio o întrevăzuse de mai multe ori, dar continua să fie fascinat.

El îşi petrecea zilele la Biblioteca Senatului; dimineaţa, de la nouă şi jumătate la unu şi jumătate, şi după-amiaza, de la patru la şapte.

Ore dure de lucru asupra manuscriselor; osteneala transcrierilor; monotonia întreruptă doar de momentele de rătăcire, care-l cuprindeau înainte de a descifra pasajele dificile şi, după aceea, de modestul orgoliu de a fi reuşit să le descifreze. Însemnele longobarde ridicau frecvent probleme: pentru a le putea rezolva îşi improvizase, fie chiar şi limitându-se la primul ev mediu, o oarecare experienţă paleografică.

Şi drumul lung şi lent cu tramvaiul: numărul 13 de la Pant'heon la Porta Pia, numărul 9 de la Porta Pia la Sant' Agnese. Tristeţea de a străbate Roma de patru ori pe zi şi de a învăţa să cunoască iarna aceea, proclamată de toţi blândă, dar considerată de el doar o nesănătoasă, exasperantă alternativă a sirocolui sau a vântului de nord; o călduţă ploaie vâscoasă, ger penetrant şi orbitor. Chipurile pe care le vedea în jurul lui, şi atât de bine în tramvai, chipuri de funcţionari, de servitori, de mici burghezi, paloarea lor, obtuzitatea lor impenetrabilă luminii oricărei idei noi sau îndepărtate, resemnarea lor

neştiutoare, satisfăcută, îngâmfată, de cetăţeni sau de locuitori ai urbei eterne. Şi cadenţa vlăguită şi agresivă a limbajului lor, care le exprima atât de bine îngâmfarea. În fond, ar fi trebuit să simtă pentru aceşti romani numai milă; dacă, nesigur de propriul lui viitor, considerându-se condamnat la un exil, nu ar fi fost plin de ranchiună şi refractar oricărui alt sentiment...

Cobora din tramvai cu o staţie mai înainte de Sant' Agnese. Câţiva paşi pe jos pe bulevardul secundar, umed şi pustiu, paralel cu strada Nomentana. Suia din nou pe strada Guattani. Era spre sfârşitul zilei, şapte şi jumătate seara; ora când pentru atâţia oameni, în toate oraşele lumii, se umplea paharul amărăciunilor cotidiene; ora când nu numai pribeagului i se strânge inima în conştiinţa neprevăzută, îndurerată şi de nelecuit a inutilităţii vieţii. Emilio credea copilăreşte într-o disperată nostalgic a porticurilor din piaţa Castello. Visa vitrinele lui Baratti şi Mulassano: plimbarea distinsă şi cordială a torinezilor: şi pe Veve, cu pasul ei zvelt, sprinten, venindu-i în întâmpinare, în lumina roză care cuprindea Galleria Subalpină. Aici, în schimb, un oraş fără porticuri şi fără o societate: o multitudine de familii solitare, necomunicative, seară de seară, retrase fiecare în dubioasa căldură a propriei locuinţe, platnice a sticlei de jumătate de litru şi a precocelui şi foarte lungului somn. Luni de ploaie şi de vânt, iarnă neştiutoare de ceaţă şi zăpadă.

Grădiniţele lucioase şi proaspete de *pitosfori*[106] negri; de-a lungul străzii Guattani, lăsau să cadă picături vâscoase pe trotuarul din lespezi de ciment. Emilio îşi scotea cheia *yale* mai înainte de a ajunge la poarta de fier, se pregătea din timp, nerăbdător să intre din nou în refugiul lui.

Îşi petrecuse vara într-o pensiune din strada Arenula, care avea singurul avantaj de a fi foarte aproape de

---

[106] plante agăţătoare cu frunze vâscoase. (n. tr.)

Senat. În sfârşit, la jumătatea lui septembrie, fusese primit de doamna Calandra, viitoarea soacră a lui Rousset. Irosea, cu tramvaiul, aproape trei ore pe zi. În compensaţie, stătea într-o vilişoară plăcută, înconjurată de o grădină, şi de grădinile vilelor vecine. Era singurul în pensiune, tratat ca în familie pentru o sumă cu puţin superioară celei pe care o plătise pentru domiciliul infect din strada Arenula. Şi avea o cameră spaţioasă, primitoare, elegantă, mai retrasă, dar la etajul unde erau şi camerele doamnei Calandra şi a fiicei ei, Elena, logodnica lui Rousset. Doamna Calandra nu îl luase în pensiune din interes: ci ca o gentileţe faţă de prietenul viitorului ei ginere, şi pentru că ea, ea femeie vorbăreaţă, veselă, expansivă, avea oroare de singurătate şi o extremă plăcere de companie, mai ales la masă.

Elena, într-adevăr, lipsea mai totdeauna. Venea câteodată să-şi vadă mama: dar Emilio, după luni de zile de când locuia acolo, pe strada Guattani, încă n-o întâlnise. Elena nu se lăsa văzută: rămânea, în mod misterios, închisă în camera ei de unde nu ieşea nici la masă. Emilio ştia de la slujnică de „sosirea domnişoarei”. Auzea, într-adevăr, câţiva paşi, un zgomot, dinspre camera de alături. O zi sau două mai târziu, tot din aceeaşi sursă, afla că „domnişoara plecase”. Se dusese la Torino, se pare, sau la Capri, la Aix, la Santa Margherita: invitată de prieteni, sau într-o croazieră sau poate într-o clinică: fiindcă era bolnavă de nervi; aşa, cel puţin, îşi închipuia Emilio că a înţeles dintr-o fugitivă, sibilină mărturisire a lui Rousset, şi, din rarele şi scurtele aluzii ale mamei.

Emilio lua masa singur cu vârstnica doamnă Calandra. Perspectiva acestor *tête-à-tête*-uri, de două ori pe zi şi timp de atâtea luni, îl făcuse să şovăie puţin, mai înainte de a accepta propunerea lui Rousset: dar, spre plăcuta lui surprindere, îşi dăduse imediat seama că era vorba de temeri neîntemeiate, conversaţia şi compania doamnei

Calandra fiind, împreună cu scurtele bucurii ale inteligenţei pe care i le rezervau hârţoagele longobarde cu ghicita lectură a pasajelor mai subtile, o consolare a exilului său roman.

Doamna Calandra era văduva unui amiral, rudă îndepărtată a faimoşilor Davide şi Edoardo Calandra, sculptorul şi scriitorul: mici bronzuri care reproduceau operele primului, cărţi legate ale celui de al doilea erau împrăştiate peste tot, câte puţin, în vila de pe strada Guattani. Doamna Calandra era torineză şi, deşi locuia la Roma de peste douăzeci de ani, deşi îndrăgea sau spunea că îndrăgeşte Roma, clima şi mediul roman cu o dragoste profundă, deşi ura sau spunea că urăşte Torino, clima şi mediul torinez, deşi ostenta adoptarea accentului şi modului de a vorbi roman, era, poate, dintr-o reacţie inconştientă, o imagine veselă şi glorioasă a oraşului Torino: un concentrat la Roma, dintr-un Torino aristocrat, burghez, artistic, flecar, ironic: un Torino în sticlă, care avea pentru Emilio o delicioasă, balsamică savoare de *fin de siècle.*

Vila de pe strada Guattani era prin urmare adăpostul sigur, refugiul nostalgic şi surâzător al zilelor lui triste: de aceea, mai ales seara, de îndată ce cobora din tramvai, pipăia cu o nerăbdare aproape senzuală micuţa cheie *yale.*

Apoi, când ajungea în faţa porţii de fier, vedea toate ferestrele vilei strălucind de lumină: la subsol, la parter, la primul etaj; şi în spatele perdelelor agitaţia umbrelor iuţi; şi auzea clinchetul clopoţelului din casă, glasuri şi chemări şi mici strigăte; atunci ştia că în seara aceea doamna Calandra se va duce la teatru, şi contopea melancolia unei mese solitare (doamna Calandra avea să mănânce în oraş după spectacol) cu savoarea bucuriei şi a încântării lascive a unor tablouri în stilul lui Boucher.

În salonul de la parter, bătrânul amant al doamnei Calandra, doctorul Bonansea, aştepta. Ca să nu-şi

şifoneze fracul şi cămaşa scrobită, se plimba cu paşi lenţi printre mobilele aurii, înainte şi înapoi pe covoarele moi de Bukhara: se apleca vrând să lase scrumul ţigării lui scumpe de foi în ghiveciul palmierului ornamental de Kentia; se oprea o clipă în faţa fiecărei oglinzi, contemplându-şi propriu-i chip: o faţă mare, palidă, rotundă, cu o frunte înaltă încadrată de cârlionţi viguroşi albi.

Gina, slujnica din Veneto, brună şi cu boneţică şi şorţuleţ cu broderie englezească, legănându-şi şoldurile, cobora iute pe scara de lemn, lua din nişa micului ascensor intern un misterios ibric ce fumega, suia iute din nou scările, intra iar în dormitorul sacru al doamnei; şi Emilio, din palierul semiîntunecat, prin două uşi deschise, într-o lumină ca de magneziu, surprindeţi o viziune a vârstnicei doamne, seminude, înfăşurată până sub subţiori într-un proaspăt şi alb prosop, umerii plini şi foarte albi, cărora le contrasta părul negru ca pana corbului, tăiat în stil bebè.

Suia scările şi bucătăreasa, să dea şi ea o mână de ajutor. Emilio, urmărind din camera lui paşii aceia grăbiţi, glasurile, îşi închipuia scena ultimelor pregătiri: Gina şi bucătăreasa strângeau în corset bătrâna carne pudrată, legau şireturile sandalelor argintii, îi puneau cu delicateţe rochia. Apoi bijuteriile, parfumul, mănuşile de piele fină *glacés...* Se făcuse ora mesei: Emilio cobora, dând din nou în salon de maturul amant. Puţin după aceea, apărea doamna, cu generoasele forme înfăşate în paiete albastre şi strălucitoare; la loburile urechilor, pe jumătate ascunse de virgulile mari ale şuviţelor de păr negru, safire şi briliante; în jurul gâtului, neted fără o zbârcitură, un colier de briliante care se termina, pe sânul ei plin, cu un safir mare *cabochon.*

Emilio o privea încântat, aproape emoţionat, fără să înţeleagă bine care era cauza propriei lui emoţii şi admiraţii. Doamna Calandra avea cincizeci şi cinci sau

şaizeci de ani. Oarecum mititică, şi cam grasă, cu glezne subţiri, picioare frumoase, mâini frumoase, foarte frumoşi umeri şi braţe, ochi de culoare închisă şi scânteietori de maliţie, părul vopsit; în orice caz, şi lăsând deoparte vârsta, frumuseţea ei nici nu putea fi comparată cu cea a Vevei. Prin urmare, ce anume avea ea, atât de fascinant? Poate un ciudat amalgam, pe care Emilio îl întâlnea pentru prima oară, de conformism şi lipsă de prejudecăţi, de senzualitate şi cerebralism. Doamna Calandra, evident, prefera să trăiască la Roma şi nu la Torino, deoarece la Torino nu s-ar fi putut bucura în nicio măsură şi în niciun fel, nici chiar cu maximum de precauţie, de libertatea sau de viciile pe care şi le acorda fără rezerve la Roma; să primească în propria-i casă şi în propria-i cameră, până noaptea târziu, pe bătrânul doctor Bonansea şi pe alţi amanţi, să iasă cu unul şi cu altul la teatru, să se lase văzută în compania lor la restaurante elegante şi mai puţin elegante. Pe de altă parte, impulsul ei tainic spre plăcerile extraordinare pe care le găsea în libertate sau în viciu, şi în inepuizabilul entuziasm pe care-l avea în viaţa ei romană, era tocmai gândul că la Torino toate acestea i-ar fi fost interzise, şi că prietenele ei rămase la Torino o invidiau fiindcă stătea la Roma.

Când, după ce rămăsese văduvă la treizeci şi cinci de ani, „descoperise” Roma, când cumpărase vila din strada Guattani, unde locuia nouă luni pe an (în iulie se ducea la Viareggio, august şi septembrie la castelul ei din Quarà, în Canavese), doamna Calandra avusese senzaţia exactă că intrase în vacanţă: o vacanţă unică şi enormă care avea să fie lungă cât însăşi viaţa ei. Atribuia Romei această putere miraculoasă de a transforma viaţa în vacanţă, şi nu-şi dădea seama că, într-un anume sens, ar fi trebuit să mulţumească oraşului Torino.

Desigur, la Roma ea cunoştea mai puţine persoane decât la Torino, Roma era mare, era împrăştiată, frecventată de turişti, artişti, străini, politicieni, clerici.

Roma era un oraş fără plimbări obligate şi locuri fixe de întâlnire. Totuşi, îngăduinţa romană era în mod substanţial o negare a conformismului torinez: o eliberare de rigiditatea obiceiurilor torineze: era o vacanţă, da, dar o vacanţă de la Torino totuşi.

Puţinele doamne din burghezia romană, pe care le cunoscuse, fiice ale unor părinţi stabiliţi la Roma pe la sfârşitul secolului trecut, sau mai înainte chiar, nu credeau necesar şi nici posibil, nu doreau şi nu îndrăzneau să considere şi ele Roma ca pe o vacanţă. Să se distreze la Roma, cum făcea ea, nici nu visau măcar.

Oare acest zâmbet de vacanţă, rătăcitor pe buzele subţiri şi strălucitor sub pleoapele grele ale doamnei Calandra, îl fascina pe Emilio? Sau îl fascina bogăţia, care, numai ea, îi putea permite doamnei Calandra o astfel de viaţă? Prin educaţie sau prin propria sa fire, Emilio era destul de convins de importanţa banului: s-ar fi spus că tatăl şi mai ales mama lui nu-l învăţaseră altceva! Dar, trăind sub acelaşi acoperiş cu acea bătrână încântată de ea însăşi, pătimaşă şi senină, ce iubea viaţa şi se bucura de ea, graţie banilor pe care-i avea, ghici escapadele ei nocturne, cel puţin bisăptămânale, şi ritualele ei ocupaţii din timpul zilei – maseuza, cosmeticiana, manichiurista, pedichiurista – asistând la ceremonialul plecărilor la teatru, văzând acolo, cu propriii săi ochi, bijuteriile care păreau să-i redea valoare, încărcând cu energie carnea ei flască şi istovită: ce alt scop, se întreba Emilio, şi-ar fi putut propune lui însuşi în viitor, ce altă ambiţie ar fi putut, în mod raţional, să nutrească, mereu şi mereu mai mult, dacă nu tocmai bogăţia?

Iată, în uşă apăru Gina: ţinea strâns în mâini, lipită de piept, blana de hermină. Doctorul Bonansea tocmai desfăcuse o sticlă de Moët & Chandon şi turna în potire, închinau paharele.

Doamna Calandra apăsă arcul care făcu să se deschidă căpăcelul cu mici briliante şi safire al ceasului de la mână:

— Vai de mine, ce târziu e! – exclamă ea cu un accent specific roman, cu glasul uşor răguşit, de *baccarat* spart şi litera „r” ştearsă. Ce târziu e! N-am timp nici să-mi beau şampania. Şi să bei grăbit face rău, nu-i aşa, doctore?

În public, fără a greşi vreodată, tuturor amanţilor le vorbea în termeni de politeţe: dintr-o cochetărie maliţioasă, ca „stil”, mai ales dintr-o obişnuinţă care era atunci cu totul în afara modei, dar foarte răspândită pe vremea tinereţii ei.

Doctorul o aprobă dând din cap:

— În toate e bine să fii cumpătat. Şi totdeauna trebuie să ajungi târziu la teatru ca să fii şi mai admirat.

— Stupid! — râse doamna Calandra. Mai bău încă o sorbitură, apoi adresându-se lui Emilio: Ascultă, Viotti, iartă-mi francheţea: dar nu pot să suport să irosesc şampanie originală; dat fiind cât mă costă o sticlă! Termin-o dumneata; dacă îţi face plăcere... Şi înmânându-i cristalul, îi trimise tânărului, de sub pleoapele-i greoaie, o ochiadă furişă, adâncă şi vâscoasă.

Nu rareori Emilio se simţea privit în acest fel de doamna Calandra: când se ridicau de la masă, şi el o ajuta să dea la o parte scaunul; când treceau în salon, şi el îi aşeza câte o pernuţă la spate, în dreptul şalelor, pe fotoliu; când din raftul unde erau aliniate albumele albastre sau bordo cu ornamentaţiile aurite ale casei *His Master’s Voice,* se întorcea ca să asculte sau să sugereze el însuşi un disc; când, la sfârşitul concertului şi al conversaţiei, pe palier, el îi săruta mâna urându-i noapte bună; sau chiar fără nicio ocazie şi niciun contact. Şi ochiada aceea întunecată şi catifelată, neaşteptată, adâncă, serioasă, contrasta atât de mult cu restul atitudinii joviale şi glumeţe a doamnei, încât Emilio era tulburat de fiecare dată.

Doamna Calandra îşi dădea seama. Acum se gândi că-l jignise chiar. Senzualităţii ochiadei i se adăugase în mod

irezistibil şi instinctul ei de economie. Vru să repare:

— Ba chiar, Viotti, ştii ceva? Bea dumneata toată sticla; termin-o dumneata la masă, ce Dumnezeu!

Nu era generozitate, şampania odată deschisă trebuie băută imediat. Emilio ştia asta; şi mulţumi cu un zâmbet forţat, care, fireşte, nu i-a scăpat doamnei, dar de care, tot atât de firesc, nu i-a păsat.

Gina a însoţit-o pe doamnă şi pe doctor până la maşină. Apoi a intrat în casă. Emilio, care se şi aşezase la masă, îi arătă sticla de şampanie:

— Termin-o dumneata cu bucătăreasa.

Gina se îmbujora;

— O, nu, nu.

— De ce? E şampanie franţuzească, bună, cincizeci de lire sticla: fiecare pahar, peste cinci lire. Să nu-mi spui că nu-ţi place şampania?! Şi vorbindu-i astfel o atinse cu o palmă pe şold,

Gina răspunse cu altă palmă uşoară. Era jocul lor obişnuit, de îndată ce rămâneau singuri în casă, fără doamnă.

— În schimb e chiar aşa. Şampania, dacă chiar vreţi să ştiţi, îmi provoacă greaţă. I-o duc bucătăresei.

Luă cu un gest vulgar sticla şi se îndepărta legănându-şi şoldurile. Emilio rămase privind-o îndelung; se gândea la Veve; se gândea la ceea ce avea să se întâmple ceva mai târziu. Când, după spălatul vaselor, bucătăreasa se va duce la culcare, Gina îi va spune că iese în oraş pentru că are o întâlnire la colţul străzii Nomentana cu un brigadier financiar de la cazarma de alături. În realitate, va deschide poarta de fier, o va trânti apoi cu putere, îşi va scoate pantofii şi va reintra în casă, în camera lui, sus, ca să facă dragoste. Şi ăsta era un joc obişnuit, între ei doi, în fiecare seară când doamna Calandra se ducea la teatru.

Sosi februarie, martie: pretimpuria primăvară romană.

Rousset venea rar, nu mai mult de o seară din trei, patru. Venea să facă o vizită de politeţe, de datorie, viitoarei soacre. Şi totdeauna, la un moment dat, se retrăgea cu ea sau găsea el modalitatea de a-i vorbi în şoaptă. Se întâmplă ca Emilio să nu poată auzi fiind ocupat cu schimbarea foarte rapidă a discului, pentru că „motivul continua”. Dar înţelegea totuşi că Rousset se informa de deplasările şi de sănătatea Elenei.

Logodna lor dura de ani de zile. Căsătoria urma să aibă loc în vară. Dar poate că se iviseră dificultăţi, şi tocmai din partea Elenei. Cel puţin asta era impresia lui Emilio; şi şi-o făcuse din cele povestite de Gina care insista cu laudele faţă de extraordinara frumuseţe a „domnişoarei ei”. „E o prinţesă!” Şi încheia că, după părerea ei, „pictorul” nu merita asemenea noroc. Atunci, Emilio se uita din nou cu multă curiozitate la fotografia mare ovală, semnată Dall’ Armi, sub cristal şi cu ramă de argint, aşezată pe pianul cu semicoadă din salon. Un păr bogat, de culoare deschisă, se descătuşa pe fondul nebulos, în jurul unei frunţi deosebit de înaltă şi amplă. Ochii erau foarte clari şi scânteietori. Buzele subţiri. Cu o mână apăsa pe piept un boa tot de culoare deschisă. Degetele ei subţiri, fine, erau cufundate în penele de struţ. Şi o perlă mare orna inelarul. Atitudinea artificioasă, expresia studiată şi, mai mult, stilul *flou* al faimosului fotograf monden din Torino împiedicau formularea oricărei păreri.

Unul din motivele care-l convinseseră pe Rousset să se stabilească la Roma era că aici locuia logodnica sa. Era destul de ciudat că, tocmai acum, ea rămânea mereu departe de Roma. Cu Emilio, Rousset nu putea ca, din când în când, să nu încerce vreo explicaţie. După ce vorbea, fără altă precizare, despre „tulburări nervoase”, închidea ochii şi ofta adânc:

— Ce vrei, o fată foarte inteligentă. Peste măsură de inteligentă; o s-o cunoşti! Foarte inteligentă şi foarte frumoasă, dar şi foarte încăpăţânată şi foarte timidă.

După părerea mea, nu e cu adevărat bolnavă; ci e doar bolnavă închipuită. Timiditate în faţa vieţii. Se înţelege, ca să facă un pas ca acela al căsătoriei e nevoie de ceva curaj. Sunt convins că după ce ne vom căsători îi va trece tot. Ea, în schimb, susţine că nu se poate căsători până când nu e vindecată. Ce vrei, dragă Emilio, e un chin, o cruce, şi trebuie s-o duc!

Majoritatea serilor, excluzându-le pe acelea când doamna Calandra se ducea la teatru sau lua masa cu vreun prieten, Emilio le petrecea cu gazda, numai ei doi. Treptat, la masă, apoi în salon, ore în şir, între un disc şi altul, se lăsase furat de mărturisiri. Îi povestise de Veve şi de starea lui; voita îndepărtare, aproape o fugă, de la Torino, nesiguranţa în legătură cu propriul său viitor; situaţia financiară a familiei, speranţa moştenirii Sanfront, aversiunea lui de a face cariera de avocat, şi totodată prea puţinul interes pe care-l avea de a deveni un erudit.

Doamna Calandra, tolănită între perne, într-un fotoliu îmbrăcat în catifea galbenă, cu picioarele suple întinse pe o pernă special pusă, asculta cu ochii întredeschişi, zâmbea şi la urmă îl încuraja:

— Nu-ţi face griji, Viotti. Dumneata eşti tânăr, şi viaţa e frumoasă. Vei găsi o soluţie. Sunt convinsă că vei câştiga o mulţime de bani. Uite, nu-ţi fac nici măcar o urare. Sunt sigură că vei reuşi în viaţă. Până una, alta, nu te mai gândi la fata aceea. Dragostea e tot ce-i mai frumos în viaţă. Din partea dumitale ar fi o prostie... Glasul de *baccarat* spart avu o ezitare: neclintită în fotoliu, doamna Calandra îşi ridică lent pleoapele greoaie: ochii ei întunecoşi, catifelaţi, îl fixară pe Emilio, vrând parcă să-l mai cântărească o dată: straniu băiat, se putea sau nu să i se vorbească cu francheţe? sigur că se putea! da! şi râzând cu poftă, exagerând, printre „r-ul” aristocratic, cadenţa romanescă, pe care însă nu reuşea să o imite, reluă:...ar fi stupid din partea dumitale... iartă-mă dacă folosesc o expresie atât de vulgară... ar fi stupid să te

opreşti la prima ospătărie!

La vorbele acelea Emilio simţi o lovitură surdă în inimă. Se gândi la Veve. Pentru prima dată era atacată amintirea ei direct, insultată. Ce trebuia să facă? Cum trebuia să reacţioneze? Dacă se simţea jignit de cuvintele doamnei Calandra de ce să nu se arate jignit? De ce să nu se ridice, să nu se îndepărteze? Sau, cel puţin, de ce să nu tacă? Zâmbi vag, ca şi cum s-ar fi simţit jenat să-şi mai mărturisească încă iubirea lui, şi murmură:

— Înţeleg, înţeleg...

Şi-şi dădea seama că trăise într-o lungă şi comodă iluzie. Din momentul când îi spusese Vevei adio, adică ceva mai puţin decât un an, până cu o clipă în urmă, crezuse că, în ciuda timpului şi a depărtării, dragostea ei putea fi păstrată vie, pătimaşă, nealterată: şi că depindea numai de el, când şi cum voia, s-o reia exact de unde o lăsase. Realitatea părea alta. Cine ştie, poate că-i făcuse mărturisiri doamnei Calandra tocmai ca să aţâţe un jăratec care începea să se stingă; şi, în schimb, grăbise formarea cenuşii. Cum ar fi răspuns cu un an în urmă, dacă cineva ar fi făcut vreo aluzie atât de vulgară la adresa Vevei? În prezenţa lui nimeni n-ar fi vorbit în mod vulgar despre Veve; deci situaţia de faţă nu s-ar fi întâmplat atunci.

Imediat se contrazise. Nu putea fi aşa. Mâhnirea pe care i-o provocase fraza doamnei Calandra fusese pur şi simplu o sondare a sentimentelor lui, şi nimic mai mult. El o mai iubea încă pe Veve şi o dorea mai mult decât pe oricare altă femeie, îi scrisese mereu; de două sau de trei ori pe lună, chiar dacă, din instinct, nu-i mărturisise doamnei Calandra. Şi Veve îi răspunsese mereu. O corespondenţă liniştită, regulată, foarte duioasă; de aşteptare şi de probă.

Chiar în noaptea aceea, de îndată ce avea să fie în camera lui, îi va scrie o scrisoare mai lungă şi mai afectuoasă ca de obicei: Iată: despărţirea lor se apropia

de sfârşit. În mai, Emilio se va întoarce la Torino ca să-şi dea ultimele examene şi să-şi ia diploma de licenţă. Dragostea lui era la fel de mare ca şi anul trecut. Şi mai intensă: trecuse proba. Şi zâmbetul şi „înţeleg, înţeleg” de condescendenţă adresat doamnei Calandra nu însemna nimic, nu trebuia să-l întristeze o firească rezervă, o apărare pudică.

De ce avea el obligaţia de a fi sincer cu doamna Calandra? Era de ajuns să fie cu el însuşi, nu? Şi cu el însuşi era, până la scrupul, până la îndoială. Nu, nu sentimentul lui pentru Veve trebuia să-l îngrijoreze, ci lucrul şi cariera, asta, da.

Între altele, însăşi doamna Calandra tot despre asta începuse să vorbească:

— ... dumneata gândeşte-te acum să-ţi iei licenţa, şi gata. Vei vedea că după ce vei fi licenţiat, totul îţi va părea mai uşor. Mi se pare că îl şi cunoşti pe Golzio? nu? Ei bine, crezi că Golzio nu-ţi va găsi o slujbă? Du-te la el, du-te direct, spontan, fără să mai recurgi la intervenţia nimănui, nici măcar a viitorului meu ginere. Ascultă-mă pe mine, fiindcă-l cunosc pe Golzio foarte bine, de mulţi ani. Fata mea, de altfel, e prietena lor intimă, e de-a casei, foarte prietenă cu soţia lui. Uită-te acolo, ilustrata aceea, pe etajeră. Da, bravo! E semnată şi de doamna Golzio: Reneé. Chiar acum, Elena e invitata lor, în vila de la Santa Margherita. Când dumneata vei fi avocatul Viotti, telefonează-i lui Golzio, vorbeşte cu secretara, cere-i să-ţi fixeze o întâlnire, şi vei vedea...

Golzio, Golzio, Golzio: e cu putinţă să nu mai fie şi altă perspectivă?

Viitorul se profila cenuşiu, inform, stupid, aidoma după-amiezelor acelor duminici de aprilie când sufla şirocoul. Biblioteca se închisese. Teza de licenţă era scrisă aproape în întregime. Se simţea obosit de studiu şi lectură. Până şi compania doamnei Calandra începea să-l plictisească.

Masa de prânz fusese specială şi abundentă. Cu două feluri şi desert. În salon conversaţia lâncezea. Prin perdelele uşoare şi transparente de linò de Madras, încadrate în draperii de damasc, se filtra o lumină palidă: şi aurul şi catifeaua mobilelor, înseşi covoarele, discurile cu simfonii sau canţonete ar fi îndemnat la somn pe oricine, nu însă pe un tânăr de douăzeci şi trei de ani, care, în plus, dormise şi toată dimineaţa până la amiază. Doamna Calandra se retrase în vederea nelipsitei ei sieste. Emilio plecă. Şi afară dădu de aceeaşi atmosferă somnolentă.

Se plimbă prin Villa Borghese, la Pincio. Cerul era atât de orbitor, că nici nu putea fi privit. În albul acela cenuşiu nu reuşeai să deosebeşti forme, fie şi incerte, limite, pete mai închise sau mai deschise. Aerul era călduţ şi vâscos. Simplul act de a respira părea obositor. Cupolele şi terasele galben-cenuşii, cu un general ton nisipos, ici-colo, întunecat înspre culoarea caisei, se aşterneau înaintea privirii lui pe un spaţiu nespus de vast, da, dar nicidecum vag: deoarece, bietele limite care-l înconjurau, întocmai ca marginile joase ale unui lighean plin de bucăţi de moloz, erau de jur împrejur foarte vizibile; la stânga, Gianicolo, cu înălţimile lui modeste, şi Vaticanul, la dreapta, înălţimea ceva mai ridicată, Monte Mario. Nu era o sugerare a depărtării, nu era un pas spre infinit; s-ar fi spus că nu exista vreo speranţă de a pleca de acolo. Oraşul era mare. Poate că şi frumos. Dar era tot acolo, prezent; ca şi cum în afara lui n-ar mai fi existat lumea.

Emilio privea de pe terasa de la Pincio în după-amiaza duminicală, şi se gândea la Milano, la Genova, la Veneţia, la alte oraşe pe care le văzuse; se gândea mai ales la Torino; şi-şi dădea seama că numai Roma avea acel aspect exclusiv, imobil, neschimbător, centralizat, asemănător unui mare penitenciar pe care condamnaţii la muncă silnică şi-au închipuit că-l transformă în lumea întreagă şi pentru toate timpurile; sau în ceea ce, pentru

toate timpurile şi pentru lumea întreagă, merită să fie cunoscut.

În interiorul abisului rotund, jos, în piazza del Popolo era traficul trăsurilor, al pietonilor, al tramvaielor, al câtorva maşini; viaţă împrejmuită şi îngrădită de dubla *exedră,* de bisericile gemene cu cupolele lor cu olane plumburii, cu poarta monumentală, scări şi rampe pierzându-se între statui, balustrade, imense coroane de pini, cu un efect foarte evident şi amplu de graţie, de armonie, de supremă frumuseţe: şi împreună cu un alt efect, nu mai puţin amplu dar tainic şi misterios, de oboseală, sufocare, anxietate. Poate în trecut, în epoca invenţiei sale, perspectiva aceea spectaculoasă de pietre şi de vegetale avea un alt sens, mai viu, mai vesel: azi, tocmai pentru că era încremenită şi perfectă, părea că încătuşase timpul, concurând şi ea în a da Romei o imagine de temniţă. Bazinul pieţii del Popolo, pe al cărui fund circulau oameni şi vehicule, era ca o minunată dar nu înşelătoare înfrumuseţare a curţii în care se plimbau condamnaţii.

La nord, în umbră, umedul zid al Pincioului dădea în strada Muro Torto. Încă nu avea reţeaua metalică de protecţie, adaptată mai târziu. Locul era în mod depresiv celebru datorită sinuciderilor. *„Perché nun te butii dar Muro Torto?”*[107], era o elegantă variaţie a celei mai faimoase insulte în romanescă. Emilio se aplecă, privind îndelung în jos; nu că ar fi fost tentat de sinucidere; deşi au fost singurele dăţi din viaţa lui când s-a gândit şi la posibilitatea de a se dărui voit morţii.

Îşi pierduse încrederea în propriul său viitor. Nu se simţea destul de inteligent şi nici destul de tare ca să ajungă la ceea ce i se părea singurul scop de dorit. Era, totuşi, destul de inteligent ca să înţeleagă şi ca să sufere din cauza propriei sale slăbiciuni. Niciodată, niciodată; niciodată nu va avea încăpăţânarea şi energia necesară

[107] De ce nu te arunci de pe Muro Torto?

de a-şi croi un drum; încăpăţânarea şi energia unui Golzio, de exemplu! Oricum s-ar fi desfăşurat lucrurile, nu va depăşi niciodată condiţiile modest comode ale vieţii palide de funcţionăraş sau mic profesionist. O iubea pe Veve, desigur: când făcea dragoste cu ea se simţea satisfăcut şi fericit. Dar era convins că o viaţă conjugală cu Veve, fără o improbabilă şi rapidă îmbogăţire, avea să distrugă orice sentiment şi fericire. Astfel fusese educat, astfel era obişnuit să vadă viaţa. Îi privea cu ură şi cu dispreţ pe burghezii cumsecade, pe oamenii din popor, pe militari, pe slujnicile care se plimbau prin Villa Borghese, în aparenţă toţi fericiţi. Îşi spunea că poate într-o zi s-ar fi resemnat să fie ca ei. Fără acea obsesie şi furie a banului, pierzând speranţa unei vieţi de comodităţi şi bunăstare care-l tortura, mai merita să trăieşti? Doar că, foarte probabil, atunci ar fi pierdut şi conştiinţa propriei mizerii; ar fi uitat de ambiţiile de acum; nu ar mai fi preferat moartea, falimentului. Nu era, prin urmare, mai bine s-o sfârşească acum? În fond, ce-i lipsea ca s-o facă?

Viaţa, în inima lui şi în jurul lui era inconsistentă ca un vis. Umbre colorate, mulţimea duminicală; zâmbete şi strigăte prosteşti. Un vis care se putea întrerupe foarte bine; şi care era de ajuns să se întrerupă ca să rezolve orice problemă. Să suferi atroce o clipă, dar după aceea să nu mai suferi deloc. Şi din nou privea în jos, apăsându-şi pieptul de zid, asfaltul cenuşiu dur, gol, de care-l despărţea un spaţiu atât de redus, şi totuşi imens, din moment ce era suficient pentru cel mai lung dintre toate drumurile.

Îi şi venise atunci alt gând: dacă vreodată s-ar fi hotărât să se sinucidă, de ce să nu profite şi de ce să nu aducă un serviciu propriei patrii? De ce să nu moară pentru o idee în care credea?

La biblioteca Senatului, încă de la începutul şederii lui la Roma, cunoscuse un tânăr de vârsta lui, un oarecare Bernardi din Brescia, care studia şi el istoria dreptului. Era

un băiat slab, plăpând, blonduţ, cu sănătatea fragilă. Avea chipul palid aidoma fildeşului; în dreptul umerilor obrajilor apăreau adesea două pete ciudate, înfocate. În rest, expresia lui era deschisă şi zâmbitoare, părând că ar cere şi ar oferi afecţiune. Când ieşea de la bibliotecă, Emilio luase cu timpul obiceiul să meargă împreună cu el o bucată de drum, discutând: şi subiectul mai întâi a fost studiul, dar imediat după aceea, sau aproape imediat (de îndată ce au depăşit precauţiile şi reticenţele, atât de fireşti pe atunci, între cei ce aveau să se teamă totdeauna de trădători şi agenţi provocatori, mai cu seamă la Roma), politica. Bernardi era antifascist mai convins decât Emilio. Nu vedea în Mussolini posibilitatea nici unei salvări şi, încă de atunci, nu avea nicio iluzie în ceea ce privea viitorul Italiei, care, după părerea lui, va fi dezastruos: o declara fără şovăire, şi totodată fără a-şi pierde nicio clipă cumpătul, blândeţea, zâmbetul delicat.

Ideile lui Bernardi se bazau nu numai pe raţionament, pe motive ideologice, pe o cultură filosofică şi istorică: ci şi pe gust şi pe instinct. Ura cu toată puterea vulgaritatea şi violenţa.

Într-o seară, după mai multe luni de când se frecventau, îşi mărturisi ideile într-un mod cu totul neaşteptat. Era un amurg blând, de sfârşit de februarie. Ziua fusese caldă, însorită, primăvăratică; după cum se întâmplă adesea la Roma în luna aceea.

Ieşiseră împreună de la bibliotecă. Dar în loc să se îndrepte spre Pantheon, la staţia de tramvai, unde-şi însoţea de obicei prietenul, traversară străduţa, dând în Piazza Navona care era foarte aproape, şi acolo se plimbară încet, prin centrul pieţii, înainte şi înapoi, pe toată lungimea, mergând pe lângă fântâna cea mare când pe o parte a ei, când pe cealaltă. Ciripitul zgomotos al rândunicilor, sosite şi ele cu anticipaţie, se amesteca cu strigătele ştrengarilor care se jucau într-un colţ al vastului pavaj şi cu murmurul fântânii. Cerul fără un nor, cristalin

şi sobru, ferecat în jurul fântânii de bordul oval al caselor, îşi degrada culoarea de la albastru închis spre o paloare între albastru deschis şi verzui, şi tocmai pe această paloare, în contra luminii, se înălţau întunecate, uriaşe, decupate şi dantelate, cele două clopotniţe, cornişele, frontonul, statuile. Atmosfera era învăluită într-o pace sumbră şi anxioasă. Din, nou era ora melancolică, oră când viaţa pare zadarnică şi în acelaşi timp oprimată de o misterioasă ameninţare de năpaste.

— Hm! oftă Emilio, şi se adresă prietenului, vrând parcă să găsească în el încurajarea şi consimţirea unui oftat analog.

Bernardi, care nu ofta niciodată, continuă să zâmbească ca şi cum ar fi privit ceva distractiv, deşi, în faţa lui nu avea altceva decât un spaţiu gol până la curba moartă a vechilor faţade.

— Cum de reuşeşti tu, îl întrebă pe neaşteptate Emilio, cum de reuşeşti tu să fii mereu mulţumit?

Petele roşii de pe umerii obrajilor lui Bernardi părură că se înflăcărează şi mai mult. Ochii lui căprui, migdalaţi, în mod invariabil zâmbitori, se strânseră vrând parcă să-şi reţină lacrimile sau să privească ceva mai departe. Nu-i răspunse imediat. Emilio nu îndrăzni să-i repete întrebarea.

Dintr-o dată Bernardi vorbi. Primele lui cuvinte păreau şovăitoare şi învăluite, ca şi cum l-ar fi costat un efort deosebit;

— Sunt mulţumit, fiindcă... uite, gândeşte-te că eram pe punctul de a muri; că am văzut, cum s-ar spune, moartea cu ochii. Şi că la un moment dat, cineva mi-a spus: „Nu, încă nu. Dimpotrivă, te poţi ridica şi umbla, îţi va veni rândul... când îţi va veni... Deocamdată poţi trăi”. Din clipa aceea, mă înţelegi, fiecare minut care trece e pentru mine un dar minunat. Iată de ce sunt mulţumit. Da, am fost într-un sanatoriu în Elveţia. Anul trecut. Eram pe moarte.

— Dar acum te simţi mai bine?

— Cât o mai merge...

— Nu-ţi face rău aerul de la Roma? Continuând să stai la munte, poate te-ai vindeca pentru totdeauna, definitiv...

— Ştiu totul despre boala mea, zâmbi Bernardi. Şi am făcut tot ceea ce trebuia. Fii liniştit. Nu vreau să mor nici cu un minut mai devreme. De un singur lucru îmi pare rău: că nu ştiu exact când va fi acest minut.

— Şi de ce?

— Nu ghiceşti? Fiindcă atunci mi-aş cumpăra un revolver şi aş exersa să trag cu exactitate într-o ţintă, la o anumită distanţă. Şi atunci aş găsi modalitatea de a mă afla în primul rând la vreo ceremonie publică...

Emilio pricepuse. Bernardi se opri, privi în jurul lui, şi adăugă în şoaptă:

— ... trei gloanţe pentru el şi al patrulea pentru mine. De multe ori mă întreb de ce n-ar trebui s-o fac. Sunt convins că aş salva Italia şi că aş intra în istorie. Adevărul e că sunt un laş.

„Şi de ce n-ar trebui s-o fac eu?” – se întreba acum Emilio, privind zidul impunător de pe Muro Torto. Faţa grosolană, simplă, smeadă a lui Mussolini, ochii exoftalmici, fruntea mare, maxilarul osos, cilindru, ghetre, formau o ţintă ideală: o răbufnire definitivă şi eroică în faţa amărăciunii, neîncrederii, urii de viaţa care era în faţa lui, şi care-i părea stupidă, inutilă, dominată de puterea şi violenţa banului. Oh, în ureche strigătele copiilor care se jucau pe pajişti, tristele clopote îndepărtate, clacsoanele automobilelor, clopoţelul continuu al tramvaiului care apăruse şi acum cobora în zgomot mare de-a lungul străzii Muro Torto... Să mori, să mori! Şi ce era dincolo? Niciodată mai mult ca în momentele acelea, nu i s-a părut că e convins că dincolo nu e nimic, putând neglija lecţiile de religie din copilărie, şi predicile părintelui Pesso, la cercul liceal de la

Immacolata, şi predicile părintelui Righini la Exerciţiile Spirituale din Vila Santa Croce. Altă certitudine era mai fermă decât asta: că, în orice caz, dacă s-ar fi sinucis, n-ar fi fost pedepsit. Pedepsit, de ce? Ceruse el oare să trăiască?

6

PE LA JUMĂTATEA LUI APRILIE, logodnica lui Rousset, fiica doamnei Calandra, misterioasa Elena, se întorsese pe neaşteptate. Trecuseră mai multe zile. De astă dată, părea că nu ar mai fi vrut să plece din nou. În vila de pe strada Guattani se schimbase ritmul vieţii... „Domnişoara” încă nu cobora la masă. Emilio încă n-o văzuse. Dar doamna Calandra, şi slujnica, şi însuşi Rousset, spuneau că era vindecată, sau aproape.

Spre deosebire de obiceiurile din scurtele sale şederi din timpul iernii, acum primea continuu vizita logodnicului. Rousset sosea grăbit şi zâmbitor, era anunţat, aştepta în salon. Aştepta o bună jumătate de oră, şi mai mult: în sfârşit, era chemat. Ce-i drept, se întorcea, în două sau trei reprize în fiecare zi. Totuşi, niciodată seara. Părea că Elena se însănătoşise, da; dar că suferea de insomnii şi că lua unele medicamente, seara adormind imediat şi cu un somn adânc. De fapt, după masă, doamna Calandra, tolănindu-se ca de obicei în fotoliul de catifea galbenă, îi atrăgea atenţia lui Emilio să aleagă discurile cele mai puţin gălăgioase. Spunându-i astfel, ofta: şi nu se prea înţelegea dacă din cauza sănătăţii fetei ei, care continua s-o îngrijoreze sau din neplăcerea de a nu putea auzi marele vals preferat din *Cavalerul Rozelor – Valzer von Rosenkavalier.*

Şi Rousset se schimbase. Nu-şi mai ascundea bucuria. Într-o zi, ieşind din camera logodnicei, îl întâlni pe Emilio

pe palier. Cu un aer rezervat şi misterios, îl luă deoparte. Pe chipul lui de nevăstuică, ochii îi străluceau, nasul părea şi mai ascuţit şi mai lucios. O veste măreaţă! Elena consimţise să fixeze data:

— Optsprezece septembrie, în biserica Sant'Agnese. Actele sunt gata. Gândeşte-te ce frumuseţe! Interiorul din Sant' Agnese, îl cunoşti? Este biserica cea mai sugestivă din Roma! Şi ghiceşte cine a primit să ne fie martor, ghiceşte!

Emilio, prea puţin interesat, nu ghicea.

— Dar e Golzio! Inginerul Golzio în persoană!

— Mă bucur pentru tine, îi spuse Emilio.

Din instinct, nu aproba amalgamul acela de estetism şi sentimentalism, care-i părea lui Rousset, în schimb, ca şi multor altor artişti, combinaţia cea mai fericită dintre toate celelalte. Şi mai rău, când dulcegăriile sentimentale se aplicau la Roma, pe care Emilio o considera fatalul teren sau pretext de corupţie şi infidelitate.

A doua zi, Elena coborî la masă, şi Emilio, în fine, o cunoscu. Era invitat şi Rousset, care radia de vanitate, Elena era într-adevăr foarte frumoasă. Numai că frumuseţea ei, până şi expresia ei, erau, sau păreau, identice celor din fotografia cu rama de argint: erau, sau păreau, la fel de artificiale. Emilio rămase uluit, perplex.

Elena stătea în faţa lui. Care era adevăratul sens al zâmbetelor somptuoase şi al privirilor scânteietoare de conivenţă pe care frumuseţea de „prinţesă”, cum spunea Gina, i le adresa încă de la începutul mesei? Dar era normal! Nu se văzuseră niciodată, până acum câteva minute. Prin urmare acea conivenţă, maliţiozitate, ochiade, acele surâsuri nu puteau fi decât iluzorii: o cochetărie fără direcţie şi fără scop; o mimică mondenă, exercitată ca în faţa unei oglinzi; un joc de dragul jocului, cum obişnuiesc femeile mai snobe în mediul lor sau prinţesele reale, din obligaţia de a fi amabile cu inferiorii, adică cu toţi. Gina nu greşea prea mult. De mic, în timpul

unei petreceri, o serbare de binefacere, împins pe covorul roşu, oarecum energic, de mama lui, fusese prezentat Mariei Laetitia Bonaparte, a doua soţie şi văduvă a bătrânului duce d'Aosta. Din timp, prevăzând evenimentul, maică-sa exersase cu el plecăciunile şi sărutul mâinii, cerute de etichetă. Cu pălăria cea mare (egreta), Laetitia (astfel o chemau toţi la Torino) se aplecase asupra lui şi, oferindu-i mâna să i-o sărute, îi zâmbise ca şi cum ar fi fost într-adevăr interesată să-l cunoască, uimindu-l de aceea la culme. Dar, după o clipă, uimirea dispăruse; sau, mai degrabă, fusese înlocuită cu o uimire şi mai mare, după ce constatase rapiditatea fulgerătoare cu care Laetitia uitase de el, adresând un zâmbet identic următorului copil.

Doar că era absurd că Elena se comporta astfel în casa ei, în prezenţa mamei şi logodnicului ei, şi în faţa unui prieten al logodnicului. Emilio era sigur, în ceea ce-l privea, că nu provocase în niciun fel asemenea atenţii. O salutase, şi acum o privea şi discuta cu ea, totul foarte simplu. În schimb, ea:

— De luni de zile mă gândesc că dumneata auzi vorbindu-se de mine, nu-i adevărat, Viotti? Uite, acum ai norocul să mă vezi, în carne şi oase, în faţa dumitale. Ei, da! Am cedat rugăminţilor mamei mele şi ale lui Paolo. Am *coborât.* Dar mărturisesc că mi-ar fi plăcut mai mult să rămân ascunsă în Olimpul meu. Dacă mă «gândesc la mediul în care trăiesc! — spunând acestea, cuprinse cu o privire de prefăcut dispreţ pe mama ei, pe logodnic şi sufrageria.

Apoi îşi fixă privirea asupra lui Emilio, şi, hotărât, îi făcu cu ochiul. Era un mod, ca oricare altul, de a-i spune să n-o ia în serios. Şi doamna Calandra avusese grijă şi ca să sublinieze gluma, cu cel mai sonor şi mai neinhibat hohot de râs de *baccarat* spart. Totuşi, lui Emilio i se păru că tot aerul acela de trufie nu era în exclusivitate o glumă.

Brusc, observă că Elena era servită prima. Şi asta era

absurd. Doamna Calandra, slujnica şi Rousset găseau, în schimb, că e ceva foarte normal. Poate pentru că fusese bolnavă şi lipsise, şi era prima dată când cobora la masă, după atâta timp?

Nu era aşa; în seara aceea şi în ziua următoare, Elena, – în mod constant, a fost servită înaintea mamei ei. O absurditate; şi Emilio, amintindu-şi de consideraţia, grija, importanţa cu care doamna Calandra, Rousset, şi până şi Gina, îi vorbiseră totdeauna de Elena, înţelese că, în casa aceasta, era considerată o fiinţă excepţională şi superioară! Orfană de tată, de mulţi ani, singurul copil, răsfăţat: poate că aşa s-ar fi explicat ciudăţenia, dacă doamna Calandra ar fi fost o mamă care-şi adora fata, transferând în această adoraţie propria experienţă a dragostei deznădăjduită şi pierdută. Dar doamna Calandra îşi trăia viaţa cu vârf şi îndesat, foarte hotărâtă să evite orice regret. Era foarte clar că afecţiunea ei faţă de fată nu avea nimic morbid. Nu o dojenea niciodată. Nu insista niciodată să-şi schimbe părerea sau hotărârea. O lăsa total liberă, stăpână a propriilor ei acţiuni. În realitate, mai mult decât afecţiune, părea o formă de respect, uşor bizar, poate chiar puţin misterios. Ca şi cum Elena ar fi fost fiica secretă a vreunui personaj important. Sau parcă, din punct de vedere financiar, nu ar fi depins de mamă. Emilio ajunsese să presupună că amiralul Calandra, murind, ar fi lăsat-o moştenitoare pe fiica lui şi beneficiara uzufructului pe mamă până în ziua când fiica avea să ajungă la majorat. Dar Gina l-a asigurat că nu era aşa: Elena împlinise douăzeci şi trei de ani, şi banii erau toţi în mâna mamei.

De la apariţia Elenei la masă, de la coborârea ei printre muritorii de rând, trecuseră mai multe zile. Rousset era oaspete nelipsit la prânz şi seara. Şi scena mereu aceeaşi; Elena, aşezată în faţa lui Emilio zâmbea şi discuta cu acelaşi ton susţinut şi artificial din prima zi,

aruncându-i ochiade maliţioase. Schimba doar toaletele: toate ultima modă, seara decoltate şi cu bijuterii.
Seara, Emilio şi Rousset, avertizaţi de doamna Calandra că avea să-i facă plăcere Elenei, se schimbau şi ei, punându-şi haine închise.
Emilio vedea frumuseţea, eleganţa, spiritul Elenei. O admira. Dar rămânea rece. Şi nu se gândea să se analizeze dacă această răceală provenea din faptul că Elena nu-i plăcea deloc, sau de la ideea că era logodnica unui prieten. Împotriva oricărei călduri, împotriva insinuării oricărei ispite, erau de ajuns fulgerătoarele, intermitentele, dar vai, şi insistentele imagini: Rousset care o strângea pe Elena cu braţele lui subţiri, Rousset care o săruta cu boticul lui de rozătoare; Rousset care adulmeca cu nasul ascuţit în bogăţia de păr vaporos şi auriu.
În curând, spectacolul logodnicilor la masă începu să-l plictisească. Nu mai simţea nicio curiozitate faţă de misterioasele mofturi ale Elenei. Şi mai puţin îl distra stupidul aer satisfăcut al lui Rousset. S-ar fi gândit s-o lase cu vreun pretext pe doamna Calandra, pentru o altă pensiune, dacă n-ar mai fi fost până la reîntoarcerea lui definitivă la Torino decât vreo două săptămâni. Şi, într-o seară când Elena şi Rousset l-au invitat oficial la ceremonia de la Sant' Agnese, a răspuns aproape cu bucurie, deşi cu un prefăcut regret, că nu poate primi; în septembrie, după toate probabilităţile va fi în străinătate, departe.
A doua zi, venind acasă, pe la două, ca de obicei, şi trecând în camera lui, mai înainte de a coborî la masă, avu surpriza de a găsi pe măsuţă, într-un pahar mare de cristal, un minunat trandafir roşu. În atâtea luni, nu se întâmplase niciodată ca odaia lui să fie înfrumuseţată cu vreo floare. Prin fereastra deschisă, printre obloanele întredeschise se filtra soarele de mai; un reflex cald strălucea pe cristal şi, în penumbra clară a camerei,

aprindea roşul trandafirului şi liniştita lui încremenire într-o lumină ireală: mai mult decât o delicată atenţie, părea un semn, un avertisment: dar de ce anume, şi din partea cui?

Imediat se gândi la Gina. Din când în când, îi făcuse mici daruri, cele pe care i le îngăduiau propriile lui finanţe, ca să-i demonstreze recunoştinţă. Fata fusese cu el foarte generoasă şi foarte, simpatică; fără a pretinde niciodată nimic şi fără a face nicio aluzie niciodată, în timpul zilei, în nicio ocazie, la tainicele, sporadicele, rapidele raporturi nocturne. Tot timpul i se adresa cu dumneavoastră şi când erau singuri, şi când erau în pat. Acum, apropiindu-se ziua de adio, Gina voia poate să-i dovedească o oarecare duioşie, o oarecare afecţiune, şi totodată să-l avertizeze că pretindea de la el un cadou ceva mai consistent, o mică lichidare a...?

Prea bine, era drept, i se păru: şi nu avea de gând să se sustragă. Ar fi vrut să-i spună imediat fetei, mulţumindu-i pentru forma aluzivă şi delicată a dorinţei ei. Doar că, de când se reîntorsese domnişoara, Emilio nu mai putuse rămâne o clipă singur cu slujnica. Exigenţele continue, capricioase, meticuloase ale Elenei, îi dublaseră serviciul. Şi camera Elenei era alături de a lui; imposibil s-o primească şi s-o reţină pe Gina ca altădată. Coborând la masă, a avut altă surpriză: Rousset lipsea.

— Nu mă simţeam prea bine, explică Elena. Aşa că i-am telefonat să nu vină. Sunt obosită. Noaptea trecută nu am reuşit să adorm...

Lăsă fraza în suspensie, fixându-l pe Emilio cu obişnuitul zâmbet monden. Era evident că aştepta de la el o obiecţie: cum de a coborât, totuşi?

Dar Emilio nu spuse nimic. Câteva zile, toate discuţiile Elenei i se părură o minciună. Ar fi vrut să ştie ce ascundeau, şi unde voiau să ajungă. Acum i se păreau un joc. Nu credea că e necesar de a fi explicate.

Văzând că Emilio tăcea, Elena vru totuşi să se justifice.

Râzând şi continuând să-l fixeze peste masă, exclamă:

— ... dar în ultimul moment, acum zece minute, şi nu mai mult, brusc, m-am simţit foarte bine, şi iată-mă aici. Eşti mulţumit?

— Foarte mulţumit, – domnişoară; foarte mulţumit pentru dumneavoastră că vă simţiţi mai bine.

— Nu, nu fugi de întrebarea mea. Te întreb dacă eşti mulţumit că-ţi ţin puţin de urât.

— Şi mama ta nu contează, râse doamna Calandra, de parcă ar fi gâdilat-o cineva; impresie confirmată de felul în care stătea de obicei la masă; adică, ţinând şerveţelul întins pe pieptul umflat, vârât ici şi colo, sub subţiori. Şi în mod constant strâns sub coate pe şoldurile durdulii.

— Mama dumneavoastră a fost pentru mine o comeseană extraordinar de plăcută, în toate aceste luni. N-o să uit niciodată!

— Nici eu, râse ironic, din nou, doamna Calandra; şi îi aruncă şi ea o ochiadă maliţioasă.

Ochiadă care, normal, nu lăsa să se subînţeleagă nimic; dar care, observă Emilio, nu fără un oarecare gust de a pedepsi vanitatea Elenei, putea lăsa să se presupună, între el şi bătrâna doamnă, cine ştie ce complicitate.

— Mulţumesc, spuse Emilio.

— Eu îţi mulţumesc, reluă doamna Calandra, distrându-se poate să-şi înţepe fata, şi adăugă: Pentru că trebuie să ştii, Elena, că Viotti a fost totdeauna un perfect *chevalier servant.*[108]

— V-am servit cu entuziasm dacă nu cu perfecţiune, mai adăugă o doză Emilio.

Doamna Calandra încheie gluma:

— Hm, să spunem că ne-am ţinut unul altuia de urât şi că ne-am simţit bine.

— Fără a fi nevoie de mine, nu-i aşa? — replică sec Elena.

— Fără a fi nevoie de tine, râse mama, prefăcându-se

[108] Cavaler gentil, îndatoritor. (fr.)

că nu şi-a dat seama de tonul, pe neaşteptate serios, al fetei.

Care se ridică brusc. Îl privi o clipă, cu ochii ei frumoşi, de un verde sclipitor. Aruncă şerveţelul pe scaun şi se îndepărtă iute, trântind uşa. Elena poate că nu era foarte frumoasă, după cum spuneau toţi şi după cum i se păruse şi lui în prima zi. Era înaltă şi slabă. Umerii înguşti, talia subţire şi şoldurile bombate, puţin osoasă. Colţuroasă şi nervoasă în fiece trăsătură, rafinată, capricioasă, intelectuală, snobă; era exact contrariul Vevei. Contrariul, adică, al tuturor calităţilor pe care Emilio le prefera la o fată, chiar dacă Veve nu le rezumase şi concretizase; amploarea şi unduirea catifelată a formelor, calmul, un comportament nu vulgar, dar spontan popular, simplitate, naturaleţe.

— S-a simţit ofensată? întrebă Emilio mai mult din politeţe faţă de doamna Calandra, decât din vreo preocupare faţă de ea.

Gândul lui, de fapt, dintr-o instinctivă, comparaţie, alergase la Veve; Veve nu răspunsese la ultimele lui scrisori şi nu-i mai scria de peste o lună: Veve, da, îl îngrijora.

— Ofensată? suspină doamna Calandra. Nu da atenţie. E o fată ciudată. Vina, ce-i drept, a fost a mea. O cunosc, şi n-ar fi trebuit s-o provoc. Dar îi va trece imediat. Totdeauna face aşa. Are o mare nevoie de a se mărita, iată tot.

— În acest caz, murmură Emilio, ar trebui să fiţi liniştită, doamnă. E o chestiune de câteva luni.

— Da, da, foarte liniştită. Hm! Sărmana Elena! şi din nou oftă.

Doamna Calandra părea că din nou face aluzie, după cum obişnuia când fata ei lipsea, la un mister; poate la o boală de nervi; poate la altceva, şi mai rău.

Oh, pentru Emilio nu mai era nicio îndoială; suspinele doamnei Calandra în legătură cu Elena aveau ceva forţat,

lipsit de sinceritate. Fată frumoasă, singură la părinţi, posesoare sau moştenitoare a unei oarecari averi, fără griji de viitor, în curând soţia unui artist bine cotat, un tânăr de calitate, îndrăgostit de ea, ce era atâta de oftat? O maimuţăreală ca atâtea altele, o nevoie de văicăreală şi de a crede că propria ei viaţă e mult mai grea şi mai complicată decât era în realitate; şi asta din singurul motiv că o viaţă grea şi complicată este *chic* şi contrariul nu.

Iată adevăratul sens al suspinelor doamnei Calandra, după Emilio. Ea însăşi se grăbea, de îndată ce putea, să nu le ia în serios. Doar după câteva ore, pe la opt, Emilio îi găsi în salon pe Rousset, care o aştepta pe Elena şi pe doctorul Bonansea, care o aştepta pe doamna Calandra. Doctorul era în smoking: seară de teatru şi de cină la restaurant după spectacol. Şi doamna Calandra coborî cu obişnuita întârziere, obişnuitul ritual, şi cu obişnuita veselie: deşi Gina, blândă şi aproape pocăită, îl anunţa pe Rousset că domnişoara din nou nu se simţea bine, o hemicranie foarte pronunţată! şi că nu va veni la masă, şi că nu-l putea primi nici sus, la ea: îi mulţumea pentru vizita făcută şi-i ura noapte bună.

Rousset, foarte întunecat şi uitând poate de prezenţa lui Emilio, se adresă viitoarei soacre, cu o oarecare asprime:

— Şi dumneavoastră ce faceţi, doamnă Calandra? Nu spuneţi nimic? Vă duceţi la teatru şi nu spuneţi nimic? Mi se pare că ne aflăm în faţa unei recidive!

— Medicii i-au prescris Elenei odihnă şi linişte absolută. De mai multe zile a coborât la masă cu noi. A exagerat. Acum suferă consecinţele. După părerea mea, care sunt mama ei, face foarte bine că stă la pat şi nu vede pe nimeni. Nu-i aşa, doctore?

Doctorul Bonansea dădu din capul lui alb şi cârlionţat în semn aprobativ.

Dar Rousset insista:

— Ei, da, bravo! Şi până una alta dumneavoastră vă duceţi la teatru ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic.

— Ah, ajunge, Rousset. Te rog să nu mă plictiseşti! Elena nu are nimic grav. Iar eu nu trebuie să dau cont nimănui de acţiunile mele. Şi fiica mea e liberă şi independentă, cel puţin până în ziua când va fi soţia dumitale.

Mai înainte de a încheia, se corectă, totuşi, cu un hohot de râs, căutând să rezolve totul cu o glumă:

— Vezi, doctore, cum sunt torinezii? Trăiască Roma! Şi să încercăm s-o ducem şi noi fără plictiseli! Nu?

Doamna Calandra, doctorul şi Rousset plecară. Emilio se aşeză singur la masă. Era pentru prima dată că i se întâmplă, după mult timp. De cum a văzut-o apărând, pe Gina, cu supiera cu *minestra*[109] s-a şi gândit să-i mulţumească pentru trandafir. Tocmai îi zâmbea, întinzând braţul s-o mângâie, când uşa se deschise din nou şi apăru Elena; într-o toaletă de voal roşu care o învăluia ca într-o flacără vaporoasă, lăsând să se întrevadă umerii slabi sub o eşarfă din acelaşi voal şi de aceeaşi culoare, înaintă cu paşi lenţi.

— Nu mă mai doare capul. Dacă nu te plictisesc, Viotti, iau masa cu dumneata. Gina, pregăteşte, te rog.

Mai târziu, gândindu-se din nou, Emilio nu reuşea să-şi amintească exact cum decursese masa aceea în *tête-à-tête* cu Elena: despre ce anume discutaseră, nici ce sentimente începuse ea să-i demonstreze, nici efectul provocat de destăinuirile acelea. Fuseseră într-adevăr mărturisiri? Sau poate doar vagi, ezitante avansuri?

Iată, *avances*: ar fi fost un prost să nu-şi dea seama. Totuşi, îşi amintea că niciodată, nicio clipă măcar, nu le atribuise vreunui scop precis. Se gândise doar la un capriciu, momentan, neaşteptat, pervers, al unei fete blazate, expertă în ale vieţii, şi neconvinsă de imanenta

---

[109] Supă de legume şi cu paste făinoase de diverse tipuri. (n. tr.)

nuntă, dacă nu chiar nemulţumită. Dar şi această supoziţie o îndepărtase fără efort; nu atât dintr-un sens moral de loialitate faţă de prieten, cât din repulsia instinctivă şi fizică cu care considera eventualitatea oricărui raport cu logodnica acestuia. Şi repulsia era atât de profundă, că nici nu-i trecuse prin cap că indispoziţia Elenei putea fi fictivă, şi neaşteptata hotărâre de a coborî în sufragerie o premeditată manevră.

La un moment dat, mai înainte de a se ridica de la masă, discuţia, cine ştie cum, alunecase în spiritism. Emilio îşi amintea că, în dorinţa de a o scoate la capăt, de a reuşi să ducă la bun sfârşit discuţia dintr-o seară atât de stranie, atât de stânjenitoare, şi toate la un loc făcând-o atât de neplăcută, ar fi înfruntat orice subiect care i s-ar fi părut că-i oferă o divagaţie eficace de la aluziile sentimentale şi personale.

— Dumneata ai văzut vreodată o fantomă? întreba Elena după o pauză, continuând să-l fixeze cu ochii ei mari, verzi şi scânteietori.

— Eu, nu, dar dumneavoastră?

— Nici eu. Dar cred că există.

Emilio nu era interesat. Vorbea ca să nu lase discuţia în aer:

— Şi de ce credeţi?

— Fiindcă prietenii mei englezi mi-au povestit întâmplări extraordinare. Şi pentru că simt că e adevărat. Şi că e frumos chiar. Şi la masa de spiritism ai asistat vreodată:

— Nu. Dar dumneavoastră?

— Nici eu. Dar ştiu cum se face. Prietenii mei englezi mi-au explicat tot. De ce n-am încerca?

— Cu mare plăcere.

— Sau, poate... — ezită Elena, plecându-şi ochii şi fixând un punct îndepărtat, în obscuritatea salonului pe care un arc cu mici coloane îl despărţea de sufragerie - sau poate ţi-e teamă?

— Mie, teamă? răspunse Emilio uimit. N-am încercat niciodată; dar nu cred că mi-ar fi teamă. Sunt atâţia…

— Cât despre asta, putem fi şi puţini. Şi în doi, în jurul mesei.

— Aşa, nu mă simt singur. Cred că mi-ar fi frică dacă aş fi singur.

— De ce să nu încercăm? repetă Elena.

— Bine, v-am spus: cu multă plăcere. Când vreţi să-mi spuneţi. Să mă anunţaţi. Voi veni negreşit.

— Nu. De ce să nu încercăm în seara asta?

— În seara asta? Şi unde?

— Aici, după masă. Noi doi. Eu cred că sunt puţin medium, zâmbi Elena, fixându-l din nou. Dar, dacă era posibil, şi mai intens decât înainte.

Ochii Elenei, fără îndoială, erau splendizi: verzi ca sclipiri de aur şi oţel, scăpărători; părea, într-adevăr, foarte naturală supoziţia că ar fi fost dotaţi cu o doză magnetică. Genele lungi, naturale sau artificiale cum erau, proiectau o umbră mobilă şi misterioasă. Şi sprâncenele desenate, arcuite uşor în sus la coada lor, sugerau o expresie oarecum diabolică.

Prin urmare, cum de nu se simţea atras Emilio? Poate pentru că ochii aceia păstrau încă şi totdeauna parcă un reflex al botului de nevăstuică al lui Rousset?

La drept vorbind, de un sfert de oră Emilio începea să se gândească ceva mai puţin la Rousset. Fulgerările neplăcute pe care i le prezentau de obicei imaginaţiei sale îmbrăţişările celor doi logodnici se răreau. Iată că de un sfert de oră Emilio o admira pe Elena fără să se mai gândească la altceva, dar şi fără să se înflăcăreze: ci doar în măsura în care admiraţia părea să excludă afecţiunea, sau orice fel de contact, mângâiere, sărut, îmbrăţişare. Ca şi cum ar fi fost vorba de o pisică. Multe persoane nu ezită să răsfeţe pisicile ca pe fiinţele umane. Emilio nu făcea parte dintre acele persoane. O admira pe Elena şi, mai ales, ochii ei verzi, cu neîncredere contopită cu

dezgust. Şi când în cele din urmă gândul lui reveni la Rousset, îl compătimi de-a dreptul. Elena era frumoasă, inteligentă, lipsită de prejudecăţi, originală, bogată. Era ceea ce se spune „o femeie superioară”. În orice caz, în general, ca femeie era net superioară lui Rousset ca bărbat. Pe de altă parte, să tolerezi, o viaţă întreagă, manierele acelea de falsă prinţesă! Emilio îşi spuse că el n-ar fi fost în stare. „Dar e drept că şi Rousset poate că nu-şi dă seama”, îşi spuse el.

După terminarea mesei, trecură în salon. Elena se instală în fotoliul de catifea galbenă, preferat de mama ei. Emilio se aşeză lângă ea. Aşteptară să le servească Gina cafeaua şi să strângă masa. Între timp discutau: tot despre spiritism. Elena îi povesti una din poveştile teribile ale prietenilor englezi.

Gina, oare părea, în seara aceea, mult mai înceată ca de obicei, stinse lampa din sufragerie şi apăru în dreptul arcului. Dintr-un colţ îndepărtat, în spatele pianului, cupola roşie a unicului abajur lumina slab vastitatea salonului. Gina o întrebă pe domnişoară dacă mai avea nevoie de ceva sau dacă se putea retrage.

Rămăseseră singuri.

Măsuţa cu trei picioare era antică, uşoară, gravată şi acoperită cu o dantelă circulară. Pe ea erau puse mici fildeşuri chinezeşti, o scrumieră, o tabacheră emailată. Elena le luă şi duse măsuţa în mijlocul salonului. Se aşezară unul în faţa celuilalt. Pe deasupra măsuţei, Elena întinse mâinile, cu palmele în jos, lăsându-le, într-un uşor contact, pe mâinile lui Emilio, întinse cu palmele în sus.

Elena avea mâinile de culoarea fildeşului, slabe, foarte moi, cu degetele lungi, unghiile ascuţite, încheieturile prea fragile şi subţiri faţă de lungimea degetelor: încheieturile unei fetiţe cu mâinile unei femei.

Emilio se gândi din nou la Veve: mâinile Vevei, mari, puternice, albe şi roze: desigur, mâini de ţărancă sau de spălătoreasă, dar atât de dulci, de duioase în mângâieri,

şi atât de sigure. Mâinile unei mame, mâinile cele mai frumoase din lume: înţelese Emilio pe neaşteptate, comparându-le cu mâinile ciudate ale Elenei. Din nou îşi aminti că Veve nu-i mai scrisese. Închise ochii; şi Elena şi salonul în penumbră, cu aurul mobilelor, covoarele, draperiile de damasc, şi ridicola scenă a măsuţei dispărură pentru un moment. De ce nu-i mai scrisese Veve?

Simţind că Elena îşi desprindea mâinile, redeschise ochii. Elena îl fixa râzând încet.

— Nu, aşa nu merge, spuse ea, şi se ridică cu grijă, traversă salonul până la pian, stinse lumina.

După o clipă, silueta ei înaltă şi sinuoasă apăru, neagră, în licărirea care se filtra din stradă printre obloanele închise şi desele plante cu frunzele mereu verzi din grădină. Elena nu se mişca:

— Nu văd.

— Eu văd foarte bine, răspunse Emilio, ca să spună şi el ceva.

— Atunci vino să mă iei. În întuneric nu sunt în stare să fac nici măcar un pas. Totdeauna am fost aşa, de mică. Şi când Emilio a fost lângă ea: Du-mă la locul meu.

Emilio ascultă. Pielea braţului Elenei, la subţioară, era mai netedă decât mătasea. Şi aşa, de aproape, în întuneric, trupul ei, printre vălurile toaletei, emana un parfum proaspăt, intens, care buimăcea.

Reluară experienţa. Din nou s-au pomenit cu mâinile, palmă în palmă, deasupra măsuţei.

— Ce trebuie să fac? întrebă după puţin timp Emilio care începea să se plictisească.

— Nimic. Să te gândeşti. Să te gândeşti intens.

— Dar la ce?

— Eu sunt medium-ul, spuse Elena cu un fir de voce, în care Emilio a crezut că percepe, ca o inflexiune amuzantă, schiţarea unui râs, care-i scăpa, în ciuda voinţei ei.

— Dumneata trebuie să te gândeşti profund, ba chiar să doreşti intens, cu toată energia, ca ceea ce doresc eu să se întâmple.

— Şi dumneavoastră ce doriţi?

Elena şovăi o clipă înainte de a-i răspunde:

— Dar... fireşte, ca spiritul să se manifeste: spiritul invocat de mine.

— Şi se poate şti cine e?

— Nu glumi, Viotti, spuse tare Elena, dându-i o mică lovitură pe palme, ca o pedeapsă. Dar îi scăzu iute glasul: — Altfel e inutil. Trebuie să crezi. Hai, fii bun şi concentrează-te. Gândeşte-te. Gândeşte-te cu toată puterea.

— Acum mă vedeţi? — mai întrebă Emilio.

— Da, puţin. Dar e mai bine să ţii ochii închişi.

Emilio închise ochii, şi în gând îi reveni din nou Veve. În tăcerea adâncă, auzea trecând în depărtări tramvaiele, pe strada Nomentana, şi o privighetoare în grădina vilei care încerca primele note. Prin ferestrele deschise intra căldura plăcută a nopţilor de mai. Prin urmare erau privighetori şi la Roma. Ah, privighetorile de pe Collina din Torino. Ce făcea Veve în momentul acela? Primăvara era în toi. Ce-ar fi fost curios dacă Veve ar fi întâlnit pe cineva care i-ar fi fost simpatic, chiar dacă nu-l iubea, după cum el... ei da, după cum el o găsise pe Gina? Oh, dacă ar fi cedat curţii vreunui coleg de birou, sau vreunui superior mai insistent ca de obicei, să fi cedat nu din dragoste, şi nici din capriciu, ci numai din slăbiciune, ca în urmă cu doi ani, cu inginerul care voia s-o ia de soţie! El însuşi, în momentul acela, se preta docil la un joc stupid, numai fiindcă nu găsea forţa de a spune nu. Deşi de Elena nu-i păsa deloc, ba chiar simţea o oarecare repulsie faţă de ea! Nu putea scăpa de ideea că Veve, continuând totuşi să-l iubească, l-ar trăda. Dimpotrivă, trebuia s-o considere ca o ipoteză foarte probabilă. Din fericire, acum era o chestiune de câteva zile...

Palmele Elenei vibrau uşor, aproape imperceptibil, şi câteodată continuu şi regulat, ca un freamăt involuntar. Şi, din când în când, se desprindeau, alunecând vag pe deasupra palmelor lui, căutând parcă un punct sensibil, mângâind, sau, cine ştie, încercând să spună ceva. Voită viclenie? Duioşie instinctivă? În orice caz, o manevră inutilă, care, în ciuda întunericului, favorizator sugestivei tăceri şi efectului parfumului, pe Emilio îl lăsa complet indiferent.

Ce era Elena? Un episod care nu-l privea. Minutele treceau, şi el revedea mereu mai bine, în imaginaţie, chipul larg, sănătos, pătimaş, al Vevei; ochii ei adânci albaştri, şi era convins că o iubeşte. O convingere fără rezerve şi fără ezitări. O va iubi întotdeauna.

— La ce te gândeşti?

I se păru că şoaptele Elenei, ca un şuierat vag, întrerupseseră liniştea şi meditaţia lui emoţionată. Dar ce să vrea el cu putere, cu toată energia, ca să se manifeste spiritul! Dacă Elena era într-adevăr un medium, nu putea să nu fi simţit că el se gândise la cu totul altceva. Emilio minţi:

— Mă gândesc la ceea ce mi-aţi spus dumneavoastră să mă gândesc.

Reveni tăcerea şi imobilitatea. În slabul reflex care se furişa printre obloane, Emilio vedea totuşi scânteind fără culoare ochii Elenei. Cu greu îşi reţinu o răbufnire de nerăbdare. Nu că s-ar fi temut să nu fie hipnotizat: ideea îi venise: dar cu ideea şi râsul. Începea să se plictisească. Sau se simţea oarecum stânjenit? Plictiseală şi stânjenire, iată. Cât trebuia să mai aştepte până când Elena, la rândul ei, obosită, să declare ratată experienţa? Era nerăbdător să se retragă în cameră: avea de studiat pentru examene, ce spiritism! Mai aşteptă câteva minute apoi se hotărî: îi va spune adevărul: era târziu şi el mai trebuia să studieze. Îşi pregăti cuvintele, tonul amabil. Era gata să vorbească, dar deodată Elena, ca şi cum ar fi fost

îmbrâncită, zdruncinată de o forţă superioară, se prinse cu mâinile de ale lui, şi cu o voce sufocată spuse:

— Uite, ai simţit?

— Nu, nimic, n-am simţit nimic! Emilio era sigur că nu simţise nimic.

— Dar cum?! N-ai auzit?

— Ce anume?

— O lovitură, foarte clară. S-a mişcat măsuţa. Să stăm liniştiţi. Sst! Atenţie,

Emilio era frânt. Nu fusese nicio lovitură. Elena se prefăcea, sau credea că o auzise. Râvnitul sfârşit al experienţei stupide părea acum iremediabil departe! Totuşi, mâinile Elenei nu-şi reluaseră încă poziţia rituală. Încă se prindeau de mâinile lui şi i le strângea. Emilio îi simţea unghiile ca şi cum ar fi vrut să-l zgârie. Doar după câteva, minute, strânsoarea, încet, încet, părea că slăbeşte. Şi mâinile Elenei, în loc să revină palmă pe palmă, ca mai înainte, şi cum se aştepta Emilio, se întinseră cu blândeţe vârfurile subţiri ale degetelor se insinuară sub manşetele cămăşii lui Emilio, şi începură să-i mângâie încheieturile mâinii atât de fin şi de delicat, că Emilio, pentru prima dată, simţi că-i naşte o dorinţă şi pentru prima dată nu mai avu îndoieli asupra a ceea ce vroia în mod vădit Elena.

Şovăi o clipă; era conştient de ceea ce ar fi trebuit să facă, fără eroism; de ceea ce ar fi fost deci de datoria lui: să se ridice liniştit, să se scuze politicos şi să ceară permisiunea de a se retrage.

Datoria lui? Dar era de altfel o hotărâre atât de gravă? Refuzând o aventură care nu i se părea nici limpede, nici firească şi nici măcar înnebunitoare, nu risca să-i atribuie o importanţă pe care nici n-o merita? Oh, era uşor în ambele cazuri: a spune nu, era tot aşa de uşor ca a spune da; şi a spune da, tot aşa de uşor ca a spune nu. Ca şi cum ai răsuci o cheie: într-o parte sau în alta.

O învârti. Şi imediat uită tot. Începu, fără să vrea, să

mângâie mâinile care-l mângâiau, Elena se aplecă în obscuritate:

— Iubitule!

Emilio văzu gura care-i zâmbea, oferindu-i-se. Şi măsuţa căzu fără zgomot pe Buckhara-ul moale, după cum, fără zgomot, după câteva minute, îngenunchiau, căzând şi ei doi, îmbrăţişaţi…

Îi smulsese şi desigur rupsese costisitoarea ei toaletă, încercă o plăcere violentă, dar foarte scurtă; avu senzaţia care răspundea poate realităţii, că se bucurase cu trupul şi nu cu sufletul; mai ales nu cu mintea, care rămăsese inertă, desprinsă, tristă; ca şi cum ar fi putut observa din colţişorul ei, într-o oglindă, tot ceea ce se întâmplă. Elena continua să nu-l privească. Acelaşi lucru fusese şi pentru Elena? Iată o întrebare pe care Emilio ar fi trebuit să şi-o pună; dar care nu-i venea în minte tocmai pentru că nu o iubea pe Elena, şi nu-i păsa de sentimentele ei.

S-au urcat în camera ei, s-au dezbrăcat, s-au aşezat în pat, şi toată noaptea au făcut dragoste, şi mereu, chiar când erau frânţi de oboseală, în acelaşi mod violent şi scurt.

Elena poate că îşi umplea lungile pauze cu reflexul propriei duioşii. Dar Emilio, de fiecare dată, simţea că trebuie să depăşească un obstacol uşor şi totuşi precis: ca o frontieră, o fisură subţire şi foarte adâncă; pe de o parte era naturaleţea, pe de alta voinţa. Cu Veve totul fusese naturaleţe. Acum, cu Elena, trebuia să împlinească un act de voinţă, să devieze de pe linia principală a spontaneităţii: în fine, să răsucească de fiecare dată cheia.

Descoperi că şi actul de voinţă putea ascunde un gust. Era un gust nou, pe care nu-l mai simţise niciodată; amar arid, trista trufie de a se dedubla, de a nu participa la ceea ce făcea, dimpotrivă, de a blama ce făcea.

Intrând în camera Elenei Îşi aminti de Rousset. Şi

începu să înţeleagă că în noul său gust intra şi plăcerea de a profana ideea de prietenie, de a se libera şi de această legătură fără remuşcare, sau aproape; în fond, nu-i era un prieten adevărat, şi era un om atât de stupid şi de ridicol!

Tot ceea ce-i displăcuse de la început la Elena, de la slăbiciunea umerilor şi de la subţirimea încheieturii mâinilor, la zâmbetul studiat şi felul monden şi snob, continua să-i displacă. Dar noul gust cuprindea tocmai până şi bucuria acerbă de a se preface afectuos şi de a mima maimuţăreli faţă de ceva ce nu preţuia în adâncul inimii.

S-au distrat, când au auzit pe mama sa reîntoarsă de la teatru, apoi vocea doctorului, care o însoţea până în camera ei, unde mai întârzie un timp. Doctorul Bonansea, fără îndoială, încerca să vorbească încet; dar glasul lui, străbătând zidul, avea comice rezonanţe de bas profund.

— Iubite, spuse Elena când se crăpase de ziuă şi când amândoi îşi dăduseră seama că sosise momentul despărţirii.

Emilio, aşezat pe marginea patului. Ea răsturnată şi goală: umerii ei albi, înfundaţi în perne de culoarea roz-portocaliu, păreau aproape ascuţiţi. Cu ochii verzi scăpărători scânteind de aur şi oţel, îl fixa râzând, fericită.

— Iubitule, repetă ea, mângâindu-i cu voluptate părul, vârându-şi degetele lungi şi subţiri. Din prima clipă când te-am văzut, n-am făcut decât să te doresc zi şi noapte. Am căutat să ţi-o spun: să mă înţelegi. Dar tu nu voiai, nu vedeai... Emilio era pe punctul de a protesta. Ea, cu vârfurile degetelor, întinzând braţul fragil, îi închise buzele... da, ştiu ce vrei să spui: din cauza lui Rousset. Dar Rousset nu există pentru mine! Asta nu voiai să înţelegi, îl cunosc de atâţia ani, ani de când oftează după mine şi aşteaptă. Ei bine, uite, în atâţia ani n-am fost niciodată cu el aşa cum am fost în noaptea asta cu tine. Oh, nici nu cred că mă voi mărita cu el! E bun, e amabil.

Dar nu-l iubesc. E atât de stupid. Şi ce-ţi păsa de Rousset! Doar nu sunteţi atât de prieteni! De asta mă înfuriai la culme! Nu-mi găseam liniştea. Nu te uitai la mine, nu mă simţeai, nici nu mă vedeai! În ultimele zile... nu-i o poveste, nu reuşeam să mai dorm. Din cauza ta. Şi astfel, ieri dimineaţâ m-am hotărât; nu mai puteam trăi dacă nu-ti spuneam! Am intrat la tine în cameră şi am pus un trandafir pe măsuţa ta. Să-ţi spună trandafirul, dacă eu nu eram capabilă să-ţi spun. Dar tu, nimic: tare. Nu pricepuseşi nici de la trandafirul acela, nu-i aşa? Atât de inteligent şi atât de dur... Cine ar fi putut pune un trandafir atât de frumos pe măsuţa ta, în potirul acela de cristal? Ca o natură moartă de Berthe Morisot. Cine-l putea pune? Mama? Gina? Oh, sărmane Emilio. Dar te-am dorit şi mai de mult. Chiar mai înainte de a şti de existenţa ta. Da, pentru că mi-am dorit totdeauna un bărbat ca tine.

— Adică? — întrebă Emilio cu un zâmbet încântat şi totodată batjocoritor. Oricare ar fi fost răspunsul Elenei nu l-ar fi luat în serios.

— Adică: inteligent... inteligent... şi inteligent, şi-l fixa cu admiraţie, continuând să-i mângâie părul.

— O fi! observă Emilio, continuând să zâmbească neîncrezător. Dar ar trebui ca inteligenţa să-mi servească la ceva în viaţă.

Elena coborî mâna pe ceafă şi-l trase spre ea, sărutându-l prelung, apoi îi şopti:

— Dacă n-ai fi fost inteligent cum eşti, crezi că mi-aş fi dat seama că exişti?

— Nu-i vorba de asta, spuse Emilio, desprinzându-se cu greu. Peste două luni îmi iau licenţa, şi ce fac cu ea? Ce fac cu licenţa şi cu toată inteligenţa de care spui tu? Am în faţa mea zece ani de pretură: domnule pretor, domnule judecător, articolul 438, articolul 521, o amânăm? O amânăm. Frumos viitor pentru un bărbat inteligent.

Dar Elena zâmbi:

— Nu bărbat. Copil. Şi copiii la ora asta trebuie să facă „nani”. Pa, odihneşte-te bine, iubitule. Ieşi încet. Încet.

Din pat, în lumina roşietică a *veilleuse*-ei şi a cearşafurilor, îl urmări cu privirea, până în ultimul moment, prin fenta uşii pe care Emilio o închidea uşor în spatele lui.

Două ore mai târziu, Gina, trezindu-l, îi aduse pe tava obişnuitului mic dejun o scrisoare expres abia sosită.

Era de la Veve: Emilio o ţinu în mână şi o privi un moment fără s-o deschidă, presimţind ceva.

Veve, cu scrisul ei mare, rotund, drept, clar ca şi ea, spunea:

„Dragă Milio,

nu ţi-am mai scris şi nici nu ţi-am răspuns la scrisorile tale deoarece abia acum a intervenit în viaţa mea ceva nou, din clipa când ai părăsit Torino ca să te duci la Roma.

Am avut ocazia de a fi împreună şi de a înţelege mai bine pe un bărbat, pe care de altfel îl cunoşteam înaintea ta, şi despre care ţi-am vorbit uneori. Ei mi-a dat dovezi de dragoste atât de mari şi atât de delicate, că într-un prim moment am rămas buimăcită. Atunci, încet, încet, am înţeles că îl iubeam: că îl iubisem poate, fără să ştiu, chiar înainte de a fi cu tine.

Nu că n-aş fi fost sinceră cu tine: pentru Dumnezeu, nu vreau să spun. Asta, şi nu vreau ca tu să subînţelegi ceva. Eu te-am iubit, Milio, din tot sufletul. Cred că ţi-am demonstrat-o. Cred că, cel puţin, asupra acestui punct, nu-mi-vei găsi nicio vină. Te-am iubit. Dacă m-ai fi iubit şi tu măcar cum te-am iubit eu...

Ce mai, am fost fericiţi, dar atât de fericiţi, că într-adevăr, vezi, Milio, eu nu regret nimic. Scriu din nou, în caz că tu nu te-ai convins de sinceritatea mea: nu regret nimic. Şi-ţi mulţumesc, Milio, îţi mulţumesc din nou şi

totdeauna îţi voi mulţumi pentru ceea ce mi-ai dat. Poate că tu, un caracter ca al tău nu putea şi nu va putea da mai mult. Asta mă consolează şi sunt mai puţin geloasă pe femeia sau pe femeile care or fi intrat în viaţa ta la Roma, în tot timpul acestor luni; şi chiar pe cele care vor intra în viitor, mai ales. Fiindcă ştii, cred că o femeie, când a iubit un bărbat, continuă să fie puţin geloasă pe el şi după ce nu-l mai iubeşte. Oricum, tu mi-ai dat ceva ce poate nu ştiai şi nici nu voiai să-mi dai. Ceva ce nici nu e meritul tău, dar eu îţi mulţumesc totuşi. Tu mi-ai dat, pentru prima dată în viaţă, marea bucurie pe care o simţi când iubeşti cu toată fiinţa ta, fizică şi morală, într-un singur bloc. Îmi vine să râd fiindcă acum mă gândesc la monobloc. Logodnicul meu se pricepe mult la maşini şi la motoare, şi foloseşte continuu cuvinte tehnice.

Deci, dragostea... Dragostea e un monobloc: ar putea fi titlul unei canţonete. Îţi place?

Şi eu te compătimesc, şi totdeauna te voi compătimi, fiindcă nu cred că tu poţi simţi această mare bucurie, şi de aceea vei fi totdeauna puţin nefericit.

Ştiu că această scrisoare nu-ţi va face plăcere. Ştiu, că, dimpotrivă, te va face să suferi. Totuşi nu mă învinui. Dacă vrei să rămânem buni prieteni, şi-mi doresc, nu mă acuza de nimic, niciodată.

Ai plecat la Roma. Dispărut. Departe de mine. Părinţii tăi, studiile, cariera, moştenirea etc. Ştiu, ştiu tot. Am auzit astea de sute de ori. Şi dacă ne mai revedem: dacă vei voi să mă revezi, adică, te rog doar să mă cruţi de obişnuita litanie. Prin urmare, ai plecat de aici. Să faceri o probă, ai spus. Şi eu am spus: bine, să facem o probă. Mi-ai scris regulat, e drept. Şi eu la fel de regulat ţi-am răspuns.

Dar, în fond, Roma nu e la Polul Sud şi Torino nu e la Polul Nord. Era de ajuns o noapte de tren. Şi o escapadă, spun una, în toate aceste luni, fie chiar fără ştirea alor tăi, o puteai face, nu?

Sau crezi că nu era cazul?

Uite, de două-trei ori era să-ţi fac sau nu o surpriză şi să vin la Roma. În zilele de Carnaval, la birou, am avut practic trei zile şi jumătate de libertate: de sâmbăta până miercuri dimineaţă. N-a lipsit mult să vin. Apoi mi-am spus: el a avut ideea cu proba, el a început, nu eu. Prin urmare, îţi revenea ţie, nu mie, în cazul ăsta, să închei. Şi am făcut bine. Fiindcă am suferit. Am suferit de singurătate şi nelinişte. Dar astfel m-am cufundat în adâncul inimii mele şi am înţeles ce era cu mine. Am înţeles cine sunt şi ceea ce vreau. Dar n-am înţeles asta cu raţiunea. Am înţeles-o, vezi? Cu disperarea.

Acum totul e clar în sufletul meu. A fost clar, într-o seară de aprilie, când... Dar de ce-ţi povestesc toate astea? Ce-ţi pasă ţie?

Simt de aici protestele tale, strigătul tău de durere. Dar nu e un strigăt sincer. Ţi-l dictează în primul rând orgoliul, vanitatea ta jignită, că eu n-am ştiut să te aştept, că eu am găsit un alt bărbat. Dragostea, să spunem, afecţiunea, există în strigătul tău, da, dar mai puţin.

În orice caz, orgoliu sau afecţiune, îmi pare rău, dragă Milio, regret, sincer, că-ţi fac rău. Aş vrea parcă să nu mă iubeşti nici măcar puţin, încât să nu suferi. Dar o altă persoană, pe care eu o iubesc acum cum te-am iubit şi pe tine doi ani, şi pe care fără îndoială că o stimez şi o respect mai mult decât pe tine, o altă persoană ar avea viaţa distrusă dacă eu aş mai şovăi din nou în a accepta să-i devin soţie.

În deznădejdea mea, iarna trecută, simţisem că aş fi vrut să am copii, că sunt făcută să am copii şi cum în societatea noastră, încă înapoiată, copiii care se nasc în afara căsătoriei nu au o viaţă uşoară, simţisem că trebuie nu mă mărit.

Tu vei spune: de ce nu mi-ai spus-o cu sinceritate atunci?

Fiindcă, dragă Milio, atunci simţeam: *dar numai acum*

după cum ţi-am mai spus, văd *clar în inima mea. Şi, de altfel, ce valoare avea să ţi-o spun dacă tu nu erai cel care să simtă primul, acelaşi lucru, din punctul tău de vedere? Pune-ţi o mână pe conştiinţă: poţi afirma că te-ai gândit vreodată, nu spun să te căsătoreşti cu mine (asta ştiu, că te-ai gândit), dar în mod serios, la singurul lucru serios dintr-o căsătorie, adică de a avea copii cu mine?*

Trebuia să înţelegi, Milio, şi n-ai înţeles. Dacă asta te poate consola, gândeşte-te că vina, sau să spunem mai degrabă cauza (fiindcă sunt sigură că-ţi va trece în curând şi că totul va merge bine şi pentru tine), cauza tuturor celor întâmplate eşti tu. Dojeneşte-te deci numai pe tine însuţi. În ceea ce mă priveşte, nu te dojenesc: cel mult, îţi mulţumesc, deoarece, cu îndepărtarea ta şi cu şovăielile tale, mi-ai deschis ochii şi, astfel, mi-ai dat posibilitatea să fiu fericită cu bărbatul pe care-l iubesc şi care va fi în curând soţul meu.

Este inginerul Umberto Bianchi-Mina. Da, şeful de secţie de altădată. Are treizeci şi şapte de ani. Te-am minţit când ţi-am spus că avea mai mult: ca să nu-ţi trezesc bănuieli.

Eu îl iubesc după cum şi el mă iubeşte. Vreau să-l fac fericit, după cum el vrea să mă facă fericită pe mine. Am descoperit că gândim la fel asupra multor lucruri...

Ca şi cu tine? Ca şi cu tine, da: dar în alt fel. Cu tine totul părea o glumă, chiar când erau lucruri serioase. Cu el totul pare serios, chiar când sunt lucruri de râs. Vreau să am copii, şi se vede că încep să îmbătrânesc.

Îţi cer din nou iertare.

Caută să mă ierţi cât mai curând cu putinţă.

Ştii că, într-un oarecare sens, eu te voi iubi puţin totdeauna.

A ta Veve.”

De câte ori reciti scrisoarea? Toată ziua n-a mai făcut

altceva. La bibliotecă, a întins-o printre paginile tezei, acum gata (trebuia doar să controleze unele citate), şi, în loc să lucreze, citi şi răsciti, continuu, cuvintele Vevei, în repetata iluzie de a găsi undeva un sprijin al vreunei speranţe.

Nu se simţi în stare s-o înfrunte pe Elena la masă şi pe doamna Calandra. Telefonă ca să le anunţe, vorbind cu Gina; şi se duse într-o cârciumioară la Sant' Eustachio.

În timpul mesei se întrerupea: scotea scrisoarea din buzunar ca să recitească o frază, un cuvânt pe care credea că nu şi-l amintea bine. Şi de fiecare dată, recitea toată pagina; dacă nu şi precedenta şi următoarea.

Soarele de pe pavajul piaţetei, trecerea vreunei trăsuri, un vânzător ambulant care se întorcea din drumurile lui, lansând când şi când strigătul lui vechi, un preot rotofei, scund şi cărunt, care intra în cârciumă şi se aşeza la o masă în faţa lui, chelnerul cu haina albă şi murdară şi neras, vinul galben strălucind în sticle de câte o jumătate de litru, un motan care se ridica pe lăbuţele din spate ca să apuce partea grasă de la şuncă întinsă în aer de preot, pe vârful cuţitului; totul îi părea ostil, fără sens şi solemn; ca şi cum viaţa, chiar în faptele ei umile şi în circumstanţele ei mărunte, ar fi doar masca unei tăinuite atrocităţi.

Toată după-amiaza hoinări, pe jos, prin Roma; Roma antică şi Roma modernă: Roma de partea asta şi Roma de partea cealaltă a Tibrului; oprindu-se la fiecare colţ ca să recitească sau să contemple scrisoarea, fără să-şi dea niciodată seama de locul unde se afla, fără să privească niciodată zidurile, palatele, Tibrul, tramvaiele, parcurile, mulţimea sau solitudinea ce-l înconjura.

Scrisoarea Vevei nu-i lăsa nicio speranţă. Şi nu greşea cu nimic. Nu. Veve avea dreptate în fiecare cuvânt. Motivul, vina acestui eşec, pe care nu-l bănuise niciodată atât de important, era numai el.

Şi totuşi, se gândea că suferise un afront, că rămăsese

victima unei înşelătorii. Un gând absurd: dar nu mai puţin adevărat, deşi era o absurditate. Deci o iubea. O iubea *din tot sufletul:* întocmai cum spusese ea, vai, că-l iubise.

O iubea mult şi nu ştia! Ce importantă avea că Veve nu putea fi acuzată! De acest afront, de această înşelătorie, de ignoranţa în care rămăsese în legătură cu profunzimea propriului său sentiment, Emilio acuza întreaga existenţa, şi în acuzare cuprindea tot şi pe toţi: Torino, Roma, rudele, părinţii, studiile, prietenii, el însuşi, Veve şi cine era în jurul ei, inginerul Bianchi-Mina, biroul de pe strada Maria Vittoria, tatăl vatmanul...

Pe la asfinţit, se pomeni din nou la San Silvestre. Intră la Poştă, în săliţa unde era ghişeul pentru telegrame. Completă tot felul de formulare, rupându-le de fiecare dată cu disperare. Se temea, în primul rând, să nu-i creeze vreo neplăcere Vevei: telegrama ar fi ajuns, probabil, în timp ce ea era la birou: ar fi deranjat, îngrijorat, familia.

În sfârşit, înţelese că îi era într-adevăr rău, o durere fizică la inimă. Şi că o telegramă Vevei era deocamdată singurul leac posibil: un fir de speranţă de care să se prindă.

O prezentă la ghişeu. Scrisese: *„Primit scrisoarea ta stop mă întorc Torino sfârşitul săptămânii ca să rămân stop te rog amână hotărâri definitive după o discuţie noi doi stop urmează scrisoare al tău Emilio”*.

Acesta rămăsese textul definitiv după multe altele: excludea orice expresie afectuoasă care ar fi putut-o irita. Mai bine un ton serios, aproape ca de afaceri: acelaşi ton cu care o obişnuise probabil inginerul Bianchi-Mina. Şi cum scopul lui era de a o vedea, de a o atinge, de a o relua, de a se căsători cu ea, de a o salva, de a se salva, esenţialul era ca Veve să-i dea o întâlnire de îndată ce avea să sosească el la Torino. Din fericire scrisoarea nu părea că neagă această posibilitate. Esenţialul era să-i poată vorbi, La sosirea scrisorii expres, îşi dăduse seama

că o iubea pe Veve mult mai mult decât credea: în suferinţa lui fusese o enormă uimire. Această stupoare avea s-o reverse asupra ei; avea s-o buimăcească, s-o tulbure nespus, s-o recucerească. Acesta era firul de speranţă.

Funcţionarul de la poştă scrise numele lui pe foaia cenuşie şi pe recipisă. O timbră. O uscă. O tăie cu micul echer de fier. Realitatea continua să-i fie ostilă şi fără sens; dar, în lumina roşietică a lămpilor, în interiorul vechiului oficiu, mucegăit de cerneală, chipul bătrân şi istovit al funcţionarului, membrele lui uscate acoperite de mânecarele de şaten negru, gesturile lui măsurate şi stereotipe, pe care Emilio le urmărea prin ferăstruica ghişeului cu o privire imploratoare, făceau poate parte dintr-un ritual; poate erau sacre, ale unei divinităţi cu decrete implacabile, aceeaşi care are în mână fericirea şi destinele tuturor.

7

ÎN SFÂRŞIT, CERUL SE LUMINA. Încadrate de ferestre, între perdeluţele agitate, defilau cu velocitatea trenului, într-o lumină fără culoare, curţi, vii, căsuţe, livezi: în fundal, dinspre mare, o fâşie neagră, păduricea de pini, închidea orizontul. Era Viareggio. În sfârşit, se iveau zorii dimineţii de luni.

Mai înainte de asfinţitul soarelui avea s-o revadă pe Veve. Luni. Luni douăzeci şi unu. De îndată ce putuse hotărî data, duminică noapte, înainte de plecare, îi scrisese de la Roma, dându-i întâlnire pentru şapte şi un sfert în seara următoare, pe moviliţa din grădina Cavour, pe unde se plimbau la început şi unde se sărutaseră prima dată. (Oricare ar fi fost după aceea rezultatul discuţiei, avea s-o revadă! Cel puţin putea spera. Putea chiar să o creadă probabil. Era tot. S-o revadă, să-i vorbească, să vadă de aproape ochii ei albaştri, gura ei generoasă. Păstra în portofel o poză pe care i-o făcuse în timpul unei excursii la târgul din San Michele. Şi acum, în trenul care-l ducea, în sfârşit, la ea, nu mai obosea privind fotografia aceea mică. În acelaşi timp nu mai obosea închipuindu-şi, cu cruzime, cum ochii ei se îndreptaseră, şi cu ce dragoste, asupra altui bărbat, cum îi râseseră şi cum gura ei îl sărutase.

Înfăţişarea suplă şi sclifosită a inginerului Bianchi-Mina îl obseda. Nu-şi mai amintea cu exactitate chipul lui. Nu-l

văzuse niciodată de aproape. Fără îndoială era subţire, zvelt: şi cu mustăţi, parcă. Îşi amintea vag tâmplele lui încărunţite şi pomădate. Cu precizie, numai paltonul ţesut în patru iţe şi pe talie, cu *homburg*[110] negru, mănuşi de porc mistreţ, baston de Malacca pe care şi-l închipuia cu un cerc de aur sub mâner, întocmai ca al unchiului Sanfront. Un manechin de import britanic şi de admiraţie torineză, un model al celei mai bogate, mai stupide, mai provinciale burghezii din oraş. Era absurd ca Veve, o femeie naturală şi rebelă, să iubească o persoană atât de contrară oricărui gust al ei, o fiinţă atât de demnă de dispreţ.

Demnă de dispreţ? Ce elemente avea Emilio pentru a-l judeca neapărat demn de dispreţ? Defectele pe care le revela aspectul lui puteau să nu fie esenţiale: puteau fi contrazise de calităţi nebănuite şi de profunzime. Simplul fapt că se îndrăgostise de Veve, şi că era gata să se însoare cu ea, ea fiind o fată din popor, fata unui vatman, în loc de orice altă bogată moştenitoare, fata vreunor nobili sau industriaşi, în sfârşit, una din lumea căreia însuşi Bianchi-Mina aparţinea, era o probă în favoarea lui.

Probabil că era vorba de un capriciu: ca acela al Elenei pentru el. Dar de bună credinţă, din moment ce era gata să se însoare cu ea. Şi conta un singur lucru: că Veve luase acel capriciu drept dragoste, răspunzându-i la rândul ei cu dragoste.

Sau poate că nu. Poate că din partea lui Veve nu era dragoste adevărată. Unele fraze, sau mai degrabă inflexiuni ale scrisorii, păreau că sugerează această ipoteză. De exemplu, unde spunea că, alături de Bianchi-Mina, totul „părea serios chiar când erau lucruri de râs”. Fraza asta nu ascundea un început de plictiseală? Noua ei afecţiune faţă de Bianchi-Mina nu părea, la urma urmelor, puţin ostentativă? Şi nu revela, în schimb, în cutele cele

[110] pălărie – între pălărie tare şi cilindru – un fel de gambetă, lăsată uşor pe ochi (n. tr.).

mai adânci, dureroasa plăcere a revanşei, a răzbunării, răbufnirea unui complex de inferioritate îndelung suferit, refuzat, combătut, amintirea celor doi ani de umilinţe ascunse nu numai lui Emilio, dar chiar şi ei însăşi?

Din dragoste sau din orgoliu, poate că Veve crezuse că nu simte savoarea amară a acestor umilinţe, ca şi cum ar fi existat. Între timp, otrava lor, zi de zi, doi ani, se acumulase în sufletul ei; şi când Emilio plecase, o năpădise din plin.

În acele ultime zile la Roma, de la sosirea scrisorii şi până la plecarea precipitată, tot gândindu-se şi răzgândindu-se, Emilio ajunsese să-şi explice şi, într-un anume sens, să justifice pasiunea Vevei faţă de un bărbat pe care ea ar fi trebuit să-l urască. Şi mai era ceva, mai mult. Bianchi-Mina era înalt, slab, subţire, brun: de departe, în afară de felul lui de a se îmbrăca, putea fi confundat cu el, cu Emilio. Dar Bianchi-Mina era dintr-o familie bogată şi la doar treizeci şi şapte de ani era consilier-delegat al Societăţii anonime de asigurări şi al altor societăţi din aceeaşi ramură. Era un om ajuns. Ducea viaţa pe care o dorea mult Veve. Până una, alta, el, ca să mai facă economie, era obligat să călătorească cu clasa a treia. Alegerea făcută de Veve nu avea, prin urmare, sensul unei lecţii? O lecţie justă până la o exactitate batjocoritoare. Ca şi cum, în mod indirect, Veve i-ar fi ţinut această lecţie: „Ştii, Milio, chiar dacă nu ţi-am vorbit niciodată: o ştii; eu m-aş fi căsătorit cu tine în orice caz: să fi fost chiar secretarul ultimului avocat prăpădit din Torino, dacă nu chiar fără serviciu şi fără licenţă. Dar tu ai spus totdeauna că mai întâi trebuia să-ţi faci o situaţie sigură şi să ai bani mulţi; că viaţa fără bani nu e viaţă etc. M-ai convins. Mă mărit cu Bianchi-Mina; ceea ce tu vei ajunge, poate, peste cincisprezece ani. Nu pot aştepta până atunci. La urma urmelor, aşteptându-te, aş ajunge să te împiedic să mai câştigi bani”.

Dar asta ce schimba? Ce schimba faptul că ea avea

dreptate şi că, la urma urmelor, poate că nu-l iubea pe Bianchi-Mina? Credea că-l iubeşte, voia să-l iubească: era de ajuns. Şi cine ştie dacă nu-l iubea cu adevărat?! Resentimentul şi răzbunarea puteau să fi fost terenul din care răsărise floarea iubirii; acum floarea era înaltă, luminoasă şi restul nu mai conta.

Emilio ajungea, în acest fel, într-un balans chinuitor de nădejde şi deznădejde, să distrugă toate argumentele pe care le născocea din când în când, împotriva sincerităţii scrisorii lui Veve, împotriva posibilităţii că ea l-ar putea iubi cu adevărat pe Bianchi-Mina. Şi nu erau argumente. Erau iluzii: necesare, poate, ca un leac pentru a suferi ceva mai puţin, aidoma narcoticelor care să-i adoarmă simţul realităţii. Un glas tainic şi nemilos îi şoptea să nu spere nimic din discuţia spre care îl purta trenul, străbătând acum cu furie munţii Liguriei, în căutarea nopţii, fugind de claritatea de perlă, albastră şi roză care invada cerul şi marea.

Şi acest glas şoptit era poate tot al Elenei, în cameră, când îi suflase în obraji: „Inteligent, inteligent, inteligent”...

Da, nu avea nicio legătură. Nu era nicio legătură între cele două evenimente. Şi când degetele Elenei se furişaseră sub manşetele cămăşii lui şi începuseră să-l mângâie, la ora aceea scrisoarea lui Veve zăcea, pierdută, într-o grămadă enormă de alte scrisori, pe vreo masă imensă din San Silvestro, sub reflexul roşietic al lămpilor, în aerul infect de cerneală mucegăită. Totuşi, era din nou o superstiţie, ca în ziua când o aşteptase pe Veve la colţul de la Gran Madre cu bulevardul Casale dacă i-ar fi ieşit în întâmpinare, fata îmbrăcată în galben n-ar fi fost ea: opera unei forţe a răului, ocultă, profetică. Aceeaşi putere, acum, ştiind în ce parte avea să răsucească cheia, prevăzând, adică, cedarea lui în faţa mângâierilor Elenei, făcuse în aşa fel ca, în urmă cu câtva timp, poate chiar în aceeaşi zi, pe la jumătatea lui aprilie,

ziua când se întorsese Elena definitiv la Roma, Bianchi-Mina să se fi întâlnit cu Veve într-o conjunctură deosebit de favorabilă înmuguririi dragostei lor reciproce.

În sfârşit, lui Emilio i se părea că o sinistră fatalitate ar fi prezidat coincidenţa aventurii lui cu Elena şi a trădării Vevei. Continua să se gândească la acest lucru ca la o trădare, deşi ştia că e o judecată nedreaptă. Şi insistenţa Elenei de a se oferi când el nu voise s-o vadă, frumuseţea Elenei, pe care nu voise s-o admire, trandafirul, măsuţa, aspra şi dura noutate pe care o simţise în plăcere, acum toate astea însemnau pentru el semnele unui blestem. Nu trebuia să spere, nu trebuia.

În ciuda unei profunde repulsii, îi fusese imposibil să n-o revadă pe Elena în săptămâna care-i mai rămăsese la Roma.

Prima zi o petrecu în oraş şi seara luă masa la o ospătărie cu Bernardi. Se întoarse după miezul nopţii, nevrând să fie văzut de Elena, nici de doamna Calandra sau de Gina. Nu plânsese, nu, nu putea plânge: dar ştia că pe faţa lui se citea o mare tulburare şi dorea să evite întrebări stupide şi iritante. Se sui imediat în camera lui, se dezbrăcă şi se aşeză în pat. Stinse lumina, fără a aştepta un somn la care de altfel nici nu spera. Era decis şi dornic numai să sufere, să mediteze asupra scrisorii, pe care o învăţase aproape pe dinafară: o pusese sub pernă, atingând-o cu o mână, ca pe motivul tuturor relelor lui şi în acelaşi timp, într-un anume fel, ca pe un talisman de care nu s-ar fi putut desprinde pentru tot aurul din lume. Şi iată că puţin timp mai târziu, în obscuritatea şi în tăcerea deplină, auzi uşa care se deschidea încet. Din păcate, nu se gândise să se încuie cu cheia. O formă înaltă şi albă se strecurase în cameră. Nu putea fi decât Elena şi, de altfel, chiar dacă n-ar fi auzit-o sau văzut-o, ar fi ştiut după parfum.

Ea învârti cheia în broască. După o clipă, era lângă pat. Pipăi cu o mână în întuneric, şi-o opri în părul lui, i-l

răvăşi. Continuă jocul ei mult timp. Emilio tăcea încremenit. Dorea doar ca ea să sfârşească jocul cât mai iute posibil. Orice explicaţie sau abilitate i se părea periculoasă; capabilă, mai degrabă, de a obţine un efect contrar. Aşadar, tăcea, şi se gândea la Veve; şi forma aceea înaltă şi albă de lângă pat, şi degetele care-i mângâiau neobosite părul, îl plictiseau fiindcă riscau să-l sustragă şi să-i întrerupă suferinţa căreia i se lăsase pradă cu aviditate. Dar Elena îşi desprinse mâna şi îşi scoase cămaşa de voal. Se strecură în pat, începând să-l sărute, să-l muşte.

— Mă doare, spuse în fine Emilio, plictisit.

— Ce e?

— Sunt obosit. În noaptea asta, lasă-mă.

Ar fi vrut să-i spună: du-te, lasă-mă pentru totdeauna. Dar spusese „noaptea asta” tocmai pentru a evita discuţiile. Reuşi doar să le amâne.

A doua zi, la masă, ca să justifice într-un fel anunţarea plecării, spusese, de faţă fiind doamna Calandra, Elena, Rousset, că sesiunea examenelor fusese anticipată la sfârşitul lunii. Dar, după cum se şi temuse, expresia chipului său şi felul lui de a vorbi nu prea păreau normale: până şi Rousset se informă asupra sănătăţii lui.

Veni şi noaptea, şi se încuie cu cheia. Auzi, foarte curând, cum cineva încerca din afară clanţa. Se prefăcu că doarme.

Ar fi plecat şi mai devreme, dar, din păcate, trebuia să termine verificarea citatelor. Pe de altă parte, i se părea inutil să se supună plictiselii de a se muta pentru trei sau patru zile într-un hotel, prefăcându-se în faţa doamnei Calandra că ar fi plecat la Torino, când în fond era de ajuns să întoarcă cheia în uşă şi să evite să rămână, în timpul zilei sau seara, singur cu Elena, ceea ce era foarte uşor, datorită prezenţei continue a mamei ei.

Doar că, în seara a treia, a avut surpriza de a nu mai găsi cheia în uşă. Puţin după miezul nopţii, Elena intră,

începu, printre săruturi şi mângâieri, să-l dojenească şi să-l interogheze. Emilio nu avusese grijă să inventeze nicio explicaţie pentru comportarea sa. Deci se limită la fraze vagi; oboseală, studiu, remuşcarea faţă de Rousset. Elena respingea o argumentaţie după alta, cu pasiune: discutând şi, între timp, înlănţuindu-se de el în pat şi contorsionându-se în mii de poziţii. De la un minut la altul situaţia devenea de nesuportat pentru Emilio. La un moment dat, înţelese că singurul mod de a se elibera era acela de a face dragoste. Dar nu reuşea. Orice neînsemnată mişcare a lui sau a Elenei îi amintea de clipele fericite cu Veve, şi durerea era atât de mare, că-l cuprindea cu totul, înfăşurându-i parcă simţurile în benzi care-l izolau şi-i lăsau doar aerul pe care să-l respire, şi chiar în aer fiece respiraţie a lui o căuta pe Veve, o chema, o dorea.

Elena, înfrântă, plângea:

— Dar de ce? Explică-mi! Ce am diferit faţă de ultima noastră noapte când ţi-am plăcut atât, dar atât de mult?

— Nu ştiu Elena. Sunt obosit. Sunt puţin bolnav, poate. Îngrijorat de aceste ultime examene care au fost anticipate pe neaşteptate. Ne vom vedea la sfârşitul lui iulie. Vei trece pe la Torino: Rousset mi-a spus că sunteţi invitaţi la Golzio la Gressoney.

— Nu cred în nicio vorbă de a ta. Ştiu ce ai. Iubita ta din Torino te-a părăsit. Asta ai.

— Prostii.

— Emilio, regret că suntem pe întuneric. Aş vrea să te văd în timp ce negi.

— Prostii, îţi repet.

— Mama mi-a spus tot.

— Nu-ţi putea spune nimic fiindcă nu i-am spus nimic şi fiindcă nu s-a întâmplat nimic.

— Nu, ceea ce ţi s-a întâmplat am înţeles eu singură. Fata ta te-a părăsit. Am văzut-o pe faţa ta. Şi o simt. Acum suferi, nu? Dar îţi va trece. Eşti încă un copil. Va

trece. Mama mi-a dezvăluit mărturisirile tale. M-a pus să jur că nu-ţi voi spune nimic. Dar tu m-ai constrâns.

Ieşind din tunel, trenul a încetinit mersul. Era gara Sastri Levante. O linişte neaşteptată. Aerul nemişcat, proaspăt, delicios, sau pe care Emilio îl ştia delicios fără a se putea bucura de el: ca şi cum ar fi fost obligat să respire printr-un aparat de tortură. O voce striga cu cadenţa diftongată din Liguria, cu pronunţare tărăgănată, marină: „Cafeaaa căldăăăă!"

Dinspre munţii abrupţi din spate, mai întârzia încă, asupra micii gări pustii şi asupra caselor roşii din micul port, o umbră albăstrie şi transparentă. În clopotniţă, discul luminos al ceasului pălea în clarul luminii: chiar acum bătea liniştit un sfert.

„Cafeaaa caldăăă", repeta băieţaşul, alergând de-a lungul trenului cu un ibric care fumega şi cu o tavă plină de ceşcuţe. De fiecare dată ceva mai încet, de fiecare dată ceva mai departe, strigătul se pierdea gradat în profunditatea tăcută a dimineţii.

Viaţa era acolo: o încântare, o uneltire la capătul căreia era neliniştea. Marea, soarele, plaja, călătoriile, frumuseţile lumii; o remuşcare. De ce le pierduse, de ce nu s-ar mai fi putut bucura de ele cu Veve? Desigur, pentru alţii putea chiar să nu fie aşa. Pentru tovarăşii săi de călătorie, de exemplu: pentru tânăra îmbrăcată în negru, care dormea senină cu o fetiţă blondă cârlionţată în braţe; pentru marinarul care fuma şi privea în gol cu zâmbet fix de beatitudine. Sărmanii, care sunt de altfel marea majoritate a fiinţelor umane, au, mai ales, problema muncii şi a casei, a creării unei familii şi a creşterii copiilor. Şi cu toate astea, şi pentru ei existau suferinţele iubirii. Acum, când această absurditate era posibilă, chiar numai în unele cazuri, era de ajuns pentru a judeca viaţa. Şi venea, poate, în viaţa tuturor, un moment asemănător aceluia pe care-l trăia el. Ca o

maladie universală şi ereditară, care, mai curând sau mai târziu, ajungea totdeauna să se declare; şi împotriva căreia nu exista leac; şi acest gând era departe de a fi o consolare.

A fost, în schimb, o consolare (prima, deşi fără greutate, din clipa când deschisese scrisoarea Vevei), când a trecut de Giovi, a ieşit din valea Serivia şi s-a simţit în Piemonte.

Ogoarele pătrate şi ordonate, grânele înalte, şirurile lungi şi drepte ale copacilor, grupurile de case ţărăneşti joase din Alessandrino, viguroasele, impetuoasele torente de apă ale Bormidei şi Tanaro; apoi, primele ondulaţii ale colinelor astigiane, acoperite şi încreţite de verdele fraged al viţelor de vie; în soarele cald şi în aurul difuz al lunii mai, care învăluia lanţul munţilor Langhe şi al Alpilor îndepărtaţi, un peisaj din ce în ce mai asemănător celui al copilăriei sale. Ca o atingere a pământului, a pământului unde s-a născut. O făgăduinţă confuză de renunţare tacită, de îndepărtată resemnare.

Dar când trenul o porni din nou de la Asti, ultima gară înainte de Torino, i s-a părut că se trezeşte dintr-o dată; durerea lui revenea proaspătă şi nouă: un pumn de fier îi strângea inima. Îşi dădu seama că lunga călătorie, legănându-l fizic, aidoma mâinii unei mame care mişcă ore în şir leagănul pruncului, îi adormise încet, încet durerea.

Torino: trenul gonea, se apropia inexorabil de Torino, Torino, numele, sunetul gândit de mii şi mii de ori în depărtare şi în solitudine, gândit cu delicateţea lui unică şi profundă, cu acel accent pe i care părea că iradiază cu dragoste şi cu absolută şi indiscutabilă dedicare, gândit ca şi cum ar închide în el tot binele misterios al vieţii, nume mai drag decât propriul nume, Emilio Viotti, care devenea mărginit şi întâmplător prin comparaţie. Aproape un an: niciodată nu fusese atâta timp plecat din Torino. Şi acum (înţelese acest lucru de îndată ce se mişcă trenul,

ieşind din gara Asti, ca să nu se mai oprească până la sosire), acum numele Torino avea o rezonanţă pe care nu o avusese niciodată, fatală şi funebră, închidea în sine nu numai binele, dar şi răul, tot răul: Veve în braţele lui Bianchi-Mina.

Trenul gonea. Sosea. Iată Villanova, Trofarello, Moncalieri. Citea numele ultimelor gări parcă în speranţa de a le vedea schimbate: ar fi fost semnul că va găsi diferită până şi realitatea. Şi realitatea era diferită, dar în rău, vai! cu cât mai rea decât imaginaţia lui şi decât amintirea lui, era prăfuită, tristă, mică, da, era mărginită şi întâmplătoare, de parcă întreg Torino ar fi devenit un Emilio Viotti şi el.

Paralelipipedul cenuşiu împărţit în pătrate al firmei Fiat-Lingotto, şinele de tren, fabricile, depozitele, San Salvario, strada Nizza, strada Sacchi, faţadele murdare, urâte, învechite, poate o imitaţie militărească sau pedantă a Parisului, o rămăşiţă de provincie franceză. Ceea ce-l impresiona, într-o dureroasă uluire, era, mai ales, micimea dimensiunilor. Nu că vechea gară Termini, la Roma, ar fi mai mare decât Porta Nuova. Dar acum, mergând în spatele hamaluliu, sub înalta boltă de fier, îşi dădea seama că el în înălţase şi mai mult bolta aceea, în entuziasmul amintirilor şi al dorului; că o înălţase şi o mărise, nemărginit de mult.

Acum sosise. Torino se strângea cu multă cruzime în jurul lui. Veve era acolo, la o mică distanţă: peste câteva ore avea s-o revadă, tortură la care nu putea să nu aspire. În faţa gării, răzoarele grădinii erau înflorite şi îngrijite; dar ţâşnitura fântânii suia drept până la o înălţime modelată, nu, cum credea el că-şi aminteşte, până la zenit. Monumentul lui Massimo D'Azeglio era mic şi murdar în soare. La dreapta şi la stânga, şiruri de copaci, spre Pad platani, tei spre Alpi, încărcau bulevardul Vittorio, care nu mai părea de aceea lung cum era. Acesta e Torino? se întreba Emilio: oh, speranţe, oh, iubiri! Asta

era tot? asta era tot?... Dând bacşiş hamalului, îi observă chipul: melancolic, cinstit, pătrat şi el şi uzat întocmai ca faţadele palatelor.

Acelaşi efect l-a avut asupra lui şi propriul său cartier, piaţa Maria Terasa, casa, scara, slujnica bătrână care i-a deschis poarta şi l-a îmbrăţişat cu ochii jucându-i în lacrimi, mama care era încă în pat, şi tata care ieşea din baie, terminând cu îmbrăcatul ca să se ducă la tribunal.

Emoţia lui însuşi, şi alor săi, chiar şi cea a slujnicei, i se păru superficială, o înşelătorie. Şi tot o înşelătorie era familia, casa, oraşul, tot restul; dacă înăuntru, dacă dincolo de aparenţe, nu-i pregătiseră şi nu mocniseră decât răul. Nu avea chef de vorbă. Spuse că e peste măsură de obosit şi că vrea să se ducă imediat la culcare. Intră în camera lui. Închise obloanele. Se aruncă pe pat. Prin fâşia de lumină filtrată printre obloane, privind vechile obiecte: biroul, lampa cu abajur de mătase verde, bustul mic de bronz al lui Napoleon, i se păru dintr-o dată că înţelege că realitatea nu avea niciun sens şi că dragostea era numai o ficţiune disperată, în care oamenii credeau, şi în care credea şi el, fiindcă nu aveau curajul să privească realitatea aşa cum era: fără sens. Realitatea, viaţa, istoria, umanitatea, civilizaţia, totul avea să se sfârşească întocmai cum începuse: în nimic. Şi Torino avea să reintre în nimic; sosind la Porta Nuova, el descoperise pe faţadele clădirilor şi, într-un anume fel, chiar în verdele primăvăratic al copacilor, primele simptome ale decăderii şi ale unei inevitabile, viitoare, distrugeri. Nu se putea lupta decât într-un singur fel: uitând, şi nu se putea uita, decât crezând, sau crezând că crezi, în dragoste. Oh, Veve, de ce ai plecat? De ce ai crezut în alt bărbat?

Nu dormise de aproape o săptămână. Dintr-o reacţie fizică foarte firească, aflându-se în propriul său pat, se cufundă brusc într-un somn adânc, fără să-şi dea seama când îl cuprinse. Le spusese să nu-l deştepte nici la ora

mesei. Dormi toată dimineaţa şi toată după-amiaza. Şi când intră mama cu o ceaşcă de supă şi două gălbenuşuri de ou, era şase jumătate. Abia îi mai rămânea timp să se radă, să se schimbe şi să fugă la întâlnire. Trebuia să ajungă înaintea ei. Nu putea risca s-o facă să-şi piardă răbdarea, negăsindu-l şi să plece. Amintirea felului de a fi al Vevei, caracterul ei orgolios şi adorabil, îl răni cu o nouă durere, neaşteptată. E posibil să se fi terminat totul?

Şi nu avea nicio siguranţă că ea va veni la întâlnire. Atât de temător fusese că s-ar fi putut ca ea să nu vină, încât nici nu-i ceruse măcar să-i răspundă şi să-i confirme. Cererea unei confirmări, cine ştie, ar fi putut s-o irite!

Ieşi de acasă, fugind. Copiii se jucau în piaţa închisă de pătratul castanilor de India; strigătele lor de bucurie se confundau cu ciripitul rândunelelor care săgetau cerul suav. Soarele abia asfinţise. Şapte fără cinci. Veve vei veni?

Şi pe moviliţă se jucau copii; stârneau praf pe micul spaţiu rotund şi pământos.

Cele trei bănci erau ocupate, şi pe aceea unde se sărutaseră prima dată era tolănit un vagabond, cu barba lungă şi sălbatică şi cu o zdreanţă de pălărie pe cap, lăsată până la jumătatea feţei. Totuşi, nu dormea; cu braţul drept în afară, cu mâna în aer, delicat şi exact, bătea măsura, două semne verticale şi două orizontale, a unui marş imaginar. Emilio se apropie de el, în curiozitatea inconştientă de a auzi ceva. Într-adevăr, vagabondul mormăia foarte încet, cu gura închisă, melodia unei fanfare a vânătorilor de munte. Emilio îşi amintea de primele cuvinte:

Tranta sold
sun pà trè lire,
e trè lire
sun pà

tranta sold.[111]

Un zâmbet inefabil apărea, din când în când, pe buzele violacee, printre mărăcinişul bărbii şi al mustăţilor. Chiar la o distanţă de câţiva paşi, persoana lui emana un miros puternic de vin. Dintr-o raniţă agăţată de fierul băncii, apărea gâtul unei sticle. Părea fericit şi Emilio îl invidie.

Mai rămăsese un sfert de oră de aşteptare. Emilio se îndepărtă pe micul bulevard care dădea în strada San Massimo, de unde presupunea că va apărea Veve, venind de la birou. Care vor fi primele cuvinte pe care i le va adresa? „Te iubesc”, i-ar fi spus: „te iubesc, te iubesc”. Acum simţea o dorinţă disperată de a o recuceri. Desigur îi va spune că era gata să o ia în căsătorie; împotriva voinţei propriilor lui părinţi, şi înfruntând toate consecinţele, o mică slujbă oarecare, sărăcia. Dar va fi de ajuns? Acum ea era cea care dădea importanţă banilor; şi el, astfel, însemna să-i ceară nu să renunţe la o speranţă, dar la certitudinea unei bunăstări.

Tramvaiele roşii treceau pe strada San Massimo, biciclete, lume care se întorcea acasă de la muncă. I se păru că toţi ar fi trebuit să ştie de chinul lui, să ştie că ora aceea era hotărâtoare pentru viaţa lui. Dar nimeni nu-l lua în seamă. El purta o povară enormă şi invizibilă. Şi această povară îl izola de restul omenirii, fără ca omenirea să-şi dea seama. De altfel, chiar dacă şi-ar fi dat seama, nu se schimba nimic. Ce poate un om pentru un alt om? Şi un prieten ce poate? Nici nu-i trecuse prin cap măcar să se ducă la Piero, la Serra sau la Ferrua. Simţea în fiecare clipă că vina tuturor relelor era a lui. El, el greşise, el o trădase pe Veve şi pe el însuşi. Acum, îi repugna să se vaiete, să-şi verse focul cu un prieten.

Se întoarse pe moviliţă. Copiii plecaseră. Două bănci erau libere. Vagabondul încă mai era acolo, dar nemişcat,

[111] Treizeci de bănuţi / nu sunt trei lire / şi trei Lire / nu sunt / treizeci de bănuţi.

ca şi cum ar fi dormit. Ce putea face el pentru omul acela? Chiar dacă beţia îi ajuta să uite, fără îndoială că viaţa acelui om nu era fericită. Ce putea face pentru el? Doar să-i dea bani. Iată singurul lucru pe care-l poate face un om pentru alt om. Şi înţelese că dacă ar fi fost bogat, mai bogat decât Bianchi-Mina, ar fi avut poate vreo speranţă să o recapete pe Veve.

Ora trecuse. O uşoară penumbră începea să se adune sub copacii măreţi. Pe aleea centrală a grădinii trecea încet, luând-o spre Pad, o pereche de îndrăgostiţi; se strângeau de mijloc, îşi vorbeau la ureche, râzând. La fel şi Veve, cândva, cu el, la fel!

Simţi că era acolo. Dar nu pentru că ar fi auzit pasul ei; era încă prea departe, suia acum mica alee a moviliţei. Sau îşi întorsese privirea din întâmplare.

Alergă în întâmpinarea ei, cu sufletul la gură. Arăta foarte palidă: poate din cauza luminii slabe şi a culorii şterse liliachii, a unui taior nou. Şi geanta era nouă, de crocodil culoarea şampaniei, şi mănuşile şi pantofii „asortate”. Geanta era foarte elegantă, foarte scumpă: fără îndoială un cadou de la el. Dar toată îmbrăcămintea ei era diferită: de parcă ar fi făcut un salt în ce priveşte clasa socială, hotărât, de parcă ar fi fost de pe acum doamna Bianchi-Mina. La mână, un ceas mic, şi el nou: de aur, mic dar masiv, de mare stil. Ca şi solitarul care strălucea pe inelarul mâinii stângi, desigur inelul de logodnă.

Şi primele cuvinte pe care le rosti nu au fost acelea pe care le gândise. Strângându-i mâna, mâna ei mare, maternă, caldă, moale, uscată, (oh, mâna nu era schimbată!) şi ţinându-i-o cu disperare câteva secunde într-a lui, îi spuse cu amărăciune:

— Puteai să nu-ţi pui toate astea pe tine! Te puteai gândi că-mi faci rău! Nu? Ce te-ar fi costat?

Drept răspuns, un râs scurt şi franc, şi îşi clătină

buclele ei blonde, ca odinioară. Dar imediat, poate tocmai pentru a corecta duritatea râsului, se sprijini de braţul lui.

Greutatea plăcută a braţului ei l-a făcut să uite imediat tot: de la râsul de mai înainte până la toate torturile care durau de peste o săptămână. A fost ca şi când paradisul s-ar fi deschis brusc şi l-ar fi primit. Greutatea plăcută a braţului ei, şi sânul generos pe care abia îl atingea, parfumul ei proaspăt şi natural, erau de ajuns pentru fericirea lui absolută.

Era întocmai ca şi prima dată, pe Collina, într-o vreme care i se părea foarte îndepărtată. Iată, era din nou ca atunci. Veve, la braţul lui, ceva sacru: o binecuvântare superioară oricărei închipuiri, ce trebuia primită în genunchi.

Oh! Era chiar obligatoriu de vorbit, deci? Nu se puteau preface că nu se întâmplase nimic, şi să meargă aşa, tăcuţi, alături, cu ea care continua să se sprijine de braţul lui? Făcu totuşi un efort şi-i murmură:

— Unde vrei să mergem?

— Cum? întrebă Veve.

Vorbise atât de încet, încât a trebuit să repete întrebarea.

— Nu ştiu. Unde vrei. Vrei să rămânem aici? întrebă ea privind în jur.

— Era acolo, spuse Emilio indicând cu timiditate banca ocupată de vagabond.

— Ce anume?

„Nu-şi aminteşte sau se preface că nu-şi aminteşte?” se gândi Emilio.

— Acolo, prima dată.

— Ah, da? Dar eşti chiar sigur? râse ea, cu o sfâşietoare dezinvoltură. Cred că mai degrabă a fost la Valentino. Aici e imposibil. Era prea aproape de casa ta. Gândeşte-te doar, dacă trecea mama ta pe aici! O catastrofă!

— Veve, imploră Emilio. Ai fost destul de rea în scrisoare, acum gata.

— Rea? Nu mi se pare. N-am scris decât adevăruri. Şi adevărul arde. Adevărul e rău, nu eu.

— Ştiu. Ştiu că toată vina e a mea, dar tu nu trebuie…

— Oricum, ascultă, Milio. Scuză-mă că te întrerup. Am şovăit mult dacă să vin sau nu la întâlnirea asta. Dar cum m-am gândit că tot trebuia să ne vedem o dată mai înainte de… m-am gândit aşa…

— Mai înainte de ce, iartă-mă?

— Mai înainte de căsătorie. Să ştii că nu mai e mult până atunci. La patru iulie. Cu cât e mai repede, cu atât e mai bine. Sunt încântată că te văd, dar ceea ce avem să ne spunem nu-i plăcut nici pentru mine, crede-mă, totuşi.

— Atunci, mă mai iubeşti încă? spuse Emilio.

— Sst. Vorbeşte mai încet. Uite, să ne aşezăm. Să vorbim calm. Să ne aşezăm aici, chiar dacă nu-i aceeaşi bancă de atunci.

Emilio nu ridicase glasul. Înţelese că Veve îi spusese să vorbească încet ca să nu-i răspundă. De îndată ce se aşezară, o privi în ochi, în ochii ei mari albaştri care păreau puţin rătăciţi în clipa aceea. Îşi adună puterile şi repetă încet, în şoaptă, cu curaj:

— Spune-mi. Atunci mă mai iubeşti încă?

Veve îi susţinu privirea. Dar răspunse numai dând din cap. Emilio insistă:

— Vreau să-ţi aud glasul. De ce nu mi-o spui cu gura ta? Poate fiindcă simţi că nu-i adevărat; pentru că simţi că de fapt încă mai mă iubeşti.

— Nu, Milio, aici greşeşti. Motivul e altul. Motivul e că atunci când nu mai iubeşti nu-i delicat s-o spui. E trist că ceea ce a fost între noi a trecut. Iată. Mi se părea că-ţi vorbisem destul de clar în scrisoare. Dar dacă e necesar, dacă chiar vrei: Milio, s-a terminat. Nu te mai iubesc.

Pe neaşteptate, brusc, ochii i se umplură de lacrimi. Căută cu orice chip să le reţină. Dar, din clipa când primise scrisoarea, nu putuse deloc să plângă. Cum căutase, cum sperase în uşurarea lacrimilor, în

singurătatea camerei sale, la Roma! Dar zadarnic. Suferinţa i se păruse dură şi compactă, o piatră care nu se topea, o greutate care nu se uşura. Poate tocmai din acest motiv lacrimile izvorâră tocmai acum, adică prima oară când nu le-ar fi vrut. Începură să se reverse şiroaie, tăcute şi abundente, spre propria-i uimire. Şi plângând şi gândindu-se că poate era chiar ridicol, nereuşind totuşi să se controleze, răspunse încet:

— Şi, în schimb, eu, Veve, te iubesc, te iubesc, te iubesc.

Simţea o plăcere infinită doar pentru simplul fapt că îi era încă îngăduit să fie cu ea, aşezat pe aceeaşi bancă în întunericul care-i învăluia acum, şi că o privea printre lacrimi, spunându-i între timp că o iubea.

În sfârşit, îşi şterse lacrimile şi spuse restul, tot restul. Îşi recunoştea vina. Nici nu îndrăznea să-i ceară iertare. Dar voia să îi spună ceea ce înţelesese şi hotărâse în zilele acelea. Acum depindea de ea. Desigur, deocamdată nu putea să-i ofere nimic din ceea ce putea să-i ofere „cealaltă persoană”. Dar propria lui dragoste, propria viaţă, propriul nume: da. Era gata să se însoare cu ea. Peste o lună îşi va lua licenţa. Îşi va găsi imediat o slujbă; tatăl lui nu pierduse niciodată speranţa că el va deveni avocat şi avea în vedere o slujbă de substitut. Cu licenţa, leafa de substitut nu era chiar de dispreţuit. Desigur, pentru o primă perioadă ea ar fi trebuit să continue să se ducă la slujbă. Dar în curând, foarte curând, situaţia se va îmbunătăţi. Ca avocat, putea chiar să-şi facă un nume şi până la urmă să câştige mult. Nu era un prost. Studiase cu mare seriozitate. Era bine pregătit. Teza era o lucrare excepţională, va fi un succes. Era dispus să se însoare imediat după licenţă dacă ea voia. Înţelegea, în fine, că e ridicol să discute cu ea abia acum şi în acest fel. Dar nu se putea abţine, în schimb, era sincer. Acum, să hotărască ea.

În timp ce vorbea, Emilio îşi dăduse seama că Veve îl

privea uluită, şi poate emoţionată. În tăcere şi în întunericul moviliţei, abia luminată printre ramurile dese de reflexul felinarelor îndepărtate, aprinse în grădină, Veve continua să-l fixeze cu privirea aceea stranie, uimită, miloasă şi totodată melancolică. Părea că nu se putea decide să vorbească. Deschise gura vrând parcă să-i spună ceva, apoi tăcu. Întinse mâna şi o sprijini uşor pe a lui, şi o ţinu acolo, deasupra, timp îndelungat. Până când, continuând să-l fixeze cu tristeţe, spuse:

— Ţi-aş putea spune că te amăgeşti. Că greşeşti asupra ta însuţi. Că doar crezi că mă iubeşti. Că e o patimă trecătoare, gelozie, orgoliu lezat. Dar nu, nu-ţi spun asta. Ştiu că mă iubeşti. Văd. Şi nu credeam, Milio, că mă iubeşti atât de mult. Sincer, n-o credeam. Nu trebuie să mă dojeneşti pentru asta. N-o ştiai nici tu.

— Da, dar acum ştiu. Ei, bine?

— Ei, bine, acum nu mă mai pot mărita cu tine.

— Dar de ce?

— Ţi-am spus. Nu te mai iubesc. E adevărat, tu mă iubeşti. Şi poate că şi eu, stând cu tine, încet, încet, aş putea să te iubesc din nou, cum te-am iubit cândva. Dar acum e imposibil, Milio. Mai e şi altceva. E... Şi Veve, desprinzându-şi privirea melancolică de pe figura lui şi fixând-o în întuneric, încheie aproape cu oboseală... e că iubesc pe altul.

Poate că însăşi durerea provocată de cuvintele Vevei îl împiedica să nu-i ia cuvintele *ad literam.* Nici nu-i trecuse prin minte că, cel puţin în parte. Veve ar fi minţit. Şi tocmai tristeţea aceea, oboseala, tonul milos, i se păreau a fi efectul unei sincerităţi care nu-i lăsau nicio speranţă.

Din nou, la acele ultime cuvinte ale Vevei, fusese copleşit de lacrimile pe care de altfel, nici mai înainte, când îi spusese că era gata să o ia în căsătorie, nu le putuse stăvili. Acum, aplecat asupra lui însuşi, cu faţa în mâini, hohotea în plâns ca un copil.

Din nou, ea îi puse o mână pe genunchi, ca un gest

consolator, dar care nu-l consola deloc.

— Milio, spuse ea în sfârşit: *piura nen parei*[112]. Ascultă-mă. Pe cei de acasă, i-am anunţat că în seara asta mă voi întoarce târziu. Ca-să nu mă aştepte, le-am spus că mă duc la cinema.

— La cinema cu el, îngână Emilio printre sughiţuri.

— Da, dar am spus aşa ca să stau mai liniştită cu tine. Am fost obligată să le spun aşa.

— Înseamnă că logodna e oficială?

— Doar ţi-am spus, nu? Nu te mai gândi acum. Ascultă!

Emilio îşi ridică privirea asupra ei:

— Ce anume?

— Poate că n-o să ne mai vedem niciodată. Vrei... vrei să mai fim încă o dată împreună? Am timp până la miezul nopţii, chiar până la unu. Vrei?

Emilio simţi că se clatină. I se întunecă vederea. Era posibil? Era posibil ca Veve să fi spus ceea ce spusese? Peste câteva minute, deci... Avea s-o strângă din nou în braţe, avea să-şi unească din nou buzele cu ale ei, gura ei mare, generoasă, proaspătă, avea să simtă din nou puterea încântătoare a sărutului ei... avea să... în fine tot... ce până cu o clipă în urmă părea iremediabil pierdut pentru totdeauna şi cel mai absurd dintre cele mai absurde vise, era în schimb realitate? Şi de ce se întâmplă asta? De ce Veve îi spusese asta?

— Vrei, repetă ea, fiindcă Emilio, în însăşi neliniştea neaşteptatei dorinţe, tăcea. Dacă vrei, hai să mergem. Un hotel oarecare, nu are importanţă.

„Dar de ce o face?;' – se întrebă Emilio, privind-o în ochi. Şi ochii mari albaştri ai Vevei îl priveau, dar vai, cu aceeaşi expresie de mai înainte: păreau melancolici, neîncrezători, lipsiţi de dorinţă şi de pasiune. Oh, Emilio ştia că după aceea, cu săruturi, se vor schimba. Dar conta? Sau nu mai conta ceea ce simţea Veve în clipa aceea?

[112] Nu mai plânge aşa. (piem.)

Brusc, fără lacrimi şi fără poftă de lacrimi, cu o stranie, eroică duritate pe care o simţi că-i naşte în inimă, fără voie şi chiar spre surprinderea lui, îi spuse, continuând s-o privească:

— Dar tu mă iubeşti?

Veve nu ezită. Şi privirea ei melancolică nu se schimbă:

— Nu, nu te iubesc. Spuneam într-o doară, dacă vrei să mai fim împreună pentru ultima oară.

Implacabil, împotriva propriei voinţe, Emilio insistă:

— Şi-l iubeşti... îl iubeşti pe Bianchi-Mina?

— Da, răspunse Veve cu o străfulgerare, acum, simţindu-se parcă refuzată. Da, îl iubesc: îl iubesc pe Ettore cu toată puterea mea şi voi fi soţia lui.

Ettore, Ettore: poate, dacă nu rostea numele acela... Emilio nu înţelese dacă era pe punctul de a pierde sau de a câştiga: la numele acela înţelese că nu-şi va schimba hotărârea:

— Atunci vii cu mine fiindcă-ţi provoc milă?

Veve îşi plecă privirea.

Emilio se gândi că asta însemna răspunsul. Îşi plecă şi el privirea şi spuse, la rându-i, fără să şovăie, dar tremurând:

— Vreau să vin cu tine doar dacă e pentru totdeauna.

Coborâră de pe moviliţă spre Pad, mergând încet, unul lângă altul, fără ca ea să se mai sprijine de braţul lui, fără să-l mai atingă cât de cât.

Nu mai discutau. Doar că nu aveau curajul să se despartă.

Trecând de strada Cavour, traversară bulevardul Cairoli, continuând să meargă de-a lungul apei, încet, din ce în ce mai încet, ştiind că avea să vină momentul ultimului, definitivului adio, căutând astfel să-l mai întârzie: poate în speranţa imposibilă că ceva, un miracol, ar împiedica oroarea care avea să se întâmple, aruncându-l pe unul în braţele celuilalt.

Luminile împrăştiate sus, pe marea şi profunda Collina, erau acolo; sclipeau, făceau cu ochiul, îi invitau la dragoste. Şi se reflectau în undele negre, iuţi, foşnitoare ale Padului.

La Ponte în Pietra, la colţul parapetului, se opriră ca într-un acord tacit.

— La revedere, Milio, îi spuse Veve întinzându-i mâna.

— La revedere, îi spuse Emilio Viotti. Încă i se mai părea că e tare, un erou.

Veve îl mai fixă o clipă. Erau ochii unei mame. Se întoarse liniştită, şi începu, să se îndepărteze pe trotuarul podului. Mergea grăbită, cu pasul ei zvelt.

Emilio mai admiră încă acele forme pe care le iubea atât de mult, talia ei robustă, picioarele drepte şi frumos cizelate.

Legăna ritmic, cu pasul iute, geanta de culoare deschisă, geanta nouă, cadoul de la Bianchi-Mina. Lui Emilio i se părea că o legăna cu răutate, pentru ca el s-o vadă şi de departe: simbolul hotărârii ei triumfătoare.

După câtva timp de când n-o mai vedea, se întoarse cu spatele la pod: imensul dreptunghi din piaţa Vittorio, cu şirurile tuturor felinarelor sale la distanţe egale, cobora înspre el.

8

SĂ-L FI TREZIT VÂNTUL? CEVA, probabil vreun oblon nefixat bine, lovea la intervale neregulate, departe, din partea cealaltă a cabanei. Sau fusese aerul aspru şi rece care pătrundea prin tavan, printre pietrele mari deplasate şi printre bârne? Sau firele de fân alunecate pe sub haina care-i ţinea loc de pernă şi acum îl înţepa plicticos între guler şi cămaşă?

Sau o durere permanentă, care nu dădea semn să se îmblânzească, dimpotrivă: îl trezise gândul la Veve. Veve se căsătorise; poate că Veve nu se întorsese din voiajul de nuntă; cine ştie unde era Veve în noaptea aceea?

Piero, alături de el, zăcea nemişcat, înfăşurat şi el în pătură. Nici nu-l auzea respirând. Obişnuit să doarmă în corturi sau în tabere, Când a ajuns acolo, a deschis uşa dându-i un picior, apoi s-a dat deoparte ca să lase să intre ultima lumină a amurgului, şi după ce a văzut ceea ce putea vedea a exclamat râzând:

— Iată Grand-Hôtel!

Emilio întinse o mână şi pipăi peretele, în spaţiile dintre pietre, până când găsi micuţa lanternă de buzunar pe care o lăsase acolo.

Se ridică în şezut, o aprinse, se uită o clipă. Piero dormea cu viziera şepcii de ciclist pe ochi; şi buzele lui subţiri aveau zâmbetul de beatitudine care-l răni imediat, ca un vârf şi mai ascuţit al durerii mereu vii; şi numai după câteva minute înţelese de ce. Era întocmai

zâmbetul vagabondului de pe banca de pe movilă.

Îşi puse haina ca să iasă, să facă un tur în jurul cabanei, să fixeze oblonul care se tot lovea.

Încet, încet, se lăsă să alunece din fân şi o luă spre uşă, care se vedea în obscuritatea cabanei, şi fără ajutorul lanternei, datorită palidei lumini ce se strecura printr-o crăpătură verticală a ei.

Dar nu era lună. În faţa lui, munţii negri şi foarte înalţi. Colle delle Cime Bíanche, coasta pe care se vor sui în curând.

Pe cerul albastru închis, stelele sclipeau, dese şi apropiate, cum nu i se mai întâmplase să le vadă.

Ocolind cabana, îi apăru Cervino; atât de uriaş şi de izolat, încât strălucirea stelelor a fost de ajuns ca să i-l dezvăluie.

Noaptea văratică şi muntoasă, stelele, Cervino, se armonizau perfect cu neliniştea lui fără a o modifica, fără a i-o atenua câtuşi de puţin; mai degrabă i-o interpretau, ca şi cum oroarea, absurdul, chinul le-ar fi aparţinut şi lor. De când o văzuse pe Veve îndepărtându-se pe pod, legănându-şi geanta, Emilio trăise cu un văl cenuşiu şi impalpabil între el şi realitate. Studiase, mâncase, dormise, umblase prin oraş, îşi dăduse examenele şi-şi luase licenţa; toate i s-au părut acţiuni automate, nu necesare, care l-ar fi privit până la un anume punct. Acum, la munte, în gerul şi transparenţa nopţii, vălul căzuse, şi iată realitatea însăşi, i se părea c-o cunoaşte aşa cum era ea în mod obiectiv: splendidă dar totodată atroce, fiindcă era fără sens.

De câteva zile, se convinsese că o pierduse pe Veve pentru a doua oară, din cauza unui refuz fără sens. Din cauza unui refuz fără sens când îi răspunsese: „Vreau să vin cu tine doar dacă e pentru totdeauna”. Ah, cuvintele, cuvintele: se gândi că o vorbă poate hotărî chiar un destin. Şi Veve, când îi spusese: „Vrei să mai fim o dată împreună?” – nu o spusese din milă: Veve îl iubea.

Consolare retrospectivă? Mai degrabă remuşcare extremă, de a fi fost atunci atât de egoist, şi atât de închis în propria-i suferinţă, încât să nu intuiască. De câteva zile, cu cât se gândea mai mult, cu atât i se părea mai clar: Veve, poate în mod instinctiv, poate fără să-şi dea seama, făcuse o ultimă tentativă, ca şi cum ar fi spus: „Acum te pun la încercare. Dacă vrei să înţelegi, dacă poţi să înţelegi, încă mai ai timp”.

Şi el înţelesese cu întârziere. Abia acum înţelegea: când era inutil, când Veve era măritată. Seara, pe moviliţa grădinii Cavour, încă nu-şi măsurase până în adânc gravitatea vinei lui, cât de mult şi cât timp rănise firea orgolioasă a fetei din popor, complexul ei de inferioritate, nevoia ei de a se răzbuna, chiar dacă pentru a se răzbuna trebuia să se căsătorească cu un bărbat pe care nu-l iubea, sau pe care nu era sigură că-l iubeşte.

Fixă oblonul cu o piatră. Se întoarse în cabană, să se culce pe fân, lângă prieten. Totuşi nu-i mai veni somnul. Câte lucruri se întâmplaseră în lunile acelea! Un destin ciudat umpluse dintr-o dată cu evenimente personale şi familiale, chiar şi publice, tocmai zilele acelea când el avea impresia că nu trăieşte.

Dăduse examenele fără nicio poftă, le trecuse cu note mult inferioare notelor lui obişnuite. La medie s-a resimţit; şi la licenţă nu putuse obţine nici laudă şi niciun punctaj mare.

Unchiul Sanfront fusese pe moarte. Îşi revenise. Dar rămăsese paralizat. Între timp, din voinţa lui, testamentul fusese adus la cunoştinţa rudelor. Mătuşa Elisa era uzufructuară. Vărul Alberto, contele Papei, moştenitor universal. Tata şi mama pierduseră astfel ultimele speranţe ale unei moşteniri, fie şi parţiale. De îndată ce unchiul Sanfront şi-a revenit, mătuşa Vittoria, ca mamă a moştenitorului universal, se grăbise să se ocupe ca aşa-zisele *amintiri* să fie distribuite cu anticipaţie: adică micile obiecte pe care orice moştenitor, ale unei moşteniri

importante le înmânează rudelor rămase cu buza umflată. Ar trebui să fie ca o consolare, cel puţin simbolică. În acest caz, avea aproape un aer de batjocură, fiind chiar un avertisment de a nu mai spera şi de a nu mai crea neplăceri în acest sens. Mama lui Emilio primise deci o broşă în filigran de argint ca *amintire* chiar de la mătuşa Elisa care, deşi bătrână şi bolnavă şi ea, nici nu fusese măcar în pericol de a-şi pierde viaţa. Cât priveşte avocatul erarial, lui îi revenise, dintre obiectele personale ale unchiului Sanfront, constrâns acum să stea în cărucior, faimosul baston de Malacca: înfăşurat imediat în hârtie velină şi, de furie, ascuns în fundul unui dulap.

Pentru familia Viotti era sfârşitul unui vis măreţ. Pentru Emilio nu mai era nicio nădejde. Trebuia să se angajeze imediat, să lucreze în biroul vreunui avocat. Nota licenţei, nu atât de strălucitoare după cum sperase, ar fi avut, din păcate, o oarecare influenţă şi asupra primei lefi.

La zece iunie, Matteotti, după ce-l atacase în plină Cameră pe Mussolini şi fascismul, dispăruse mai înainte de a putea ţine un alt discurs în care promitea scandaloase revelaţii asupra bugetului. Se presupunea, se ştia că fusese răpit, torturat şi ucis. Totuşi, era căutat cadavrul, dar zadarnic.

Încă de la primele veşti ale delictului, Emilio simţise o nevoie instinctivă de a citi şi de a confrunta mai multe ziare, de a cunoaşte amănuntele care apăreau unul după altul. Dovezile progresive, suspiciunile, zvonurile, revelaţiile instrucţiei procesului: cum nu i se mai întâmplase până atunci în legătură cu niciun alt fapt politic sau public. Dar poate că nu era apariţia mânioasă a unei conştiinţe civice. Poate că era doar o tentativă de a fugi de meditaţiile egoiste şi disperate care-l torturau. I se părea că e pentru prima dată că înţelege ceea ce era în realitate fascismul; ca şi cum Mussolini, după ce i-ar fi căzut masca grosolană şi eficace, ar apărea, în sfârşit, cu toate defectele care cu greu i se atribuiau, mizeria lui,

brutalitatea lui, ambiţia lui peste măsură de vulgară. În sfârşit, pentru Emilio era o lovitură: dar o lovitură moartă, în faţa căreia nu se simţea în stare să reacţioneze, dezvăluirea unei realităţi ce ar fi trebuit să-l zdruncine, dar care îl întrista doar, confirmându-l într-o sclavie. Şi imaginea Vevei îndepărtându-se pe pod, privirea ei melancolică, zâmbetul ei, care se oprise cândva asupra lui şi care se oprea acum, probabil la fel de luminos, asupra altei persoane, ajungeau în aceeaşi zonă de dezolare şi de neputinţă; imaginile ce se succedau rapid, zi de zi, începând de la unsprezece iunie, din lectura cotidianelor: Roma, după-amiaza aceea târzie, soarele asfinţind purpuriu deasupra înălţimii Monte Mario, printre cupolele rotunde şi norii enormi evocatori ai barocului… Desigur, Cavanna Giovanni, de la o fereastră a unei mici vile de-a lungul Tibrului, Arnoldo da Brescia, vedea pe un domn cum se apropie de parapetul masiv al Tibrului, urmărit de un grup de persoane, îl vedea cum se uita înapoi, stânjenit şi îngrijorat de cei care-l urmăreau, şi cum fugea parcă, luând-o pe scara ce cobora la portul fluvial, dispărând, cei ce-l urmăreau dispărând şi ei, după el, ca să reapară apoi toţi, strângând în mijlocul lor pe cel urmărit şi – împingându-l într-un mic landou negru care aştepta undeva pe aproape… Mai văzuseră şi alţi martori: de-a lungul Tibrului micul landou negru gonea cu mare viteză; înăuntru un om ţinut strâns de trei indivizi se zbătea şi urla: „Ajutor! ajutor!”… Mussolini vorbea la Cameră de soarta deputatului dispărut în circumstanţe încă neprecizate, dar oricum, în măsura de a legitima ipoteza unui delict, urându-şi să-i găsească pe cei vinovaţi. Şi onorabilul Gonzales: „Prin urmare e adevărat. La Roma, sediul Parlamentului şi al Camerei deschise, un deputat al opoziţiei a putut fi atacat, răpit, la trei zile după fapt, în timp ce şedinţele continuă, nu ştim dacă ne va fi restituit…” Micul landou negru fusese închiriat la garajul Tommasini, de pe strada Crociferi, garaj care

furniza maşini ministerelor... Paznicul garajului spunea că fusese închiriat din partea Ministerului de Interne şi în numele domnului Filippelli, directorul ziarului *Corriere Romano.* Mai amintea şi de un bărbat înalt şi spân, îmbrăcat în gri, cu plăcuţa de mutilat, care vorbea cu accent toscan şi care venise să o scoată... Micul landou cu cei cinci indivizi fusese văzut la Ronciglione, la Selva Grossa din Vico: „Pădurea e atât de deasă şi de inexplorabilă, încât ar fi nevoie de luni şi luni de cercetări dovedite la urmă inutile”. Emilio citea ziarele şi revedea satul acela sălbatic, verdele închis al acelor păduri. Cu câteva luni în urnă făcuse o excursie cu Rousset la lacul din Vico. Rousset era entuziasmat şi vorbea de bogăţia acelui verde şi de tonul culorii. Dar el simţise cum i se strânge inima, văzând dezolarea aceea şi, mai ales, aspectul umbros, murdar şi disperat al satelor rare, privirile extenuate şi piezişe ale locuitorilor, imobilitatea şi liniştea codrului compact, de jur împrejurul lacului... Micul landou negru fusese regăsit la Roma. Pe strada Flaminia, în faţa garajului Tattini: plin de praf. Parbrizul spart, interiorul presărat cu mici ramuri şi frunze pătate de sânge... Dùmini toscanul, Putato, Albino Volpi, Pippo Naldi fuseseră arestaţi. Poliţia fusese mobilizată. O demonstraţie populară la Lungotevere Arnaldo da Brescia fusese risipită cu poliţia călare... Doctorul Occhiuto, judecătorul instructor, examinase două valize ale lui Dùmini, găsind bucăţi de stofă pătate de sânge, un cuţit cu urme de sânge, un covoraş al automobilului murdar de sânge, un revolver... Bucăţile de stofă fuseseră recunoscute: erau din pantalonii lui Matteotti... Se descoperea existenţa organizaţiei secrete a fascismului, Ceka, constituită în mod oficial la începutul acelui an: Amerigo Dùmini era inspectorul general al ei, Giuseppe Volpi, principalul agent la Milano şi în legătură cu generalul Del Bono, şeful poliţiei... Albino Volpi, la Berăria Pedavena în Milano, se lăudase în mod public că-l

executase pe Matteotti... Cu toate acestea, la 26 iunie majoritatea celor din Senat, cu doar 21 de voturi contra, votaseră cu încredere pentru guvern.

Şi Piero, care se declarase acum nefascist dar mussolinian, era tulburat. Spunea că încă nu există nicio probă reală, deci nu se putea încă judeca. După părerea lui, Matteotti era vinovat; dar mai vinovaţi erau responsabilii cu dispariţia sa. Mussolini se număra printre aceia? Piero jura că nu. Şi dădea din cap, cu încăpăţânare chiar, când Emilio îi vorbea de jurnalele lui Finzi şi Rossi, şi de mărturisirile lui Dùmini din închisoare, şi de foarfecele cu pete de sânge pe care Nello Quilici afirma că le găsise în automobilul lui Filippelli şi de poziţia lui Filippelli la Viminale, şi de existenţa organizaţiei Ceka... Dădea din cap, repetând primele cuvinte ale lui Mussolini la Cameră:. „Dacă e cineva în sala asta care are dreptul de a fi îndurerat, acela sunt eu”, şi răspunsul dat doamnei Matteotti. Intr-una din primele zile, doamna Matteotti se dusese la Mussolini şi-i spusese: „Excelenţă, daţi-mi vă rog trupul neînsufleţit al soţului meu”. Şi Mussolini îi răspunsese: „Doamnă, îmi urez să vă dau pe soţul dumneavoastră în viaţă! Aveţi grijă de fiii dumneavoastră, fără să vă neliniştiţi, gândindu-vă că guvernul îşi va face din plin datoria”. Pentru Emilio, ipocrizia era evidentă. Pentru Piero, nu. Emilio repeta cuvintele doamnei Matteotti în faţa portalului de la Palatul Chigi, când, adresându-se deputatului Sardi, refuzase să fie însoţită: „Mulţumesc, domnule baron. Sunt sigură că văduva Matteotti nu va fi asasinată”. Piero încheia afirmând că delictul era oribil, da, dar că Mussolini explicase şi acest lucru într-un discurs la Senat; „Trebuie să ne dăm seama că actualul regim iese dintr-o revoluţie făcută de un partid care are abia trei ani de viaţă, şi ale cărui formaţii improvizate şi dezordonate încă nu au permis exercitarea unor delicate controale necesare”.

Pe la jumătatea lui septembrie, Piero trebuia să plece

cu o expediţie alpină în Karakorum. Crescuse importul de filme americane. Se anunţa o gravă criză a industriei cinematografice italiene. Documentarul acestei expediţii pentru Piero reprezenta o afacere importantă. Desigur, se căsătorise abia de Crăciun şi-i părea rău să-şi părăsească soţia atât de curând. Pe de altă parte, Nuccia încă nu aştepta un copil, şi avea familia ei, la care urma să revină pentru o anume perioadă. Un documentar mare de munte, într-o regiune exotică şi neexplorată, fusese visul de totdeauna al lui Piero. Pornea cu entuziasm. Începuse imediat să se pregătească. Un echipament bun, spunea, trebuia să şi-l procure încet, încet, cu răbdare făcând excursii de probă. Îl convinsese pe Emilio să-l însoţească într-una din asemenea excursii. Emilio îi povestise de Veve. Piero îi spusese:

„Vino cu mine de Sfânta Maria. Astfel nu te vei mai gândi la ea. Muntele e cel mai bun leac, în asemenea cazuri. Nicio dificultate de alpinism. Caut să mă antrenez la acelaşi tip de efort pe care-l voi avea de înfruntat în India. Pe piscurile muntelui Karakorum se vor căţăra alpiniştii şi *shèrpa*[113]... Eu voi ajunge cel mult până la terenul bază de intendenţă a expediţiei. Marşuri lungi la cote înalte. La fel ca excursia noastră. Traversăm de la Breuil la Fiery în Val d’Ayas, şi de acolo în Valle din Gressoney. Două coline într-o zi, Cime Bianche şi Bettaforca".

La Gressoney-Trinité, era vila lui Golzio. Nu avea niciun chef s-o revadă pe Elena şi nici pe Rousset. Dar propunerea lui Piero nu părea să coincidă în mod ciudat cu ceea ce-i sugerase doamna Calandra? După licenţă, să obţină de la Golzio o slujbă, o ocupaţie! În vacanţa de Sfânta Maria nu era exclus ca însuşi Golzio să fie la vilă. Rucsacul, bocancii, costumul de munte vor anula aerul unui pretext pentru vizită. Va părea atât de firesc ca,

[113] *shèrpa:* locuitori de-a lungul frontierelor Nepal şi Tibet care furnizează ghizi şi cărători pentru expediţiile alpiniştilor pe Himalaya. (n. tr.)

întorcându-se dintr-o excursie, şi trecând chiar prin Grossoney, să-şi caute prietenul, pictorul. În ruina propriei sale vieţi sentimentale, grija banului, a viitorului, a carierei, continua să-l chinuie. Dimpotrivă, i se părea că păstrase o singură energie: aceea necesară de a fugi din biroul vreunui avocat, căutând altceva: ah! să câştige cât mai iute cu putinţă, cât mai mulţi bani cu putinţă! Era o dorinţă pe care o aproba şi Piero.

Abia îl furase somnul, când sună micul deşteptător, ultima achiziţie a lui Piero.

Acesta făcu ceaiul. Gesturile lui exacte şi raţionale, aceleaşi pe care le avea încă de copil, şi pe care Emilio şi le amintea atât de bine, păreau perfecţionate acum. Aşezând tăbliţa de metal-aldehidă pe o piatră, la adăpost de vânt, turnând apă din ploscă, în respectiva crăticioară, cufundând forma ovoidală perforată, gesturi muzicale şi încântătoare ale unui tehnician.

Cărăruia, din cauza beznei, aproape că nu se desluşea. Tocmai se iveau zorii dincolo de colina spre care urcau. Creasta munţilor Cime Bianche era foarte clară pe luminozitatea crescândă a cerului, în timp ce celelalte, în jur, emanau vapori cenuşii ce se confundau cu paloarea cerului. Nu se mai distingea nici Cervino. În fundal, pe marginile văii cufundate într-o întunecime albăstrie, apărea, unică şi izolată, o clădire joasă, lungă, clară: hotelul Giomein. Astfel îi spusese Piero lui Emilio. Şi Emilio îşi mascase propria-i melancolie. Ei bine, Piero voia să se obişnuiască să doarmă în condiţiile cele mai incomode. Dar el, de-ar avea măcar ceva mai mulţi bani!

Banii, banii... Nu era o blasfemie, se gândi Emilio, şi nu era chiar ridicol să se gândească la bani într-un moment ca acela, când viaţa era foarte bogată şi minunată chiar pentru un nenorocit? Ce putea fi mai frumos decât să te sui pe o tăcută cărăruie de munte, să sui în spatele unui prieten, în aerul proaspăt şi întunecos, dar după ce fusese

străbătută de tresăriri de miresme şi de aer cald, o insectă care bâzâia pe neaşteptate de-a curmezişul drumului, o floare albă care palpita în adierea dintre iarbă şi o rocă, o apă limpede care şerpuia murmurând printre pietre, certitudinea soarelui şi a zilei senine de vară?

Emilio simţea că dacă ar fi putut să nu se gândească la Veve ar fi fost pe deplin fericit. Prin urmare, de ce să se îngrijoreze acum de bani, de slujbă, de viitor? Dar fără să vrea ajungea la concluzia că tocmai lipsa de bani îl făcuse s-o piardă pe Veve. Nu poţi trăi o veşnicie pe vârful muntelui, şi nicio veşnicie în tovărăşia unui prieten perfect ca Piero. Trebuia să fie bogat.

Cărăruia devenise acum o fâşie îngustă, foarte abruptă, şerpuind printre pajişti de ierburi aspre, dese, scurte, bucuria ar fi fost acolo, în plăcerea efortului şi a ostenelii, în uitarea oricărui alt gând, în ritmul şi în sunetul paşilor lor lenţi şi armonizaţi, în fixarea bocancilor lui Piero, care-l precedau, în a-i pierde din vedere cu puţin înainte de fiecare curbă şi în a-i regăsi după fiecare curbă la aceeaşi distanţă. Dar de ce îl apăsa povara aceea pe inimă? De ce în loc să vadă numai bocancii lui Piero, pământul, florile, vedea şi râsul ochilor lui Veve, câteodată, când făcea dragoste cu ea, chipul ei care părea să exprime fericirea, promiţând totodată şi trădarea? Şi de ce, în loc să se bucure de căldura şi de puterea calmă a propriei respiraţii în urcuş, şi de aerul proaspăt şi fermecător, de la trei mii înălţime, îşi amintea de respiraţia tânără a lui Veve pe propriul său chip, moliciunea buzelor ei, căldura pielei şi nu putea să nu se chinuiască cu o involuntară şi atroce născocire fantastică: Veve, în zorii aceleiaşi dimineţi, pe un pat, într-o cameră întunecoasă, într-un hotel la mare, la munte, cine ştie unde, goală, şi înlănţuită de membrele goale ale soţului ei?

Plăpânde, împrăştiate între iarbă şi roci, dispăruseră ultimele tufe de zadă. Acum poteca străbătea o spinare de pământ amestecat şi de pietriş. Se luminase cu

repeziciune. Întorcându-şi privirea, tot în timp ce suia, Emilio vedea înălţimea Cervinului scăldată în lumina soarelui, înflăcărată într-o foarte vie culoare de căpşuni roz-roşii, în timp ce umbra munţilor opuşi, care tăia oblic peretele aspru, părea să coboare cu o repeziciune perceptibilă cu ochiul.

Ultima porţiune de cărare se pierdea într-o alunecare de pietricele mici şi ascuţite, într-un morman din care se iveau, ici-colo, blocuri mari de rocă. De-a lungul bazei lor, pe margini şi în gropile cele mai apărate de soare şi de vânt, erau fâşii de zăpadă lipită de pietre.

Emilio voia să se oprească şi să-şi umezească buzele, dar Piero insistă să continue drumul. Era metodic, inflexibil: la fiecare oră de drum cinci minute de popas, se bea numai la coborâre.

Ajunseră pe colină, într-un vânt aspru şi rece, cu un soare care ardea. La stânga, pietrele şi rocile se confundau cu cenuşiul murdar şi cu formele granuloase ale morenei... Gheţarii se terminau acolo, la câţiva paşi, coborând, întinzându-se de la culmea înaltă şi apropiată, de la Teodulo, de la Ventina, de la cocoaşa, lui Rollin uriaşe mantale rigide, albe în lumina soarelui, albăstrii în cotituri sau în umbre, cu aspecte de damasc graţie dârelor neclintite, fâşii moarate, pete fără o formă regulată, al căror desen ieşea în evidenţă pe fondul lor datorită unei străluciri mai vii, o compactă scânteiere parcă a unor infinite cristale minuscule.

La dreapta, o muchie ascuţită şi tăioasă, suia pe o porţiune scurtă, aproape în verticală, până la un pisc în parte stâncos şi în parte acoperit cu gheaţă sau zăpadă

Colina era îngustă între această creastă şi gheţari. Pe rocile mai apropiate, Emilio se descoperi, pentru o clipă, într-o neaşteptată uitare contemplând aspra şi nespus de delicata tapiserie de licheni gălbui, verzui, liliachii şi roz. Astfel ar fi putut uita de el însuşi şi de suferinţele lui! Lăsându-se pradă bucuriei aerului, vântului, soarelui,

sângelui, care din efortul de a depăşi ultimele stânci zvâcnea în tâmple şi în gât atât de violent, de părea că se aude! Lăsându-se pradă bucuriei privirii, ce domina acum crestele îndepărtate şi foarte îndepărtate, orbită de soare, de albastrul, de albul gheţarilor, îndreptându-se spre cele două cavităţi ale văilor opuse, poposind în umbre, în coborâşuri, în adâncurile brune-verzi ale codrilor, în magica pace de smarald a pajiştilor şi câmpurilor îndepărtate, în cobaltul fără lumină al vreunui lăcuşor circular, în acoperişul cenuşiu al vreunei cabane izolate, în acoperişurile de culoarea muşcatei, netede, mititele, ale vreunui sat, ultimul semn al civilizaţiei.

Acolo sus, evenimentele politicii păreau să fi pierdut din consistenţă; ca şi cum faptul că încă nu se găsise cadavrul lui Matteotti, şi că apărătorii lui Mussolini mai aveau un oarecare punct de sprijin, aparţinea, fie chiar şi spre oroarea şi îndoiala lui, unui alt secol. Dar remuşcarea că o pierduse pe Veve păstra toată cruda ei intensitate. Acum Veve ar fi putut fi acolo cu el. De câte ori nu vorbiseră de excursii pe care apoi nu le-au mai tăcut: tineri, siguri de propria lor dragoste, amânaseră cu uşurinţă şi asta, ca şi multe alte proiecte, în viitorul imens şi liber. În schimb, cel puţin pentru Emilio, viitorul se îngustase brusc, barat într-o situaţie fără ieşire.

Înălţimea, vântul, aerul gheţarilor, păreau că atenuează până şi amintirea. Amănuntelor feroce, a bucăţilor de stofă însângerate din pantalonii lui Matteotti, şi ecoul strigătelor sale de ajutor. Dar geanta lui Veve. Nu; era mai importantă decât Cervino, se legăna în amintire, dincolo de bucurii şi plăceri, fără speranţă.

Şi Emilio, tocmai acolo, pe Colle delle Cime Bianche, bând o înghiţitură de rom oferită de Piero din ploscă şi privind pentru ultima oară înainte de coborâş piscul Cervino şi cele două văi profunde şi îndepărtate, îşi spuse că ar fi trebuit să fie invers. Ar fi trebuit să înceapă s-o uite pe Veve; şi să continue în schimb să sufere pentru

delictul care dezvăluia ruşinea Italiei.

Cu paşi lungi lansaţi, sărind, alergând, coborau amândoi în valea cea mare a Ventinei. Întâlniră mai întâi roci şi pietre, apoi rododendroni. Piero o luă pe scurtătură, abandonând cărarea. Trebuiau să se grăbească dacă voiau să ajungă la Gressoney mai înainte de a se întuneca. Odată ajunşi la Fiery, aveau un alt urcuş, la Bettaforca, mai lung decât primul, şi un alt coborâş. Rododendronii alcătuiau imense întinderi de arbuşti scunzi şi deşi care scârţâiau sub paşii lor: corimbii purpurii, frunzişoare dense lucioase, dure ca pielea, răspândeau în aer o mireasmă aromatică. Piero sărea în faţă, şi el îl urma fugind, îmbătat de natură. Câteodată piciorul i se afunda printre arbuşti. Frunzele şi florile îi ajungeau la piept, îi atingeau obrajii. I se părea că zboară. Parfumul rododendronilor, vigoarea tinereţii, o fericire animală: pentru prima oară de peste trei luni, Emilio se gândea doar la ceea ce vedea şi simţea în momentul acela. Leacul muntelui, după cum prevăzuse Piero, opera o vindecare, fie şi trecătoare şi o opera prin surprindere.

Oh, primele pajişti cu iarbă grasă şi bogată, câmpurile mici cu cartofi, şi ogoarele cu ovăz, înalt şi ondulat de vânt, de culoare blondă-ruginie; genţianele, floarea-soarelui, îngrădituri rustice, mărturii ale unei agriculturi care cutezase să urce până acolo sus din vremuri pierdute în negura trecutului, venind ca un prim semn emoţionant de civilizaţie în întâmpinarea celor ce coborau din asprimea inumană a colinelor, nomazilor, păstorilor, fugarilor, emigranţilor din alte văi şi de pe alte meleaguri de dincolo de Alpi.

Trunchiul unui stejar uriaş prăbuşit, scobit în centru pe toată lungimea lui, străjuia îngrăditura care închidea într-un dreptunghi perfect, una din ţarini. De la un izvor apropiat, şerpuind printre jumătăţile de scoarţe de pini lungi şi tineri, apa ajungea până la jgheab, curgea înăuntru foarte limpede, ieşea de acolo ca o fântână şi

continua: şi pământul roşietic, compact, ţinea loc, în mod misterios, unei cutii de rezonanţă şuvoiului şerpuitor, repercutând murmurul lui răguşit şi calm până în umbra codrului unde se îndepărta.

— *A smija la ca'd Robinson Crusoè!*[114] — spuse Piero, privind în jurul lui şi râzând, după ce băuse din apa rece ca gheaţa care aluneca din scoarţele pinului, în jgheab.

Se aşeză, în colţul porţii îngrăditurii, pe un pietroi ce părea pus anume acolo. Cu raniţa între picioare, cu obişnuitele lui gesturi exacte şi rituale, începu să mănânce: pâine, brânză, salam, ouă fierte: oferind din toate, jumătate lui Emilio.

— Robinson Crusoè eşti tu! — strigă Emilio, râzând, încântat de comparaţia care i se păruse brusc că ar reda întocmai realitatea cea mai profundă a caracterului prietenului său. Iată de ce îţi place atât de mult să te duci la Karakorum!

— Într-adevăr. Piero se uita la ţarină, la şirul de floarea soarelui şi la ovăzul care scârţâia şi se ondula liniştit în adierea uşoară a vântului, – dacă nu aş fi însurat, şi dacă mi s-ar propune să-mi trăiesc toată viaţa aici, singur, aş accepta imediat. Acolo, vezi? Acolo sus pe moviliţă aceea, tăind câţiva copaci, mi-aş face casa: cu o verandă frumoasă, în faţă.

— Mda! Şi iarna?

— Aş face un şemineu frumos, ba chiar două!

— Şi cu lumina?

— Lămpi cu gaz. Sunt atâtea foarte moderne şi foarte frumoase care nu miros şi nu fac fum. Am şi cumpărat două de dus acolo.

— Şi cu masa? Aici când începe zăpada rămâi blocat până la Paşti.

— Mi-aş procura din timp proviziile necesare.

— Şi ce ai face toată ziua?

— Până una, alta, aş tăia lemne, aş aprinde focul, m-aş

[114] Mi se pare că e casa lui Robinson Crusoe! (piem.)

spăla, aş găti şi apoi aş citi atâtea cărţi pe care nu am avut niciodată timp să le citesc... şi apoi aş face fotografii, aş filma documentare cu vederi de la munte, descoperindu-i toate tainele: gândeşte-te, marmotele... şi în aprilie avalanşele! Şi când nu aş avea chef nici să citesc, nici să filmez, aş contempla natura! *A j'e gnente'd pì bel!*[115] Mi-ar lipsi un singur lucru: important, foarte important! Dar trebuie să faci unele sacrificii, de dragul fericirii, nu? Şi pe de altă parte, nu poţi sili o fată, dacă o iubeşti, să trăiască în singurătate. Şi dacă nu o iubeşti, nu ai suporta tu să trăieşti cu ea în singurătate...

Piero se întrerupse, văzând că zâmbetul de pe chipul lui Emilio se stinge şi intuind motivul. Îi scăpă:

— *... Cosa ch' a j é adess? Turna 'l magun*?[116]

Dar cum Emilio tăcea, nu mai insistă, ci continuă să mănânce în tăcere.

Când Piero vorbise de fată, Emilio îşi dăduse seama pe neaşteptate că trecuse câtva timp fără să se gândească la Veve, şi că fusese fericit, o fericire pe care o crezuse pierdută pentru totdeauna.

Fără îndoială că durerile morale sunt diferite de cele fizice, mai ales când nu vrei ca ele să înceteze. Cine suferă că a fost părăsit de persoana iubită, sau din cauza morţii unei fiinţe dragi, are oroare de vindecare ca de cel mai trist dintre sfârşituri, ca de o altă renunţare în ceea ce ar avea mai preţios, oroare parcă de o extremă trădare. De aceea Emilio nu se bucură că putuse, poate pentru o oră, s-o uite pe Veve. Respinse cu violenţă bănuiala că ar fi vorba, în bine sau în rău, de un prim indiciu al unei viitoare fatale complete indiferenţe.

Dar indiferenţa reveni. Au fost alte ore de fericire şi de uitare, de îndată ce au străbătut rododendronii, aşa cum fusese când au poposit lângă micul câmp al lui Robinson Crusoè. Sosirea la Fiery. Confluenţa lui Cortoz şi Verra,

---

[115] Nimic nu-i mai frumos! (piem.)

[116] Ce ai acum? Ţi-a revenit durerea? (piem.)

pajiştile de smarald, curentul de apă rece ca gheaţa şi dătătoare de viaţă în care Piero şi el intrară cu picioarele goale. Suişul spre Bettaforca. Şi marşul rustic şi triumfal pe care l-au cântat cu disperare, coborând în pas egal şi armonios spre Gressoney:

Tranta sold
sun pà tre lire,
a tre lire
sun pà
tranta sold!

Când au ajuns la Gressoney, soarele asfinţise de mult în spatele peretelui înalt al muntelui Testa Grigia. Pe cerul pur strălucea prima stea. Albia văii era invadată de o umbră densă proaspătă şi albăstrie. În piaţetă se plimbau vilegiaturiştii în *knickerbockers.*

Vraja fusese destrămată chiar în clipa în care Piero se apropiase de tejghea, comandând două beri, întrebând la ce oră pleca ultima cursă pentru Pont Saint-Martin. Între timp, Emilio căuta în cartea de telefon numărul vilei Golzio.

— E acolo domnul Rousset?

Şi o voce feminină îi răspunse aproape cu un strigăt de bucurie:

— Dar cum, nu mă recunoşti?!

La telefon era Elena. Îi spunea să vină imediat. Ultima cursă? Nici nu voia să se gândească. Inginerul Golzio? Dar inginerul era încântat să-l găzduiască. Îmbrăcat ca de munte, cu raniţă şi în bocanci? Dar nu avea nicio importanţă. Era împreună cu un prieten, un operator cinematografic? Dar să-l aducă şi pe el, erau destule camere.

Însă, în ciuda insistenţelor lui Emilio, Piero n-a acceptat. Poate din timiditate, nu-l atrăgea ideea. Şi poate pentru

că-i promisese lui Nuccia că se va întoarce la Torino în seara aceea.

— Mă înţelegi, la mijlocul lui septembrie trebuie s-o părăsesc şi să rămân departe de ea atâta timp.

Cursa pleca peste zece minute. Emilio îi ţinu de urât. În piaţă un grup de vilegiaturişti discutau despre delictul Matteotti. După atâtea zile de incertitudini şi de obscuritate, în sfârşit, o ştire. Cineva avea în mână ziarul din dimineaţa aceea. 15 august: titluri mari şi groase anunţau că fusese găsită haina lui Matteotti. O descoperise un cantonier într-o conductă, sub nivelul străzii, de-a lungul Flaminiei, lângă Civitacastellana, între Scrofano şi Riano. Doamna Matteotti o recunoscuse. Avea pete mari de sânge. Lipsea o mânecă, fusese tăiată. Un brigadier din jandarmerie, explorând conducta, o descoperise la o mică distanţă. Se ordonaseră noi cercetări. Fuseseră organizate noi urmăriri din partea carabinierilor nu în jurul lacului Vico, ci în împrejurimile Flaminiei.

Până în ultima clipă, zâmbetul melancolic al lui Piero, de la fereastra autobuzului, părea că face aluzie la dezacordul ideilor lor politice.

— Ei bine, te salut. Ne revedem înainte de plecarea mea? Sau poate o altă excursie? Îţi face bine. A fost de ajuns o zi. *T' l'às n' auta facia: tüt'l sul ch' it l'às pià*[117], spusese el dându-i mâna mai înainte de a se urca.

Zgomotoasă, cu farurile aprinse ca să-şi croiască drum prin mica mulţime de vilegiaturişti, cursa se îndepărtă în fundul piaţetei, spre şoseaua Issime. Emilio, neclintit, o urmări cu privirea până când dispăru. Fără să fie surprins, simţi cum i se strânge inima. Era aceeaşi rană, care-l durea din nou. În lumina sfâşietoare a crepusculului, cursa se îndepărtase şi dispăruse. Întocmai ca Veve pe pod. Între timp, un văl de melancolie şi de indiferenţă îndepărtase şi parcă desprinsese cerul clar cu stele,

[117] Ai altă faţă: totul e numai să nu te laşi furat (de gânduri) (piem.)

umbra întunecată a munţilor, piaţeta, vilegiaturiştii, tot.

Ziua excursiei la Cime Bianche aparţinea acum trecutului. Pentru o scurtă perioadă, pe neaşteptate, muntele şi tovărăşia lui Piero păreau să-l fi vindecat. Acum fiece lucru revenea la normal.

În bezna orei şi a brazilor, în fundul pajiştei, printre ramurile cele mai joase, vila se desprindea albă, fără consistenţă, ca un joc fosforescent de romburi şi triunghiuri suprapuse: poate pentru că nu se vedea nici o lumină, avea ceva sinistru şi ireal. Părea nelocuită. Sau, poate, Emilio greşise urmând indicaţiile celui de la bar şi nu aceea era vila lui Golzio.

Apropiindu-se văzu că era un mare *châlet*[118] de tip elveţian: cu trei etaje, cu acoperişurile ascuţite de tablă, grilajul de lemn, grinzi încrucişate şi încadrate. Era o lumină: slabă şi gălbuie, se filtra prin densele draperii de la fereastra camerei din colţ. Şi acorduri distincte, deşi în surdină, de pian. Cultura lui muzicală era suficientă ca să-l ajute să recunoască un preludiu de Debussy. În acelaşi timp îşi simţi obrazul cuprins de o fierbinţeală neaşteptată.

Era soarele din timpul zilei, *tüt'l sul,* cum spusese Piero: dar numai în clipa aceea îşi dădea seama de un fel de emoţie, de stânjenire şi ruşine, neştiind dacă trebuie s-o atribuie propriei timidităţi, temerii de a se afla în intimitatea familiară a unui om care putea rezolva viitorul lui, sau unei nemulţumiri faţă de el însuşi de a fi acceptat invitaţia Elenei: a Elenei care nu-i plăcea, dar căreia ştia că-i place.

În ultimele zile de la Roma, sosirea scrisorii lui Veve îl ajutase să fie sincer cu Elena fără niciun efort. Acum, acceptase invitaţia numai ca să nu piardă ocazia să-l vadă pe Golzio.

Era o minciună, desigur. Elena putea să-şi facă din nou

[118] *châlet* – vilă cu acoperişul ascuţit, în lemn sau piatră. (fr.)

iluzii, după cum îşi făcuse în prima noapte, după experienţa cu măsuţa. Dar era adevărat că, la telefon, el întrebase de Rousset, şi nu de ea. Iată că acum, prezenţa lui Rousset va fi pentru el cea mai bună apărare. Şi apoi... apoi, dat fiind că pierduse iremediabil singura ocazie de a fi fericit, ce i se putea întâmpla mai rău decât atât? Ce-i păsa lui de Elena, chiar dacă o înşela acum, când o pierduse pe Veve? Făcându-şi curaj din propria lui melancolie şi din prezenţa lui Rousset, sună la uşă.

Îi deschise un servitor cu mănuşi albe şi haină albă cu nasturi aurii. Bătrân, slab, adus de spate, cu un aer de moşneag. Lumină slabă şi un puternic miros de ceară. Podeaua de lemn scârţâia. Ici-colo covoare mici sarde alunecau sub picioare.

Emilio îşi scoase raniţa, o puse într-un colţ şi însoţit de servitor merse mai departe. Anticamera era o încăpere vastă cu pereţii îmbrăcaţi în întregime în panel de cireş, traversată de o scară mare din acelaşi lemn.

În fund era o uşă cu geamuri în careuri translucide, jivrate; slujitorul deschise larg uşa glisantă, descoperind un salon întunecat. Aproape în aceeaşi clipă, se deschise o altă uşă, şi Elena apăru în contra luminii. Se grăbi să-l întimpine, mai blondă ca oricând, cu fustă ecosez în cute, bluză, cu ţigara în gură. Îşi lăsă ţigara, îl luă cu putere de braţe, îşi clătină zulufii, şi-l sărută cu elan pe ambii obraji, ca o verişoară. Apoi îl luă de o mână, şi-l conduse în semiîntuneric până în salon, unde Emilio văzu imediat că nu erau decât trei persoane: Golzio, doamna Golzio, şi o doamnă între două vârste, corpolentă, brună, cu părul tuns bebe, aşezată la pian; Rousset lipsea.

După politeţile de rigoare, prezentarea pianistei, o englezoaică, Emilio îi povesti lui Golzio în două cuvinte despre excursia pe care o făcuse şi apoi cu multă ingenuitate întrebă de Rousset.

— Nu e aici; încă n-a putut veni; pare că e foarte ocupat cu o expoziţie în Elveţia, răspunse Golzio cu

naturaleţea lui vivace, caracteristică.

Dar Emilio surprinse în ochii Elenei, ca un fulger, un râs scurt, care voia să spună... ce anume? Emilio nu îndrăzni să se gândească ce voia să spună.

Află un minut mai târziu, când doamna Golzio o rugă pe Elena să-l însoţească pe Emilio: ar fi vrut să facă o baie, nu?

Elena îl luă din nou de mână, conducându-l prin coridoarele întunecate:

— Simţeam că azi mi se va întâmplă ceva! Ce bine arăţi! Ce frumos eşti aşa, îmbrăcat ca de munte şi ars de soare! De ce nu spui nimic? Nu eşti încântat că mă revezi? E minunat, nu?

Şi după ce deschisese robinetul şi puse dopul la cadă, se înfipse în mijlocul camerei cu mâinile în şold, şi în aburul care o învăluia şi în murmurul apei care curgea cu violenţă îi spuse tare, râzând:

— Golzio încă nu ştie, dar eu cu Rousset am rupt-o pentru totdeauna. S-a terminat. Nu eşti încântat? Aşa că acum, nu vei mai avea scrupule. Îşi întinse mâna subţire şi delicată şi-l mângâie pe sub bărbie. Ce e? Încă nu ţi-a trecut? Serra mi-a povestit. De peste o lună este doamna Bianchi-Mina, nu? Oh, ascultă-mă, la ora asta ar trebui să nu te mai gândeşti la ea. Lasă-mă să te ajut să te dezbraci.

Aproape cu violenţă îi scoase haina, şi-i deschise cămaşa, şi strecurându-şi o mână sub flanela de lână îl mângâie o clipă, cu aviditate, pe părul de pe piept. Apoi îi spuse să se aşeze pe scăunaş, şi se aşeză în genunchi în faţa lui: vru cu orice chip să-i desfacă ea bocancii.

Şi Emilio simţea o sfâşiere, o cedare, o slăbiciune stranie şi neaşteptată. Nu că Elena i-ar fi plăcut, nu că ar fi dorit s-o ia în braţe, nu că, atins uşor de Elena, ar fi uitat-o pe Veve după cum o uitase străbătând rododendronii; dar simţea o irezistibilă nevoie de a se înduioşa şi de a da duioşie, de a face un simplu gest, de a

ridica lent mâna, de a lăsa-o pe părul acela blond şi lucios de la genunchii lui, de a mângâia, ca şi cum mângâind-o pe ea s-ar mai mângâia pe el însuşi, ca şi cum, ispita ar fi în primul rând de a se înduioşa şi de a se consola pe el însuşi: în sfârşit, un balsam al propriului orgoliu rănit; după trei luni de singurătate şi de amărăciune, fie chiar şi neiubind, să se lase iubit.

Şovăi, din teama de a nu minţi încă o dată; de grija că Elena ar interpreta, mângâierea aceea drept un început al unui răspuns afirmativ. Cu atât mai mult acum, când pentru el nu mai exista scuza, iar pentru ea, obstacolul, cu Rousset. Dar apoi, natural că o mângâie. Şi între timp se grăbea să-şi împace conştiinţa: ce era rău în asta? o aventură, un capriciu, doar nu-i jur dragoste eternă?!

Elena, după ce îi desfăcuse şireturile, acum îi scotea bocancii unul după altul. „Şi Piero, îşi spunea Emilio, sunt convins că m-ar aproba.” Astfel, bănuiala răului era amorţită, dar nu înfrântă, Elena nu-i plăcea, deci nu era vorba absolut deloc de un capriciu şi nici de o aventură, şi el gândindu-se că ar fi, se minţea pe el însuşi. Elena era pentru el altceva: din păcate era o ficţiune, care profita de acel val neaşteptat, imprecis, de duioşie faţă de el însuşi, şi faţă de ea, era o imitaţie a dragostei, o minciună. Şi adevăratul rău nu era nici măcar în minciună, ci în conştiinţa utilităţii minciunii: fiindcă el avea nevoie de Golzio şi fiindcă Golzio putea reprezenta soluţia problemei, acum, mai importantă decât viaţa lui: slujba, banii, să nu facă pe micul avocat. Poate că Elena avea să fie destul de generoasă ca să-l recomande lui Golzio chiar după ce fusese respinsă. Poate. Dar în caz contrar, era sigur că l-ar fi recomandat mult mai călduros. Un târg prin urmare. Şi nu ştia dacă merita.

Mâinile proaspete ale Elenei îi scoseseră un ciorap, şi îi mângâiară, îi strânseră piciorul gol. Era o senzaţie plăcută, parcă cel puţin egală cu cea de la Fiery dată de apa torentului.

Merita, fără îndoială: cu condiţia ca târgul să se oprească acolo, la câteva duioşii, câteva răsfăţuri, şi nu mai mult. Şi dacă Elena nu s-ar fi mulţumit? Trebuia să mintă mai departe, atâta timp cât ar fi avut nevoie de Golzio. Şi când, când n-ar mai fi avut el nevoie de un Golzio? Niciodată, după orice probabilitate. Şi era frumos, era moral, era prudent s-o înşele pe Elena astfel?

Ultimul răspuns la aceste întrebări era convenabil. Nu trebuia să vadă lucrurile mai grave decât erau. Nu era vorba s-o înşele pe Elena. Era de ajuns să nu-i arate un entuziasm fals, niciodată simţit. Era de ajuns, mai ales, să nu-i spună că o iubea.

Cutremurată de un freamăt, Elena se ridică pe genunchi şi se încolăci de el, iar el o strânse cu picioarele şi cu braţele, se aplecă asupra ei şi o sărută pe gură. Dar ea, liberându-se aproape imediat, îi şopti:

— Nu! Trebuie să cobor. Ce vor spune? Am stat şi aşa prea mult aici. Mai târziu, iubite, se repezi la oglindă, se pieptănă, îşi refăcu rujul de pe buze, ieşi.

Mai târziu?! Emilio nu dorise şi de aceea nu se gândise să meargă mai departe de un sărut; şi acum îşi dădea seama că Elena, în schimb, se gândise încă de la început să facă din nou dragoste cu el.

Se simţi foarte slăbit. Iată, era oaspete în casa lui Golzio. În clipa aceea intra în cadă, în apa care emana vapori: baia apartamentului oaspeţilor din vila lui Golzio. Într-o plasă de alamă era un burete mare nou şi un săpun roz. Prosoape groase şi moi în aceeaşi culoare erau împăturite pe scaun. Şi-ar putea petrece seara cu Golzio, poate şi dimineaţa următoare; ar discuta, ar găsi modalitatea de a-l distra şi interesa, arătându-şi propria-i cultură, propriul spirit. Golzio se lansa zi de zi în noi afaceri: în primul rând industria, apoi cursele de cai, săpături arheologice în Asia Mică, colecţia de tablouri, şi marele Teatru de Artă, pe care se spunea că avea de gând să-l deschidă la Torino în anul următor, cu

spectacole internaţionale de proză, de muzică, de balet. În numele cărui lucru ar trebui să refuze ceea, ce putea însemna norocul vieţii lui?

Dacă Veve nu s-ar fi căsătorit: dacă Veve ar mai fi fost încă acolo ca să-l aştepte, atunci, da. Dar acum, ar refuza acest noroc numai în numele leneviei pe care prevedea că ar trebui s-o depăşească pentru a se putea preface faţă de Elena că ar avea şi el un oarecare impuls, entuziasm.

Lenevie, lenevie; nimic mai mult. Regreta că nu era şi Piero cu el. Piero l-ar fi sfătuit… Fără îndoială, Piero l-ar fi îndemnat să nu piardă ocazia cu Golzio; îi vorbise de altfel în acest sens în timpul excursiei. Dar, faţă de Elena… Deşi îi povestea totdeauna tot despre propria lui viaţă, Emilio nu-i spusese lui Piero nimic de Elena şi de ceea ce fusese la Roma; poate pentru că se jena că greşise faţă de Rousset. De aceea în legătură cu Elena nu-i putea cere un sfat lui Piero.

Se gândi la părinţii săi. Îşi aminti de discuţiile lor nocturne, când el era un băieţaş de zece sau de unsprezece ani şi-i auzea prin uşa întredeschisă, în vechea vilă de la Rivoli. Căldura învăluitoare a băii, în care membrele lui istovite de prea lungul marş se întindeau liniştite şi se desmorţeau, se transformase în căldura plăcută a patului lui de copil. Gândul îi rătăcea într-o moleşitoare stare de semiveghe. Şi peretele vechii vile, la dreapta patului, dincolo de care era camera părinţilor care discutau despre moştenirea Sanfront ca de lucrul cel mai important al întregii lor vieţi, se substituise într-un anume fel peretelui din dreapta băii, dincolo de care era inginerul Golzio şi colosala sa putere financiară. În mod instinctiv, Emilio pipăi în dreapta: erau plăcuţele de faianţă verzi şi umede de aburi; mai era şi tapetul, vechi, poate, de o sută de ani, în dungi şi flori albastre pe fond galben, atât de neted şi atât de plăcut să-ţi treci degetele peste el. Dincolo de peretele acela, atunci, ca şi

acum, era, într-un anume fel, bogăţia. I se părea, în moţăiala aceea, că revenise, la vârsta copilăriei.

Masa a fost extraordinar de sărăcăcioasă şi totul prost gătit. Golzio se scuză faţă de Emilio că nu-i oferă vin. Din principiu nu ţinea vin în casă. Dealtfel, din indiferenţa cu care Golzio, soţia lui şi pianista englezoaică şi însăşi Elena duceau mâncarea la gură, era clar că nimic nu-i interesa mai puţin. Din întâmplare sau din calcul, Elena se aşezase chiar în faţa lui, şi nu înceta să-i arunce, ochiadele şi zâmbetele pe care într-o vreme, la Roma, le considera un joc, o cochetărie, dar cărora le înţelegea din păcate acum foarte bine intenţia.

Tot timpul s-a discutat de delictul Matteotti. Apoi, de îndată ce s-a putut, au revenit în salon, unde fusese aprins între timp un foc bun. În semicerc în faţa şemineului, conversaţia continuă cu acelaşi subiect. Inginerul Golzio şi Emilio stăteau în centru, pe un mic divan de două locuri. Doamnele în fotolii; Elena la dreapta lui Golzio, doamna englezoaică la stânga lui Emilio.

Inginerul Golzio avea idei foarte precise. Vorbea foarte iute şi fără să gesticuleze; mâinile strâmbe şi noduroase ca ghearele, nemişcate pe genunchi; capul rigid şi întors spre Emilio, ca şi cum s-ar fi adresat doar lui. Accentul său de ţăran canavesan, dacă cineva îl asculta fără a da atenţie pentru o clipă sensului cuvintelor, evoca imediat o scenă de piaţă, gânduri de samsar între lucioasele crupe de viţei. Golzio susţinea că Matteotti fusese asasinat în primul rând datorită faptului că la şapte iunie, adică cu trei zile înainte de crimă, la ultima şedinţă a Parlamentului la care luase şi el parte, prezentase Camerei o interpelare care era, într-un anume fel, o profeţie a ceea ce avea să i se întâmple şi totodată o condamnare a asasinilor săi plătiţi. Matteotti ceruse să fie întrebat Guvernul „pentru a se cunoaşte numărul şefilor de cabinet ai fiecărui minister în parte, sub orice formă ar

fi ei comandaţi şi salarizaţi”.

Evident, spunea Golzio, Matteotti voia să demaşte Ceka; în acelaşi fel cum denunţase, mai întâi, ilegalitatea alegerilor desfăşurate cu violenţă.

— Un om de mare calitate. Singurul duşman într-adevăr periculos pe care-l avea Mussolini. Sunt îngrozit de ceea ce s-a întâmplat. Dar din păcate nu sunt uimit. Matteotti era socialist: totuşi, nu ştii că provenea dintr-o familie foarte bogată originară din Trento. Proprietari de vaste terenuri în provincia Rovigo. Era o persoană serioasă şi foarte pregătită. Călătorise şi studiase îndelung în Germania şi în Anglia; ţări care, ca industrie şi ca mişcare muncitorească, sunt, acum, ceea ce noi vom fi numai după treizeci, patruzeci de ani. Matteotti era un tip nou pentru Italia. Nu ara un avocat cu gura mare, revoluţionarul palavragiu de tipul Cavallotti sau Enrico Ferri, ci un cărturar, un organizator, un administrator. Mai înainte de a fi numit deputat, a fost primar în Fratta Polesine: şi, dă-ţi seama, ca primar conducea asesoratele Finanţei şi ale Instrucţiei. Iniţiase chiar şi o reformă tributară, în scopul de a uşura celor mai săraci povara impozitelor directe. La Cameră, a fost membru în comitetul bilanţului. Relatarea bugetului, a încasărilor de acum doi ani o perfectă în genul ei. Nu era doar inteligent. În Italia, avem atâtea persoane inteligente; şi lucrurile merg cum merg. Matteotti era, mai ales, un apărător al justiţiei: rigid, minuţios, îndârjit. În viaţa particulară foarte modest. Din păcate, nu l-am cunoscut. Şi aş fi avut ocazia, ştii? Mai multe ocazii. Dar, ştii cum se întâmplă! Când mă duc la Roma abia aştept să-mi termin treburile cât mai iute ca să mă reîntorc la Torino. Ei bine, ce crezi că mi-au spus, la Roma, alaltăieri? Că Matteotti avea obiceiul ca, în fiecare dimineaţă, mai înainte de a ieşi din casă, să-i ceară soţiei zece lire. Ca ultimul dintre, prăpădiţi. Un deputat la Parlament! Această modestie era un semn al puterii sale. Nu puteau să nu-l suprime. Eu,

natural... — şi aici Golzio, pentru prima dată, încetă să vorbească direct lui Emilio şi se întoarse spre partea opusă, spre Elena, râzând cu un aer binevoitor şi lăsându-şi pe spate căpşorul lui rotund cu părul, alb şi bine lipit, – eu, natural, că eram constrâns să mă consider adversarul lui.

Elena, relaxată, cu capul pe speteaza fotoliului, asculta cu interes. Avea ochii mari verzi larg deschişi spre Golzio, zâmbetul fix, un braţ ridicat sub cap, o mână în părul blond, şi cealaltă, cu ţigara între degetele subţiri, cu cotul sprijinit de braţul fotoliului. În dorita penumbră a salonului, şi pe fondul întunecat, al pielei în care erau îmbrăcate fotoliile, figura i se detaşa ca pentru o şedinţă de pozat. Mătasea moarată de culoare bleu-vert care cuprindea trupul ei slab, părea că răspunde reflexelor mobile ale şemineului. Din când în când, Elena se mişca uşor pentru a se aşeza mai comod; atunci cutele şi moararea rochiei îşi schimbau direcţia şi luciul, părând că trupul ei ar fi avut o viaţă independentă şi misterioasă. Şi Emilio îl asculta pe Golzio cu interes, dar între timp nu putea să n-o privească şi pe Elena. Golzio continua:

— ... Nu vorbesc de acum, ci mă refer la doi ani în urmă: dacă aş fi crezut în vreo oarecare şansă a victoriei socialiştilor, nu aş fi ezitat de a mă alătura lor. Din păcate nu era şi nu este aşa: în Italia suntem încă prea în urmă pentru ca un stat socialist să nu ducă ţara la ruină.

— Dar... şi Rusia? — obiectă Elena.

— Nu-mi vorbi de Rusia. Am fost acolo de mai multe ori. Înainte şi după revoluţie. E o ţară pe care o cunosc foarte bine. Acum, te asigur că pentru a face o revoluţie ca acea rusă, e nevoie de o bogăţie nemaipomenită, mă refer la bogăţia mentală şi inalienabilă, la materii prime. Rusia le avea şi le are, prin urmare, a putut face o revoluţie mare, şi a făcut-o şi merge înainte. Dar noi?

— Atunci noi ce trebuie să facem? — întrebă Elena.

Până una, alta, îşi puse un picior peste altul, cu un

discret foşnet al rochiei. Emilio observă deodată pântecul ei înfăşurat în mătase, mărişor, reliefat, uşor rotunjit; cât era de ajuns pentru a contrasta cu slăbiciunea picioarelor şi subţirimea braţelor. Era o impresie nouă şi ciudată, un amestec de tristeţe şi de dorinţă, de amintire şi de imaginaţie. Pântecul lui Veve, cu totul diferit: cu şoldurile mai pline şi mai atletice, generos, puternic. Cine ştie, pântecul Elenei ar fi fost în stare să se transforme şi să-l imite pe cel al Vevei. Dar de ce ar fi trebuit să fie altfel de cum era? Nu exercita şi aşa, micuţ cum era, convex, delicat, o chemare a lui proprie, aproape dureroasă? Şi nu era... făgăduinţa, chiar, a unei plăceri noi? Emilio se miră cum de nu se gândise şi la Roma. Şi îşi aminti de o verişoară îndepărtată a familiei Viotti, vara Emma, care era şi mai slabă decât Elena, dar care avusese totuşi opt copii.

— Ce trebuie să facem? Nimic, replica Golzio. Doar să ne urăm ca Mussolini să nu fie prea prost: sau dacă nu, ca fascismul să treacă iute. Din nefericire, să-ţi urezi ceva nu înseamnă să crezi că se întâmplă întocmai. Şi apoi... şi apoi... spune Manzoni că dreptatea şi vina sunt de cele mai multe ori atât de amestecate încât e imposibil să le desparţi cu o precizie indiscutabilă. În ce mă priveşte, mă abţin de la previziuni, formulând totuşi cele mai bune urări.

Golzio, temându-se că ar fi exagerat în elogiul adus lui Matteotti, căuta acum să revină asupra subiectului. Emilio îl înţelese; şi, în parte din curiozitate, în parte ca să-i ofere lui Golzio posibilitatea de a apare mai puţin antifascist faţă de cât se arătase, spuse, cu o uşoară şovăire:

— Dar, scuzaţi-mă domnule inginer, dumneavoastră credeţi că Mussolini ar fi şi el, alături de alţii, responsabil de această crimă, sau nu?

— În mod absolut, nu, răspunse cu foarte mare vioiciune Golzio, fără să-şi dea seama cum

promptitudinea cu care nega contrazicea afirmaţia de mai devreme, că fasciştii, şi mai ales Mussolini, aveau interes să-l suprime pe Matteotti. În mod absolut, nu. Mussolini n-o fi un Richelieu, niciun Bismarck; dar prost în asemenea măsură, nu. Pentru un om de stat, ar însemna o eroare de neiertat.

Prin urmare, Golzio îl excludea pe Mussolini din delictul Matteotti, nu datorită unei aprecieri sentimentale sau morale, ci datorită unor consideraţii obiective şi aproape cinice. Totuşi, se contrazicea pentru a doua oară în câteva minute, neacordându-i lui Mussolini, ceva mai devreme, excesive probabilităţi de inteligenţă.

Şi Emilio, deşi aproba în aparenţă şi cu ostentaţie fiecare cuvânt al lui Golzio, înţelegea că asemenea contradicţii proveneau dintr-o profundă, tăinuită vanitate: din dorinţa, pe care o au toţi oamenii vârstnici şi puternici, de a apărea fără prejudecăţi, neconformişti, moderni, aproape revoluţionari în ochii tinerilor intelectuali, viitoare elite, câştigându-şi astfel simpatia lor. În sfârşit, Golzio născocea idei foarte depărtate de cele mai înrădăcinate şi instinctive idei ale lui, şi pe care se grăbea să le corecteze şi să le atenueze. Nu era la mijloc bunul său simţ? Nu spunea Manzoni etc. etc.?

La puţin timp după ora zece, Golzio se ridică primul:

— Îmi închipui că trebuie să fii obosit, după cât ai mers azi. Îţi mărturisesc că-mi face plăcere. Să mă culc devreme în puţinele zile de vilegiatură pe care mi le îngădui: şi să mă bucur de aerul şi de culorile zorilor, totdeauna încântătoare la munte. Ne revedem mâine dimineaţă. Eu mă reîntorc la Torino pe la amiază. Dumneata mai poţi rămâne. Îmi faci o mare plăcere dacă mai stai la noi.

Şi toţi, urându-şi pe rând noapte bună, se retraseră. Doamna Golzio şi englezoaica, cu un gest, evident obişnuit, o sărutară şi îmbrăţişară pe Elena. Doamna Golzio îi făcu şi complimente pentru toaletă.

— N-am mai văzut-o. Eşti încântătoare. De unde ai luat-o?

— Dar la Paris, la Schiapparelli, împreună cu tine!

— Ah, da. Ce distrată, nu-mi aminteam, zâmbi doamna Golzio, obosită.

Părul negru tuns stil *bebé,* ochii foarte conturaţi cu creionul negru, buzele fără roşu, un strat foarte alb de pudră îi dădeau un aer spectral. Toaleta era o tunică de mătase, neagră, puţin decoltată, cu un şir dublu de perle: nu prea diferită, cu excepţia culorii, de aceea pe care şi-o amintea Emilio, la recepţia celor doi Sakharoff. Comportamentul ei părea obosit şi distrat: poate că era bolnavă, se gândi Emilio, sau poate ca poză, sau poate, pur şi simplu fiindcă era prea bogată şi plictisită, lipsită de interes faţă de viaţă. Nu avea copii.

Englezoaica avea părul tuns chiar băieţeşte. De statură mică: scundă, robustă, masivă, nu era nici ea fardată. Chipul şi braţele goale puternice arătau o piele de un colorit măsliniu. La masă şi după, nu scosese niciun cuvânt. Nu făcuse decât să asculte şi mai ales să râdă, în mod prompt şi exagerat, de câte ori, rar ce-i drept, Golzio venea cu câte o frază care putea semăna de la distanţă cu un spirit. Atunci arătase un dublu şir de dinţi albi, mari, poate falşi. Râse în acelaşi fel, în penumbra vestiarului, urând noapte bună lui Emilio; şi strângându-i mâna energic, pălind chiar prea bărbătească, dacă nu ar fi fost vorba de o pianistă.

În urma ei, şi în urma doamnei Golzio, pe scara scârţâitoare, o pornise şi Elena; dar, de la prima treaptă, sprijinindu-se cu o mână de balustradă, se întoarse să-i ureze noapte bună şi ea, şi cu o ochiadă mai lungă şi mai semnificativă decât precedentele. Emilio crezu de cuviinţă să răspundă cu un zâmbet şovăielnic şi uşor melancolic.

Apartamentul oaspeţilor se afla la parter, sub scara cea mare. De cum intră în cameră, începu să se dezbrace. Era

obosit, îi era somn, se gândea că avea să adoarmă imediat. Totuşi, nu putea să nu se gândească la doamna Golzio şi la pianista englezoaică, al cărei aspect şi comportament aveau ceva nu numai straniu, dar chiar deprimant, poate şi sinistru. Însăşi argumentarea locvace a lui Golzio părea cenuşie şi îndoielnică şi tot astfel şi frumuseţea maliţioasă a Elenei.

Stinse lumina. Brusc, Veve îi reveni în minte, în cruda ei splendoare roză, ştergând celelalte imagini, mai mult sau mai puţin plăcute, dar toate, prin comparaţie cu ea, la fel de mizere. Veve, ultimul gând al nopţii şi primul al deşteptării. Veve... Dar, în somnolenţa care-l cuprindea, iată, întinderea înmiresmată a rododendronilor, şi a pârâiaşului de la Fiery, şi gheţarii şi stânca Cervino de culoarea fragilor în primul soare, începeau să se suprapună gândului la Veve. Două paradisuri pierdute, unul de câteva luni şi celălalt de câteva ore, începură să se mistuie unul în celălalt. Şi auzea parcă în vis din nou, mângâietoare şi domoale, zgomotele care-l însoţiseră în atâtea ore ale zilei: ritmul lent al pasului, scârţâitul bocancilor pe potecă. Revedea, ca într-o aureolă de soare şi vânt care-l făcea să-şi simtă arzând membrele îndurerate, revedea pământul surpăcios, amestecat cu pietre, sau ultimele smocuri de iarbă, în timp ce cu piciorul era gata să le strivească; şi, ridicându-şi privirea pentru a măsura cât de înaltă era colina, revedea prăpastia abruptă şi acolo, pe fondul albastru pur, ceafa roză a lui Piero care suia cu încăpăţânare în pas egal. Ce frumos era muntele! Doar că, deodată, i se păru că zgomotul paşilor, menţinând acelaşi ritm lent, creşte ca intensitate, se amplifică îngrozitor; nu mai era un pârâit, ci un scârţâit continuu, un trosnet, un zgomot asurzitor; Emilio, aprinzând instinctiv lumina, privind în jurul lui şi văzând că nu mai era pe vreo potecă alpină cu prietenul lui, ci singur, în patul din camera oaspeţilor din vila lui Golzio, îşi dădu seama că era zgomotul altor paşi, la fel

de lenţi, care coborau în momentul acela pe scara de lemn răsunând amplificaţi chiar deasupra capului său. Patul se afla într-un fel de alcov, realizat sub prima porţiune de scară până la primul palier.

Şi astfel reuşi să înţeleagă, cu o întârziere de o clipă, că acel zgomot asurzitor nu era neapărat provocat de paşii unui colos: clipă care i-ar fi fost de ajuns să sară din pat şi să se încuie cu cheia, dar care, dimpotrivă, i-a ajuns ca să vadă cum se deschide uşa delicat şi intră Elena în capod.

Primul gând a fost acela de a o respinge cu îndrăzneală şi cu francheţe. Spunându-i că era obosit şi că-i era somn, fără îndoială că n-ar fi minţit-o.

— Adormisem, zâmbi el ca s-o pregătească.

Dar Elena poate că nici nu-l auzise: încuiase foarte repede uşa, şi acum îl săruta cu pasiune. Emilio suportă ca să câştige timp. Pe când îi răspundea cu moliciune sărutărilor ei, se întreba cum ar fi putut-o îndepărta fără s-o jignească, căutând primele cuvinte pe care să i le spună.

Răspundea cu răceală sărutărilor acelea fierbinţi, simţind un fel de dispreţ pentru destinul nedrept. De ce. Nu era Veve în braţele lui? Şi acest gând fu atât de puternic, că la un moment dat se revoltă fără voia lui; o desprinse aproape mecanic pe Elena de el, luând-o de umerii ei slabi şi îndepărtând-o ca s-o privească în ochi, ca şi cum ochii ei verzi şi scăpărători i-ar fi putut dezvălui sufletul şi motivele pentru care el n-o putea iubi. Sugerându-i cel puţin primele cuvinte, cele mai dificile de rostit. Oh, nu exista niciun motiv. Era un fapt, o realitate, nimic altceva. N-ar fi trebuit să-i spună nimic altceva decât că n-o iubea.

Simţi, că asta era datoria lui.

— Elena, spuse, fixând-o, dar cu o uşoară ezitare şi fără nicio solemnitate, amăgindu-se aproape că un ton ezitant şi supus ar fi putut îndulci asprimea cuvintelor pe care era pe punctul de a le rosti, şi cuvintele erau: „Elena eu nu te

iubesc”. Prin urmare spuse:

— Elena, eu...

Dar ea. Care nu-şi dăduse seama de nimic, şi din tonul cu care el începuse nu se aştepta la nimic important, îi întrerupse cu nepăsare:

— Emilio! O veste bună pentru tine! Ştii ce m-a întrebat Golzio mai adineauri, înainte de a-mi ura noapte bună? Ştii? M-a întrebat dacă tu ai făcut sau nu serviciul militar?

Fără să vrea. Elena atinse singura coardă capabilă să-l emoţioneze pe Emilio, apucând singurul fir pe care el nu-l tăiase din inima lui. Emilio era buimăcit. Nu îndrăznea să înţeleagă:

— Serviciul militar? Şi tu ce i-ai spus?

— Că tatăl tău a reuşit să te reformeze. Nu-i aşa? Cel puţin aşa i-ai spus mamei la Roma.

— E adevărat. Şi de ce crezi că te-a întrebat?

— Mai întâi m-a întrebat dacă ţi-ai luat licenţa. Se vede că are ceva pentru tine. L-am auzit vorbind despre Teatrul de Artă. Director va fi maestrul Ferrua. Tu, poate, secretar. Nu eşti mulţumit?

Şi ochii verzi ai Elenei scânteiau, fixându-l, cu un râs maliţios. După asemenea surpriză, Emilio îşi desprinsese mâinile de pe umerii Elenei. Somnul şi oboseala îi trecuseră ca prin farmec. Deci Golzio era pe punctul de a-i da o slujbă! Emilio era nerăbdător să se scoale, să se mişte, să vorbească cu Elena imediat. Care era, după părerea ei, ideea lui Golzio? Ce anume, exact, i-ar fi încredinţat ca slujbă? În orice caz, Emilio se gândi că e norocos: Ferrua ţinuse totdeauna la el, era un adevărat prieten al lui! Dar Elena îşi întinsese mâinile subţiri delicate şi începuse să-l mângâie sub flanela de lână, pe piept, pe şolduri, pe pântec; acum se lăsa să alunece încet, aplecându-şi capul astfel, încât să-i atingă uşor pielea cu bogăţia uşoară a părului ei.

— Priveşte-mă! — spuse Emilio, apucându-i capul şi silind-o să-l privească din nou. Poate pentru a întrerupe în

orice caz tentaţia? Poate pentru a-i descoperi, în privire, dacă ea bănuia sau nu ce simţea el şi ce gândea într-adevăr? Elena îşi dădea seama că lui nu-i plăcea? S-ar fi mulţumit ea să-l câştige doar cu un târg? Să obţină ceea ce dorea, doar pentru că el, poate, nu ar fi fost în stare să renunţe la oferta lui Golzio, adică la ceea ce el, în momentul acela, credea că e cel mai mare noroc din propria lui viaţă? — Priveşte-mă!

Elena îl privi, pentru prima dată, cu ochi trişti şi stinşi, ca şi cum ar fi înţeles tacita lui cerinţă insidioasă, şi şopti fără teama precizării:

— Ştiu că nu-ţi plac. Dar eu te iubesc, Emilio. Asta e ceea ce încă nu ai înţeles. Te-am iubit din prima clipă când le-am văzut, cum n-am mai iubit, pe nimeni altul. Şi te voi iubi orice s-ar întâmpla toată viaţa mea. Te iubesc.

Emilio crezuse mereu, îi fusese şi comod să creadă, că era vorba de capriciul unei fete răsfăţată şi vicioasă. Brusc, fără motiv, era sigur că Elena nu minţea şi nici măcar nu se amăgea. Îl iubea. Îl iubea, cine ştie, mai mult decât îl iubise Veve. Îl iubea şi probabil, era hotărâtă să se căsătorească cu el. Sau poate era un motiv: simplitatea acelor cuvinte, mai ales curajoasa recunoaştere: Ştiu că nu-ţi plac.

Până atunci Emilio era convins că, la Roma, Elena îl înşelase pe Rousset tocmai din plăcerea perversă de a înşela. În schimb, nici nu fusese o adevărată înşelare. Când se îndrăgostise de el, de Emilio, Elena probabil avusese certitudinea, îşi dăduse seama că nu-l iubise niciodată pe Rousset şi nu ezitase să acţioneze. Şi tot astfel acum, părea condusă de siguranţă, de o voinţă deliberată, de o extraordinară credinţă în propria ei pasiune. De aceea putea să treacă peste orice: chiar să admită că ştie că nu-i place, chiar umilinţa de a-l vedea că cedează pentru o slujbă dată de Golzio, chiar dificultatea de a-i cere lui Golzio un serviciu pentru el, sau, poate mai degrabă... de ce nu? Îşi spuse Emilio, cu o

îndoială neaşteptată, în timp ce o privea pe Elena în ochii ei serioşi pe care nu i-i văzuse niciodată astfel... poate, mai degrabă, uşurinţa de a-i cere lui Golzio o slujbă pentru el. Da, Elena putea fi prietena lui Golzio, sau putea să-i fi fost cândva. Torino era un oraş (mediul burghez) foarte flecar şi răutăcios. Se făceau mereu tot felul de supoziţii posibile. Faptul că Emilio nu auzise niciodată murmurându-se de o relaţie între logodnica lui Rousset şi Golzio îi era aproape de ajuns ca să nu creadă în existenţa ei. Dar favorurile de care se bucurase Rousset din partea lui Golzio nu erau atât de uşor de explicat prin simpla valoare a picturii sale. Şi aerul ambiguu al doamnei Golzio şi al prietenei pianiste şi evidentele dovezi de afecţiune cu care o înconjurau pe Elena, justificau suspiciuni şi mai ciudate, care, fără a se opune primei bănuieli fundamentale, o complicau morbid.

Aceste gânduri, suprapuse şi confuze, toate împreună, în câteva clipe, Emilio le găsi în înşişi ochii Elenei, odată cu revelaţia dragostei şi a tristeţii ei. Dar din nou, ca la Roma, înţelese că e liber să poată învârti cheia într-un sens sau altul. Libertatea, atunci neplăcută şi plicticoasă, acum enormă şi sufocantă: un munte care în ambele cazuri era pe punctul de a-l strivi. Dacă ar respinge-o, într-adevăr, pe Elena, ar fi foarte sincer faţă de ea şi faţă de el însuşi... dar ar pierde o ocazie unică, ar trebui să se resemneze, revenind la Torino, la melancolicul program pregătit de tatăl lui. Dacă, în schimb, ar înceta să-şi mai analizeze propriile sentimente, lăsând scrupulele excesive deoparte, dacă s-ar lăsa cuprins de entuziasmul amoros al Elenei, ar realiza visul lui de totdeauna: să înceapă să câştige fără a se supune unei rutine... dar ar trebui să accepte situaţia cu incertitudinile ei, inclusiv legătura între Elena şi Golzio, şi un viitor întunecat, tovărăşia unei femei pe care simţea că n-o iubeşte şi nici măcar n-o doreşte ca pe un capriciu, ci doar că o admiră pentru frumuseţea şi pentru inteligenţa ei, compătimind-o pentru

nefericita ei pasiune.
Alternativa, prin ea însăşi, era funestă. A se hotărî însemna oricum o căinţă. Primul lui gest, în oricare din cele două cazuri, să închidă ochii şi să se arunce în abisul unei temniţe. Primul lui gest? Sau s-o desprindă pe Elena cu violenţă, să se ridice din pat şi s-o invite să iasă; şi adio lume frumoasă şi bogată, adio femei frumoase din toate clasele, teatre, spectacole, călătorii, vilegiaturi, frecventarea artiştilor, a oamenilor de afaceri, o lume care o cuprindea şi în acelaşi timp o depăşea pe aceea a unchilor Sanfront, a verilor Ceroni şi a lui Giorgio Badìa, lumea pe care tata şi mama o visaseră pentru el. Şi pentru care îl educase, adio! Sau, de pe chipul ei, care-l privea neliniştită şi inteligentă, să coboare pe umerii ei slabi şi s-o năpustească, asupra lui. Şi fără freamăt şi fără recunoştinţă să primească pe trupul lui trupul ei adorator şi fremătător; şi adio amintirea lui Veve, adio vis al unei vieţi umile şi integre alături de o femeie iubită, admirată şi dorită, cum ar fi fost Veve şi cum poate ar mai fi putut găsi alta, adio lume modestă, fericită, uitucă, pentru care-l educase, fără să vrea, Piero Giraudo cu prietenia lui, adio partide de bile, adio excursii cu bicicleta şi la munte, adio pace şi libertate a inimii!
Şi dacă, după toate astea, n-ar fi fost aşa? Dacă alternativa nu era fără leac cum îi apărea în clipa aceea?
Cine-i spunea că Elena avea intenţia să se mărite cu el? Nici ea nu spunea măcar. De ce nu lua lucrurile mai în uşor şi nu lăsa să treacă puţin timp? Se vindea? Un cuvânt greu. Dar probabil că era doar un cuvânt. Însăşi bănuiala asupra unei relaţii între Elena şi Golzio putea fi chiar ridicolă. Şi mai putea fi ridicol ca din cauza acestei bănuieli, care era în fond o glumă a imaginaţiei sale, să renunţe la slujbă, dacă nu chiar la o carieră, la o viaţă care părea idealul lui. Şi relaţia lui cu Elena se putea chiar reduce la o aventură a unei nopţi de vilegiatură, după cum la Roma se redusese la o aventură cu fiica

proprietăresei.

— Eu te iubesc, repetă încet Elena în liniştea nocturnă de parcă i-ar fi înţeles acel gând şi de aceea ar fi vrut să i-l contrazică imediat.

„Tu mă iubeşti, se gândi Emilio. Şi cine-mi spune că într-o zi nu te-aş putea iubi şi eu? Această duioşie uşoară, difuză, miloasă, pe care o simt pentru tine şi pe care o simt tocmai pentru că nu te iubesc, n-ar putea fi oare începutul unei iubiri adevărate?” Îi reveni în minte pântecul ei, abia reliefat, în eşarfa de mătase bleu-verde, şi moarările strălucitoare ale reflexelor şemineului: uşoara convexitate care-i amintise de vara Emma, atât de slabă, dar care avusese opt copii.

Iată, acum pântecul Elenei îi părea de o importanţă hotărâtoare: dovada că o putea iubi şi că o putea chiar iubi de pe acum. Desigur, dacă o putea iubi, dacă aproape o iubea de pe acum, orice ezitare nu ar mai fi avut niciun sens. Şi apoi, viaţa (cineva spusese), oricând venea un moment când trebuia s-o joace. Niciun avantaj şi nicio fericire nu erau posibile fără un risc. De câteva momente dorea să repete noaptea aceea de la Roma, care i se părea foarte îndepărtată acum şi aproape improbabilă. Din clipa în care primise scrisoarea, luni în şir nu se mai gândise decât la Veve. Se gândi şi, ca un spirit de răzbunare, îşi intensifică dorinţa. Tu vei plăti pentru ea, îi spuse Elenei cu o sărutare, care semăna cu o lungă muşcătură. Duioşia se transformase cu disperare în cruzime.

— Nu te iubesc, îi şopti Elenei; şi adăugă, crezând, în sfârşit, că nu minte: – Îmi placi, asta e.

Mai târziu auziră de aproape ca un răspuns misterios, un murmur trist şi solemn: Emilio se gândi: sunt brazii, se iscă vântul şi înţelese, că mai înainte cu o noapte, pe fânul din sărmana cabană, la ora aceea, fusese infinit mai fericit.

Semnalul de sosire a trenului din gara Pont Saint-Martin suna ca toate semnalele de sosire din toate gările; dar Emilio, fără să vrea, îi dădea o atenţie deosebită, o vibraţie intimă; simţea, fără să şi-o spună clar, anunţul neliniştit şi totodată exaltant, al unui sfârşit şi al unui început. În vara alpestră, strălucea soarele primei după-amiezi. Munţii se ridicau din valea cea mare, de ici şi colo, semnată de umbrele lor crude şi luminile lor orbitoare. Spre Ivrea, spre câmpie, cerul era alb: Emilio se gândea la căldura pe care avea s-o regăsească la Torino. Ce se sfârşise? Ce avea să înceapă?

Cu puţine ore mai devreme, pe pajişte, la umbra brazilor, o masă cu faţa de masă în pătrate albe şi roşii, şi micul dejun: Golzio, solitar, aşezat pe un fotoliu de nuiele, cu o panama albă ca creta pe cap, îşi sorbea ceaiul, şi îşi ungea cu unt felii de pâine prăjită. Se ridică în picioare aproape brusc, îl salută cu o extraordinară vivacitate, ca şi cum l-ar fi aşteptat. Îl invită să se aşeze în faţa lui. Fără preambuluri, îl întrebă: ce studii urmase şi ce intenţii avea pentru viitor. Între timp îl fixa; dar atât de imobil, încât parcă n-ar fi stat să asculte răspunsurile, ca şi cum adevărata impresie pe care voia să şi-o facă asupra lui ar depinde, în schimb, de privirea aceea. Ochii lui Golzio, îşi dădu seama Emilio şi în clipa aceea când erau aţintiţi asupra lui, ochii lui Golzio nu aveau în fond, nici o expresie; erau două puncte în două găuri, părea imposibil să le desluşeşti culoarea. Ochii unei statui.

— Ce limbi străine cunoşti? — întrebă Golzio de îndată ce termină.

— Engleza şi franceza bine. Binişor germana.

— Dacă e adevărat, o să ai ocazia să le fructifici, spuse Golzio.

— Doriţi să mă supuneţi unei probe?

— Proba vine imediat, fără s-o cauţi, fii liniştit. Te aştept mâine dimineaţă la unsprezece pe bulevardul Valentino 14. S-ar putea să am ceva să-ţi propun – şi-i

întinse mânuţa lui gălbuie, uscată, strâmbă, aidoma unei gheare.

Despărţirea de Elena fusese romantică, aproape o promisiune de fidelitate. Dar din partea lui Emilio, o comedie. Trezindu-se în dimineaţa aceea în patul care fusese teatrul aventurii sale nocturne, nu mai simţea faţă de ea, nici dragoste, nici dorinţă, nici măcar duioşie, deşi se străduia cu ingenuă încăpăţânare, şi voia să creadă că va izbuti. Elena ar fi vrut ca el să se oprească încă o noapte şi să plece a doua zi dimineaţă, devreme. Dar Emilio îi explicase că trebuia să fie la Torino cu o zi înainte, ca să se pregătească pentru întâlnirea decisivă cu Golzio, şi mai ales ca să nu rişte să sosească cu întârziere la întâlnire. Era, totuşi, mulţumit, fără să şi-o mărturisească, de această necesitate: pentru că era încântat s-o părăsească pe Elena.

Elena îl însoţi la cursa de douăsprezece şi jumătate. În ultima clipă, nu ezită să-l sărute şi să-l îmbrăţişeze, în piaţeta plină de vilegiaturisti; o scenă ca şi cum ar fi fost logodiţi. Într-adevăr, între ei doi nu fusese nici cel mai vag cuvânt legat de o căsătorie; dar lui Emilio i se păru că Elena evitase în mod deliberat orice aluzie la acest lucru, complăcându-se în conştiinţa că explozia pasiunii lor ar fi fost prea tulburătoare ca să se preocupe de consecinţe conformiste. Şi el, din instinct, se lăsase în voia acestei neglijenţe romantice, încredinţându-se încă o dată unei speranţe de libertate.

Acum era aici, pe peronul gării din Pont Saint-Martin. Două după amiază a zilei de 17 august 1924. Aştepta trenul care trebuia să sosească de la Aosta şi să plece spre Torino. Soarele ardea. Lăsă rucsacul jos şi se aşeză pe o bancă. Elena avea să-i telefoneze în seara următoare, acasă, la Torino, ca să afle cum se desfăşurase întrevederea cu Golzio. Ideea de a telefona fusese a ei. Şi lui Emilio i se păruse o confirmare că bănuielile lui nu erau motivate. Dacă Elena ar fi fost într-o

intimitate foarte strânsă cu Golzio, nu ar fi avut nevoie de a afla de la alţii cum se desfăşurase discuţia.

Suna semnalul de sosire. Nu mai sosea trenul acesta? Avea să se suie în el, avea să ajungă la Torino, să se ducă din nou acasă... Ceva se terminase şi ceva începea într-adevar: dacă într-adevăr, după cum părea probabil, Golzio îl angaja în slujba de secretar la Teatrul de Artă! Pentru prima dată, intra în casa cea veche din Torino cu speranţa de a o părăsi. În curând ar fi avut o altă casă. Casa lui. La urma urmelor, Elena era destul de bogată. Cel puţin, era bogată mama ei. Emilio căuta, şi se străduia să regăsească în el acea duioşie sinceră (sinceră, da, aşa i se părea) pe care o simţise faţă de Elena în noaptea precedentă, şi dorinţa care, la un moment dat, se născuse din acea duioşie. I se părea ce-i drept, încet, încet, şi tocmai pentru că fugea de ea şi pentru că timp de câteva zile n-o va revedea, i se părea că simte din nou o oarecare afecţiune faţă de ea. Deşi se desprinsese de ea cu un sentiment de eliberare, acum, fiind departe, nu-i mai crea nici o neplăcere.

Brusc, semnalul de sosire încetă. Dar nu era trenul de Aosta cel care sosea. Era un tren de la Torino: văzu fuiorul de fum, cum apare, în colţul văii, şi cum se ridică pe fondul cerului alb.

— *Cul d' Austa a l' à vint minüte' d ritard*[119], spuse un impiegat care ieşea în clipa aceea din gară: un om în vârstă, cu halat negru şi şapcă de ciclist.

De îndată ce sosi trenul, omul se aşeză la vagonul poştei şi luă un pachet de ziare. Câte unul se apropia şi cumpăra *La Stampa.* Emilio văzu de departe titlul gros, negru.

Era întocmai cum se gândeau toţi de câteva luni. Cu o zi înainte de găsirea hainei, nu mai puteau fi dubii. Dar văzut acum, tipărit în litere groase pe toată pagina ziarului, făcea alt efect. Întocmai cum moartea, chiar cea

[119] Cel de Aosta are douăzeci de minute întârziere. (piem.)

mai îndelung aşteptată şi scontată, a unui tată sau rude, are cu totul alt efect totdeauna când în cele din urmă apare pe chipul său.

„A FOST GĂSIT CADAVRUL DEPUTATULUI MATTEOTTI

La 25 km. De Roma, pe via Flaminia, la o mică distanţă de gara Riano, în spatele unei bariere se întinde o pădurice foarte bogată şi Încâlcită, zisă Quartarella, proprietatea prinţului de Piombino...

Brigadierul din *Reali Carabinieri,* Amodio Caratelli, nu făcea parte din echipa investigativă. De câteva zile era în permisie la Riano şi se ducea la vânătoare prin părţile acelea însoţit de un câine.

Iată raportul brigadierului Caratelli:

Aseară, în timp ce mă întorceam acasă, ajungând lângă păduricea Quartarella, am observat că îmi dispăruse câinele. Am fluierat de mai multe ori, şi am auzit un lătrat de bucurie, dar îndepărtat. M-am întors şi am găsit-o pe căţeluşa mea Trapani scormonind pământul. Era transpirată şi gâfâia. Am lăsat-o în voia ei, apoi am luat-o de acolo, dar am rămas foarte impresionat. N-am spus nimic, şi mi-am pus în gând să mă reîntorc în locul acela în primele ore ale dimineţii. În zorii zilei de azi eram pe drum. De cum m-am apropiat de Quartarella, iată că din nou mă părăseşte căţeluşa şi se duce direct în adâncul desişului. Am urmat-o. Începuse să scormonească în acelaşi loc din seara precedentă. De îndată ce am dat deoparte primele brazde de pământ, am simţit o duhoare de cadavru. Puţin după aceea, săpând, am simţit că mâinile mele atingeau un trup umed şi rece. Am avut o senzaţie cumplită. După ce am mai dat deoparte încă puţin pământ, iată că-mi apare capul unui bărbat. Pielea capului mai avea câteva fire de păr, şi unele părţi ale feţei erau descompuse, mişunând viermi groşi pe ea.

Trapani, căţeluşa, începu să latre cu furie. Îngrozit, am

alergat în căutarea carabinierilor. Dau de câteva patrule conduse de căpitanul Pallavicini, comandate de comisarul Cadolino. Alergară imediat la locul indicat, şi comandară plantonul. Era opt fix...

La această ştire, sosesc de la Roma mai mulţi socialişti şi un mare număr de ziarişti, cât şi secţiunea de acuzare a procesului, judecătorul de instrucţie, medici, experţi. Deputaţii Tonello şi Mastracchi îl informează pe comisarul Gadolino că Matteotti avea un dinte de aur în partea stângă a maxilarului superior. Într-adevăr, capul acela avea un dinte de aur în locul indicat...

Cadavrul era pus parcă cu forţa într-o groapă mică, fără îndoială, săpată în grabă. Trupul părea îndoit în două, cu picioarele aproape la nivelul capului. Unul din experţi observă că, dată fiind rigiditatea care urmează imediat morţii, trupul lui Matteotti pare să fi fost introdus în groapa aceea pe când mai era în agonie.

Cum cadavrul era aproape de suprafaţa pământului, descompunerea era aproape completă. Cadavrul era absolut gol. Se observă doar o pilă groasă înfipta în piept...”

În timp ce citea, Emilio avea impresia că relatările ziarului, povestirea brigadierului Caratelli, căţeluşa Trapani, cadavrul sfâşiat, pila înfiptă în piept constituiau singura realitate importantă, singurul adevăr adevărat.

Gara din Pont Saint-Martin (în timp ce citea, din când în când, instinctiv, o privea) devenise gara din Riano. Viile dinspre Donnaz erau Quartarella.

Totuşi, după ce termină de citit, primul lucru care-i veni în minte fu pajiştea la umbra brazilor, măsuţa cu faţa de masă în pătrate albe şi roşii, şi Golzio, cu panamaua albă, de culoarea cretei, aşezat pe fotoliul de nuiele, luându-şi ceaiul, ridicând ceaşca, ungând cu unt feliile de pâine prăjită şi ciudatele gheare gălbui ale mâinilor sale. Auzi din nou glasul lui calm, accentul canavesan rustic: „Te aştept mâine dimineaţă la unsprezece pe bulevardul

Valentino 14. S-ar putea să am ceva pentru dumneata”. Libertatea era mai importantă decât însăşi viaţa, spuneau bietele rămăşiţe ale lui Matteotti. Dar ce anume avea să se întâmple? Ţara avea să se revolte? Se întâmplă în Italia ceea ce nu ar fi crezut niciodată că s-ar putea întâmpla, conform celor ce fusese obişnuit să gândească. Soarele strălucea şi ardea, păsările cântau, vântul foşnea prin grădina de lângă gară. Emilio aştepta trenul spre Torino. Se gândea la ultima jumătate de oră a lui Matteotti; la lupta lui disperată din maşina neagră; la chinul suferit de corpul lui; la apărarea propriei vieţi, cu toate puterile lui; la certitudinea morţii, certitudine pe care a avut-o, probabil, neaşteptată, de îndată, ce n-a mai văzut defilând în faţa ferestrelor maşinii, dincolo de corpurile arcuite şi chipurile bestiale ale celor ce-l torturau, casele din Roma, mute şi inerte participante la crimă, ci câmpurile uscate din Tor di Quinto, şi surpările pustii din Grottarossa. Matteotti înţelesese că nu-l vor lăsa viu, ca să depună mărturie împotriva lor.

Desigur, dacă Emilio îşi punea o mână pe inimă...

Dacă-şi punea o mână pe inimă, dacă voia cu adevărat să fie sincer, nu putea pretinde ca ţara să se comporte prea diferit de cum se comporta el.

Şi el simţea, într-adevăr, faţă de delict, oroare şi indignare; dar în clipa aceea gândul care-l frământa mai mult era că a doua zi, la unsprezece dimineaţă, pe bulevardul Valentino 14, Golzio îl va primi vrând să-i ofere o slujbă.

PARTEA A TREIA

1

COBORÎ DIN MAŞINĂ ÎN FAŢA CA-sei şi se întoarse o clipă ca să-l privească pe Monticone, nesigur dacă să-i spună să-l aştepte, sau să vină luni dimineaţă la opt, ca de obicei, ca să-l ducă la studio. În lumina ambiguă a amurgului de vară, profilul alb al bătrânului şofer, încadrat de fereastra maşinii bleumarin Augusta, era simbolul inconştient al destinului: al acelei torţe misterioase căreia Emilio Viotti încerca, zadarnic, de câtva timp, să i se sustragă. Dar căuta el oare cu adevărat? Nu continua el, încă o dată, să se înşele pe el însuşi?

Monticone, unul din cei doi bătrâni şoferi ai casei Golzio, rămăsese la Roma pe timpul verii în serviciul „Victoriei Film'", cu Augusta. Monticone putea foarte bine să-l aştepte, atâta timp cât să facă o baie şi să se schimbe, ca apoi să-l ducă din nou la San Giovanni, la Piero. Nu era desigur necesar să-i ascundă că lua masa la Piero în acea sâmbăta seară. Chiar dacă presupunea că îi va spune apoi lui Golzio, nu era nimic rău. Golzio ştia că Viotti şi operatorul Giraudo erau vechi prieteni.

Dar Emilio avea intenţia ca în seara aceea să-i spună tot lui Piero. Însemna între altele şi să-l trădeze pe Golzio. Instinctual; deci, prefera să se ducă la Piero cu un taxi, şi nu cu o maşină a „Victoriei"...

— *Mument, Munticun*![120]

Se întoarse. Uitase pe canapeaua din spate scenariul

[120] Un moment, Monticone! (piem.)

pe care trebuia să-l citească şi să-l noteze a doua zi, duminică: filmul cântăreţei, care intra în lucru peste câteva săptămâni.

Mda! Îi va spune tot lui Piero. Poate că acesta îl va sfătui să lase baltă „Victoria” şi s-o rupă definitiv cu Golzio, sub vreun pretext oarecare. La Roma mai erau şi alte societăţi mari care începeau să producă din plin: de exemplu, Ici, Scalera. Şi el, acum, ca organizator de producţie, avea un nume, după succesul cu ultimele filme. Da, Piero îl va sfătui s-o rupă. De aceea, probabil, acceptase invitaţia pe care i-o făcuse Piero, ştiindu-l singur la Roma, fără soţie.

Monticone, cu obrajii subţiaţi, palizi, acoperiţi ici-colo cu un văl des şi regulat de o barbă foarte albă, cu viziera lucioasă şi neagră a şepcii lăsată pe ochi, privea obosit în golul din faţa lui. Era omul datoriei, un bătrân, canavesan şi el ca şi Golzio, taciturn, credincios, melancolic, care nu discuta niciodată ordinele, care muncea, dacă era necesar, douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, fără să se vaiete, şi care-l asculta pe Golzio ca pe o divinitate. Transferarea la Roma cu soţia lui bătrână şi bolnavă, departe de fiul lor, muncitor la Fiat, şi de nepoţei, şi noua lui slujbă şi noul mediu cinematografic, nu-i stârniseră entuziasmul. Totuşi, era acolo, de patru ani, din 1931, de la fondarea „Victoriei”, şi niciodată nu se plânsese, cel puţin în prezenţa superiorilor. Aştepta liniştit să iasă la pensie şi să se întoarcă la Torino; între timp, muncea cum muncise totdeauna. Singura concesie: când Golzio nu era la Roma, se rădea doar o dată pe săptămână. Pe Emilio îl irita; dar nu îndrăznea să-i facă observaţie. Îl lăsă să plece:

— *Cerea, Munticun. I s’ vëduma lün-es. Bun-a düminica*[121].

— *Cerea, sur avucat*[122].

[121] Te salut, Monticone. Ne vedem luni. Duminică plăcută. (piem.)
[122] Vă salut, domnule avocat. (piem.)

Maşina plecă. Şi Emilio, încet, cu fascicolul gros al scenariului sub braţ, se îndreptă spre poarta casei.

Era, printre grădinile din vilele mai vechi, o construcţie foarte modernă; un cub cenuşiu şi trist, cu unghiurile sale fără viaţă, cu liniile sale tăiate, ferestre mari pătrate, balcoane mici şi de prost gust, de ciment, şi în vârf o terasă cu pilaştri fragili, şi aceia din ciment, mascaţi prost de frunzele unei plante agăţătoare care părea şi ea artificială.

Locuinţa lui era la ultimul etaj. Deschise cu cheia. Slujnica, anunţată prin telefon, îi veni în întâmpinare, comunicându-i că baia era gata.

La urma urmelor, nu ştia dacă îi va vorbi sau nu lui Piero. Sau, mai degrabă, nu ştia exact încă ce anume îi va spune. Până unde îşi va deschide sufletul şi îi va cere ajutor. Piero ar fi avut o serie întreagă de revelaţii. Nu-i spusese niciodată că o iubeşte pe Elena, e adevărat. Dar nu-i spusese niciodată nici că n-o iubeşte.

Ca să se bucure mai mult de prospeţimea băii, lăsase lumina stinsă. Camera era într-o semiobscuritate odihnitoare, după lumina orbitoare şi praful din curţile studioului cinematografic, zăduful din birou, orele pe care fusese nevoit să le petreacă sub bolta metalică a teatrului Tre, arzător ca un cuptor.

Fereastra era deschisă înspre grădina vilei alăturate; pini înalţi şi magnolii. Cu primul aer umed al nopţii pătrundea o lumină albăstrie şi verde închis.

Îl lăsase să plece pe Monticone, se va duce la Piero cu un taxi; zâmbi de propria-i slăbiciune. Câte scrupule stupide mai avea încă! Într-adevăr, nu se putea gândi la cuvintele „să-l trădeze pe Golzio” fără a se simţi ridicol. Adevăratul trădat, de zece ani, de când se căsătorise cu Elena era el. Cu atât mai trădat cu cât, fără să vrea, profitase de situaţie.

Chiar fără să vrea? Cum putuse să nu vadă zece ani?

Nu văzuse deoarece îi fusese comod să nu vadă. Un amestec de şiretenie şi de naivitate, de rea şi bună credinţă. Iată ce anume ar fi trebuit să-i mărturisească cu curaj lui Piero! Timp de zece ani, se încăpăţânase să nu vadă. Şi a fost nevoie de tifosul micuţului Luigi, ca să-şi deschidă ochii: Golzio care stătea ore în şir la clinică, neglijându-şi treburile cum nu făcuse niciodată şi spre marea surpriză a tuturor, a rudelor şi a funcţionarilor; şi echivocul infirmierei, care, venind din camera lui Luigino, nu se adresase lui, lui Emilio, ci lui Golzio care moţăia în fotoliul din faţa ei: – „Domnule, copilul îşi cheamă tatăl". Pe moment, în groaza incertitudinii vieţii copilului, nu dăduse nicio importanţă incidentului. Doar după câtva timp, reflectând. Dar... dar era o dovadă?

Făcea legătura între asiduitatea lui Golzio la Clinică, evidenta lui grijă pentru salvarea copilului şi multiple alte fapte mărunte întâmplate în zece ani de viaţă conjugală; mergea cu gândul cu zece ani în urmă, în epoca din strada Guattani, când Elena era servită la masă înaintea mamei, şi înconjurată de mama ei şi de slujnică cu un respect misterios; ei bine, chiar dacă asemenea enigme erau explicabile numai în ipoteza că Elena ar fi prietena lui Golzio, acestea nu erau o dovadă.

Luigino semăna mai mult cu Golzio decât cu el? Da, semăna. Dar era o dovadă? Adevărata, singura dovadă, ar fi fost o vorbă a Elenei. Un cuvânt afirmativ, bineînţeles. O negare nu ar fi servit la nimic. De aceea, Emilio nu luase niciodată în consideraţie posibilitatea de a o întreba pe Elena. Era sigur că şi dacă ar fi fost adevărat, Elena ar fi negat. Deoarece Elena îl iubea pe el, pe Emilio: asupra acestui lucru nu exista nicio îndoială. Relaţia Elenei cu Golzio era de altă natură, o prietenie, o veche obişnuinţă, precedentă căsătoriei ei cu Emilio, poate o tandreţe oarecare, dar nu dragoste. Faptul că singurul copil născut din căsătoria ei cu Emilio ar fi al lui Golzio, care nu avea copii de la propria soţie, complica tot. Cu

atât mai mult, cu cât Golzio era Golzio, unul dintre cei mai bogaţi oameni din Europa.

La un moment dat se gândise să se ducă să-l caute pe Rousset. Rousset se căsătorise cu o profesoară de istoria artei şi trăia la Florenţa. Emilio nu-l mai revăzuse de atunci. Dar o discuţie cu el despre acest subiect ar fi fost penibilă, ridicolă, inutilă, Rousset îi datora prea mult lui Golzio ca să nu nege.

Mai rămânea soacra. De câţiva ani, doamna Calandra părăsise mult prea iubita Romă, retrăgându-se la Quarà. Instalase calorifere într-o aripă a vechiului castel. Trăia tot anul în singurătate,

> aidoma acelei Contese Castiglione
> foarte frumoasă, despre care se povesteşte.

Emilio descoperise că, pe vremea când stătea pe via Guattani, neîmblânzita doamnă nu avea şaizeci de ani, ci chiar şaptezeci, sau aproape. Acum se apropia de optzeci. Şi, fără îndoială, ar fi fost solidară cu fata ei, ar fi negat şi ea.

Nu, o voce lăuntrică îi spunea lui Emilio că dovada materială nu ar fi avut-o niciodată, că el trebuia să aibă puterea de a ajunge la o convingere, adică de a crede că Elena fusese totdeauna prietena lui Golzio, fără nevoie de dovezi. Dar îi era greu să aibă asemenea putere, deoarece pentru el a lucra cu Golzio însemna un mare noroc, deoarece Elena îl iubea pe ei, şi deoarece (era raţionamentul cel mai valabil) el n-o iubea şi n-o iubise niciodată.

Ce-i drept, supărarea celui ce descoperă că e înşelat de o persoană pe care n-o iubeşte e cu totul superficială. Şi chiar dacă alţii nu ştiu nimic, aceasta afectează numai vanitatea, impresia proastă pe care o laşi altora şi nicidecum nu înseamnă o suferinţă. Şi acum, la mai bine de zece ani distanţă, Emilio îl ura pe Bianchi-Mina. În

schimb, nu reuşea să-l urască pe Golzio. Mai suferea încă din cauza Vevei. Nu reuşea să sufere pentru Elena. Elena îl înşelase? Oh, dar o făcuse pentru că-l iubea şi dorea să se mărite cu el. Pentru ca el să-şi facă o poziţie cu o muncă plăcută şi care l-ar fi îmbogăţit încet, încet, după cum fusese visul lui de totdeauna.

Nu o iubea. Dacă nu văzuse, nu era numai din cauză că îi convenea să nu vadă; ci pentru că nu-l interesa deloc să vadă. În ce scop să refuze o relaţie care, în fond, nu-l rănea? Cu atât mai mult era cazul să-i exploateze avantajele! Cu atât mai mult. Şi nu se putea plânge de Elena. Nu avea dreptul s-o acuze. Ea îi dăduse mult mai mult decât îi dăduse el.

Zece ani de minciuni zilnice. Zece ani de obişnuinţă dură cu amărăciunea, ipocrizia, o comedie continuă, măruntă, tristă. Atenţii prefăcute. Stimă prefăcută. Mărturisiri sentimentale prefăcute. Mână în mână, în obscuritatea proiecţiilor cinematografice. Exclamaţiile în faţa sfâşietoarei luminozităţi a apusurilor de dincolo de Monviso, de pe terasa casei lor din via Gioanetti, la Monte dei Capuccini, la Torino; şi apoi în faţa norilor umflaţi, coloraţi, spectaculoşi, baroc ai crepusculelor din spatele cupolei San Pietro, de la ferestrele primului lor apartament la Roma, pe Lungotevere – Tebaldi. În prima perioadă de la Roma, îşi mai petrecea încă alături de ea şi de copil toate duminicile. — „Uită-te, dragă! Uită-te iubito! Ce culori minunate!” Şi când Elena îl însoţea în călătoriile lui în străinătate, până în ’30, pentru Teatrul de Artă, apoi pentru „Victoria Film”: sosirea la stâncile din Folkestone, infinitele spaţii verzi din Richmond Park, Parisul de pe Terasa de la Sacre-Coeur… Emilio încerca, desigur, un sentiment sincer; dar credea că e de datorii lui să uzeze imediat acel sentiment pentru a i-l comunica şi Elenei, dându-i astfel o dovadă de dragoste. Dar era nefericit. Însă ştia că dacă ar fi fost cu vreo fată care-i plăcea, sau chiar singur, ar fi fost foarte fericit.

O înşela, desigur. Începuse s-o înşele imediat. Încă de la început, nu-i lipsiseră ocaziile. La Torino, Teatrul de Artă: balerine, cântăreţe. La Roma şi mai mult, cu cinematograful. Dar fusese atent să păstreze un secret, absolut. Şi să nu-şi permită niciodată nimic mai mult decât capricii, aventuri rapide, fără consecinţe.

De altfel, seriozitatea, slujba, şi mai ales timpul pe care-l dedica lucrului îl protejau. La Torino, ca secretar al maestrului Ferrua, directorul teatrului, îşi luase imediat asupra lui, cu mare entuziasm, cea mai grea parte a organizării. Ferrua se arătase foarte mulţumit. Era prieten cu Emilio; avea încredere în el: simţise pentru el. O instinctivă simpatie, încă de la început, de la seratele *bohemei* antifasciste şi golziene din atelierul lui Serra. Ferrua era un muzicolog, un filolog, persoană serioasă şi foarte integră, înclinat spre studiu şi critică, mai puţin spre meseria de impresar, pentru care era nevoie de viclenie în tratative, energie practică, capacitate de a observa orarii deosebit de obositoare. Astfel, în 1931, când Golzio se retrase la Roma şi părăsi industriile, societăţile şi chiar Teatrul de Artă, pentru a se dedica aproape în exclusivitate producţiei cinematografice, direcţia „Victoria Film" a fost încredinţată lui Emilio.

Ce se întâmplase? Într-o măsură fiindcă ideile financiare şi de antreprenor ale lui Golzio nu se potriveau cu cele ale regimului. Într-altă măsură fiindcă mecenatismul grevă cu cheltuieli enorme asupra bugetului său, la un moment dat averea lui Golzio suferise, dacă nu o lovitură de graţie, o stagnare. Chiar în lunile acelea, invenţia sonorului transforma cinematograful, şi regimul fascist începea să favorizeze instalarea unor noi studiouri cinematografice la Roma. În înţelepciunea sa, Golzio profitase de ocazie. Înaintând. În vârstă şi dornic să-şi limiteze propria activitate, ieşise din marea bătălie în mare glorie... „Victoria Film” era o afacere de prestigiu şi de o primară importanţă în

domeniul cinematografic, dar reprezenta, prin comparaţie cu industria abandonată de el în nord, o investiţie de capital oarecum modestă. În fine, era un hobby căruia marele financiar şi industriaş înţelegea să i se dedice în ultima parte a vieţii lui, era o fuziune a utilului cu plăcutul, o activitate care, prin caracterul ei mixt, cultural şi comercial, păstra puţin din căldura mecenatismului din trecut.

La Roma ca şi la Torino, Emilio îşi înşela soţia: şi depunea sumum de talent, cu succes, în grija de ascunde acest fapt şi de a nu da naştere la bănuieli. Totuşi, Elena intuia, suferea, tăcea. De ce? Numai în ultimele luni după tifosul copilului, când ajunsese să considere aproape o realitate relaţia secretă între ea şi Golzio, Emilio înţelesese că Elena tăcea fiindcă se simţea la rândul ei vinovată.

În afara obişnuinţei ipocriziei în viaţa conjugală, falsitatea ascunsă a relaţiei lor ieşea mereu la suprafaţă în ocaziile mărunte; alegerea unei mâncări, a unui costum, a unui amănunt în mobilarea casei, a unui spectacol, seara. Dezacordul lor îşi avea originea în lucruri şi mai superficiale; o fereastră deschisă sau închisă, o frază rostită cu glasul prea tare sau prea încet. Certuri adevărate izbucneau în legătură cu educaţia copilului, pe care Elena o concepea liberă şi Emilio severă. Astfel, amândoi se încredinţau, din instinct, metodei cu care fuseseră educaţi de respectivii lor părinţi. Elena, ideilor relativ moderne şi fără prejudecăţi ale doamnei Calandra. Emilio, celor foarte vechi şi retrograde ale avocatului erarial şi ale mătuşilor; şi era din partea lui, în ciuda afecţiunii faţă de Luigino, o vlăguire de dragoste, o lenevie intelectuală, şi mai ales o nevoie de a contrazice pe Elena. De exemplu: dacă insistase atât de mult ca Luigino să facă prima împărtăşanie, nu fusese din fervoare religioasă: ci pentru că Elena era de părere contrarie, şi pentru că a-l vedea

pe copil că repetă îndepărtatele lui experienţe, ale propriei sale copilării, îi făcea bine, îi dădea o senzaţie de calm şi de dreptate.

Amândoi îşi iubeau copilul. Dar Emilio, în sinea lui, opunea acestei iubiri paterne o profundă răceală faţă de Elena. Elena însă părea că-l include pe el şi pe copil în aceeaşi unică dragoste. Părea. Acum, ideea că Luigino putea fi copilul lui Golzio distrusese retrospectiv în inima lui Emilio şi această legătură cu soţia.

Poziţia lor diferită faţă de religie se declarase încă de la ceremonia căsătoriei. Pentru Elena fusese un rit căruia i se supusese cu entuziasm romantic, aproape mistic. Nu credea în jurământ, credea în dragoste. Prin urmare, dragostea dădea valoare ceremoniei, nu ceremonia dragostei. În schimb Emilio, tocmai pentru că simţea în forul lui intim că minţea, încercase, cel puţin în ultimele luni dinaintea căsătoriei şi în primele după, să se convingă că o iubea, să creadă că nu se vinde pentru slujba dată de Golzio, să se sugestioneze prin toate mijloacele, un foarte important rol avându-l pentru moment reîntoarcerea la slujbele religioase. Se spovedise şi se împărtăşise de mai multe ori. În mod sincer, sau crezând că e sincer, făgăduise în faţa altarului credinţă eternă Elenei. Scânteia aurul patrafirului celui ce celebra slujba, pâlpâiau flăcăruile lumânărilor capelei pustii a castelului Casalgrosso; bolţi joase, arcuri şi stâlpi de piatră cenuşie, rafinată şi poate arbitrară restaurare pe care Golzio o voise şi pe care o inaugura tocmai cu acea ocazie. Îngenunchiat, Emilio se străduia să evoce emoţiile palpitante ale copilăriei şi ale primei adolescente. Lângă el, Elena zâmbea în faţa acelei devoţiuni cu o afectuoasă şi emoţionantă superioritate; fireşte că lua voinţa lui Emilio de a o iubi drept un elan spontan. În banca martorilor era Golzio; îmbrăcat în haină neagră şi pantaloni reiaţi – în *light*-ul de ceremonie; rigid, rotundul, micul său cap argintiu; chipul alb şi slab; ochii, ca

totdeauna, fără expresie, fără direcţie, întocmai ca două orbite. Şi această figură enigmatică avea să reapară apoi lui Emilio, la o distanţă de timp, în meditaţiile sale de angoasă, în locul lui Golzio cel activ şi prompt pe care-l vedea totuşi zi de zi la biroul de la „Victoria”.

Dar mai era şi altceva, şi poate că era ceea ce conta mai mult. Timp de zece ani, încet, încet, în ciuda tuturor, legătura lor se consolidase, într-un anume fel, şi nu numai din obişnuinţă, nu numai din ipocrizia şi aviditatea de câştig din partea lui Emilio, nici dintr-o autentică pasiune amoroasă din partea Elenei. Era altceva. Se crease, între ei doi, o relaţie secretă, vicioasă şi rezistentă, un constant echivoc nocturn, care atenua orice contrast din timpul zilei; care depăşea dificultăţile cotidiene ale convieţuirii, anula bănuielile reciproce, pondera litigiile în jurul educaţiei copilului. Era acelaşi, identic echivoc de prima dată, când căzuseră îmbrăţişaţi pe covor, întrerupând experienţa cu mesuţa.

Pentru Emilio, o plăcere violentă, aridă, scurtă, foarte diferită de ceea ce simţea cu alte femei. Nu participa nici cu gândul, nici cu sentimentul şi nici măcar, i se părea, cu simţurile. O funcţie, aproape o funcţie mecanică.

Dar pentru Elena... cine ştie, Elena se lăsa tulburată tocmai de răceala lui Emilio, mai mult decât de orice altceva! Astfel se forma de fiecare dată echivocul. Şi Emilio îşi dăduse seama. I se întâmplase, în anumite împrejurări, să se lase furat pe moment de anumite drăgălăşenii fiind mai mult sau mai puţin sincer, închipuindu-şi, eventual, că e cu altă femeie. Ei bine. Elena nu le savurase. Drăgălăşeniile şi mângâierile trebuia să le facă doar ea.

Fireşte că despre toate acestea nu vorbise niciodată cu Piero. Poate că ar fi trebuit s-o facă în seara aceea. Şi apoi, să-i mărturisească îndoielile lui sau mai degrabă certitudinea lui, intimă şi fără dovezi, a unei vechi relaţii a

Elenei cu Golzio. După aceea, să-i ceară sfatul; dacă să se despartă sau nu de Elena; şi dacă să părăsească sau nu „Victoria”. Mai întâi, ar fi trebuit să-i spună că n-o iubise niciodată pe Elena cu o dragoste adevărată, cum o iubise în schimb pe Veve; şi că se căsătorise, da, cu ea, crezând c-o iubeşte; dar că în fond, în fond se lăsase condus doar de interes.

Fără îndoială că era o confesiune dificilă şi umilitoare. Cum ar fi luat-o Piero? Ar fi fost impresionat, tulburat. Şi din acest punct de vedere Emilio era foarte tulburat la ideea de a fi sau nu în avantajul lui să-i vorbească. De ce să-şi neliniştească prietenul?

Tolănit pe pielea rău mirositoare a canapelei taxiului, contempla prin ferestrele deschise perindarea Romei obscure şi văratice; un spectacol familiar acum, dar de o familiaritate mereu descurajatoare, care presupunea o continuă şi excesivă îngrijorare privind inutilitatea şi scurtimea vieţii, o meditare fără răgaz asupra laşităţii umane: ca şi cum, spre deosebire de Torino, Milano, Paris şi Londra, fiecare în felul lui vii şi încrezătoare, aici bulevarde, străzi, case, lumini dezolate şi umbre triste, şi grupurile oamenilor care mergeau în pas obosit, poposeau în pragul barurilor, intrau sau ieşeau din cinematografe şi restaurante, ar fi exprimat, chiar în eventuala aparentă veselie, mereu şi numai o misterioasă resemnare. Dacă Emilio încerca, apoi, să înţeleagă care erau, exact, aspectele sau efectele resemnării, se gândea, în primul rând, la casele, la palatele, la monumentele de secole şi secole, inclusiv trecutul şi prezentul; la Roma în totalul ei, aşa cum se prezenta: la arhitectura ei care era simptomul unei decăderi aproape de ruină.

În vechile centre ale oraşului, între Oppio şi Esquilino, între piaţa Navona şi Circo Massimo, sau în Trastevere, case putrede din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea, plebee, sau devenite încet, încet plebee, mai dăinuiau încă alături

de grandoarea ruinelor păgâne şi asprimea şi raţionalitatea marilor construcţii renascentiste şi baroce.

Iată, şi acum, din taxiul ce-l legăna alunecând în faţa masivului alb al Viminalului, mai înainte de a înfrunta scările măreţe ale bisericii Santa Maria Maggiore, vedea pe dreapta şanţul cel lung şi întunecat, strâns între case roşietice în decrepitudine; strada Urbana, anticul Cartier rău famat al romanilor. Trecuse din curiozitate singur pe acolo, şi altădată cu regizorul şi cu operatorul unui film, în căutarea exterioarelor, a interioarelor din plină realitate; faţada dughenei unui cârpaci, o scăriţă de piatră, un gang care, în film, trebuia să fie atribuite unui sat sumbru şi pe care, din economie de transferări, se gândise să le filmeze fără a deplasa trupa de la Roma. Vizita a fost scurtă. Dar cum tocmai din localurile alese ieşea o duhoare atât de infectă, el, ca director de producţie, a fost primul care a renunţat la economie. Şi dezgustul şi stânjenirea pe care le-a simţit la vederea chiriaşilor, lume sărmană sau, mai rău, lume insensibilizată de lunga, chiar dacă trecuta, sărăcie, i se păruseră şi mai grave faţă de gloria persistentă a bisericii apropiate.

Un contrast analog, şi mai rău, fiindcă nu era numai moral, ci şi estetic, îl descoperea. Între bisericile şi palatele splendide ale vechilor papi şi casele construite după 1870, fără a exclude pe cele mai grandioase şi de lux. Stilul umbertin, *art nouveau,* prima perioadă fascistă, aveau ceva voluntar, rece, obosit şi murdar, denunţau importul şi impunerea, aminteau anumite edificii apărute în colonii îndepărtate fără legătură cu lumea din jur; şi după scurt timp mai vechi decât alăturatele antichităţi indigene, într-un caz şi în celălalt, oboseala de a trăi sau dificultatea de a reîncepe să trăieşti, arhitectura din Roma dezvăluia în ansamblul ei apropierea morţii. Strălucirea luminilor, animaţia mulţimii în acea sâmbătă seară, până şi vociferarea confuză, cu acea cunoscută cadenţă vlăguită şi agresivă care-i ajungea, întârziind la o

răscruce, poposind lângă un tramvai, aşteptând să pornească din nou, mai mult decât o vigoare vitală, îi sugerau imaginea unui vulcan stins care ar clocoti din nou, inutil şi fără noimă. Şi dictatura, care începea în anii aceia să râvnească un nou fals imperiu roman, şi care părea că nu mai poate sfârşi niciodată, coincidea cu această senzaţie de prelungită agonie, confirma acest destin. Dictatura se respira cu însuşi aerul; caldul şi îmbâcsitul aer al nopţii de iulie, care-l izbea din ferestrele maşinii şi-l pătrundea de o vâscozitate dulceagă şi funerară.

Era încă tânăr, treizeci şi patru de ani. Deşi nu admitea, în adâncul inimii pierduse speranţa vreunei schimbări, oricare ar fi fost ea; a marii schimbări, pentru Italia, sfârşitul fascismului; ca şi a celei mici şi particulare, pentru el, plecarea lui de acolo. Călătoriile, destul de frecvente în străinătate, mai ales la Paris, ca să se ocupe de filmele cele mai importante, în care era necesară colaborarea de producători sau actori străini, compensau într-o măsură tristeţea vieţii obişnuite, dar o şi agravau; deoarece de fiecare dată îi creau iluzia că, poate, într-o zi ar fi fost posibilă părăsirea Romei. Ar fi vrut să reprezinte „Victoria” la Paris. Vorbise în acest sens cu Golzio. Dar acesta nu era de acord. Dacă s-ar fi despărţit acum de Golzio, ar fi trebuit să se ocupe de vreo producţie mai modestă tot la Roma, sau în vreo filială a altor societăţi, care, în orice caz, nu l-ar fi trimis în străinătate. Numele lui încă nu avea o rezonanţă internaţională: nici posibilităţile financiare proprii nu-i permiteau să şi-o facă singur.

Desigur, din ziua căsătoriei sale, trăise în bunăstare, şi mai ales în siguranţa viitorului. Dar zestrea Elenei nu corespunsese aşteptărilor lui; avea să fie destul de consistentă numai după moartea doamnei Calandra. Până atunci, se limita aproape în exclusivitate doar la vilişoara de pe strada Guattani, pe care bătrâna doamnă, părăsind

Roma, se hotărâse s-o dăruiască Elenei, şi pe care Elena şi Emilio o vânduseră imediat ca să cumpere un apartament într-o clădire nouă, pe strada Ruggero Fauro, unde locuiau, şi o căsuţă în păduricea de pini de la Fregene, unde-i făcea plăcere Elenei să stea. Pentru ceea ce lucra la „Victoria”, Emilio lua un salariu fix, foarte bun dar încă nu excepţional. Golzio îi promisese că în curând, poate peste câteva luni, dacă afacerile mergeau bine, va începe să-i recunoască un procentaj asupra profiturilor. Era un pas mare: primul pas adevărat spre o adevărată bogăţie. Pentru moment însă, nu-şi putea permite lux mare nici extravaganţe. Şi, de exemplu, beneficiind zilnic de maşinile producţiei, crezuse că trebuie să renunţe la comoditatea de a avea una proprie.

Dimineaţa lua micul dejun la serviciu. Seara, se întorcea acasă şi lua masa pe la nouă, chiar şi mai târziu. După deprinderea celor din lumea filmului. Apoi luase obiceiul să iasă singur, ca să se plimbe, o oră s-au două. Schimba intinerariul. Ţinta era totdeauna aceeaşi: gara Termini. Scopul era acela de a se duce să cumpere *La Stampa,* care sosea de la Torino cu personalul de la orele douăzeci, şi care se găsea în celelalte chioşcuri ale oraşului abia a doua zi dimineaţă. Plăcerea de a citi, mai înainte de a adormi, cronica torineză a zilei! Uneori, seara, se ducea la cinematograf cu Elena. Se întorceau acasă cu taxiul, şi totdeauna trecea pe la gară, căutând să ajungă acolo mai devreme de douăsprezece şi patruzeci, ora exactă când, în afara vreunei întârzieri extraordinare a trenurilor, se închideau porţile. În cele mai multe seri se ducea singur, pe jos. La intrarea în gară, în faţa vechii şi impunătoarei gherete de lemn sculptat, deschidea avid ziarul, parcurgând penultima pagină, la anunţurile mortuare. I se părea absurd că la Torino să moară vreo cunoştinţă de a lui şi el să nu fie la curent.

Până când, încet, încet, obişnuinţa deveni o necesitate,

o manie explicabilă numai prin nemulţumirea pe care o simţea faţă de el însuşi, prin remuşcarea faţă de propria lui viaţă. Ura (sau credea că urăşte) Roma şi fascismul; dar, totodată ura (sau credea că urăşte) şi ambiguitatea propriei sale căsătorii, amărăciunea ipocriziei continue la care era constrâns alături de Elena, tainica, trista solitudine a nopţilor sale de soţ, subjugarea zilnică în faţa lui Golzio, devotamentul care-l invadase acum, în faţa succesului financiar, a mirajului unei mari bogăţii viitoare.

Nu era mulţumit de sine. Şi gara Termini i se părea singurul loc vesel şi suportabil din Roma; locul de unde se şi putea pleca; unde ajungeau trenurile din afară, de departe, mai ales acela din Torino.

Sub înalta, fumegătoarea boltă, zgomotoasă de pufăituri şi străbătută de şuierăturile neaşteptate ale locomotivelor, rătăcea mult timp, confundându-se cu mulţimea pasagerilor gata de plecare sau care soseau, scrutând neliniştit chipurile lor, cu urechea aţintită să surprindă accente ale dialectului său natal, contemplând întruna tăbliţele cu inscripţia magică TORINO P.N. ca o dovadă aproape incredibilă şi emoţionantă până la lacrimi că acolo sus, într-o altă Italie, într-altă lume, într-un paradis pierdut, *Türin a esistìa da bun,* Torino exista cu adevărat.

Astfel îl consola şi *La Stampa,* coloanele barate cu negru, cu numele dragi ale morţilor, dragi toţi, chiar dacă erau necunoscuţi, şi dragi numai pentru aerul lor de acasă, pentru evidenta lor naţionalitate piemonteză!

S-a stins din viaţă spre durerea celor dragi
Oreste Cavagnero

Prietenii lui *Pinin* de la *Caffé Perotti* iau parte
la durerea lui pentru pierderea mamei
Teresa Bertonasco

După o viaţă laborioasă, ca un bun creştin, s-a
stins din viaţă spre durerea celor dragi
Giacomo Genre
(*Giacu'l bergé)*
neguţător de cai.

Anunţă dureroasa veste:
soţia *Barbara Giacotto,*
fiii *Giovanni* cu soţia *Francesca Deaglio,*
Rocco cu soţia *Giuseppina Chiambretto.*

De dureroasa polemică împotriva Romei, de asta da, îl pusese la curent pe Piero. Piero era obişnuitul său partener contradictoriu, şi apăra Roma cu mai mare fervoare decât mulţi romani sau rezidenţi din Roma de mai mult timp, cu care Emilio avea ocazii zilnice să trateze la studio.

Piero se întorsese de la documentarul din Karakorum abia în luna februarie a anului 1926. Expediţia, contrar prevederilor, durase peste un an. La Torino, Piero găsise industria cinematografică în criză gravă: filme fără valoare, şi la un preţ scăzut. Reîncepuse lucru, ducând-o astfel câţiva ani fără mari speranţe de ameliorare; se şi gândea să revină la profesiunea lui iniţială şi să deschidă un nou studio fotografic, când filmele conduse de câţiva tineri ca Righelli, Genina, Camerini, care filmaseră la Paris sau la Berlin anunţară o oarecare revenire; şi, în sfârşit, în '30, apăru „sonorul”, cu instalarea unor noi stabilimente la Roma, sau transformarea celor vechi.

Veniseră atunci în capitală, în masă, mai toţi tehnicienii cinematografici torinezi, dintre cei mai buni: operatori, electricieni, maşinişti, secretari, machiori, scenarişti, organizatori. Erau plini de entuziasm faţă de nesperata şi neaşteptata prosperitate. Invenţia sonorului îi salva de la ruină, promiţându-le câştiguri mai mari. Se adaptară imediat noii situaţii, după cum se întâmplă totdeauna cu

cei care au nevoie de lucru, în câteva luni şi fără dificultate înlocuiră cu vin *frascati* vinul *barbera, ş*i cu panoramele fără formă ale noului cartier dincolo de Porta San Giovanni, unde erau studiourile cinematografice „Cines” şi „Caesar”, pe fondul prăfos al colinelor Albani, netedele paralelipipede ale caselor muncitoreşti, pajiştile înmiresmate de la Madonna di Campagna, lucioasele, proaspetele mici canale, orizontul cu dârele de zăpadă de pe Valli di Lanzo, Alpii solemni şi aproape de Torino.

„Oh, îşi spunea Emilio, diferenţa o văd şi ei! Şi ei simt superioritatea oraşului Torino, şi-şi înăbuşe regretul!” Piero mai mult decât oricare altul, pentru că îi lipseau bilele şi excursiile cu bicicleta pe îndrăgitele parcursuri variate de pe colină, suişuri, coborâşuri şi acele drumeaguri în pantă dulce de pe crestele munţilor Langhe şi Monferrato, foarte înalte în apropierea imensului cerc de munţi, de la Marittime până la Graie!

Dar (continua să reflecteze Emilio, căutând să-şi explice fenomenul „trădării” lor) ideea măreţiei şi a importanţei mondiale a Romei antice le fusese insuflată chiar de pe băncile şcolii şi cu înseşi cuvintele imnului lui Mameli, de o propagandă veche cât mitul funest care încheiase şi anulase *Risorgimento*-ul făcând din Roma capitala italiană. Acum, Mussolini, pompos susţinător al acelui mit, se temuse încă de la început de efectele pe care le putea, avea cinematograful sonor asupra poporului şi favorizase instalarea unor noi aparaturi la Roma, unde era mai uşor pentru guvern să controleze caracterul producţiei, obligând astfel industriaşii, care voiau să facă cinema, să-l facă la Roma.

Prin urmare, pentru majoritatea acelor tehnicieni veniţi de la Torino, Roma şi voinţa lui Mussolini, şi fascismul coincideau, fireşte, cu lucrul; cu bunăstarea pentru ei şi pentru familiile lor. Poate că până atunci fuseseră, după concepţia lui Emilio, comunişti sau socialişti convinşi. Erau persoane inteligente, dar simple şi loiale: bătrâni

torinezi progresişti, ca Bersezio. Poate că lor nu li se părea frumos ca după ce se aranjaseră la Roma, să scuipe în farfuria din care mâncau". De aceea, poate, se prefăceau că nu văd putreziciunea şi mizeria oraşului, nici măcar a cartierelor în care trăiau şi lucrau. Căutau să uite, cum puteau, şi cât mai curând, părăsitul Torino. Şi, de aceea, când Emilio încerca să aducă vorba, ei rosteau numele Torino cu glas stins, cu un uşor oftat, ruşinându-se parcă de dorul lor ca de o dragoste prea mare:

— *Türin, me car avucat... eh, pover Türin*...[123]

Torino nu era deloc sărman. Dar lor le părea astfel; fiindcă atribuiau întregului oraş, în mod instinctiv, aceeaşi mizerie pe care ei o înduraseră acolo în timpul ultimilor ani, până la plecarea la Roma. Desigur, ştiau foarte bine că la Torino numărul tuturor specialiştilor în cinematografie nu forma nici a suta parte din numărul lucrătorilor de la Fiat. Dar cum ei aparţineau numărului acela redus, şi cum meritul lor consta mai ales în seriozitatea cu care îşi făceau meseria, Emilio, în concluzie, nu credea că e cazul să-i dojenească pentru faptul că, din ziua când emigraseră la Roma, căutaseră să nu se mai gândească la Torino, ci să îndrăgească Roma; să considere Roma frumoasă şi Torino urât; just fascismul şi socialismul greşit.

Singura renunţare, la care nu erau în stare să se adapteze, era aceea a dialectului, vorbit între ei. Emilio recunoştea dialectul piemontez sau torinez mai pur, câteodată argoid muncitorilor din Vanchilia şi din Madonna di Campagna, şi înţelegea: era o armă de care tehnicienii torinezi nu ezitau să profite, servindu-se de ea cât puteau mai mult ca să se ajute unul pe altul, într-o naturală şi descoperită masonerie, şi pentru a se impune mediului tehnicienilor romani, mai puţin pregătiţi, mai puţin pricepuţi, mai puţin serioşi, mai puţin îndârjiţi în muncă, dar care până una, alta, se aflau acolo, şi ei

[123] Torino, dragul meu avocat... ei, sărmanul Torino. (piem.)

trebuiau să lupte împotriva concurenţei lor.

Dintre toţi tehnicienii torinezi veniţi la Roma. Piero era cel mai bun sau, cel puţin, cel căruia ceilalţi îi acordau mai mare autoritate. Ceea ce nu excludea ca reacţiile lui să fie, în substanţă, identice reacţiilor celorlalţi, Când venea momentul, şi el, ca şi ceilalţi, ofta:

— *Türin, eh, pover Türin...*

Şi el bea vin de Castelli, Eventual se deosebea de ceilalţi prin veselia ceva mai pronunţată cu care-l bea sau prin felul ceva mai evident cu care se străduia să spună din când în când, vorbind maşiniştilor sau electricienilor locali:

— *Mannaggia... Te possino... Embè, che tte pijà*?... *Ma va' a mmagnà er sapone*[124]*.*

Ciudat, pronunţia sa romană amintea întocmai de dialectul doamnei Calandra: distonant, forţat, căutând să imite originala vulgaritate şi violenţă, dar fără a izbuti s-o facă. Şi Emilio avea impresia, profundă şi subtilă, că Piero insista în a se preface că vorbeşte în dialect roman, lăudând vinul Frascati şi chiar sorbindu-l cu lăcomie, numai în prezenţa, lui, ca să-l întărâte. Ca să înfrunte în mod vădit şi pacific ideile lui antiromane Revelând astfel şi el, fără să vrea, o inconştientă amărăciune: aproape un sarcasm, sau un consens în decădere,

— Hai bea şi tu, ăsta e Marino, mai sec decât Frascati! *Perché it lu beive nen? A l'é tüta 'na questiun d'abitüdine.*[125] Îţi mărturisesc sincer, dacă mi-ar spune să beau un pahar de Barolo, jos pălăria, dar aşa, la masă, în fiecare seară, n-aş mai putea. O fi şi din cauza climei. Bea, hai, bea!

Şi râdea. Sau chiar:

— Ştie sa vorbească Ducele nostru! El prevede într-adevăr totul, şi nu greşeşte niciodată. El a înţeles Italia. Şi ştie cum trebuie să-i ia pe italieni! Ba nu e aşa, după

[124] Fir-ar să fie... De te-ar găsi... Ei bine, ce te-a apucat? Mai du-te încolo... (romanescă)

[125] De ce nu bei niciodată? E o chestiune de obişnuinţă şi atât. (piem.)

părerea ta e mai inteligent Benedetto Croce!

Şi iar râdea. Era mulţumit de viaţa lui nouă. Era încântat să stea la Roma şi să lucreze, ceea ce nu excludea ca în adâncul râsului său să fie o notă de tristeţe. Îi plăcea vinul Castelli tot aşa cum era fascist şi fusese simpatizantul lui Mussolini până în 1922; din acea neputinţă a lui de a crede că ar fi fost posibil să găsească altceva mai bun.

Prin decizia lui Golzio, Piero Giraudo a fost primul operator angajat de „Victoria Film'. Fără a irosi niciun cuvânt măcar în favoarea prietenului său, Emilio a avut norocul şi bucuria de a şi-l găsi în acelaşi loc unde lucra şi el. Piero obţinu un contract de exclusivitate, şi un câştig lunar destul de ridicat pe lângă un premiu pentru fiecare film. Venise la Roma în toamna anului 1930, cu bătrâna lui mamă şi cu soţia Nuccia şi micuţa Irma. Au închiriat o locuinţă la etajul al treilea dintr-un bloc nou pe strada Ardea, foarte aproape de studiouri.

Piero îl invita la masă pe Emilio de vreo două-trei ori pe an, şi-l invita, bineînţeles, numai când Emilio rămânea singur la Roma: în timpul verii când Elena şi copilul erau la băi, sau iarna, când aceştia erau la munte, la schi.

Cei doi prieteni se aşezau la masă, fără haină, în bucătărie. Gătea bătrâna mamă. Emilio nu voia „să deranjeze cu servitul"; altfel nu ar fi acceptat.

Vinul galben în pahare, pe marmura de pe masă. Vinetele cu ulei, usturoi şi pătrunjel, ardeii, rasolul. Bătrâna mamă dădea din capul cărunt, şi cu glasul ei care era fireşte duios, foarte cald, plângând parcă, spunea:

— Piero a veul semprel, bujì, e mi i lu fassu pru. Ma a l' é nen la carn ' d Türin. A venta che chiel a porta passiensa, monsù Viotti[126].

Nuccia mai era încă o fată foarte frumoasă. Cu forme rotunde şi proporţională: capul rotund, părul castaniu

---

[126] Piero vrea mereu rasol, şi eu i-l fac adesea. Dar aici nu e carnea de la Torino. Trebuie să fii înţelegător, domnule Viotti. (piem.)

deschis, ochii albaştri, trăsături fine, delicate, cu năsucul în sus. Vorbea puţin sau deloc, ca de obicei. Şi nici expresia nu i se schimbase: acelaşi zâmbet şi aceeaşi privire, fixă, maliţioasă, ca de păpuşă. De prima dată când o văzuse, Emilio bănuise că Nuccia n-ar fi complet normală. De altfel, o bănuială în consens cu a tuturor celor care o cunoşteau. Dar numai în ultima vreme, la Roma, unde, datorită lucrului, cei doi prieteni se vedeau mult mai frecvent decât înainte la Torino, Piero ajunsese să-i spună ceva lui Emilio.

Ocazia se ivise într-o seară când Nuccia, la jumătatea mesei, fără să spună un cuvânt şi fără justificări aparente, se ridicase de la masa în jurul căreia stăteau împreună cu bătrâna şi cu micuţa Irma şi ieşise din bucătărie: după aceea nu a mai reapărut. Programul era de a se duce toţi trei, ea, Piero şi Emilio, într-o sală de proiecţie a studioului, ca să vadă noul film german cumpărat de „Victoria”, care putea fi sau dublat în italiană sau refăcut în întregime cu actorii italieni. Golzio, care-l văzuse la Berlin, şovăia: dorea nu numai părerea experţilor, dar şi a cuiva din „publicul propriu zis”, cum ar fi fost de exemplu Nuccia. Acum Nuccia, avertizată şi de acord până cu o clipă mai devreme, spuse pe neaşteptate că nu merge la proiecţie, fără să motiveze. Emilio nu se mirase prea mult. Se gândise la vreo contrarieiate banală, chiar dacă Nuccia avea gusturi foarte simple, şi se îmbrăca exact ca provincialele înstărite şi fără ambiţii. De atâtea ori o rochie nu prea reuşită, sau considerată astfel, poate reţine în casă o femeie! Doar că, mergând pe jos înspre studio, în căldura nopţii de vară şi în semiobscuritatea străzilor întortocheate şi încărcate de praf din cartier, Piero îi spusese:

— *It ciamu scüsa për chila. T'sas, cun mia fumna, a venta nen piessla*[127]. Soţia mea e atât de cumsecade, e o

---

[127] Îţi cer iertare pentru ea. Tu ştii că pe soţia mea nu trebuie să te superi. (piem.)

comoară, dar… în fine, nu că ar fi o bolnavă mintal, vai de mine; *mach a vëdde cuma ch' a travaja tüt ël dì, e cuma ch' a cüdiss la cita, cum ch' a fa tüt lon ch' a dev fé!*[128] O mamă şi o gospodină perfectă. Dar cum e vorba să facă ceva în afara treburilor ei zilnice, devine inertă, apatică. Şi atunci nimeni nu e în stare s-o scoată din ale ei. Toţi avem o mică rotiţă deranjată, care nu se roteşte cum ar trebui. Ei bine, ea are o rotiţă ceva mai deranjată decât alţii. E rotiţa lenei. Nu ţi-am mai vorbit niciodată de asta. La început mă înfuriam. După aceea m-am obişnuit. Şi nu mă mai plâng de asta. Ei, dacă toate crucile ar fi ca asta! *Mach ch' am rincress, sta seira, për la pruiessiun, për ti*[129].

Micuţa Irma se născuse în '28, patru ani după căsătorie. Acum avea cinci ani. Era slăbuţă, foarte frumuşică, cu părul roşu-Tizian de o rară frumuseţe, pielea roză şi ochii negri, adânci, cu o scânteiere fermecătoare şi o expresie neobişnuită, care părea să unească zâmbetul tatălui ei, numai umanitate şi inteligenţă, cu zâmbetul mamei, sibilinic, atingând uneori stupizenia. Poate că şi ea era uşor ciudată ca şi mama ei. Dar, aşa fiind, ciudăţenia ei avea o pecete opusă; în loc de lene şi de apatie, o mobilitate, o activitate aproape frenetică. În ciuda faptului că părinţii şi bunica îi atrăgeau mereu atenţia, temându-se continuu de a o vedea cum sparge vase, varsă pahare sau face ţăndări bibelouri şi vase de flori, ca mai devreme în salon la vermut, ea nu stătea o clipă locului. Sărea într-un picior, dansa, cânta, râdea fără răgaz, şi mereu cu atâta graţie, că nu plictisea niciodată. Cu trecerea, anilor, această vitalitate a Irmei nu scăzuse, dimpotrivă. Acum, de exemplu, devenise o problemă s-o facă să mănânce la masă. Strângea buzele, dădea din cap cu buclele ei mari roşcate, râdea, plângea; nu era chip s-o facă să mănânce mai mult de două linguri de supă. Bunica şi mama erau disperate. După părerea

[128] văzând-o doar cum munceşte toată ziua şi cum are grijă de fetiţă, cum face ea tot ceea ce trebuie să facă!… (piem.)
[129] Doar că regret în seara asta, pentru proiecţie, pentru tine. (piem.)

lor, fetiţa se vlăguia. De o lună refuza să mănânce. Piero, însă, îşi păstra calmul. După părerea lui, fetiţa era sănătoasă. Prin urmare, era vorba doar de un capriciu şi de nimic altceva. Le sfătuia s-o lase în pace. O să mănânce mai târziu, când o să-i fie foame, la un moment dat. Atunci Emilio îi spuse micuţei;

— Ştii că eu am un copil ceva mai mare decât tine care se numeşte Luigino?

Irma, foarte atentă, dădu din cap în sens afirmativ.

— Ei bine, acum câţiva ani, când avea oarecum vârsta ta, Luigino îşi pusese şi el în gând să nu mai mănânce. Devenise o umbră de slab ce era şi nespus de urât. Să fi văzut cum arăta atunci. Toţi se întrebau: dar cine e copilul acela atât de slab şi de urât? Şi cine ştia răspundea: e un copil care nu vrea să mănânce şi de aceea e atât de urât. Vrei să te urâţeşti? Ia spune?

— Nu, răspunse Irma dând din cap.

Nu deschidea buzele nici ca să vorbească; poate că se temea ca mama să nu profite şi pe neaşteptate să-i bage în gură vreo bucăţică de carne. Şi Emilio o privea pe fetiţă cu dragoste şi nostalgie. Se gândea la Luigino, atât de scump şi el, atât de delicat... fiindcă, fără îndoială, ţinea la el; dar imaginea lui îi redeştepta îndoiala umilitoare amintindu-i planul cu care plecase de acasă – de a-i face destăinuiri lui Piero, Ar fi avut oare curajul să-i vorbească? Tăcu, întristat, şi cu o mângiiere atinse uşor părul mătăsos şi roşcat al Irmei.

Lui Emilio îi făcea totdeauna plăcere să-şi petreacă o seară în casa lui Giraudo. Între pereţii neîmpodobiţi ai acelei umile locuinţe, i se părea că regăseşte o siguranţă. Nedreptatea, ipocrizia, subtila asprime cotidiană a propriei vieţi erau uitate ca prin farmec. Uitată până şi Roma. Într-adevăr, în jurul marmurei de pe care Nuccia, surâzătoare şt tăcută, strângea încet, încet vasele şi tacâmurile, în perioada lungă după ce luau masa, în odihnitorul dialog în dialect piemontez cu Piero şi bătrâna,

în timp ce de pe fereastra deschisă înspre terasă pătrundeau briza nocturnă şi murmurul liniştit al cartierului popular şi, din când în când, strigătele copiilor care întârziau la joacă jos pe stradă, Roma devenea oraşul ideal, bun, sigur, încărcat de lucru şi de seninătate, în care Piero credea. Apartamentul modest de pe strada Ardea, casa lui Piero părea un loc binecuvântat; şi puţină binecuvântare părea că pogoară şi asupra lui Emilio, îndemnându-l la o stare de abandon, de uitare, prefăcându-şi un destin şi un suflet asemănător destinului şi sufletului prietenului său. Astfel simţea el totdeauna când stătea cu Piero; încă de pe timpuri îndepărtate când făceau câte o excursie sau se duceau să joace bile, şi, în fond, ori de câte ori îl vedea sau vorbea cu el câteva minute. Şi de asta, acum, în timp ce se apropia momentul când aveau să rămână singuri în faţa dreptunghiului de marmură curată şi în faţa sticlei de Marino cu două pahare. Emilio simţea şi mai mult ce greu îi venea să-i dezvăluie prietenului tristeţea şi incertitudinea propriei sale vieţi, prea departe de acea pace pură.

De bine, de rău, fetiţa ciuguli puţină mâncare. Alte maimuţăreli după aceea ca să se ducă la culcare. Încet, încet, zumzetul care pătrundea prin cadrul albastru închis al ferestrei se rărea. Lampa lumina liniştită deasupra marmurei, şi se reflecta în vinul galben. Piero, după cum i se întâmplă după masă, când era mulţumit, începuse să vorbească, să povestească episoade care păreau de domeniul fantasticului, chiar dacă se petrecuseră cu zece, cel mult cu doisprezece ani în urmă; într-atât noua invenţie îndepărtase epoca filmului „mut”. Despre severitatea şi autoritatea inginerului Pastrone, inventatorul travellingului şi regizorul Cabiriei. Avariţia lui Bartolomeo Pagano, hamal în portul din Genova, devenit faimos în filmele de aventuri sub numele de Maciste. Comedia pusă în scenă şi jucată o zi întreagă de mai mulţi marinari napolitani pentru a eluda tocmai avariţia

aceea...

Maciste era şi producătorul filmului. Fiind nevoit să filmeze o secvenţă cu piraţi, închiriase, în Portul Ischia, o corabie mare pescărească; şi reuşise prin secretarul lui Minotti să o contracteze la un preţ foarte scăzut, forfetar pentru fiece zi de lucru, lăsând de înţeles căpitanului şi proprietarului corăbiei că vor fi mai multe zile de lucru.

— ...Dar timpul era splendid, marea un ulei. Trupa se îmbarcase în zori, lumina imediat propice, şi astfel am trecut la o muncă intensă. Un cadru după altul; ştii, cu filmul mut se mergea iute. La nouă eram la jumătatea programului. Maciste era fericit. Înaintând astfel, însemna să terminăm într-o singură zi secvenţa cu piraţii! Pentru el era un câştig serios. Pentru marinari, în schimb, o păcăleală serioasă. Şi iată că, la un moment dat, era încă dimineaţă devreme, trebuia să intre în acţiune o pisică: o pisică neagră care era, de altfel, cu Maciste, cheia întregului episod. Deoarece Maciste era prizonier, şi legat de picioare şi braţe la baza catargului principal. Şi piraţilor le era atât de teamă de el, că nu-l dezlegau nici ca să-i dea de mâncare. Trebuia să lingă ca un animal. Atunci el, ce face? Reuşeşte să atragă atenţia pisicii de la bord şi, în sfârşit, cu o ţintă foarte exactă şi cu o putere a fălcilor care apăreau miraculoase şi spectaculoase, scuipă o bucată de slănină pe toată lungimea corăbiei, până la proră, unde mânca liniştit şeful piraţilor. Slănina cade tocmai în farfuria lui, şi pisica, întocmai ca fulgerul, un fenomen şi ea, se repede pe scândură să-şi ia slănina din farfurie. Castronul cu supa de zarzavat şi paste făinoase fierbinte din care ieşeau aburi se răstoarnă. Urletele şefului piraţilor. O învălmăşeală generală. La bord este o delicată copilă, prizonieră şi ea, dar fără a fi legată. Fireşte că e de partea lui Maciste. Profitând de zarvă, aleargă la Maciste cu un cuţit mare şi-l eliberează. Maciste, singur, îi omoară sau îi face prizonieri pe toţi marinarii, cucerind nava.

Mario Camerini, regizorul, dăduse ordin secretarilor să-i procure trei sau patru pisici negre. Se pare că, din economie, Maciste ar fi spus că era de ajuns una. Sincer vorbind, eu nu o văzusem nici pe aceea. Dar Minotti susţinea că da: mai înainte de a se depărta de pământ, se asigurase. Fapt este că totul era gata pentru primul cadru cu pisica, şi pisica nu apărea. Marinarii începuseră s-o caute prin cală. Miau, miau! făceau ei chemând-o. Zadarnic. Timpul trecea. Lumina era bună. Şi Camerini se neliniştea, şi mai mult decât el, Maciste, din cauza banilor, Bombănea în dialect genovez că, după părerea lui, marinarii minţeau: pisica nu fusese absolut deloc adusă pe corabie şi Minotti fusese înşelat. Atunci marinarii începură chiar s-o vadă pe pisică: apărând la tambuchiuri înspre bezna stivei şi-o arătau unul altuia sau vreunuia dintre noi: Uite-o! Uite-o acolo! *Signurì!* Priviţi! Dar cum aşa? *Nun lo vidìte? Guardate echiù'n funno... Uocchie! Uocchie gialle! Nun e vidìte?*[130] Şi cereau să l se dea şuncă, şi carne, fiecare coborând în stivă întinzând câte o bucăţică, vrând parcă să o ofere pisicii: Pisoiaş! Pis! Pis! *Viene a ecà!* Şi astfel trecură două-trei ore. Maciste îşi ieşise din sărite de furie. Bineînţeles că pisica nu a apărut, nu era la bord. Şi marinarii obţinură ceea ce voiau, o altă zi de chirie.

— Piemontezii n-ar fi făcut niciodată aşa! – spuse Emilio. Ar fi discutat preţul cu o încăpăţânare mult mai mare: fără să cedeze. Dar după ce ar fi încheiat afacerea, oricum ar fi fost ea încheiată, s-ar fi comportat cu loialitate. Alte condiţii economice, altă educaţie! Ei, din păturile cele mai de jos, sunt umiliţi de veacuri de foamete. Noi, chiar şi cei din popor, nu, sau mai puţin.

Piero îi apăra totdeauna pe meridionali:

— Dar ei au atâtea calităţi pe care noi nu le avem. Sunt mai inteligenţi decât noi. Iubesc viaţa mai mult. În

[130] Nu-l vedeţi? Priviţi acolo în fund. Ochii! Ochii galbeni. Nu-l vedeţi (pe cotoi)... Vino încoa! (dialect napolitan).

anumite ţări din lume, departe şi separate de civilizaţia noastră, cum ar fi, de exemplu, Cachemire, s-au văzut până acum foarte puţini italieni, şi au o idee foarte aproximativă despre Italia... hm, dintr-un fenomen pe care n-aş şti să ţi-l explic, acolo departe, Napoli e considerat oraşul cel mai reprezentativ din întreaga Italie. Italian sau napolitan pentru indienii de acolo, practic vorbind, este acelaşi lucru, e identic. Odată când m-am îmbolnăvit... de ce boală nu s-a ştiut niciodată: aveam febră, nu puteam să mănânc nici să umblu, nici să lucrez... douăsprezece săptămâni; după care, la fel de misterios, m-am făcut bine. A trebuit să abandonez expediţia. Şi tot timpul bolii am rămas la Shrinagar, douăsprezece săptămâni, într-o căsuţă pe palafită. Uite, vezi? Acela era proprietarul meu...

Pe un perete din bucătărie, între calendar şi o imagine a *Consolatei,* era o fotografie mărită sub sticlă: un indian cu turban, mustăţile subţiri şi negre ca pana corbului, buzele cu conturul bine desenat, strânse forţat vrând parcă să-şi reţină o scuipătură sau o insultă, ochii foarte negri dar încărcaţi de o lumină ciudată, cu o expresie severă, neliniştitoare, şi nu prea plăcută; poate fiindcă fixau obiectivul şi astfel urmăreau cu privirea mereu pe cel ce-l privea. Emilio cunoştea de mult fotografia indianului, cum ar fi fost posibil să n-o fi observat? şi ştia că fusese proprietarul lui Piero la Shrinagar; dar acum auzea pentru prima dată toată povestea în amănuntele ei.

— Pare un bandit, nu? Şi în schimb, a fost un înger de bunătate. Îi datorez viaţa. Dacă nu m-ar fi îngrijit el şi cu soţia lui... Shrinagar e ca o Veneţie pe un lac şi între munţi, cu toate casele de lemn. Bărcile seamănă cu gondolele, chiar şi în felul de a le vâsli: în picioare, de sus, *t'sas, ai dàn cul culpèt*[131]*,* cu putere, întocmai. Eram singurul european în tot oraşul. Câţiva ştiau engleza. Dar

[131] ştii, dau acea lovitură (piem.)

în cartierul unde stăteam eu, niciunul. Am început cu gesturile. Şi apoi, am învăţat puţin din limba lor. Erau foarte cumsecade, foarte amabili. Şi ţineau atât de mult la mine, încât când am plecat *a finíu pì nen d'piuré. Mach a jera na roba ch'a m' andasía nen giù*[132]. De îndată ce au văzut că nu mai aveam febră şi că mă simţeam ceva mai bine, au început, unul după altul, toţi membrii familiei, şi apoi şi vecinii, să-mi ţină, cu gesturi largi, pe jumătate de deferenţă şi pe jumătate imploratoare, un logos de neînţeles: care părea să aibă acelaşi subiect, fiindcă în curând mi-am dat seama că erau mereu aceleaşi cuvinte care reveneau, repetate, cu insistenţă de fiecare dată: *„Kripka apka gyan ho jaye assalimmia!"* Până când, într-o seară... era în primele zile după ce mă ridicasem din pat, dar încă nu ieşeam... iată că doi-trei dintre ei vin cu cineva pe care nu-l mai văzusem niciodată. Era cineva care ştia câteva cuvinte englezeşti. Se aplecă în faţa mea, mă salută de parcă aş fi fost vreo autoritate. Între timp, toţi ceilalţi stăteau în jur foarte atenţi. Şi acela îmi spune cu mare efort:

„You Napoli[133]*".*

Nu – îi răspund eu: *No Napoli, but Torino, Turin*[134].

Dar el insistă; *„You Napoli!* Napoli! italian, Napoli! *You sing"* – şi până una, alta deschide gura fără a emite niciun sunet, dar cu braţul face gestul astfel ca al celui ce cântă.

Îi explic cu calm: *I no. I don't sing. No voice. I no sing*[135].

Şi el, evident convins că eu glumesc, râde şi spune: „You no sing? You Napoli no sing?" - şi dă din cap amuzat şi neîncrezător. Toţi râd împreună cu el. Şi apoi reîncep aproape cu lacrimi în ochi să mă roage: *„Kripka apka gyan ho jaye assalimmia!"* Şi interpretul: *„Yes, sing, you*

---

[132] nu mai conteneau să plângă. Doar că era ceva ce eu nu mai puteam suporta. (piem.)

[133] Tu, Napoli.

[134] Nu Napoli, ci Torino.

[135] Nu cânt – Nu voce. Nu cânt. (engl.)

good, you sing assalimmia, Napoli!"[136]

Tu ştii că sunt cam afon. Şi apoi în public, eu singur! Dar stăpânul casei şi soţia lui, care fuseseră atât de amabili cu mine când eram bolnav, care îmi aduceau ceai, orez, lighenaşul să mă spăl... ei doi mi-au luat mâinile şi mi le-au sărutat până ce m-am revoltat, repetând şi ei: Si*ng! Sing! Assalimmia! Napoli. Assalimmia!*

Ei bine, mi-am spus. Ei bine, vă voi cânta. Dar ce să vă cânt? Mă gândesc eu şi mă tot gândesc, singurul cântec care-mi veni în minte pe moment era cântecul piemontez: *Mè ideal*[137]*.* Fiindcă era un cântec care mi-a plăcut totdeauna mult şi pe care-l ştiam pe dinafară. Dar mi se părea prea liniştit, prea monoton, ca melodie, de cântat oamenilor acelora. Închipuie-ţi ei se aşteptau la o canţonetă napolitană. Ei bine, îmi veniră în minte câteva cuvinte şi aria, oarecum anapoda, din *O sole mio.* Îmi fac curaj. În viaţa mea nu mi-a fost atât de ruşine. Îmi fac curaj şi încep:

Che bella cosa
'na jurnat'e ssole...

...şi când ajung la refren, îmi dau seama de chipurile încântate ale tuturor că tocmai acela era cântecul pe care şi-l doreau, cântecul care mi-l cereau: *assalimmia, o sole mio!*

Şi acum... acum îţi voi spune ceva ce până în seara asta n-am spus niciodată nimănui: *gnanca bel' e sì a mia fumna e a mia mare*[138]*.* Nu am spus niciodată fiindcă mi-era ruşine: după *O sole mio* mi-a venit pofta de cântat. Mi-au venit în minte o sumedenie de cântece pe care nu credeam niciodată că mi le voi aminti. *Fenesta che lucive,* A *Marechiaro. Funiculì funiculà, Torna a Surrienio,*

---

[136] Da, cântă, eşti bun, cântă O *sole mio!* (engl.)

[137] Idealul meu.

[138] nici aici în casă, soţiei mele şi mamei mele (piem.)

Mamma mia che vvò sapé. Core 'ngrato. Acum, că începusem, puteam continua. Să fi fost douăzeci extaziaţi, acolo, ascultându-mă şi aplaudându-mă cu frenezie la sfârşitul fiecărui cântec. În seara aceea, cred că am cântat peste două ore: cât m-au ţinut puterile. După aceea m-am oprit, mi-era teamă să nu-mi revină febra. A doua seară, la aceeaşi oră, publicul se dublase. Şi astfel am luat obiceiul de a da concerte. Ziua studiam, îmi treceam în revistă cântecele. Inventam cuvintele pe care nu mi le mai aminteam. Chiar dacă nu aveau sens. Bineînţeles, includeam totdeauna în repertoriu *Mè ideal.* Nu greşisem; pentru ei nu era dintre cele mai plăcute. O cântam pentru mine. *T' l'às mai sentüla?*[139] Dacă o iau fals, iartă-mă.

„Mè ideal? na casota tranquila
Un bel nì, cun pugieul e giardin:
vive sul, tüt l'ann sul, mach cun chila,
ël pì bel, ël pì brau dij ratin.
Beive l'aria che chila a respira
pupunéla parej' d na masnà;
suspiré quand che chila a suspira,
piuré 'nsema s'a l' é sagrinà.
Va, canssun bela, disejlu tì,
ch' i pensu a chila la neuit e' l dì;
disje ch' i seugnu l'ura e' l mument
'd pudeila cheurvi' d basin ardent."[140]

Piero cânta stând pe scaun, nemişcat, strângând în

[139] Tu ai auzit-o vreodată? (piem.).

[140] Idealul meu? O căsuţă liniştită / un cuib frumos cu balcon şi cu grădină: / să trăiesc singur, tot anul singur, doar cu ea, / cel mai frumos şi cel mai brav dintre şoricei. / Să respir aerul pe care-l respiră ea / s-o răsfăţ ca pe-o copilă; / să suspin când ea suspină, / să plângem împreună, de-i tristă ea. / Te du, cântec frumos, spune-i-o tu, / Că mă gândesc la ea noapte şi zi; spune-i că visez, ora şi clipa / când s-o acopăr cu săruturi fierbinţi. (piem.).

mână paharul, pe marmura mesei. Soţia şi mama lui îl urmăreau mulţumite, dar şi puţin îngrijorate, uitându-se spre uşa dinspre coridor: deşi începuse în falset, încet, încet, Piero îşi dăduse frâu liber glasului.

— *Pian, 'm racumandu, ch' it dësvie la cita!*[141] – îi spuse Nuccia.

Piero începu strofa a doua în pianissimo:

„Mè ideal? Un ratui, na murfela,
cun j' eui neir a lë sguard assassin:
ün-acosa da gnente, ma bela,
da pié'n fauda e mangesse' d basin.
Furse n'aut, indiscret, a seugn' rìa
le richësse, la gloria, j'unur:
mi m' cuntentu d'ün poch d' puesìa,
d' ün basin, na carëssa, na fiur…”[142]

Fără îndoială, era cântecul lui preferat. Cuvintele şi desfăşurarea melodiei pe un ritm liniştit de barcarolă exprimau cu exactitate sentimentul lui cel mai adânc, gândul lui dominant, neclintita lui interpretare a vieţii. Care, după Piero, nu avea sens decât în normă, în măsură, în respectul intim al fiecărui om faţă de sine însuşi, în capacitatea lui de a-şi descoperi de tânăr propria natură, propriul mod de a fi fericit, şi în discreţie, şi apoi, de a nu mai căuta nimic altceva.

De aceea, încă de la început, Emilio asculta atât de atent. De aceea fixa vrăjit, poate mai mult decât spectatorii de la Shrinagar, faţa cinstită a vechiului său prieten, fidelă ei însăşi chiar şi în expresiile neobişnuitei probe de canto: zâmbetul lui inteligent, încrezător şi

---

[141] Încet, te rog, să nu se trezească fetiţa! (piem.)

[142] Idealul meu? Un şoricel, o fetişcană, / cu ochi negri şi privire asasină: / un flecuşteţ, dar frumoasă, / pe care s-o poţi lua în braţe (în poală) şi devora în săruturi. / Poate un altul, indiscret, ar visa / bogăţii, glorie, onoruri; / dar eu mă mulţumesc cu puţină poezie / Cu un sărut, o mângâiere, o floare…” (piem.)

vesel.

Doar că la cuvintele:

Furse n' aut, indiscret, a seugn' rìa
le richësse, la gloria, j'unur...

Emilio simţise o neaşteptată jenă, aproape o durere fizică; şi numai după câteva clipe se întrebase dacă, din întâmplare, cuvintele cântecului nu-l puteau învinui; dacă acel *aut,* adică celălalt, acel indiscret care, spre diferenţă de Piero, ar visa bogăţii, glorie, onoruri, nu ar putea fi chiar el. Of, cum ar fi putut să-i vorbească de el însuşi lui Piero? Propria lui viaţă nu era contrariul vieţii lui Piero? Renunţase la gusturile sale, renegând propria lui natură, căsătorit cu o femeie pe care n-o iubea, n-o dorea, acceptând să fie în mod tainic umilit de ea, continuând să accepte, continuând să trăiască aşa cum nu-i plăcea să trăiască, într-un oraş pe care-l ura...

Şi în schimb, cine ştie? Piero i-ar fi spus că nu era adevărat. Că gusturile lui fuseseră totdeauna acelea, pe care, apoi, le urmase în mod efectiv. Că adâncul firii sale îl ducea la nevoia de bani mai mult decât spre orice altceva. Şi că, prin urmare, nu trebuia să se căiască de nimic, şi nu trebuia să schimbe nimic. Roma? O fixaţie: Piero îi spunea chiar aşa, de fiecare dată când discutau: o fixaţie. Emilio stătea acolo foarte bine, şi nu era adevărat că o ura. Elena? Probabil că Piero, după ce l-ar fi ascultat bine bine, i-ar fi spus: „Altă fixaţie. Tu crezi că nu o iubeşti, dar o iubeşti. Cât despre rest, ce dovadă ai de Golzio? Mai înainte de a trece la acţiune, trebuie să ai o dovadă. Gândeşte-te că eşti tată. În faţa fiului tău, nu-ţi poţi îngădui asemenea capriciu. Nu te poţi despărţi de soţia ta din cauza unei impresii, a unei senzaţii, a unei convingeri morale. Trebuie să ai dovada". Niciun alt răspuns, niciun alt sfat nu i-ar fi dat Piero. I le dădea de pe acum, fără să ştie nimic. Pentru a înţelege răspunsul

acela, pentru a primi acel sfat, era de ajuns să-i privească, în timp ce cânta, faţa de ţăran, dură şi clară, să-i asculte glasul, mai ales acum, în final, care continua în crescendo, în ciuda rugăminţilor Nucciei: glasul lui puternic, din gât, ca al celor obişnuiţi să-şi petreacă timpul în aer liber şi să vorbească sau să strige peste surda vastitate a câmpurilor şi a viilor:

...Va, canssun bela, disejlu tì,
ch' i pensu a chila la neuit e' l dì;
disje ch' i seugnu l'ura e' l mument
'd pudeila cheurvi' d basin ardent."

Şi la acută uşa se deschise, şi erupse înăuntru, cu pijamaua ei albastră, în picioarele goale, Irma, care sări de gâtul lui Piero începând tocmai ca în cântec să-l „acopere cu sărutări fierbinţi". Mama şi bunica se ridicară, consternate:

— *T' l'às vist? Lon ch' it disìa mi! Canla pian, canta pian! Ma sì!*[143]

— *Adess, prima 'd cugiela n'auta volta! It la porte ti, neh*[144]*?*

Piero râdea:

— *Ma s'a fa gnente d'mal! Anche s' a resta dësvijà' na mez' ura d' pì*[145]*.*

Irma era călare pe genunchii lui Piero care, luând-o cu ambele mâini de talie, o făcea să salte, o răsfăţa, o mângâia, o săruta. Şi între timp i se adresa lui Emilio:

— Iată întocmai cum spune în cântec: *Pupunéla parej' d na masnà... Pupunéla: che bela espressiun: a j' é nen an italian!*[146]

— *Pupunela, pupunela, pupunela...* repeta Irma, cu

---

[143] Ai văzut? Ce-i spuneam eu? Cântă încet, cântă încet! Ei da! (piem.)

[144] Acum, înainte de a o duce din nou la culcare! O duci tu, nu? (piem.)

[145] Dar nu-i nimic rău! Chiar dacă rămâne trează o jumătate de oră mai mult! (piem.)

râsul ei bizar rece şi convenţional pe care-l au câteodată copiii când se ruşinează că nu pricep vreun cuvânt şi reacţionează închipuindu-şi că trebuie să râdă, că par oameni mari dacă râd.

Pronunţa pe *e* din *pupunela* deschis, şi nu închis, cum pronunţa tatăl ei şi cum trebuia pronunţat. Deşi cei trei membri ai familiei vorbeau în dialect între ei şi cu cei din afară într-o italiană cu un pronunţat accent piemontez, micuţa Irma avea o precisă pronunţie romană. După primii doi ani la Roma, acelaşi lucru i se întâmplase şi lui Luigino. Dar Luigino se ducea la şcoală. În schimb, Irma se ducea la grădiniţă doar de câteva luni. Spiritul de contradicţie e puternic la toţi copiii. Emilio se gândi că la Irma era foarte puternic.

Ce frumoasă era totuşi, cu bogăţia ei de păr, cu buclele roşcate răvăşite în jurul obrajilor îmbujoraţi, şi ce şiretenie ascundeau săruturile ei, râsetele, mângâierile, mânuţele grăsuţe care treceau şi iar treceau pe obrajii slabi şi aspri ai tatii, Piero stătea cu ochii întredeschişi de beatitudine.

Şi Luigino îi dădea asemenea momente. Dar era o fericire care-i părea mult inferioară fericirii lui Piero! Poate pentru că un băiat nu poate fi cu tatăl lui atât de duios ca o fetiţă? Sau poate pentru că… Nu… în orice caz. Chiar dacă l-ar fi putut iubi cu inima uşoară, în liniştitoarea convingere că era fiul lui, Luigino nu rezolva nimic, dacă nu chiar complica şi agrava nemulţumirea, dezgustul pe care Emilio îl simţea faţă de el însuşi.

Pentru Piero, în schimb, totul era foarte simplu. Cel puţin, astfel îi părea lui Emilio. După aproape zece ani de căsătorie, şi cu o femeie plăcută, dar ciudată şi apatică, cum era Nuccia, Piero avea şi el dorinţele lui, capriciile lui, făcând năzdrăvanele lui escapade. Mai totdeauna, era câte o artistă neînsemnată, câte o actriţă de mâna a

---

[146] S-o răsfeţi ca pe o păpuşică… S-o răsfeţi: ce frumoasă expresie: nici nu e în italiană!

doua. În unele cazuri, metoda cea mai rapidă, bordelul. Dar era vorba de o funcţie precisă, căreia îi acorda o valoare bine delimitată, în timp ca şi în sentiment, Piero nu ar fi permis niciodată ca o femeie să-i tulbure viaţa. Ar fi însemnat să-şi renege „idealul”.

Cel puţin astfel, repetăm, i se părea lui Emilio. Fiindcă erau buni prieteni, fuseseră fericiţi unul în tovărăşia celuilalt, de copii, mai târziu ca băieţi mari, şi ca tineri; dar în acelaşi fel în care până atunci Emilio nu-i mărturisise lui Piero ceea ce-i stătea mai mult pe suflet, nu se putea ca şi Piero să-i fi tăinuit lui Emilio faptele cele mai importante din viaţa lui? Era improbabil, se gândea Emilio. Lui nu i se întâmplă niciodată să-l surprindă pe Piero, după cum Piero îl surprindea pe el, destul de des, în clipe de distracţie, grijă, evidentă melancolie. Dacă nu şi în prezenţa altora, la vreo reuniune de tehnicieni, la lucru, în studioul cinematografic; sau în sala de proiecţii, în pauza dintre două bobine: Piero, dacă se afla pe aproape de el, îl scruta cu ochii scânteietori în umbra orbitelor de om slab, şi-i murmura:

— *Cosa ch’ it l’ às? Quajcosa ch’a va nen?*[147]

Emilio nu-i răspunsese niciodată adevărat. Nu-i spusese niciodată, ce-i drept, că situaţia lui nu era bună. Dar poate că Piero intuise totuşi. Semnul cel mai adevărat de prietenie şi cel mai frumos e tocmai acesta. Nu-i nevoie de cuvinte, pentru a şti ceva unul despre celălalt; nu e nevoie nici măcar să ştii ceva pentru a intui, fie chiar şi vag, pentru a simţi. E de ajuns să iubeşti.

În sfârşit, fetiţa, se liniştise; încet, încet, adormise în braţele lui Piero. Acum, Nuccia o luase în cârcă şi o dusese dincolo, urând în şoaptă noapte bună lui Emilio; se ducea şi ea la culcare, şi de asemenea şi bătrâna. Rămaseră singuri. Câteva clipe în tăcere. Emilio se gândea că nu avea să-i spună nimic. Piero se ridică, alene, aproape cu un aer solemn, şi-l întrebă:

---

[147] Ce ai? S-a întâmplat ceva? (piem.)

— Ti-e somn?

— Nu,

— *Perché mi, anlura, i l' ài preparate n'afé ch' a va bin*[148]. Şi cu pas lent, străbătu bucătăria ca şi cum ar fi fost mare cât un studiou cinematografic. Ieşi pe terasă, dispăru. După câteva clipe, reapăru cu o sticlă neagră în mână.

— *I l' ài dëstupala, e i l' ài lassala fòra, ant ün cantun d' la trassa, dua ch' ai bat mai' l sul. A l' é Bareul, autentico, dël vintetré. Dudes ani. Ma i l' ài sagialu. L' é ancura chiel. Ecco. Për cunsulete*[149]. — Zicând astfel, deschise bufetul, scoase două pahare şi turnă.

— Ca să mă consolez de ce? — întrebă Emilio.

Vinul curgea uşor în pahar, strălucind în culoarea lui grena deschis limpede, transparent.

— *Për cunsulete dël Frascati* – îi explică Piero zâmbind cu viclenie. *Prima tasta. E peui dime lon ch' it l'às da dime*[150].

— Cum de ai înţeles că vreau să-ţi spun ceva?

— *Ai vurìa nen mutu bin a vëdde ch'it i ere impassient ch' i resteissu sui. T' ses anrabiate cun lua fumna për telefono a Santa Margherita*?[151]

— Nu.

Ridică paharul, îi simţi buchetul. Parfumul delicat acrişor al vechiului barolo, ca şi cum l-ar fi buimăcit îl făcu să-şi uite îndoielile. Dar poate că în acel parfum atât de deosebit, atât de unic, era pentru Emilio şi tristeţea de tot ceea ce crezuse el că se înstrăinase din laşitate, şi care-i

---

[148] Fiindcă eu, în cazul ăsta, am pregătit ceva care merge bine acum.

[149] Am destupat o sticlă şi am lăsat-o afară într-un colţ al terasei unde nu bate niciodată soarele. E un barolo autentic, din douăzeci şi trei. De doisprezece ani. L-am gustat, e încă nealterat, aşa cum a fost. Uite. Ca să te consolezi. (piem.)

[150] Ca să te consolezi de Frascati… Mai întâi gustă. Şi apoi îmi spui ceea ce ai de spus.

[151] Nu era nevoie de cine ştie ce ca să văd că erai nerăbdător sa rămânem singuri. Te-ai înfuriat cu soţia ta la telefon, la Santa Margherita? (piem.)

părea, acum, în mod iremediabil pierdut. Suspină şi găsi, în ultima clipă, un mod de a-şi descărca amărăciunea fără a fi constrâns pentru asta să se destăinuiască total: o cale intermediară între a spune şi a nu spune, care-i putea da poate o oarecare uşurare.

— De mult vreau să-ţi vorbesc, spuse el, cu glasul scăzut şi cu privirea atentă înspre coridor ca să vadă dacă uşa era bine închisă, de mult, de luni în şir sau chiar mai de mult. Dar trebuie să-mi promiţi că vei fi sincer cu mine: că-mi vei spune tot ceea ce ştii, chiar dacă crezi că astfel m-ai putea îndurera. La studio am impresia... o impresie, nimic mai mult... Privirile, de exemplu, ale Olgăi, secretara: dimineaţa când sosesc şi sunt singur, sau seara când plec şi sunt singur... Chiar şi plecăciunile uşierilor şi ale portarului... Am impresia unei oarecari diferenţe faţă de ziua când sosesc sau plec însoţit de Golzio...

— *Beh, lulì a l'é natüral. A san che chiel a l'é' l padrun*[152], şi că tu, la urma urmelor, eşti un funcţionar ca şi ei.

— Nu, vezi, diferenţa e în sens contrar celor ce spui tu. Deoarece, când sunt singur, mi s-a părut că observ, la Olga şi la uşieri, la portar, la casier, la funcţionari, la fetele de la montaj, la toţi un aer de absolut respect şi devotament, în schimb, când sunt cu Golzio... fii atent că e vorba de o nuanţă, deşi s-ar putea foarte bine să mă înşel... mi s-a părut că observ faţă de mine ca un râs batjocoritor, abia, abia schiţat,

— *Ti t' ses mat*[153]. Şi după părerea ta, ce-ar vrea să însemne acest râs batjocoritor?

— Poziţia mea e invidiată de mulţi, mai ales de cei mai vechi din mediul cinematografic. Doar îmi spuseseşi şi tu asta. La început, avocatul Campolonghi era furios, spunea unuia şi altuia că Golzio comisese o mare nedreptate şi o

[152] Ei bine, asta e firesc. Doar ştiu toţi că el e patronul... (piem.)
[153] Eşti nebun! (piem.)

mare măgărie, dându-mi direcţia „Victoriei”. Că i s-ar fi cuvenit lui, sau unuia ca el, Negroni, Curioni, Meille, în sfârşit, unui om încercat în cinematografie. Că eu aveam să duc „Victoria” la faliment într-un an. Totul, apoi, a mers bine. Dar Campolonghi şi ceilalţi mă urăsc acum şi mai mult. Şi de aceea câţiva au început să murmure... să murmure, da... că Golzio ar fi prietenul soţiei mele. Mi-ai promis să fii sincer. Voiam să ştiu de la tine, dacă ai auzit şi tu aceste zvonuri.

— Şi ţie... — ezită Piero... — şi ţie cine ţi-a transmis?

— Nu pot să-ţi spun, îi răspunse Emilio.

Nu era adevărat, bineînţeles. Nimeni nu-i spusese nimic în legătură cu asta. Era o născocire neaşteptată, o scuză ca să intre în subiect; dar ştia de pe acum că n-ar fi avut curajul să continue, adică să-i destăinuie că avea motive foarte întemeiate de a se teme de mai rău. Şi zâmbetul batjocoritor al Olgăi şi al altora, şi plecăciunea adâncă a uşierilor: o altă invenţie, sugerată nu de indicii şi nici măcar de suspiciuni că relaţia dintre Elena şi Golzio ar fi cunoscută la „Victoria”, ci din propria-i furie obsesivă, pe care, la câteva zile după descoperirea de la clinică, o căuta în jurul lui, în realitate, confirmări, închipuiri, umilinţe definitive.

— Hm, regret că nu poţi să-mi spui cine a fost. Spune-mi doar: din întâmplare, ţi-e prieten?

— Nu, răspunse Emilio instinctiv.

— E cel puţin o persoană în care poţi avea încredere?

— Hm!

— O cunoşti bine?

— Aşa şi aşa.

Atunci Piero ridică glasul, glasul lui de ţăran, şi spuse cu o violenţă greu stăpânită:

— A dev’ esse ün büsiard e ün vigliach![154]

— De ce?

Emilio era bănuitor de indignarea lui Piero împotriva

[154] Trebuie să fie un mincinos şi un laş! (piem.)

necunoscutului care-i revelase secretul. Piero ezitase, apoi întârziase să-i răspundă. Acum, cu violenţă, căuta să repare. S-ar fi putut ca născocirea sa fi lovit, fără să vrea, în plin. Poate că într-adevăr se murmura la studio despre Elena şi Golzio. Şi Piero, în ciuda promisiunii, nu avea curajul de a-i vorbi deschis. „De ce un mincinos şi un laş?”

— Dar, pentru că, dacă ar fi vreun zvon, ar fi ajuns fără îndoială şi la mine. Se ştie că suntem prieteni buni, dar nimeni nu ştie că suntem prieteni din copilărie. Şi, în orice caz, asistenţii mei mi-ar fi spus. Invidie, răutate, porcărie, pe care le găseşti în toate mediile. Să nu-mi spui că de asta te văd melancolic, din când în când. Ar fi bună! Ia te uită, Miliu: lasă-i să vorbească: *as vëd ch’ àn l’ a gnente d’aut de fé*[155]

Se opri o clipă ca să-i umple paharul, şi profită de ocazie ca să-l scruteze, de jos în sus, din umbra orbitei sale osoase, şi mai profund ca în alte dăţi; o singură clipă, aproape o fulgerare sufocată şi dureroasă a ochilor inteligenţi. În fulgerarea aceea, în privirea aceea dacă Emilio a văzut afecţiune, a văzut şi teamă. Piero încheie:

— Numai asta e grija ta? *Fame nen rije:* nu mă face să râd!

Dar Emilio, închizând ochii şi prefăcându-se că se concentrează asupra gustului vinului de barolo, se întreba cărui fapt se datora teama pe care o descoperise în privirea lui Piero. Se gândi: teamă faţă de el însuşi, faţă de poziţia lui de operator şef la „Victoria”. Ştia cât de mult ţinea Piero la siguranţa slujbei sale. Îşi amintea cât suferise când după întoarcerea de la Karakorum rămăsese fără lucru câtva timp, deşi economisise o oarecare sumă care-i permitea să trăiască mai multe luni fără să muncească. Adesea, în ultima vreme, aducea vorba despre contractul lui cu „Victoria”, care avea scadenţa după un an, Golzio nefiind deloc obligat să i-l

[155] se vede că n-au altceva mai bun de făcut! (piem.)

prelungească. Giraudo era unul dintre cei mai pricepuţi, dacă nu chiar cel mai bun operator italian. Cât timp s-ar fi făcut filme în Italia ar fi avut totdeauna oferte. Şi totuşi, nu se simţea niciodată prea liniştit. Prin urmare, chiar dacă nu îl chemase Emilio la „Victoria”, ci direct Golzio, nu putea, din motive egoiste, să vadă cu ochi buni ieşirea lui Emilio de la „Victoria”!

De câte ori meditase să i se destăinuie prietenului, Emilio nu făcuse niciodată această consideraţie: îi apăruse acum, în mod neaşteptat, odată cu privirea aceea de teamă. Nici prin gând nu-i trecea să-l dojenească pentru asta, nici măcar în sinea lui. Îl cunoştea prea bine şi ţinea prea mult la el ca să nu-l ierte. Şi-apoi, fără să se mai gândească la alţii, el însuşi era atât de nesigur! Cum ar fi putut să pretindă de la prietenul lui un sfat dezinteresat? Şi un sfat dezinteresat, adică un sfat care să fi fost împotriva intereselor lui Piero, fără îndoială că nu i s-ar fi părut cel just, demn de a fi urmat. Nu era chestiune de just sau de ne just. Emilio nu căuta nici măcar să afle ceea ce ar putea fi propria datorie. Căuta doar să ghicească una din cele două soluţii care să-l facă să trăiască mai puţin nefericit sau mai fericit: să meargă înainte după cum mersese până atunci, adaptându-se mereu mai mult acelei stări sufleteşti neliniştite, umilitoare, ambigue, până şi în afecţiunea faţă de copil, acceptând o treptată şi tristă opacitate a conştiinţei? sau să se revolte, rupând cu un complex de obişnuinţe stabilite şi care aveau partea lor de plăcut, înfruntând o nouă viaţă solitară, incomodă, poate nefericită?

— Tu spui că sunt lucruri de râs... — reluă Emilio, după o lungă pauză.

În liniştea din bucătărie, un ţânţar bâzâia cu tristeţe: de la fereastră intra acum o briză uşor răcoroasă, şi sunetul îndepărtat, difuz sau sufocat, de la vreun aparat de radio.

— Spun că sunt de râs, când nu sunt decât bârfe,

calomnii, răutăţi.

— Dar dacă ar fi, în schimb, şi ceva adevărat?

— *Cuma, s' ai füssa?*[156]

— Da, insistă Emilio, dar fără să aibă curajul să-şi ridice privirea asupra prietenului: o fixase asupra barolo-ului din pahar.

— Astea nu sunt întrebări la care să-ţi pot răspunde! *A sun 'd gufade!*[157] Dar uită-te la ce te poţi gândi şi toate astea din cauza unui laş oarecare care a avut răutatea să vină să-ţi spună o prostie!

— Atunci tu mă asiguri că nu ţi s-a întâmplat niciodată să auzi nimic de genul ăsta la studio!

— Dacă ţi-am spus...

— Atunci... — tot fără să îndrăznească să-şi ridice ochii asupra lui Piero, Emilio trecu peste un uşor tremurat al glasului: – atunci... jură-mi.

— *Cuma, giüretlu?*[158]

— Da, jură-mi: jură-mi pe... pe Irma.

Piero tăcu, apoi ridică din umeri cu o mişcare bruscă:

— *It giüro che ti t'ses'n balengu!*[159]

— Atunci nu-mi juri? Nu poţi să-mi juri?

— *T' ses 'n balengu! Mi, it l' as mai vist' me giüré quaicosa? I l'ai mai giürà gnente an vita mia, eccetíu al re quand ch' i l' àit fait ël suldà, e al preive quand ch' i sun mariame. It giüro bel' e gnente!*[160] Şi se ridica şi ieşi pe terasă.

— Cred că nu-mi juri fiindcă e adevărat, şi fiindcă ţi-au povestit şi ţie ceva... — spuse Emilio fără să se mişte din loc.

— Crezi ce vrei. Eu nu ţi-am spus nimic. Să fim bine

---

[156] Cum, dacă ar fi? (piem.)

[157] Astea sunt prostii! (piem.)

[158] Cum să-ţi jur? (piem.)

[159] Jur că eşti prostănac! prostănac! (piem.)

[160] Eşti un prostănac. M-ai văzut vreodată jurând ceva? În viaţa mea nu am jurat, în afară de jurământ regelui, când am fost soldat, şi preotului când m-am căsătorit. Nici nu mă gândesc să jur. (piem.)

înţeleşi. Ţi-am spus clar că nu am auzit vorbindu-se nimic. Doar. Că nu ţi-am jurat, fiindcă nu-mi stă în obicei să jur. *A ś' fa nen, 'n tra gente civile: e 'n tra dui amìs peui. A t' basta nen mia parola?*[161]

— Mi-ajunge, mi-ajunge, murmură Emilio, aprinzându-şi o ţigară.

Îi veni în minte că nu se certaseră niciodată şi că niciodată nu fuseseră atât de aproape de ceartă ca în clipa aceea. Îi veni în minte şi că Piero nu fuma. Era singurul lucru care nu-i plăcea la el. „Cine ştie, încheie Emilio în sinea lui. Dacă Piero ar fuma, ar fi sincer cu mine: mi-ar spune ceea ce a aflat sau ceea ce gândeşte."

Pe fondul obscur al nopţii şi pe cenuşiul vag al clădirilor din faţă, vedea spinarea, în cămaşă, şi ceafa slabă, roşietică, a prietenului de pe terasă. Părul, în creştetul capului, începea să se rărească. Încă mai era creţ puţin, şi-şi păstra aceeaşi culoare, castaniu deschis, ca pe vremea când era copil.

Piero se întoarse încet. Zâmbea, şi cu o mână vârâtă sub cămaşă se scărpina uşor. Se îndreptă cu pas lent spre masă.

— *T' ses anrabià*? *Scüsme*[162].

— Nu, nu m-am supărat... — răspunse Emilio, cu o neaşteptată melancolie. Se uitase la ceas: în curând va pleca, altfel risca să găsească închis la gară; dar după ce şi-ar fi cumpărat *La Stampa,* ştia cum avea să-şi încheie seara: zece minute de plăcere, şi apoi?

Piero spunea:

— Azi a fost foarte cald. De când a venit căldura am o iritaţie aici pe piept, o pată mică roşie ca o înţepătură de ţânţar... Dar câteodată, mai ales noaptea, mă chinuie... Nu ştiu ce-o fi... poate ficatul... Sorbi puţin *barolo*, îşi reluă firul gândirii, de la care păruse că-l sustrase mâncărimea aceea; şi continuă pe acelaşi ton, cum îi era

[161] Asta nu se face între oameni civilizaţi. Mai ales între doi prieteni. Nu ţi-e de ajuns cuvântul meu ? (piem.)

[162] Te-ai supărat? Scuză-mă! (piem.)

caracterul lui sincer şi antiretoric: Ştiu eu de ce anume ai tu nevoie.

— De ce anume? De ce am nevoie după părerea ta? — întrebă Emilio, surprins şi curios.

— Numai că nu-i uşor nici pentru tine, nici pentru nimeni altul, de găsit. Şi nu-i de ajuns să cauţi ca să găseşti.

— Dar ce, Piero?

— Ai nevoie să te îndrăgosteşti! *It l' as manca di un amore vero, sentimentale... T' ses ün egoista!*[163]

Emilio îşi ridică ochii şi-i întâlni pe cei ai lui Piero, zâmbitori şi scânteietori de vechea, credincioasa şi afectuoasa prietenie. Prin urmare, Piero încă mai ţinea la el şi era din nou mai înţelept decât părea! Deoarece, fără a avea nici o destăinuire din partea lui Emilio, pricepuse că necazul lui nu era atât faptul că era înşelat de Elena, cât faptul că n-o iubea şi nu iubea nici altă femeie.

Era întocmai. Nu mai iubise de când, încet, încet, încetase de a o mai iubi pe Veve. Piero pusese degetul pe rană. Sfatul lui era unicul. Şi Emilio nu-l înţelegea cu raţiunea, îl înţelegea din duritatea justă pe care o simţise şi continua s-o simtă în cuvântul acela: egoist.

Totuşi, pe moment, se înfurie. Simţi că ochii i se umplu de lacrimi şi că glasul îi rămâne în gât. În intenţia de a-l emoţiona pe Piero, recurse până şi la dialect:

— *Egoista, mi? Ma perché it dije lon? Cosa ch' i l' ài fait'd mal?*[164]

— Nimic! Cel mult ţie ţi-ai făcut rău şi nu altora!

— Şi atunci, de ce egoist?

— Fiindcă... fiindcă te ocupi prea mult de tine însuţi, şi fiindcă... *Sa, pensje nen, finiuma'l bareul*[165].

Coborî iute din taxi. Grilajul de fier de la gară mai avea

[163] Îţi lipseşte o dragoste adevărată, sentimentală. Eşti un egoist. (piem.)

[164] Egoist eu? Dar de ce spui aşa? Ce-am făcut rău? (piem)

[165] Ştii, să nu ne mai gândim, să terminăm *barolo.* (piem.)

încă poarta deschisă. Iată, în sfârşit, *Stampa.* Iată anunţurile mortuare, cronica citadină... Descoperea din cunoscutele caractere tipografice, din consistenta deosebită şi din culoarea hârtiei, din mirosul foii de ziar, imaginea îndepărtată a oraşului Torino: cum trebuia să fie, chiar în noaptea aceea de iulie. Probabil, zăpuşeală, căldură; stelele abia vizibile în ceaţă; dar grădinile, parcurile, viile de pe Collina, dincolo de râu, mai ales pădurile dinspre Mongreno şi dinspre Superga, erau pesemne umede, răcoroase, fecunde. Suind spre Eremo, pe vechiul drum pe lângă Fontana dei Francesi, spre hanul unde cumpărase cu Veve *graffioni* – adică cireşile pietroase – la un moment dat te mângâie adierea uşoară a vântului care vine direct dinspre Alpi, suflând prin trecătoarea Valle din Susa.

Da, ar fi dorit să se întoarcă, să-şi reia viaţa de la capăt; dar nu credea că i-ar fi fost posibil. Şi chiar în noaptea aceea era ceva care-l compensa de toate, mai înainte de uitarea în somn. A doua zi dimineaţă, avea să fie uitarea în lucru; toată ziua, până seara! Se uită la ceas. Putea, dacă voia, să-i telefoneze Annei Serventi, o actriţă de mâna a doua care era dispusă să-l primească în micul ei apartament din strada Croce chiar şi fără s-o anunţe, numai să fi fost singură în momentul acela. Dar tocmai sâmbătă seară, după miezul nopţii, era greu să mai fi fost încă singură. Prin urmare, era mai bine bordelul.

Le cunoştea bine pe cele cincisprezece din Grottino, Avignonesi, Capo le Case; încă nu le cunoştea pe cele cincisprezece din Fontanella Borghese. Se sui într-un taxi. După zece minute se afla în căldura sufocantă a salonului roz, unde frumuseţi de diferite genuri, unele cunoscute de el, altele nu, se mişcau lent sau se aşezau inerte şi extenuate. Văzu imediat că nu trebuia să mai caute. Era Beby, era Liana Bresciana, şi mai era una pe care el n-o mai văzuse; micuţă, bine făcută, rotunjoară, cu părul ca

pana corbului, ochii mari întunecaţi, buzele arcuite.

Egoist? Bine; dar, după cum admisese şi Piero, nu făcuse nimănui rău, cel mult lui însuşi, şi se mulţumea cu puţin.

Mititica se numea Corinna. Era toscană, după accent. Avea un slip albastru, care-i punea în evidenţă toate rotunjimile. Sâni fără sutien, plasaţi sus, consistenţi. Şi se înváluia într-o manteluţă de voal alb transparent.

— Mă laşi? întrebă Emilio, întinzând o mână şi vârându-şi vârful degetelor sub voal: vreau să încerc.

— Poate că ai încerca mai bine în cameră.

— O clipă doar. Voia să încerce catifelarea pielei pe şold. Corinna îl lăsă. Să mergem, încheie Emilio.

Era de ajuns în fond să se distreze: să lucreze, să doarmă, să facă dragoste, ca să se gândească cât mai puţin posibil la Golzio, Elena, Luigino. Acum, nu i se mai părea că Piero ar avea dreptate. Acum nu mai înţelegea ce nevoie avea să se îndrăgostească.

Manteluţa de voal fu agăţată cu delicateţe de cuier. Pielea Corinnei nu era doar fină şi satinată: era brună. *Natural,* brună. În clipa aceea nu mai erau probleme. Totul se desfăşura, în sfârşit, aşa cum trebuia să se desfăşoare.

2

DIMINEAŢA, CHIAR VARA, MICUL bulevard, uşor în pantă, care ducea la vila direcţiei, era în umbră.

Asfaltul fusese stropit cu puţin înainte de uşieri. Sosind la birou, Emilio parcă spera ca ziua lui de lucru să fie diferită; mai răcoroasă şi mai ordonată. Se prefăcea că se amăgeşte, pentru acele prime zece minute, că însăşi meseria de producător cinematografic ar fi diferită de cum era; mai puţin confuză, mai puţin încurcată, mai puţin incertă, mai asemănătoare oricărei alte meserii sau profesii.

Cât întotdeauna, depăşi singura rampă, lungă, în salturi, urcând treptele din trei în trei. Pe palier erau Olga şi Lauretta, cele două secretare care-l aşteptau împreună cu inspectorul de producţie, atotştiutorul şi omniprezentul Martini. Terţetul respectuos îi zâmbea din umbră, de acolo de sus, în timp ce el suia scara; fiecare din cei trei pregătindu-se cu aluzia şi adulaţia specifică.

Martini, cu faţa mare prelungă, bronzată de douăzeci de ani de exterioare sub soare, şi cu jocul auriu şi scânteietor al dinţilor şi al ochelarilor, căuta să încarce salutul său de dimineaţă cu toată amabilitatea, veselia, pacea, necesare pentru a crea în sufletul lui Emilio o încredere fără margini; dificultăţi tehnice, capriciile actorilor, ale actriţelor, şi ale regizorilor, capriciile climei, o aparatura Kodak scoasă de la vamă mai târziu, sau

sosită deteriorată, finalul scenariului, şi actriţele de mâna a doua care protestează că ieri, în scena încăierării, şi-au distrus toaletele şi vor să fie recompensate, şi figuranţii care cer indemnizaţii „coşuleţul cu merinde” sau două ore suplimentare, şi societatea de asigurare care nu ar vrea să recunoască trei zile de lucru suspendat din cauza bolii vedetei... să le lase pe toate în seama lui, să se bazeze pe experienţa lui, pe cinstea lui, afecţiunea lui, da, afecţiunea lui; pentru că el ţinea la el ca la propriul său fiu sau ca la fratele lui mai mic, el fusese primul său ghid, primul maestru în jungla, pentru Emilio foarte neexplorată, a producţiei, şi el, el care lucrase cu Pabst şi Murnau, cu Pommer şi Nebenzahl, la „Ufa” şi „Paramount”, el nu l-ar fi trădat niciodată! Oricum, nu avea nicio altă ambiţie decât aceasta, de a colabora cu un mare producător italian, acum când era într-adevăr un mare producător italian şi să facă astfel câteva filme bune. Martini era sincer. Nu putea să nu fie, din moment ce interesul lui personal coincidea cu cel al „Victoriei”. Totuşi, avea infinite, infime ocazii zilnice de a trage un profit „încărcând la socoteală”, câştigând bani pe spinarea „Victoriei”, şi fără nicio teamă că incorectitudinile lui ar fi putut fi descoperite. Erau, de fapt, contractări verbale şi între patru ochi; Martini şi *celălalt*, micul furnizor de lucru sau de material, se înţelegeau rapid asupra preţului pe care avea să-l ofere „Victoria" şi asupra procentajului care îi revenea lui Martini. Emilio înţelesese imediat mecanismul, şi ştia că, dacă ar fi vrut, l-ar fi putut prinde cu mâţa în sac pe preacredinciosul său colaborator cu zâmbetul de aur. Dar la ce bun? Fără îndoială, cine l-ar fi înlocuit n-ar fi prezentat mai multă garanţie. Aşa că era mai bine să şi-l păstreze, şi să se prefacă a-l crede, şi aproape să-l creadă, şi la un moment dat să se comporte întocmai ca şi cum s-ar putea crede în el; să se emoţioneze la cuvintele lui, să simtă dorinţa de a-l îmbrăţişa, să-l

considere un adevărat prieten. Prietenul adevărat. Piero nu era, faţă de Martini, prea entuziast. Îl cunoştea pe vechiul inspector de atâţia ani, şi continua să-l prevină:

— *Tensiuni, Miliu*; Martini e o vulpe, te fură din ochi. *Tensiun!*[166]

Dar era atât de plăcut să-l vezi în fiecare dimineaţă acolo, în faţă, şi să te laşi dus de falsul său devotament. Prefăcut dar şi real; un amestec insolubil de minciună şi sinceritate. Da, lui Emilio i se părea că Martini merita tot respectul, şi aproape toată duioşia, tocmai pentru această ambiguitate, pentru profunda lui fire de trădător. Ca şi cum trădările lui Martini ar fi justificat propriile trădări, sau cel puţin le-ar mai fi uşurat din greutate. Era complicele cel mai comod, chiar dacă era vorba de o complicitate cu totul ideală, aşa-zisă fantastică. De fapt, Emilio nu-l fura pe Golzio şi niciodată nu ar fi furat pe nimeni decât, cel mult, pe el însuşi; dar în infidelitatea faţă de el însuşi, în furtul celor mai frumoase şi mai preţioase sentimente făcut propriului său patrimoniu, în propria sa deprimare intimă, se recunoştea, aproape din instinct, drept frate cu Martini; astfel că i se părea câteodată că-l iubeşte mai mult decât pe însuşi Piero, pe care nu-l trădase poate niciodată, şi cu care poate că niciodată nu ajunsese la niciun compromis în propria lui conştiinţă.

În sfârşit, Martini era lombard; de la Lodi. Se lăuda continuu, şi făcea în aşa fel, încât felul lui de a vorbi să sublinieze cât mai des posibil acest fapt. În mediul cinematografiei romane, originea lombardă, după părerea lui, era o garanţie foarte rară, dacă nu unică, de îmbinare de inteligenţă şi cinste. Te pufnea râsul, auzind cuvântul „cinste” şi privind între timp figura serioasă a lui Martini. Şi Emilio râdea, dar se convingea că o făcea doar din simpatie.

În ultimă analiză, relaţiile lui cu Lauretta şi Olga nu

[166] Atenţie, Miliu... Atenţie! (piem.)

prea erau diferite. Lauretta era torineză şi Olga romană. Amândouă aveau douăzeci de ani, blonde, cu ochi albaştri, şi drăguţe. Lauretta palidă, firavă, cu obrajii supţi, pieptul scobit, imagine voluptoasă de slăbiciune şi cedare. Olga, durdulie, imperioasă, inteligentă, cu pupilele scânteietoare de un râs continuu şi susţinut, care părea să promită fericire.

Fără să ştie una de alta, avusese legături cu amândouă; şi continua să se ducă la fiecare, când şi când. Căutând să le alterneze, corectând, cel puţin astfel, capriciul ocaziilor. Deoarece faptul se petrecuse, şi putea oricând să se repete, la orice oră, rapid, fără cuvinte. Prima dată, atât cu una cât şi cu cealaltă, se întâmplase seara, târziu, în acelaşi mod şi în acelaşi loc, după ce se oprise în studioul pustiu să dicteze un raport. De îndată ce terminase lucrul, o mângâiere pe buclele desfăcute, pe obrajii înfierbântaţi şi umezi, o mângâiere la început părintească aproape şi fără intenţie, dar continuată imediat cu un sărut; un sărut lung; şi ochii albaştri, albaştri smălţuiţi şi scânteietori ai Olgăi, albaştri languroşi şi apoşi ai Laurettei îl priviseră pentru câteva clipe într-o imitaţie de dragoste care putea chiar să creeze iluzii, deoarece exploata neliniştea foarte sinceră a unor variate şi confuze întrebări: „Şi ce va face şeful acum? Va pretinde ca eu să-mi las logodnicul? Mă va dori ca prietenă permanentă? Dacă voi insista mă va face actriţă? Sau totul se va sfârşi cu o mică mărire de salariu?”

Intenţia lui Viotti, în felul ei onestă, se clarificase însă imediat: o nuanţă de pasiune cu Olga, o idee de romantism cu Lauretta, atât cât era de ajuns unei distracţii, deoarece nu era decât o distracţie şi nimic mai mult. Nu urmase mărirea de salariu, ci cadouri, mici cadouri când şi când, de o oarecare valoare: un mic ceas de aur, o geantă de crocodil, o pudrieră, ciorapi de mătase, şi la un moment dat, pentru a nu suscita

suspiciuni acasă sau în faţa logodnicului, şi hârtii de cinci sute... Olga se ocupa de producţie, Lauretta de distribuţie şi de relaţiile cu străinătatea. Erau două secretare conştiincioase, două fete bune, care, aidoma atâtora de aceeaşi tagmă, lucrau nu numai din necesitate, dar şi din dorinţa de independenţă, sau poate, şi mai mult, pentru a avea ocazia de a frecventa o lume din care ar fi rămas excluse altfel; o lume care promitea o situaţie oricărei fete, cât şi celor două, deloc proastă şi câtuşi de puţin jalnică: şansa unei căsătorii reuşite, un milionar sau un star, sau o şansă mai mică a unei căsătorii sigure cu vreun tehnician sau funcţionar din producţie.

Prin urmare, şi de Olga şi de Lauretta, Emilio se simţea în mod plăcut şi laş legat. Avea, atât cu una cât şi cu cealaltă, un pact neformulat şi neformulabil, dar viu totuşi; el le va ajuta să-şi găsească cel mai bun soţ posibil; ele, în schimb, îi vor ceda din când în când, fără protest.

Terţetul, după ce l-a primit în semiobscuritatea platformei scării cu obişnuitul zâmbitor şi respectuos salut, îl urmă în biroul de alături, unde Giggi, uşierul de la vila direcţiei, termina chiar atunci cu ordinea, lăsând jaluzelele în faţa soarelui arzător din piaţetă şi a cenuşiului prăfos al palmierilor, dinspre partea Studioului Unu; rămânea deschisă cealaltă fereastră, spre intrare, şi o lumină verde şi proaspătă se răspândea în camera spaţioasă cu tavanul nu prea înalt, şi cu tapiseria în flori imense.

— Bună ziua, domnule Emilio, spuse Giggi, mă scuzaţi, vin imediat! şi fugi cu mătura şi cu cârpa de praf, nu fără a da o ochiadă ostentativă pendulei, care, ce-i drept, încă nu arăta ora opt şi jumătate.

Giggi era demn întru totul de terţet, fie prin respectul, fie prin ambiguitatea devotamentului său. În genere, era molatic, şi comod, dar nu cu el, şi dacă era posibil, şi mai puţin cu Golzio. Foarte grijuliu cu cafelele *espresso* pe

care se grăbea să le aducă de la barul restaurantului dinăuntrul studioului, în vila direcţiei, înfrângând orice obstacol: dacă era coadă la bar, trecea cu autoritate în faţa tuturor. „Direcţia!” – ordona, el, cu o încruntare neobişnuită; şi în timp ce aştepta, rămânea cu privirea fixă asupra barmanului, fără a adresa în jurul lui, adică mulţimii de actoraşi, tehnicieni, asistenţi, fetele de la montaj, nici cuvântul, nici privirea.

Dacă Monticun, la „Victoria”, reprezentând Torino, era de o seriozitate şi de o discreţie de carabinier, şi nu-şi permitea nici lui însuşi păreri asupra vieţii particulare a şefilor, Giggi, roman dintre cei vechi, reprezenta Roma, deci avea o înclinaţie înnăscută de a interpreta cu maliţiozitate tot ceea ce ignora sau ce cunoştea numai în parte. De exemplu, relaţiile şefului cu Lauretta şi cu Olga; după toate probabilităţile, Giggi avusese certitudinea lor mai înainte de a începe. Intra pentru o cafea, pentru ţigări, sau pentru alt motiv. O găsea pe una din cele două la maşina de scris, sau tolănită în fotoliul de lângă birou, cu creionul de stenografiat în mână. Nu se abţinea atunci de a-şi comunica propria lui siguranţă lui Emilio cu o fugitivă ochiadă sau cu o şovăire a pasului, sau, mai simplu, sau poate şi mai eficace, ţinând pleoapele în jos şi neclintite, în timpul cât mergea de la uşă la birou şi invers. Emilio îi primea aluzia; imposibil să n-o remarce. Dar cine ştie dacă nu tocmai maliţiozitatea lui Giggi îi dăduse lovitura de graţie acelor ultime scrupule torineze de bun funcţionar *(a sun cose ch' as fan nen)*[167] care-l reţinuseră câtva timp, la momentul oportun, de a întinde o mână şi de a atinge părul, fiecare de un alt blond, al secretarelor! Dacă alţii, şi dacă însuşi Golzio se gândea că el trăia cu amândouă, era firesc s-o facă, la urma urmei!

Dintre cele două, Giggi era de partea Olgăi, vrând ca numai Olga, şi mai ales Olga, şi nu Lauretta, să se bucure de favorurile şefului. Nimic ciudat, dat fiind că Olga era

[167] sunt lucruri care nu se fac. (piem.)

romană ca şi el. Dar Emilio nu înţelegea dacă uşierul, preferând-o pe Olga, căuta să-i facă o plăcere fetei sau, din contră, căuta să profite. Îi era infinit mai uşor, dragului de Giggi, „să cadă de acord” cu Olga, căreia îi cunoştea mentalitatea şi poate şi familia, rudele, decât cu Lauretta, recent emigrată din Torino. Ca să scoată vreun avantaj de la Lauretta, Giggi ar fi fost constrâns chiar să vorbească, să şantajeze pe faţă. În timp ce nimic nu era mai departe de intenţiile lui şi de obiceiurile lui! Să lase de înţeles că era la curent, şi că-i era prieten, şi mereu dispus să facă un serviciu, asta da; cu condiţia, fireşte, ca prietenia să-i fie acceptată şi serviciile răsplătite. Şi aproape imediat a fost aceeaşi şi atitudinea Olgăi faţă de Giggi. Erau de acord, Emilio se temea doar că Giggi, într-o zi sau alta, ar vrea s-o informeze pe Olga, povestindu-i de Lauretta. Odată, când amândouă secretarele stăteau în picioare, în faţa biroului, Giggi reuşi cu un joc de priviri să-l asigure, să-l convingă că nu avea chiar niciun motiv să se teamă. Şi Emilio îşi arătă recunoştinţa obţinând, în sfârşit, de la Conducere, prin directorul general al cinematografiei, care era şi muşchetar al Ducelui, pentru soţia lui Giggi concesiunea unei tejghele la care să vândă miel de lapte, la târgul raional din piaţa Merlozzo da Forli.

După ce Giggi a ieşit, Emilio s-a aşezat la biroul lui. Martini îi prezentă *devizul cheltuielilor* din ziua respectivă; Lauretta şi Olga, dosarele lor, cu corespondenţa rămasă în urmă, neiscălită, încă de sâmbătă seară. Emilio se uită la calendar, în rama de argint, între călimară şi portretul Elenei: era 15 iulie. După acea primă seară o mai revăzuse pe Corinna de alte trei-patru ori într-o săptămână. Şi în timpul zilei se gândise adesea la ea, dar fără să-şi facă griji. Ştia, noaptea, unde s-o găsească. Acum, în schimb, îşi făcea griji. În timp ce deschise dosarul Laurettei şi începu să semneze, se gândi că în noaptea aceea, la bordeluri, se încheiau cele

cincisprezece zile, şi-şi aminti de răspunsul Corinnei, odată, când el, în entuziasmul momentului, o întrebase care avea să fie următoarea ei destinaţie: „Mă voi duce să mă odihnesc o lună, la Viareggio, la un hotel. Dar dacă vrei să mă vezi... ar fi drăguţ, nu?” Nu o întrebase numele hotelului. Lăsase baltă discuţia, murmurând că era foarte ocupat. Dar acum, se gândea din nou. Îşi închipuia o escapadă la Viareggio. Era de ajuns să sune la bordel. Va suna. Da, mai târziu, pe la amiază. Făcu un semn cu creionul roşu pe bloc-notes: un enorm C. punctat care să-i amintească de Corinna şi în acelaşi timp de *Casino*[168]. Ştia cum avea să decurgă ziua aceea: mii de discuţii, telefoane, sarcini, risca să uite. Şi dacă o escapadă, fie şi scurtă, la Viareggio nu-i era posibilă, din cauza lucrului, ei bine, ar fi căutat s-o reţină pe Corinna la Roma, pentru o săptămână, sau în vreo pensiune, poate la Ostia sau la Fregene, unde se va repezi seara. Numai să nu-i ceară prea mulţi bani! Soluţia cu Viareggio, dacă el ar fi reuşit să lipsească de la slujbă, era fără îndoială cea mai economicoasă; în acelaşi timp, tocmai pentru că era economicoasă i se părea mai puţin tentantă. Încet, încet, din obişnuinţa de a frecventa prostituatele, sau din alt motiv, mai vechi şi mai profund, care scăpa reflexiei sale, ajunsese să considere ideea banului legată în mod intim de ideea plăcerii. Ca să se bucure trebuia să cheltuiască. Ca să se bucure şi mai mult, să cheltuiască şi mai mult. Şi cum cheltuiala în sine era neplăcută, iată că bucuriile dragostei erau, pentru el, toate îmbibate de suferinţă.

O femeie frumoasă care să nu-l stoarcă de bani i se părea aproape insipidă. Îşi crea iluzia unor minunate beţii de dragoste din sechestrarea Corinnei (şapte-opt zile prizoniera lui!) tocmai pentru că ştia că preţul va fi exorbitant, îi revedea corpuşorul brun, sprinten, modelat cu o proporţie atât de perfectă, încât în amintire i se părea mai mare: se întâmplă, ceva similar cu anumite

[168] *bordel* în italiană se mai spune şi *casino* (n.tr.)

Venere, capodopere ale sculpturii clasice, când sunt privite în reproducere fotografică.

Corinna, se gândi el, închizând dosarul Olgăi şi întinzând mâna spre formularul cu devizul pe care Martini i-l lăsase pe birou: Corinna, micuţa gigantă. Şi, gustând de pe acum plăcerea, de care nu putea fi lipsit, numai să aibă răbdarea de a şi-o organiza (un telefon Corinnei, o tratare rapidă, un telefon la un hotel ca să rezerve camerele, din nou un telefon ei pentru a stabili precis) se simţea cuprins chiar de o oarecare tulburare.

Între timp, Martini îl avertiza: îl văzuse pe Annunziata: încă de la şapte, stătuse la bar, cu hârţoaga scenariului în faţă: bea cafea, fuma o ţigară după alta, scria. Annunziata îi spusese, în mare secret, că rămăsese treaz toată noaptea şi că refăcuse întreg scenariul. Annunziata era un regizor între două vârste, care mai lucrase, cu oarecare succes, la Berlin. „Victoria” îi încredinţase filmul cântăreţei, o producţie cu caracter comercial; subiectul era cariera, la început împiedicată de diferite obstacole, şi în cele din urmă triumfală, a unei cântăreţe lirice, de condiţii sociale foarte umile, adică fiica unică a unui chelner dintr-o micuţă cafenea de la Veneţia. Chelnerul, bătrân şi obosit, îşi cheltuise economiile pentru ca fata lui să poată studia canto-ul; acum neliniştile, speranţele, temerile, cu care urmărea întâmplările, care alternau conducând-o la succes într-un mare teatru de operă, constituiau întreaga poveste a filmului. Scenariul fusese făcut de un tânăr intelectual, recent angajat de Golzio. Emilio îşi petrecuse duminica citindu-l şi îl găsise foarte bun, în felul lui. Dar se şi aflase că Annunziata nu era de aceeaşi părere şi că avea intenţia să schimbe totul.

Annunziata, chemat de Martini, apăru în uşă: îşi înclină capul.

— Domnule avocat, iată-mă.

Înaintă hotărât şi veni să se aşeze pe fotoliul de lângă

birou. Era în cămaşă, pantaloni gri, cravată de mătase neagră foarte lucioasă, mănuşi de aţă albă.

— De ce mănuşi? întrebă Emilio.

Annunziata îi explică că venea de la montaj, unde probase şi adaptase coloana sonoră a lui Toti dal Monte probelor celor trei artiste, dintre care urma să fie aleasă protagonista. Dar Emilio ştia că Annunziata fusese la bar până mai adineauri şi că, de aceea, mănuşile făceau parte dintr-o puerilă regie, semn al unei competenţe tehnice superioare, cu care dorea să-l uimească anume pe el, avocatul. Diletantul, începătorul în cinema.

Annunziata începu imediat să condamne scenariul. Nu avea viaţă, nu avea vervă, nu avea… uite, nu avea miez, nu avea inimă! Spunând „inimă”, îşi încrunta sprâncenele negre stufoase şi bine pieptănate, de parcă era pe punctul de a plânge şi între timp îşi atingea cu buricele degetelor mijlocii ale ambelor mâini, în continuare înmănuşate în aţă albă, remarcabila monogramă care orna cămaşa lui de shantung în direcţia inimii.

Dealtfel, Emilio nu era atât de neexperimentat, încât să nu-i priceapă manevra, în parte maliţioasă, în parte sinceră. Contrar uzanţei, scenaristul filmului nu fusese ales de regizor; ci impus de producţie, ba chiar de Golzio în persoană. Una din condiţiile pe care Annunziata trebuia să le accepte, pentru ca să-i fie încredinţată regia filmului, fusese tocmai aceasta, a scenaristului. Se putea foarte bine ca Annunziata, deşi lucrase două luni cu tânărul intelectual, să nu fi reuşit să-l simpatizeze. Prea mare diferenţă temperamentală, de vârstă, mai ales de cultură. Scenaristul era elevul lui Borgese, licenţiat în litere la Universitatea din Milano, autor de nuvele şi de eseuri de critică literară. Annunziata, lipsit probabil de o diplomă a unui gimnaziu, se formase citind romanele lui Guido da Verona şi comediile lui Dario Niccodemi, revistele lui Ripp, Manca şi Bel Ami, iar, în ultimii ani, văzând *musicals* produse de „Ufa” la Berlin. Se putea

foarte bine ca între cei doi să existe aproape o incompatibilitate, şi ca scenariul să nu-i placă lui Annunziata. Dar, cum un film este în orice caz un risc şi succesul lui e totdeauna incert, Annunziata avea toate motivele să-şi ia precauţiile necesare: dacă producţia găsea scenariul bun, ei bine, el se declara gata să-l turneze; dar, mai întâi, avea să trimită o scrisoare recomandată, arătându-şi propriile îndoieli şi declinându-şi răspunderea.

Ca să-i demonstreze că greşeşte, Emilio începu să răsfoiască scenariul: ca să-l apere şi să-l susţină cu propriile laude, secvenţă de secvenţă, pagină de pagină. Annunziata opunea o continuă demnă grimasă negativă, sau observaţii seci, ca:

— Plicticos. Inutil. Nu e cinematografic. Nu te face să râzi. Nu e uman.

Emilio, citind şi comentând, ofta de oboseală şi de plictiseală. Textul era fără îndoială plicticos, deşi nu în sensul în care credea Annunziata. Ca spectacol, pentru marea majoritate a publicului, putea fi chiar foarte distractiv. Era plicticos pentru Emilio. Îl citise şi-l răscitise, şi nu era vorba de o operă de artă, nici de ceva care să tindă spre o operă de artă…

Ultima răcoare a dimineţii se risipise. Se evaporase apa care mai închidea cu puţin timp înainte culoarea asfaltului din faţa vilei. De la fereastră, Emilio, dincolo de chipul ipocrit îndurerat al lui Annunziata, dincolo de cravata lui ca pana corbului pe care mâna dreaptă şi-o tot potrivea cu o insistenţă menită să exprime un dubiu total, vedea aleea care conducea la intrare; vedea, printre copaci, acolo jos, grupuri de figuranţi în frac, în costum tirolez, în togi de vechi romani, plimbându-se indolenţi prin faţa barului; îl vedea pe şeful secţiei montaj, cu halatul lui lung negru care-i flutura şi de asemenea cu mănuşi albe, traversând iute rotonda, fiindcă se ştia văzut de către cei de la direcţie, mai ales de la fereastra lui, de el, dar

imediat încetinind pasul, de îndată ce credea, greşind însă, că frunzele dese ale leandrilor ar fi fost suficiente să-l ascundă, vedea cerul orbitor şi înfierbântat al oraşului, simţind cum, odată cu ora, creşte şi căldura şi plictiseala zilei.

Retrăgându-se în sfârşit Annunziata, Giggi apăru la uşă, întrebând dacă, acum, putea să-l lase să intre pe actorul care aştepta în săliţă de peste o oră.

Săliţa, foarte mică, era plasată pe un pasaj îngust între vila direcţiei şi enormul perete de ciment al Studioului Trei. Actorul intră în biroul lui Emilio, ştergându-şi sudoarea cu un fular pe care-l scosese din buzunarul hainei, înaintă spre birou cu paşi mici, şovăitori, continuând să se şteargă. Era un mare actor veneţian bătrân, în decădere. Avea nevoie de lucru. Lăsase de înţeles că ar accepta şi roluri secundare. Acum, dintr-o întâmplare, „Victoria” avea pentru el, în filmul cântăreţei de operă, rolul unui bătrân chelner; adică al protagonistului. Dar, la sugestia lui Golzio însuşi, care avea totdeauna asemenea şiretlicuri, importanţa rolului fusese ţinută în mare secret; astfel ca bătrânul actor să fie angajat pentru o cifră ridicolă, sau oricum inferioară aceleia pe care ar fi pretins-o dacă ar fi ştiut. Neplăcuta tratativă îi revenea lui Emilio, şi nu trebuia s-o întârzie; după câteva zile, scenariul urma să fie reprodus în vreo sută de copii, putându-l citi oricine, punându-l în gardă pe bătrânul actor.

Emilio se ridică să-l întâmpine în mijlocul biroului. Bătrânul, grăbindu-se să-şi vâre în buzunarul hainei fularul, îi luă mâna şi i-o ţinu câteva clipe:

— Încântat, încântat să vă cunosc, în sfârşit! Cer scuze dacă nu m-am prezentat mai devreme, dar telegrama dumneavoastră mi-a fost trimisă prin poştă de la domiciliul meu din Veneţia la... Feltre, unde eram cu o mică companie pentru câteva reprezentaţii extraordinare, de vară, ştiţi... şi astfel mi-a sosit cu o întârziere

fantastică. Prin urmare, iată-mă. Sunt la dispoziţia dumneavoastră. Despre ce este vorba exact?

Părul lung şi mătăsos, alb ca neaua, ochii de un albastru închis, neliniştiţi, speriaţi, zâmbetul şovăitor şi buzele palide ale bătrânului actor, dar mai ales sudoarea care-i picura de pe fruntea lui înaltă convexă, în jos spre tâmple, şi, spre obrajii supţi şi fără culoare, şi neliniştitul, zadarnicul gest de a şi-o şterge, de a se tampona, cu acel fular cu flori galbene şi roşii, invitau spre simpatie, provocau milă. Emilio, care nu-şi închipuise până în clipa aceea că ar putea avea o cât de mică ezitare, simţi o dorinţă neaşteptată, aproape o necesitate de a vorbi clar şi de a-i spune bătrânului cum stau lucrurile. Dar instrucţiunile lui Golzio erau precise, în fiecare amănunt, în legătură cu situaţia aceea. Trebuia nu numai să-l înşele pe vechiul actor, ci şi să-l înşele cu subtilitate în aşa fel, încât el, după aceea, să nu poată pune la îndoială buna credinţă a „Victoriei”. Scenariul nu e încă terminat, trebuia să-i spună, şi nu se ştie bine cât va fi de lung sau cât va fi de important rolul chelnărului. După toate probabilităţile, şi după cum se obişnuieşte în asemenea cazuri, actorul ar fi propus, atunci, un contract în baza orelor de filmare, adică un contract care fixează o anume cifră pe fiecare zi de lucru, independent de numărul zilelor. Trebuia evitată această soluţie. Chiar dacă cifra compensaţiei zilnice ar fi fost mică, numărul zilelor necesare bătrânului actor de a filma era foarte mare. Deci, trebuia convins să semneze un contract *à forfait,* spunându-i că era în interesul lui vorbindu-i în mod vag de „mai multe zile de lucru”, dar fără a pune în scris această expresie, sub niciun motiv, cu atât mai puţin numărul zilelor. După aceea, când contractul ar fi fost semnat, i s-ar fi spus că rolul lui crescuse pe parcursul scenariului: tocmai pentru că juca el. Şi, în caz că ar fi protestat, i s-ar fi acordat, ca dovadă de înţelegere şi de gentileţe personală a inginerului Golzio, o gratificaţie

suplimentară, care, în orice caz, ar fi fost infinit mai puţin avantajoasă decât un contract echitabil.

Emilio urmă întocmai instrucţiunile. E de remarcat că începea să se obişnuiască cu toate aceste matrapazlâcuri. Teatrul de Artă de la Torino fusese altceva. Golzio îl concepuse în substanţă ca pe o operă de mecenatism; prin urmare, era dispus să piardă; în orice caz, nu-şi propunea să câştige, şi nu pretindea economii. Cu „Victoria”, la Roma, schimbase stilul. Poate că nu avea mare încredere în posibilităţile artistice ale cinematografului. Poate că suferise într-adevăr lovitura aceea mare despre care se vorbea, şi posibilităţile lui financiare se diminuaseră. Sau, retrăgându-se din afaceri, transfera şi concentra în producţia cinematografică, chiar fără să vrea, instinctul lui şi lunga lui practică de fabricant de milioane.

Prin urmare, de patru ani de când se afla la Roma, Emilio se specializase în subtilităţile meseriei: uzând cât mai mult posibil şi inventând câteodată el însuşi asemenea şiretlicuri, mai mult sau mai puţin rafinate, mai mult sau mai puţin evidente, mai mult sau mai puţin echitabile, dar toate, în mai mare sau în mai mic grad, avantajoase „Victoriei”.

Golzio urmărea cu pasiune producţia. De pe acum vorbea de fundaţia unei case paralele, „Victoria-Film-Distribuţie”, pentru comerţul propriei producţii, dar şi pentru dublarea vocilor şi exploatarea filmelor străine. Fusese convins să facă acest pas de noua lege fascistă, care favoriza şi proteja cinematografia naţională, cedând gratis producătorului oricărui film italian alte *două bune de dublaj,* adică dreptul de a dubla şi de a distribui două filme străine.

Golzio venea la birou în fiecare zi, deşi numai de la unsprezece la unu şi de la cinci la opt. Nu ieşea, ci mal degrabă sărea direct din maşină de fiecare dată, cu un salt al membrelor lui uscate şi încă foarte agile; ca

proiectat de o cutie cu arc. Parcurgea aleea, suia scara, înainta pe coridoare iute, ţanţoş; întorcându-şi căpşorul rotund la dreapta şi la stânga, cu părul lui foarte alb, turtit şi lins, privind cu atenţie tot vrând parcă să surprindă în înseşi lucrurile neînsufleţite semnul a ceea ce fusese în absenţa lui, dar, mai ales, cu salturile scurte şi succesive ale unei păsări, fixând direct chipul subalternilor săi, care, din întâmplare sau din calcul, se aflau de-a lungul drumului său, grăbindu-se să-l salute cu respectul preferat de el: o plecăciune sau un zâmbet ca răspuns la zâmbetul lui: eventuale, abia schiţate, şi plecăciunea şi zâmbetul.

Pentru toţi subalternii şi funcţionarii, de la ultimul dintre uşieri până la secretare, fetele de la montaj, tehnicienii cei mai siguri pe ei înşişi şi pe propria lor abilitate, prezenţa lui Golzio avea ceva magnetic. Toţi ştiau sau simţeau că era un om cu cap, drept, sau, cel puţin, fără capricii, nu în mod inutil nedrept: un om în faţa căruia trebuia să fie în gardă numai când interesele lor erau în prea evident contrast cu ale lui. În ciuda acestui fapt, respectul pe care Golzio îl impunea subalternilor se mărginea, în mod paradoxal, cu teroarea şi adoraţia. Ca şi cum de el, de proasta sau buna lui dispoziţie ar depinde întreaga lor existenţă, şi ca şi cum (aici era magnetismul) aceste stări de bună sau rea dispoziţie ar influenţa asupra hotărârilor lui Golzio, care nu mişca o foaie fără să se fi gândit mult asupra ei, şi care nu dăduse niciodată dovadă că nu voise să raţioneze, fie şi pentru o clipă.

Nici Emilio nu se putuse sustrage magiei autorităţii lui Golzio. Se străduia, ce-i drept; dacă nu în acţiuni, cel puţin în conştiinţă; dar nu reuşea totdeauna.

Totuşi Emilio era conştient de multă vreme că secretul puterii lui Golzio nu avea nimic magic. Consta, dimpotrivă, într-o calitate foarte simplă şi foarte rustică: aceeaşi calitate fundamentală care se manifesta şi în accentul ţărănesc din vorbirea lui, adică o absolută, de

neclintit, foarte violentă încredere. Un bloc dur, compact, fără cea mai mică fisură de dubiu. Golzio credea că propriul său interes şi dreptatea ar fi, în cea mai mică şi în cea mai mare ocazie, aceeaşi, identică, inseparabilă realitate.

Pornind de la această axiomă, era evident că orice abuz, cu condiţia să fie comis spre avantajul „Victoriei”, devenea nu numai legitim, dar chiar obligatoriu, Şi, încet, încet, în cei trei sau patru ani de locuit la Roma, Emilio se obişnuise să gândească, de cele mai multe ori fără să-şi dea seama, la fel cu Golzio; să substituie sensului de bine sensul utilului pentru „Victoria”, şi sensului de rău sensul a ceea ce pentru „Victoria” ar fi fost dăunător.

De cele mai multe ori. Într-adevăr, nu totdeauna era inconştient de înşelăciune. Admitea că-şi pierduse libertatea de acţiune, dar se iluziona că şi-o păstrase pe cea a conştiinţei. Îşi spunea de exemplu: „Nu mă revolt, fac cum vrea el; şi totuşi e o mârşăvie”.

Păcat că foarte rar se prezentau cazuri de absolută evidenţă. Realitatea nu e aproape niciodată grosolană. Şi Golzio era, într-adevăr, rustic şi monolitic în încrederea în el însuşi, dar tot atât de rafinat şi subtil în a descoperi şi a distruge îndoielile altuia. Până la urmă, în marea majoritate a cazurilor, Golzio îl convingea pe Emilio, sau Emilio se convingea singur, că era vorba chiar de o faptă bună şi în favoarea aceluia care fusese convins la cele mai modeste pretenţii de răsplată. Pe de altă parte, era permis sau nu să-ţi faci propriul interes, să discuţi un preţ, să tratezi, să cauţi să plăteşti minimum posibil? Până la ce limită, exact, această foarte legitimă uzanţă devenea un abuz? Care era limita între o afacere bună, corectă şi o „mârşăvie”? În marea majoritate a cazurilor, nu se putea spune. Deoarece Golzio era mereu cu judecată, mereu prudent, şi adesea, luând în consideraţie toate argumentele, chiar generos.

Şi nu venise şi acum momentul să se arate generos?

Golzio stabilise tot, dar înainte, fără a-l vedea cu propriii săi ochi pe bătrânul actor. Emilio îl privea şi ezita să răspundă.

Cămaşa vechiului actor era curată, însă cu urme şifonate; fără îndoială că şi-o schimbase de îndată ce ajunsese la hotel, scoţând-o din valiză. Şi gulerul, mai mult decât ros, rupt, zdrenţuit. Ca să mai câştige timp, îl întrebă dacă făcuse o călătorie plăcută.

— Nu prea comodă, dar n-are importanţă, îi răspunse bătrânul.

— La ce hotel aţi tras?

Bătrânul nu-i răspunse imediat; era stânjenit. Emilio se gândi că se jena să-i dea numele unui hotel prea ieftin şi că, pe de altă parte, îi era teamă să mintă, în cazul că producţia ar avea nevoie, în continuare, să-i comunice ceva la domiciliul lui de la Roma. În sfârşit, bătrânul actor zâmbi, şi-i explică:

— Ştiţi, mi-era teamă să nu ajung târziu la întâlnire aşa că, de cum am ajuns, m-am dus la Casa del Passeggero, acolo, în faţa gării, am făcut o baie, m-am schimbat... Şi pentru că nu rămân decât dacă e nevoie imediat de mine. Dacă nu, aş vrea să plec înapoi chiar azi, diseară...

În clipa aceea, pe fereastra care servea de fundal aureolei albe şi mătăsoase a coamei bătrânului actor, Emilio îl văzu pe Giggi alergând precipitat spre bar. Semnul era fără echivoc; sosise Golzio şi, ca de obicei, îl trimisese pe Giggi să-i aducă o limonadă. Emilio ezită: să-l anunţe pe Golzio? să-i transmită că actorul era acolo? sau să se ducă la el să-i mărturisească sincer îndoiala sa încărcată de milă cu privire la înţelegerea dintre ei de a-l înşela pe bătrân asupra rolului? Oh, desigur, lui Golzio nu i-ar fi spus „să-l înşele”; nimic nu l-ar fi impresionat mai neplăcut pe Golzio decât expresia aceea. I-ar fi spus „convenţia de a nu-l pune pe bătrân la curent cu toată importanţa rolului”. Iată, aşa îi va spune lui Golzio. Dar ezita, între timp îl asculta pe bătrânul actor care-i explica

faptul că a doua seară ar fi trebuit să se afle la Belluno, tot pentru ciclul acela de reprezentaţii de vară la care făcuse aluzie mai devreme; dar pentru el nu era o obligaţie categorică, şi dacă prezenţa lui ar fi fost necesară imediat la Roma, compania putea chiar să apară pe scenă cu vreo două scenete unde el nu avea rol… Emilio îl asculta pe bătrânul actor şi reflecta, în schimb, la ceea ce mai mult ca sigur i-ar fi răspuns Golzio cu o oarecare nerăbdare: „Dumneata acţionează întocmai cum am stabilit ieri, Viotti. Nu-ţi face griji. În orice caz, vin eu în întâmpinarea lui cu o gratificaţie suplimentară. Dar de ce pierdem vremea? Du-te, Viotti, du-te: încheie afacerea. După ce va semna, îl voi vedea cu plăcere, după”.

Iată, continuând să-l fixeze pe bătrânul actor, Emilio se gândea că semăna cu cineva; cu cineva bine cunoscut şi poate chiar iubit, dar pe care nu-l mai văzuse de mulţi ani, poate din copilărie. Ai cui erau ochii aceia albastru închis, neliniştiţi, rătăciţi, care păreau să caute în gol? Apoi, imediat, se gândi: „Da, desigur, va avea gratificaţia suplimentară. Nu se va putea plânge de nimic. Desigur. Desigur”.

Reconfortat de acest gând, întinse o mână, luă pachetul cu *Tre Stelle,* îi oferi actorului o ţigară, dar acesta refuză, mulţumind; el îşi aprinse una, aspiră prima gură de fum şi începu;

— Prin urmare, dragă domnule… „Victoria” nu are deocamdată să vă ofere cine ştie ce. Dumneavoastră nu aţi mai jucat niciodată în vreun film, mi se pare…

— În cel mut, în film mut, da, am făcut ceva, înainte de război. Sonor încă nu. Dar sunt un actor de proză şi…

— Cunoaştem valoarea dumneavoastră. Inginerul Golzio îşi aminteşte că v-a văzut la Carignano… Fireşte, este vorba, putem spune, de altă epocă. Dacă, după cum sper, vom cădea de acord, dumneavoastră vă puteţi întoarce în seara asta foarte bine la Belluno. Va fi de

ajuns să fiţi aici când turnăm: peste vreo lună, cu aproximaţie; vă vom anunţa din timp. Este un rol de mică importanţă, dar simpatic, plăcut, veţi vedea. Un bătrân chelner care trăieşte pentru unica lui fiică. Ceea ce contează este că astfel spargem gheaţa... Apoi, în viitor vom vedea. Dacă, după cum îmi urez, vom fi mulţumiţi de dumneavoastră, şi dumneavoastră... de noi, acesta va fi doar începutul unei colaborări. Anul trecut „Victoria” a produs şase filme. Pentru anul în curs avem în program nouă. După cum vedeţi, nu va lipsi ocazia. Prin urmare, scumpe...

În contractul pregătit de Emilio şi aprobat de Golzio era, natural, o clauză care prevedea o opţiune gratuită pentru o exclusivitate în viitoarele filme. Clauza fusese, introdusă prevăzând eventualitatea vreunui succes răsunător al bătrânului. Dar şi în acest caz, vârsta lui înaintată şi specializarea lui dialectală nu promiteau vreodată intensa colaborare la care făcea aluzie Emilio numai ca să-şi îmblânzească pretenţiile. Şi dacă şi acest lucru era o înşelătorie, se gândi Emilio, absolvindu-se, înşelătorie putea fi definită toată arta comerţului.

— ... prin urmare, scumpe... dacă dumneavoastră acum, aţi vrea să-mi spuneţi ce părere aveţi?

— Părere? — murmură bătrânul, holbând ochii, fără să înţeleagă; sau prefăcându-se foarte bine că nu înţelege. Emilio îşi aminti că are în faţa lui un actor foarte încercat, un om plin de resurse, sau cel puţin prevăzut cu un scut de protecţie: capacitatea de a simula. Această considerare îl ajută să conchidă cu necesara brutalitate:

— Da, părerea în legătură cu compensaţia prestaţiei dumneavoastră.

Bătrânul se bâlbâi:

— Da... depinde... depinde de timpul care ar trebui să fiu la dispoziţia dumneavoastră.

— Oh, în legătură cu aceasta, regret că nu vă pot răspunde pentru un moment cu exactitate. Încă nu avem

un plan de muncă. Scenariul este încă în fază de lucru. Dar, aş spune, o lună, o lună şi jumătate, maximum două.

Planul era, din contră, gata; şi prevedea cu exactitate pentru rolul chelnerului două luni de lucru continuu.

— Tot aici la Roma? a mai găsit forţa să murmure bătrânul, fixând, acum, pentru prima dată, bilele albastru-închis ale ochilor săi bulbucaţi şi neclintiţi asupra lui Emilio.

Privirea lui spunea tot: îi era teamă de a nu fi înşelat, dorea rolul, implora banii, denunţa greutăţile unei bătrâneţi nefericite, oboseala şi umilinţa unor turneuri de vară sau de carnaval în micile orăşele de provincie, lipsa de mijloace, poate chiar mizeria, unde bolile erau rău îngrijite, ultimele sentimente rău răsplătite, ultimele vicii rău satisfăcute. Din orbitele scobite, unde culoarea palidă a pielii lua transparenţa aproape violacee, bulbucăturile albastru închis îl scrutau cu nelinişte; şi pe chipul său încordat, lui Emilio i se păru pentru o clipă că era uşor de desluşit, ca într-o radiografie, forma craniului. Bătrânul mai repetă o dată cu un oftat:

— ... Două luni, la Roma?

— În acest caz, este de la sine înţeles că vă vom oferi diurna necesară, spuse repede Emilio, apoi ridică glasul: Prin urmare, spuneţi-mi intenţiile dumneavoastră.

Şi închise ochii, pentru că nu mai avea forţa de a susţine privirea bilelor albastre. Închise ochii şi aspiră cu putere fumul, aşteptând cifra.

— Viotti, spuse Golzio de la biroul lui de îndată ce l-a văzut intrând. Emilio avea în mână contractul semnat de bătrânul actor. Viotti, lasă tot şi pregăteşte-te să te duci la direcţia generală. Trebuie să fii acolo la unu. Mi s-a comunicat, mai adineauri, la telefon, că proiectul oţelăriei... ezită o clipă, şi-şi lăsă cu şiretenie pleoapele în jos: – a avut aprobarea şefului guvernului. Se pare că ar fi spus chiar: „Astea sunt filme pe care trebuie să le faceţi!”

Cu atât mai bine, nu?

Emilio cunoştea de mulţi ani tonul cu totul deosebit, între viclean şi ironic şi în mod intenţionat dispreţuitor, pe care Golzio îl avea de fiecare dată când se referea la Mussolini. De când era la Roma şi se ocupa de cinema, nu-l mai numea „Mussolini” şi cu atât mai puţin „Duce”, ci în mod constant „şeful guvernului”: vrând parcă să-l obiectiveze, să-i asume toată răspunderea, şi ca să-l desprindă net de el, Golzio. Era clar (şi rezulta şi mai evident când, în particular, totdeauna, se lăsa furat în discuţii politice) că Golzio se proclama antifascist, şi că şi această afirmaţie era de foarte bună credinţă. Citea şi-l admira pe Benedetto Croce. La Paris nu pierdea niciodată ocazia să vadă, chiar dacă cu grija respectivă, pe cei mai importanţi intelectuali fugiţi din ţară. Şi în Italia proteja şi ajuta material pe scriitorii şi pe artiştii contrari regimului. Totuşi, nu ezita să se prevaleze de situaţiile favorabile producţiei cinematografice, prin urmare să colaboreze într-un anume fel cu politica guvernanţilor.

N-ar fi putut face altfel, dacă voia să menţină „Victoria-Film”. Dar mai avea oare dreptul de a se considera împăcat cu propria sa conştiinţă? Emilio îşi punea această întrebare din când în când; şi pentru Golzio şi pentru el. Golzio, în schimb, nu; părea chiar că era convins de o intimă intangibilitate, ca şi cum natura lui şi lunga lui experienţă de mare financiar l-ar fi plasat în mod automat nu numai deasupra fascismului, dar şi deasupra oricărei posibile politici, conferindu-i facultatea, în oarecari limite, de a exploata în mod public regimul, extrăgând avantaje, fără a se simţi de aceea obligat să-i aprobe în particular ideile. Cu zâmbetul lui fin şi ţărănesc, şi câteodată cu cuvinte răspicate, Golzio spunea;

— Ce-o fi o fi! Probabil că până la urmă se va sfârşi prost. După cum, se prea poate, doar s-au văzut atâtea, să se sfârşească bine. În orice caz, azi trebuie să facem socotelile cu ei: au puterea. Şi eu le fac, căutând să le

aduc şi spre profitul meu.

Desigur, mediul prietenilor lui, al persoanelor care-l frecventau în particular şi nu al oamenilor de afaceri, rămăsese cel de altădată: acela al oraşului Torino-inteleclual şi antifascist. Şi funcţionarii regimului, în primul rând însuşi şeful guvernului, erau perfect de bine informaţi de vântul care sufla în casa lui Golzio. Dar Golzio nu permitea obişnuitele anecdote sau eventuale adevărate rechizitorii decât celor intimi, celor mai siguri; la rândul lui, informat perfect că un antifascism teoretic, dar însoţit de o activitate în orice fel favorabilă fascismului (cazul „Victoria”) era fără îndoială *bine văzut.* Şeful guvernului ştia foarte bine că nu exista mijloc mai bun pentru a neutraliza anumiţi ireductibili intelectuali antifascişti: să vorbească puţin şi să gândească aşa cum voiau ei, numai să acţioneze cum nu gândeau şi cum nu vorbeau! Şi toată această concepţie pentru Golzio era pacifică, deşi nu suferea; în schimb, Emilio suferea deşi nu ajungea decât să-l suspecteze.

Emilio încă nu ştia care erau, în concreta lor realitate, *contactele* lui Golzio cu ministerele şi cu cele mai importante personalităţi ale regimului, băncilor, industriei. Odată, Golzio a lăsat să-i scape, sau a simulat că-i scapă faptul că avea întâlnire la prânz cu guvernatorul Băncii Italiei. Altă dată, fusese chemat la telefon de secretarul particular al şefului guvernului. Dar în dimineaţa aceea, de exemplu, cine îl anunţase de reuşita tratativei pentru filmul asupra oţelăriei? Şi cu cine, personal, dusese tratativele? Un lucru era cert: pe şefii fascişti sau funcţionarii din ministere Golzio nu-i primea la „Victoria” decât cu ocazia ceremoniilor oficiale. S-ar fi spus că regimul nu voia să-i ia lui Golzio aureola antifascistă: că avea mai degrabă interes să i-o lase. Din acelaşi motiv, Golzio nu punea niciodată piciorul într-un minister; îl trimitea pe Emilio, şi numai după ce totul era tranşat.

Intră din nou în biroul lui ca să-şi ia haina şi dosarele proiectului oţelăriei. Era plictisit şi încruntat, cu o stare ambiguă, între vaga senzaţie de a uita parcă ceva şi cealaltă senzaţie, precisă, pe care o cunoştea foarte bine din experienţă, de a face ceea ce ar fi preferat să nu facă, să intre pe portalul acela, să ia acel ascensor, să vadă mutrele uşierilor, să aştepte în sala aceea, să rânjească pe tăcute cu ceilalţi producători care făceau anticameră, să se afle în cele din urmă în faţa zâmbetului larg, strălucitor de condescendenţă şi superioritate, al directorului general, şi să fie nevoit să-i răspundă într-un anume fel. Ah, ferice de Golzio că nu trata, sau trata de la egal la egal. Îl chemă pe Giggi! un dublu *bitter!* O chema pe Lauretta şi o chemă pe Olga; fascicolul cu oţelăria: de îndată ce ieşea el, Olga să bată la uşa inginerului şi să-i înmâneze contractul cu actorul veneţian, acesta, iată-l, fiindcă el a uitat să i-l dea adineauri; să-l anunţe pe Annunziata că după masă la trei, ba chiar la patru, trebuia să facă altă probă pentru cântăreaţă, o probă cu Querio; când vine Lia Querio cu mama, sau fără mamă, s-o ducă direct acolo, în biroul lui, să ceară scuze, să spună că el a trebuit să fugă la minister, să le ofere un aperitiv, să le roage să aştepte; lui Giraudo să-i transmită la studio că el avea să treacă după-amiază; Martini să-i lase o notă cu preţul Kodakului, acolo pe birou... tăcu văzând pe bloc-notes-ul lui un C roşu. Iată ce anume era să uite, era douăsprezece şi douăzeci şi cinci, trebuia să telefoneze!

— Du-te Lauretta, caută-l pe Monticone să vină cu maşina în faţa vilei. Du-te şi tu Olga, da, arată-i acum contractul inginerului. De îndată ce rămase singur, căută, în mica lui agendă personală, numărul bordelului. Era trucat; notat adică cu cifrele puse invers în dreptul numelui Fonte pentru Fontanella.

— Bună ziua, doamnă Teresa... sunt eu, da; mi-aţi recunoscut vocea? Credeţi că pot vorbi cu domnişoara Corinna?

A nu mai spune doar Corinna, ci în mod pompos „domnişoara Corinna”, făcea parte din plăcere, ca preludiu al aventurii. Din partea cealaltă a aparatului îi ajungea vocea îndepărtată a doamnei Teresa: „Corinna! Spuneţi-i să coboare! La telefon!” şi apoi altă voce mai îndepărtată: „Corinnaaa! Corinnaaa!” îi bătea inima aşteptând şi auzindu-i tic-tic-ul papucilor ei (fără îndoială că era în capod şi în papuci) pe scara de lemn. Se gândi că o săptămână nu era de ajuns, nu, şi că-i va propune să stea cu el cincisprezece zile. Va rezerva pentru cincisprezece zile două camere comunicante, la Hôtel Quirinale sau la Grand Hôtel sau la Excelsior. Dar ea va accepta? Şi la ce preţ? Pentru ea însemna să renunţe la cincisprezece zile la Viareggio şi în fond să treacă de la o închisoare la alta: de la camera dintr-un bordel la camera unui hotel de lux. Ce-i drept, în timpul zilei era liberă, se putea duce foarte bine să facă plajă la Ostia. De aceea, poate că era mai bună prima idee: să ia camerele într-o pensiune, într-un mic hotel de la Ostia sau Fregene... Fregene nu, pentru că el era prea cunoscut la Fregene, avea în *pinetă*[169] vila la care ţinea Elena atât de mult şi-l obliga s-o frecventeze, mai ales toamna şi iarna. La amintirea neaşteptată a Elenei, mulţumi destinului, fără să se mai gândească, că era prietena lui Golzio şi a doamnei Golzio: încât să prefere ospitalitatea vilei din Santa Margherita şi croazierele în *yacht*-ul lor, în loc să stea la Fregene, lăsându-i astfel lui toată libertatea pe timpul verii. Începu să audă în telefon suspinatul tic-tic, dar mult mai lent decât îşi închipuise, ca şi cum Corinna ar fi coborât istovită şi fără chef. În aceeaşi clipă, cineva bătea în uşa biroului: intră Giggi în vârful picioarelor: din felul în care mergea, şi din zâmbetul reţinut şi complice s-ar fi spus că ştia cui dăduse telefon şeful lui. Lăsă dublul *bitter* pe birou şi cu acelaşi pas se retrase. Şi Emilio se gândi brusc că în noaptea aceea Corinna nu ar fi putut

[169] pădurice de pini (n. tr.)

ieşi până la unu, şi că era prea târziu ca să se mai ducă la Ostia, şi că, da, pentru o noapte, ar fi putut s-o ducă la el acasă, pe strada Ruggero Fauro: slujnica dormea în capătul celălalt al apartamentului şi nu era niciun pericol, în timpul nopţii, ca ea să-şi poată da seama de ceva. A doua zi dimineaţă, desigur, trebuia să fie atent s-o închidă pe micuţa gigantă în baie când slujnica ar fi intrat cu cafeaua, şi apoi cu grijă s-o lase să plece neobservată... Ar fi văzut portăreasa, şi mai erau şi alţi locatari în vilă: ar fi suspectat, nu ar fi avut nicio dovadă. O plictiseală îl constituia faptul că astfel Corinna trebuia să se trezească cu trei sau patru ore mai devreme ca de obicei, şi că şi acest amănunt avea preţul lui! Dar ispita era atât de puternică! Să vină în patul lui şi al Elenei cu o străină şi în plus de asemenea calitate! Era o satisfacţie la care se gândise de multe ori, dar pe care nu şi-o împlinise niciodată! Plăcerea pe care şi-o promitea astfel, i se părea că tăinuia o anume nevoie de dreptate sau de răzbunare: o nelinişte care cerea cu orice preţ să fie potolită.

La toate acestea avusese timp să se gândească, aproape cu aceeaşi aviditate cu care sorbea vermutul de la gheaţă, delicios amar. Între timp, tic-tic-ul pe scară se apropiase tot mai mult. Şi doar acum, iată, a încetat. Un confuz foşnet invadator de mătase şi de suspine anunţa că ea, Corinna, era acolo la aparat, şi vocea ei tărăgănată şi moale, dar cu o netedă pronunţie toscană spunea:

— Ah, tu eşti? Scuză-mă că te-am lăsat să mă aştepţi. Acum m-am trezit... Da, tu ai fost, dar nu contează; dimpotrivă, e o deşteptare plăcută.

Emilio, lansat, îi făcu propunerea, şi în timp ce continua să vorbească începea să-i pară rău: se putea menţine ceva mai mult pe un ton vag! Şi Corinna:

— Cincisprezece zile? Eşti nebun! Desigur, nu spun nu, ar fi foarte frumos. Dar eu mă duc la băi, la Viareggio, ţi-am spus doar, alaltăieri seară, nu? Hm, e ceva ce trebuie discutat cu calm. Când vii?

Emilio îi mărturisi atunci proiectul pentru noaptea aceea, până una, alta. O va aştepta la portiţa din strada Fontanella la unu şi un sfert. Cu maşina, bineînţeles.

— Fii la unu fix, dacă crezi. Eu sunt gata. Mă pregătesc dinainte. Dacă găseşti portiţa închisă, sună. Am eu grijă să le spun să deschidă.

Cedarea micuţei gigante însemna calcul sau entuziasm pur, neprevăzut? Poate şi una şi alta, amestecat. Şi amestecat era şi efectul asupra lui Emilio, deşi printr-un procedeu psihologic contrar celui normal. Certitudinea că ea ar calcula, îl excita. Îl deprima bănuiala că ea ar fi simţit o plăcere din toată aventura.

3

ÎN SALA MOBILATĂ ÎN FALS EMpire, anticamera directorului general, pe divane şi pe fotolii îmbrăcate în damasc verde deschis, în jurul mesei de marmură cu picioarele aurii, stăteau în cerc, ca în fiecare zi la ora aceea, mai mulţi producători şi directori de producţie.

Toţi erau din Roma, în orice caz fii de emigraţi din nord sau sud, stabiliţi la Roma de mult timp. Şi accentul, ba chiar dialectul roman prevala în discuţiile lor, expresie vie, de neînlocuit a acelei paste care era natura lor comună: servilism, scepticism, sentimentalism, vulgaritate, aviditate, viclenie.

Ca de obicei, pe Emilio l-au primit cu o exagerată şi cu totul specială cordialitate, în care se putea deosebi, pe de o parte, un sumum şi serios respect faţă de Golzio şi puterea lui financiară, care depăşea cu mult pe aceea a micilor lor societăţi, pe de altă parte, un dublu complex de inferioritate şi o dublă neîncredere: a celui din Roma faţă de torinez, şi a ignorantului (relativ ignorant) faţă de intelectual. Ţineau să precizeze imediat, într-un fel sau altul, că nu uitau că el nu era Golzio, ci numai un subaltern al lui Golzio.

— Ce mai face domnul inginer?

— Salutaţi-l, vă rog, călduros din partea mea, când îl vedeţi!

— Şi-a luat o mică vacanţă, domnul inginer? Nu! Cum? Pe căldura asta?

— Atunci înseamnă că are o reală pasiune pentru cinematografie!

— Spuneţi-mi, vă rog. Domnule avocat, adevărul! Pun rămăşag că e mai pasionat decât dumneavoastră…

Şi aşa mai departe. Până când Roberti, singurul simpatic lui Emilio, singurul cu care stătea bucuros de vorbă, îl luă cu familiaritate de braţ şi-l conduse cu delicateţe într-un colţ în faţa unei ferestre. Acest mod de a lua pe cineva de sub braţ şi de a-l duce într-un colţ ca să introduci o discuţie confidenţială, pe neaşteptate, era caracteristic lui Roberti, şi, în genere, oamenilor de afaceri din cinematografia romană; cel puţin astfel i se părea lui Emilio care rămânea de fiecare dată uşor sedus. Era un gest care, la Torino, n-ar fi părut normal decât între prieteni intimi, în schimb, la Roma, era foarte normal chiar între persoane ce abia se cunoşteau; fie în cercurile avocaţilor, comercianţilor, intriganţilor, antreprenorilor; fie la Bursă şi în anticamerele tuturor ministerelor; fie la Parlament, până acum zece ani, când Parlamentul mai însemna încă ceva. Părea să fie o uzanţă antică, seculară, de Vatican, de origine orientală. Colegii care-l vedeau pe unul dintre ai lor, notoriu considerat mai şiret decât altul, că-l ia la braţ pe unul din ei şi că se retrage, se şi grăbea să comenteze:

— Fii atent, *che ora jé dà la fregatura!*[170]

Poate că era contactul fizic care opera seducţia, sau mai degrabă eficacitatea pe care romanii o atribuiau contactului fizic, ei fiind mai instinctivi decât torinezii. Dar în acel braţ la braţ şi în acel împins suav în colţul ferestrei mai era şi ceva dominator şi şantajist, şi Emilio, stânjenit oarecum, îşi dădea seama. Cel ce nu ar fi agreat discuţia, era constrâns, astfel, la evidenta impoliteţe de a-şi desprinde braţul; sau şi mai rău, profita de un consimţământ tacit, poate datorat numai timidităţii sau bunei creşteri, prefăcându-se a crede într-un da nespus,

[170] că acum îi pune o barbă (dialect romanesc).

pentru a începe să fixeze bazele unei camarile care nu era deosebit de apreciată.

Roberti era scund, îndesat, dar foarte agil; smead, pe jumătate chel, cu un nas mare, dar cu un colorit aprins, o privire scânteietoare, un râs deschis, în ansamblu extrem de plăcut. Lucra ca independent, asociindu-se când cu o casă producătoare, când cu alta; şi era sprijinit de minister, fiindcă era un fascist *din primul moment* şi fiindcă era prieten cu directorul general. Nu avea, totuşi, niciuna din caracteristicile adevăratului fascist: nici aroganţă, nici brutalitate, nici simplitatea provincială a felului de a fi, nici dispreţul ostentativ faţă de cultură şi inteligenţă. Nu aparţinea, în sfârşit, acelei mici burghezii din valea Padului unde se născuse organizaţia fascistă. Era educat, amabil, civilizat, cu maniere de orăşean, cu o amprentă aproape cosmopolită; aparţinea unei pături medii romane care, cultivând un oarecare mic comerţ sau profesiune, prosperase până în ’70 în serviciile cardinalilor de la Vatican, formându-şi astfel o şcoală incomparabilă de înalt servilism şi de rafinată diplomaţie. Iată, poate, secretul lui Roberti, şi al simpatiei lui irezistibile, capabilă să neutralizeze neîncrederea pe care Emilio o simţea în faţa fasciştilor militanţi. Fără a mai ţine seamă că Roberti, spre deosebire de toţi aceştia, era atent să nu ostenteze continuu propria lui credinţă politică: cât timp putea, nu ridica niciodată braţul la salut; şi evita să povestească sau să asculte anecdote împotriva regimului, sau să dezaprobe „înfăptuirile Ducelui”. Cel puţin aceasta era impresia pe care o făcea Roberti asupra lui Emilio. Şi Emilio bănuia că era vorba de un calcul şi fascismul iniţial, şi înscrierea din ’19 şi că, în fond, Roberti nu era decât un sceptic, îmbibat de umanitate şi umanism. Demonstra o oarecare cultură. Căuta să nu vorbească în dialect roman.

— Dumneata ştii, Viotti, că în fiecare dimineaţă eu trec prin faţa „Victoriei”… ei da, ca să mă duc la Caesar, unde

turnăm un filmuleţ… trec prin faţa „Victoriei” şi mă gândesc chiar la dumneata…

— Aţi putea şi intra, uneori, răspunse Emilio, măgulit, în timp ce Roberti îşi desprindea braţul de al lui.

Ajunseseră în faţa ferestrei. Obloanele erau închise, dar, printre panourile lor, printre foarte apropiatele cupole frunzoase, era vizibilă distractiva plimbare de pe via Veneto. Roberti nu-şi pierduse şirul discuţiei:

— Să intru? Măcar de-aş putea!

— Măcar?! repetă Emilio, ingenuu, fără să înţeleagă.

Roberti râse şi ca o explicaţie declamă:

„O belle agli occhi miei tende latine[171]… deşi latinul în acest caz aş fi eu… Când trec prin faţa porţii „Victoriei”, ar trebui să spun deci:*.. O belle agli occhi miei tende torinesi*[172]… Păcat că versul nu merge!

— Ei, da, păcat! râse şi Emilio, cucerit.

Roberti profită de moment cu o promptitudine felină punându-i o mână pe umăr, ca o gheară, şi întorcând spatele sălii, vrând parcă să transforme colocviul imediat în ceva intim şi angajat. Şi fixându-l, spuse cu glasul scăzut:

— De ce nu facem ceva împreună, Viotti?

— Hm… bucuros… murmură Emilio care nu pricepuse încă – deşi, de regulă, inginerul Golzio preferă…

— … Preferă să *lucreze singur,* ştiu. Dumneata joci *chemin?* Dacă te interesează, când jucăm, la mine acasă sau la prieteni, într-o seară te anunţ… fără nicio obligaţie, fără formalisme…

— Mulţumesc, îi răspunse Emilio căruia îi plăcea efectiv jocul de noroc, dar avea toate motivele să se gândească şi că nu i-ar fi plăcut societatea.

Roberti reluă:

— Deoarece dumitale îţi revine să-l convingi pe inginerul Golzio să-şi înfrângă rezistenţa, pe care de altfel

[171] Plăcute ochilor mei corturi latine, Torquato Tasso (1544— 1595), *Gerusaleme Liberata,* canto VI, verso 104.

[172] Plăcute ochilor mei corturi („perdele”) torineze…

n-o discut. Vezi, prietene, eu sunt prietenul casei P ., da, foarte prieten.

— Ce legătură are P.? întrebă uimit Emilio.

— Lasă, Viotti... De ce vrei să faci pe naivul eu mine? şi zâmbi cu o privire lungă cu ochii lui de oţel scânteietor.

Atunci Emilio, neştiind absolut deloc ce legătură avea P. cu toată discuţia aceea, pricepu că privirea lui Roberti avea rost în două cazuri: dacă ar şti într-adevăr că Emilio şi Golzio ignorau ceva ce el, Roberti, cunoştea bine; sau dacă ar crede că se prefăceau că ignorează. Şi pricepu că Roberti intenţiona în primul rând să-l pună la curent cu poziţia privilegiată, foarte informată, de care se bucura el în mediul respectiv, ca să-l convingă să susţină cu Golzio oportunitatea unei viitoare asociaţii şi colaborări. Misterul era clarificat după câteva minute. Uşierul anunţă că „avocatul Viotti putea să treacă”. Însuşi Roberti, distrat parcă, îl însoţi până la uşă, şi făcu în aşa fel, încât când se deschise uşa să rămână în unghiul foarte vizibil, schimbând un zâmbet cu cine era dincolo de uşă, un zâmbet chiar în spatele lui Emilio, dar care nu trebuia să treacă neobservat de Emilio şi pe care Emilio îl observă.

Directorul general, muşchetarul Ducelui, era un tânăr milanez. Se ridică brusc, înconjură masivul birou, aplecându-se la jumătatea parcursului ca să apese pe un buton şi apoi îl întâmpină: frumos, înalt, voinic, brun, cu un râs larg al gurii mari şi al dinţilor nespus de albi. Dar nici de astă dată nu-i întinse mâna. Îl bătu pe umăr, spunându-i:

— Iată-l pe Viotti al nostru. Bravo, cum merg treburile?

Era gestul şi tonul unui superior, momentan binevoitor faţă de inferior. Dacă „Victoria” voia să beneficieze de *bunuri de dublaj,* legea fascistă stabilea obligaţia unui anume control ministerial, dar nimic ce ar putea semăna cu un raport ierarhic. Deci, primirea directorului general avea ceva ofensiv şi ameninţător. Ca şi cum cu bătutul acela pe umăr i-ar fi spus lui Emilio: „Ştiu cine eşti şi ştiu

ce gândeşti. Te-aş putea strivi. Dar sunt bun şi te tolerez”.

Un uşier bătu uşor tocurile ca să atragă atenţia, salutând cu rigidul salut fascist.

— Ce beţi? întrebă directorul general pe Emilio cu un zâmbet puţin diferit de primul, mai uman, care avea evident scopul de a corecta aroganţa primei primiri şi de a uşura intrarea în subiect. Ca şi cum ar fi spus: „După cum vezi, la urma urmelor îţi ofer un aperitiv, te tratez de la egal la egal”.

După cum i se comunicase inginerului Golzio, Ducele îşi dăduse aprobarea ideii unui film despre oţelării. Acum trebuia să se treacă la acţiune. Să se găsească un subiect, un *metteur en scène.* Şi aici, în mod neaşteptat, directorul general se întrerupse şi izbucni în râs, fixându-l pe Emilio:

— ... *metteur en scène*? Dimpotrivă, să vorbim italieneşte: să-i spunem regizor. Nu găseşti că e mai bine, Viotti, regizor, şofer, fascist. Nu cumva dumneata eşti din cei ce pronunţă *chauffeur*?

— E chestiune de obişnuinţă... murmură Emilio zâmbind la evidenta aluzie.

— Oricum, reluă directorul general devenind brusc serios, îmi închipui că de regizor vom vorbi mai târziu. Inginerul Golzio o avea ideile lui şi va hotărî el. Eu nu voi putea decât să-l respect şi să-l aprob: şi pentru că sunt sigur că va alege bine. Dar pentru subiect... pentru subiect... Proiectul prezentat vorbeşte de turnarea unui film în oţelăriile Statului sau controlate de Stat. Nu s-ar putea altfel, şi din necesitatea grandiosului mediilor şi a lucrării oţelului. Asupra acestui lucru vă pot spune că Ducele a fost explicit: explicit şi favorabil. Dar subiectul... subiectul...

— Noi, inginerul Golzio şi cu mine, ne gândeam să iniţiem un concurs cu premii...

— Nu. E nevoie de un nume mare. Numai aşa vom avea

garanţia necesară. Şi asupra acestui punct Ducele e de acord. Subiectul trebuie să-l scrie P. Credeţi-mă că ideea e formidabilă. Îmi veţi mulţumi.

— Desigur. Desigur. Voi vorbi imediat cu inginerul Golzio. Dar credeţi că P. Va accepta?

— Aici e punctul nevralgic! spuse directorul suspinând melancolic. Trebuie să accepte! Voi faceţi-i propunerea. Apoi, dacă se ivesc dificultăţi... Hm! Ar trebui să găsim pe cineva care să simtă, să explice, un prieten, un intermediar...

— Poate Roberti? sugeră, aproape automat, Emilio.

Directorul general nu se descoperi. Încruntă sprâncenele şi adoptă, pentru a se preface mai bine naiv, nativa cadenţă milaneză, cu toate e-urile deschise larg:

— Roberti? O, asta-i bună, şi de ce?

Transpirat, înfometat, uşor buimăcit de paharele de *bitter* (mai întâi unul dublu apoi altul cu directorul general; în fine cu Roberti, care-l aşteptase afară lângă minister, altul dublu la barul din piaţa Barberini), ajunse la studio după ora două.

În umbra aleii, mai întunecată acum şi mai sufocantă decât dimineaţă, Giggi se grăbea, alerga în faţa maşinii; chipul lui rotund, rubicond, neted, de părea totdeauna că reflectă, cum reflectă lumină o oglindă, starea de spirit a patronului, zâmbea încă de departe în felul lui cu totul special, care era rezervat unei veşti bune. Vorbind, gâfâia de nu se înţelegea dacă din cauza alergăturii sau a celor ce avea de spus:

— Domnule avocat, domnişoara Querio aşteaptă sus în studio. De peste o oră aşteaptă. E... şi Giggi făcu o pauză intenţionată, e şi mama.

— Ei bine? Şi ce-i cu asta? îi răspunse Emilio, iritat că încă o dată se simţea descoperit de Giggi.

— Nimic, domnule avocat, nimic: spuneam o doamnă frumoasă, foarte frumoasă chiar, răspunse imediat Giggi, sigur şi serios; ca şi cum dând anunţul frumuseţii Querio-

mamă ar fi fost de ajuns ca să obţină orice iertare.

Oh, Giggi avea un al şaselea simţ: cunoştea, din intuiţie, nu numai aventurile lui trecute, dar şi pe cele viitoare, şi câteodată şi proiectele cele mai vagi, mai îndoielnice, aproape inconştiente. Emilio fusese în amor cu Querio, fată frumoasă şi actriţă de o valoare medie. Dar pe mama, care locuia la Livorno şi care venea la Roma arareori ca să-şi vadă fiica, abia o întrevăzuse într-o seară în mulţimea de invitaţi, la o proiecţie. O femeie înaltă, bine făcută, încărcată de bijuterii, cu părul argintiu şi o coafură înaltă. Se spunea că ar fi dintr-o veche familie bogată de evrei. Rămasă văduvă, încă de tânără, a unui ofiţer de marină. La început împiedicase cariera teatrală şi cinematografică a singurei sale fete apoi se lăsase înfrântă dar nu se resemnase; şi se spunea că spera ca printr-o căsătorie reuşită s-o smulgă unui gen de viaţă pe care ea „ca adevărată doamnă” îl dispreţuia nu ca moralitate, ci ca snobism. Lui Emilio, din seara aceea a proiecţiei, îi rămăsese o stare de morbidă curiozitate. Dar cum de pricepuse Giggi acest lucru rămânea un mister. În timp ce Emilio, din obişnuinţă, şi de astă dată şi de nerăbdare, urca scările vilei din trei în trei trepte, nu se întreba atât dacă mama era într-adevăr foarte frumoasă, cât dacă aflase ceva despre relaţiile mai mult decât prieteneşti, deşi ocazionale şi libere de orice obligaţie, care existau între fata ei şi el. Mamele, de obicei, primesc destăinuirile fetelor lor. Sau, dacă nu ştiu, ghicesc.

— Nu vă scuzaţi pentru întârziere, domnule avocat; credeţi-mă nu e nevoie, cântă frumoasa doamnă, întinzându-i, spre sărut, mâna care ieşea din deschizătura mănuşii pe care o lăsase să atârne de încheietura mâinii. Când vin la Roma să-mi văd fata şi o însoţesc în vreun studio cinematografic, ştiu foarte bine că mă aflu în colonie…

— Ei bine dar şi în colonie există reguli de bună cuviinţă, şi dumneavoastră…

— Să spunem atunci în junglă!

Cu fata, în schimb, Emilio se sărută pe amândoi obrajii: după cum e obiceiul afectuos între tovarăşii de lucru, care nu s-au văzut de mai mult timp, sau cred ei că nu s-au văzut. Ţinând-o deci strâns de talie, care era solidă şi cărnoasă, îi spuse râzând:

— Oh, Lia: uite că n-ai niciun interes să ieşi în lume cu mama ta!

— Să auzim de ce, spuse mama, arcuindu-şi sprâncenele şi întredeschizând buzele cu o prefăcută naivitate, convinsă de complimentul care urma.

— Deoarece, doamna mea, există pericolul ca dumneavoastră să furaţi contractele fetei dumneavoastră!

Doamna Querio râse cu poftă, lăsându-şi capul pe spate, descoperindu-şi fără teamă gâtul frumos şi fără riduri. La un gest uşor al lui Emilio care o invita să se ridice de pe divan, continuă să râdă, şi merse alături de ei doi. Cu parfumul ei proaspăt de gardenie, părea că dislocă aerul. Emilio vedea în faţa lui părul argintiu, ondulat, compact, gâtul înalt, ceafa mică a doamnei, umerii frumoşi, bronzaţi, pe jumătate goi, talia asemănătoare aceleia a fetei, pe care continua s-o strângă; asemănătoare, dacă nu chiar mai subţire, în timp ce şoldurile erau mai rotunde şi şezutul mai mare. Lui Emilio i se părea că mai trăise momentul acela. Era ora două şi un sfert al unei după amiezi de iulie, în penumbra şi pe mocheta roşie din biroul său; se ducea să ia masa, strângând-o alături de el pe o fată frumoasă pe care o iubise. O femeie şi mai frumoasă mergea în faţa lor, şi cu parfumul ei şi cu legănatul şoldurilor ei îl invita s-o dorească: era mama fetei. I se părea că trăise momentul acela, dar totodată că nu el îl trăise. Un altul, un necunoscut i se substituise, unul care nu avea amintirile şi trecutul lui; unul care locuise totdeauna la Roma şi care era prieten cu oameni de tipul lui Roberti, şi spunea chiar:

„Doamna mea...”

Cu intenţia unei prefăcute hotărâri neaşteptate, a unui capriciu, şi din vanitatea de a-i arăta astfel propria sa putere, o invitase pe Lia la masă, dar încă nu-i spusese că intenţiona, în aceeaşi după amiază, s-o facă să dea proba pentru filmul cu cântăreaţa. Îi dădu vestea ca o mică lovitură de teatru, la restaurant, în lumina potolită şi albăstrie a săliţei rezervată direcţiei, în briza încrucişată a ventilatoarelor, şi în faţa platourilor cu gustări pe care Giulio, chelnerul, în jachetă albă, începea să le prezinte cu un zâmbet profesional.

Mama stătea în dreapta lui. La stânga, Lia, spre care ridică paharul de şampanie la gheaţă:

— Pentru proba ta, draga mea! Mănâncă puţin, deoarece, imediat după asta, te duci să te machieze.

Îmbujorare, emoţie, bucurie, zâmbet recunoscător şi promiţător din partea fetei.

Emilio o privea când pe ea, când pe mamă. Mânca şi bea cu poftă. Satisfăcut şi vesel, deşi nu încă total eliberat de senzaţia aceea stranie de mai devreme, de a nu fi el însuşi. „Dar poate că e o senzaţie falsă, îşi spunea. Poate că tocmai aşa sunt eu însumi. Poate că are dreptate Piero: îmi place Roma, şi-mi place această viaţă, şi de exemplu, Corinna... Corinna în noaptea aceea, în patul lui şi al Elenei.” Ideea, cum în apropierea unui magnet fierul atrage fierul, îi atrase atenţia, repede şi precis, asupra doamnei Querio, care, în loc să mănânce, ciugulea cu graţie. Afişa prea mult rafinament în modul de comportare pentru a fi cu adevărat marea doamnă care spunea ea că este. Vorbea prea mult de Londra şi Paris, de Monte Carlo şi Biarritz, încât să nu-ţi aminteşti că trăia la Livorno. Dar tocmai această falsă dezinvoltură, aceste poze internaţionale aveau, pentru Emilio, ceva picant: stârnea bănuiala unui fond cu totul contrariu, provincial, pătimaş, vulgar.

La un moment dat, subiectul ajunsese la artă. Şi ea

spusese:

— Fiindcă ştiţi? Să nu credeţi... dar eu înţeleg aceste lucruri. Eu, ca fată, sunt o Modigliani.

Emilio îşi amintea perfect că citise în dosarul relativ la contractul pe care Lia îl avea cu „Victoria”: maternitate: Ester Modiglia, şi nu Modigliani. Totuşi întrebă:

— Rudă cu faimosul pictor?

— Era vărul meu, răspunse ea fără a ezita.

Şi minciuna aceasta îl seducea. După masă, în timp ce fata se ducea la machior, Emilio o invită pe mamă să ia cafeaua la el sus, în birou. Cafeaua o aduse Giggi. După ce acesta ieşi, Emilio se aşeză lângă ea, pe divan, într-o tăcere perfectă, fără nici un preambul, fără a aştepta măcar să-şi bea cafeaua, îi trecu un braţ pe sub talie. Cum ea nu dădea semn că ar protesta sau că s-ar retrage, deveni îndrăzneţ şi-i murmură:

— Ştii că pari mai tânără decât fata ta?

— Ştiu, mi-o spun toţi, zâmbi ea neclintită, sorbindu-şi cafeaua cu farfurioara în mână, şi privind fix în golul din faţa ei: Dar tocmai tu n-ar trebui s-o spui, canalie.

Era o aluzie clară şi o invitaţie imediată. Până la patru, lucrul de la birou lâncezea, şi până la cinci Golzio nu s-ar fi întors. Biroul, divanul, mocheta nu erau neadaptabile conjuncturii. Totuşi, în alte dăţi, cu Lauretta şi cu Olga, împrejurarea se întâmplase noaptea târziu, în clădirea pustie; paznicii vedeau strălucind lumina la fereastra direcţiei şi ştiau că directorul şi secretara lucrau. Acum, în studiouri se turnau două filme şi în orice moment putea fi nevoie de el. Un secretar, un asistent, puteau bate la uşă ca să îl informeze de un incident stupid, ca să-i solicite un ordin, o intervenţie.

Era însă şi o soluţie, la care se gândise de multe ori dar nu avusese până acum modalitatea de a o pune în practică: vasta baie, *rezervată direcţiei,* cu intrare directă fie din biroul lui Golzio, fie dintr-al lui.

Un maşinist scund şi somnolent, de pază la poarta Studioului Doi, sări în picioare cu un zâmbet care voia să spună: „Vă recunosc, sunteţi avocatul Viotti, directorul Studioului «Victoria», aproape patronul”. Şi zâmbetul, şi promptitudinea cu care manevra bara grea şi deschidea larg poarta căptuşită cu plută ca să-l lase să treacă îi dădea încă o dată, ca totdeauna, o satisfacţie intensă, aproape fizică: aceeaşi pe care o simţea imediat după aceea, când înaintând în vârful picioarelor în aerul înfierbântat şi în semiobscuritate, între mănunchiuri de cabluri, cadre electrice, reflectoare stinse, spre unghiul vibrant de lumină unde se turna scena, când primea, pas de pas, omagiul tăcut şi respectuos al electricienilor, muncitorilor, tehnicienilor, machiorilor, figuranţilor, actorilor. Toţi depindeau de el, lucrau pentru el, şi construiau, zi de zi pentru el bogăţia şi siguranţa la care aspirase totdeauna şi pe care numai acum începea să o atingă uşor. Zâmbetele subalternilor evocau ziua râvnită în care ar fi început să primească, conform promisiunii, lui Golzio, un procentaj asupra profitului filmelor. Şapte sau poate opt la sută. Ar fi fost un salt enorm. Totuşi, în adâncul miezului suculent al acestei speranţe, aidoma unui sâmbure amar, mocnea şi o indefinibilă nelinişte. Emilio se prefăcea că o ignorează şi că se obişnuieşte cu situaţia. Ar fi putut-o atribui faptului că marile câştiguri urmau să vină de acum încolo. Dar nu era nelinişte, dacă se gândea mai bine. Era ruşine. De ce anume n-ar fi ştiut să spună. Nu i se părea posibil ca îndoiala sa secretă asupra raporturilor lui Golzio cu Elena să poată avea şi acest efect! El era directorul studiourilor de producţie „Victoria”, lucra cinstit şi îndârjit, îşi făcea meseria; de ce ar fi trebuit să-i fie ruşine? Lucruri separate! Şi totuşi, simţea remuşcări vagi, care-l priveau, da, pe Golzio şi pe Elena, dar şi pe Veve, şi Torino, şi Roma, şi fascismul, ca şi cum un glas subţire ar continua să-i spună, tocmai contrar oricărei aparenţe, că cinematograful nu era

meseria lui, nu era locul lui; ca şi cum zâmbetul subalternilor ar fi fost nu numai interesate, ci ambigue, şi în mod inconştient adresate unei alte persoane; ca şi cum el, în fond, ar trăda şi toată lumea aceea. Ah, de ce nu putea trăi o viaţă simplă, imitându-l pe Piero!

Poate că Piero avea dreptate: ar fi trebuit să se îndrăgostească. De alaltăieri seară cu cât se gândea mai mult, cu atât îşi repeta că un sfat atât de ciudat, din partea lui Piero, om de casă în exclusivitate, de familie, un tip moral ca tradiţie trebuia să fie just. Îşi spusese că nu-l va urma: nu simţea niciun fel de dorinţă de a se îndrăgosti. O ducea bine aşa. Cel mult, ceea ce căuta el era altceva: o femeie cu care să-i placă să facă dragoste mai mult decât orice, încât să o dorească şi după prima noapte sau primele nopţi, şi nu numai în perioade alternative, mai mult sau mai puţin spaţiale şi regulate, de voluptate şi saţietate, cum i se întâmplă de zece ani… O femeie care să continue să-i placă? Dar era tocmai îndrăgostirea de care-i vorbise Piero. Singura şi ultima femeie pe care o iubise cu adevărat fusese Veve. Nu mai întâlnise fete în genul ei. Doamne intelectuale, muziciene, balerine, cântăreţe, actriţe, sau aspirante actriţe, întreţinute, prostituate. Nu se gândise niciodată că s-ar putea îndrăgosti de vreuna din ele. Poate că aici era greşeala; în a continua să-şi închipuie dragostea adevărată ca pe un sentiment care, pentru a semăna cu sentimentul încercat de el faţă de Veve, ar avea nevoie să se adreseze unei fete ca Veve. După cum el nu mai era un student la Universitate în vârstă de douăzeci şi unu de ani trăit mereu numai la Torino, tot aşa şi femeia de care ar fi putut şi trebuit să se îndrăgostească, poate că nu mai era o fată pătimaşă, inteligentă şi liberă, trăind din propria ei muncă de dactilografă, ci o altă femeie, şi poate tocmai una care putea părea absurd s-o iubească: de exemplu, Corinna.

Se gândea din nou la Corinna, în timp ce asista la

repetiţia scenei, pe un scaun special, pus de decorator imediat lângă cel al regizorului, în spatele aparatului de filmat. Piero Giraudo, înfăşurat în halatul negru, încă nu-şi dăduse seama de prezenţa lui. Corinna, micuţa gigantă pe care avea s-o aibă numai pentru el peste câteva ore, putea fi ea femeia pe care s-o iubească. În fond, nu căutase niciodată altceva. În afară de Elena, natural, şi în afară, de primele dăţi, absolut primele, nopţile de carnaval, când se ducea la bordel cu colegii, nu făcuse niciodată dragoste fără o tainică, nemărturisită speranţă de a cunoaşte în femeia momentului, printr-o fulgerătoare revelaţie, sau prin vreun semn aproape miraculos, femeia propriei sale vieţi. Până şi cu Lauretta şi cu Olga se întâmplase astfel. Până şi cu Gina, slujnica doamnei Calandra. Veve era la Torino. Elena încă nu apăruse. Gina, din Veneto, fată cumsecade, frumoasă, înaltă, sănătoasă; de ce nu ea? Cu Gina, ca şi cu toate celelalte, iluzia, fie şi instantanee, se reînnoise de fiecare dată punctual.

Un raţionament elementar îl avertiza că era improbabil să se întâmple a doua, a treia sau a treizeci şi treia oară ceea ce nu se întâmplase prima dată. Data sau datele precedente, revelaţia, din motive misterioase, poate că-l atinsese uşor, fără să-l impresioneze. Semnul nu fusese interpretat. De aceea, nu ceruse niciodată o întâlnire unei femei fără să caute, trepidând, în privirea ei, nu consimţământul la probă, nici promisiunea plăcerii, ci pâlpâitul unei flăcărui în pupilele ei, necunoscut însăşi femeii aceleia, indiciul unei calităţi intime, pe care o putea avea numai ea, singura, în mod inconştient. Şi nu o cotise niciodată pe anumite căi, nu împinsese niciodată uşa, nici nu suise scara, fie chiar a celui mai sordid lupanar, fără speranţa unei întâlniri supreme şi definitive. Prin urmare, de ce nu Corinna?

E adevărat, mai fusese uneori cu ea. Şi simţise, ce-i drept, o plăcere, deşi violentă, nu atât încât să nu dorească, imediat după aceea, să iasă cât mai iute şi să

se întoarcă acasă. Dar deziluzia, îşi spunea Emilio urmărind cu un ochi distrat scena pe care regizorul se străduia s-o perfecţioneze (câţiva domni în vârstă, în costum 1880, jucau biliard în sala unui club de provincie), deziluzia putea fi şi un efect al mediului: şi acasă la el, poate, totul avea să fie altfel: acasă la el, în noaptea aceea...

Mereu aceleaşi replici, mereu aceleaşi mişcări, pe care actorii continuau să le repete, neobosiţi, în jurul biliardului, în lumina orbitoare şi în căldura sufocantă a proiectoarelor, acţionau asupra lui ca un uşor narcotic, concentrându-i gândul; îşi spuse că dorea de la Corinna, în noaptea aceea, nu câteva ore de plăcere, ci miraculoasa explozie a unei pasiuni care să dureze ani şi ani, dând astfel un scop vieţii sale, rezolvându-i orice problemă.

Se întrebă atunci dacă şi doamna Querio, mai devreme, nu sperase să întâlnească marea dragoste. Încercă să-şi răspundă afirmativ. Dar mai prompt şi mai irezistibil a fost schiţarea unui zâmbet faţă de el însuşi, împotriva lui însuşi. Îi apăru chiar pe buze. Şi regizorul, şi actorii, care, la sfârşitul fiecărei repetiţii sau după vreo replică mai comică, spionau neliniştiţi chipul directorului, au crezut că directorul se distra.

Zâmbind, în schimb, numai în legătură cu el însuşi, şi nu fără maliţie, Emilio îşi încheia reflecţiile răsturnând brusc sensul pe care părea să-l fi avut până atunci.

Speranţa unei mari pasiuni poate că era o ipocrizie a lui, în scopul de a-şi oferi fără remuşcare orice capriciu; era o scuza, ca să nu se mulţumească cu ceea ce putea avea de la viaţă; o ficţiune, care-i permitea să se considere capabil de sentimente nobile; era veleitate, lipsă de umilinţă şi sinceritate, infatuată încăpăţânare de a se crede mult mai bun decât era.

Cum putea atribui o minimă consistenţă sentimentală dorinţei pe care o avea faţă de Corinna, dacă, în

aşteptarea nopţii de dragoste cu ea, la câteva ore distanţă, nici nu-i trecuse prin minte să renunţe la aşa zisul *coup de canapé* cu doamna Querio?

Se auzi soneria studioului: repetiţia se terminase. Piero apăru de sub halatul lui negru şi, coborând de pe cărucior, îl salută cu zâmbetul acela care i-ar fi fost foarte greu unei persoane mai puţin onestă, dar pe care el îl reuşea atât de natural, zâmbetul vechiului prieten şi, în acelaşi timp, al subalternului:

— *Ciàu. Cuma ch' a va?*[173]

Aceeaşi figură de totdeauna: slabă, suptă, inteligentă, umană. Aceeaşi privire de totdeauna: subtilă şi emoţionată.

Ţinea la Piero, fără niciun calcul, slavă domnului, fără niciun dedesubt. Ţinea încă la el ca într-o duminică dimineaţă, foarte îndepărtată, când, în grădina de la Rivoli, îl întâlnise cu *La Plebe* a lui Bersezio pe genunchi şi îi spusese „Eu te cunosc, eşti nepotul lui Prense".

De acest sentiment, cel puţin, nu se îndoia, nici nu avea să se îndoiască vreodată.

Acum, Piero se învârtea printre actorii rămaşi în jurul biliardului. Se oprea lângă fiecare, îi făcea să se mişte în diverse poziţii pe care urmau să le adopte în timpul scenei, şi controla, când şi când, direcţia proiectoarelor care trebuia să-i lumineze. Fixa luminile în sus, pe punţi, şi comanda electricienilor corecţiile:

— Stânge, strânge, nu-i de ajuns... Hai, încă o dată, încă... aşa, drăguţule! Dar dacă muncitorul era din Piemonte ca şi el: *'Na frisa a snistra, àusslu! Nen cul lì: 'l parabolich!*[174]

Cei din studio spuneau că era un chiţibuşar. În realitate era minuţios, extrem de serios la lucru, neobosit căutător al perfecţiei.

Când fixa proiectoarele unul după altul şi apoi când

---

[173] Salve. Ce faci? (piem.)

[174] Ceva mai la stânga, în sus! Nu acela: parabolic! (piem.)

revenea de fiecare dată aproape de aparatul de filmat pentru a judeca dintr-o singură privire, în tonul general al întregii scene, efectul particular pe care abia-l terminase de corectat, chipul lui se contracta într-o grimasă aproape dureroasă; era efortul de concentrare a atenţiei exclusiv asupra variatelor intensităţi luminoase, scoţând jocul de culori astfel încât să se deosebească cele mai mici diferenţe şi gradându-le după importanţa subiectului luminat.

Privindu-l cum lucrează, Emilio îl admira; mai mult decât atât, îl invidia. Era foarte priceput, un adevărat artist; o spuneau şi criticii în ziare. Dar era mai ales un om îndrăgostit: îndrăgostit, da, de propria-i meserie: un om cu un scop în viaţă!

4

MAI ERAU DOUĂZECI DE MINUTE până la unu noaptea.

În fenta luminoasă a portiţei apăru o umbră care o blocă pentru o clipă. Apoi ieşi un bărbat, se îndepărtă grăbit pe strada întunecoasă; şi aproape imediat, portiţa se închise dinăuntru cu un mic zgomot surd.

La vreo sută de paşi distanţă, spiona de câtva timp, cu mare emoţie. Îşi spusese şi îşi repetase că a aştepta astfel, stând la pândă, cu privirea fixă la dâra aceea de lumină, era copilăresc: nu era de ajuns să se aşeze la o cafenea nu prea departe, de exemplu, la Aragno sau la Greco, şi să privească din când în când ceasul?

Ridicola frenezie începuse înspre sfârşitul după-amiezii. Obişnuitei stări de uşurare odată cu părăsirea studioului cinematografic, sau a birourilor, dând de surpriza zilnică, de răcoarea lăsată de soarele asfinţit, de curţile goale, posomorâte, în sfârşit atrăgătoare, cufundate într-o lumină albăstrie, îi urmase neaşteptata nerăbdare de a o revedea pe mica gigantă, şi neputinţa de a se gândi la altceva.

Totuşi, rămăsese la studio cu un pretext oarecare: *proiecţia,* pe care ar fi putut-o vedea foarte bine a doua zi dimineaţă; controlul, împreună cu Martini, a ultimei livrări Kodak, cutie de cutie, cu numărul de emulsii: şi acesta, un lucru pe care nu era obligat să-l facă el personal şi nici

neapărat în seara aceea.

În obscuritatea sălii de proiecţie, auzi, în mod confuz, înjurăturile şi cuvintele urâte pe care lucrătorii din cabina de deasupra i le dedicau, fiindcă îi silise să stea peste orar. Însuşi Martini, cu toată diplomaţia lui, nu reuşise să-şi ascundă grimasa de contrarietate, la anunţul unui supliment de oboseală.

— Bine, domnule avocat, cum doriţi, şi îşi revărsă amarul în ordinul pe care i-l dădea asistentului: Aleargă la depozit, spune-le să nu se mişte! După proiecţie avocatul va veni, personal, cu mine pentru un control al noului material!

În sfârşit, spre miezul nopţii, îl dusese Monticone în centru şi-l lăsase în faţa unui restaurant; dar, în loc să intre, venise să aştepte ora unu, acolo, pe strada Fontanella Borghese, fixând de la distanţă fanta luminoasă a portiţei. Fuma, se plimba, înainte şi înapoi. Îi era teamă să nu fie recunoscut de vreunul din rarii trecători, sau de vreunul care ieşea din bordel, şi care în loc să se îndepărteze spre corso, ar fi venit spre el trecându-i pe dinainte: cine ştie, vreun tehnician de la studio, un actor…

I se părea că lumina dinspre portiţă conţine, într-un anume fel, neliniştea lui. Acolo era răspunsul îndoielilor lui. Nu fiindcă pe pragul acela, în curând, avea s-o revadă pe Corinna: ci pentru că abia acum i se părea că e coerent cu el însuşi, numai în nerăbdarea extremă şi crescândă a clipei i se părea că găseşte o oarecare linişte. Scopul vieţii, evident, era de a reuşi să trăiască fără întrerupere, sau cu cât mai puţine întreruperi posibile, într-o stare de spirit atât de simplă şi pură. Poate starea de spirit a lui Piero în timp ce lucra!

Fix la unu traversă strada şi sună la uşă. Portiţa se întredeschise doar, rămânând cu lanţul pus. Chipul cunoscut, dur şi trist, al unei slujnice apăru în penumbră. Deşi îl recunoscuse pe Emilio şi deşi, după toate

probabilităţile, fusese anunţată de Corinna, bătrâna întrebă cu obişnuita-i brutalitate:

— Ce e? Ce doriţi? Nu vedeţi că e închis?

Emilio era pregătit şi la asta, şi întinse mâna cu o hârtie de zece lire, murmurând:

Vrei să vezi dacă domnişoara Corinna e gata? Bătrâna, care se prefăcuse, evident, că nu ştie nimic pentru a obţine bacşişul acela excepţional, deveni imediat mieroasă şi zâmbitoare, făcându-i loc să treacă:

— Da, domnişoara e aproape gata. Poftiţi.

Emilio intră, traversă micul antreu, sări patru trepte, se opri pe palierul estradei. Sprijinită de un perete despărţitor de geamuri jivrate şi protejată de o balustradă de lemn sculptat, o scăriţă, şi ea de lemn, ducea la etajele de sus. O altă scară, fixată între doi pereţi, cobora la demisol, unde se aflau sufrageria, bucătăria şi de unde venea un miros de ardei copţi.

Bătrâna îl închise în salonul de la parter, de asemenea bine cunoscut: tavanul nu era înalt, nicio fereastră, fotolii şi divane îmbrăcate în imitaţie de piele şi peretele despărţitor, dincolo de care se ghicea forma scării.

Se aşeză. Fiind cald, îşi scoase haina. Auzea, de la etajul superior, paşi liniştiţi, uşi trântite, apa care curgea în băi, glasurile fetelor care fredonau; şi ansamblul acestor voci şi al acestor zgomote lăsa să se înţeleagă atmosfera de uşurare şi veselie pentru sfârşitul dorit al trudei zilnice.

Un sunet de gong, ciocănit cu violenţă, precedă o voce tărăgănată, cu un puternic accent piemontez:

— E gata masa, domnişoarelor… Avem fideluţă fină de tot! Dacă nu mâncaţi imediat, se lipeşte toată…!

— Vin! Venim! Iată-ne! răspunseră vocile amestecate cu râsete, apropiindu-se până când, la un moment dat, scăriţa începu să răsune de paşii care coborau toţi deodată grăbiţi şi greoi.

Domnişoarele apărură în spatele geamului jivrat ca o

singură masă confuză, trecură, dispărură. Glasurile şi râsetele continuau, amestecate acum cu clinchetul tacâmurilor şi al paharelor; şi mirosul de ardei copţi ajungea până în salon.

„Nimic, se gândea Emilio, nu-i mai delicios decât să aştepţi plăcerea când eşti convins că nu aştepţi zadarnic.” Convins? Nu eşti niciodată matematic sigur, dar mica marjă de incertitudine, care rămâne totdeauna, serveşte tocmai pentru a intensifica plăcerea. Emilio îşi închipuise chiar şi continua să-şi închipuie o Corinnă care în ultima clipă s-ar prezenta cu o figură tristă, reală sau prefăcută: o telegramă de acasă, mama grav bolnavă, nu mai putea ieşi cu el. Atunci, gândul dezamăgirii posibile amplifica, prin contrast, gândul unei voluptăţi foarte probabile, nelipsită şi iminentă. Într-adevăr, continua să se gândească total sigur; dacă s-ar fi ivit vreun impediment, bătrâna, din ordinul Corinnei însăşi, i-ar fi comunicat într-un anume fel, ca să-l pregătească; dar bătrâna, imediat după ce a primit bacşişul, l-a lăsat să treacă în salon, deschizându-şi gura neagră şi fără dinţi într-un zâmbet obscen. Doar dacă, mai reflectă el, cuprins de o neaşteptată îndoială, doar dacă, tocmai din cauza bacşişului, tocmai ca să-i dea în schimbul bacşişului cel puţin cinci minute de iluzie, bătrâna nu ezitase, tăcând în legătură cu ceea ce îi ordonase Corinna să-i transmită, şi zâmbetul acela, pe care Emilio îl revedea fără voia lui, putea foarte bine să fie batjocoritor şi răutăcios. Dintr-un calcul voluptuos, sigur aproape că greşeşte, se lasă furat de această ipoteză.

Îşi rotea ochii în jurul fotoliilor îmbrăcate în imitaţie de piele, unsuroase şi uzate, unde atâţia bărbaţi, înaintea lui, aşteptaseră ca şi el şi suspinaseră; la tavanul jos, cu stucatura înnegrită; la pretenţioasele scrumiere de ceramică sau de argentat, pline cu mucuri de ţigară şi dezgustătoare; la abajurul de mătase artificială, de culoare portocalie şi cu franjuri aurii a cărui luminozitate

discretă, caldă, părea studiată anume pentru marile spinări şi marile pântece goale, care apăreau şi circulau încet în raza lui, în timp ce chipurile rămâneau într-o prudentă penumbră. Şi dacă, într-adevăr, micuţa gigantă nu ar fi putut sau nu ar fi vrut să petreacă cu el două săptămâni? Dacă cererea ei de compensaţie ar fi fost atât de exorbitantă, încât să-l constrângă să renunţe? Dezolarea şi tristeţea, în asemenea caz, a propriului său suflet i se păreau, cine ştie de ce, simbolizate de fotoliile din faţa lui. Dar iată că în zumzetul vesel şi în clinchetul care ajungea până la el din subsol, i se păru că distinge la etajul superior un zgomot net de clanţă, de uşă deschisă: un pas hotărât ajunse la scăriţă, începu s-o coboare.

Emilio se ridică brusc în picioare.

O figură feminină: sigur era Corinna! apăru în spatele geamului jivrat. Se deschise uşa. Era ea, şi râdea ca şi cum ar fi fost fericită.

Ţinea în braţe, alb, pe fondul albastru al jachetei de la taior, un pui de caniş:

— Iubite, îţi mulţumesc pentru cadou! au fost primele ei cuvinte răspunzând la ochiada lui Emilio care nu putuse să distingă căţeluşul de chipul ei fericit.

— Fii atent să nu-l striveşti! Nu are decât patruzeci de zile! — adăugă în grabă, cu o clipă înainte de a-l săruta pe Emilio pe gură, dar uşor, din cauza rujului. Tu mi l-ai dăruit, ştii? Mulţumesc. M-am gândit... se uită în spate: aşteptă o clipă, ca bătrâna cu valizele să ajungă la uşă; cu vocea scăzută îi explică cu maliţiozitate: – ... m-am gândit că dacă-mi oferi să stau cincisprezece zile cu tine, pot să-mi iau şi un mic acont! De atâta timp îmi doream un căţeluş! E de rasă, ştii?

Cât costă? Ar fi vrut s-o întrebe imediat; dar tocmai aviditatea asta şăgalnică şi nemiloasă de care dădea dovadă micuţa gigantă era ceea ce prefera el. Într-un gol parcă, între teama faţă de propriul său portofel şi bucuria invers proporţională pe care şi-o spera, o privi totuşi

foarte fix. Ochii Corinnei căprui strălucitori, surâzători, păreau că fac continuu aluzie la plăcerea oferită de ea cu perfecţiunea trupului, şi la plăcerea pe care ea însăşi şi-o dorea. De aceea, gândindu-se la plăcere, Emilio nu-i răspunse decât:

— Ai făcut foarte bine. Acum să mergem.

Dar Corinna nu luase masa de seară, îi era foame şi voia să fie dusă mai întâi la restaurant. Nici Emilio nu mâncase. Dezbătu în mintea lui alegerea localului. Într-un mic restaurant, pe lângă faptul că la ora aceea era dificil să mai găsească deschis vreunul, avea de întâmpinat două inconveniente: să-i creeze o neplăcere Corinnei, provocând, în caz că ar fi fost văzut, o bârfă care putea ajunge şi la urechile Elenei, împotriva căreia nu s-ar fi putut apăra. Într-un local de lux, în schimb, Corinna ar fi fost mulţumită, şi el, dacă era cazul, s-ar fi justificat spunând că era vorba de o actriţă aspirantă: de aceea nici nu-i trecuse prin cap să se ascundă! S-o invite la masă făcea parte din munca lui de producător cinematografic! Taxiul era la poartă:

— Hôtel Quirinale! spuse Emilio. Şi Corinna, într-un elan de recunoştinţă, îl îmbrăţişă.

— Şi după? Dansăm, nu-i aşa?

— Dar desigur.

Taverna Quirinale era în epoca aceea, 1935, primul şi cel mai elegant local nocturn din Roma.

O mică problemă ridica valizele. Să le ia din maşină şi să le lase în depozitul hotelului, apoi să le ia cu un alt taxi ca să meargă acasă, era o soluţie stângace, stânjenitoare. Pe de altă parte, să facă după cum sugera Corinna, să le lase în taxi şi să plătească maşina cât timp mâncau ei: pe lângă cheltuială, nu era plăcut şi bătea prea mult la ochi. Tot ceea ce bătea la ochi, chiar dacă nu implica nimic vădit ilegal sau interzis, era mai bine să se evite. Astfel gândea Emilio. Mai ales în apropierea Hotelului Quirinale, unde stătea noaptea câte un poliţist

la fiecare colţ de stradă; taverna era frecventată de cele mai înalte personalităţi ale regimului. Şi canişul? mai mult ca sigur că nu aveau să-i lase să intre cu căţelul. Singura soluţie: Corinna luă o cameră la hotel. Se sui, lăsă valizele şi căţelul, se întoarse după câteva minute. Avea la ea doar geanta: ca să stea o noapte cu el era de ajuns. Apoi... apoi, ar fi decis împreună ce avea ea de făcut. Traversând holul, Corinna vorbea din vârful buzelor, cu uşurinţă, ca şi cum n-ar fi privit-o situaţia. Tăcu, intrând în tavernă. Îl urmară pe *maître,* printre mesuţe. Se aşezară. Vor hotărî împreună, încheie Corinna: dacă la Ostia, la Fregene, sau la un alt hotel, sau vor rămâne acolo, la Quirinale. Sau, putea chiar să se ducă mâine singură la Viareggio, după cum stabilise mai înainte.

— Categoric, nu! Tu rămâi cu mine cincisprezece zile! E stabilit! spuse Emilio fixând-o, şi căutând să-i înţeleagă adevărata intenţie.

Taverna: trei ziduri de curte, perforate toate de ferestrele regulate ale hotelului, al patrulea orb şi mascat de un foarte înalt *treillage* de plante agăţătoare: plante în ladă, jachete albe şi jachete negre; în centru o pistă circulară de linoleum pe care se dansa: lumini, în momentul acela albăstrii. Emilio simţea de pe acum o deziluzie, amărăciunea unei renunţări, la ideea că micuţa gigantă nu ar fi intrat în apartamentul de pe strada Ruggero Fauro după cum îşi închipuise el că trebuie să intre: cu toate valizele ei. Desigur, un minimum de reflecţie trebuia să-i fie de ajuns ca să-i demonstreze că oricare altă soluţie ar fi fost mai puţin înţeleaptă. Şi aşa, a doua zi dimineaţă ar fi fost greu cu plecatul Corinnei fără să fie văzută de slujnică şi de portărească. Cu patru valize, devenea practic imposibil.

Dorinţa de a intra Corinna în casa lui cu valizele era deci iraţională. Dar de ce i se părea că renunţând la asta însemna să renunţe la completarea plăcerii la care spera? Poate pentru că, în mod inconştient, dorea ca ea, Corinna,

să se oprească *pentru totdeauna* acasă la el, luând locul Elenei? Era absurd. Nu atât pentru că era o prostituată, clar pentru că el abia o cunoştea. Fusese cu ea de trei sau patru ori. Şi acum era cu ea de o jumătate de oră. Nu contează, cunoştiinţa lor nu avea nicio legătură; i se părea că trebuia să fie tocmai aşa: să nu poată spera intr-o reală plăcere, dacă această plăcere nu i se prezenta cu caracterele unei relaţii permanente şi conjugale. Un trucaj, poate; o ficţiune. Dar atunci, în acelaşi fel în care poate fi ficţiune şi trucaj şi complexul ceremonial al unei slujbe religioase.

Chipurile chelnerilor care se aplecau în jurul lor, în timp ce-i serveau, cartonaşele cu lista *menu*-urilor, şampania, luminile, umbrele, muzica jazz, totul o înconjura pe Corinna cu o aureolă nouă şi ea părea şi mai frumoasă şi mai tânără. Mai ales, părea total diferita de cea de pe strada Fontanella Borghese. Pieptănătura strânsă şi ordonată, îmbrăcămintea serioasă, elegantă, făcea din ea altă femeie. După cum îl asigurase ea însăşi nu era niciun pericol de a fi recunoscută de cineva.

Emilio o privea şi, copleşit de plăcerea pe care şi-o închipuia şi o aştepta, nu reuşea aproape să atingă mâncarea. Ce mâini frumoase avea Corinna! Erau cele mai frumoase din câte văzuse el vreodată: mici, catifelate, subţiri fără a fi slabe. Două degete ridicau spre buze cupa de şampanie, şi celelalte, fără efort, necontorsionate, cu o naturală atitudine se închideau pe sub piciorușul cupei. „Puţine din doamnele care sunt aici în seara asta, se gândi Emilio, privind în jurul lui, sunt la fel de bine educate.”

— Tatăl meu e profesor de latină la liceul din Siena. Spuse Corinna râzând, şi răspunzând, din intuiţie, întrebării pe care Emilio nu îndrăznea să i-o pună. Mă priveşti uimit că ştiu să stau la masă? Mărturiseşte-o. La asta te gândeai, nu? Şi mama mea era poloneză. Da, din aristocraţia poloneză. Nu-ţi spun numele, nu din teama

de... a-l mânji; dar pentru că nu vreau să am aerul că mă laud cu asta. Dacă ai fi, totuşi, un expert; în heraldica, ai pricepe poate ceva chiar numai dintr-atât, şi-i întinse mâna stângă: deasupra mesei, cu delicateţe, ezitând parcă; la inelar avea un mic inel cu stema nobiliară.

Ca să-l observe mai bine, Emilio se apleca, luând în mâna lui pe cea a Corinnei: dar uşoara şi catifelata greutate îl tulbură şi privi stema fără să înţeleagă ce anume reprezenta, fără a o vedea măcar. Mâna Corinnei, uscată, călduţă, netedă, uşor plinuţă, stătea într-a lui şi i se armoniza, evocând plăcuta exactitate cu care, în curând, avea să-şi armonizeze tot trupul, trupului său.

Îi sustrase atenţia, aducându-l la realitate, o neaşteptată agitaţie a chelnerilor care alergau din toate părţile, şi a lumii care se ridica, în colţul opus din curte, dincolo de pista de dans. Un *maître*, oprit în timp ce trecea, fiind întrebat, explică, aplecându-se, cu un zâmbet special:

— Excelenţa Sa... şi contesa...

A fost de ajuns ca Emilio să se simtă stânjenit şi să vrea să plece de acolo.

Trăia la Roma, lucra, „în cadrul prevederilor guvernamentale”, căuta să nu se gândească la asta, să uite, profitând de orice ocazie ca să se ducă în străinătate. Dar când, ca în dimineaţa aceea la minister, sau ca acum, îl ataca realitatea fără remediu; când, i se amintea prin prezenţa fizică a unor personaje că fascismul exista, şi mai mult, prin buimăcirea subită a tuturor celor din jurul acestor personaje, atunci simţea o furie, o scârbă, o nevoie de a se revolta, sau cel puţin de a fugi. Şi-şi dădea seama că-şi petrece majoritatea orelor, zi de zi, ca într-un voluntar, imaginar, foarte comod paradis, din care politica era exclusă. Astfel că, acum, i se părea că se ciocnise brusc în ceva obscen, brutal, crud.

— Plata, îi spuse chelnerului.

— Oh, nu, iubite, te rog, imploră Corinna, şi-i puse

gingaş o mână pe braţ. Să nu plecăm încă, să dansăm puţin, vreau să văd...

Deşi nu dăduse importanţă, lui Emilio nu-i scăpase tresărirea voioasă cu care Corinna înregistrase, mai înainte cu o clipă, murmurul acelor nume, pentru el în schimb atât de neplăcute. Imediat, apoi, emoţionată şi fericită, începuse să privească spre colţul îndepărtat, unde, în jurul noilor oaspeţi, chelnerii roiau şi se grupau ca muştele deasupra unei murdării proaspete.

— Şi eu, uite că tocmai de aceea vreau să plec de aici, nu se reţinu Emilio de a-i spune, înfuriat.

Corinna îl privi uimită şi curioasă:

— Asta-i bună! Şi de ce? Nu ai să-mi spui că, din întâmplare, eşti un antifascist?

Auzise că toate prostituatele erau în strâns contact cu poliţia. Nu avusese nicio dovadă. Dar lucrul acesta i se părea mai mult decât verosimil şi acum îi reveni în minte, ca un îndemn la prudenţă, dacă nu de altceva, măcar ca să nu-i dea Corinnei un pretext de a mări preţul. O cunoştea foarte puţin, nu ar fi vrut s-o acuze pe nedrept. Avea o mare practică azi cu femeile care făceau meseria de prostituate. Ştia că, fără îndoială, erau femei ca şi celelalte; foarte capabile de sacrificiu şi de dragoste, dar în anumite cazuri, şi nu, desigur, cu clienţii normali ca el! Ei, da! Nu putea nega: şi el nu era decât un client obişnuit. Prin urmare, regula pe care Corinna o va urma cu el era, după toate probabilităţile, aceea adoptată de toate celelalte: va căuta să transforme în bani atât cât ar fi fost el de naiv să-i mărturisească. Şi-şi aminti în legătură cu acest lucru că încă nu fixaseră preţul acelor „cincisprezece zile”. De aceea spuse:

— Ce antifascist! Era doar pentru că se creează aglomeraţie, serviciul nu mai funcţionează bine, când într-un local ca ăsta vin asemenea personalităţi. Şi apoi, toată lumea asta, muzica asta... mă plictisesc. Şi fiindcă... — încheie el fără a fi nevoit să mintă... — şi fiindcă am

poftă să stau puţin cu tine.

Ea râse:

— Dar va fi mai frumos după. Şi mai frumos dacă întârziem şi dacă suferi un pic. Avem atâta timp în faţa noastră! Gândeşte-te puţin la mine, care stau tot timpul închisă acolo. Gândeşte-te la viaţa pe care o duc eu. Oh, noaptea asta. A început vacanţa mea! Este atât de plăcut aici! Îmi vorbiseră prietenii. Dar eu n-am mai fost niciodată aici. Îţi sunt atât de recunoscătoare că m-ai adus. Şi acum vino, hai, să dansăm.

Se îndreptară spre pista de dans şi începură să danseze. Emilio, deşi se străduia să-şi ia privirea dinspre faimoasa masă din colţ, unde Corinna îl atrăgea cu aviditate, văzu imediat acolo, între o spinare şi alta a chelnerilor, faţa largă şi lucioasă a directorului general, cu râsul generos al dinţilor lui albi. Cădea astfel o slabă speranţă rămasă lui Emilio: că *maître* ar fi minţit din lăudăroşenie. Dar aceea era chiar masa marilor şefi, şi erau precis persoanele numite de *maître.*

Între timp, directorul general îl descoperise şi el pe Emilio, şi acum îi râdea, salutându-l cu mâna ceva mai prietenos, cum n-o făcuse mai înainte, arcuindu-şi chiar sprâncenele şi întinzând buzele ca într-un sărut, îşi clătina capul în sus şi în jos, mimică ce voia să însemne: „Complimente pentru bucăţica de femeiuşcă pe care o ai cu tine”.

Emilio, din dezgustul faţă de această familiaritate neaşteptată, se simţi aproape sufocat; şi dacă de câteva secunde nu ar fi ţinut-o în braţe pe Corinna, ar fi plecat. Dar o ţinea în braţe: strâns lipită. Şi aproape condus de ea, începuse imediat să danseze voluptuos, încrucişându-şi picioarele cu ale ei, la fiecare pas, când privind-o fix în ochii zâmbitori, când apropiindu-şi obrazul de obrazul ei, cu pleoapele întredeschise, ascunzându-şi faţa în bogăţia părului ei negru, respirându-i parfumul.

Ca să danseze, Corinna îşi scosese jacheta taiorului:

rămăsese cu un bolero de lino alb, în cute, care-i cuprindea sânii, lăsând spatele liber şi gol. Micuţa gigantă nu era de altfel chiar atât de mică. Şi trupul ei ceda şi rezista în acelaşi timp. Lui Emilio i se părea că din pielea ei brună se descătuşează un fluid care-l tulbura nespus. Încet, încet, strângând-o astfel şi dansând, Emilio uită de tot restul: plictiseli apropiate şi îndepărtate, neliniştile lui în legătură cu Elena, îndoielile asupra lui însuşi. O dorea pe Corinna şi atât, credea că într-adevăr o iubeşte. Ar fi vrut să cunoască totul despre ea, amănunte despre viaţa ei, să ştie ceva despre părinţii ei, despre copilăria ei. Unde fusese în copilărie? Desigur, la Firenze, după accentul cu care vorbea. Ce şcoală făcuse? Fără îndoială că avea un anume grad de instruire. Şi vârsta? Părea să aibă vreo douăzeci şi şapte, douăzeci şi opt de ani. Dar de când ducea viaţa aceea? Şi cum se hotărâse? În urma căror întâmplări?

Acasă, în timpul nopţii, în cele cincisprezece zile, o va întreba. Şi va cere să-i povestească tot. Acum, în timp ce dansa, privea pielea ei netedă şi bronzată de pe umeri. Descoperea un fond de pistrui pe care nu-i observase altă dată. Ar fi vrut să-i mulţumească şi pentru pistruii aceia.

— Nu mi-am dat seama, murmură el, ce drăguţi sunt!

— Îţi plac? Se spune că ar fi un defect. Şi gândeşte-te că eu în mod normal nu-i am, îmi apar de îndată ce stau la soare. Pe terasă, în fiecare dimineaţă o oră, vara şi iarna: când e soare bineînţeles. De aceea, iarna, mai totdeauna stau în casele din Napoli şi din Roma.

— Aş fi jurat că tu eşti brună de felul tău.

— Pentru că par un tip arab? Tatăl meu, care e toscan foarte pur din Firenze-Firenze, pare mai arab decât mine. Pistruii îmi vin de la mama, care avea părul roşu. Dar eu nu-mi aduc aminte. A murit când aveam doi ani.

Ar fi vrut să uite total de viaţa lui şi să pătrundă în viaţa ei. Să se simtă înconjurat de amintirile ei, de senzaţiile, de dorinţele ei. Să vadă lumea prin ochii ei.

Era dragoste? Emilio nu-şi punea întrebarea! Strângând-o pe Corinna la sunetul plăcut al *blues*-urilor, se prefăcea că nu ştie cum stăteau lucrurile în realitate, adică faptul că nu era vorba de o pasiune, ci de un simplu capriciu. Şi că nu se putea despărţi de Elena ca să înceapă viaţa alături de una de calitatea Corinnei. Dacă nu altceva, îşi periclita poziţia lui la „Victoria”. Golzio nu ar fi ezitat să rupă cu el orice relaţie. Dimpotrivă: din certitudinea, în care s-a surprins, în această eventuală reacţie a lui Golzio, bănui că ar fi avut şi încă de mult, deşi nu îndrăznise să-şi mărturisească, şi o altă, *altă* certitudine. Totuşi, în clipa aceea, ar fi jurat că micuţa gigantă era pentru el o sursă inepuizabilă de plăcere; că cincisprezece zile, abia începute, aveau să treacă iute ca într-un fulger; şi că ar fi rămas cu o obişnuinţă foarte plăcută, de care mai târziu nu s-ar fi putut lipsi: capriciul s-ar fi transformat, în mod fatal, într-o adevărată pasiune.

Chiar dacă nu putea, din cauza lui Golzio, să se stabilească în mod public cu Corinna, ar fi putut, totuşi, să-i închirieze un mic apartament, şi poate că într-un viitor foarte apropiat, de îndată ce ar fi început să câştige cu procentajele, i l-ar fi şi cumpărat.

Câştigurile la casele de întâlnire erau fabuloase. Ca să renunţe, Corinna ar fi cerut mai mult ca sigur o cifră foarte ridicată. Şi poate că nici nu i-ar fi fost credincioasă. Nu contează. Simţea, fără să înţeleagă de ce, că nu era absolut deloc gelos. Îi era de ajuns ca ea să se comporte cu o anume eleganţă exterioară. Şi de aşa ceva fără îndoială că era foarte capabilă. Dar apoi! apoi, aveau să călătorească împreună, ar fi dus-o cu el în străinătate. Se văzu împreună cu ea într-un *wagons-lit* sau în cabina vreunui vapor, îşi imagină bucuria de a-i arăta Parisul şi Londra. Îşi închipui uimirea şi entuziasmul care aveau să apară în ochii săi lucioşi căprii. I se păru că aude chiar glasul ei proaspăt, accentul ei net şi sincer în mijlocul zgomotului din marile bulevarde şi Piccadilly.

— Uite-o pe Edda, priveşte! murmură Corinna grăbită şi veselă. S-au ridicat, acum dansează. Acum îi vedem bine. Şi el, el ce simpatic e! Ce bărbat frumos!

Emilio îşi ridică privirea pe care de mai multe minute o ţinea în jos, cufundat parcă în bogăţia ondulată şi mătăsoasă a părului negru al Corinnei; văzu persoanele indicate de ea, şi inconştient sau distrat le privi cum le privea Corinna: fără repulsie. Dacă intenţia lui sau mai degrabă instinctul lui era acela de a vedea lumea cu ochii ei, iată că pe moment reuşise, şi nici nu-şi dădea seama.

Ajunseră acasă. De-îndată ce se află închis împreună cu Corinna în cabina ascensorului, cutie de mahon lucios şi funebru unde în fiecare seară şi în fiecare dimineaţă petrecea o serie de clipe inerte şi plăcute, simţi nevoia de a o îmbrăţişa şi de a o săruta. Corinna râdea:

— Aşteaptă cel puţin să-mi şterg rujul!

Pe viitor, ascensorul avea să fie binecuvântat, însufleţit: în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară, ducându-se la lucru sau reîntorcându-se, în momentele de gol, îşi va aminti de Corinna.

Vârî cheia în broască cu extremă delicateţe. Se furişară înăuntru în vârful picioarelor.

— Dragă, iartă-mă dacă nu aprind lumina, dar ne-ar putea vedea slujnica din camera ei. Dă-mi mâna.

Era întuneric şi cald. Emilio continua să vorbească în şoaptă şi să se scuze:

— Aici, în camerele astea, e foarte cald fiindcă sunt la apus. Dar dincolo e mai bine, vei vedea; vino.

Tot din cauza slujnicei, care dormea într-o cameră de lângă coridorul central şi care s-ar fi putut trezi, Emilio îi sugeră Corinnei să-şi scoată pantofii şi apoi să treacă prin birou, salon, sufragerie, camera lui Luigino. Salonul şi sufrageria, conform regulii de vară a vechii burghezii, erau fără covoare, fără perne, fără draperii. Mesuţele şi etajerele fără bibelouri. Divanele şi fotoliile, scaunele,

acoperite cu huse speciale albe. În majoritatea lor, erau mobilele şi chiar şi husele doamnei Calandra. Cele două saloane, neornate cum erau, păreau imense. Din cauza ferestrelor, ţinute mereu închise de frica prafului, aerul era şi mai cald şi mai sufocant decât în vestiar.

— Am impresia că mă aflu la Siena, în casa bunicii, când eram mică, spuse Corina, râzând. Credeam că eşti un bărbat modern. N-aş fi crezut niciodată că trăieşti într-o casă de acest gen... Oh, aici doarme copilul! Ce simpatic e, vesel! Aici, da, e modern, vezi?!

Se uită în jur cu o respectuoasă duioşie. Îşi fixă ochii căprui şi luminoşi pe tapiserii, toate cu păpuşele colorate. Intrând în camera copilului şi tonul glasului ei se îndulcise.

— Da, dar nu e copilul meu, spuse Emilio cu o răceală faţă de Luigino, pe care n-o îndrăznise niciodată, nici în propriile lui gânduri.

Vara, în timp ce Elena şi Luigino erau în vilegiatură, de fiecare dată, dimineaţa şi seara, când trecea prin camera copilului, vederea tapiseriei cu păpuşele, a jucăriilor cunoscute şi lăsate pe podea, a micuţului pupitru cu scăunaşul lui şi cu un caiet mânjit de cerneală şi uitat acolo, se emoţiona.

— Ah, soţia ta e văduvă? întrebă Corinna.

— Divorţată, răspunse Emilio, din nou pe acelaşi ton sec, minţind fără efort. Va divorţa şi de mine. Nu ne înţelegem. Îşi va păstra copilul, e al ei.

Stingând lumina din camera lui Luigino, o invită pe Corinna să treacă în dormitorul conjugal, încuie uşa cu cheia. Corinna înaintă cu un pas, scoţându-şi boleroul şi lăsându-l să cadă, odată cu geanta, pe patul cel mare. Mai înainte ca ea să se întoarcă, el era lângă ea, îi cuprinse mijlocul, începu s-o atingă uşor cu buzele pe umerii goi, pe pistrui. Corinna se răsuci pe loc ca să-l sărute.

Prima dâră cenuşie de lumină urmărea, pe jos, pe mocheta de culoare deschisă, sinuozităţile draperiei grele. Erau zorile dimineţii. O durere în antebraţ îl trezi dintr-o uşoară somnolenţă. Emilio îşi trase încet, încet braţul de sub trupul adormit al Corinnei; trupul acela care doar cu câteva minute mai devreme fusese dotat de o dulceaţă supremă, extrem de delicată, în care i se păruse posibilă o cufundare fără limite, o contopire eternă formând un singur trup, acum zăcea autonom, închis în propriul somn şi însufleţit doar de propria sa respiraţie. Ba chiar, poate ca efect al prea multor ţigări, Corinna sforăia, deşi uşor şi nu neplăcut.

După ce-şi retrase braţul, Emilio se ridică pe o parte, sprijinindu-se în cot. Se descoperi fixând, cu o amară şi dezamăgitoare indiferenţă şi chiar cu o vagă plictiseală, spatele Corinnei, goală şi adormită; grăsimea spinării, uşoara excrescenţă a pielii ei brune, plină de pistrui, pe care o sărutase şi răssărutase până acum câteva minute, cu frenezie, neobosit. Ce i se întâmplase deci pentru ca acum să nu mai găsească nimic încântător în pistruii aceia, în piele, în spatele Corinnei, ba, mai mult, să bănuiască un defect, ceva dizgraţios, ceva inert?

De ce nu mai însemna nimic pentru el pufuleţul fin negru, pe care-l întrezărea pe ceafă spre gât, printre răvăşitele şuviţe negre de păr des, şi unde, cufundându-şi ochii, aspirându-i aroma, mângâindu-i catifelarea cu buzele pierduse noţiunea timpului şi conştiinţa de sine?

Din părul acela, din pielea aceea, din aşternutul răvăşit se detaşa acelaşi parfum: dar de ce fără nicio senzaţie plăcută pentru el? Grijuliu (se temea să n-o deştepte, pierzând astfel libertatea de a reflecta în solitudinea pe care i-o garanta somnul ei), grijuliu, întinse o mână şi mângâie pielea brună de pe un şold, care i se păruse de mătase şi poate că era chiar de mătase, după cum constată şi acum. Dar de ce nu mai simţea, mângâind-o, tulburarea, ameţeala dinainte?

Încet, în luminozitatea cenuşie, insensibil crescândă, în cameră apăreau formele cunoscute şi obişnuite; căpătâiul sculptat al patului, conturul Récamier-ei şi al scaunelor, un mic fotoliu răsturnat pe mochetă, în jurul căruia erau haine închise, măsuţa de toaletă a Elenei, acolo în colţ, cu cele trei oglinzi care scânteiau în obscuritate şi pe care era aruncat de-a curmezişul ceva de îmbrăcăminte... Şi fotoliul cel mic, îl răsturnase chiar el, dezbrăcându-se nerăbdător. Dar, toate aceste aparenţe, şi florile tapetului, perdelele, tablourile, ramele, mobilele, obiectele care cu puţin timp înainte, în lumina aurie şi tangentă a veiozelor erau însufleţite şi parcă electrizate de insulta prezenţei străine a Corinnei; acum, la prima licărire cenuşie a zorilor, în timp ce o auzea pe Corinna sforăind, îi apăreau şi ele inerte, în harababura generală, reîntoarse la tristeţea bunului lor gust şi al destinului lor conjugal.

Brusc îşi dădu seama de absurditatea situaţiei. Cum ar fi putut s-o scoată pe Corinna din casă fără ca nimeni să-şi dea seama? Ei bine, avea un mic plan. Când Corinna va fi gata, o va trimite pe slujnică la chioşcul de ziare, din colţul străzii Parioli. Era un pretext care-i permitea să fie foarte sincer cu slujnica: în agitaţia din seara precedentă, în mod excepţional, uitase să cumpere *La Stampa!* Dar portarul ar fi bănuit că fata ieşea de la el, şi desigur că ar fi discutat cu slujnica; şi ea la rându-i ar fi vorbit cu portarul de starea în care ar fi găsit aşternutul şi de dezordinea din cameră. Nu, era un risc inutil. Un scandal fără rost.

Corinna trebuia trezită şi expediată imediat. După ce se ridică, îşi căută ceasul pe care şi-l scosese de la mână şi care rămăsese pe jos lângă cămaşă. Patru şi un sfert. Se întoarse în pat. Corinna dormea cu faţa în jos, îmbrăţişând perna, în care-şi înfunda tânărul ei cap negru. I se vedea gura frumos conturată, bărbia rotundă, forma pronunţată convexă a ochiului sub pleoapele

închise, şi un sân strivit de greutatea trupului. Sfericitatea era motivul dominant al formelor sale.

Încă mai admira trupul acela, totuşi simţea doar mila de a nu-l mai iubi, şi nerăbdarea de a-l vedea dispărând! Milă? Pentru a renunţa la propria ei vacanţă şi pentru a trăi cu el cincisprezece zile într-un hotel din Roma sau din Ostia, Corinna ceruse o cifră enormă: zece mii de lire! El acceptase.

Acum ca s-o expedieze (dar desigur! Ar fi trimis-o departe de Roma; să se ducă la Viareggio, nu mai avea chef de ea!) se gândea că poate trebuia, până la urmă, să-i dea măcar o treime. Trebuia, totuşi, să inventeze o scuză, să salveze un minim de aparenţă.

În primul sertar al scrinului mai erau încă unele telegrame de felicitări primite de Elena pentru onomastica ei. Luă una şi, cu telegrama în mână, o trezi pe Corinna:

— Astă-noapte, când am intrat, nu mi-am dat seama: era această telegramă. În dimineaţa asta trebuie să o pornesc spre Paris. Draga mea, trebuie să pleci. Sunt dezolat. Îţi chem un taxi.

Corinna. Pe jumătate adormită, murmură:

— Cum crezi.

— De ce? Nu mă crezi?

— Ba da, ba da... închipuie-ţi. Cât îmi dai? Puişor, la ora asta, dacă nu era pentru tine, puteam fi în trenul spre Viareggio: sau poate că şi ajungeam.

Emilio pregătise o hârtie de o mie. I-o întinse.

— Eşti nebun! Numai căţelul costă patru sute!

Văzând altă hârtie de o mie spuse:

— Şi hotelul? La Quirinale, cine m-a dus? Nu era deloc în program. Hotelul, îl plăteşti tu, puişor.

Emilio adăugă o hârtie de cinci sute. Şi încheie afacerea.

O însoţi până la palier. Trecând din nou prin camera lui Luigino, tapiseria cu păpuşele, jucăriile pe jos, micul

pupitru, caietul cu pata lui de cerneală, îl emoţionară şi de astă dată. Îşi aminti de ceea ce-i spusese Corinnei nici cu două ore în urmă, şi fu uluit de el însuşi. Poate că Luigino nu era băiatul lui. Poate. Dar cu toată această incertitudine, tot ţinea la el. Şi de ce să-i facă mărturisiri tocmai Corinnei?

— Călătorie plăcută la Paris, puişorule, salută-l din partea mea!

— Şi tu salută Viareggio!

Se sărutată pe obraji şi Corinna îi dădu adresa ei de totdeauna: strada Conchetta 2, Milano.

În lumina dimineţii de vară marmura scării părea mai albă; în tăcerea vilei adormite, şi în ciripitul păsărilor printre copacii din grădinile dimprejur, tocurile răsunau, coborând şi îndepărtându-se. Eu o dezolată indiferenţă. Ah, ce diferit era tic-tic-ul tocurilor când coborau scara din strada Fontanella Borghese!

Se întoarse în dormitor, ieşi pe balcon. Mai înainte de a se sui în taxi, Corinna privi în sus, căutându-l cu privirea, îi zâmbi, agită mâna veselă. Taxiul o porni, şi soarele răsărea în spatele munţilor Sabina, imprimând o culoare trandafirie teraselor şi faţadelor.

Trase perdelele cu grijă. Începu să facă puţină ordine, în curând obosi şi, simţindu-se înfrânt de somn, se culcă. Cearşafurile răvăşite păstrau parfumul Corinnei.

Ar fi fost mai bine ca slujnica să nu intre în cameră mai înainte ca el să termine ordinea; trebuia deci să se scoale şi să se încuie cu cheia. Dar, prea leneş, se retrase în pat, în mirosul acela, acum neplăcut, promiţându-şi să nu spună „intră” când slujnica avea să bată la uşă cu cafeaua, promitându-şi...

Îl trezi un sărut, un obraz proaspăt, un alt parfum; nu, nu era Corinna. Era Elena.

Era Elena reală, vie, care-l săruta pe o tâmplă, pe un obraz, pe gură. Îi mângâia părul umerii, şoldurile. Şi continuând să-l sărute şi să-l mângâie, se apleca din ce în

ce mai mult, îl îmbrăţişa, îl strângea: zăcea, îmbrăcată cum era, cu toată greutatea, pe el.

— În clipa asta am sosit, cu maşina de la Fiumicino... da, de pe *yacht-ul l*ui Renée... — fuseseră primele cuvinte pe care i le şoptise, abia deslipindu-şi buzele de ale lui, în scurta pauză necesară de a-şi scoate fusta şi de a profita imediat de condiţiile în care-l găsise. Reveni lângă el, zăcând peste el. Da, o pornise înspre Capri... dar ceva nu era în ordine la motor, şi atunci Renée a preferat să se oprească la Fiumicino...

Emilio ştia că nimic mai mult decât o noapte de dragoste nu te face să te scoli dimineaţa într-o stare, nu cum ar părea logic, de linişte, ci dimpotrivă, într-o anormală excitaţie. Şi, începând la rândul lui să strângă foarte slăbuţul mijloc al Elenei, fu bucuros să creadă în norocul lui: după toate probabilităţile, Elena nu-şi dăduse seama de nimic. Chiar dacă raportul lor erotic, în ultima vreme, se rărea tot mai mult, şi se mecaniza, o îndepărtare, o separare ca asta, de câteva săptămâni, reuşea totuşi să-l reactiveze. Şi violenţa dorinţei pe care Elena o simţise surprinzându-l în semiobscuritatea şi în închisa căldură a camerei, gol şi adormit şi în condiţiile acelea, o împiedicase, crezu Emilio, să observe dezordinea nemaipomenită a aşternutului şi să bănuiască prezenţa unei alte femei până mai adineauri. Acesta fusese norocul lui!

Cu coada ochiului, răsucindu-se în pat, dar continuând s-o ţină strâns de talie, reuşi să vadă ceasul pe care-l lăsase pe comodă. Abia şapte. Avea timp să ajungă la studio. Şi chiar dacă, pentru prima dată, ar fi ajuns ceva mai târziu... Acum era important să facă dragoste; aşa ca, după aceea, cu mintea limpede, la lumina zilei, Elena să găsească totul firesc. „Trebuie să şterg urmele Corinnei”, îşi spuse el, amuzat.

Şi sfârşitul unei plăceri ca şi al celeilalte era, da, dezamăgitor; dar şi cele două deziluzii erau diferite una

faţă de alta. Cu o tranziţie plăcută, pasiunea faţă de Corinna se stingea în indiferenţă şi plictiseală. Posesiunea Elenei ceda brusc, instantaneu, unei senzaţii amestecate de milă şi ură. Reapărea vechea îndoială umilitoare în legătură cu ea şi cu Golzio, poate în legătură cu ea şi cu Renée. Nu era nimic ciudat în excursia făcută pe *yacht.* Golzio îşi petrecea vacanţa la Roma: nu-i plăcea marea. Renée, în schimb, o adora, şi era natural să-şi invite prietenele. Numai că genul acestor prietene nu-i era lui Emilio complet clar.

Reînvia vechea îndoială umilitoare, şi se complica cu alte bănuieli şi întrebări. Emilio simţea că el nu mai e un mister pentru Elena, după zece ani de căsătorie, continuând totuşi să-l iubească, Elena părea să fi înţeles că nu e la rândul ei iubită decât foarte superficial, rece. Se mulţumea ea cu atât? Sau, mai degrabă, în ce măsură se mulţumea? Probabil că Elena căuta, mereu mai mult, în cercul intelectual, cosmopolit al lui Renée, compensaţii la care nu renunţase niciodată. Erau numai compensaţii snoabe şi mondene, sau şi sentimentale şi senzuale?

În sfârşit, Emilio ignora adevărul asupra vieţii particulare a Elenei. Dar, în dimineaţa aceea, ba chiar în acel moment, înţelese că nu ar mai fi putut să-şi ascundă sieşi tot ceea ce până atunci nu făcuse decât să bănuiască, înţelese că ignorarea lui era voluntară. Înţelese că dorise totdeauna să afle, şi că în acelaşi timp îi fusese teamă;, şi că i se păruse comod să nu cerceteze, şi uneori nici să nu se gândească măcar. Să afle, într-adevăr, putea fi util pentru libertatea lui, dar şi dureros pentru orgoliul lui. În dimineaţa aceea, în acel moment, ridicându-se brusc şi sprijinindu-se într-un cot, în patul unde Elena îi urmase unei femei cu puţin ceva mai necunoscută decât ea, Emilio îşi spuse pentru prima dată că a afla adevărul despre Elena ar putea fi chiar plăcut.

Sări în picioare, se duse la baie:

— Trebuie să alerg la studio, dragă. E târziu.

Nu se mai gândea să-şi îngăduie o mică întârziere. Relaţiile lui secret violente cu Elena îl întărâtau, ca totdeauna, să plece la lucru, să se gândească la bani, să uite tot restul. Cât era aproape de ea, nu reuşea să evite gânduri neplăcute.

Din baie, de sub duş, strigă:

— Şi Luigino? De ce nu l-ai luat şi pe el pe *yacht?* S-ar fi distrat!

— Ba nu. Sunt atâţia copii de vârsta lui la Santa. Se distrează mult mai bine acolo.

— Dar eşti liniştită?

— Foarte liniştită. Ţi-am spus. *Mademoiselle* din anul acesta e o comoară.

Mademoiselle era o institutoare franceză, sau franco-elveţiană, care era angajată în fiecare vară ca să se ocupe de Luigino.

— Totuşi, spuse Emilio în ultima clipă, mai înainte a pleca, sărutând-o pe obraz (Elena era aproape adormită; goală, pe aşternutul răvăşit, în camera întunecată)

— Totuşi, nu trebuie să negi că ţi-a făcut plăcere să nu ai la bord grija copilului.

— Prostule! Afară de marinari, nu eram decât femei... — căscă Elena şi se întoarse cu voluptate în pat, regăsind, fără să ştie, dar nu fără a-i aminti lui Emilio, aceeaşi poziţie în care adormise şi Corinna.

5

ERA VECHIUL LOCAL SCARPONE, dincolo de Poarta San Panerazio.

Pergola vastă, mesele lungi, rustice şi vizate, scaunele de paie, patru lămpi gălbui atârnând printre frunzele dese ale umbrarului, părea un loc izolat în noaptea neagră, caldă, în pustiul câmpului din jur, aidoma ultimei, decrepite, ariergarde a unui oraş muribund care se restrânge. Pentru cine mânca sub pergolă iofca, şi zăbovea înaintea unui pahar de vin galben, lumea părea un vis, ceva rămas în urmă.

În timpul zilei, Elena, împotriva propriei obişnuinţe, îi telefonase la studio de trei sau patru ori. Şi el simţea o dorinţă neobişnuită să o vadă, şi să stea cu ea: neobişnuită şi ambiguă şi pe care căutase să nu şi-o mărturisească nici lui însuşi până în clipa când, cerându-i veşti despre motorul *yacht*-ului, îşi dăduse seama că se teme că ea ar pleca din nou chiar în seara aceea.

— Am dormit până acum, scumpule. Vrei să ştii de cât timp e nevoie pentru reparaţie? Nu se ştie încă nimic. Vrei să vin să luăm masa împreună la studio? Trimite-mi o maşină, în zece minute sunt gata!

Emilio ezită. De ce să rateze un *tête-à-tête* conjugal pe care îl presimţea nou, straniu, excitant; şi să-l înlocuiască cu o masă în prezenţa unor actori şi funcţionari, întreruptă de telefoane, cereri şi stăruinţe după cum se întâmpla, mai totdeauna?

Pe de altă parte, dacă *yacht*-ul o pornea pe mare chiar în seara aceea, Emilio risca să nu o mai vadă pe Elena înainte de plecare. Simţindu-l că ezită, Elena hotărî:

— Vei vedea că până mâine nu se pleacă. Ne vedem diseară. Mai bine aşa, mai ales şi pentru că acum Renée mă aşteaptă: altfel ar fi trebuit să o anunţ şi să schimbăm programul.

Emilio reflectă că cele două prietene păreau să fie mult mai prietene decât ştia el: dacă, trăind în mod practic de două luni în vila de la Santa Margherita sau într-o croazieră pe un *yacht,* simţeau totuşi nevoia să ia masa împreună chiar şi în singura zi în care o despărţire ar fi fost foarte naturală.

Gândul acesta îi veni noaptea, la Scarpone. Ridicând paharul de vin galben înspre acela al Elenei şi întâlnindu-i ochii, mai scânteietori decât safirul şi briliantul de pe degetele ei subţiri. Elena avea acum 35 de ani. Din comoditate, Emilio se obişnuise să nu constate cât se schimbase. Evita, astfel, să reflecteze prea mult la toţi anii petrecuţi împreună fără să fi învăţat să o cunoască mai temeinic.

Totuşi, pentru cine o vedea pentru prima oară, Elena putea să pară foarte tânără. „Ai crescut”, îi spunea uneori Emilio, în glumă. Nu se îngrăşase deloc, ba chiar slăbise. Căpătase o linie fină, devenise mai delicată, mai zveltă. Vârsta i-o denunţa, la un examen mai atent, numai chipul: o duritate ascunsă a expresiei, o calitate a pielei care se intuia, foarte puţin, uscată şi întinsă.

Safirul era al doamnei Calandra, şi îi revenise Elenei când doamna Calandra se retrăsese la Quarà. Briliantul un dar din partea lui Renée; un dar recent, pentru cei zece ani de căsătorie. Emilio era mândru de bijuteriile Elenei, le privea cu plăcere, îndelung, mângâindu-le, ca într-o neaşteptată stare de veghe, care îl făcea să creadă în legenda puterii magice şi hipnotice a pietrelor preţioase, dacă nu ar fi fost în stare să bănuiască un

motiv foarte simplu şi foarte concret. Bijuteriile Elenei erau, pentru el, semnul cel mai clar şi mai sigur al mult doritei şi în sfârşit ajunsei bunăstări. Dar safirul cu briliantul i se păru, în momentul acela, că o simboliza pe Elena întreagă şi ceea ce din Elena îi rămăsese un mister, ca educaţie maternă şi ca prietenie a ei cu cei doi Golzio.

— Cum de nu te-ai putut despărţi de Renée nici astăzi?

— Iubitule, dar ţi-am telefonat ca să te întreb dacă vrei să vin la studio... murmură Elena, fixându-l cu o privire ciudată, intensă, şi apoi lăsând în jos pleoapele ca învinsă de o jenă neaşteptată... dacă voiai să vin, nu aveai decât să mi-o spui.

În tonul glasului ei era o oarecare nesiguranţă sau o gingăşie: Emilio, constatându-le, se simţi pătruns de un uşor fior. Frică? Dar de ce? Poate jenă, şi din partea lui. Şi de aceea lăsă şi el privirea în farfurie.

Mâncarea, violentă şi gustoasă, invita la băut fără băgare de seamă, un pahar după altul din vinul acela rece şi aromat. O veselie, o uşoară beţie punea stăpânire pe amândoi, puţin câte puţin. Chipul uscat şi neliniştit al Elenei părea aproape că s-ar împlini şi s-ar însenina: ba chiar părea că se vulgarizează. Bărbia, printr-un joc de expresie, părea puternică şi rotundă. Râsul era neobişnuit: din gât şi profund. Şi aceste semne, şi altceva, între obraji şi gât, mai gros, mai marcat, sau mai lăsat în părăsire şi mai natural, ceva ce putea fi chiar, momentan, un indiciu de relaxare dacă nu de oboseală, îi aminteau lui Emilio de doamna Calandra. I se mai întâmplase, dar foarte rar, în cei zece ani de căsătorie. Da, Elena semăna pe neaşteptate cu mama ei. Semăna, se gândi Emilio de data asta, chiar cu o femeie care încearcă să se prostitueze. Întâlni din nou privirea fixă, senină, maliţioasă a Elenei şi se îndoi, pentru prima oară după dimineaţa aceea, că reuşise „să şteargă, urmele Corinnei”. Nu! poate că Elena bănuise ceva: şi poate că nu reacţiona după cum îşi închipuise Emilio în repetate

rânduri că ar reacţiona în ocazii similare, când ar fi descoperit ceva, prin scene de gelozie sau cu ameninţări de despărţire. Nimic din toate acestea: dimpotrivă! Elena avusese poate o bănuială şi reacţiona cum Emilio, până în momentul acela, nu ar fi putut să prevadă nici măcar pe departe. În momentul acela, Emilio îşi dădea seama că putea fi explicat cu o oarecare uşurinţă aproape totul despre Elena, chiar şi prietenia ei cu Renée.

Doamna Calandra era o femeie satisfăcută: o femeie fericită, în limitele fericirii omeneşti. Dacă în seara aceea Elena îi semăna atât de mult, era un semn, se gândi Emilio, că şi ea atinsese, sau era pe punctul de a atinge în felul ei, aceeaşi stare sufletească. În felul ei. Gusturile doamnei Calandra nu erau, într-adevăr, prea complicate; erau, chiar în treburile acestea, mult mai tradiţionale. Avea un prieten fix, bătrânul doctor Bonansea, şi nu ezita să-şi acorde alte aventuri şi capricii: pur şi simplu îi plăceau bărbaţii.

Ca să-i ceară să-i toarne din nou vin, Elena întinse peste masă mâna care ţinea paharul. Emilio, de câteva clipe, vrând parcă să descopere o confirmare a revelaţiei pe care credea că ar putea-o avea în legătură cu Elena, o fixa liniştit; apoi, de îndată ce ea, de teamă sau din plăcerea de a se vedea descoperită, lăsase ochii în jos, începuse să-i studieze cu aviditate fruntea înaltă, convexă şi slabă, micile, imperceptibilele, aproape invizibilele cute ale extremităţilor gurii, în subţirimea buzelor, aidoma celor ale doamnei Calandra. Ce voiau să spună buzele ei atât de subţiri? Emilio se gândi că se subţiaseră atavic, restrângându-se încet, încet, şi devenind în cele din urmă aproape două lame, tot alegând şi savurând din plin fel de fel de gusturi, toate gusturile. De aceea nu văzu paharul care i se întindea şi nici mâna care venea spre el; simţi, surprins, pe spatele propriei mâini, asprimea aproape tăioasă a pietrelor preţioase: şi imediat, un genunchi care îi atingea genunchii, un picior care i se

furişa între picioare.

Era o senzaţie plăcută, dar nu de aceeaşi intensitate, şi mai ales de acelaşi fel, ca atunci la Taverna del Quirinale, când strânsese mâna Corinnei într-a lui sau când, începând să danseze cu ea, o înlănţuise cu braţul. I se părea că rolurile se inversaseră: că Elena simţea pentru el ceea ce el simţise pentru Corinna. Şi ceea ce Corinna simţise pentru el, simţea acum el faţă de Elena: nu o dorinţă adevărată, ci mai curând plăcerea de a se simţi dorit, vanitate satisfăcută, aproape narcisism, cochetărie. De altfel, îşi spuse că totdeauna fusese aşa cu Elena. O senzaţie pe care el o cunoştea perfect. Numai că, în seara aceea, în clipa aceea, i se părea că era ceva nou.

Era, sau nu, ceva nou? Da, şi încă cum: ceea ce intuise despre ea şi ceea ce acum, peste puţin, profitând de momentana superioritate de a se şti în mod neobişnuit dorit, ar fi încercat în fine să afle, în amănunt, din chiar cuvintele ei. Strângând piciorul pe care Elena, alternativ, îl împingea şi îl retrăgea în mijlocul genunchilor lui, îşi spuse că, totuşi, jocul putea să nu reuşească. Se putea ca ea să fie mai tare, şi el cel dintâi care să fie nevoit să cedeze: lăsându-se în voia ei, aşa cum făcuse mereu, fără să ştie nimic: mulţumindu-se să se gândească, fără să ştie. Sau, se putea să fi avut viziuni inutile; şi să fi crezut că zăreşte în ochii Elenei o maliţiozitate care, în realitate, nu exista. De ce nu? Până atunci nu avusese nicio dovadă.

Până una, alta, nu rezista tentaţiei de a se simţi măgulit în vanitate. Îndepărtă brusc genunchii şi, râzând şi privind-o, îi şopti galant:

— Spune-mi adevărul, Nini... era diminutivul pe care i-l inventase el, şi cu care se adresa în momentele de duioşie, – spune-mi adevărul: regreţi că nu ai adus-o şi pe ea aici, în seara asta?

O văzu pălind, lăsând ochii, luând de pe masă pachetul de *Turmac,* zâmbind cu jumătate de surâs:

— Pe ea, adică pe cine, iubitule?

— Pe ea, pe prietena ta, după cât se pare, inseparabilă.

— Nu face pe prostuţul. Este soţia şefului tău, nu? Când vine momentul să se discute despre cinci, sau şase, sau şapte...

— Opt, opt: i-am spus-o chiar, corectă repede Emilio.

— Da, dar el încă nu ţi-a răspuns că da.

— Din păcate.

— Prin urmare, vezi! Iată de ce trebuie ca eu să mă arăt prietenă cu Renée cât mai mult cu putinţă: cât mai mult cu putinţă, măcar până ce vei obţine acest afurisit procentaj.

— *Să te arăţi?* Dar de ce? Vrei poate să mă faci să cred că eşti prietena ei mai puţin decât pari?

— Nu vreau să te fac să crezi nimic... lasă-mă!

Emilio îi apucase încheietura mâinii în care ţinea ţigara aprinsă. Acum, continuând să cocheteze, voi să o facă să creadă că gestul lui era doar ca să-şi aprindă ţigara de la ea: se aplecă cu ţigara stinsă între buze, spre mâna pe care privi, încă o dată, încântat, safirul cu briliantul.

— Vrei să mergem la cinema? o întrebă ca s-o provoace: hotărât, în orice caz, să nu se ducă.

Elena tocmai scotea din geantă pudriera: răspunse îndată, fără să-şi lase ţigara din gură şi fără să-l privească.

— Şi tu?

Ca să continue jocul, Emilio ar fi trebuit să spună că da, că dorea să meargă la cinema. Nu se aştepta la întrebarea aceea, şi tăcu. Dar Elena aşteptase prea mult: aproape cedând, brusc, începu ea să-l cerceteze:

— Nu, mergem imediat acasă. Sunt obosită.

Ochii îi spuneau că, oarecum, era nerăbdătoare: îi străluceau siguri de plăcerea apropiată. Se ridicase. Emilio se ridică şi el, îndată, chemând chelnerul ca să facă nota de plată şi să comande un taxi.

O singură lumină rămăsese aprinsă, cea de pe masa

lor. Întunericul câmpiei din jurul pergolei părea mai intens. Acolo, în fund, în camera cu pereţii văruiţi în culoarea roză şi cojiţi, se vedea chelnerul în haină albă care telefona pentru taxi, şi Scarpone care făcea socoteala pe marmura de la casă.

În ciuda noutăţii bănuielilor lui şi a ambiguităţii privirilor şi a zâmbetelor Elenei, Emilio simţi, deodată, o mare plictiseală. Ştia, cu precizie, cum se va sfârşi: aceeaşi identică şi mecanică plăcere care, din prima noapte de pe via Guattani, nu se schimbase niciodată cu nimic în zece ani. Oare putea spune că îl mai văzuse prin pergola întunecată şi pustie pe chelnerul în haina albă, lăsând telefonul negru din mijlocul peretelui roz şi cojit, apropiindu-se apoi de Scarpone care îi dădu nota de plată pe farfurie şi venind încet, obosit, spre el? Nu, desigur, la drept vorbind, nu. Dar parcă l-ar fi văzut totuşi de sute de ori: nu era nimic nou în tot ceea ce se întâmplă sub ochii lui.

Astfel, speranţa de a descoperi ceva nou i se părea deşartă; şi ca să scape de plictiseală, se gândea să o pună pe Elena la încercare, verificându-şi puterea asupra ei. Făcu gestul de a o lua de mijloc, dar numai atingând-o uşor, pe şold, cu palma deschisă. Ea se lipi imediat cu tot trupul, de trupul lui. Era înduioşată, şi i-o demonstra.

Desigur, nu din cauza prezenţei chelnerului, care îi lăsă acolo, alături, farfuria cu nota de plată, îndepărtându-se imediat, ci tocmai din cauza acestei victorii, după părerea lui, ca totdeauna cu Elena, gratuită şi nemeritată, Emilio se simţi jenat. Era o jenă confuză, de măgulită vanitate şi satisfăcută iubire faţă de el însuşi. Se gândi, prin urmare, că dacă Elena era emoţionată în prezenţa lui, aşa cum el se emoţiona lângă Corinna, era probabil ca şi Corinna, când era cu el, să simtă şi ea jena aceea, amestecată cu vanitate. Şi o pereche cu adevărat fericita ar fi, continuă să se gândească, aceea a două persoane capabile de a se emoţiona reciproc şi într-o măsură egală, de îndată ce

una este atinsă de cealaltă.
În aşteptarea taxiului, se îndepărtaseră de pergolă încet, în beznă, ţinându-se strâns. O cărare de pământ prăfuit suia printre smocuri de ierburi şi trestii, până la un câmp necultivat, la o oarecare distanţă de restaurant. În aerul încremenit, aproape sufocant, pătrundea un puternic miros de staul şi murdărie. Cărarea, spre sfârşitul ei, devenea prea strâmtă pentru doi. Emilio o luă înainte. Urcând, privea în mod natural cerul, care apărea printre bietele crengi pline de praf, se uita la stelele înăbuşite de zăduf. În timp ce continua să urce, se simţi apucat de şolduri de Elena şi, odată oprit în mirişte, se simţi îmbrăţişat şi sărutat. I se păru că vede un foc, ca de un mic cort, sub plantele nu prea îndepărtate care mărgineau câmpul. Dar gura Elenei mirosea a vin şi săruta cum nu o mai făcuse niciodată. Ca şi cum, aceasta a fost cel puţin impresia lui Emilio, ca şi cum şi-ar fi dat seama că el era deosebit faţă de ceea ce îl crezuse ea totdeauna; şi că putea deci şi trebuia să fie iubit într-un chip deosebit. Dar totodată, ca şi cum acest mod ar fi fost pentru ea mai natural. Era deci ea diferită faţă de cum păruse totdeauna.
Încă de dimineaţă, Elena îl sărutase astfel. Îngrijorat, ca nu cumva să-şi dea seama de prezenţa Corinnei, nu observase. Ce anume însemna acest nou mod al ei? De unde îl învăţase? Fiind prietenă bună cu Renée de mai mulţi ani, cum de aşteptase până acum ca să-l pună în practică? Şi dacă, în schimb, o modificase, pur şi simplu, o aventură cu vreunul din tinerii aceia intelectuali-sportivi, care frecventau Vila Golzio, la Santa Margherita? La bordul *yacht*-ului nu erau decât femei şi marinari. Dar marinarii înşişi, mai ales cei mai tineri, sunt mult mai corupţi.
Oricum, răspunzând la rândul lui sărutului violent şi înverşunat al Elenei, Emilio începu să prindă şi el gust. Se abandona plăcerii cu ochii închişi, substituind cu

voluptate imprecisă gândurile, sau mai degrabă făcându-le să se adune toate în gândul unic, vag, neliniştitor, foarte morbid, care-i venise în minte pentru prima oară, în dimineaţa aceea, ridicându-se din pat, şi îi revenise acum. Elena semăna cu Corinna, Elena semăna cu doamna Calandra; la urma urmelor, putea să fie plăcut să afle adevărul asupra Elenei. Doar dacă şi această descoperire, odată făcută, nu se reducea la nimic, ca tot ceea ce inspira Elena.

La un zgomot de tuse din apropiere se desprinseră brusc. Cineva umbla prin preajmă, călcând prin mirişte. La doi paşi apăru jarul unei ţigări. Se vedea greu în întuneric, dar era suficientă o privire care să includă în fundul câmpului focul pe jumătate stins al cortului, ca să poată fi recunoscut un ţigan.

— Bună seara, mormăi ţiganul ca şi când nu ar fi vrut să o facă, constrâns la o distanţă numai de o clipă să o apuce pe cărare.

Şi privirea lui, fulger negru între sprâncene şi mustăţi groase, avea ceva sinistru dar şi, ciudat, familiar. Plin de ură, din cauza jignirilor ancestrale, nu păru că înregistrase atitudinea celor doi: era ca şi cum nici nu-i văzuse sărutându-se. În clipa următoare, Emilio înţelese că faţa ţiganului îi amintea de cea a indianului din Shrinagar, portretul atârnat în bucătăria lui Piero.

Umbră zveltă între frunzişul cărării şi în contra luminii pergolei, ţiganul coborî şi se depărta în câteva salturi. Se clătină, având în mână o sticlă goală.

Neclintit, aproape cu respiraţia tăiată, Emilio rămăsese cu privirea spre pata de lumină printre vreascuri, înspre care dispăruse ţiganul.

— Să mergem, îi şopti Elena, luându-l de braţ şi atingându-i gâtul cu o altă sărutare. Cred că o fi sosit şi taxiul.

— Să mergem, răspunse Emilio, pornind. Acum că nu-i mai vedea chipul, îşi dădu seama că-l invidia pe ţigan, dar

fără să ştie de ce.

Pe drum, în taxi, nu-şi spuseră nimic. Elena rămase în braţele lui, cu capul sprijinit de umărul lui.

În ascensor, amintindu-şi de Corinna, şi poate simţind mai mult nevoia de a o reevoca pe Corinna decât de a o satisface pe Elena, pentru o trădare ignorată de ea sau numai bănuită, încercă să o îmbrăţişeze şi să o sărute el primul. Dar, în mod neaşteptat, de astă dată Elena nu i se lăsă. Se liberă, ferindu-se de privirea lui. Şi se îndreptă spre uşa glisantă.

— De ce? o întrebă Emilio puţin mai târziu decât ar fi fost natural.

— Ce crezi? spuse Elena cu un fir de glas. Crezi că eu nu înţeleg? Şi încă bine!

Dar acel fir de glas nu era, cum s-ar fi putut teme Emilio, mânios; era, dimpotrivă, duios, pierdut, ca şi când Elena nu avea curajul de a vorbi, ca şi când îi era imposibil să spună mai mult: nimic mai mult decât acel „Şi încă bine!”, al cărui sens nu-i era clar lui Emilio.

Iluminaţia palierului era slaba. Elena ţinea capul în piept. Totuşi, după ce deschise uşa casei, întorcându-se spre ea, ca s-o lase să intre, Emilio crezu că poate observa că expresia ei era şi mai plăcută şi mai şovăitoare decât cuvântul acela ciudat, şi că buzele ei subţiri nu erau închise şi nemişcate aşa cum ar fi trebuit să fie dacă intenţiona să-i reproşeze ceva, ci întredeschise, tremurânde, zâmbitoare.

Intrară în dormitor. Emilio trecu îndată în baie, tocmai voia să închidă, şi din nou firul de glas îl opri:

— Lasă uşa întredeschisă, ca să văd ceva. Aici sting, fiindcă mi-e teamă de ţânţari.

Nu există ţânţari, ar fi vrut să spună Emilio; dar tăcu, bănuind că poate fi vorba de un pretext. Şi, câteva clipe după aceea, Elena mai aproape (poate că era acolo, în întuneric, după uşă), şopti liniştită:

— Dar nu era o doamnă, să ştii. De altfel, o ştii foarte

bine.

— Nu înţeleg, răspunse Emilio fără să mintă.

Glasul Elenei reîncepu, aproape ca o şoaptă, foarte calm, melancolic şi totodată amuzat:

— Nu era o doamnă cea care a fost aici cu tine în noaptea trecută, în patul nostru, în patul meu.

— Ce spui?! Eşti nebună! strigă Emilio.

Elena răspunse şi mai încet:

— De ce protestezi? Nu-ţi dai seama că... urmară câteva cuvinte, dar pronunţate atât de încet, încât Emilio nu reuşi să prindă decât un imperceptibil sunet.

Nu era ridicol, se gândi în momentul acela privindu-se în oglindă, nu era ridicol să-şi vorbească astfel, printr-o uşă întredeschisă, fără a se privi în faţă? Totuşi, începu şi el să vorbească pe şoptite. Cu o cadenţă care, surprinzându-l pe el cel dintâi, i se păru fără să vrea rugătoare.

— Nu-mi dau seama despre ce vorbeşti, Elena.

Să ştie în sfârşit ceea ce Elena voia să-i spună şi nu avea curajul să o facă: de aceea, poate, implora. Dar Elena nu răspundea. Emilio repetă aproape îngrozit:

— Elena, spui că nu-mi dau seama, dar de ce anume?

— Nu-ţi dai seama...

În liniştea deplină a nopţii, răspunsul răsunând în vasele de majolică, albastre, şi în luminile încremenite şi scânteietoare, lent, scandat, bine reflectat, cuvânt cu cuvânt, au fost:

— ...că nu sunt furioasă.

Pentru o clipă, conştiinţa maliţioasă a lui Emilio a fost pătrunsă de bănuiala că Elena, pentru a-l convinge să-i mărturisească totul despre Corinna, s-ar preface că nu este mânioasă. Un instinct îl sfătui să reziste:

— Ce importanţă are dacă eşti mâniată sau nu, eu nu pot să-ţi spun că aici a fost o femeie noaptea trecută când nu a fost.

— Este adevărat, iubitule. Şi ştiu că nu este o doamnă.

— Din ce anume ţi-ai fi putut da seama?

— O doamnă, în general, este parfumată: şi parfumul rămâne.

— Nu-i mai simplu să crezi că nu ai simţit niciun parfum, fiindcă nu a fost nicio femeie?

— Şi chiar şi actriţele mari sau cele mici, sau fetele de la montaj se parfumează, – continuă Elena pe acelaşi ton liniştit, care părea să excludă cursa unui reproş următor. Ştii care sunt femeile care nu se parfumează niciodată, pentru că altfel, nu ar câştiga nimic... ei da, toţi soţii nu s-ar mai culca cu ele, temându-se să nu fie descoperiţi... ştii care sunt aceste femei? Dar tu o ştii mai bine decât mine: sunt prostituatele. Tu ai fost aici în noaptea trecută cu o prostituată.

— Nu e adevărat, spuse Emilio, şi stinse lumina.

Încet, pe întuneric, se pregăti să intre în dormitor. Era convins că Elena era la jumătatea drumului, între bănuială şi realitate. Era hotărât să mintă până la sfârşit. Culcându-se, totul avea să se termine cu bine.

O luă în braţe pe întuneric şi o aruncă pe pat. Elena era în combinezon, şi ea, da, se parfumase: probabil că-şi dăduse cu parfum chiar acum, în timp ce vorbea cu el prin uşă.

— Nu e adevărat, nu e adevărat, repetă Emilio îmbrăţişând-o.

— Ba da, e adevărat, am găsit pe cămaşa ta semne de ruj.

— Am fost până seara târziu, ieri, la montaj. Creionul, ţi-am spus-o de mai multe ori, creionul pentru semnarea peliculei este ca un ruj: perfect identic.

Elena se răsuci, se descătuşa; dar, ca o explicaţie a propriului refuz, scoase un geamăt:

— Spune-mi cum era! Brună? Blondă? Grasă? Siabă? Spune-mi numele!

— Ar trebui să-l inventez.

— Nu, e adevărat, o simt. Spune-mi cel puţin: era brună

sau blondă, iubitule? Spune-mi!

Trupul, pe care îl cunoştea atât de bine, şi pe care-l strângea în braţe şi îl acoperea; umerii ei slabi, sânii abia rotunjiţi; mijlocul atât de subţire, în ciuda maternităţii şi a vârstei, încât l-ar fi putut cuprinde cu două mâini, între degetele mari şi cele mijlocii; în schimb picioarele, lungi şi puternice; chipul ei pe care începea să-l revadă acum, după câteva clipe de obişnuinţă cu întunericul, în lumina slabă dinspre fereastra larg deschisă, părul blond, fruntea înaltă, ochii scânteietori; şi din nou trupul, de îndată ce se desprinde de el şi se întoarce să-l privească în întregime, din cap până în picioare, mai ales neaşteptata, enorma, aproape deformata dezvoltare a coapselor în comparaţie cu subţirimea mijlocului, şi calmul şi finul profil al coapselor până la genunchi; corpul, poate admirat uneori, dar desigur, niciodată iubit; corpul Elenei avea şi el tainele lui şi Emilio nu reuşise niciodată să şi le închipuie în mod concret. Golzio era bătrân încă de acum zece ani: uscăţiv, piele de pergament, mâini aidoma unor gheare gălbui: că ar fi avut contacte cu trupul gol al Elenei, părea nu doar dezgustător, dar şi absurd! Gândindu-se chiar la toată puterea financiară a lui Golzio era totuşi absurd!... Absurd!, absurd! Şi la acest absurd, Emilio se oprise totdeauna. Dar acum, în timp ce Elena îi rezista şi-l implora să-i mărturisească un adevăr care-l privea de fapt pe el, ceea ce i se întâmplase lui, cu douăzeci şi patru de ore în urmă, în acelaşi pat, Emilio, instinctiv, căuta pe trupul Elenei adevărul. Ca şi cum putea fi vorba de urme vizibile, pe care el, în zece ani de căsătorie, nu le văzuse niciodată!

Dar înţelegea că era cazul să renunţe, constatând extraordinara diferenţă dintre cunoaşterea lui însuşi şi cunoaşterea unei alte persoane: înstrăinarea de totdeauna şi în orice caz a unei persoane faţă de cealaltă.

— Te iubesc, dar nu mă culc cu tine dacă nu-mi spui că e adevărat, dacă nu-mi spui că...

— Şi eu te iubesc, Emilio îşi pusese buzele lui pe cele ale Elenei şi vorbea, fără să şi le desprindă. Şi eu te iubesc, dar şi tu trebuie să-mi spui ceva.

— Şi eu, da, dar... — Elena se opri o clipă şi reluă îndată, fără să-şi desprindă nici ea buzele de ale lui:... dar vezi că e adevărat? Acum ai spus-o chiar tu: „Şi tu, şi tu.” Deci şi tu, acum, mi-o spui, şi tu.

— Mai întâi tu.

— Nu, mai întâi tu, şi aproape pentru a-i da dovada că avea dreptate, că ea trebuie să ştie cea dintâi, că nu putea fi decât aşa, se smulse din braţele lui, şi în timp ce el, pentru a o cuprinde din nou, se ridică cu faţa în sus, îi veni deasupra cu violenţă, sărutându-l furioasă şi poate fericită:

— Mai întâi tu, mai întâi tu, mai întâi tu...

— Bine: se numea Corinna, spuse Emilio. Auzind numele acela, Elena nu se revoltă. Dar Corinna este numele de luptă: numele adevărat, nu-l ştiu. Este brună, este grasă. Acum spune-mi tu. Dacă nu, te las, mă ridic şi plec: ies şi mă duc la Corinna care mă aşteaptă.

— Nu, nu, iubitule! — gemu Elena. Rămâi aici, eşti al meu...

— Golzio a fost al tău?

— Da!

— Şi Luigino... Emilio o ţinea încă cu putere, şi o vedea – umbră neagră pe fondul cenuşiu al ferestrei: chipul ei era umbră în umbră, amestecată cu pletele părului care îi cădeau împrejur şi în faţă: ochii (scânteierea pe care Emilio, în momentul acela, credea că încă o mai poate ghici) priveau desigur, dar cu avantajul de a nu fi văzuţi, fix în ochii lui. Dar Emilio îi strânse, nu voia să mai ghicească şi nici măcar să mai vadă umbra aceea: îşi strânse ochii, gândindu-se că se aruncă într-un abis sau că se lasă înghiţit de abis şi Luigino, este fiul meu, sau fiul lui Golzio?

— Nici eu nu ştiu, suspină Elena, ca şi cum nu ar fi fost

chiar adevărul.

Pentru alte răspunsuri, acum, era prea târziu.

6

TUNA. PLOUA TORENŢIAL. VÂNtul, bătând în rafale dinspre grădină, năpustea ploaia în ferestre şi făcea să tremure jaluzelele şi geamurile.

Aprinse lumina. Privi ceasul: era şapte. Acum, că se trezise, se putea ridica din pat, ca să câştige timp şi să se ducă la birou mai curând ca de obicei. Era sâmbătă: în sfârşit, sâmbăta fixată pentru masa de la Capannina. După toate probabilităţile, Curti, până în cele din urmă, şi-o fi dat acordul, asupra filmului despre Africa Orientală şi o fi intrat în combinaţie cu el şi Roberti, după cum dorea Golzio; dar, mai înainte de a se hotărî, avea să-i reţină ca de obicei la Capannina până seara, împiedicându-i astfel să revină la studio în timp util. Mai bine, aşadar, să lucreze dimineaţa cât mai mult posibil. Sună să i se aducă o cafea.

Nu reuşea să se obişnuiască cu tunetele în luna ianuarie: îl iritau profund de câte ori le auzea. Se gândea cu nostalgie la adevărata iarnă, la veselia calmă a zăpezii şi la solemnitatea tăcută a cerului din Torino. Tunetul, în Italia de Nord, prevestea începutul sau sfârşitul verii, era voios şi eliberator. Dar aici, nu! Ce dezamăgire, aici, să ieşi în aerul umed şi îngheţat, pe burniţa deasă, monotonă şi vâscoasă.

Valetul bătu la uşă. Puse pe noptieră cafeaua şi un *Messaggero* umed. Ridică jaluzelele celor două ferestre, deschise larg una din ferestre. Se vedeau acum bine

crengile bogate ale plantelor mereu verzi, legănându-se în bătaia vântului, sub apa care cădea pieziş.

— Ce fac, domnule avocat? Închid? Intră ploaia în casă.

Emilio îi răspunse că nu are nicio importanţă, va închide el fereastra. Se împlinea acum a şasea iarnă consecutivă de când trăia la Roma. În fiecare dimineaţă, de îndată ce se trezea, i se părea că se sufocă. Acum suspina uşurat: datorită aerului care intrase şi a cameristului care ieşise. Până şi slujitorul îl irita. Fusese angajat de curând, prin insistenţa Elenei.

La începutul lunii octombrie, Golzio îi reînnoise contractul pe alţi trei ani ca director al studioului „Victoria”; dublându-i salariul şi acordându-i un procent de şapte şi jumătate la sută din câştiguri: un procent care îi depăşea speranţele. În clipele de descurajare şi de sinceritate cu el însuşi, Emilio îşi spunea că aceasta a fost ultima concluzie, rezultatul final al tuturor îndoielilor care îl torturaseră în timpul verii: nici vorbă deci să părăsească totul! Şi aproape că se temea că fusese prea abil în tratativele asupra salariului şi al procentelor şi că a ajuns la un rezultat victorios numai pentru că, acum, ştia bine cum stăteau lucrurile între Elena şi Golzio. Se temea că urmăreşte, poate fără să vrea, acest simplu raţionament: „Înainte mă adaptam mai mult sau mai puţin conştient la situaţia asta, o toleram; acum, am început să prind gust; merită deci să mă aleg cu maximul de avantaj economic”.

Pe valet îl dorise Elena şi chiar insistase. Se numea Antonio. Originar din Sardinia, fost marinar, fost aghiotant al unui amiral cu serviciul în cadrul ministerului. Concediat, căutase un serviciu la Roma, ca valet, într-o casă boierească. Era un tip sobru, taciturn, harnic. Emilio îl găsea nesuferit, fără să ştie de ce. Ar fi trebuit să-l considere un semn ca oricare altul al acelei bunăstări în evoluţie, pe care o gusta, în sfârşit, cu satisfacţie, şi pe care şi-o dorise şi o pândise încă din copilăria cea mai depărtată, când mama şi tatăl lui îl învăţau să invidieze

pe membrii familiei Sanfront, înainte de toate, din cauza jumătăţii de duzină de lachei în livrea pe care şi-o puteau permite. Nu era nimic prea ciudat, de altfel, în pretenţiile Elenei. Şi totuşi, Emilio s-a adaptat greu acestui fel de viaţă. Prefera să fie servit numai de femei. Jachetele impuse de Elena valetului lor, în dungi roşii şi negre pentru treburile din timpul zilei, albe şi cu mănuşi albe de aţă pentru servitul mesei, îl enervau, părându-i-se ceva de paiaţă; ca şi cum adevăraţii valeţi, lachei admişi şi legitimi, ar fi fost numai cei ce aparţinuseră familiei Sanfront şi tuturor celorlalte vechi familii care-i avuseseră de când lumea şi pământul.

Se îmbrăcă în baie, după cum se obişnuise iute, de la ultima reîntoarcere a Elenei din vilegiatură: ca să n-o deranjeze, văzând că ea dormea cel puţin până la zece dimineaţa. Din acelaşi motiv, ţinând seama că Elena obişnuia să citească noaptea în pat, timp de o oră sau două, şi că lumina aprinsă îl supăra pe el, care era în schimb obosit şi nu voia decât să doarmă, discutaseră foarte calm proiectul de a transforma biroul lui, aflat alături de salon, în camera lui Luigino, şi camera lui Luigino, situată lângă dormitorul lor, în biroul lui, adăugându-şi un şifonier frumos şi un pat comod, astfel încât să poată dormi separat, ori de câte ori voiau.

Dar şi în legătură cu aceste noutăţi conjugale Emilio se lăsa în prada comodei şi aproape inconştientei ipocrizii de a nu se gândi deloc de ce au fost adoptate sau planificate, după zece ani de căsătorie, abia cum; de a nega că masa de la Scarpone şi noaptea aceea de iulie însemnaseră o limită extremă în relaţiile lui cu Elena; de a se preface că ignorează că îşi mărturisiseră un adevăr şi o minciună ireparabilă.

Fie că e vorba de adevăr, fie că e vorba de minciuni, neplăcerile ireparabile se prezintă astfel; sunt alungate în domeniul îndoielii, deturnate în incertitudinile inconştienţei, şi aceasta pentru că există o dorinţă, există

o voinţă de a rămâne ireparabile. În fond, lui Emilio îi convenea să se gândească că nimic nu se schimbase între el şi Elena, şi că noile lor obişnuinţe de viaţă erau măsuri normale, la un moment dat, în decursul oricărui menaj. Nimic, într-adevăr, nu servea mai bine la consolidarea noii stări de renunţare, la care Emilio şi Elena se adaptau treptat, ca iluzia că această renunţare ori nu avusese loc, ori, poate, fusese acceptată sau scontată de amândoi încă de la începutul începutului legăturii lor. Nu era adevărat, bineînţeles. Şi atât Emilio cât şi Elena simţeau foarte bine în adâncul lor că adevărul câteodată nu se exprimă numai în fapte şi că minciuna, uneori, conţine un adevăr şi mai sincer: adevărul speranţelor, al remuşcărilor, al încrederii într-o ordine superioară de sentimente, chiar dacă nu realizat şi nerealizabil: tot ceea ce, în noaptea aceea de iulie, în întunericul camerei lor, în timpul îmbrăţişării, abandonaseră pentru totdeauna, renunţând măcar o dată să mintă, şi acordându-şi unul altuia scurta deşi intensa plăcere provenită din câteva cuvinte, cu care îşi mărturiseau adevărul.

Păşi pe întuneric, în vârful picioarelor, se aplecă asupra patului în care dormea Elena, şi îi atinse fruntea cu o sărutare. Un ritual, desigur, care-l ajuta să-şi liniştească conştiinţa, dar care era pătruns, şi poate justificat, de o doză de milă şi de duioşie, autentice, faţă de el însuşi, pentru greşeala de demult de a o fi ales pe Elena, ştiind că nu o poate iubi, şi faţă de Elena care nu-l mai iubea ca înainte. Un ritual trist: repetat, imediat după aceea, în camera lui Luigino. Servitoarea tocmai termina să-l îmbrace; peste puţin, Antonio avea să-l ducă la şcoală. Un alt sărut, tot atât de ritual ca şi celălalt. Iubirea pe care o simţea pentru copil, chiar dacă nu era sigur de sângele lui sau tocmai din cauza acestei nesiguranţe, era, la rândul ei, un sentiment de milă. Pentru vârsta lui, Luigino era foarte înalt: şi, aşa cum se întâmplă copiilor care cresc

mai repede, foarte slab. Cu ochii mari, negri, şi cu capul rotund putea semăna cu Golzio şi chiar cu Rousset. Asemănarea cu Rousset o constatase numai în ultimul timp. Începuse să pună la îndoială tot ceea ce Elena îi spusese totdeauna despre ea, deci şi afirmaţia de a nu-l mai fi revăzut pe Rousset şi de a nu fi avut niciodată cu el un raport adevărat. Dar Emilio era obligat să recunoască în ceea ce priveşte expresia şi caracterul, că Luigino îi semăna lui, mai ales când era copil. În salon, pe pian, era o fotografie mică, a lui, pe la vârsta de zece ani, aproximativ vârsta de acum a lui Luigino. Era o fotografie instantanee, luată cu aparatul Brownie, darul oferit de unchiul Sanfront: o făcuse Pierino şi o developase pe hârtie specială. Imaginea, spălăcită şi ştearsă, se potrivea într-o măsură cu depărtarea îndelungată şi aproape cu truda şi greutatea amintirii: arăta o alee a grădinii, fundalul vilei de la Rivoli luminată de soare, şi, în prim plan, Emilio, cu o flaneluţă şi pantalonaşi scurţi, călare pe o bicicletă. O piatră mare fusese ascunsă de ingeniosul Pierino sub pedală, pentru ca bicicleta să stea dreaptă şi nemişcată, iar Emilio, fără a pune un picior pe pământ sau fără să-şi ia o mână de pe ghidon, pentru a se sprijini de un copac, să poată totuşi să apară în chip de „participant la concurs”. Dar poate că piatra nu era un sprijin sigur, poate că Emilio se simţea într-un echilibru instabil, poate că fotografia era realizată în primele zile, când el dorea mult să meargă pe o bicicletă, dar nu învăţase înca, şi chipul lui trăda îndoiala îngrijorată de a nu reuşi niciodată; poate, în sfârşit, că tocmai aceea era atunci expresia lui obişnuită: îngrijorată, melancolică şi nesigură, pesimistă asupra viitorului. În orice caz, toţi, când vedeau folografia, spuneau că Luigino îi semăna foarte mult! Mai ales în expresie, absolut identic.

Identic în melancolia privirii, repetă ca pentru el Emilio, chiar şi în dimineaţa aceea când intră în camera lui Luigino, de îndată ce îi întâlni ochii, şi chipul care, pe

deasupra spatelui servitoarei îngenuncheate înaintea lui, pregătită să-i pună pantalonii, trebuia să se fi fixat, de câteva clipe înspre uşa de unde se aştepta să-l vadă apărând pe tatăl lui. Luigino nu ştia nimic: totuşi îşi iubea bolnăvicios ambii părinţi. Ca şi cum ar fi ştiut totul. Şi se comporta ca şi cum se temea, în orice clipă, că este lipsit de ceva care i se cuvenea. Numai că Emilio, sărutându-şi firavul copil, – cu acelaşi milos şi trist sărut, matinal, părea că şi el este, într-un fel sau altul, lipsit de ceva. Şi nu putea, câteodată, să nu se gândească că dacă s-ar fi căsătorit cu Veve, şi dacă ar fi avut un copil de la Veve, nu ar mai fi fost acelaşi lucru, nici pentru copil, nici pentru el.

Maşina era la poartă.

— *Bundì, sur avucat.*[175]

— *Bundì, Munticun. A s' dirìa nen ch' a fassa bel*[176].

— *A s'dirìa propri nen*[177], repetă Monticone, savurând efectul sarcasmului. Apoi o porni în ploaie, printre clădirile cenuşii, printre copacii funebri, spre dezolata curbă a bulevardului Parioli.

— *E peui, a diju ch'a Ruma e j'e 'n clima da riviera*[178], continuă să glumească Emilio, ridicându-şi gulerul paltonului şi lăsându-şi pălăria pe ochi, aşezându-se, comod, în maşină.

— *A lu diju*[179], continuă ca un ecou Monticone.

Sosi în faţa porţii studioului, sub ploaia torenţială, în acelaşi moment în care Piero venea din direcţia opusă, pe bicicletă. Bulevardul, pentru Piero, era în coborâş, iar pentru maşină în suiş. Piero, văzând de departe automobilul nu s-a gândit că Emilio ar fi înăuntru, fiindcă, de obicei, Emilio venea la studio puţin mai târziu. Se

---

[175] Bună dimineaţa, domnule avocat. (piem).

[176] Bună dimineața, Monticone. Nu s-ar spune că e chiar bună (frumoasă). (piem.)

[177] Nu s-ar spune, aşa e. (piem.)

[178] Și apoi spun că la Roma e o climă de mare. (piem).

[179] Așa spun. (piem.)

ridică în şa: patru pedalări cu forţă, o sucire bruscă de ghidon, o alunecare de alergător la curse, cum ştia el să facă; şi împroşcând două valuri de noroi, din care unul stropi maşina, frână scurt lângă poartă. Se întoarse. Îl recunoscu pe Emilio în maşină; îşi deschise faţa osoasă într-un râs reţinut totuşi, şi, automat, îşi duse mâna dreaptă la viziera caschetei, primindu-şi prietenul, superior în grad, cu un salut exagerat, glumeţ, milităresc.

Bicicleta era o *Legnano* de curse, cu schimbător de viteză şi chiar şi cu un suport pentru sticle, ataşat de ghidon. Cascheta, haina impermeabilă de cauciuc maro şi foarte lucitoare din cauza ploii, strânsă la mijloc cu un cordon lat, completau această apariţie ciudată pentru Roma, dar caracteristică pentru Piero, familiară pentru Emilio şi evocatoare a câtorva nume care începeau să îmbătrânească, Sivocci, Gremo, Pélissier, Franz, ciclişti de faimă, victorioşi pe vreme de furtună, campioni pe car Piero şi Emilio nu încetaseră să-i admire.

Gluma salutului era ieşită din comun, absolut contrară aspectului obişnuit cu care Piero i se adresa lui Emilio în studio, dar reverenţios, şi justificat poate de ora neobişnuită la care Emilio sosea în dimineaţa aceea şi de lipsa de martori în afara bătrânului şi înţeleptului Monticone.

În orice caz, cu un elan, de data asta diferit, prevenind promptitudinea paznicului, Piero deschise larg poarta pentru a lăsa maşina să intre. Apoi sări în şa şi-l ajunse din urmă pe Emilio chiar în clipa în care acesta ieşea din maşină, în faţa clădirii direcţiei.

— *Che le posso offrì n'espresso, sor avvocato?*[180]

Evident, în dimineaţa aceea Piero era bine dispus şi împingea gluma până la a-l trata pe Emilio cu dumneavoastră şi a-i vorbi în dialectul roman, ca să-l audă protestând.

Dar şi de astă dată, ca de atâtea ori, numai prezenţa lui

[180] Vă pot oferi o cafea espreso, domnule avocat? (romanescă)

Piero a fost suficientă pentru a-l însenina:

— *Mutu ben vulentera, sur cavajer!*[181] răspunse Emilio

Într-adevăr, la întoarcerea din expediţia în Karakorum, Piero fusese decretat cavaler al Coroanei Italiei. Poate că numai Emilio ştia acest lucru. Se îndreptară spre restaurant. Ploua fără încetare. Giggi, de la intrarea în clădire, se repezi cu o umbrelă deschisă şi i-o înmână lui Emilio.

— Mâine eşti liber? întrebă Piero.

Mâine e duminică. Da, liber, după cât se pare. De ce? *Voilà pourquoi*[182].

Ajunseră înaintea porticului doric al restaurantului, construcţie în ghips scorojită, care servise cu câţiva ani în urmă pentru un film istoric: *Ben Hur* al lui Niblo sau poate *Quo Vadis.* Golzio luase clădirea aşa cum era, de la o veche societate romană a filmului mut. Piero îşi sprijini bicicleta Legnano de una din coloane, în partea interioară, adăpostită de ploaie. Îşi scoase centura, îşi deschise mantaua, îşi şterse mâinile cu o batistă, extrase cu obişnuita-i solemnitate din buzunarul de la spate al pantalonilor portofelul lui umflat, şi din el două hârtii cu dungi galbene şi roşii.

— Pentru mine nu are prea mare importanţă. *Füssa il Tor*[183], da. Dar m-am gândit că ţi-ar face plăcere. Vrei să vii? E destul să-mi promiţi că nu strigi prea tare. La Testaccio nu sunt formalişti, nici măcar în tribună.

— *Forza Roma, sor avvocato*[184] spuse scundul, negriciosul şef electrician, un abruzzez: ieşea în clipa aceea din bar şi, văzând în mâna lui Giraudo biletele, înţelesese că se vorbea de partida de a doua zi.

— Ce spui?! interveni mieros Giulio, şeful restaurantului. *Forza* Juve, ce dumnezeu! *Forza* Juve,

---

[181] Cu multă plăcere, domnule cavaler. (piem.)

[182] Iată pentru ce. (franc.)

[183] Dacă era Tor (echipa oraşului Torino). (piem.)

[184] Hai Roma, domnule avocat! (piem.)

avvocà, forza Juve![185]

De când se aflase la studio că Emilio susţinea echipa *Juventus,* tehnicieni, funcţionari, şi chiar muncitori profitau de orice ocazie. Unii, pentru a-l măguli şi pentru a-i deveni simpatici, ridicau în slăvi echipa torineză, victorioasă în cinci campionate consecutive. Alţii, în schimb, mai isteţi, o criticau în glumă în ciuda victoriilor ei şi stabileau astfel cu şeful lor un teren comun de polemică binevoitoare.

Şi-ntr-un caz, şi-n celălalt, erau dialoguri, aluzii, înţepături şi spirite, la care Emilio ar fi preferat mult să nu participe. Dar nu putea, pentru că nu era vorba de ceva vulgar: Era un amestec inseparabil de calcul şi de spontaneitate, de servilism viclean şi de simpatie umană. Oricine lucrează într-o întreprindere caută, îndată ce poate, cum poate, să întrerupă ritmul lucrului şi rigiditatea raporturilor cu superiorii lui. Şi când, în curţile studioului cinematografic discuţiile despre fotbal căutau să-l cucerească, Emilio ceda totdeauna, deşi cu părere de rău, ascunzând tuturor, chiar şi lui Piero, repulsia sa adâncă, şi ştiind bine că trebuie să atribuie asemenea repulsie nu unei aprecieri negative a educaţiei propriilor lui funcţionari, ci interesului acela iraţional, bolnăvicios, poate ridicol, şi sportiv numai în aparenţă, pe care începuse să-l simtă atât de intens după ce părăsise Torino şi după ce se stabilise la Roma.

E adevărat: dacă se ducea cu mintea dincolo de anii de universitate şi de discuţiile amicale cu Piero, care era în schimb unul dintre susţinătorii popularei echipe torineze cu flanele grena, Emilio nu reuşea să-şi amintească o epocă din propria-i viaţă în care să nu se fi simţit „Juventin”. În timpul copilăriei se ducea la meciuri împreună cu tatăl lui, care era membru al organizaţiei fotbalistice şi intra gratuit. Vărul lui, Alberto şi fiul Vittorio erau şi ei partizani ai echipei *Juventus,* făcuseră parte din

[185] Hai, Juve !... (romanescă)

consiliul de direcţie. Giorgio Badìa, când era prea tânăr pentru a se dedica cocotelor şi cocainei, jucase în prima echipă ca portar.

„Fotbal Club Juventus” fusese fondat la Torino, în frumoasa epocă a unui orgoliu monarhic încă sângeros şi a primelor înfierbântate începuturi ale pionieratului industrial, de un grup mixt, format tocmai de industriaşi şi de aristocraţi: care, socotindu-se în drept de a imita stilul britanic, adoptaseră bluzele deosebit de elegante ale clubului „St. James” din Piccadilly, fără să se gândească sau chiar fără să ştie că, în Anglia, fotbalul era rezervat păturilor populare. De aceea, pentru Emilio cazacele albe şi negre fuseseră totdeauna simbolul originii sale precise, al educaţiei lui, al clanului familial şi local în care fusese crescut: simbol pătimaş şi melancolic, pentru că încă de la început, mijloacele financiare cu totul modeste ale avocatului erarial îl situaseră şi pe el, un Viotti fiu al tatălui său, pe o poziţie subalternă. Dacă verii lui, Ceroni, fiind conţi papali şi moştenitori universali ai averilor familiei Sanfront, puteau să ajungă la o funcţie în consiliul conducătorilor, el, Emilio, nu ar fi putut niciodată.

Din acest motiv, poate, în perioada când trăise la Torino, între examenul de licenţă şi transferarea lui la Roma, în slujba nu prea bine retribuită şi nici prea strălucită de secretar al Teatrului de Artă, se limitase doar să plătească, în fiecare an, cota socială şi să se ducă pe teren, o duminică da, una nu, ca să vadă meciul: urmărind evoluţia echipei în campionat cu o participare sufletească moderată.

Dar când cinematografia începu să-i pună numele în evidenţă, apărând în titlurile iniţiale ale filmelor, făcându-l astfel cunoscut membrilor direcţiei şi înşişi jucătorilor din echipă, când câştigurile tot mai mari începuseră să-i dea mai multă siguranţă în el însuşi, simţindu-se atunci „un torinez la Roma” şi nu dintre cei mai puţin importanţi, crezu legitim să se laude că e un vechi juventin, şi

această pasiune de echipă deveni unul din sentimentele principale ale vieţii lui, ca şi cum ar fi constrâns-o sau ar fi sufocat-o anumite circumstanţe umilitoare.

De două ori, în fiecare an, *Juventus* venea de la Torino la Roma: împotriva uneia sau alteia din cele două echipe locale. Pentru Emilio însemna un eveniment la care se gândea şi pentru care se pregătea cu nerăbdare cu câteva săptămâni înainte. Şi când, în sfârşit, vedea cum erup pe iarba verde umedă adoratele cazace, albe şi negre, era ca şi când, în mod miraculos, toată existenţa lui ar fi fost din nou pusă în joc; ca şi când copilăria lui nu ar fi fost deloc trădată; ca şi când toate atenţiile acordate lui Golzio şi serviciile făcute acestuia nu ar fi fost necesare niciodată, şi niciodată n-ar fi trebuit să o ia în căsătorie pe Elena, să lucreze la Teatrul de Artă, să vină la Roma, să intre în cinematografie; ca şi când unchiul Sanfront i-ar fi lăsat lui întreaga moştenire, chiar şi vila de la Rivoli, iar el ar fi acum un nabab trândav aristocrat, membru al bunei, înaltei, vechii şi eternei neputrezite burghezii torineze, ceea ce tatăl lui visase totdeauna să fie şi-l învăţase şi pe el să viseze! Oh, comentariile şefului-electrician şi ale inginerului de sunet Cavazzuti, ale lui Giulio, ale uşierilor, ale monteurilor, ale actorilor, ale secretarilor, ce contează dacă erau favorabile sau nu echipei *Juventus;* în orice caz, Emilio se străduia să nu-i asculte sau să-i uite imediat, atât i se păreau de nereverenţioase,

Juventus era ceva serios; era poate singurul lucru serios din viaţa lui, ştiind că la politică nu se mai putea gândi, şi părând că nu ar mai fi fost nicio speranţă ca fascismul să aibă vreun sfârşit. Exista o singură persoană căreia Emilio, în sinea lui, îi îngăduia să-i vorbească despre *Juventus.* Piero, desigur. El singur avea acest drept. Cuvintele lui dedicate echipei acesteia, invariabil reci şi obiective, cuvintele unui torinez „del Tor”, îl supărau mult mai puţin decât laudele exagerate,

pronunţate cu accent, abruzzez sau roman. Fără a mai socoti că, pe stadion, puţin câte puţin şi aproape cu părere de rău, chiar şi Piero ajungea în cele din urmă să ţină cu *Juventus.* Pus în extrema alternativă între echipa unui oraş, faţă de care, în ciuda declaraţiilor continue de simpatie, în adâncul lui se simţea străin, şi vechea echipă fraternă adversară, ajungea să o susţină pe aceasta.

În timpul jocului, venea totdeauna momentul (un *fault* comis de un jucător roman sau din Lazio, asupra unui juventin; un atac foarte rapid şi comun tuturor înaintaşilor alb-negri; un tur de forţă disperat al fundaşului Caligaris, care reuşea să ajungă aripa adversară într-o fugă inspirată, lupta cu el corp la corp până când nu numai că-i lua mingea dar îi schimba acesteia traiectoria, pasând-o propriilor lui atacanţi cu un şut precis) venea deci totdauna momentul când Emilio îl auzea pe Piero, lângă el, care stătuse liniştit până atunci, că începe să strige deodată, cu glasul lui neaoş ţărănesc: „Hai *Juve!*" Atunci lui Emilio îi răscolea sângele: nu mai avea îndoieli; dreptatea şi entuziasmul erau de aceeaşi parte!

Din întâmplare, *Juventus* câştigase toate meciurile la care asistase Emilio în anii aceia, la Roma; în afară de cei doi fruntaşi, Caligaris din Casale şi Rosetta din Vercelli, care pareau că simbolizează forţa ţărănească a Piemontelui, în apărarea culorilor cetăţeneşti ale capitalei lor, se mai aflau în echipă trei tineri de mare valoare, veniţi din America de Sud: înaintaşii Orsi şi Cesarini, şi centrul înaintaş Monti. Centrul atacant, mai ales, era Felice Borel, din Torino: foarte tânăr, palid, firav, destul de delicat, îi entuziasma pe toţi prin graţia şi eleganţa jocului său. Uneori, Borel, alergând la atac, cu mingea la picior în plina înghesuială a romanilor, dădea impresia că nici nu atinge pământul; zbura parcă, evitând, unul după altul, pe jucătorii care i se aruncau înainte; pe neaşteptate, uşor, ca în glumă, cu un şut, la jumătatea înălţimii, obţinea un gol. Pentru Emilio era victoria

inteligenţei şi a unei educaţii superioare împotriva forţei brutale, a violenţei musculare şi animalice. Superioritatea echipei *Juventus* asupra echipelor din Roma părea că are şi o semnificaţie politică.

Desigur, conducătorii echipei torineze aparţineau cremei aristocraţiei industriale sau industrializate care continua să colaboreze cu regimul; toţi, în mod mai mult sau mai puţin ipocrit, din dragoste sau de nevoie, din convingere sau din convenienţă, dacă nu din alt motiv, ca Golzio, erau fascişti. Cu toate acestea, stilul, maniera aleasă a jocului juventin părea că ar contrazice felul de a fi fascist. Era de ajuns ideea că echipa venea de la Torino şi poate că era finanţată de o putere, aliată suficient de mult dictaturii, dar înrădăcinată în progresul industrial şi în lucrul muncitorilor. Strigând „trăiască *Juventus*!” cu un zâmbet semnificativ şi cu o lumină aparte în ochi, care nu scăpa celorlalţi, adică tuturor fasciştilor adevăraţi, cine voia putea să creadă că strigă „trăiască libertatea!” Era vorba de o iluzie şi de o biată consolare. Dar „trăiască *Juventus*!” era singurul strigăt admis italienilor care nu voiau să strige „trăiască Ducele!”.

Piero, cunoscând aceste subtilităţi şi aceste diferenţe, nu le aproba: ba chiar râdea de ele. *„T' ses mat”*[186], îi spunea lui Emilio; sau chiar, adresându-se, prin Emilio, tuturor fasciştilor care se prefăceau a fi juventini: *„Seve mat”*[187]. În anumite momente, Emilio credea că Piero era singurul fascist de bună credinţă din întreaga Italie. Era, desigur, unul din cei câţiva încrezători în moralitatea fundamentală a lui Mussolini, convinşi că fascismul este un bine pentru ţară.

— Ne vedem mâine la unu. Vii să iei masa cu mine? Apoi mergem la Testaccio cu bicicleta, spuse Piero.

Tocmai îşi încheiase centura pe mantaua de ploaie, şi se apropiase de coloana de care îşi sprijinise bicicleta.

[186] Eşti nebun. (piem.)

[187] Sunt nebuni. (piem.)

Revenind, constată că Emilio era pe gânduri:

— Ce s-a întâmplat? De ce ai figura asta? Nu ai chef să vezi echipa noastră, de data asta? Am înţeles ce ai. Află că ştiam dinainte. Astăzi se decide soarta filmului, nu-i aşa? *E a tì a t' va nen giù d' andé an A.O.*[188] şi să faci pentru prima oară un film patriotic.

— Fascistule!

Piero zâmbi:

— Bine, mi-e totuna. *Bütuma püra fascista. E cun lon*?[189] Africa e frumoasă. Eu am fost acolo. Ai să vezi şi tu cât e de frumoasă. Dar mă mir că un om inteligent şi activ ca tine nu simte entuziasmul pe care îl simt în acest moment toţi italienii, sau cel puţin marea majoritate. Avem şi noi nevoie de „un loc sub soare". Şi tu şi Benedetto Croce al tău sau celălalt care stă la Paris nu aveţi decât să spuneţi ce vreţi. Ducele nostru ni-l dă „acest loc sub soare". De ce numai Franţa şi Anglia şi toţi ceilalţi, şi noi nimic? Apoi, iartă-mă, după câte mi-ai povestit, ai face chiar o afacere. Nu te mai înţeleg: ce vrei mai mult?

Deloc convins, totuşi fermecat, Emilio privea faţa leală a prietenului său de totdeauna. Isteţimea afectuoasă care-i strălucea în ochi, sub fruntea osoasă şi mare, în umbra vizierei şi însăşi înfăţişarea lui, închisă în haina aceea maro şi lucioasă de ploaie, i se părură, în momentul acela, că exprimă întreaga afecţiune posibilă a neamului omenesc. Coloanele dorice de ghips ale micului portic şi arbuştii şi florile din biata grădină exprimau, în schimb, falsitatea restului infinit: cinematograf, femei, Roma, politică, tot. Real nu era decât sentimentul unui prieten ca Piero.

Lui Emilio i se păru atunci că respectând sfaturile lui Piero şi chiar gândind împotriva propriei judecăţi sau a propriei conştiinţe nu ar fi greşit. Cum era oare posibil să

---

[188] Şi ţie nu-ţi arde să te duci la A.O. (piem.)

[189] Să presupunem că sunt fascist. Şi ce-i cu asta? (piem.)

se încreadă până în străfundul conştiinţei? Dar privirea unui prieten nu te înşală niciodată.

La amiază, după cum fusese înţelegerea, Roberti veni să-l ia ca să meargă împreună la Curti. Ploaia încetase şi aparu brusc soarele, aproape nefiresc, într-o lumină orbitoare, cu o căldură acră, deasupra oraşului scăldat în bălţi, pe copacii tot verzi cu reflexe metalice. Cerul era sfâşiat, răvăşit: nori în toate nuanţele cenuşii şi în toate formele deschideau şi închideau, alternând continuu, largi adâncimi de un albastru violent. Poate că ar fi avut motiv să se bucure. Dar pentru Emilio asemenea „schimbări bruşte”; purtau pecetea nesiguranţei, a neliniştei; chiar dacă, întocmai ca acum, treceau de la urât la frumos. Neliniştea era în el, în vreme ce el căuta s-o atribuie climei.

Roberti deschise fără a se mai anunţa, şi fără a bate la uşă; împinse uşa cât era de ajuns ca să constate că Emilio era singur, intră, închise, şi se apropie de biroul lui, traversând încăperea iute, în pas de atac. Părea foarte bine dispus. Ras proaspăt, aproape luminos. Se opri în faţa biroului şi, privindu-l pe Emilio fix, în ochi, în loc de a-i da mâna şi-o introduse în buzunarul paltonului lejer, de culoare deschisă, şi scoase din el câteva foi îndoite. I le întinse lui Emilio solemn:

— Avem subiectul. Uite-l. Sunt patru pagini. Citeşte acum. Dacă îţi place şi dacă... coborî glasul şi se îndreptă cu privirea uşor înspre biroul lui Golzio... şi dacă e şi el de acord, vei vedea că vom realiza ceva.

— Ţi-am spus suma pe care el... lui Emilio îi fu de ajuns un semn şi mai vag... e dispus să o rişte.

— E suficientă. Cu suma aceea, sub forma unui minim garantat de distribuţie, vei vedea cum Curti va scoate banii care ne servesc pentru turnarea filmului: şi, dacă ştim să lucrăm, chiar cu un câştig serios pentru noi doi.

Emilio luă hârtiile, le deschise, şi îşi aruncă o privire:

— Bine. Contez până la un anumit punct. Ştii bine cum văd eu lucrurile. Pentru mine...

— Pentru tine, dacă am pierde războiul în Etiopia şi ne-ar arunca pe toţi în mare, ar fi foarte bine? Asta vrei să spui? Am mai auzit placa!

În timpul filmării şi datorită filmului de la oţelării, Roberti şi Emilio deveniseră destul de prieteni. Emilio obţinuse de la Golzio, pentru Roberti, un câştig serios. Instinctiv sigur, astfel, de recunoştinţa lui, şi atras de amabilitatea lui, nu ezitase să-i mărturisească propriile vederi politice şi chiar să le discute, aproape certându-se cu el: pentru că, într-o măsură, Roberti era şi el antifascist, dar, când printr-o supoziţie intra în joc întregul sistem, reafirma credinţa lui „antimarşistă”[190]. Atitudinea lui Roberti era identică atitudinii lui Piero, şi a altor persoane în vremurile acelea: critic faţă de ierarhi şi diferitele instituţii ale regimului, entuziast în ceea ce îl privea pe Mussolini, încrezător că „geniul” lui, într-un fel, coincide cu „steaua Italiei”: că Mussolini ar fi, în ciuda numărului mic de colaboratori, a defectelor lui evidente şi a gravelor erori, „omul Providenţei”. Roberti, pe de altă parte, înţelegea că vederile antifasciste ale lui Emilio erau veleitare: că erau teorie şi nu practică. Vrând parcă să se asigure, continuă:

— Nu-mi pasă de ceea ce gândeşti şi doreşti tu. Dacă vom pierde războiul va fi rău pentru toţi: chiar şi pentru tine. Pentru un moment, îmi ajunge ca tu să vrei să faci filmul. Sigur, un film fascist, o ştii prea bine: e o condiţie ca să-l poţi turna. Filmul începe în prima zi după sfârşitul războiului. Se spune că în mai, sau în iunie: mai mult Negusul nu rezistă. În prima zi după victorie, Curti începe să ne verse, unul după altul, toate milioanele care ne trebuie, şi chiar mai mult, e inutil să-ţi mai repet. Banii, necesari până în ziua aceea, şi anume: A. Costul

[190] Credință înainte de „Marșul asupra Romei”, 28 octombrie 1922, data instaurării regimului fascist în Italia. (n.tr.)

subiectului; B. scenariul; C. Avansurile contractelor principale, regizor, operator, actori importanţi: pe aceia, de fapt, trebuie să-i pună Golzio, e minima lui garanţie. Concluzie: trebuie să-l convingem pe Golzio să creadă în subiectul nostru. Şi ca tu, desigur, să nu-l respingi. Dacă vrei să faci filmul. Dacă nu vrei să-l faci… şi Roberti întinse mâna, vrând parcă să-şi retragă cele patru pagini.

— Nu, spuse Emilio. Acum citesc, aşteaptă. Important este ca propaganda să nu fie exagerată, umflată: dacă nu, filmul nu va avea succes, nu crezi?

— Important pentru cine? Pentru tine, sau pentru… din nou Roberti se întoarse spre uşa biroului alăturat, Emilio ştia că nu poate decide el; şi ştia că, dacă hotărârea ar depinde de el, nu ar fi renunţat niciodată, din convingeri politice, la un profit atât de mare pe care i-l promitea filmul privind războiul din Etiopia: totuşi, ştia şi ca nu ar fi îndrăznit să se opună niciodată unei hotărâri negative a lui Golzio, şi nici să-l sfătuiască să facă filmul. Cele patru pagini erau o povestioară, scrisă de un ziarist sau un literat al cărui nume Roberti se încăpăţâna să nu-l spună: o succesiune de întâmplări oarecum *conradiene*[191], despre un negustor italian rămas prin nisipurile Etiopiei care face comerţ cu arme pentru Negus şi împotriva italienilor. Un renegat în sfârşit: care, pe deasupra, şi-a părăsit în Italia soţia şi copilul, şi trăieşte la Gibuti cu o *maîtrese* matură şi de moravuri uşoare. Se întâmplă ca fiul renegatului, un tânăr de 20 de ani, să se ducă voluntar în Africa Orientală, unde este angajat ca radiotelegrafist pe unul din multiplele şantiere pentru construcţiile de şosele; şi ca o formaţie etiopiana, excortând o încărcătură de arme, să atace chiar şantierul acela; şi ca fiul să se afle acolo, murind în braţele tatălui. La sfârşit, natural, se trezeşte la realitate şi îşi ispăşeşte greşeala luptând de partea italienilor: în timp ce, vai, italienii rămân victorioşi, mitraliind, din văzduh, etiopienii aproape dezarmaţi.

---

[191] Aluzie la scriitorul englez Joseph Conrad (1857—1924).

— Subiectul îmi place... zâmbi Emilio... îmi plac primele două pagini: până când acest domn se află de partea Negusului!

— Bine, bine că merge. De ajuns ca tu să nu i-o spui lui, zâmbi Roberti.

Şi Emilio porni înspre camera de alături, şi-i încredinţa lui Golzio paginile fără a spune nimic. Golzio, care era informat despre tratative, citi imediat. Nemişcat, într-o poziţie dreaptă, cu capul alb şi rotund, drept şi el, citea fără ochelari, cu pleoapele complet lăsate, ţinând sus paginile, între mâinile sprijinite de birou. Draperii de catifea cenuşie şi perdele de muslină albă împodobeau biroul elegant şi sobru. O rază de soare, calmă, de iarnă, străbătea unica fereastră, proiectând pe mocheta bej un romb mare de pulbere de aur. În mijlocul peretelui, în faţa biroului, era un peisaj de Rousset, în culori gri şi verde: coline din jurul Florenţei.

Golzio citea, Emilio, adâncit în fotoliu, aştepta, tăcut şi îngrijorat, gândindu-se ce răspuns să-i dea în cazul când i-ar fi cerut să-şi exprime părerea, după cum obişnuia în asemenea ocazii. Reflectând, se convinse iute că dacă Golzio voia să întreprindă acţiunea nu va ţine seama de părerea lui negativă; iar dacă nu voia, o părere pozitivă a lui nu va conta câtuşi de puţin ca să-l facă să-şi schimbe ideea. Trebuia deci să se arate contrar: chiar şi pentru a-şi uşura, cel puţin în parte, conştiinţa, de dubla remuşcare de a promova un film în contrast net cu propriile lui idei, având de pe urma lui un câştig fabulos, economisind din capitalul pus la dispoziţie de Curti.

Când sosi momentul, îşi spuse deci părerea lui sinceră: repetă, râzând, ceea ce-i spusese lui Roberti:

— Îmi place până când protagonistul e de partea Negusului. Partea a doua, după mine, e de cel mai prost gust de roman foileton.

Golzio nu răspunse imediat. Chipul lui, departe de a răspunde într-un fel oarecare ironiei lui Emilio, se

întunecă. Iar Emilio văzu prăbuşindu-i-se orice speranţă. Era primul mare câştig din viaţa lui! „Răbdare, îşi spuse: înseamnă că voi fi mai mândru de mine însumi”. Dar acum vorbea Golzio. Spuse lent şi aproape cu tristeţe:

— Viotti, şi eu cred ca dumneata, şi sunt de acord cu dumneata. Pe de altă parte, riscul nostru deocamdată este minim. Ar trebui chiar ca Italia să nu câştige războiul şi să nu se facă filmul: eventualitate care mi se pare exclusă: ai citit buletinul de azi? Să ne încărcăm cât mai puţin posibil, mai ales într-un prim moment, cu aceste avansuri date autorilor de subiecte etc.: într-atât, încât să reducem; şi mai mult riscul, în cazul improbabil că războiul s-ar prelungi. Spune-i deci lui Roberti că filmul se poate face. Şi mergi înainte şi cu bancherul Curti. Pe mine, ca şi pe dumneata, dragă Viotti, în filmul acesta nu mă entuziasmează nimic. Să ne concentrăm aşadar asupra laturii tehnice a lui. Asupra laturii tehnice.

Emilio nu prevăzuse o decizie favorabilă atât de neaşteptată. Rămase fără replică: din cauza surprizei, a rapidităţii şi a violenţei, a două consideraţii care păreau că trag, smulgându-i aproape conştiinţa în două sensuri contrare: de o parte, lansând-o, fericită, spre posibilitatea câştigului pe care el şi Roberti l-ar fi realizat din capitalul vărsat de Curti; pe de alta, încărcând-o, dintr-o dată, cu o mare greutate, şi anume cu necesitatea de a face exact contrariul a ceea ce crezuse că ar fi fost propria lui datoriei. Ei bine, acum trebuia să susţină, să facă propagandă unui război pe care îl dezaprobase totdeauna. Trebuia să înceapă de acum încolo să spere într-un sfârşit victorios şi fericit al războiului împotriva Etiopiei şi, deci, într-o consolidare a regimului de nesuferit.

Totuşi, Golzio, derutat de rezervele pe care i le anticipase Emilio dându-i să citească textul, interpretă, sau se prefacu că interpretează această linişte ca pe o limpede dezaprobare. Rezolvă totul pe loc:

— În orice caz, Viotti, să ne înţelegem, dumneata eşti liber să faci ce vrei. Eu, în particular, nu ca om de afaceri, ci ca preşedinte al „Victoriei”, împărtăşesc întru totul ideile dumitale. Cum să nu te înţeleg! Dacă ai convingerea că nu e cazul să te ocupi de acest film, şi nu vrei să intri în combinaţie cu Roberti şi Curti, eşti liber... Văzând pe chipul lui Emilio o expresie de spaimă, se grăbi să precizeze:

— Nu, să nu crezi că mă gândesc, nici măcar pentru o clipă, la ceva absurd: dumneata vei continua să conduci producţia „Victoriei” în condiţiile acordului nostru: numai că acest film va rămâne în afară. Cred că avocatul Campolonghi va fi fericit să accepte: cu atât mai mult, cu cât ideile lui...

— Sunt opuse alor mele, se grăbi Emilio să precizeze.

— Tocmai. Deci?

— Dumneavoastră ce mă sfătuiţi, domnule inginer?

— Să faci ceea ce fac eu! Una este părerea politică şi alta este profesiunea. Nu e neapărat necesar ca dumneata să hotărăşti imediat. Tratativele cu Roberti şi Curti le-ai început dumneata, şi azi trebuie să o duci la capăt dumneata. Înseamnă că în momentul în care vei semna ceva îmi vei comunica şi mie. Cred că Roberti va vrea să semnezi poimâine, adică luni. Ai două zile de gândire. Şi ţine seamă că eu îţi sunt un prieten. Oricare va fi hotărârea, o voi respecta. Acum du-te, şi salută-l pe Curti, şi... zâmbi restituindu-i cele patru pagini: şi fii atent, nu mai mânca şi nu mai bea mult. *Cerea*[192].

Vila bancherului Curii era dincolo de Poarta San Sebastiano: pe una din ondulaţiile nu prea înalte, împrăştiate printre pini, care apar din întinderile pustii de pe Via Appia antica, pe fundalul colinelor Albani. Zona era dintre cele mai puţin alterate de noile construcţii. Ici şi colo plutea în solitudinea rimpurilor necultivate, lângă zidurile roşii uriaşe şi nelocuite, prin grădinile tăcute şi

[192] Te salut. (piem.)

curţile mănăstirilor, o atmosferă creştină antică: evanghelică şi pastorală.

Vila era o construcţie scundă, în stilul posomorât la modă pe atunci în Italia: suprafeţe netede, arcuri plăpânde şi stâlpi firavi, totul părând a fi din carton chiar dacă în realitate totul era cărămidă şi marmură scumpă. Aici, de fapt, marmura scumpă era numai în interior: şi chiar ansamblul, ca locuinţă a unui bancher care făcuse şi făcea avere în timpul acela, uimi prin modestie şi simplitate. Curti, un lombard simpatic, gălăgios, agresiv, expansiv, pe cât de impulsiv şi generos în aparenţă, pe atât de viclean şi avar în realitate, licenţiat, destul de cult, şi mai mult chiar, difuzor de cultură din vanitate, excepţional de inteligent în comparaţie cu cei care-şi făcuseră o poziţie importantă ca ierarhi fascişti, şi deci profund respectuos faţă de valorile spiritului şi faţă de orice manifestaţie artistică, de altfel un *bon viveur,* adică amator de o masă bună şi de femei frumoase, practicând toate sporturile, de la cele mai snobe, ca polo, golf sau tenis, până la cele mai populare, ca bilele; obişnuia să invite în vila lui, la ora prânzului, oameni de vază din întreaga Italie, industriaşi din nord care se aflau la Roma pentru a-şi urmări dosarele prin ministere, scriitori, oameni de ştiinţă, artişti, ziarişti, uneori câte un străin în trecere, alteori vreun monsenior din Vatican, sau vreo femeie intelectuală, elegantă şi fără prejudecăţi, mult mai des câte o prostituată, alese dintre cele mai frumoase şi mai renumite ale momentului respectiv.

Caracteristica principală a lui Curti era, în realitate, zgârcenia. Invitaţii la mesele lui de la Capannina erau invitaţi, pe cât posibil, să se prezinte cu un omagiu de bunătăţi culinare sau cu câteva sticle care erau consumate pe loc. În ziua aceea, Roberti dusese o damigeană cu vin de Velletri şi o jumătate de calup de brânză de oaie siciliană. Însă caracteristica la care însuşi

Curti ţinea îndeosebi, dorind să-i fie recunoscută, era cultura sa umanistă şi independenţa sa faţă de regim şi chiar faţă de autoritatea lui Mussolini: atitudinea lui neconformistă. De exemplu, se credea autorizat să afişeze o libertate de comportare pe care alţii, oameni importanţi şi funcţionari, aveau grijă, în schimb, să şi-o ascundă; sau critica în mod făţiş unele decizii ale Ducelui, şi ajungea chiar să glumească pe seama lui, numindu-l *„il crapa”*[193]; făcea apel bucuros la un Horaţiu, Tacit, Sallustiu, Cicero. Cu toate acestea, în realitate, şi el, ca şi orice alt cetăţean care conta ceva în viaţa ţării, era, după o expresie foarte folosită, „supus directivelor”.

Prânzurile nu aveau loc în vila propriu-zisă; ci în fundul marelui parc, între legume şi jocul de bile, într-o căsuţă izolată şi pe jumătate ascunsă în verdele naturii, numită de aceea „la Capannina”[194].

În timpul verii, masa era aşezată sub un acoperiş rustic care apăra intrarea. Alături, murmura un izvor. Apa era adunată într-un mic bazin, care era de altfel un vechi sarcofag roman, aşezat printre mici roci, capiteluri frânte sau alte fragmente din săpături: totul, îmbrăcat în iederă şi muşchi. Iarna, în schimb, se mânca înăuntru, în unicul şi deloc vastul interior, de lângă bucătărie. Ardea un foc mare în cămin şi deasupra atârna, de un lanţ, tuciul cu mămăliga nordică. Într-adevăr, unul din „numerele”, din atracţiile ospăţurilor de la Capannina, era burlesca polemică anti-Roma asupra căreia Curti se oprea îndelung, cu mari critici sau invective în dialectul lombard: deşi averea şi importanţa bancară datau din ziua când părăsise Milano, pentru a se stabili la Roma, operând totul de comun acord cu regimul. Şi adaptarea lui la Roma, sau şederea lui la Roma unde se complăcea întru totul, era evidentă din chiar alegerea locului unde îşi construise locuinţa, şi din stilul vilei, ca şi din infinitele

[193] Cap tare (vulgar, insultător), dovleac.

[194] Coliba.

mici amănunte, ca sarcofagul. De multe ori, uitând cu totul de lombardismul său şi contrazicându-l, ajungea să profereze laude neaşteptate şi exagerate în legătură cu frumuseţile, clima, şi alte avantaje ale şederii la Roma. Astfel că, înverşunatul, obişnuitul, nostalgicul elogiu al Italiei din regiunea Padului, şi tot atât de insistenta denigrare a Romei şi în genere a Italiei centrale şi meridionale, se reduceau pentru Curti, cu toată aparenţa, la o glumă, şi nimic mai mult: o glumă care putea fi suficientă să îndulcească, fără ca el să-şi dea seama, doza aceea mică de amărăciune pe care o simţea trăind departe de propria patrie, şi să şteargă umbra de remuşcare din cauza rapidităţii cu care dăduse deoparte scrupulele ce l-ar fi putut împiedica să-şi facă o situaţie. Şi Curti, ca atâţia alţii, în primii ani de după război, fusese socialist.

În legătură cu Roma, Emilio nu socotea prea diferită complexitatea propriilor lui sentimente. De aceea, încă de prima oară când Roberti îl dusese la Capannina, Emilio şi Curti se simpatizaseră foarte mult: piemontezul şi lombardul stipulând o imediată şi bufonescă alianţă împotriva romanului Roberti, care îi prezentase pe unul celuilalt şi care-l cunoştea pe Curti de la sosirea lui la Roma, la începutul regimului.

— *Tei chi, i nostri cinematografari!*[195], îl întâmpină Curti, urlând, după obiceiul lui, îndată ce îi văzu intrând; şi încarcă, în urlet, cuvântul „cinematografari” cu tot dispreţul posibil.

Comesenii erau serviţi cu carne de ied la frigare: fete elegante şi oameni de toate vârstele, poate şefi fascişti, dar numai unul singur în cămaşă neagră. Curti, în capul mesei, cu părul cărunt şi creţ, cu chipul de o culoare sănătoasă de roşu arămiu, cu şervetul în jurul gâtului, paharul plin în mână, continua, adresându-se celor doi:

— Aţi venit târziu, cretinilor! Aţi pierdut aperitivele,

[195] Ia te uită, cineaştii noştri!

ficăţei de porc! şi strigând spre bucătărie: Hei, voi de acolo, dacă mai sunt ficăţei, aduceţi-i! şi spre Emilio, făcându-i loc la stânga lui, şi la dreapta unei blonde cu chipul cavalin palid ca chihlimbarul, şi cu braţele robuste şi lungi, albe şi goale: Aşază-te aici, tu, torinezule afurisit! Aici e o bucată bună pentru dinţii tăi, codoş erotoman paranoic: ia te uită ce podoabă de femeie, din Spalato, slavă, vorbeşte puţin italiana: *Haec vera est Danae: tempa modo tangere corpus, iam tua flammifero membra calore fluent!*[196] E din Petroniu, ignorantule! Şi *flammifero* nu înseaamnă chibrit, ci fierbinte: căldură fierbinte în sânge. Aceasta este o podoabă de femeie care te mistuie tot şi trebuie să devină vedetă, iar dacă tu nu o ajuţi, eşti un prost! Spune-i lui Golzio din partea mea!

Toţi au izbucnit în râs. Fata, deşi nu avea aerul unei novice, şi deşi făcea haz şi ea, sau se forţa să facă, se înroşi stânjenită. Emilio, încurcat şi el, înainte de aşeza, se înclină uşor spre ea. Atunci fata, dornică de a corecta întrucâtva cu totul nepotrivita vulgaritate a prezentării, murmură cu un zâmbet scurt şi rece:

— Permiteţi? Dea Lubini.

Emilio se ridică din nou şi se înclină, strângându-i mâna:

— Oh, scuzaţi: Viotti.

Mâna era caldă şi uscată: mare, albă, puternică şi în acelaşi timp delicată ca de lapte, fără unghii lungi şi neacoperite decât cu un lac transparent... De ce îi plăcea atât? Îi plăcea chipul fetei, dar mai mult mâna.

Emilio nu reuşea să se obişnuiască cu limbajul agresiv şi trivial al lui Curti. Suferea de fiecare dată. Încerca să zâmbească: dar în felul său de băiat educat după moda veche, descoperea o oarecare neplăcere, ca o rătăcire; Curti îşi dădea seama şi supralicita. Era limpede, chiar şi pentru Emilio, că era vorba de o agresivitate şi de o

[196] Aceasta este o adevărată Danae (Diană): încearcă să-i atingi trupul şi toată fiinţa ta (membrele) se vor vlăgui de o căldură mistuitoare. (lat.)

trivialitate voite: Curti se lansa în acest fel de a fi pentru a reacţiona faţă de o intimă timiditate şi, totodată, pentru a-şi epata prietenii şi a-i constrânge să-l asculte de pe o poziţie de inferioritate. Socotea „prieteni” toate persoanele de o oarecare importanţă, care îi erau prezentate; instinctul îi spunea că de la toate, într-o zi sau alta, va putea avea un profit. Cei ce îl frecventau mai mult, colaboratorii cei mai apropiaţi, învăţaseră să se apere, şi îi răspundeau căutând să ridice glasul ori de câte ori el îl ridica pe al lui, şi să folosească, întocmai ca el, cuvinte vulgare, înjurături şi fraze obscene. Curti era spiritual, se distra nu numai insultând, dar şi lăsându-se insultat.

Certurile făcute în glumă, discuţiile asupra oricărui subiect care i s-ar fi prezentat, mâncarea, băutul, şi apoi fetele şi jocul de bile sau de cărţi, totul era pentru el doar un divertisment, era viaţa care îi plăcea: era, în plus, şi modul lui preferat de a trata o afacere. Desigur, oaspeţii, prietenii frecventau Capannina cu plăcere: dar destul de frecvent veneau aici pentru a continua o tratativă începută dimineaţa la Bancă, şi pe care Curti reuşise să o întrerupă înainte de orice concluzie. Acum, cu masa prelungită, cu abundenţa vinurilor şi a altor băuturi, cu mulţimea de glume şi jocuri, el „deconcerta” puţin câte puţin pe cei care aveau să-i propună vreo combinaţie financiară. Îi exaspera, amânând parcă involuntar, ceas cu ceas, discuţia hotărâtoare: şi când în sfârşit venea şi discuţia respectivă, pretenţiile prietenilor erau totdeauna mult mai mici decât dimineaţa.

Tot astfel procedă şi cu Roberti şi cu Emilio. Roberti, care era mult mai apropiat de el. Încercă să-i vorbească despre film de la început. Curti se prefăcea că nu aude. Roberti insistă. În sfârşit, după desert şi cafea, reuşi să-i redea în câteva cuvinte subiectul.

— Ce porcărie! strigă, drept răspuns Curţi. Şi voi vreţi ca eu să bag bani în acest rahat?

Roberti, calm, scoase din buzunar o copie a celor patru pagini faimoase şi i le oferi tinerei din Spalato:

— Să ascultăm o părere imparţială. Citeşte dumneata, domnişoară. E foarte scurtă. Apoi îmi vei spune ce crezi.

— Există un rol pentru mine? întrebă fata, înroşindu-se din nou, şi întinse, nu fără ezitare, mâna ei frumoasă mare şi albă.

— Dar nici nu ştie să citească! urlă Curti. Desigur că este un rol şi pentru tine: cu condiţia să te culci cu toţi ştabii „Victoriei”, unul după altul!

— Câţi sunt? râse ea, începând să înţeleagă că e mai bine să se arate dezinvoltă. Dar trecu la un atac direct împotriva lui Curti: Nu ştiu să citesc?! De ce vorbeşti, dacă nu ştii? Află că la Spalato am obţinut diploma de învăţătoare. Despre tine ştiu un singur lucru: că ai o blestemată poftă de a crede că toate femeile care vin la tine sunt nişte ignorante: dacă nu, nu te simţi destul de sigur cu ele. E aşa sau nu?

De astă dată, hazul general a fost pe seama lui Curti, care se grăbi să strige el, cel dintâi:

— Bravo Dea! Eşti o adevărată Zeiţă! Danae! Poţi mări preţul!

— Lasă-mă acum să citesc textul acesta. Nu se vede o lumină în casa ta!

Într-adevăr, cerul se întunecase pe neaşteptate: aşa cum se întâmplă iarna la Roma. Tuna în depărtare, şi părea că începe să plouă din nou. Capannina era în mijlocul unei păduri de stejari şi de pini. Pe ferestrele mici, de sub acoperişul jos şi înclinat, nu mai intra nicio lumină. Fata, din instinct, ridică privirea, deasupra mesei, spre un lampadar de alamă, stins, aproape agăţat de plafon, şi de o stranie formă prelungă. Din lampadar se lăsa în jos un lanţ terminat cu un inel gros.

— Trage, domnişoară: lampa vine în jos şi se aprinde!

— Trage, vei vedea!

— Trage. Dea! Trage, aprinde-o!

Tânăra privi bănuitoare în jur, făcând haz. Era evident: în lampa aceea ciudată trebuia să fie o glumă, pe care toţi o cunoşteau, dar ea nu: venea acolo pentru prima dată.

— Nu e niciun pericol? Nu mi se poate întâmplă nimic rău? întrebă râzând pe Curti.

Răspunseră toţi în cor:

— Ce rău?! Bine, la o adică! Bine!

Tânăra întinse încet pe deasupra mesei braţul ei lung şi alb: braţul, mâinile, chiar şi culoarea de chihlimbar a feţei i-au amintit de Veve, iată de ce îi plăceau atât. Fata trase de inel; brusc, lampa coborî şi se aprinse, alunecă jos, deschizând de o parte şi de alta două aripi mari de alamă care ascundeau partea centrală: şi în sfârşit partea aceasta îşi descoperi, în hohotele de râs şi aplauzele tuturor, propria-i formă, care era aceea a unui enorm membru viril, înaripat ca în unele amulete vechi pompeeane.

Emilio cunoştea scena: ori de câte ori se întâmplă să fie la Capannina în prezenţa vreunei tinere noi; de mai multe ori, aşadar, şi totdeauna cu neplăcere. Nu din moralitate, desigur. Dimpotrivă, îşi spunea. La aceste demonstraţii colective de erotism, încerca nevoia de a apăra nu moralitatea, ci, dimpotrivă imoralitatea, care risca să piardă orice farmec. Imoralitatea vrea linişte, penumbră, şi mai ales singurătate. De data asta, era şi mai rău. Pe fată o dorea, acum, şi ar fi vrut să o ia cu el în parc, sub ploaie, şi să o îmbrăţişeze, să o sărute sau, mai curând, se gândea cu o suficientă sinceritate, să o guste: cine ştie, poate ar avea aceeaşi senzaţie pe care o avusese cu Veve! Un gust pierdut pentru totdeauna, îşi spuse, privind cu vădită dorinţă braţele acelea goale şi chipul de chihlimbar şi umerii obrajilor pronunţaţi şi ochii albaştri şi puţin mongoloizi ai Deei Lubini ştiind că în seara aceea chiar o va avea în patul lui, un gust pierdut pentru totdeauna tocmai pentru că devenise numai un gust.

În timp ce fata citea subiectul cu atenţie încordată, Curti, dintr-o dată, deveni serios şi spuse lui Roberti şi lui Emilio:

— Rahat sau nu, dacă vreţi banii pentru ca să faceţi filmul, eu sunt dispus să vi-i dau. Vom discuta după aceea, în ce fel şi cât. Există o condiţie: natural, pe lângă aceea de a câştiga acest război afurisit...

— Şi care este condiţia? murmură în grabă Roberti.

— Dacă nu o înţelegi singur, eşti un cretin! începu din nou să strige bancherul. Iar către Emilio, ridicându-se şi îndepărtându-se de masă: Să mergem, torinezule! Hai să facem o partidă!

— Da... începe să plouă, ezită Emilio.

Privi înspre Lubini, care fusese promptă în răspuns, cu o expresie devenită pentru un moment melancolică, fără ca ceilalţi să observe: ochii plecaţi, buzele întredeschise, ca într-un scurt suspin. Fără îndoială voia să spună că înţelesese că-i este simpatică şi că sentimentul era reciproc. Discreţia, aleasă de ea pentru a-i comunica acest răspuns, surprindea şi emoţiona, cu atât mai mult, cu cât nu era necesară, în vulgaritatea făţişă, a adunării, şi după felul, desigur nu discret, cu care Curti făcuse prezentările.

Acum Curti urla:

— Începe să plouă. Şi ce-i cu asta? Foarte bine, vom juca pe ploaie! Ca să joace pe timp frumos orice dobitoc e în stare! Ştii cum spunea Guicciardini: „Adevărata deosebire dintre sufletele oamenilor se vede numai când asupra lor se abate o primejdie neaşteptată”. Vino, hai! Pe ce punem rămăşag?

Dar n-a mai plouat. Ceva în însuşi aerul Romei şi mai ales în parcul lui Curti, de unde zidurile aureliane roşii se întrezăreau printre frunzele de culoare închisă ale copacilor mereu verzi, făcea ca aici o partidă de bile, chiar disputată cu toată înverşunarea, să nu i se pară lui Emilio niciodată altceva decât imitaţia sau evocarea vagă

a unei adevărate partide, de talia acelor din Torino, cu Piero. Fără îndoială, Curti era foarte tare. Emilio destul de priceput pentru a-l învinge din când în când, sperând de fiecare dată că reuşeşte să se distreze jucând împotriva lui. Regulile erau, aceleaşi. Pe teren, Curti înjura şi zbiera numai în dialect, executa paşii şi arunca bilele cu o perfecţie de stil uluitoare: n-ar fi putut juca astfel, dacă nu ar fi trăit în nord, cel puţin în prima parte a tinereţii. Totuşi, lui Emilio i se părea că agitaţia şi interesul lui Curti pentru joc erau, în realitate, forţate, voluntare, aproape nedorite: ca o încăpăţânare de a dansa fără muzică, ca o repetare de gesturi şi acte de îndrăgostit fără nicio patimă, după ce dispare iubirea.

Înainte de a pleca, Dea Lubini veni să-i salute, pe marginea terenului de joc. Emilio o întâmpină şi aplecându-se ca să-i sărute mâna, mare, albă, marmoreană, îi şopti:

— Vă pot telefona?

— Hotel Senato, lângă Pantheon, îi şopti tânăra la rândul ei.

Curti strigă de departe:

— Viotti, te-ai şi aranjat cu o scurtă întâlnire de amor?

Iar Lubini făcând haz, strigă la rândul ei:

— De ce?! Pretinzi vreun procent?

— Se înţelege: în natură!

Emilio reveni pe teren: râzând spre Curti, corectă cu jumătate de glas:

— O lungă întâlnire de amor!

Dar cuvintele abia îi ieşiseră de pe buze, se căi, se ruşină. Fiindcă voise ca, astfel, să se adapteze stilului folosit la Capannina? Poate pentru a-i fi pe plac lui Curti? Reflectând repede, îşi spuse că gluma aceea vulgară fusese, pentru el, în acelaşi timp artificială şi irezistibilă: simţise plăcere şi jenă totodată: un fel de ciudată uşurare (sunt şi eu ca toţi aceştia, ca toţi oamenii, aş fi un ipocrit şi un vanitos dacă nu aş admite-o) şi, totodată, de

tristeţe. Tristeţea era imaginea lui Veve, pe care picioarele lungi musculoase şi gleznele fine ale Lubinei, şi şezutul impunător strâns în fusta scurtă a taiorului de gabardină, continuau să i-o sugereze, în timp ce silueta ei înaltă se îndepărta cu pas ritmat pe aleea de mirţi.

Întrerupseră jocul cu puţin înainte de căderea serii când nu se mai vedea. Curti spunea mereu că voia să instaleze lumina electrică la cele două extremităţi ale terenului. Dar nu se decidea din cauza cheltuielilor. Pretindea ca oaspeţii lui să parieze cu el înaintea oricărei partide şi câştigul sau cel puţin o parte, să fie încredinţat, la sfârşitul zilei, celor doi paznici sau grădinarilor. Dar fiindcă el câştiga aproape totdeauna, obţinea un dublu rezultat: plătea mai puţin personalul făcându-l să primească pe oaspeţi cu bunăvoinţă şi cu feţe vesele.

Se spălară pe mâini în fântânica sarcofagului, aproape pe întuneric. Era numai o bucăţică de săpun: aluneca de pe marginea convexă a sarcofagului, şi Emilio îl căuta cu greu pe jos, prin iarbă, printre muşchi, şi pietrele unui vechi drum roman, aduse aici şi aşezate de ochii lumii în jurul Capanninei. Roberti aşteptase foarte răbdător, asistând la partidă, şi interesându-se, sau prefăcându-se că se interesează, de evoluţia jocului.

— Ei, atunci, condiţia asta? Vrei să-mi explici despre ce-i vorba? spuse brusc în întunericul din faţa casei lui Curti, care îşi ştergea mâinile pe un sorţ de bucătărie.

Roberti îi vorbise într-un dialect roman „neaoş” poate pentru a-l face pe Curti să înţeleagă că acum trebuia să fie clar şi definitiv.

— Unde sunt rahaturile alea de foi? spuse Curti, continuând să-şi şteargă mâinile. Le-ai lăsat fetei?

Roberti, surprins, scoase cele patru foi cu subiectul filmului. Curti aruncă şorţul şi se duse încet spre o masă din centrul verandei, şi unde unul din oamenii lui adusese o lumânare aprinsă, împreună cu o carte voluminoasă şi un trabuc toscan. Curti luă trabucul şi apropie un vârf de

flacăra lumânării:

— Voi, spuse, întorcându-se spre Emilio, care se apropiase între timp, voi, când veţi crede, aduceţi-mi foile şi le arătă cu un semn dispreţuitor din bărbie, în timp ce se apleca spre lumânare să-şi aprindă ţigara de foi, aduceţi-mi-le cu un semn deasupra: şi afacerea s-a făcut. Simplu de tot.

— Ce semn? spuse Roberti, care înţelesese de fapt, dar care voia o promisiune formală.

— Pentru Dumnezeu! Nu fi imbecil. Un semn în formă de *m.*

— Cu acest *m* găsesc banii şi la Banca Italiei! exclamă Roberti.

— Atunci du-te la Banca Italiei, încercaţi şi duceţi-vă acolo, cineaşti nenorociţi!

Urmă o clipă de pauză: ca pentru a stabili că cele două ultime răspunsuri, de o parte şi de alta, nu contau. Curti, scoţând rotocoale mari de fum, se aşeză lângă masă: deschise cartea voluminoasă, o răsfoi şi începu să citească la lumina lumânării. Roberti spuse liniştit:

— Bine. *M.* Când ne vedem ca să fixăm totul?

— Luni dimineaţă, la unsprezece, la Bancă, răspunse Curti, fără a-şi scoate din gură trabucul şi fără a-şi ridica ochii din carte.

— Mulţumesc.

Emilio, uluit, repetă:

— Mulţumesc, şi privind cu atenţie, văzu că volumul era în greacă şi în versuri, probabil o ediţie din secolul al optsprezecelea. După o clipă de atenţie, Emilio fu în stare să descifreze frontispiciul paginii: *Odiseea.* Bănui că bancherul Curti ţinea cartea ridicată în mâini la lumina lumânării nu atât din nevoia imperioasă de a citi pe Homer, cât din vanitatea de a fi văzut făcând lectura aceea, cu adevărat ieşită din comun pentru un bancher. Emilio, totuşi, îşi luă rămas bun de la Curti fără a putea verifica o bănuială firească: lectura, oare, nu era pur şi

simplu simulată?

Iniţiala *m,* faimoasa viză de aprobare a Ducelui, părea că pluteşte ca o uriaşă şi difuză fosforescenţă pe cerul violet de deasupra Colosseului. Emilio, aşezat lângă Roberti, care-şi conducea singur maşina, nu putea să nu-şi mărturisească lui însuşi aceeaşi perplexitate încercată şi dimineaţă, în timp ce aştepta ca Golzio să termine lectura celor patru pagini. Emilio se gândi din nou că dacă, dintr-un motiv oarecare, subiectul nu i-ar place Ducelui, şi dacă, prin urmare, filmul nu s-ar turna în timpul anului curent 1936, el s-ar fi consolat de pierderea câştigului cu satisfacţia unei ofense mai puţin adusă propriei lui conştiinţe: o ofensă în minus, fie chiar fără niciun merit din partea lui. Va fi bine oricum, îşi spuse: dacă filmul se va face, va fi bine pentru „trup” şi dacă nu se va face, va fi bine pentru „spirit”.

M, m! Emilio, stând tăcut lângă Roberti, îşi închipuia marea majusculă pe cerul nocturn al Romei, şi îşi amintea de cele două întâlniri întâmplătoare cu Mussolini: una, în octombrie trecut; cealaltă, în decembrie, numai cu trei săptămâni în urmă. I se întâmplă deseori să şi le amintească, şi aproape fără să vrea: ca pe un vis obsedant, care revine în somn, şi care revine şi în stare de veghe. Dar erau două momente reale din viaţa lui recentă, şi nu aveau nimic extraordinar în ele. O asemenea întâlnire, cine ştie câtor locuitori ai Romei nu le-a fost dată, şi continua să le fie dată în fiecare zi, într-un loc sau altul, într-o condiţie sau alta, şi cu un efect sau altul, după starea sufletească a fiecăruia...

Drumurile aurii şi grădinile, în aerul de octombrie, călduţ şi plăcut, în faţa cu soarele de amiazi, înspre colinele Albane, el şi Piero pe bicicletă! Era o după-amiază de sâmbătă, şi la „Victoria” era puţin de lucru. Piero îi telefonase la restaurantul studioului.

— Vino! Mergem la Castelgandolfo! Facem o plimbare!

Mai făceau încă asemenea plimbări, deşi tot mai rar, Piero avea două biciclete: *Legnano* de cursă, pentru el şi alta semicursă, pe care i-o împrumuta lui. De fiecare dată, Emilio ezita: trebuia să-şi învingă o inexplicabilă lene. Apoi...

Apoi. Drumurile însorite şi grădinile, bucuria, mereu neaşteptată, de a-şi aminti, şi de a-şi regăsi tinereţea în muşchi.

Piero, aplecat şi întins pe ghidon, perfect nemişcat, în afara picioarelor care pedalau, ca un adevărat alergător de curse, îl preceda rapid.

Scurte porţiuni de coborâre se alternau cu tot atâtea scurte porţiuni de urcuş. De pe înălţimea de-a lungul zidurilor aureliene, aceeaşi care ducea la vila lui Curti, drumul cobora la San Calisto, de unde se ridica pe uşoara rotunjime a mormântului Ceciliei Metella. Către sfârşitul fiecărui urcuş, abrupt, Emilio, mai puţin antrenat decât Piero, rămânea în urmă: întocmai cum făcea cu douăzeci de ani înainte. Şi Piero, ca şi atunci, încetinea în coborâşul succesiv pentru a-l aştepta. Acolo, în faţă, la o sută sau două sute de metri, în liniştea vechiului drum pustiu, scrâşnetul frânei roţii libere a lui Piero! Şi împotriva luminii, în soarele abia întrezărit de la sfârşitul lui octombrie roman, figura lui slabă, silueta lui care se înălţa dreaptă, ţinându-se de ghidon cu o singură mână, se întorcea să măsoare distanţa dintre ei!

Şi iată că, la capătul uneia din coborâri, în timp ce Piero era înaintea câtorva maşini, Emilio văzu venind, din direcţie opusă, doi domni pe bicicletă şi ei, da, pe biciclete negre, de turism, şi îmbrăcaţi în culoare închisă, cu pălării moi pe cap. Pedalau încet; şi când s-au apropiat i-a putut vedea clar. La rândul lor, îl priviră şi ei în faţă, scrutându-l atent şi, s-ar fi spus, scrutându-l cu o privire piezişă.

Fără să înţeleagă cine puteau fi cei doi, fără să bănuiască măcar, Emilio se simţi turburat şi jignit din

cauza, privirii aceleia atât de nepotrivite. Dar cine erau? Dacă nu ar fi fost vorba de hainele lor de culoare închisă, de oraş, ar fi spus că erau doi paznici de pădure. Se gândi la doi cetăţeni de la o fermă sau la doi supraveghetori de la ferma princiară a familiei Colonna, Torlonia, Borghese, Odescalchi, sau altele: ferma pe care în momentul acela fără îndoială că drumul o tăia în lung. Nu departe de acolo, în vara trecută, Piero turnase câteva secvenţe de exterioare tocmai într-o fermă a familiei Torlonia. Emilio însuşi, că director de producţie, tratase personal pentru a obţine permisia intendentului, un oarecare profesor Terilli, şi asistase la turnare, oferind garanţia că în timpul filmărilor nu se va provoca nicio stricăciune viţei de vie. Dar de ce privirea aceea piezişă? Poate nu era aşa, i se păruse. Era poate o privire mirată. Poate că de departe, paznicii Torloniei, dacă erau ei, văzând că se apropie doi ciclişti pe biciclete de curse crezură că vor întâlni doi băieţandri. Apoi, văzând de aproape şi poate recunoscându-i, au fost surprinşi. În orice caz, el şi Piero, persoane în vârstă şi cu aer serios, erau îmbrăcaţi astfel încât, prin contrast, puteau apărea comici şi bizari: *knickerbockers,* ciorapi trei-sferturi şi pulovere.

Puţin mai încolo, drumul urca din nou şi imediat cobora. Piero dispăru, apoi reapăru. Era o răspântie. Piero o cotea pentru a lua drumul spre stânga, în timp ce pe cel din dreapta, într-un nor de praf înalt şi galben auriu, aproape împotriva luminii soarelui, înainta un grup confuz de persoane călări. Mergeau la trap. Emilio se gândi din nou la principii de odinioară ai Romei: se întorceau desigur de la o vânătoare de vulpi.

Acum Piero ajunsese aproape în dreptul cavalerilor şi părea că priveşte şi el, curios, spre ei. Numai că deodată încetini: se aplecă spre dreapta, pentru a-şi desface cureluşa, îşi sprijini vârful piciorului pe pământ şi îşi îndreptă din nou trupul: ridică brusc braţul, întins şi ţeapăn în chip de salut roman. Dar pe cine naiba putea

saluta Piero cu atâta elan? Lui Emilio îi trecu totuşi o idee prin minte: poate îl saluta pe profesorul Terilli, în vârstă de cincizeci de ani, robust, chel, semeţ, care mergea adesea călare, participa la vânători şi la concursuri hipice, şi era mereu îmbrăcat în costum de călăreţ. Iată pentru ce, când grupul ajunse lângă el şi se încrucişară, lui Emilio i se păru că distinge în plin praf şi împotriva soarelui, chiar printre primii cavaleri, în centru şi puţin înaintea celorlalţi, figura masivă a lui Terilli: Emilio nu încetini pentru că, cu coada ochiului, îl vedea pe Piero demarând, luând viteză şi depărtându-se; ridică numai braţul pentru un salut, dar nu un salut roman, ci agitat, prietenos (cu atât mai mult cu cât „Victoria” îi vărsase lui Terilli o sumă frumuşică de bani) strigându-i:

— Bună ziua, domnule profesor! Frumoasă zi. Nu?

Apucă să vadă că strigătul şi gestul provocaseră o oarecare nelinişte în grup: se speriase un cal. Abia apucă să vadă că „gentlemenii” şi chiar profesorul Terilli, sau cel pe care el îl luase drept profesorul Terilli, trăgeau cu putere de căpăstru şi priveau înmărmuriţi spre el: înmărmuriţi dacă nu chiar speriaţi. Dar de ce speriaţi? La urma urmelor poate că nici nu era profesorul Terilli?!

Îl ajunse din urmă pe Piero care îi spuse imediat bucuros, continuând să pedaleze:

— Ce spui ce noroc? Ai văzut?

— Nu, ce e?

— Cum? Nu l-ai recunoscut pe Duce?!

Revăzu atunci spaima cavalerilor şi mai ales a aceluia luat drept Terilli, felul cum îşi întorsese capul, prompt şi vioi, de parcă s-ar fi temut de vreo cursă, sau cel puţin de vreo surpriză neplăcută, din partea unui biciclist ridicol în *knickerbockers* care avusese îndrăzneala să-l numească profesor: probabil un exaltat, un nebun! Mussolini nu se putea gândi desigur că fusese vorba de cineva care-l luase drept altul!

Figura masivă de pecal, chipul smead şi fără trăsături,

parcă şi fără ochi, care se întorsese spre el în mişcarea aceea de surpriză şi teamă, rămânea întipărită în mintea lui Emilio întocmai ca o dungă pe o foaie subţire de hârtie, care nu mai dispare niciodată. Plimbarea, urcuşul până la Castelgandoifo, masa frugală cu piersicile galbene, luată în porticul mic al vechii cârciumi de pe marginea lacului: totul, în ziua aceea şi pentru multă vreme încă, îi rămăsese întipărit întocmai ca dunga pe o hârtie subţire.

E posibil, se gândea acum Emilio, ca o acţiune importantă din viaţa lui, ca aceea de a face sau a nu face filmul din Africa Orientală, să depindă de o clipă de reflecţie, de un gând, poate distrat, de un gest al acelei persoane? Un semn în formă de *M*...

Traversau piaţa Veneţia; şi, din maşină, Roberti şi Emilio, printr-o mişcare reflexă, involuntară, obişnuită multora, când se aflau în trecere pe acolo, priviră şi ei spre balcon, spre ferestrele Palatului. Ferestrele erau luminate.

Roberti, gândind parcă cu glas tare, murmură:

— Ei bine, ştii ce? Avem nevoie de iniţiala *M.* Curti are dreptate. Într-un film de acest soi e nevoie. Dar aici va intra în funcţie numele directorului general... (îi spuse numele) şi vei vedea şi semnul.

Şi Roberti îl avertiză pe Emilio încă de pe acum: era necesar să includă în secret în afacere şi pe directorul general; să-l asocieze într-aşa fel, încât în bilanţul filmului să nu-i apară numele. Roberti şi Emilio ar fi extras în părţi egale, din propriul lor câştig, sumele pe care le-ar fi pretins directorul general.

„Într-un film de acest soi”, se exprimase Roberti. Desigur! Pentru Emilio nu era vorba de o afacere ca oricare alta! Era vorba de o afacere bazată pe un film de propagandă fascistă, un film care ridica în slăvi un război fascist. Dacă vreodată Emilio nu a putut pretinde să fie considerat antifascist şi nu s-a putut plânge de dictatură,

a fost acum. Golzio îi vorbise clar: „Viotti, să fim înţeleşi, dumneata eşti liber să faci ce vrei... Ai două zile de gândire... Oricare va fi hotărârea dumitale, eu o voi respecta...” Dar de ce să renunţe, în definitiv, la un câştig care, prin consistenţa lui excepţională, i-ar fi permis să-şi organizeze o viaţă din ce în ce mai comodă, mai liberă, călătorii luxoase, capricii, prietene; din ce în ce mai în afara existenţei fasciste, cel puţin timp de multe ore ale zilei?

A doua oară îl văzuse pe Mussolini de aproape, şi pentru un timp mai lung: într-o seară, doar cu trei săptămâni în urmă, la intrarea în Operă. Emilio o aştepta pe Elena care fusese invitată la prânz de familia Golzio, şi care urma să vină în maşină împreună cu ei. Era o reprezentaţie extraordinară, în afara abonamentului, şi Emilio uitase să ceară numărul lojii. Ploua. Una câte una, ca totdeauna, maşinile intrau încet sub portic, se opreau, lăsau doamnele să coboare, în toaletă de gală şi pe domni în frac, şi plecau. Emilio aştepta maşina lui Golzio. Dinăuntru auzise semnalul de începere a spectacolului: mai erau doar câteva minute. De obicei, Golzio era foarte punctual, dar Elena şi Renée mai întârziau: deci Emilio nu se mira. O maşină mare, Fiat 519, neagră ca şi aceea a studiourilor „Victoria”, se opri în afara porticului, aşteptând ca maşinile precedente să descarce persoanele, la adăpost de ploaie. În învălmăşeală, Emilio se repezi, convins că era Golzio, şi se trezi în faţa lui Mussolini care, în spatele cristalului bătut de ploaie, cu chipul alb şi cravata albă, încremenită fantomă în negrul maşinii şi al costumului, privea afară: îl privea fix tocmai pe el, pe Emilio. Îl privea cu ochii dilataţi de bănuială sau groază. Se aştepta, evident, ca individul, cetăţeanul, italianul aflat acolo, la un pas de el, pe trotuar, să-l recunoască: şi deci să-l salute: sau măcar să schiţeze o închinăciune, un zâmbet, un semn oarecare. Dar Emilio s-a limitat la rândul lui doar să-l privească fix în ochi.

Continua să-l privească fără să-şi plece privirea: nu din ură, era conştient, nu din sfidare: mai degrabă dintr-o teamă sau dintr-o silă care îl paralizau din cap până în picioare, împiedicându-l nu să salute sau să-şi exprime recunoştinţa, ci să facă cea mai mică mişcare. Silă de partea unuia, silă de partea celuilalt: şi tot astfel teamă de ambele părţi: cetăţeanul anonim de dictator, dictatorul de cetăţeanul anonim. Momentul i s-a părut lui Emilio, monstruos: desigur, în egală măsură pentru amândoi. Reflectând, apoi, îşi spuse că în timpul zilei dictatorului, aceste momente trebuiau să fie infinite: o viaţă întreagă de monstruozităţi, chiar în cele mai voluptuoase intimităţi ale admiraţiei faţă de el însuşi.

Imaginea dictatorului părea că-l obsedează. Şi după ce atribui, natural, dictatorului însuşi toată oroarea pe care i-o provocase imaginea aceea, Emilio s-a gândit că parte din groază se datora, în schimb, propriei conştiinţe. Căuta poate să-şi ascundă lui însuşi complicitatea spre care aluneca în mod fatal odată cu filmul?

Dar era o îndoială atât de vagă şi atât de nearticulată, încât îi venea uşor, totdeauna, să o uite imediat. Lucrul, dar şi mai mult dragostea îl ajutau. Piaţa Colonna: îl rugă pe Roberti să oprească: trebuia să dea un telefon.

— Ce s-a întâmplat? zâmbi Roberti, intuind, trebuie să telefonezi lui Lubini? Ţi-a dat ora? Ţi-e teamă că-ţi scapă?

Era ceasul, şase şi jumătate şi Lubini nu-i fixase nici o oră. Dar, din experienţă, Emilio ştia că era momentul cel mai potrivit din după-amiază pentru a găsi, în hoteluri şi în pensiuni, pe tinerele de tipul acela: ieşeau de la restaurant pe la trei, treceau prin centru pentru câteva cumpărături, reveneau acasă, dormeau puţin, făceau o baie, se schimbau apoi pentru seara. Intră la Ronzi & Singer. În timp ce căuta numărul în cartea de telefon, îşi dădu seama că, după toate probabilităţile, Hotelul Senato, fiind un hotel mic, nu putea avea telefon în cameră. Se afla la doi paşi. Era mai uşor să treacă el.

Alergă. Dar portarul îl dezamăgi:

— Domnişoara Lubini?! De după masa lui, lungi gâtul şi se uită prin uşa cu geam. A ieşit în clipa asta!

Emilio se repezi afară, căută cu privirea în jurul pieţei: de la parcajul taxiurilor, primul din şir pornise şi acum se îndepărta. Poate era ea. Pentru o clipă, se gândi să o urmărească, strigând, chemând-o. Se ruşină observând că, între timp, portarul venise la uşă şi îl privea.

Reveni şi lăsă un bilet: două rânduri ca să-i comunice ca îi va telefona a doua zi, la aceeaşi oră.

Primul care a intrat pe teren, în calitate de căpitan de echipă, a fost Caligaris: Emilio il recunoscu imediat. Şi pe loc, neţinând seama că se dezvăluie de la început fără rost spectatorilor din apropiere şi că-i provoacă, începu să strige frenetic. Piero crezu necesar să intervină, strângându-l de braţ. Strigătele lui Emilio răsunară, în imediata vecinătate, aproape izolate: semn că publicul din jur era în întregime, mai mult sau mai puţin, favorabil echipei din Roma. De cinci ani *Juventus* câştiga campionatul şi-i umilea pe adversari. La fiecare nouă întâlnire, cei din Roma sperau într-o revanşă; şi astfel dominarea echipei din Torino să ia sfârşit. În anul acela, într-adevăr, se părea că speranţele lor nu vor fi dezamăgite. *Juventus* începea să dea semne de oboseală. Aşadar, logic, Emilio n-ar fi trebuit să conteze prea mult pe victoria echipei îndrăgite. Dar îndată ce, sub zidul negru al mulţimii nemişcate, mute (cu excepţia, ridicolă, a câtorva grupuri gri-verde, militari piemontezi cu serviciul la Roma care fluturau în vânt drapelele lor alb-negre şi strigau strigătul lor izolat, ce părea sufocat din cauza distanţei) şi sub un cer umed, apăsător, îngrămădit de enormi nori negri împinşi cu viteză de vântul de sud, apărură în capătul terenului plin de bălţi benzile albe şi negre, îşi simţi inima în gât şi i se tăie respiraţia; şi uitând de orice prudenţă, dori, ca de fiecare dată, victoria

echipei *Juventus:* victorie care era sfântă şi binecuvântată şi care îi ajungea ea singură să-l umple de bucurie, chiar dacă alte motive îl sfătuiau să nu fie mulţumit de el.

Caligaris alerga înaintea tovarăşilor lui: se distingea imediat după batista albă înnodată brambura în jurul capului, după obiceiul jucătorilor provinciali. Casalese, adică din Monferrino, arăta, pe chipul aprins cu nasul mare, în ochii râzători şi întredeschişi, în buzele curbate şi în bărbia pronunţată, o isteţime şi o forţă de adevărat ţăran. În ziua aceea, când îl văzu intrând pe teren, Emilio se gândi pentru prima dată că tocmai prin asta se asemăna mult cu Piero, ai cărui părinţi erau aproape din acelaşi sat, din Asti. Un motiv în plus, continuă să se gândească Emilio, pentru a ţine cu echipa *Juventus:* nu întâmplător căpitanul ei era atât de simpatic. Era ca şi cum, prin Caligaris, Emilio ar fi putut să transfere în *Juventus* prietenia, afecţiunea, încrederea pe care o avea în Piero, şi ataşamentul pe care îl avea faţă de poporul Piemontului. Astfel, nu numai tradiţiile lui burgheze şi aspiraţiile aristocratice, dar şi sentimentele contrare acestor tradiţii şi aspiraţii, şi chiar prietenia pentru Piero şi iubirea pe care o avusese, odată, de mult, pentru Veve, ca şi admiraţia faţă de bătrânul vatman, totul părea concentrat în *Juventus.* Şi azi, în ultima zi pe care o avea la dispoziţie pentru a accepta sau a refuza filmul despre Africa Orientală, pentru a consuma sau nu prima reală trădare a propriilor lui idei: astăzi, victoria echipei *Juventus* i se părea şi mai necesară.

Dimineaţă, Roberti îi telefonase spunându-i că în timpul nopţii directorul general trebuia să-i fi supus lui Mussolini subiectul filmului, pentru a obţine iniţiala *m.* Dar că duminica, directorul general dormea până la două după-a miază. Deci nu se ştia încă nimic. Emilio ar fi avut răspunsul definitiv, telefonându-i lui Roberti după meci. Era foarte probabil, după câte îi spusese directorul general, ca răspunsul să fie favorabil. Deci lui Emilio i se

părea că are o nevoie absolută, viscerală, ca *Juventus* să învingă. Striga „Hai, *Juventus!”* şi urmărea alergarea şi şuturile jucătorilor alb-negri ca şi cum de partida aceea avea să depindă propria lui viaţă: ca şi cum mult dorita victorie a lui *Juventus* ar fi avut puterea să-l despăgubească de toate. Pe ceilalţi, pe jucătorii galben-roşii nici nu-i vedea măcar: erau o forţă brută, anonimă, indistinctă, din care ieşea în evidenţă în unele momente, foarte rare, isprava unuia sau a altuia dintre atleţi: chipuri care i se păreau bestiale şi rele, care meritau numai ură. Ură, desigur, de care Emilio se simţea plin şi în care se complăcea în mod bolnăvicios, refuzând să analizeze adevăratul substrat, repetându-şi fără încetare că era o ură dreaptă şi simţind totodată confuz printr-o asprime dureroasă şi aproape o disperare că era ură faţă de el însuşi.

În alegerea terenului soarta fusese potrivnică: vântul de sud, cu rafalele lui violente şi neregulate, ajuta jocul Romei, împingând mingea drept spre poarta echipei *Juventus.* Emilio şi Piero, în primul rând, în tribunele de lemn, şi chiar la înălţimea acestei porţi, asistau de la mică distanţă la efortul, la agitaţia, rătăcirea cu care apărătorii alb-negri căutau, încă din primele minute de joc, să oprească elanul atacanţilor galben-roşii, unit cu extraordinara şansă a vântului favorabil. Publicul vedea aceasta şi urla gustând din plin bucuria de a asista în sfârşit la răzbunare după o lungă serie de înfrângeri.

În rândul din spate se afla un domn ras, trandafiriu, frumos, cu sprâncenele negre şi cu o gură răutăcioasă într-un palton gri ţesut în zigzag, cu mănuşi de porc mistreţ, cu pălărie cu bor de mătase, care, ca toţi ceilalţi din jur, era iritat de entuziasmul lui Emilio la intrarea echipei *Juventus* pe terenul de joc: şi acum, ori de câte ori Emilio striga „Hai *Juve”,* îl atingea uşor pe umăr şi îi spunea, cu un accent romanesc a cărui vulgaritate reieşea tocmai din r-ul amestecat, menit să o mascheze

sau să o corecteze:

— Calmaţi-vă, domnule, calmaţi-vă: nu vedeţi că *Juve* astăzi nu merge?

Şi apoi când Roma a băgat primul gol, când urletul de triumf al întregului teren începu să se domolească:

— Biata *Juve,* ce dezastru. S-a terminat cu biata *Juventus.*

În ce fel, de cine anume a fost marcat golul, Emilio nu ar fi ştiut să spună. Dintr-o grămadă de picioare şi de tricouri a văzut pentru o clipă mingea traversând un spaţiu scurt de teren liber şi apoi intrând în poarta juventină: asta-i totul. Când asista la o partidă a echipei lui, din excesiva dorinţă ca *Juventus* să învingă, tocmai din excesiva atenţie, nu reuşea niciodată să vadă jocul bine. Numai din când în când, i se părea că pasarea mingii de la un jucător la altul al echipei îndrăgite era dictată de logică, deşi tocmai logica era calitatea principală pe care toţi o recunoşteau echipei. Şi îi era atâta teamă şi avea atâta speranţă, şi această teamă şi speranţă se ciocneau în el atât de puternic, încât vedea mereu meciul, chiar atunci când desfăşurarea lui era limpede şi decisă, ca fiind neraţional, hazardat. Abilitatea şi supremaţia alb-negrilor nu intrau deloc în discuţie. Emilio nu venea la meci pentru a-i vedea jucând, ci pentru a-i vedea câştigând. Ciocnirile jucătorilor alb-negrilor cu adversarii erau pentru el prea fulgerătoare, prea rapide: cu o clipă în avans faţă de posibilitatea lui de a le percepe şi de a le judeca. Pentru el era important ca din ciocnire să se afirme, la un moment dat, jucătorul alb-negru şi nu adversarul lui: sau ca mingea să fie transmisă prompt altui coechipier. Astfel, chiar alergăturile sau cursele izolate ale unui atacant dintre cei mai îndrăgiţi şi recunoscuţi, ca Borel sau Orsi, şi chiar traiectoriile cele mai clare, mai vizibile ale vreunui foarte rar balon trimis de mijlocaşii Rosetta şi Caligaris de-a lungul întregii lungimi a terenului, păreau să aibă pentru Emilio o viaţă

magică şi fatală, care se sustrăgea oricărei judecăţi şi oricărui raţionament: nu salturi şi ţâşniri de atleţi, nu lansări de minge, ci proiecţii şi modificări neîncetate şi misterioase ale unui destin în alergarea şi şuturile atleţilor, sau în zvâcnirile şi alunecările mingii. Deoarece, desigur, întâmplarea intra ca element al jocului, şi deoarece, mereu şi oricum, *Juventus* trebuia să învingă, orice meci al echipei devenea, în ochii lui Emilio, lupta dintre *Juventus* şi întâmplare. Fiecare meci. Dar acesta, mai mult decât oricare altul: fie din cauza excepţionalei stări sufleteşti în care se afla Emilio, fie din cauza condiţiilor terenului şi ale vântului, fie din cauza oboselii echipei, prea mult timp victorioasă.

Era o tragedie la care Emilio asista şi chiar participa. O tragedie în care unsprezece personaje, toate protagoniste, luptau cu disperare, şi erau gata să sucombe, în faţa a doisprezece inamici fără nume şi fără chip: doisprezece, pentru că arbitrul era, în închipuirea lui Emilio, o singură fiinţă cu aceea a adversarilor. Două coruri rosteau textul lor şi cântau; unul, imens, masiv, cât terenul, urlete şi cântece de bucurie, celălalt, împrăştiat, slab, al cărui corifeu rătăcit era Emilio, vaiete de durere şi totuşi încurajări pline de încredere.

În prima repriză Roma marcă alte două goluri. Pe măsură ce creştea probabilitatea victoriei sale, jucătorii aproape că se contopeau cu toţii în ochii lui Emilio într-o singură masă de culoare galben-roşie şi acefală, care reprezenta Răul; iar jucătorii alb-negri, ca şi când ar fi urmărit un proces invers, erau eroii Binelui şi se distingeau tot mai bine unul de altul, mai bine decât în partidele victorioase când Emilio, recunoscându-i unul câte unul după trăsăturile feţei şi apoi din toată înfăţişarea, tindea, spre sfârşit, să-i unească pe toţi şi să şi-i facă ai săi cu o imaginară unică îmbrăţişare. Acum, împotriva soartei, în fizionomiile crispate şi înverşunate şi chiar de departe, în inutila generozitate a alergării, în

efortul violent al săriturilor, Emilio credea că distinge chiar individualitatea chinuită a fiecăruia în parte: cu o precizie, faţă de fiecare, singulară şi caracteristică. Imagini distincte: cenuşiul, nervosul, resemnatul Rosetta, cu chipul melancolic şi cu tehnica vădit şi zadarnic precisă; Varglien Primo, dimpotrivă, feroce, neîmblânzit, foarte frumos în perfecta proporţie a trupului dar oribil la faţă, aproape monstruos; Monti, voinic, solemn, puternic, dispreţuitor azi, în ziua probabilei înfrângeri, ca de atâtea ori în ziua victoriei; micul, palidul, firavul, ososul, negrul Orsi, ţâşnind de îndată ce era în posesia mingii, înspre poarta Romei, cu un salt care era, de fiecare dată, pentru o clipă, o imagine dacă nu o speranţă de victorie; sleitul de puteri şi gâfâitorul Borel, ale cărui alergături erau acum dansuri lipsite de graţie. Caligaris poate că era singurul care nu credea în posibilitatea unei înfrângeri.

În ultimele clipe din prima repriză, echipa pierdea cu trei la zero. Punând din nou în joc mingea care ieşise afară din teren, Caligaris privi semeţ în sus, vrând parcă să acuze vântul şi în timp ce o pasa portarului, strigă cu putere de îl auzi jumătate de teren:

— Hei, hei, s-a terminat: *dop, i giüguma nui!* Repetă în italiană ca să-l înţeleagă toţi: „după, îi jucăm noi!”

Voia să spună că în repriza a doua, inversându-se ordinea echipelor pe teren, *Juventus* ar fi avut vântul favorabil: şi astfel ar fi putut să marcheze la rândul ei trei goluri şi chiar să câştige. Părea o lăudăroşenie dar era întemeiată şi a fost strigată de Caligaris cu atâta seriozitate, încât n-a râs nimeni; nici măcar negustorul îmbogăţit, care se străduia să graseieze.

Se întâmplă ceva ce nimeni nu ar fi putut să prevadă: în sfertul de oră de pauză, vântul încetă brusc, aşa cum face de multe ori la Roma. *Juventus,* dezamăgit, căută în zadar să contraatace, înaintând chiar cu apărătorii: şi Roma marcă din nou. Era al patrulea gol, nu mai era nicio speranţă. Nu avea decât să se gândească la altceva şi

anume la cele întâmplate cu două ore înainte, când speranţa era aproape o certitudine, când lumea avea o altă culoare: se afla pe via Ardea, suna clopoţelul de la uşa apartamentului lui Piero: îi deschise micuţa Irma. Încă pe vârful picioarelor şi cu mâna pe lanţul uşii, îi strigase râzând şi scuturându-şi cârlionţii roşu-Tizian:

— Trăiască *Tor!* aşa cum desigur o instruise cu o clipă înainte tatăl ei ca să-i facă o glumă lui Emilio.

Emilio îi răspunse imediat, luând-o în braţe şi sărutând-o:

— Nu, Irma, nu: trebuie să spui: trăiască *Juve!*

— Trăiască *Juve* şi trăiască *Tor!* rezolvă Irma.

Piero era în baie, în maioul de lână şi bretele: termina în clipa aceea rasul, cu briciul în mână. Spuse râzând fetiţei:

— Hei, azi are dreptate avocatul Viotti. Şi eu aş fi spus: trăiască *Juve...*

Dar Irma dispăruse. Emilio vorbea despre *Juventus,* despre victoria care va fi dură dar care nu putea fi decât victorie şi între timp privea încântat ca totdeauna lentoarea şi precizia gesturilor prietenului lui. Piero curăţa briciul, îl punea în teacă, se spăla pe faţă şi se ştergea:

— *Juve* nu e în formă. Eu, în locul tău, din prudenţă... Piero se întrerupse ca să se scarpine, cu o strâmbătură de neplăcere, pe piept, sub maiou: Emilio se miră că avea aceeaşi mâncărime din vara trecută, ...eu, în locul tău, din prudenţă, m-aş mulţumi cu un meci nul!

Emilio, atunci, se revoltase ca în faţa unei absurdităţi. „Măcar!” se gândea acum în urletul mulţimii care cânta în cor cântecul dispreţuitor:

— I-am dat gata, oh, oh, oh...

„Măcar!” Un meci nul pe terenul adversar este totdeauna pe jumătate o victorie. Dar la ce mai serveşte să te gândeşti la ceea ce putea fi şi nu a fost? Un hohot de râs îl sili să se întoarcă. Era negustorul îmbogăţit. Vânăt de bucurie, urlă, adresându-i-se chiar lui Emilio:

— *Addò stanno li juventini, addò stanno?*[197]

Emilio îi şopti lui Piero:

— Te-ai supăra dacă am pleca acum?

Plecară. În timp ce se îndepărtau, prin mulţime, spre ieşire, negustorul striga în urma lor insulte tot mai grave Piero zâmbea melancolic şi senin:

— Nu-i cazul să-l iei în serios, Miliu; în fond, ce e? Un meci de fotbal, şi *Juve* are în spate un record de cinci campionate consecutive.

Sigur, sigur. Era stupid să o ia în tragic: dar când, în barul situat în partea opusă a bulevardului, de unde încă mai ajungeau până la ei puternice strigătele entuziaste ale mulţimii, vorbi cu Roberti la telefon; şi când Roberti îi spuse că se aranjase totul, că avea în mână cele patru pagini cu iniţiala *M,* filmul în A. O. fiind astfel asigurat, lui Emilio i se păru că înfrângerea echipei *Juventus* era într-adevăr un eveniment foarte trist. Tot era bine că la orizont exista siguranţa marelui câştig al filmului! Ca într-un vârtej de imaginaţie, i-au apărut în minte femei pe care le dorise şi pe care nu le putuse avea, sau femei pe care le avusese, dar nu suficient: hotărî ca atunci când se va duce cu trupa filmului în Africa să ia cu el, în calitate de secretară fictivă, bineînţeles, pe Mimma, sau pe Livia, sau pe Gloria, sau chiar pe Dea Lubini: de ce nu? În orice caz, ar fi aflat ceva peste puţin. Se uită nerăbdător la ceas. Nici nu-i mai trecu prin minte că ar fi putut renunţa la afacere.

Mergea în urma lui Piero, pe bicicletă. Între timp se gândea la fete: şi se gândea că la întoarcerea din Africa şi după terminarea filmului, se va duce singur sau cu Elena, de ce nu? la Monte Carlo şi apoi la Paris, unde avea de gând să rămână cel puţin o lună, cu vreun pretext de a face un film, dar în realitate numai pentru a se distra. Vântul de sud lăsase în urma lui un aer umed şi călduţ şi o adiere uşoară, ca un prim indiciu de zefir de primăvară,

[197] Unde sunt juventinii? unde sunt? (romanesc).

care venea dinspre câmpie, dinspre grădinile aflate de-a lungul şoselei, de-a lungul zidurilor, dincolo de Porta San Paolo, Porta San Sebastiano, Porta San Giovanni. Cerul, pe la asfinţit, era plin de nori; totuşi, dâre subţiri şi luminoase de galben şi violet însemnau zona unde se pregătea soarele să apună. În direcţia opusă, adică tocmai aceea spre care pedalau Piero şi Emilio, se deschideau luminozităţi ample de albastru rece şi spălăcit, zărindu-se câte o stea. Emilio, ajuns la via Ardea, lăsă bicicleta lui Piero şi luă un taxi.

Lui Piero îi spusese că trebuia să dea o fugă până la Roberti, în vederea filmului cu Africa, şi că Roberti avea nevoie să-i vorbească imediat. Nu era adevărat, desigur, în zece minute, cu taxiul, ajunse în Piaţa Pantheonului la hotelul Senatului. Era ora la care-i promisese Deei că-i va telefona:

— Avocatul Viotti? Am un bilet pentru dumneavoastră.

Biletul Deei era scris cu creionul, spunea că regretă mult, dar ceva neaşteptat o constrângea să plece imediat la Milano. Nu ştia când avea să se întoarcă. Prin intermediul lui Curti, când revenea la Roma, şi dacă el ar mai dori s-o vadă va reuşi fără îndoială. Biletul se încheia: „Multe sărutări de la a ta, Dea.”

Emilio îşi spuse imediat că era drept; că aşa trebuia să fie: Dea semăna cu Veve, şi întocmai ca pe Veve, cine ştie dacă o s-o mai vadă vreodată. În orice caz, deocamdată, nu mai putea fi vorba de ea. Îl mai întrebă din nou pe portar, oferindu-i un bacşiş:

— Îmi dai, te rog, adresa domnişoarei?

Răspunsul a fost:

— Domnişoara a plecat fără să lase nicio adresă.

PARTEA A PATRA

1

FERICIREA EXISTĂ, GÂNDI EMIlio, stând întins pe pat. O lumină discretă, reflectată de vechile dale de ceramică albastre ale podelei şi de vopseaua albă a dulapurilor, se împrăştia în camera unde se odihnea în timpul verii. Fericirea, iat-o: să fii fără Elena, fără Luigino, fără servitori, fără fete: singur, pentru câteva ceasuri, în noua şi frumoasa sa locuinţă, micul palat baroc din via Gregoriana, abia pus la punct, şi să priveşti soarele de la patru după-amiază, oglindit de geamurile din curtea interioară şi filtrat printre jaluzelele şi perdelele de mătase, în duminica aceea de sfârşit de septembrie: pentru Roma încă destul de cald, încă vară.

Rămăsese la birou până la unu. Apoi, preferase să ia masa singur, şi să amâne întâlnirea cu Grazia. Urma să treacă să o ia pe la şase, şi să o ducă la Fregene, poate încă în timp util ca să mai prindă o baie pe fugă: după masa de seară aveau să se întoarcă la Roma, şi să doarmă în Via del Mare. Grazia era o marsilieză de douăzeci şi doi de ani: înaltă, subţire, brunetă, plină de patimă şi foarte tandră. O cunoscuse cu câteva zile înainte la Trocadero, un cabaret din Napoli. Şi încă nu se plictisise de ea. Dimpotrivă!

Fericirea, aşadar: în general, era conştienţa că atinsese mai mult decât liniştea financiară, toată bunăstarea şi luxul pe care şi le dorise totdeauna: în particular, era aşteptarea unei seri şi a unei nopţi cu Grazia.

Apoi, faptul că iubirea şi manifestările ei erau o ficţiune

şi o funcţie, aproape un ritual, care se repeta, de fiecare dată, cu mici delicioase variante, nu îl necăjea deloc. Dimpotrivă, i se părea normal şi minunat. Credea că dobândise o dată pentru totdeauna capacitatea de a evita chinurile şi necazurile adevăratelor pasiuni şi că găseşte mai multă savoare invocând aceste pasiuni timp de o seară sau o noapte, decât trăindu-le. Romanticii, îşi spunea, m-ar considera un edonist sau un egoist. Dar ce anume este în mod substanţial deosebit între pasiunea mea şi a lor? Nimic, chiar nimic, în afară de faptul că, la un moment dat, după ce am fost şi eu dominat mai mult sau mai puţin de pasiunea mea ca şi ei de a lor, mi-e permisă facultatea de a o domina; de a mă elibera de ea, de îndată ce îmi dau seama că nu mai sunt în stare să reînnoiesc plăcerea şi de a deveni din nou sclav, de îndată ce constat că plăcerea poate fi reînnoită.

Emilio se gândea că nemulţumirea de sine, remuşcările pentru tinereţea rămasă în urmă, părăsirea lui Veve şi simulata iubire faţă de Elena, dorinţa vagă a unei noi mari iubiri şi gândul, pe care însuşi Piero i-l sugerase că această iubire îi era necesară liniştirii conştiinţei lui, erau incertitudini şi nelinişti pe care le depăşise; la drept vorbind, din anul războiului din Africa şi al filmului cu Roberti, le simţise diminuându-se încet, încet până la primii doi ani ai războiului mondial: poate pentru că, în acelaşi timp şi treptat, poziţia lui economică, tot cu ajutorul lui Golzio, se dezvoltase substanţial. În anii 1943 şi 1944, doborâseră ultimele obstacole. Cu sânge rece şi cu realismul care îi erau specifice, Golzio ştiuse să profite de război în aşa fel, încât evenimentele dezastruoase pentru cea mai mare parte a italienilor să devină pentru el extrem de avantajoase. Calculul lui fusese simplu: dacă Europa se prăbuşeşte într-o ruină şi o distrugere totală, nu va servi la nimic a avea deoparte mari capitaluri; dacă, în schimb Europa se salvează, nicio afacere nu ar fi mai rentabilă decât de a investi tot capitalul investibil în

terenuri şi imobile la Roma, Milano, Torino, Genova, oriunde. Erau lunile infernale ale marilor bombardamente asupra oraşelor italiene. Preţurile terenurilor şi ale imobilelor scădeau şi ar fi continuat să scadă până la ultima liră. Emilio, prudent, avusese grijă să transfere în Elveţia o mare parte din sumele acumulate zi de zi de pe urma producţiei filmelor. Golzio era la curent cu aceste sume depuse şi îi propuse să i le cedeze în garanţie: avea să se gândească el să verse, în contul lui Emilio, sume echivalente, destinându-le unor noi achiziţii. Au apărut astfel, în cele mai mari oraşe italiene, chiar în zilele de îngrozitoare încleştare, noi mici societăţi imobiliare: majoritatea acţiunilor era a lui Golzio, sau a lui Golzio şi Emilio, împreună: în orice caz, Emilio era pentru Golzio un acţionar care nu ar fi încercat niciodată să-l trişeze. Totul s-a desfăşurat în mod normal. Din 1941 până în primăvara anului 1943, mai mult decât producător cinematografic, Emilio a fost un comis voiajor de stil mare, străduindu-se din greu şi înfruntând uneori pericole. Fidel directivelor lui Golzio, care nu se mişca din Roma, el a parcurs toată Italia, vizitând terenuri şi clădiri, discutând cifrele achiziţiilor, înfiinţând societăţi. Când americanii au debarcat în Sicilia, Golzio, fără a mai aştepta ziua de 25 iulie, s-a retras lângă Roccalbegna, localitate pierdută prin mlaştina toscană, între Grosseto şi Amiata, într-un castel pe care-l cumpărase şi-l refăcuse, amenajându-l cu toate comodităţile moderne. Terenurile anexate erau destul de întinse şi bine cultivate, încât să-i asigure hrana. Castelul însuşi era spaţios: Elena şi Emilio plăteau chiria pentru o întreagă aripă, făcând menaj separat. Luigino care avea acum şaptesprezece ani, fusese trimis din timp în Elveţia într-un colegiu de lux, unde a studiat şi a rămas liniştit până la sfârşitul războiului. La Roccalbegna, pentru Golzio nu a fost greu să se descurce cu militarii germani şi cu nu prea numeroşii partizani, fără a suferi vreo neplăcere din

partea celor dintâi şi, totodată, creându-şi unele merite faţă de ceilalţi, cărora le furniza în mod regulat alimente. Ajutat şi de Emilio, a ascuns prizonieri englezi, a oferit găzduire persoanelor care coborau din nord, trimise de Comitetul de Liberare şi care voiau să ajungă la Roma sau să treacă linia de demarcaţie în scopuri politice. Vechile şi deloc întreruptele legături ale lui Golzio cu cercurile antifasciste îi erau acum de folos: cu atât mai mult, cu cât Golzio, în adâncul conştiinţei, fusese totdeauna adversar regimului. Aliaţii au liberat Roccalbegna în ziua de 17 iulie 1944. Emilio plecase imediat la Roma, anticipând cu câteva zile sosirea Elenei şi a lui Golzio.

Noile clădiri ale „Victoriei” şi noile birouri din via Pergolesi, sediul central al producţiei cinematografice şi al celor mai multe societăţi imobiliare, erau ocupate de Guvernul militar Aliat. Dar Golzio nu pierduse contactul nici cu prietenii lui din Londra şi New York, prieteni cu mari puteri, şi reuşea imediat, şi aici, să evite neplăceri şi intervenţii dăunătoare. Cu pretextul de a produce filme documentare de propagandă sub controlul autorităţilor aliate, obţinea permisul de a lucra şi stocuri de pelicule, aparate americane, proiectoare engleze ultramoderne.

„Victoria Film” a reînceput să funcţioneze înaintea tuturor celorlalte societăţi cinematografice. Emilio însuşi legă o prietenie foarte utilă cu un oarecare Adams, funcţionar britanic al P.W.B. Casa din via Ruggero Fauro era invadată de ofiţeri aliaţi, ca şi de literaţi, artişti, actori şi actriţe, oameni politici, fete frumoase, întreaga elită care rămăsese în 1944 la sud de Arno. Ieşeau în sfârşit din ascunzătorile lor de toate felurile. Fericiţi că revin la viaţă şi la siguranţă, dornici să-şi destăinuiască reciproc propriile aventuri şi să arunce fiecare în parte propriile plase în viitor, se regăseau cu toţii în Roma eliberată. Serbările au durat mai multe luni. Se organizau *„partiesi”* continuu, şi cel puţin două seri pe săptămână la Viotti. Elena era copleşită. Era fericită. Ea şi Emilio începeau să

guste împreună din binefacerile acelei bunăstări economice pe care o visaseră împreună, pe care o atinseră în ultimii ani de pace şi în primii ani de război, dar de care numai acum puteau să se bucure din plin.

Între timp, părinţii lui Emilio rămăseseră în nordul Italiei: avocatul erarial era bolnav, şi amândoi prea bătrâni pentru a mai accepta invitaţia lui Emilio de a traversa Italia până la Roccalbegna. Încă din primele momente ale bombardamentelor, se refugiaseră la Trino Vercellese, târg înfloritor pe ţărmul stâng al Padului, la treizeci şi ceva de kilometri de Torino, în casa cea veche a Viottilor. Emilio avusese grijă să le instaleze calorifere. Şi astfel avocatul erarial şi mama lui Emilio, constatând atenţia cu care fiul lor îşi arătase afecţiunea faţă de ei, susţinând cheltuiala aceea mare, respiraseră în sfârşit mai uşuraţi pentru prima oară în viaţa lor, având prima autentică demonstraţie că, datorită cinematografiei, sau nu, în sfârşit, Emilio „ieşise din mlaştină la suprafaţă”; aşa, cel puţin, se exprimase avocatul erarial.

Până în momentul în care, odată cu înaintarea aliaţilor, nordul Italiei a rămas dincolo de linia gotică, părinţii încă mai dădeau veşti bune despre ei. Dar în decembrie, din anul acela, avocatul muri, şi Emilio a aflat de aceasta numai după câteva luni, când a avut loc eliberarea. Doamna Viotti s-a întors la Torino. Apartamentul din piaţa Maria Teresa era acum prea mare pentru ea singură. Emilio îi cumpără atunci un mic apartament în aristocratica, şi de altfel foarte apropiata via della Rocca. Bătrâna doamnă, putând acum şi ea conta, prin reflex, pe o adevărată viaţă fără griji, începu să se dedice trup şi suflet unui singur scop: acela de a recupera timpul pierdut şi de a reîncepe să frecventeze asiduu vechea şi cea mai bună societate torineză, în care Ceroni-Sanfront de prea mult timp o acceptau numai de Crăciun, de Paşte şi în alte puţine sărbători fixe. Mama lui Emilio socotise totdeauna societatea aceasta singura demnă şi singura

sigură, în care intrase cu fruntea sus, chiar cu o demnitate exagerată, până şi în anii cei mai răi, primii ani când fiul ei era departe, la Roma, „să facă cinema”. Dar fruntea sus şi demnitatea nu ajungeau. Doamna Viotti, deşi primită pretutindeni, era tratată oficial numai ca mama unui „funcţionar al lui Golzio”. Iar Golzio, în ciuda celor ce făcuse pentru artă şi pentru cultură în Torino, era socotit în societatea aceea ca un „rechin” al lumii de afaceri; transferarea lui la Roma a fost văzută de toţi ca o fugă, recunoaşterea unei înfrângeri. Acum venea, pentru doamna Viotti, momentul revanşei.

Alberto Ceroni, primul văr al avocatului erarial, reuşise să fie numit conte de către Papă şi să devină moştenitorul universal al lui Sanfront, care era unchiul lui în acelaşi grad cu avocatul erarial. Continuând pe drumul început, câţiva ani după aceea, dar încă sub regimul fascist, fiul Vittorio Ceroni, văr de gradul al doilea al lui Emilio, şi de aceeaşi vârstă, reuşise să-şi schimbe numele de familie, obţinând un decret regal care îi dădea dreptul de a adăuga „Sanfront”, numelui său. Subiectul cu care bătrâna doamnă Viotti îşi întreţinuse fiul, când îl îmbrăţişase după mai bine de un an de despărţire forţată şi încă tristă în adâncul sufletului de pierderea recentă a avocatului, fusese acesta: necesitatea transferării rămăşiţelor avocatului erarial din cimitirul din Trino Vercellese, în acela din Torino, în mormântul monumental al familiei Sanfront, unde zăceau toţi defuncţii Ceroni, chiar înainte de a se numi Sanfront, şi unde trebuia să fie deci înmormântaţi şi Viotti. Emilio îi făgăduise că se va ocupa de aceasta: va încerca să-i vorbească vărului Vittorio, cu prima ocazie.

Mama lui avea dreptate. Emilio ştia că învinsese, mulţumită disponibilităţilor financiare la care ajunsese, ultimele resturi ale vechiului complex de inferioritate al familiei Viotti în faţa Sanfrontilor, Ceronilor şi Badìa: dacă Vittorio Ceroni-Sanfront şi Giorgio Badìa, ajunşi acum şi ei

la vârsta de 45 de ani, păstraseră ceva din spiritul libertin al tinereţii lor, acum ei trebuiau să-l invidieze pe el! L-ar fi invidiat în orice caz, se gândea Emilio, de îndată ce ar fi fost informaţi de consistenţa şi de viitorul poziţiei lui financiare în afacerile edilitare; de succesul şi de avantajele pe care continua să i le aducă, până una, alta, producţia cinematografică; de cele două proprietăţi pe care le avea la Roma: garsoniera din via del Mare şi micul palat din via Gregoriana. Printre ultimele afaceri încheiate de Golzio la Roma, înainte de a se retrage în Toscana, fusese achiziţionarea „cu lacătul pus” a palatului Stroganoff, în via Gregoriana. Construcţia de la sfârşitul secolului trecut, în stilul secolului al XVIII-lea, aparţinea unei bătrâne aristocrate din Torino, care dorea şi ea să se retragă la ţară, dar în Piemont, în nord: şi temându-se de surprizele viitorului apropiat, realiza astfel din plin atât cât i-ar fi fost necesar să şi-l asigure. Ca să nu lase palatul gol, Golzio îl închiriase unor familii, trei la număr, dintre funcţionarii lui, recent veniţi din nord la Roma, de teama războiului. Condiţiile de plată a chiriei erau derizorii, dată fiind poziţia casei şi valoarea mobilelor, sau a celorlalte lucruri de preţ; dar chiriaşii răspundeau de întreţinere şi se angajau să se mute în alte apartamente, pe care Golzio urma să le procure, imediat după război. În iunie 1945, Emilio îşi însuşise în întregime proprietatea palatului, cedându-i lui Golzio echivalentul în acţiuni ale societăţilor imobiliare, intrând astfel în clădire la începutul lunii septembrie.

Acum, fericirea la care ajunsese, şi chiar şi fericirea duminicii aceleia de după-amiază, depindeau în parte de noua locuinţă. În sfârşit, începea să întrevadă concilierea cu Roma, care nu-i fusese niciodată cu putinţă în apartamentul din via Ruggero Fauro. Aici, în Roma din Piaţa Spaniei, din Trinità dei Monti, din via Sistina, din via Gregoriana, vestita lumină discretă şi caldă părea adevărată, lumina pe care i-o lăudaseră Rousset şi alţii cu

o insistenţă atât de stupidă, împiedicându-l să o vadă altfel decât ca pe o reflectare estetizantă şi aproape oleografică. Deschidea larg fereastra dormitorului şi vedea, dincolo de vechile acoperişuri roşu-brun ale casei din faţă, o imensă întindere dezordonată, roză şi albicioasă, de terase, de grădini suspendate, de cupole, clopotniţe, de vârfuri baroce, pietre rudimentare, poroase, cenuşii, de culoarea mierei, colţuri şi porţiuni de casă cu tencuiala îngălbenită sau de culoarea caisei, elemente nesfârşite sau fragmente suprapuse şi întretăiate printr-un arc de jumătate de orizont, de la verdele întunecat de pe Gianicolo până la cel de pe Monte Mario: iar, între cele două coline, cupola enormă a bazilicei San Pietro, argintie dimineaţa, aurie la amiazi, azurie în lumina amurgului.

De culoarea caisei era şi faţada casei din faţă, sub ţiglele de un roşu închis. Culoarea aceea aprinsă şi stranie, cu cele mai felurite reflexe de lumină şi cu cerurile cele mai ciudate, îi stârnea totdeauna o profundă bucurie: era, aproape, o imagine a bucuriei de a trăi. În primele săptămâni de la instalarea lui aici, îşi alesese pentru siesta de după-amiază camera foarte spaţioasă, cu podeaua în plăci de ceramică olandeză, albastre şi albe, situată între dormitor şi baie, unde îşi pusese o somieră. Aici era răcoare. Şi linişte. Un perete era în întregime ocupat de dulapuri uriaşe, vopsite în alb, cu cornişe aurii: în peretele din faţă, trei ferestre, apărate de jaluzele cenuşii, şi de perdele de mătase albă, se deschideau înspre curtea interioară, închisă, din toate cele patru părţi, cu zidurile proprietăţii sale.

Nu-şi dorea nimic mai mult. Lucrase cu folos dimineaţa, mâncase bine şi se odihnise bine. Elena şi Luigino se aflau la Ischia. Celor doi servitori, guvernantei şi bucătăresei, le dăduse liber: oricum, îşi aveau apartamentul la ultimul etaj. Trebuia să se facă ora şase, oră la care ar fi trecut să o ia pe Grazia de la pensiunea

din piaţa del Popolo. Cât mai era până atunci? Privi Rolex-ul de aur pe care îl cumpărase de la Lausanne, cu o lună în urmă, când se dusese să-l ia pe Luigino. Trei şi jumătate. Era devreme. Se îndreptă fără grabă spre baie. Între timp se gândea ce ar putea face până la şase. În mintea lui leneşă şi senină nu mai era nicio fărâmă de nelinişte. Putea să citească. Reveni în camera de odihnă de vară: aşa îşi botezase camera aceea, care era un fel de vestiar mare. Traversă dormitorul aflat în penumbră, cu excepţia unor lame subţiri de aur, ce se infiltrau printre jaluzelele dinspre via Gregoriana. Intră în birou. Mobilele erau în parte ale lui, în parte ale vechii proprietăţi: le alesese pe cele mai de preţ, dintre acestea unele din via Ruggero Fauro. Într-un colţ, un birou mare cu intarsii, din settecento: iar pe birou un roman englezesc pe care începuse să-l citească. Dar lângă roman, era telefonul. Şi vederea telefonului îl tulbură: era prima senzaţie neplăcută după atâtea ore. Atât de neplăcută, încât numai după câteva secunde de reflecţie îşi aminti despre ce era vorba. În dimineaţa aceea îl telefonase Piero la birou, comunicându-i că trebuia să-i vorbească: şi că, dintr-un motiv pe care urma să i-l expună verbal, îl ruga, dacă putea, să se ducă la el în după-amiaza aceea sau pe seară: era duminică, nu se putea să nu-şi găsească o jumătate de oră liberă. În biroul de la „Victoria”, în timp ce vorbea cu Piero la telefon, era multă lume: de aceea, aproape distrat, îi spusese că nu era sigur, cu toată bunăvoinţa lui, că se poate duce la el, dar că, în orice caz, îi va telefona pe la patru. Piero insistase: *Fame’l piasì: l’ài propi da bsogn’d parléte*[198].

Emilio se uită din nou la ceas: patru fără un sfert. Era liber până la şase, deci se putea duce acum. Şi cum, mai mult ca sigur, va găsi chipul vechiului prieten bolnav mai puţin vesel decât data trecută, se va încuraja din când în când cu gândul că orice clipă care trecea îl apropia de

[198] Fă-mi plăcerea: am neapărată nevoie să-ţi vorbesc. (piem.)

Grazia. La şase, prezenţa Graziei, buzele ei stranii, ochii ei căprui ciudaţi, care ştiau să-şi schimbe expresia cu repeziciune, trecând, cât ai clipi, de la severitate şi tristeţe, la o bucurie nevinovată, îl va face să uite totul.

Nici nu-i mai telefonă lui Piero. Se îmbrăcă în grabă şi coborî: maşina era la poartă, în via Gregoriana. O porni prin Roma duminicală aurită, aproape extenuată în prelungirea căldurii de vară şi a veseliei de după război. Conducând, se gândea la boala lui Piero care se accentuase tot mai mult în ultimii ani. Era vorba de o boală a pielii, un *psoriasis* sau o eczemă: luând proporţii încet, încet, de la o pată roşie şi mică întocmai cât o înţepătură de ţântar, acum îi acoperise tot toracele, pieptul, şoldurile şi înainta spre spate. Erau pete roşii, umflături, pustule, plăgi, cruste, care luau pe locul unde se aflau mereu alt aspect: care se descuamau uneori timp de săptămâni sau luni, părând că se retrag, dar reînviau apoi cu mai mare virulenţă decât înainte; şi îi dădeau mai ales o mâncărime continuă, fie numai plicticoasă, fie, mai ales noaptea, şi vara, foarte dureroasă. Fusese la mulţi doctori clinicieni şi specialişti, pentru a le asculta cele mai diferite şi contradictorii diagnostice: alergie de caracter nervos, manifestare cutanee a unei insuficienţe hepatice, degenerarea celulelor ţesutului epitelial… şi niciun medic nu-i putuse preciza desfăşurarea bolii, nici durata probabilă. Chiar şi cura, conform diagnosticului, fusese foarte variată: toate îngrijirile s-au dovedit ineficace împotriva înrăutăţirii bolii, foarte lentă, şi se temea, inexorabilă. Împotriva mâncărimii, singurul remediu care îi aducea o oarecare uşurare consta în ungerea cu ulei de măsline. În sfârşit, boala, în orice caz serioasă, devenise o mare nenorocire din punct de vedere financiar.

În 1943, producţia de filme fusese în mod practic oprită în întreaga Italie. Piero cu familia lui, adică cu mama, soţia şi fiica lui Irma, a trăit la Roma, cheltuind până la ultimul ban, aşa cum făcuseră atâţia alţii. După război, a

fost obligat să renunţe la întreţinerea bătrânei care se întorsese la ţară, la Baldichieri d'Asti, la fiica ei, sora ceva mai tânără a lui Piero, şi soţia unui producător de vinuri. Între timp, în Roma eliberată încă în anul precedent, încet, încet producţia se reluase. Dar Piero, deşi medicii erau toţi de acord în a constata o oarecare ameliorare, prevăzându-i o vindecare sigură, nu era încă în măsură de a lucra. Încercase: într-o zi venise la studioul cinematografic pentru unele probe. Efortul şi încordarea nervoasă îi agravaseră imediat mâncărimea şi îi înrăutăţiseră eczema.

Emilio obţinuse din partea lui Golzio ca „Victoria” să-i plătească lui Piero salariul pe un an întreg, jumătate drept gratificaţie pentru prestaţiile trecute, jumătate drept acont pentru cele de viitor, până când se va vindeca. Dar suma îi ajunsese numai pentru a-şi plăti datoriile: printre altele, medicii, medicamentele, mai ales şedinţele cu raze X, în care se părea că ar trebui să aibă o oarecare încredere. Şi astfel Piero fusese nevoit să se împrumute. Înainte de război, cu economiile acumulate în mai bine de douăzeci de ani de muncă, cumpărase la Roma, în afară de locuinţa de pe via Ardea, unde şedea acum, alte două modeste apartamente în acelaşi cartier, dincolo de Poarta San Giovanni. Cele trei apartamente erau tot capitalul lui: şi includeau o oarecare zestre pentru Irma. De s-ar fi căsătorit curând! îşi spunea Piero: dar fata părea că cel puţin pentru un moment nu avea nicio intenţie. Natural, împrumutul îl găsise numai cu o ipotecă pe apartamente: lucrul îi repugna. Văzându-i ezitarea şi amărăciunea, Emilio îi dăduse un cec pentru aceeaşi sumă, fără nicio obligaţie de scadenţă, nici de dobândă pentru restituirea sumei. Dar Piero i-l refuzase spunându-i că „nu era drept”; până la urmă contractase datoria şi nu mai reuşea să se consoleze.

Deci, nu era deloc veselă vizita aceea de duminică la Piero. Dar era veselă, în schimb, duminica romană: mai

dăinuia încă o oarecare agitaţie şi un aer de sărbătoare provocate de eliberare: americani erau încă peste tot, îmbrăcaţi în cămăşi, mulţumindu-se să se urce într-o camionetă la patru după-amiază şi să ajungă la Ostia la timp, ca să vadă apusul soarelui. Şi veselă era şi piaţa Veneţia. După cum fusese tristă în lungii ani ai fascismului. Atunci, Emilio căutase să o evite. Acum, căuta pe cât posibil să treacă pe acolo. Să traverseze în voie piaţa Veneţia, să alunece uşor prin faţa uriaşului palat întunecat, să nu mai vadă mutrele sentinelelor de atunci: era ca o injectare cu oxigen, o explozie de vitalitate, un salt nesfârşit către fericirea atinsă. Dar Piero: Piero care pe drept cuvânt dorise sfârşitul războiului ca toţi ceilalţi, în ziua eliberării nu încercase aceeaşi bucurie pe care o încercaseră Emilio şi alţii. Piero fusese dezamăgit de Mussolini, dar nu ajunsese, nici măcar la sfârşit, să-l urască. Spunea că ceilalţi, cei din jurul lui, şi nemţii, şi toţi îl trădaseră şi-l duseseră la ruină: dar că el era bun, şi că făcuse mult bine Italiei. Era trist şi din cauza asta, nu numai din cauza bolii.

Şi acum ce avea să-i spună? Ce altă nenorocire de mărturisit?

Trebuia neapărat ca Piero să se facă bine, se gândi Emilio. Iată: singurul lucru care nu mergea bine în viaţa lui, singura umbră în fericirea lui era acum boala lui Piero. Numai cu o săptămână înainte, fără să-i fi spus nimic lui Piero, îi scrisese prietenului lui, Adams, o scrisoare lungă în care îi expunea în amănunt simptomele bolii. Adams se afla la Londra pentru o scurtă vacanţă. Emilio îl ruga să se informeze cine era cel mai bun specialist englez în bolile de piele. L-ar fi adus pe dermatolog pe cheltuiala lui de la Londra la Roma ori l-ar fi însoţit pe Piero la Londra, deşi orice călătorie sau deplasare ar fi fost suportată de Piero cu mare greutate.

Adams nu răspunsese încă. Dar Emilio era sigur că va reuşi să-l vindece pe vechiul lui prieten.

Parcă maşina în faţa porţii din via Ardea. Privi spre ferestrele etajului patru: jaluzelele erau lăsate. Şi-l închipui pe Piero, în casă, în întuneric, întins în pat, singur cu mâncărimea lui de nesuferit şi în mirosul dezgustător de ulei cu care se ungea. Îşi spuse că a făcut bine venind să-l vadă. Faţada neîngrijită, galbenă, a casei aceleia mari, era chiar spre apus, şi soarele, în clipele acelea, o lumina în plin, fără milă. Era o clădire construită în 1928 sau în 1929: aproape nouă când Piero sosise la Roma şi se instalase în ea. Acum nu părea veche, ci o ruină: ca unele pavilioane, construite în incinta expoziţiilor sau a târgurilor, la început destinate demolării, dar care rezistă pentru că şi demolările costă. Tencuiala galbenă prezenta mari pete de igrasie şi crăpături. Arhitravele false, neoclasice şi sferele mari ornamentale de ciment care se alternau cu arhitravele, dădeau impresia unei construcţii de carton. Natural, Emilio văzuse urâciunea clădirii de pe via Ardea şi cu zece ani în urmă: dar atunci era ceva care conta infinit mai mult şi care era suficient să o şteargă şi aproape să o facă să-i pară frumoasă casa. Piero, încă tânăr, puternic, sănătos, plin de entuziasm pentru profesia lui şi plin de încredere în viitor, trăia acolo cu familia lui. Piero, unul din puţinii fascişti sinceri din câţi au existat vreodată, desigur singurul pe care îl cunoscuse Emilio. În 1935, în ochii lui Emilio, clădirea era imaginea însăşi a fascismului lui Piero: de prost gust, dar de bună credinţă. Acum, în 1945, era din nou imaginea fascismului lui Piero: un dezastru.

I-a deschis el, în maiou şi în chiloţi. Era singur acasă. Mirosul greţos de ulei şi de piele plină de răni părea mai puternic decât altădată. E adevărat, fusese o zi deosebit de caldă. Dar tot atât de adevărat era şi că nu mai venise să-l vadă pe Piero de la începutul verii: de trei luni, foarte mult timp! îşi spuse cu remuşcare, când a intrat şi când în penumbra din vestiar, de la prima ochiadă, din feşele din jurul gâtului şi din jurul braţelor până la încheieturi, ca şi

din cele ce le ghicea sub maiou, în jurul spatelui şi al toracelui, a văzut cât de mult se înrăutăţise boala. Faţa şi mâinile erau, după cum îi spunea mereu Piero, la telefon, singurele părţi pe care boala nu i le ameninţase până atunci. Faţa: cea de totdeauna; doar că era mult mai tras, mai slăbit, deşi ras proaspăt. Părul, pe fruntea largă şi osoasă, tot încreţit şi castaniu deschis, dar ceva mai rărit. Ochii, din cavitatea adâncă a orbitelor, în locul vioiciunii şi a râsului de altădată, îi ardeau aprinşi de o lumină mai intensă. Totuşi, expresia generală a feţei lui Piero părea diferită, mai ales din cauza unei grimase de durere pe care Emilio o mai remarcase în timpul vizitelor anterioare; o contractare tristă, între buza superioară şi umerii obrajilor, din când în când, şi la lungi intervale. Acum (Emilio observă de cum îi deschise Piero uşa), acum contracţia se repeta, aproape fără intervale, neîncetat, semn că mâncărimea îngrozitoare îl chinuia fără răgaz.

— Îţi cer iertare că te primesc aşa, spuse Piero încet, după ce închise uşa, dar fără să se mişte de acolo. Dar îţi mulţumesc că ai venit. Nu ştiu unde te-ai putea aşeza. Casa e într-o dezordine de speriat. De două săptămâni, Nuccia şi Irma sunt la Baldicheri, la mama, la culesul viei. Vine doar infirmierul dimineaţa pentru injecţii. Şi portăreasa cu cumpărăturile de dimineaţă, îmi pregătesc singur de mâncare. În afară de injecţie, acum mă îngrijesc singur. Acum...

— Dar razele?

— Costă o avere. Uită-te, *i l’ ài fane ’n sach e’na sporta!*[199] fără nicio ameliorare. Dimpotrivă, uneori am chiar bănuiala că, cel puţin la boli cum e a mea, toate fac mai mult rău decât bine. Morala, le-am întrerupt... Nu ştiu unde te poţi aşeza. Şi îl precedă încet de-a lungul apartamentului, căutându-i un loc unde să stea.

Jaluzelele coborâte la toate ferestrele lăsau să treacă puţină lumină şi puţin aer. Duhoarea uleiului ca şi aceea a

[199] am făcut cu nemiluita. (piem.)

altor medicamente şi a rănilor era mult mai puternică în celelalte camere. Pretutindeni, împrăştiate pe scaune, pe fotolii, pe mese, pe paturi, erau urmele îngrijirii: feşi, tifoane, sticle de ulei şi unsori, maieuri unsuroase, prosoape, batiste.

— Trebuie să mă ierţi, e o boală îngrozitoare, scârboasă, pe perioade... Acum, de exemplu, e o perioadă în care mă jupoi tot, pielea mi se descuamează şi îmi dă o mâncărime oribilă, iar unica satisfacţie este aceea de a mă unge şi de a mă scărpina, de a-mi jupui aceste piei şi aceste coji, şi apoi din nou de a mă unge şi din nou de a mă scărpina, îmi petrec zilele, acum când sunt singur, învârtindu-mă prin casă...

Tăcu pe neaşteptate şi se întoarse cu spatele. Emilio nu îndrăzni să spună nimic: văzu că Piero, întors cu faţa la perete, drept, nemişcat decât de un tremur aproape imperceptibil al umerilor, şi fără niciun sunet ce putea fi auzit, plângea. Emilio căută un cuvânt de consolare. Nu-l găsea. În sfârşit spuse:

— *Fa nen pàrei, Piero*...[200]

— Nimic, nu-i nimic. Acum trece, răspunse cu un glas întrerupt Piero: şi dintr-o dată reînsufleţit: aşteaptă, am o idee: să mergem în camera Irmei: eu nu intru niciodată acolo, este curat. Nu, nu te aşeza acolo. Vino.

Se întoarseră în anticameră. Piero împinse o uşă:

— Intră tu, ia loc. Eu rămân aici afară, aşa, nu intru ca să nu murdăresc. Vorbim foarte bine prin uşă.

Emilio aduse un scaun lângă uşă şi se aşeză: acelaşi lucru îl făcu Piero de cealaltă parte a uşii. Camera Irmei era mică şi mobilată cu gust: tapiseria înflorată, mobilele dintr-un lemn de culoare deschisă. Pe pat, cuverturi şi perne de in trandafiriu şi brodate în verde.

— Vezi? Un prim vremelnic zâmbet se suprapuse grimasei triste repetată şi păru că în clipa aceea o transformă: pe unde mă duc sunt obligat să las urme:

---

[200] Nu te mai necăji aşa, Piero. (piem.)

pierd pielea puţin câte puţin. Pentru asta, peste tot, casa este murdară şi miroase. Puţin, este mirosul uleiului, puţin acela al medicamentelor pe care le încerc mereu, cine ştie poate nimeresc vreunul bun; puţin poate că aceste umflături, când se rupe coaja, dau un miros neplăcut. Eu nu-l mai simt, m-am obişnuit cu el: ca muncitorii care lucrează în tăbăcării. Dar Irma nu vrea cu niciun chip ca să intru în camera ei, şi are dreptate, biata fată.

— Medicii ce spun?

— Ce vrei să spună? Am învăţat să-i cunosc cât se poate de bine, lasă-i încolo! Cei mai învăţaţi, sau care par cei mai învăţaţi, sunt tocmai aceia care spun mai puţin decât ceilalţi: cei care stau deoparte, care nu se pronunţă, care nu prevăd nimic. Măcar aşa nu greşesc. Dacă trebuie să tragem concluziile, trebuie să spunem că în anumite cazuri, şi al meu din nenorocire este unul din acestea, medicina... şi din nou păru că zâmbeşte isteţ ca odinioară, este o ştiinţă care te ajută să înţelegi numai că nu poţi înţelege chiar nimic. Numai dacă... tăcu un moment. Nu mai zâmbea. Numai dacă medicii nu au unele bănuieli: bănuieli, fără a fi siguri; şi nu vor să vorbească pentru a nu mă speria. Tăcu din nou: apoi, mai încet, pe şoptite, reluă: Vezi? Am făcut un lucru pe care poate n-ar fi trebuit să-l fac. Dacă ai şti de câtă şiretenie a trebuit să dau dovadă. Profitând de zilele astea când Nuccia şi Irma sunt plecate, am telefonat în dreapta şi în stânga. În sfârşit, am reuşit să găsesc un actor care are un fiu, un tinerel care studiază medicina. Nu-ţi spun cine e: nu serveşte la nimic. Acum am făcut-o. Deci el, actorul, nu ştia că sunt bolnav. Cu scuza că îmi servea pentru a imita, cu un truc, în mod exact, anumite simptome ale unor boli de piele, într-un film pe care, aşa i-am spus, îl pregătesc, l-am întrebat dacă fiul lui îmi putea împrumuta o carte sau un manual de specialitate. Rostind aceste cuvinte, pentru o clipă, ochii lui Piero se luminară din nou

într-un zâmbet. El, se înţelege, e foarte mândru că are un fiu care va fi medic la anul. I-am spus că poate lăsa cartea la portar: eu lucrez tot timpul, i-am spus şi nu sunt niciodată acasă. Şi astfel nu s-a mai urcat până sus şi nu m-a văzut. *'L liber a l' é sì*[201].

Se ridică încet. Emilio, rămânând pe scaun în camera Irmei, a putut vedea prin anticameră cum Piero s-a dus în dormitorul lui, a tras un sertar dintr-un dulap, şi apoi a scos un volum gros legat, de culoare roşu închis şi cu aspectul unui dicţionar. Reveni, cu acelaşi pas rar, până la scaun. Dar în loc să se aşeze, se opri în faţa lui şi-l privi adânc în ochi, în tăcere, strângând cartea între mâini ca pe ceva sfânt. Acum, ochii lui Piero i s-au părut lui Emilio febrili:

— *I l'ài lesülu tüt*[202]. De la un cap la altul. Am avut timp suficient. Desigur că nu pot spune că am înţeles absolut tot. Dar am aflat, din descrierea simptomelor, ceea ce ar putea fi boala mea. Şi dacă este… dacă este ceea ce este scris aici… e ceva groaznic… groaznic… Nu mai putu continua. Îşi lăsă capul în jos, şi din nou plânse fără niciun sunet. Printre lacrimi, murmură totuşi: – *A l' é nen mach la mort, ch' am fa paüra. A l' é lon ch' a venta seufre, prima d' pudej méujre*[203].

Emilio ar fi vrut să-l întrebe cum se numeşte boala. Nu îndrăzni. Înţelese că numele acela, necunoscut de el şi cu neputinţă de închipuit, era, în schimb, prezent şi fix ca o condamnare care putea fi chiar speranţă, în mintea lui Piero. Înţelese că Piero, atunci ca şi întotdeauna, nu se gândea la altceva decât la numele acela şi faptul că evita să-l pronunţe era o dovadă a fricii sale foarte mari.

Încet, Piero se duse să pună cartea la loc, în sertarul din noptieră. Atunci Emilio se ridică şi, făcându-şi curaj:

— Nu ţi-am pomenit nimic până acum fiindcă nu ştiu

---

[201] Cartea e aici, da. (piem.)

[202] Am citit-o toată. (piem.)

[203] Nu numai moartea mă sperie. Cât faptul că trebuie să sufăr (atât) mai înainte de a putea muri. (piem.)

încă felul în care vor decurge lucrurile. Prin Adams, prietenul meu englez care e actualmente la Londra, sper să obţin ca să fii consultat de cel mai priceput medic englez... începu să-i expună planul. În timp ce vorbea, văzu că Piero îl privea fix, şi că grimasa de durere era mai insistentă, tot mai insistentă.

— Îţi mulţumesc, îl întrerupse brusc Piero; dar iartă-mă. Trebuie să mă duc dincolo o clipă. Trebuie să mă scarpin. Nu mai rezist.

Intră din nou în camera de dormit, închise uşa. După câteva minute ieşi, părea uşurat. Se aşezară ca mai înainte pe cele două scaune şi vorbiră în continuare din pragul camerei Irmei.

— Îţi mulţumesc. Dacă e să-i ascultăm pe doctori, se pare că boala mea este de natură tropicală. Cred că am căpătat-o la Karakorum acum câţiva ani. Poate la Shrinagar, când am trăit mai multe luni în casa aceea pe piloni. Oh! englezii sunt cei mai mari specialişti din lume în bolile tropicale. Totuşi, vezi? aceea de asemenea... şi se întoarse aproape imperceptibil spre cealaltă cameră, unde prin uşa deschisă, instinctiv, Emilio continua să fixeze noptiera, aceea este de asemenea o boală tropicală şi dacă este aceea, atunci nu mai e nimic de făcut.

— Nu poţi spune nimic. Cine ştie de când este cartea aceea! Poate de zece ani! În ultimii ani medicina a făcut progrese enorme. Gândeşte-te numai la penicilină!

Emilio căuta astfel să-l încurajeze, să-i dea speranţe; dar a fost asaltat de o imagine neaşteptată şi ostilă: chipul indianului din Shrinagar, fotografia cea mare pe care Piero o ţinea în bucătărie.

Piero, spunea:

— Îţi mulţumesc, îţi mulţumesc... Dar timpul trece: peste puţin, eu ştiu, va trebui să pleci, şi eu...

Într-adevăr, Emilio uitase de toate, chiar şi de Grazia. Îşi aminti acum, odată cu vorbele lui Piero. Privi ceasul: cu

un suspin spuse că aşa era şi că peste puţin trebuia să-l părăsească. Piero reluă:

— ... iar eu nici nu ţi-am spus pentru ce anume te-am chemat. Şi nu putem amâna pentru altă dată fiindcă mâine Nuccia şi Irma se întorc şi ca să-ţi vorbesc trebuie să fim singuri. Crede-mă, Miliu, cu cât sufăr, cu toate nopţile nedormite, cu tot acest trup mizerabil... suferinţa cea mai mare este o alta. În faţa Nucciei nu-ţi pot vorbi, pentru că ea nu înţelege lucrurile astea. Ea a fost totdeauna aşa: indiferentă, de altfel o cunoşti foarte bine: nu s-a schimbat deloc. Indiferentă, şi habar nu are de mine: spune că exagerez. Suferinţa mea cea mare, neliniştea mea de fiecare zi este Irma. Se poate spune că pe Irma nu ai văzut-o niciodată de când a crescut. Ai plecat cu Golzio de la Roma în castelul din Toscana în 1943. Pe atunci Irma era încă un copil. Din întâmplare, de câte ori ai venit aici, destul de rar, de la eliberare până azi (Emilio nu a remarcat nici cea mai mică inflexiune de reproş în cuvintele lui Piero: totdeauna, numai dorinţa de a nu înfrumuseţa niciodată realitatea, ci de a o vedea până în adânc, aşa cum era, nu altfel: cu aceeaşi precizie pe care o punea în lucrul lui şi pe care toţi o numeau tipicărie piemonteză; cu aceeaşi curiozitate care l-a făcut să citească o carte întreagă de medicină specializată, ca să înţeleagă ceva din propria lui boală), de câte ori ai venit, Irma nu era acasă. Fizic vorbind, Irma este acum o femeie. Dar ea minte, este încă un copil, un copil răsfăţat. Trebuie să mă înţelegi bine, Miliu. Este o fată foarte bună, în fond. Dar *chila 'd co, parèi 'd sua mare, a l'é 'na frisa fulatun-a...*[204] în italiană nu există un cuvânt potrivit. Poate în toscană: iată, la Florenţa, ar spune: puţin zănatecă. Nu reuşesc să-i bag în cap, de când boala asta mă împiedică să muncesc şi să aduc un ban în casă, că nu mai avem nimic. Şi că, de aceea, viaţa ei nu este şi nu va mai fi, din nenorocire, aceea pe care ea şi-a visat-o

[204] fata aceea, întocmai ca mama ei, este cam ţicnită. (piem.)

totdeauna, de copil, până doar acum trei ani. Am înscris-o la o şcoală de dactilografie: am plătit cu anticipaţie un trimestru întreg. La început, deşi împotriva voinţei, s-a dus. Apoi, pleca de acasă când avea lecţia dar se ducea la plimbare sau la cinema. În trimestrul al doilea, când ar fi trebuit să plătesc în continuare, ea însăşi mi-a mărturisit totul spontan: „Tată, e inutil să mai arunci banii. Nu voi bate niciodată la maşină. Nu am chef de aşa ceva”. „Dar ceva trebuie să faci, Irma!” i-am spus. Inutil: nu reuşesc să o fac să înţeleagă că trebuie să-şi găsească ceva de făcut... Apoi, văzând că este frumoasă şi inteligentă, dacă îşi va găsi un soţ potrivit, cu atât mai bine... Dar nu-şi poate pierde zilele, una după alta, fără să mişte un deget. În casă, asta-i rău, face totul mamă-sa: cumpărături, bucătărie, paturi, curăţenie, totul. Totdeauna a fost aşa. Şi astfel a învăţat-o şi pe fată să fie servită. „încearcă şi pune-o pe Irma să gătească ceva!” Ei, închipuie-ţi: ca şi cum aş vorbi zidurilor. Nu o lasă să-şi facă nici patul: cel puţin asta ar putea să facă, nu-i aşa? cel puţin propria ei cameră, măcar ca să nu stea continuu fără rost. Nu. Ea trebuie să fie o domnişoară şi atât. Nu este, aşadar, vina Irmei. E vina mamă-si. Şi puţin şi a mea. Altădată, munceam şi aveam o situaţie bună. Îmi dădeam seama că fetiţa creştea răsfăţată şi nu-mi plăcea. Dar nu puteam prevedea această nenorocire. De aceea lăsam lucrurile în voia lor. Şi astfel astăzi *cula brava cita a l'é parèi d' tante autre*[205], ea are în cap un singur lucru: să se distreze, să vadă filme, să se ducă la Ostia, la Fregene, şi atât. Morala, în aceste două săptămâni, cât am rămas singur, m-am gândit şi m-am răsgândit. Şi cum sunt sigur că Irma nu este o fată rea, am înţeles că există o singură soluţie. Nu trebuie să aştept, mi-am spus, ca ea singură să înceapă să facă ceva. Să se ducă în toate părţile, şi să-şi caute singură un serviciu. Dacă aştept asta, nu reuşesc nimic. Dar dacă

[205] năzdrăvana aceasta de fată este ca atâtea altele de seama ei.

serviciul i-l găsesc eu; dacă ea nu are decât să zică da şi să se ducă să lucreze şi să capete o dată pe lună un salariu oricât de mic, nu ar refuza, sunt sigur.

— Vrei să o angajez la „Victoria”, la montaj? spuse simplu Emilio, care înţelesese totul.

— Iată, bravo. Văd că ai rămas cel mai bun prieten al meu de totdeauna... răspunse Piero: dar chiar sunetul cuvintelor lui păru că-l mişcă: privi în altă parte, în gol, pentru a-şi face curaj: Da, la montaj, legată de un film: măcar să înceapă. Nu este un lucru plictisitor cum e acela într-un birou. Mai ales dacă o pui imediat la distribuţie sau la copii: dar la un film în curs de producţie. Ştii cum e, seara asistă la proiecţie: vede pe regizor, vede pe actori, pe actriţe: e interesant, ar putea să o atragă, cel puţin aşa sper. În fond, este fata mea. Se poate spune că munca în cinema o cunoaşte bine: s-a născut cu ea.

— S-a făcut. Îndată ce Irma se va întoarce, telefonează-mi: dimineaţa, în via Pergolesi. La platouri mă duc cât mai puţin posibil. De altfel montajul este în întregime în via Pergolesi, din iulie.

— *I sai propi nen cume ringrassiete*[206], murmură Piero.

— Nu ai de ce să-mi mulţumeşti. Să sperăm mai degrabă să primim veşti bune de la Londra. Când le primesc, te anunţ imediat. Şi spune-i Irmei să-mi telefoneze.

— *Duman: pen-a ch’a riva*[207].

— Spune-i că o pot angaja imediat. Chiar săptămâna viitoare începe un film. Cea care se ocupă de montaj este Gisa, Gisa Levi. Dacă Irma vrea să înveţe meseria asta, nu există o ocazie mai bună.

Veni clipa salutărilor. Emilio, învingându-şi ezitarea de o clipă şi sperând că reuşeşte să şi-o ascundă, îl îmbrăţişă. Simţi, lipit de pieptul său, pieptul lui Piero. Cu propriile lui mâini, prin lâna flaneluţei şi plasa tifonului, îi

[206] Nu ştiu cum să-ţi mulţumesc. (piem.)

[207] Mâine, îndată ce soseşte. (piem.)

simţi spatele slab; atinse cu obrajii lui pe aceia ai lui Piero; se scufundă, atât cât dură o respiraţie, în mirosul acela greţos.

— Te salut spuse, şi ieşi în vestibul.

Piero rămase înăuntru, ţinând tot timpul uşa întredeschisă.

— Te salut, îi repetă Emilio, îndreptându-se spre jumătatea primei rampe.

— *Ciau e grassie, neh!*[208] răspunse Piero fără a închide.

Emilio cobora încet: mai încet chiar decât ar fi fost normal să o facă. Acum se gândea, irezistibil, la Grazia şi se temea ca Piero să nu-şi dea seama de dorinţa lui de a fugi cât mai repede.

[208] Te salut şi mulţumesc, hm !... (piem.)

2

TRECUSE MAI BINE DE O SĂPTĂ-mână şi Irma nu-i telefonase. Atunci telefonă Emilio: filmul începuse, Gisa avea într-adevăr nevoie de o colaboratoare. Piero i-a explicat că Nuccia s-a întors, dar Irma nu; culesul viei nu se terminase; Irma rămăsese la bunica ei; încă alte câteva zile, nu mai mult.

După o altă săptămână, într-o dimineaţă, pe la prânz, uşierul (nu mai era Giggi: era un fost gardian din garda financiară, pe care Golzio îl cunoscuse la Roccalbegna şi pe care-l luase sub protecţia lui) după ce bătuse la uşă, comunică:

— A venit domnişoara Giraudo.

Surprins, Emilio chemă secretara. Printr-o dispoziţie pe care Emilio însuşi o stabilise de când direcţia „Victoriei” se afla în via Pergolesi, uşierul anunţa numai pe cel ce avea o întâlnire precisă. Toţi vizitatorii neaşteptaţi trebuiau ca mai înainte să fie primiţi de secretară, doamna Bruscantini. Bruscantini, o frumoasă şi provocatoare femeie de patruzeci de ani, stenografă rapidă şi dactilografă cunoscătoare a patru limbi străine, apăru în pragul uşii, surprinsă la rândul ei că Emilio nu foloseşte, ca totdeauna, interfonul.

— Aţi fixat dvs. din întâmplare o întâlnire pentru dimineaţa aceasta cu fata lui Giraudo?

Nu, Bruscantini nu ştia nimic. Emilio îl dojeni pe uşier, care se apără:

— Domnişoara mi-a spus că are întâlnire cu dvs. la douăsprezece fix. Ei, altfel nu v-aş fi anunţat-o, nu-i aşa?

— Nu are importanţă, să vină, şi nu-i spune nimic.

Irma intră brusc: se îndreptă direct spre biroul lui. Era atâta siguranţă în atitudinea sa, încât Emilio, fără să vrea, se ridică în picioare. Părea că are mai mult de optsprezece ani. Era înaltă, deloc slabă, carnaţie roză, foarte puţin machiată, trăsăturile regulate, ochii negri. Era îmbrăcată cu un mantou uşor, de cămilă, strâns în talie de un cordon din aceeaşi stofă. Avea picioarele lungi, gleznele subţiri. Cu dezinvoltură îşi scoase mănuşa de piele de culoare deschisă şi-i întinse mâna lui Emilio. Gestul, modul de a se îmbrăca, pasul, erau ale unei fete simple şi elegante în acelaşi timp: naturală, dar perfect la curent cu moda. Singurul lucru care-i amintea lui Emilio de Irma fetiţă era masa enormă, bogată, în mod artistic dezordonată a părului roşu şi puţin, poate, expresia privirii inteligente, pătrunzătoare şi a zâmbetului cordial, întocmai ca al tatălui ei.

— Eşti tu, Irma! Sigur că nu te-aş fi recunoscut!

— Eu pe dumneata da! spuse Irma cu o explozie de râsete. Îmi amintesc foarte bine.

Vrând parcă să-l poată observa mai atent, făcu un pas înapoi, şi îl făcu cu o naturaleţe atât de graţioasă, încât uimirea lui Emilio crescu.

— Da, te-ai schimbat puţin: şi totuşi eşti acelaşi.

— Am îmbătrânit şi chiar... încărunţit puţin, râse Emilio. Dar nu m-am îngrăşat.

— Şi cine spune că dumneata te-ai fi îngrăşat? — răspunse prompt fata.

Vorbea cu un accent uşor roman, ca atunci când era copil; dar cu o nuanţă de rafinament burghez, aproape intelectual.

— Ei, te-ai distrat? Cum a fost la culesul viei?

— Care cules?! Irma părea că nu a înţeles.

— La Baldichieri.

— Ah, da! Iartă-mă! Foarte bine. În acest moment nu mă gândeam acolo. Aici, totul este atât de deosebit, şi privi în jurul ei, ca şi cum ar fi fost emoţionată de eleganţa biroului.

— Un cules de vie în Astigiano! — spuse Emilio. Mi-ar fi plăcut să vin şi eu.

— Se vede că dumneata nu ştii ce înseamnă să trăieşti la ţară!

— Cum?! răspunse Emilio, uimit de promptitudinea fetei. Când erau nemţii am fost mai mult de un an în Toscana...

— Da, ştiu, ne-a povestit tata! Într-un castel în care erau mai multe băi şi apă curentă caldă şi rece. Eu vorbesc de viaţa într-o casă de ţară, una veche... Desigur că aş fi preferat să rămân aici, în acest birou frumos.

Tratativele, dacă se puteau numi astfel, s-au terminat repede. Emilio i-a spus cât urma să primească drept salariu pe săptămână, pentru primul film. În continuare, dacă totul mergea bine, după cum era de sperat şi chiar sigur, adică dacă Gisa Levi era mulţumită de ea, şi ea mulţumită de genul acela de muncă, atunci Irma avea să fie angajată la „Victoria” „pe un post fix”, cu un salariu mai mare, plătit lunar. Fata nu părea încurcată: dar devenise serioasă şi nu răspundea nimic. Era foarte frumoasă. Emilio o admira, în timp ce continua să-i vorbească de program, despre orele de seară şi cele suplimentare, despre alte amănunte de serviciu. Filtrat de perdelele de muslină albă, soarele de toamnă invada ferestrele *bow-window liberty*[209], care dădeau spre un părculeţ din apropierea pinetei din Vila Borghese. Draperiile de catifea gri, mocheta gri-perlă, câteva picturi luminoase de Morandi şi De Pisis, imensele fotolii de piele naturală, vastul birou îmbrăcat în acelaşi fel de piele; pe birou, dreptunghiul de hârtii, sugative de culoare verde putred, culoarea complementară celei de alună a pielii,

[209] ferestre foarte înalte, stil *liberty.* (engl.)

călimara de cristal de Boemia, două vase din acelaşi cristal, primul pentru un mănunchi de anemone proaspete, al doilea pentru mănunchiul de tocuri şi creioane, micul revolver Beretta calibru 6, pe care îl cumpărase înainte de a se refugia la Roccalbegna şi pe care nu avusese niciodată ocazia să-l folosească în chip de armă şi acum se complăcea să-l întrebuinţeze ca presspapier, încântat ca, la vederea lui, vizitatorul să-şi închipuie un ’43—44 de partizan; cele două cuţitaşe de fildeş de tăiat hârtie, cel mare pentru corespondenţă, cel mic pentru cărţi; lampa de piele şi cristal, până chiar şi topurile de hârtie de Bristol, gata să primească însemnările: tot ceea ce în sfârşit ochiul nu obosea niciodată să preţuiască şi să se bucure, de la uriaşele draperii până la cel mai mic bibelou sau obiect de cancelarie aparţinea aici, în biroul de la „Victoria”, din via Pergolesi, ca şi în palatul din via Gregoriana, rarei fericiri a vieţii lui actuale, ca rod al unui îndelung, atent efort de plănuiri şi de alegere, în care îl ajutase Elena. Emilio îşi spunea chiar că acordul lui cu Elena aproape că privea acum doar mobilarea interioarelor lor, dar că era perfect.

Pe fondul acelor culori şi al obiectelor rafinate ca şi al acelei fericiri, i se părea că frumuseţea atât de tânără, personală, viguroasă, a Irmei, părul roşu-Tizian, mantoul de cămilă, ochii senini, irişii căprui şi de o expresie profundă şi intensă, s-ar găsi în mediul lor, încadrate aproape ca într-o naturală ramă: nu mai puţin, în orice caz, decât se întâmplă cu cea mai mare parte a frecventatorilor normali ai biroului: funcţionari englezi sau americani ai P.W.B. Film Section, şi actori, actriţe, regizori celebri, producători ai filmelor italiene.

Dacă se gândea la seriozitatea şi la încetineala tipic provinciale şi romantice ale lui Piero, părea uluitor că Irma era fata lui; dar ambianţa, mai degrabă *halo*-ul cinematografic în care fusese crescută de mică putea explica totul. Poate că Irma cu explozia feminităţii, cu

instinctul şi exaltarea ei, se adaptase ultimelor şi celor mai rafinate modele din lumea aceea de care părintele său căutase să o ţină departe cu mii de obstacole şi strategii. Dar, Piero însuşi, de bine, de rău, trăia în mijlocul lumii aceleia: aducea acasă fotografii, vorbea de ele, fără să vrea, în fiecare seară; şi astfel precauţiile şi piedicile au funcţionat invers: ca stimulente.

O invită pe fată să-l urmeze la parter: trebuia să o prezinte doamnei Gisa Levi, şefa de secţie a „Victoriei”, şi monteusă a filmului lui L.

— Începând de mâine dimineaţă la nouă, preciză, va trebui să fii aici, punctuală.

Au ajuns în momentul acela în faţa ascensorului, unde uşierul, ţâşnind de la locul lui, îndată ce i-a văzut înaintând pe coridor, s-a grăbit să le-o ia înainte şi să apese butonul.

— Ai făcut bine că ai venit, te aşteptam: de altfel o ştii, spuse Emilio Irmei în ascensor, dar cum de-ai spus uşierului că aveai întâlnire cu mine chiar azi? A fost *o* întâmplare. Puteai chiar să nu mă găseşti sau puteam să fiu ocupat…

Irma râse:

— Aş fi aşteptat. Îndată ce m-am întors la Roma, alaltăieri seara, tata mi-a spus să-ţi telefonez ca să-mi fixezi o oră. Trebuia să o fac ieri dimineaţă, şi am uitat. Ajung acasă la prânz: „Ai telefonat?” mă întrebă imediat, cu neliniştea pe care o au bolnavii. Nu am avut curajul să-i spun că am uitat, şi astfel i-am spus că dumneata mă aştepţi în dimineaţa asta la 12. Închipuie-ţi, m-a trezit la opt, ca să nu întârzii! Când am ieşit, am văzut că era soare. Bine, mi-am spus: mă duc, încerc! Chiar dacă ai devenit o persoană importantă, ai rămas cel mai bun prieten al tatii, şi cum eu îmi amintesc de dumneata, tot astfel, chiar mai bine, dumneata trebuie să-ţi aminteşti de mine, de când eram mică. Am greşit?

— Nu, nu ai greşit, răspunse Emilio râzând şi el.

— Nu-i spui tatii, nu-i aşa?

— Ce anume?

— Că am venit fără să telefonez mai întâi. Bine că totul s-a terminat cu bine: l-ai necăji fără rost.

— Fii liniştită, Irma. Nu-i spun nimic. Drept cine mă iei? Nu mi-am pierdut minţile. Mă gândesc mult la sănătatea lui. Nu ştiu dacă ţi-a spus: sper să-l arăt unui medic specialist englez.

— Şi mama şi eu suntem foarte îngrijorate. Crede-mă, e o mare durere să-l avem în casă în continuu în felul acesta. A muncit mereu, toată viaţa lui. Acum nu ştie ce să mai facă. Se plânge, se plânge, nu e altceva decât un vaiet de dimineaţă până seara, şi noaptea umblă năuc prin casă şi se vaită.

— Suferă, crezu Emilio că trebuie să spună.

— Da, ştiu că suferă. Dar suferim şi noi, crede-mă.

Camerele secţiei de montaj se deschideau direct, fiecare cu un glasvand, spre micul parc. Văzându-l pe şeful ei intrând, Gisa Levi, într-un halat alb, mănuşi de bumbac alb, părul argintiu, ochi mari albaştri, frumoasă, calmă, senină, ceremonioasă, se ridică de la masa de montaj:

— *Cerea sur avucat*[210]. Cărui fapt datorez cinstea plăcutei dumneavoastră vizite?

Emilio o prezentă pe Irma, îi explică totul şi încheie:

— Dragă Gisa, şi în numele inginerului Golzio, te rog să iei sub protecţia dumitale specială şi sub preţioasele dumitale sfaturi pe domnişoara Giraudo. Dumneata îl cunoşti pe tatăl ei, deci…

— Deci nu poate exista o recomandare mai bună, se grăbi să spună Gisa.

— Atunci vii mâine dimineaţă la nouă, draga mea.

— Dar halatul?… Mănuşile?… murmură Irma.

Emilio constată, nu fără uşurare, cum, în sfârşit, în faţa Gisei, fata arăta o oarecare supuşenie.

---

[210] Salut, domnule avocat. (piem.)

— Nu te gândi la nimic: aici avem tot, draga mea. Dacă halatul îţi va veni puţin larg, îl vei lua acasă şi-l vei potrivi pe corpul tău. *Cerea, sur avucat.*

— *Cerea, Gisa.*

O însoţi pe Irma până la poarta dinspre stradă. Rămase o clipă să o privească, în timp ce se îndepărta, sub un soare orbitor, spre Villa Borghese: cu pasul iute al picioarelor voinice şi drepte, strânsă în mantoul de cămilă, cu părul roşu-Tizian care părea strălucitor, de departe, ca o floare rară.

Rară şi plăcută era şi senzaţia pe care o încerca Emilio: i se părea aproape că respiră un aer nou şi ciudat de uşor. Era poate pentru prima oară, îşi spuse, că putea admira o femeie fără a o dori.

Irma începu să lucreze. Emilio o vedea numai în anumite ocazii: când cobora la secţia de montaj, ceea ce i se întâmplă foarte rar; sau seara, pe la opt şi jumătate, pentru unele proiecţii, când erau şi L., regizorul, şi unii actori sau actriţe principale. Dar proiecţia nu era în fiecare zi, şi subalternele Gisei erau două: astfel că nu totdeauna se întâmplă să fie de rând Irma. De câteva ori o întrebă pe Gisa:

— Ei, cum merge Giraudo?

Şi. Gisa, cu zâmbetul indescifrabil al tuturor torinezilor, răspundea:

— Bine, domnule avocat.

Într-o noapte, după ora 12, în timpul proiecţiei unui film american pe care trebuia să-l vadă cu L., pentru a alege pe eventualul protagonist al *Furtunii,* marele film al anului următor, se simţi cuprins de somn. În timpul proiecţiilor, mai ales cele din timpul nopţii, i se întâmplă acest lucru destul de des. Aşezat în primul rând al fotoliilor, între Gisa şi L., l-a rugat pe acesta din urmă să-l trezească îndată ce va apare pe ecran actorul în chestiune, care avea aici un rol secundar. Plictiseala filmului, moliciunea fotoliului,

lumina albăstrie care se împrăştia în apropierea ecranului, aroma trabucului lui L., au funcţionat ca nişte narcotice: şi în plus, se adăuga, poate, calmul *after-glow*-ul[211] Paulei, noua lui prietenă. Se gândea chiar la ea cu expresia engleză care înseamnă: bucurie care durează după o plăcută experienţă. Făcuse dragoste cu ea până cu câtva timp înainte, în garsoniera din via del Mare, obligând pe inocentul L, să amâne puţin proiecţia, care în mod normal ar fi trebuit să aibă loc la zece. Erau departe timpurile, uitate, când actul erotic îl lăsa agitat şi plin de remuşcări şi chiar dornic de o bucurie oarecum diversă. Numai cu Elena era aşa. Dar cu Elena făcea dragoste mult prea rar pentru ca de fiecare dată să nu i se pară aproape o noutate şi pentru ca această părere să nu corecteze, într-un fel, vechea şi veşnica nemulţumire. Cu toate celelalte, acum, nu mai greşea scopul. Era sigur că învăţase în sfârşit să cunoască nu atât femeile, cât propriile gusturi: şi când acestea erau satisfăcute, nu mai cerea nimic. Simţea răspândindu-se în el, cuprinzându-l în întregime, din vârful firelor de păr până în acela al mâinilor şi picioarelor, o duioşie imobilă, o linişte pustie şi fără margini. Zăcea în întuneric şi îşi spunea că satisfacţia completă putea fi interpretată, în acelaşi moment, ca o supremă fericire sau chiar ca o supremă tristeţe: o moarte provizorie, conştientă şi fără durere.

Mai avusese această senzaţie încă o dată: cu Paula, ceva mai devreme. Apoi, lăsând-o dormind se ridicase, se îmbrăcase şi venise la proiecţie. După proiecţie, avea să se ducă în via Gregoriana să se culce. Mulţumit şi singur. Elena şi Luigino nu se întorseseră încă din vilegiatură.

Aşezat între Gisa şi L., în rândul întâi, în noile şi confortabilele fotolii din sala din via Pergolesi (şi aceasta construită după un plan al său, tapisată şi cu uşi capitonate cu stofe, catifele, draperii gri după gustul lui), se lăsă cu plăcere furat de somn gândindu-se că seria

[211] post-plăcere (engl.)

extraordinară de fericire, începută vara trecută, continua: părea acum fixă, inalterabilă: i se adăugau şi o completau, fără a o ştirbi, până chiar şi orele cele mai inerte ale lucrului.

Îl trezi ţârâitul unui greiere de telefon. Deschise ochii: văzu că avea înainte o scenă într-o pădure. Telefonul, la intervale regulate, continua să sune. Gisa se ridicase. Emilio se întoarse leneş. În semiobscuritatea sălii, o văzu ridicând receptorul de pe măsuţa din spatele ultimului rând de fotolii. O auzi vorbind pe şoptite: în dialect piemontez, i se păru. Printr-o întâmplare, coloana sonoră a filmului, care abia se auzea, devenise şi mai surdă: un *outlaw* în fugă (era un film despre Robin Hood) ieşea din pădure, şi începea să se târască de-a buşilea printre tufele dese, atent să nu facă zgomot şi să nu mişte nicio creangă. Gisa nu voia să tulbure proiecţia, sau pur şi simplu nu voia să fie înţeleasă de Emilio şi L., totuşi eforturile ei pentru a vorbi în şoaptă şi a nu fi auzită au fost zadarnice:

— ... *Sì, a j'é, a j'é... ch'a staga tranquil, monsù Giraudo... Quand che la prujessiun a finìss, a ven subit a cà... No, ch'am scüsa, i peuss nen ciaméjla adéss... a l'é dzura an cabin-a... No, l'avucat a veul nen... Ch'as preòcüpa nen për 'l tránvai*[212]. Avem maşina producţiei pentru mine şi pentru ea. *Cerea, bun-a neuit... Ch'as sagrin-a nen, chiel, e ch'a pensa a sté mej: bel'e sì, i vurúma tüti vëdlu turna 'n sül carél... e prest! Ch'a dia nen lon, monsù Giraudo! Bun-a neuit*[213].

Când filmul s-a terminat, Emilio, încă ingenuu deşi cu

---

[212] Da, este aici, este aici... fiţi liniştit domnule Giraudo... Când proiecţia se va termina, va veni imediat acasă... Nu, scuzaţi-mă, nu pot să o chem acum... este sus în cabină... Nu, avocatul nu vrea... Nu vă gândiţi la tramvai. (piem.)

[213] La revedere, noapte bună... Nu vă neliniştiţi deloc, gândiţi-vă la dvs. să vă faceţi bine, aici vrem toţi să vă revedem printre noi din nou pe carul de filmat... cât mai curând. Nu spuneţi aşa ceva, domnule Giraudo! Noapte bună. (piem.)

un început de bănuială, luând-o deoparte pe Gisa, o întrebă dacă într-adevăr Irma era sus, în cabina de proiecţie, şi de ce. Gisa deveni, brusc, stacojie: culoarea era exagerată, poate prin contrast cu splendidul păr alb argintiu şi cu ochii ei mari albaştri. Dar încercă să se stăpânească şi să zâmbească.

— Scuzaţi-mă, domnule avocat. Nu aveam intenţia să vă vorbesc, cel puţin câtva timp. Dar văzând că m-aţi prins, cum se zice, în flagrant… dacă îmi permiteţi, vă spun tot. După cum aţi înţeles, da, la telefon era tatăl Irmei. Când avem proiecţia seara târziu, fata profită şi iese cu logodnicul ei. Domnul Giraudo nu ştie nimic. Ce vreţi? nu e un mister pentru nimeni cum merg lucrurile astăzi. Ea îl numeşte logodnic, dar nu este decât… în sfârşit, eu nu l-am văzut niciodată, nu-l cunosc şi nu ştiu nici măcar cine este. Poate este un băiat bun, nu ştiu. Dar e sigur că la căsătorie, cel puţin acum, nu se gândeşte niciunul din ei, *e a l'é per lon che la cita a peul dije gnente a so papà*[214]. Permisiunea de a merge la cinema seara o are o singură dată pe săptămână, sâmbăta. Pentru celelalte seri m-a rugat să o ajut: în caz de control telefonic, să spun tatălui ei că se află aici şi că se întoarce acasă în maşină cu mine. Ştiu. Nu e frumos ce fac: dar sunt dispusă să fac orice ca să-l scutesc pe omul acela de vreo neplăcere. Mai degrabă… Gisa se opri şi se înroşi din nou. Emilio o încurajă:

— Mai degrabă? Spune, ce mai e?

— Şi despre asta mă gândeam să vă vorbesc la sfârşitul lucrurilor: pentru că nu se poate pretinde ca o fată fermecătoare, tânără, plină de viaţă, şi care nu a mai lucrat până acum, dintr-o dată să se apuce să rotească pelicula timp de douăsprezece ore pe zi…

— Nu se poate? Crezi că lucrul pentru care am angajat-o pe Giraudo este prea greu pentru ea? şi că trebuie să angajăm o a treia persoană?

[214] şi tocmai pentru asta, fata nu poate spune nimic tatălui ei. (piem.)

— Nu, vă rog, *mi lu ringrassiu, avucat, ma i diu nen lon!*[215] Ezită încă o clipă şi apoi: Adevărul e altul. Foarte simplu de fapt. Fata, după părerea mea, e foarte deşteaptă, capabilă, puţin ciudată uneori, şi chiar spirituală, originală. Numai că... numai că *l'à gnün-e veuje'd travajé*[216]: nicio dorinţă? să zicem nicio *intenţie* de a munci, iată adevărul. Ea vine aici numai pentru a nu-şi necăji tatăl.

— Dar cel puţin vine în orele de program?

— Dimineaţa da, de nevoie: pentru că o trezesc şi o fac să iasă din casă. Dar după-amiaza...

— De ce? Nu merge acasă la masă?

— Nu. Mi s-a destăinuit chiar a doua zi. Mi-a vorbit despre logodnic. Ia prânzul cu el şi apoi rămân câtva timp împreună. Acasă spune că mănâncă un senviş în lăptărie cu toţi ceilalţi.

— Şi la ce oră revine după-amiază?

— Ar trebui să revină la trei. Dar se întoarce la cinci, la şase... Uneori chiar nici nu vine...

— Dar logodnicul ce meserie are? Nu lucrează după-amiaza?

— A smija che 'd no: a fa l'alùr.[217]

— Actor? Nu ştii cum se numeşte?

Gisa spuse că nu ştie. Emilio era amărât, într-un fel trădat. După o scurtă reflecţie, îşi spuse că ar fi trebuit eventual să se mire de contrariu: şi anume că o fată de frumuseţea şi aparenţa dezinvoltă a Irmei s-ar fi apucat să muncească cu fireasca hărnicie a tuturor celorlalte funcţionare de la secţia de montaj.

Gisa ceru din nou iertare că tăinuise purtarea Irmei. Repetă că a procedat cum a crezut mai bine; că nu era zi în care să nu o dojenească pe fată; şi că avea intenţia să spună totul lui Emilio la sfârşitul producţiei. Desigur, lucrurile nu puteau merge mai departe aşa. Irma nu mai

[215] iertaţi-mă, domnule avocat, nu vreau să spun asta! (piem.)
[216] nu are nici un chef de lucru. (piem.)
[217] Mi se pare că nu; este actor. (piem.)

putea fi angajată pentru un alt film. Mai ales pentru că devenea obiect de scandal pentru celelalte fete.

Emilio se gândi un moment la ce trebuia să facă. Hotărî să nu o dea de gol pe Gisa şi i-o spuse, mulţumindu-i, şi explicându-i că nu voia să-i provoace o nouă durere lui Giraudo: într-adevăr, dacă Irma ar fi aflat că Gisa vorbise direcţiei de lipsa ei repetată de la lucru, s-ar fi plâns acasă de Gisa, ar fi vorbit împotriva ei. Nu, era mai bine să urmeze o altă cale. Emilio s-ar fi informat la paznicii de la parter care o vedeau desigur intrând şi ieşind, chiar dacă trecea prin parc: în felul acesta ar fi avut o dovadă a neglijenţei ei, o dovadă care excludea intervenţia directă a Gisei. Prima zi în care Irma va întârzia peste măsură, Gisa îl va anunţa prin telefon: apoi, de îndată ce se va prezenta, îi va transmite că el o căutase, şi o va trimite sus.

Chiar şi de data asta, intrarea Irmei a fost o surpriză. Avea halatul alb şi mănuşile de aţă. Înaintă încet, încet: plângea în hohote şi îşi ştergea lacrimile cu batista. Se încăpăţâna să ţină capul plecat, aşa cum fac copiii când se ştiu vinovaţi: dar atitudinea ei era până la urmă de o involuntară cochetărie, claia de păr roşu părând aşa şi mai mare, şi mai frumoasă.

Plânsul Irmei continua disperat. Oare or fi anunţat-o uşierii? Sau poate Gisa însăşi? Era posibil, îşi spuse Emilio. Dar, chiar în cazul acesta, trebuia să-şi închipuie că fata se aştepta la o teribilă dojană şi că voia să se apere cerând îndurare de la început, ceea ce era ciudat: Emilio ştia foarte bine că, spre deosebire de Golzio, nu avea faima de zbir între subalternii lui. Nimeni nu o putuse speria pe Irma în aşa măsură, încât să-i provoace un torent de lacrimi. Numai dacă... numai dacă, se gândi în cele din urmă îngrijorat Emilio, greşelile Irmei erau mai grave decât cele denunţate de Gisa.

De astă dată, apărat de biroul vast, căptuşit cu piele

naturală, Emilio nu se ridică; aşteptă ca Irma, după câţiva paşi mici, cu capul în jos, suspinând, să ajungă în faţa lui: atunci îi spuse cu blândeţe:

— Acum ia loc, Irma... aşează-te acolo.

Erau două fotolii enorme, îmbrăcate în aceeaşi piele, de cealaltă parte a biroului lui Emilio: Irma, fără a-şi lua batista de la ochi, se uită înapoi şi se aşeză încet pe marginea unuia din cele două fotolii. Rămase astfel, continuând să plângă, cu bustul drept şi bărbia în piept.

— Plângi, Irma, reluă Emilio, ştiind că singurul mod de a face pe un copil să înceteze plânsul este acela de a-l invita să plângă fără teamă, oricât ar vrea el, plângi, uşurează-te, nu te teme de nimic: astăzi, din întâmplare, am timp destul, şi nu ne aude nimeni. Uite chiar ce fac. Apăsă pe butonul interfonului. Glasul metalic de dincolo spuse:

— Da, domnule avocat.

— Doamnă Bruscantini, Emilio ţinea apăsat butonul, în timp ce, aproape automat, Irma îşi stăpânea suspinele, să nu mă deranjaţi pentru niciun motiv, nu sunt pentru nimeni, nici pentru soţia mea: numai pentru inginerul Golzio.

— Inginerul Golzio a ieşit.

— Foarte bine.

Luă mâna de pe buton, şi Irma reîncepu imediat să plângă mai tare, ca şi cum suspinele şi lacrimile, reţinute cu greu, s-ar fi dezlănţuit în mod natural. Dar de ce, îşi spuse Emilio, de ce să-şi închipuie neapărat că fata ar fi comis ceva grav, când poate că nu era aşa? Ce ştia el de Irma? Era frumoasă, elegantă, dezinvoltă, spirituală, mondenă, fără chef de muncă şi îndrăgostită, poate chiar amanta unui tânăr actor de cinema: şi ce-i cu asta? însemna oare că era o fată coruptă? Lacrimile, în orice caz, erau foarte naturale. Abia acum începeau să i se rărească lacrimile, şi să i se potolească suspinele.

— Nu avem nicio grabă, repetă Emilio. Apoi îmi vei

spune, nu-i aşa? de ce crezi că trebuie să plângi aşa de tare.

— Da, da, spuse Irma consimţind, dar continuând să ţină capul în jos: lui Emilio i se păru totuşi că ghiceşte, pe buzele mari şi rujate ale fetei, ceva ca un surâs.

În sfârşit, când reuşi să vorbească, fără a-şi arăta chipul, începu încet, încet:

— De câteva zile m-am hotărât să vin să-ţi vorbesc… pentru că… Ştiu, dumneata ai fost totdeauna atât de bun cu tatăl meu şi cu mine… şi tocmai pentru asta nu aveam curajul să vin din nou să-ţi cer ceva… Astăzi, astăzi eram atât de disperată… şi cum singura persoană de pe lume pe care o cunosc şi care mă poate ajuta eşti dumneata… atunci mi-am făcut curaj şi mi-am spus: azi mă duc!

— Dar te-am chemat eu! murmură Emilio uimit.

— Da, ştiu… uneori ai spune că e o simplă coincidenţă: tocmai azi când m-am decis să-ţi vorbesc… tocmai azi, pentru prima oară de când lucrez aici, m-ai chemat.

La fiecare cuvânt al Irmei, Emilio se simţea mai nedumerit. Era într-adevăr o apărare extrem de abilă atitudinea fetei! Trebuia să se predea totuşi, se gândi în sinea sa Emilio, în faţa realităţii unei Irme, dacă nu corupte, cel puţin expertă precoce.

— Şi ce oare voiai să-mi ceri? întrebă el, secundând-o ca să încerce să o înţeleagă până la capăt.

Deocamdată, îşi închipuia vag că fata voia să-l roage să-i uşureze o parte din program: să-i permită, de exemplu, să vină numai dimineaţa, şi poate să nu-i spună nimic tatii.

În schimb:

— Trebuie să ştii… Îţi spun asta, dar tata nu ştie nimic şi nici nu trebuie să ştie vreodată… Îmi promiţi că nu-i vei spune niciodată nimic?

Îşi ridică în sfârşit obrazul: brăzdat de lacrimi, cu ochii roşii, dar strălucind de o lumină plăcută şi gravă. Buzele îi erau sinuoase, conturate, reliefate uşor şi întredeschise în

aşteptarea răspunsului.

— Nu-i voi spune nimic tatii, niciodată, spuse încet Emilio, cu o solemnitate care i se păru şi lui exagerată. Dar mama ştie?

— Nimic, nici ea. Oh, mama nu este în stare să ţină nici cel mai mic, cel mai stupid secret. I-l spune imediat tatii. Nu, nu i-am spus niciodată mamei şi nici tatii. Dumneata eşti prima persoană căreia mă destăinui. Sunt logodită.

Irma tăcu şi închise ochii, ca pentru a-şi aduna forţele şi a continua. Emilio întrebă:

— De cât timp?

— Ei… de acum… se opri şi încruntă sprâncenele: era clar că nu prevăzuse întrebarea, şi că timpul era ceva la care ea nu se gândea niciodată… da, ei bine, la câteva zile după intrarea americanilor în Roma: deci, mai mult sau mai puţin, de un an şi jumătate!

— Eşti logodită de un an şi jumătate?

Şi întrebarea asta păru că o surprinde. Răspunse, totuşi, instinctiv, înainte de a reflecta, şi astfel se trădă:

— Un an şi jumătate de când l-am întâlnit prima dată… Tăcu, văzând că a greşit.

Era limpede că „logodit” era un fel de a spune, pentru alţii, înaintea altora; şi că între ea şi tânărul acela, oricine ar fi fost, nu existase niciodată nici cel mai mic semn de logodnă. Emilio se prefăcu că nu ştie nimic.

— Şi cine este el?

— Un băiat de treabă, crede-mă… Bun, delicat, inteligent. Ne iubim foarte mult, te asigur.

— Câţi ani are?

— Douăzeci şi doi.

— Munceşte undeva, presupun.

— Da… răspunse Irma, şi îl fixă cu ochii acum uscaţi: ochi extraordinari, crezu atunci Emilio că-i observă pentru prima oară: două puncte scânteietoare, în centrul pupilelor, şi, în jur, în irisurile negre, mari, libere de albul ochilor o expresie emoţionantă, poate de aşteptare

încordată, poate de gol, între speranţa unei dedicări şi neliniştea de a nu găsi cui să se dedice. Privirea lui Piero, desigur, avea o intensitate şi o inteligenţă deosebite; şi chiar şi privirea de păpuşă a Nucciei era neobişnuită. Dar aceea a Irmei părea că îmbină inteligenţa primei şi fixitatea celei de a doua într-o profunzime diversă, foarte armonioasă şi neliniştitoare. Da, lucrează… când găseşte pe cineva care să-i dea de lucru.

— De ce? Ce face?

— Actor de cinema. Poate dumneata îl cunoşti. A avut câteva roluri… Se numeşte Giorgio Gentili.

Lui Emilio i se părea că auzise vag de acest nume. Prin interfon ceru doamnei Bruscantini să caute în arhiva cu fotografii plicul, dacă era. Irma rămase tăcută, dar fixându-l mereu ca la început şi ca şi cum mai voia să spună ceva şi nu îndrăznea. Emilio, care credea acum că înţelese, tăcu înadins. Intră Bruscantini, îi întinse un plic gros, şi ieşi. Erau fotografiile unui tânăr în slip, pe plajă: muşchiulos, zvelt, cu părul lung, bogat, creţ, de un blond aproape sigur artificial. Chipul era acela obişnuit al figuranţilor sau al micilor actori din cinematografia Romei: smead, marcat, fals-slab, fals-nervos, fals-viril. Un tip din fotografii pe care îl puteai întâlni cu doamnele elegante şi nu prea tinere. I-ar plăcea Elenei, poate! râse în sinea lui Emilio. Dar i s-a părut anormal ca Irma să fie îndrăgostită de el şi, mai ales, ca tipul să fie îndrăgostit de Irma. Irma, ezitând, se aplecase să vadă. Emilio o întrebă:

— El este?

Fata aprobă.

— Dar aici scrie: vârsta douăzeci şi şase de ani, observă Emilio după ce întoarse una din fotografii.

Irma nu se pierdu cu firea:

— E încă atât de tânăr. Se vede că acolo şi-a dat mai mulţi ani ca să fie luat mai mult în serios. Are nevoie de lucru. Ai lui nu vor să fie actor, şi tatăl lui, care lucrează într-o întreprindere de export, i-ar fi găsit nu ştiu ce post

de funcţionar la Milano. El a refuzat ca să nu se depărteze de mine şi pentru că este decis să continue cu cinematograful. Dar sunt mai bine de două luni de când nu a mai făcut un film... şi dacă nu găseşte un rol oricât de mic, trebuie neapărat să cedeze şi să se ducă la Milano.

— Şi din cauza asta plângeai?

— Da.

— Asta voiai să-mi ceri de câteva zile?

— Da.

Spunea da cu toată siguranţa şi de fiecare dată frumoasa ei gură sinuoasă se închidea, compactă. Ochii: acum Emilio văzu că ochii adânci şi negri ai Irmei îl fixau cu vădită încredere, aproape bucuroşi. Dintr-o dată simţi că zâmbeşte şi el: din întâmplare, în filmul lui L., era un blestemat rol de al doilea îndrăgostit care, printr-o suită de împrejurări foarte stupide, era încă descoperit şi poate că era potrivit tocmai acelui tânăr! E interesant cât de greu este, uneori, să găseşti interpreţi pentru unele roluri care au nevoie de chipurile cele mai banale! Producţia cinematografică, se gândi Emilio, este ca un lanţ, verigă cu verigă, la întâmplare. Făcând o favoare Irmei, rezolva o problemă de *„casting”.* Oricum trebuia să-l vadă mai întâi pe tânăr; şi să-l vadă şi L., şi să accepte să facă o probă.

— Crezi că dacă îi telefonăm acum lui... pentru a nu spune: logodnicul tău, aruncă o privire pe fotografii şi citi din nou numele, pe care îl uitase:...lui Giorgio Gentili, îl găsim acasă?

— Da, aşteaptă tocmai ca să-l chem! spuse Irma, sărind în picioare şi ridicând receptorul aparatului pe care Emilio îl împinse spre ea.

— Aşteaptă?! Vrei să spui că el ştia că tu îmi vorbeşti azi despre el?

— Da, spuse din nou Irma, cu simpatica ei siguranţă, care-i apărea lui Emilio ca o garanţie de naivitate.

Şi acum, pentru a forma numărul, se aşeză, în mod distrat, natural, pe suprafaţa de piele a biroului, aşa cum Emilio nu îşi amintea că ar fi îndrăznit, nu atât din respect pentru el, ci pentru biroul însuşi, niciuna din secretarele sau actriţele care îi fuseseră amante.

— Spune-i să vină acum, îi şopti Emilio în timp ce ea vorbea la telefon.

— Era mama lui, s-a dus să-l cheme. E jos, la bar.

„Cum e cu putinţă ca acest diavol de fată să fie fata lui Piero şi a Nucciei, chiar dacă seamănă cu amândoi!” se gândea Emilio, admirând-o. Aşezată pe marginea biroului, cu halatul alb, şi masa de păr care în ultima lumină a după-amiezii de noiembrie încă împrăştiată de *bow-window, l*uase un ton de aramă întunecată, Irma era o imagine neaşteptată, stranie, tonică. Emilio se gândi să aprindă lumina; dar ezită, ca şi cum se temea că se va pierde vraja. Chiar în momentul acela, fata, ca să ocupe într-un fel aşteptarea de la telefon, luase în mână revolverul Beretta de pe un top de hârtii şi se juca cu el. Râse, deschise exagerat de mult ochii şi cu o jumătate de glas, întrebă:

— Este încărcat?!

— Da, ei, atenţie! răspunse Emilio, râzând şi el şi sufocându-şi în mod dramatic glasul.

Şi Irma, continuând gluma, întinse braţul, închise ochiul pentru a ţinti bine, şi fixă Beretta spre el. Îl puse apoi la loc, „logodnicul” era la telefon.

— Scumpule, avocatul Viotti spune că dacă poţi să vii acum în via Pergolesi are ceva pentru tine, şi privi cu un sens întrebător neliniştit: Emilio nu-i spusese nimic: greşea oare dacă îi spunea aşa?

Nu, Emilio o asigura cu zâmbetul, în timp ce ea punea receptorul la loc. Totuşi, şi independent de logodnic şi de rolul probabil pe care acesta l-ar fi avut în filmul lui L., Irma nu înţelesese încă, sau se prefăcea că nu înţelesese, că nu putea continua să neglijeze, cum făcea acum, lucrul

pentru care era salariată. Fie din naivitate (după cum ar fi vrut să spere Emilio), fie din viclenie, Irma nu-şi ceruse nicio scuză şi nu făcuse nicio aluzie, nici măcar pe departe, la întârzierile şi la absenţele ei. Emilio îşi spuse că, oricum, avea timp destul să o dojenească în mod serios, începu prudent, aproape pentru a confirma şi a explica zâmbetul, cu care o liniştise în privinţa logodnicului.

— Da, desigur, poate că există ceva pentru el: chiar în filmul în care lucrezi şi tu. E mai mult decât un rol mic, e un rol important, al doilea sau al treilea după protagonist.

— Cât sunt de fericită! Mulţumesc, mulţumesc!

— Şi eu sunt mulţumit: în felul acesta, poate, după-amiaza, cum logodnicul tău va fi obligat să lucreze, tu vei fi liberă să vii punctual la montaj: aşa cum e de datoria ta, Irma. Văd că roşeşti. De ce crezi oare că te-am chemat la mine? Nu, nu spune nimic. N-are rost. Eu ştiu, totdeauna, tot ce se întâmplă acolo. Gisa a încercat să-ţi ia apărarea. Totuşi programul e program, şi oricine poate controla exact la ce oră intri şi ieşi. Gândeşte-te: dacă tu ai fi funcţionară într-o firmă aşa cum sunt toate, din cele care au fişa şi ceasul la poartă, cum ai face? Dar ceea ce constituie adevărata gravitate a lipsei tale este un alt lucru. Eşti prea inteligentă, Irma, ca să nu ştii că ţin la tatăl tău, ca la un frate; şi că, de aceea, nu-i voi comunica niciodată, bolnav şi suferind cum este în aceste zile, şi preocupat de viitorul tău, nu-i voi comunica niciodată, în niciun caz, neplăcerea de a afla că tu vii la montaj cu întârziere şi că, să spunem lucrurilor pe nume, puţin îţi pasă de treaba asta. Tocmai ştiind asta, ştiind că nu te pot pedepsi, ar trebui să fii desăvârşită. Tu faci exact invers: profiţi de condiţia privilegiată în care te afli. Fii atentă, totuşi. Eu te pot apăra numai până la un anumit punct. Nu vorbesc de Gisa care este un înger şi care este superioară lucrurilor acestora. Dar dacă una din fetele celelalte de la montaj îţi face un raport? Sunt obligat să

mă dispensez de tine!

Irma se ridică brusc. Fulgerător, îşi scoase mănuşile, îşi desfăcu halatul, şi aruncă totul pe fotoliu:

— Bine, ai dreptate. Atunci te dispensezi de mine chiar acum. Mă gândesc eu la tata. Îi voi spune că nu mai am intenţia să lucrez. Îi voi spune chiar eu. Eşti mulţumit aşa?

Emilio rămase fără glas. Fixa, fermecat şi speriat, ochii Irmei care, la rândul lor, îl fixau cu o expresie adâncă de ură, de care nu i-ar fi crezut niciodată în stare: aşa cum nu ar fi crezut-o niciodată în stare pe ea, fata lui Piero, de o dezlănţuire atât de violentă, atât de sălbatică. Îşi aminti, atunci, într-o fulgerare, ceea ce Piero îi mărturisise odată: chiar apatica Nuccia avea, din fericire foarte rar, accese de furie neaşteptate. Şi pe însuşi Piero, omul cel mai calm şi mai potolit din lume, Emilio nu-l văzuse niciodată furios: dar toţi spuneau că, în timpul lucrului, când constata că este înşelat de vreunul din subalternii lui sau din muncitori, devenea o fiară.

— Irma, calmează-te: eşti nebună... Emilio nu reuşi să spună altceva.

— Nebună?! Îţi mulţumesc pentru tot ce ai făcut pentru tata; îţi mulţumesc, ţi-am spus-o imediat. Dar slujba asta nu ţi-am cerut-o eu. M-am întors de la Capri şi am găsit totul gata făcut. Nu aveam de ales. Ce trebuia să fac? Şi eu îl iubesc pe tata... n-a putut continua, plângea din nou: dar nu pe tonul de mai înainte, care dezvăluia o slăbiciune şi cerea ajutor: acum erau lacrimi de indignare. Capri, reflecta între timp Emilio: iată unde fusese după culesul viei, şi cine ştie ce minciună povestise acasă; în dezlănţuirea mâniei se trădase fără să-şi dea seama.

— Dacă l-ai iubi într-adevăr pe tata, aşa cum spui, ai găsi energia necesară pentru a munci, şi pentru a veni punctuală după-amiază şi pentru a renunţa să-ţi vezi logodnicul...

— Da, răspunse Irma, ridicând cu mândrie capul şi fără să mai plângă, da, sigur: dar făcând ceva care să-mi

placă.

— Şi care ar fi acest ceva care să-ţi placă? Să auzim.

Irma nu răspunse imediat. Plecă în jos capul şi, în sfârşit, îmbufnată, ca un copil, zise:

— Nu ştiu. Ştiu numai că această muncă nu e pentru mine, asta-i.

— Poate... — sugeră Emilio, privind-o...poate ai vrea să fii actriţă de cinema, vedetă?

— Poate! — ridică din nou capul şi acum râdea, fiind parcă amuzată de idee: dar deloc convinsă.

— Fotogenică, eşti desigur fotogenică!

— Da, ştiu: dar nu aş putea să învăţ un rol!

— Ar trebui să faci o probă: şi să-i spui tatii numai în caz pozitiv.

— Tata este împotrivă. Dar nu e asta. Dacă aş simţi în mine forţa de a deveni o actriţă, aş reuşi să-l conving şi pe tata. Nu am talent să joc, am mai încercat câteodată, ştiu bine. Chiar şi ideea de a rămâne în faţa aparatului de filmat... mă terorizează.

Acum camera era în penumbră. Şi Irma tăcu pe neaşteptate.

— Deci când vei găsi un lucru care să-ţi placă, îmi vei spune. Deocamdată te sfătuiesc să continui aici, şi să fii punctuală. Pentru tine, pentru demnitatea ta, înainte de toate.

— Înţeleg. Dumneata ai impresia că prin faptul că tata nu trebuie să ştie, eu... cum se spune? şantajez?

— Chiar aşa.

— Iar eu în schimb am impresia că dumneata mă şantajezi. Da, pentru că dacă tata nu ar fi bolnav, eu nu aş fi venit niciodată aici.

— Ca să munceşti. Ci pentru a mă ruga să-i găsesc de lucru lui Giorgio Gentili?...

— Oh, dar ştii că eşti teribil! *Nun vola una paja*[218], cum se spune la Roma. Râzând, se hotărî, cu o extremă

[218] Nu-ţi scapă nimic. (dialect romanesc.)

dezinvoltură, să se aşeze pe fotoliu. Pot fuma o ţigară, în timp ce aşteptăm?

Scotocind în buzunarul halatului, rămas acolo neglijent, scoase un pachet. Emilio îi oferi din ale lui. Era din ce în ce mai înmărmurit de caracterul Irmei care, când părea expertă în viaţă şi perfect stăpână pe ea, când copila roasă, impulsivă, fără frâu; smintită, cum spusese şi Piero. O privi în faţa lui, de cealaltă parte a biroului, în timp ce aspira fumul cu voluptate, îndelung: cu exagerare, cu o poză vădită, ca şi cum se străduia să pară o fată trecută prin toate, aproape o vampă. Obscuritatea îl împiedica pe Emilio să-şi dea seama de expresia chipului. Dar nimic nu era mai nevinovat, infantil, aproape ridicol, decât amploarea gestului cu care, desprinzând ţigara de pe buze. O îndepărta în aer. Se hotărî să aprindă. Ce amestec avea farmecul? De care farmec era vorba? Nu se putea desigur gândi şi de altfel simţea că nu se gândise nici pentru o clipă să o cucerească pe fata de optsprezece ani a lui Piero! Hai! Aprinse lampa de pe birou:

— În seara asta când ajungi acasă eşti în stare să-ţi aminteşti de un comision pentru tata? Trebuie să-i spui că ieri am primit o scrisoare de la Londra; că prietenul meu a vorbit cu cel mai mare specialist din lume, Higgins se numeşte; şi că acest Higgins speră să vină la Roma în timpul sărbătorilor care se apropie, şi atunci îl va vedea şi pe tata.

— De ce nu-i telefonezi dumneata, dacă nu ai încredere că o să-mi amintesc de comision?

— Pentru că ştiu, fetiţo, că de când e atât de bolnav, telefonul îl supără, îl enervează şi îl foloseşte numai când e absolut obligat. Ca în noaptea trecută, după miezul nopţii, când a telefonat Gisei, ca să întrebe de tine.

— *Nun vola una paja.*

— Irma, nu-ţi dai seama că eşti impertinentă?

— Ah, nu, iartă-mă: de astă dată am eu dreptate. Dacă

eu sunt impertinentă, dumneata eşti o viperă.

Nu se supără. Nu ar fi putut. O admira prea mult în momentul acela. O admira pentru promptitudinea pe care o avusese şi pentru inteligenţa spontană cu care găsise cuvântul pentru a-l răni.

— Viperă? Chiar aşa? Şi pentru ce?

— Pentru că îmi serveşti surprizele una câte una, picătură cu picătură. Când mă aştept mai puţin. Ţi-am spus-o. Dacă crezi, în ciuda faptului că tata va suferi, eu sunt gata să părăsesc studioul din acest moment şi să nu mă mai întorc niciodată şi să iau totul asupra mea. Eu sunt aceea care nu mai vrea să lucreze. Ai înţeles? Unicul lucru pe care te rog să-l faci este de a nu retrage ceea ce i-ai promis logodnicului meu! Pentru el, chiar, te rog!

— Bine. Dar înainte de a-i da rolul, pot stabili cu tine o condiţie?

— Un alt şantaj. Spune.

— Vreau să-mi promiţi ceva: dacă el va avea rolul, tu să încerci să vii la montaj ceva mai regulat, spuse cu o paternă încetineală şi cu un aer sever; dar între timp, lui însuşi îşi repeta: viperă!

Sub moralismul binevoitor al vechiului prieten al tatălui ei, care se preocupa atât de viitorul unei fetiţe rebele, şi îşi propunea atât de ferm să o aducă pe calea cea dreaptă, simţea că i se furişează şi îl străfulgeră o dorinţă: nu voia să piardă pretextul de a avea fata lângă el, la parterul din via Pergolesi, ca s-o poată revedea fără greutate în orice moment.

— Promit, răspunse Irma liniştită, dar privind în altă parte. Privea pe birou. Promit, da. Dar iartă-mă dacă sunt curioasă. De ce ţii revolverul acela acolo? Îl ţii totdeauna?

— Totdeauna. E o amintire din război. De pe vremea unei razii... A mai spus lucrul acesta câtorva actriţe: era o minciună de prea mare efect, mai ales asupra unei tinere fete ca Irma, pentru a nu ceda nevinovatei vanităţi de a o folosi... De pe timpul unei razii. A trebuit să mă salvez pe

munţi, undeva pe vârful Armatei, la partizani. Ei, de-ai ştii... Revolverul acesta mi-a salvat cu adevărat viaţa!

Irma îl privea într-adevăr cu admiraţie.

Giorgio Gentili era cel din fotografii: tipic „tânăr cuceritor”, bine făcut, din lumea rafinată şi brutală care răsărea, în cartierele populare şi în periferii, în jurul cinematografului. Era bine îmbrăcat, totuşi, câştiga ceva: părea mai înalt, mai slab. Şi pasul şi zâmbetul cu care intrase, înclinaţia corectă aproape milităroasă cu care se prezenta, revelau atenţiei lui Emilio o psihologie mai delicată, sau cel puţin mai subtilă decât aceea pe care lăsase să se bănuiască, gândindu-se poate să-şi arate proprii muşchi, în pozele de pe plajă. Acum, văzându-l şi ascultându-l, Emilio îşi spuse că alegerea Irmei nu era în fond chiar atât de ciudată.

Băiatul avea diploma unui institut tehnic: sau mai bine-zis avea, în cel mai rău caz, destulă cultură pentru a înţelege că îi convenea să spună că are o oarecare cultură. Avea şi o oarecare experienţă: mici roluri în mici filme, dând lista cu numele unor regizori şi a unor filme. Conducea maşina şi călărea bine. Vârsta: douăzeci şi opt: fotografiile erau de acum doi ani. Când interogatoriul normal de început, la care Emilio îl supusese pe tânărul actor, ajunse la acest amănunt al vârstei, Irma, surprinsă cu minciuna, căută să remedieze cu un zâmbet senin. Stătea pe acelaşi fotoliu cu tânărul. Şi Emilie nu mai era pe locul său de la birou, ci în fotoliul din faţa lor.

Se strânse lângă logodnic:

— I-am spus adineauri avocatului că ai douăzeci şi doi de ani, şi-i atinse cu un sărut ceafa blondă acoperită de păr; dar în acelaşi moment, ca şi cum ar fi vrut să-i ceară iertare lui Emilio pentru minciună, îi făcu cochet cu ochiul.

— Nesocotito, prostuţo! — murmură Gentili cu un zâmbet condescendent, cu ochii întredeschişi în fumul ţigării.

— Şi de ce? — sări Irma, lăsându-se încântată de inflexiunile acelea şi de expresiile lui. Sunt sinceră, asta e. Giorgé, mi-ar fi plăcut să fii mai copil decât eşti.

Lui Emilio i se păru că sceneta care se desfăşura în fotoliul din faţa lui şi la care asista din fotoliul său era improvizată şi declamată de Irma cu o maliţiozitate mai mult sau mai puţin conştientă, anume pentru el. Era clar că dacă Gentili îi plăcea Irmei era tocmai pentru aerul lui de om trecut prin multe şi de adult. Şi mai era clar că afirmând că îşi doreşte logodnicul „şi mai copil”, Irma înţelegea într-o măsură că-l incită pe Emilio, căruia îi cunoştea foarte bine vârsta de patruzeci şi patru de ani, chiar dacă tâmplele cărunte nu i-ar fi denunţat.

Emilio începu să-i explice rapid lui Gentili rolul pe care avea să-l susţină în film, în cazul că L. ar fi fost de acord să i-l încredinţeze. Dar la un moment dat, se simţi sustras de ceea ce vedea: cei doi logodnici, în timp ce-l ascultau, fixându-l nemişcaţi, se strânseseră şi mai mult unul într-altul; Gentili o înconjura pe Irma cu un braţ după şoldul moale, iar Irma se sprijinea languroasă de el. Gentili avea un aer echivoc vădit. În timp ce vorbea, Emilio îl observa. Brăţara, ceasul, inelul erau de aur. Şi butonii de la manşetele cămăşii. Proaspăt ras, chiar exagerat de pomădat. Mai ales zâmbetul dinţilor imaculaţi şi al ochilor strălucitori verzui, făcând aluzie, cu vanitate şi în aceeaşi măsură cu încredere, la propria-i bravură erotică. „Fără îndoială că trăiesc împreună! — îşi spuse Emilio continuând să povestească subiectul filmului. Eram destul de naiv ca să cred că putea fi contrariul! Şi nu există nicio îndoială că Irma a fost cu el la Capri. Numai dacă nu mai e şi un altul în viaţa ei.” Simţi atunci tentaţia de a descoperi adevărul. Înţelese că ar fi trebuit să renunţe, dar nu reuşi. Sfârşi subiectul:

— ... Un rol frumos, nu-i aşa? — şi încheie: Spuneţi-mi adevărul, voi doi. V-aţi distrat, la Capri?

— Da, sigur, foarte mult, spuse prompt Gentili,

ascunzându-şi surpriza şi stânjenirea: în timp ce Irma, sărind, începu să-l fixeze pe Emilio cu o expresie desigur deloc binevoitoare. Timpul era minunat şi apoi ni se spusese că americanii şi englezii au distrus totul. Nu e nimic adevărat. Dimpotrivă, cu pretextul unui permis, ei apără insula. Mai degrabă am crezut, Irma şi cu mine, că am comis o fugă... zâmbi deschis şi dădu Irmei, fără scrupule, o lovitură semnificativă... o fugă clandestină, da! În schimb, văd că dumneavoastră, domnule avocat, sunteţi foarte informat!

Irma părea exasperată; desprinse de pe ea, cu o mişcare violentă şi neaşteptată, braţul lui Gentili; se ridică în picioare:

— I-am spus-o eu, adineaori! M-am înfuriat pentru altceva, şi mi-a scăpat! ce vrei să fac?

— Fii liniştită, Irma. În orice caz, cu mine, puteţi fi fără grijă. Irma ştie. Nu voi spune nimic nimănui. Cu atât mai puţin părinţilor Irmei, natural.

— Mulţumesc, domnule avocat, spuse Gentili, convins că a răspuns cu nobleţe unei fraze nobile.

Emilio se întoarse în spatele biroului şi-l chemă pe L. la telefon, pe platoul unde lucra.

— Vezi revolverul acesta? — spuse Irma lui Gentili, luându-l din nou şi răsucindu-l în mâini. Închipuie-ţi că avocatul povesteşte că a fost partizan şi că a luptat împotriva nemţilor, dar o spune numai pentru a fi interesant, pentru că eu ştiu foarte bine că nu e adevărat, şi râdea, fixându-l, aproape sfidându-l.

Emilio râse şi el, mai cu poftă decât ea: ca şi când ar fi vrut să-l facă să creadă pe Gentili că totul era o glumă. Se întoarse spre tânăr şi comentă, dând din cap:

— Acest Beretta, e adevărat, îi aveam cu mine în Toscana, în timpul nemţilor. Dar închipuie-ţi dacă eu stau să spun asemenea poveşti.

Irma, maliţioasă sau copilăroasă, izbucni atunci în altă serie de hohote şi adresându-se direct lui Emilio:

— Cum?! Ai avea acum şi curajul să negi?!

Din fericire sună telefonul, era L. Emilio îi spuse că actorul Giorgio Gentili va veni imediat la el: putea să-l încerce în rolul care era liber.

Parfumul Paolei era dens, aromatic, uleios şi ca o pulbere, deşi Emilio nu reuşea să înţeleagă dacă această ultimă senzaţie se datora unei invizibile şi impalpabile, dar efective, pulverizări, sau faptului că evoca tămâia şi vechile satenuri îndoite în fundul sertarelor unor comode. Era desigur un parfum parizian modern şi scump, altfel Paola nu l-ar fi folosit, dar conţinea şi ceva mistic şi vechi, cel puţin pentru Emilio, poate ceea ce se chema *bergamotto*[219], preferat de mama sa, sau camforul sau opopanax-ul, pe care le emanau blana de *petit-gris,* când mama lui, pregătindu-se să se ducă la Operă, o lua din şifonierul cel mare şi o scotea din sacul ei de tifon, sau poate chiar tămâia, nepieritoare amintire a binecuvântărilor, din fiecare seară de octombrie, în bisericuţa din Rivoli.

În orice caz, de fiecare dată simţea şi savura din plin parfumul Paolei, numai în primele minute; după aceea era copleşit: era aroma însăşi a pielii ei de aur, şi el o respira fără să-şi mai dea seama, chiar dacă, probabil, nervii lui o înregistrau ca pe un afrodisiac.

Primele minute erau acum: în timp ce urca, în spatele ei, cele patru etaje ale rampelor de piatră, incluse între pereţii vechiului palat de pe via del Mare. Garsoniera avea un singur defect: lipsa ascensorului. Paola urca, foarte înaltă, osoasă, slabă, strânsă în jerseul auriu al toaletei ei cu etola de vizon culoarea şampaniei aruncată pe un umăr. Blondul părului ei părea auriu şi el; şi obişnuitul parfum, care avea ceva de tămâie, răspândindu-se din tot aurul acela îi revela pentru prima dată lui Emilio, în timp ce urca în spatele ei, taina, poate

[219] arbore din specia cedrului. (n. tr.)

farmecul Paolei: ca o amintire profanatoare de patrafire şi odăjdii sacerdotale.

Garsoniera consta dintr-un foarte lung, unic, spaţiu, aproape un tunel, cu cinci ferestre care dădeau spre via del Mare şi, în peretele opus, cinci uşiţe corespunzătoare: bucătăriei, cămării, intrării, anticamerei, un fel de vestiar în faţa băii. La una din extremităţile tunelului era o masă ovală: la cealaltă, conceput ca un alcov şi în apropierea băii, un pat dublu. Mochetă neagră. Divane şi fotolii imense. Mesuţe joase. Tablouri mari întunecate. Tapiserie de shanlung bej ca şi draperia care putea, la nevoie, să închidă alcovul.

În afară de o licărire care se reflecta pe bolta joasă şi albă, răspândită de o serie de becuri ascunse sus, în spatele cornişei tapiseriei, iluminaţia era încredinţată veiozelor stil secolul al XVIII-lea, lămpi nocturne de porţelan, de cele mai diferite forme şi culori. Emilio se străduise să: şi le adune, motivând că erau un *hobby* al lui. Cele aproape o sută de asemenea lămpi le expusese în patru vitrine, care umpleau spaţiile dintre cele cinci ferestre. Cele mai puţin preţioase erau tocmai cele transformate în port-lămpi, cu lumini destul de puternice pentru a învinge densa transparenţă a porţelanului colorat. Un sistem complicat de releu şi de butoane îi permitea să aprindă veiozele pe care le putea aranja după dorinţă în grupuri sau izolate. În timp ce electricienii, tâmplarii şi tapiţerii se întreceau în această operă, fu cuprins de bănuiala că atâtea rafinateţuri erau puţin ridicole; dar când lucrarea fusese gata, ori de câte ori intra în garsonieră simţea o plăcere pe care nu o simţea în via Gregoriana şi în via Pergolesi, unde Elena dăduse multe idei şi sugestii. Aici, în garsonieră, făcuse totul singur: modificând şi îmbunătăţind mobilierul proprietarului dinainte, un diplomat suedez, de la care o cumpărase. Elena ştia de garsonieră, şi o tolera: se prefăcea că ştie că îi trebuia lui Emilio pentru a organiza

întâlniri unor „elemente” din lumea cinematografică, actori, actriţe mari, actriţe de mâna a doua, balerine, pe care nu ar fi fost prea plăcut să le primească acasă. Era fals, natural, în lumea bună, romană, fiecare doamnă, acum, putea primi orice „element”: în afară de aceia pe care, fiind prea modeşti, era perfect inutil să-i primească. Nu avea importanţă; între ea şi Emilio exista o convenţie în baza căreia apartamentul din via del Mare avea tocmai acest scop: şi îl numeau astfel, între ei, „studioul”. Elena, printr-o înţelegere tacită, nici nu se gândea să pună vreodată piciorul acolo. Fusese o singură dată, consimţind la o invitaţie specială din partea lui Emilio, care ţinuse să-i cunoască părerea imediat după ce muncitorii terminaseră lucrarea. Avusese ideea, poate mai mult maliţioasă decât delicată, ca pe masa ovală, lângă un vas plin cu flori, să găsească, într-o ramă de argint, o fotografie a ei, nu recentă, dar foarte reuşită: Elena făcuse haz, apoi deplasase uşor rama în aşa fel, încât fotografia să pară că priveşte, de-a lungul întregii săli-tunel, direct alcovul... „Astfel, spusese ea reuşind să elimine din tonul propriului glas orice inflexiune sarcastică, astfel, dacă ţi se va întâmplă, câteodată, să petreci noaptea aici, înainte de a adormi, departe departe, în fundul patului, mic mic, te voi putea vedea totdeauna.” Atunci Emilio: „Mai degrabă te voi vedea eu pe tine”. Şi ea: „Să spunem astfel: vag şi de la distanţă ne vom putea vedea unul pe altul”. Emilio încheiase: „Desigur!”, şi amândoi râseră din toată inima. Pe moment, era sigur că va lua fotografia de acolo destul de curând. Dar chiar cu prima ocazie, înţelesese că o putea lăsa la locul ei. Totdeauna era foarte util să le informeze imediat şi elegant pe prietenele în trecere. „Scuză-mă, şi femeia aceea atât de drăguţă cine e?” „Soţia mea.”

Emilio se ducea în via del Mare în după-amiezele de vară, târziu, sau, de obicei, seara după cină. Nu rămânea niciodată peste unu sau două noaptea; prefera să nu

petreacă noaptea acolo, decât în anumite ocazii excepţionale, cu totul rare: aceasta era una din ele. Iritat de vizita Irmei, dezgustat de prezenţa acelui *gigolò* cu părul creţ de care Irma în mod absurd părea îndrăgostită, se simţise incapabil să înfrunte o Elenă întoarsă din vacanţă şi tot mai mondenă, mai capricioasă, vicioasă, plictisită. În plus, Luigino plecase în cursul dimineţii la Trani, pentru cursul de elevi ofiţeri. Şi Elena, fără îndoială, ar fi încercat, vai; ca totdeauna în asemenea cazuri, să reaprindă un foc în care era numai cenuşă şi ea se încăpăţâna să vadă jar.

Cu Elena, semnalul convenţional, asupra căruia se înţeleseseră încă de prima dată, în mod fulgerător, fără a fi nevoie de explicaţii, era următorul telefon: „Ciao, Elena, noaptea asta mă duc la Milano. Mă întorc mâine”. Când călătoria la Milano era autentică, Emilio o însărcina pe Bruscantini: „Doamnă, vă roagă domnul avocat să-i pregătiţi valiza: pleacă la noapte, la Milano”.

Şi de această dată totul se desfăşurase şi se desfăşura în mod normal. Paola cunoştea bine garsoniera: traversă iute lungul coridor luând-o spre baie. Cu câteva săptămâni înainte, plecase de acolo Grazia. Se dusese la Marsiglia, la părinţi, de care rămăsese despărţită în ultimii doi ani de război. Nu ştia când se va întoarce. Şi Paola îi luase locul.

„Paola e altfel decât toate celelalte, se gândi Emilio lăsându-se într-un fotoliu şi scoţându-şi pantofii: o triestină hotărâtă, a cărei hotărâre constă într-o perfectă imitaţie a iubirii”: aşa o definea în sinea lui, zâmbind. Grazia era „mai adevărată”.

Paola închisese uşa la baie. Emilio se dezbrăcă încet, privind între timp veiozele: leul cel mic albastru şi auriu, pus direct pe mochetă, la capul patului; dragonul cârmiziu şi portocaliu, pe măsuţă, la extremitatea opusă; păstori la roză şi neagră, lângă uşiţa cămării.

Se corectă: orice femeie, când ajungi s-o cunoşti puţin,

apare complet deosebită faţă de toate celelalte. De aceea a te culca mereu cu alta e totdeauna o distracţie! Din pantaloni, pe care tocmai şi-i scotea, alunecă şi căzu cu un zgomot înăbuşit de mochetă, un obiect greu. Pentru o clipă, rămase surprins: uitase că-şi pusese revolverul în buzunar. După ce o însoţise pe Irma şi pe Gentili la ascensor, reintrând în birou, şi revăzând Beretta pe masă, îşi spuse că Irma era o fată impertinentă şi needucată, dar că ironia ei era, în fond, întemeiată. Intr-adevăr, să ţii pe masa de pe birou arma aceea era stupid şi ridicol! Pentru a nu mai încerca tentaţia, de a se face interesant, după cum se exprimase Irma, se hotărâse atunci să aducă revolverul acasă şi să-l pună undeva. Ba chiar mai bine, se gândi: putea să-l lase acolo, în garsonieră. Îl vârî în fundul sertarului mesei ovale, care era foarte adânc, şi astfel, chiar dacă îl deschidea cineva uşor, revolverul nu se vedea. Stinse două din veioze, lăsă aprins numai micul leu. Termină cu dezbrăcatul şi se aşeză în pat, ca s-o aştepte pe Paola. Aprinse o ţigară. Pe neaşteptate îşi spuse că de câtva timp avea o senzaţie de incertitudine nouă, uşor neplăcută, o stare generală proastă. Dar nu era o indispoziţie fizică. Era o stare de stânjenire, o furie, o căinţă. Fericirea, acea frumoasă şi intactă fericire care îi umplea acum viaţa, căpătase oare fisuri? Şi când se întâmplase? De câtva timp, de puţin timp, foarte puţin, de numai câteva ore. Dar desigur: Irma provocase această stare. Se concentră, făcând efortul de a înţelege. Iată, starea morală proastă pe care o simţea semăna fizic cu o înţepătură de insectă sau, şi mai mult, cu o arsură, care pe moment pare că trece, şi, în schimb, continuă să doară. „Orgoliu rănit, îşi spuse. Natural. Dar ce proastă! Şi ce găseşte oare la proxenetul acela? O fi într-adevăr uşor dezechilibrată? Până la urmă frecventând un tip vulgar şi corupt cum este, fără îndoială, Gentili... să privim realitatea în faţă, şi să spunem, culcându-se cu Gentili se va corupe şi ea, se va altera, cu timpul va deveni o

femeie vulgară şi trivială, dacă nu şi mai rău. Şi eu ce pot face? Când mă gândesc că este fata lui Piero (şi ca să mă gândesc, trebuie chiar să-mi amintesc) mi se pare că visez. Eu nu pot face nimic decât să nu-i spun nimic lui Piero, orice s-ar întâmpla.”

Uşa de la baie se deschise. Paola apăru într-o cămaşă de voal roz foarte transparent. Era înaltă aproape cât uşa. Stinse lumina de la baie, dispărând. După o clipă, Emilio simţi tot mai aproape de el parfumul ei prăfos şi religios, în sfârşit, o văzu reapărând din obscuritate: în lumina difuză a leului cel mic, braţele ei mari erau chiar de aur. Pentru un moment, îşi spuse Emilio, întinzându-şi braţele spre ea, arsura nu mai durea. Era un pas spre vindecare.

3

ALBASTRUL TUNICILOR, TUNICA portarului care le deschisese şi-i invitase să intre, tunica infirmierului sau a sacristanului care-i însoţise într-un lung coridor cu geamuri în stânga şi în dreapta până la săliţa de la parter închisă pe trei părţi tot de geamuri, veşmintele călugărilor pe care Emilio, în timp ce aştepta, stând lângă Piero, îi vedea trecând încet, înainte şi înapoi, în grupuri sau perechi, printre şirurile de copaci subţiri, stropiţi de verdele primăverii, albastrul aparte şi neprevăzut al hainelor călugăreşti, păreau să confirme într-un fel faima unui Ordin care se dedicase în întregime studierii şi îngrijirii bolilor de piele. Era, se gândea Emilio, ca şi cum tonul culorii aceleia reci şi închise ar fi fost un balsam: ca şi cum ar fi avut o oarecare influenţă binefăcătoare asupra unor plăgi misterioase şi nevindecabile.

Higgins nu mai venise la Roma să-şi petreacă sărbătorile, după cum lăsase să se spere; se dusese în Statele Unite; reîntorcându-se la Londra pe la jumătatea lunii martie, îi scrisese o scrisoare lui Emilio în care îi explica faptul că o călătorie la Roma, pe lângă că era cu totul problematică, i se părea *perfectly useless:* perfect inutilă pentru că, chiar la Roma, în clinica-mânăstire Madonna del Riposo, putea fi consultat, în orice moment, părintele Stablum, cea mai înaltă autoritate din lume în dermatologic tropicală. Cunoscut oamenilor de ştiinţă din toate ţările prin publicaţiile lui, Stablum trăise totdeauna

la Praga, dar se refugiase la Roma în ultimul an de război: împrejurare pe care Higgins o ignora, din păcate, dar pe care o aflase, din întâmplare, tocmai în recenta călătorie din America.

Suferinţele lui Piero se înrăutăţiseră mult din vara trecută. Emilio se dusese să-l ia cu maşina, ca să-l prezinte doctorului Stablum. În timpul drumului, Piero îi spusese că boala evoluase peste măsură, manifestând simptomele cele mai grave prevăzute în carte. Noduli, adică excrescenţe monstruoase şi ulceroase, se formau pe piele pe tot corpul, în afară de extremităţi şi de cap: creşteau în volum şi în număr, se grupau, câte două, câte trei, uneori se retrăgeau, dar în realitate se amplificau: asemenea unor ciuperci şi într-adevăr erau numite chiar ciuperci: şi îi dădeau o mâncărime atât de îngrozitoare şi atât de continuă, încât somnul devenise labil şi uşor. Nu mai era un somn real, ci o serie de aţipiri, de zi şi de noapte, în timpul cărora mâncărimea ceda, din când în când, sub acţiunea diferitelor medicamente, ori poate numai dintr-o proprie oboseală. Până şi chipul lui Piero arăta semnul unei înrăutăţiri: Emilio îl privea acum cu o atenţie involuntară în lumina limpede şi rece a săliţei cu geamuri. Atât de supt în obraji nu mai fusese niciodată. Ochii îi ardeau.

— Ai febră uneori? îl întrebă.

— Până acum nu am avut niciodată. Trebuie chiar să admit că în afară de somn şi de mâncărime, în fond mă simt aproape bine. Mi-e foame în mod regulat, mănânc şi beau. Organele, inima, ficatul, intestinul, plămânii, sunt toate perfect sănătoase. Şi mi le simt într-adevăr sănătoase. În schimb, învelişul e bolnav în întregime. Tocmai de aceea: pentru că în interior mă simt bine, mi-e teamă că în ambele cazuri e o boală lungă, de durată. În cazul că mă fac bine, ca şi în celălalt. Acum, graţie ţie, Irma lucrează în sfârşit bucuroasă. S-ar spune că pentru prima dală a înţeles că viaţa nu este numai distracţie: ci

într-un mod sau altul sacrificiu, disciplină... În sfârşit, *ti t'lu sas: a l'era mia preucüpassiún pì forta. I l'avìa 'l magún, sì. Adéss, grassie al Ciel e grassie a tì, almeno për lon ch' a riguarda Irma, custa preucüpassiún a l'é finìa. I d'ài pì nen 'l magún*[220]. Mă simt în sfârşit ceva mai bine şi aş vrea să iau o hotărâre: dureroasă, dar, după părerea mea, necesară. Voi vorbi cu profesorul, apoi îţi voi spune tot. Iată-l, trebuie să fie el.

De dincolo de geamuri apăru înalt, masiv, palid în ampla haină călugărească, albastră, unul din călugări. Intră. Zâmbi cu buzele livide şi cu privirea de oţel, uşor înnobilată de cercurile de aur ale lentilelor. Spuse:

— Sunt doctorul Stablum.

Avea o frunte atât de mare, şi atât de pronunţată, încât ascundea, natural, celui ce l-ar fi observat din faţă, vederea părului său blond, des, tăiat foarte scurt, dând prin urmare impresia de chelie. Îl rugă pe Piero să-l urmeze în sala de consultaţie.

Rămânând singur, Emilio încercă să-şi închipuie care ar putea fi hotărârea pe care i-o anunţase Piero; şi care părea că ar fi legată de schimbarea Irmei. Schimbare autentică, îşi repetă Emilio, şi poate chiar explicabilă, dar care, de când i-o destăinuise Gisa, continua să-l surprindă, să nu i se pară adevărată. Din primele zile ale lunii martie, Irma venea în fiecare zi la secţia de montaj cu o punctualitate desăvârşită, lucrând chiar cu entuziasm. Aşadar, Piero nu se amăgea: numai că greşea mulţumindu-i lui, fiindcă nu avea niciun amestec. Încă din primul moment, încă din seara telefonului de la San Remo, el evitase să o mai influenţeze în vreun fel pe Irma: şi Irma poate că de atunci se schimbase.

L. îi telefonase de la San Remo unde terminau turnarea filmului: „Christis îl acuză de furt pe Giorgio Gentili". În

---

[220] tu ştii bine*;* era grija mea cea mai serioasă. Aveam o mare amărăciune în suflet. Acum, mulţumită Cerului şi ţie, cel puţin în ceea ce o priveşte pe Irma, această grijă a luat sfârşit. S-a terminat cu această mare amărăciune. (piem.)

clipa aceea, primul gând al lui Emilio fusese de a o anunţa pe Irma: dar era cazul, sau nu, să o pună la curent?

Christis, o americană, prima actriţă a filmului, îl acuza pe Gentili că începuse noaptea cu ea, la casino, jucând şi pierzând peste măsură: şi că o încheiase tot cu ea, în cameră, făcându-i curte şi sustrăgându-i cu abilitate câteva bijuterii cu care-şi plătise apoi datoria. Christis nu se adresase încă poliţiei, numai dintr-o stimă personală faţă de inginerul Golzio. Se închisese în camera ei din hotel, refuzând să-şi reia lucrul dacă nu i se vor restitui bijuteriile sau echivalentul în bani. Golzio îi spuse lui Emilio să se ducă imediat la San Remo şi să lămurească lucrurile. Emilio coborî la secţia de montaj. Avea un pretext: să o roage pe Gisa ca, în caz că bobinele materialului nou ieşeau în timp util, să i le trimită la tren, în vagonul cutare, patul cutare: avea să se ducă el însuşi la San Remo. Dar, pentru acest lucru, ar fi putut telefona, pur şi simplu, Gisei. Coborâse deci la montaj pentru o nevoie instinctivă de a o vedea pe Irma. Nu, şi cu cât se gândea mai mult, cu atât era mai sigur: nu avea nimic să-şi reproşeze decât dorinţa de a o revedea: nu se gândise niciodată la necesitatea de a o avertiza, de a o pune în gardă, în legătură cu Gentili. Coborâse numai pentru a o vedea. Intrase. Gisa se ridicase cu obişnuita ei politeţe: *„Oh, sur avucat, a cosa ch'i devu l'unùr?”*[221] Irma, în halat alb, cu părul ei bogat roşcat, uşor înclinată pe manivelă nu se mişcase, nici nu se întorsese măcar. Una din obişnuitele ciudăţenii ale fetei? Aşa interpretase Emilio, pe moment, îndârjirea ei de a rămâne cu spatele, cufundată în lucru. Dar apoi, gândindu-se mai bine, se convinsese tot mai mult că încă de atunci Irma ştia ceva, sau cel puţin intuia, şi se hotărâse să rupă relaţia cu Giorgio Gentili.

La San Remo, după ce fuseseră răscumpărate şi restituite bijuteriile actriţei Christis, filmul se reluase fără

---

[221] Oh, domnule avocat, cărui fapt datorez onoarea? (piem.)

scandal. Erau ultimele zile de lucru. Emilio, urmând sfatul lui Golzio, mai rămăsese acolo. În felul acesta, din întâmplare, descoperise adevărul.

L. îl rugase să interpreteze în film un rol mic, care se termina într-un singur cadru: printre palmieri, la ora asfinţitului, având ca fundal marea, un lung sărut pe care personajul actriţei Christis îl îngăduia unui domn distins de patruzeci de ani pentru a-l face gelos pe personajul interpretat de Gentili. Emilio, mai mult în glumă, interpretase de câteva ori câte un rolişor în unele filme produse de „Victoria”: de astă dată consimţise pentru a ajuta producţia care se afla în dificultate. Într-adevăr, capricioasa Christis refuza să fie sărutată de un „figurant” oarecare sau de un actor modest şi necunoscut: în timp ce un actor, fie chiar mediocru, refuza un rol „mut” şi atât de scurt, acceptându-l doar pentru o cifră ridicol de disproporţionată.

Christis era o femeie slabă, matură, elegantă, cu acurateţe fardată şi în ansamblu extrem de atrăgătoare, văzută în film: şi chiar în viaţă, cu condiţia de a fi văzută de departe şi nu prea mult timp. Era de ajuns să iei masa cu ea, şi pierdea orice farmec: sau şi mai rău, dacă se întâmplă să discuţi cu ea de vreo afacere, aşa cum i se întâmplase lui Emilio, când îi făcuse contractul şi acum, cu ocazia furtului bijuteriilor. Se putea observa atunci că era o femeie calculată, foarte atentă, socotită în orice acţiune, gest, privire şi că sub şlefuirea aceea măsurată şi mondenă ascundea ceva respingător, o răceală vicioasă, avidă, aproape bărbătească.

Scena sărutului era în picioare, lângă balcon. Emilio trebuia să o înconjoare pe Christis de mijloc cu braţul drept şi între timp cu mâna stângă să-i mângâie părul, fixând-o direct în ochi. Christis trebuia să se lipească de el, prefăcându-se că-i rezistă sau să întârzie şi în acelaşi timp, ca şi cum ar fi vrut să scape de privirea lui, cu coada ochiului să-l observe pe Gentili care se apropia:

dintr-o dată, când ar fi fost sigură că e văzută, trebuia să simuleze că cedează, şi să-l sărute pe Emilio, ea, prima. Gentili se apropia şi mai mult, în sfârşit o vedea. Atunci, Christis se desprindea din îmbrăţişare şi-l fixa o clipă pe Gentili cu o privire care trebuia să exprime surpriză şi în satisfacţia aspră a răzbunării ei să-i dezvăluie iubire.

După întâmplarea cu bijuteriile, fireşte, Christis şi Gentili nu se împăcaseră. Fiind obligaţi la lucru, jucau totuşi împreună: şi chiar scene mult mai sentimentale decât aceasta. În afara lucrului nu-şi vorbeau, nici nu se mai salutau. Totuşi, tot încercând şi repetând scena, Emilio a avut impresia că în privirea finală a actriţei Christis vede o scăpărare de sinceritate. Râzând îi spuse: *„It looks as if you were really în love with him!”* Din privire părea că e într-adevăr îndrăgostită. Răspunsul lui Christis a fost sec: *„It's silly from you. I'm a real comedian”* adică: E stupid din partea dumitale. Eu sunt o adevărată actriţă, însăşi duritatea reacţiei ei i-a confirmat lui Emilio bănuiala că furtul fusese doar o înscenare foarte abilă, concepută de comun acord, pentru ca „Victoria Film” să suporte suma pierdută de ei doi la masa de *chemin de fer.* La masa de joc stătuse Gentili dar se spunea că era „asociat” cu ea.

La sfârşitul filmului, Emilio ar mai fi putut să denunţe furtul poliţiei; sau să nu achite lui Gentili ultima rată care i se cuvenea, ceva mai puţin decât cifra plătită de „Victoria” pentru răscumpărarea bijuteriilor. În ciuda celor întâmplate, Gentili continua să meargă cu capul sus. Nicio clipă nu acceptase că ar fi fost vorba de vreun furt. Bijuteriile, spunea, îi fuseseră „oferite” de prietena lui şi oferite numai pe jumătate: cealaltă servea pentru a acoperi, în pierdere, partea ei. Chiar şi afirmaţia aceasta, după Emilio, făcea parte din acord.

În soarele orbitor al amiezii de martie, la fereastra care dădea spre mare, Gentili râdea cu ridurile imperceptibile ale chipului lui tânăr dar nu tineresc, lins şi parcă fanat:

„Perché nun me vo' crede', avvocà? Io nun ho rubbato gnente. E che le pare? Quell' americana è 'na fija de 'na mignotta."[222]

Venise, fără ruşine, să pretindă ultima rată. Emilio îl fixa şi se gândea la Irma. Pentru un moment, înainte de a semna cecul, îi venise în minte să-i pună o condiţie pe care Gentili, în mod sigur, nu ar fi ezitat să o accepte: să-i ceară să o lase în pace pe Irma. Dar se reţinu şi nu-i vorbi de Irma deloc, şi nici nu făcu vreo aluzie la ea. O promisiune a lui Gentili nu avea nicio valoare. Şi apoi cu un asemenea individ, arătându-se prea interesat pentru fată, însemna să-i dea o armă în mână: chiar dacă, întrebându-se bine, Emilio excludea că acest interes ar fi ipocrit, şi că nu ar fi numai vechea şi frăţeasca prietenie faţă de Piero.

Emilio îl iertă şi îi plăti cu toată generozitatea pe Gentili, fără a-i spune nimic. Gentili luă cecul şi văzu că era socotit pentru întreaga cifră. Nu se aştepta la mai mult de jumătate. Era surprins. Mulţumind, strânse viguros şi lung mâna lui Emilio şi îl privi atent în ochi. Privirea aceea, mai puternică decât cuvintele de mulţumire, scruta, încerca să descopere motivul adevărat al generozităţii, şi să stabilească o conivenţă, o complicitate. Era o privire care spunea: „Noi ne înţelegem de minune, domnule avocat”. Sau cel puţin: „Noi ne vom înţelege totdeauna”. Şi, în fundul străfulgerării ochilor verzi-gălbui se întrevedea ceva dur şi rece: aceeaşi lipsă de scrupule şi de delicateţe pe care o revelau şi privirea şi manierele actriţei americane Christis.

La rândul lui, Emilio se întrebă de ce se hotărâse să se comporte cu atâta generozitate. O făcuse pentru Irma şi pentru Piero? Sau pentru ca, în niciun caz, Gentili să nu se simtă autorizat să promoveze cauza şi pentru ca ziarele să nu pomenească de furt? Acesta a fost, desigur, motivul

---

[222] De ce nu vreţi să mă credeţi, domnule avocat? Eu nu am furat nimic. Ce părere aveţi? Americanca aia este o târfă. (romanescă.)

cu care s-a prezentat la Golzio, când a ajuns la Roma. Dacă Golzio nu ar fi fost de aceeaşi părere, Emilio era gata să pună din buzunarul lui. Dar Golzio, care fusese totdeauna împotriva oricărei forme de publicitate scandaloasă, îl aprobă.

Irmei nu i-a spus nimic. Nici nu a căutat să o vadă, măcar după întoarcerea de la San Remo. În zilele acelea, lucrul era mult uşurat: la proiecţie venea numai Gisa. Tot Gisa i-a dat într-o seară vestea cea bună: Irma se schimbase, era mereu foarte punctuală, lucra chiar peste program şi nu se plângea, ca şi cum s-ar fi îndrăgostit de meseria aceea.

— Şi-a părăsit logodnicul, încheie Gisa, sau logodnicul a lăsat-o pe ea: în sfârşit, nu se mai văd. Ea, la început, pare să fi suferit, poate că suferă şi acum. Dar el nu era deloc de calitate, se pare că era întreţinut de femei. Se pare chiar că, după toate cele întâmplate, ar fi din nou cu Christis. Cel puţin alaltăseară au fost văzuţi împreună la Taverna dell'Orso. Dacă vreţi să vă spun impresia mea, domnule avocat, cei doi nu s-au despărţit nicio clipă...

După câteva zile, în ziare apărea ştirea reîntoarcerii la Hollywood a actriţei Christis cu Giorgio Gentili, viitorul ei soţ.

Din întâmplare, în aceeaşi seară, la proiecţia de noapte, dădu de Irma în locul Gisei, rămasă acasă din cauza unei gripe. Dând deoparte draperia de catifea gri, când intrase în sală, o văzuse pe fată aşezată pe locul Gisei. Se ridicase imediat în picioare, cu un zâmbet politicos, întocmai ca Gisa: şi întocmai ca ea, îl salutase cu un accent piemontez: „Bună seara, domnule avocat”. Dintr-o primă privire, îi păruse transformată. Schimbată, printre altele, pieptănătură: părul tras pe frunte şi pe tâmple, lins şi strâns pe ceafă într-un coc, cu o panglică lată, neagră. Avea într-adevăr un alt aer: sever, era stăpână pe ea. În acelaşi timp era oarecum mai tânără şi mai proaspătă: i-ai fi dat şaisprezece ani.

În timpul proiecţiei şi imediat după aceea, timp de câteva minute, aşa cum era obişnuit cu Gisa, îi dictase Irmei câteva note şi observaţii. Fata scria atentă, cu caietul în mână, fără să ridice ochii, fără să scape un singur cuvânt care nu s-ar fi referit în mod strict la lucrare. Operatorii de cabină plecaseră de îndată ce se terminase proiecţia. Vila „Victoriei” era pustie, în afară de paznic care locuia cu soţia lui într-o căsuţă din fundul parcului. Sala de proiecţie era la subsol: iar catifelele, covoarele, draperiile o adânceau într-o linişte profundă, aproape nefirească, pe lângă liniştea nocturnă a cartierului boieresc. Emilio dicta, o vedea pe Irma aplecată asupra caietului, i se părea imposibil ca ea să fie aceeaşi fată impertinentă de acum trei, patru luni.

Când termină cu dictatul, Irma alergă iute să ia paltonul pe care Emilio îl lăsase pe un fotoliu, şi-l ajută să-l îmbrace: un gest care aparţinea tot Gisei. Urcaseră treptele împreună. Întâlniseră paznicul în timp ce cobora ca să fragă perdelele, să deschidă uşile, să stingă luminile: ca totdeauna. Era un fiu al bătrânului Monticone. Avea peste cincizeci de ani şi era pensionat de Fiat; la moartea tatălui său acceptase să-l înlocuiască: dar Golzio, mai târziu, îl promovase paznic în via Pergolesi, post de mai mare responsabilitate decât acela de şofer. Era slab ca şi tatăl lui, ceva mai înalt, dar nu mai puţin taciturn. Deşi trăise la Torino până cu câţiva ani în urmă, se prefăcea că nu vorbeşte dialectul piemontez: „Noapte bună, domnule avocat. Noapte bună, domnişoară”.

Emilio, traversând holul, se gândea ce ar fi trebuit să facă atunci. Trecuse de miezul nopţii: în zilele acelea nu se lucra niciun film, deci nu exista nicio maşină a întreprinderii. Ce trebuia să facă, să o însoţească pe Irma acasă, sau să o lase să se ducă cu tramvaiul? Fără a fi decis încă nimic, ieşi din palat, făcu doi paşi către maşina care se afla în faţă, se opri, i se adresă:

— Ciao, Irma...

Fata era în faţa lui, nemişcată, strânsă în mantoul de cămilă, şi îl fixa cu ochii ei căprii, care păreau plini de aşteptare, de duioşie, de nelinişte. Via Pergolesi, între vile mici, parcuri şi, în fund, marea masă întunecată de pini din Vila Borghese, era cu totul pustie. Luna era acoperită şi descoperită de norii care fugeau în voie. Bătea un vânt înţepător, pătimaş, mirosind a mare şi a primăvară. Privirea Irmei avea ceva ce nu putea fi stăpânit: ceva ce te înfricoşa. Totuşi el îi spusese:

— Ciao, Irma, vrei să te însoţesc până acasă cu maşina? Pentru mine nu e niciun ocol.

— Nu, mulţumesc, domnule avocat, am aici aproape un tramvai în piaţa Fiume şi fugise mai înainte ca el să mai poată insista.

Cât timp Gisa fusese gripată, o găsise pe Irma în sala de proiecţie şi în alte seri. Emilio nu era totdeauna singur. Oricum, nu-i mai reînnoise propunerea de a o însoţi. Irma se comportase totdeauna într-un mod ireproşabil. În aşa fel, încât după ce Gisa s-a întors la lucru, amândouă, de comun acord, i-au cerut permisiunea să facă cu schimbul la proiecţiile serale, şi Emilio nu a avut nimic împotrivă.

Prin urmare, Irma se schimbase. Piero era mai mult decât fericit, şi el, Emilio, la fel. Dar în zadar căuta să se convingă că propria lui bucurie era de aceeaşi natură cu bucuria lui Piero: paternă, dezinteresată, fondată pe siguranţa că Irma înţelesese, în sfârşit, necesitatea sacrificiului, a disciplinei, a lucrului. Emilio ştia foarte bine că serile de proiecţie în care era de serviciu Gisa nu aveau pentru el aceeaşi valoare cu serile când serviciul era prestat de Irma. Câteodată, când ştia că e Irma de serviciu seara (după masă, înainte de a ieşi pentru proiecţie, se ducea la baie să se spele pe mâini), dacă descoperea, privindu-se în oglindă, că nu era curată cămaşa, o schimba. Altă dată, văzând că părea uşor neras, procedă în consecinţă, răzându-se imediat. În serile acelea evita să-i dea întâlnire Paolei, sau chiar

altora: fără un motiv precis... nu avea chef şi atât. În sfârşit, încet, încet, fără să-şi dea seama aproape, rărise escapadele lui din via del Mare.

Irma se schimbase: şi, inutil să nege, îi plăcea mai mult decât înainte. Dar dacă înainte, când era rebelă, indiferentă, maliţioasă, şi prietena unui tip ca Gentili, era pentru Emilio un motiv s-o bănuiască expertă, poate chiar coruptă, o invitaţie aproape de a se îndrăgosti, de a face o aventură, o glumă, un joc de imaginaţie, într-o zi sau alta un eventual raport cu ea; acum, în schimb, văzând-o atât de serioasă, severă, spăsită, îi impunea respect. Stop! părea că i-ar spune Irma cu privirea ei intensă, cu purtarea ei corectă: „fii atent ce faci, şi mai ales ce gândeşti!” Ba chiar: „nu te mai gândi atât la mine, nu trebuie să te mai gândeşti!” – părea să spună ochii ei căprii, respingându-l cu o nouă profunzime a lor, o capacitate de durere şi de pasiune care i se revelase probabil în amărăciunea deziluziei provocate de Gentili.

Irma se schimbase. Devenise în câteva săptămâni o adevărată femeie. Îi plăcea mai mult, desigur; dar, din acelaşi motiv, simţea că trebuia să o excludă, pentru totdeauna, chiar şi din gândurile lui.

Un clopoţel îl trezi la realitate. Părintele Stablum deschisese uşa cu geam:

— Prietenul dumneavoastră este dincolo şi vine îndată. Infirmierii termină acum să-l panseze.

— Ei bine, părinte, spuneţi-mi cum l-aţi găsit?

Părintele Stablum deschise larg braţele: vorbea o italiană forţată, dar fără greşeli şi aproape fără accent străin:

— Nu altfel de cum l-au găsit, până acum, toţi ceilalţi medici; şi adăugă cu un zâmbet vag: Nu sunt vrăjitor, vrăjitorii nu există. Deşi, în bolile de piele, diagnosticul şi prognoza sunt uneori nu numai dificile, ci imposibile... tocmai de aceea se pare că au multe şanse vrăjitorii...

— Dar spuneţi-mi... Cred că prietenul meu a vorbit

deschis cu dumneavoastră. Vara trecută mi-a mărturisit că a citit o carte de dermatologie şi că a recunoscut unele simptome ale bolii lui... o boală tropicală incurabilă...

— Micoza ciupercoidă, spuse pe un ton liniştit Stablum.

— Nu ştiu, nu mi-a spus, răspunse Emilio, simţind că în aceeaşi clipă i se imprima adânc în memorie acel nume nou pentru el, micoză ciupercoidă.

— Simptomele ar fi într-adevăr ale acestei boli. Dar simptomele, în bolile de piele, contează până la un oarecare punct.

— Atunci nu e o boală incurabilă?

— Ca şi lepra: sunt legende: eu am văzut vindecându-se numeroase cazuri de lepră. Şi chiar de micoză ciupercoidă. Depinde.

— De ce anume?

— De îngrijiri, de tipul şi de reacţia specifică a organismului atacat, ca şi de forma micozei. Există multiple forme. I-am prescris un tratament care ar trebui să-i aducă într-un timp scurt cel puţin o oarecare ameliorare: dacă are răbdarea necesară să-l respecte cu rigurozitate. În acest caz, cred că prietenul dumneavoastră are dreptate să vrea să se interneze în spital. În asemenea situaţii, îngrijirile de acasă sunt, din nefericire, aproximative şi gândindu-ne bine, chiar mai costisitoare. Fără a mai socoti neajunsul grav constituit de boală celor din familie şi dacă nu greşesc acesta este adevăratul motiv pentru care prietenul dumneavoastră ar dori să fie transferat aici.

Iată hotărârea dureroasă şi necesară despre care intenţiona Piero să-i vorbească. Emilio recunoscu că nu fusese în stare să şi-o închipuie, şi se strădui în zadar să învingă dezolarea pe care o simţea, făcându-l să-şi reamintească prejudecata din timpurile îndepărtate ale copilăriei sale, conform căreia a fi internat în spital sau într-o clinică era totdeauna şi în orice caz inestetic şi jenant. Buzele mari ale mătuşii Victoria se lărgeau în

preferata grimasă dispreţuitoare: „Totul normal, prietenul tău s-a dus în spital ca oamenii cei mai simpli. Tatăl lui, în fond, ce era? Un muncitor. Unchiul lui? Un fierar. Şi unchiul tatălui lui? Un ţăran. Fiecare până la urmă are ceea ce merită”. Emilio îşi spuse că de fapt acum toţi ajung într-o clinică fără a se simţi umiliţi: el însuşi, şi Elena, nu ezitaseră să-l ducă pe Luigino la spital, când i se declarase tifosul. Totuşi, împotriva acestui raţionament, Emilio simţea cum i se strânge inima la ideea că Piero se va interna în spital. Înţelese acum că în această hotărâre un rol important a avut şi schimbarea Irmei. Ajunsese să regrete purtarea ştrengărească şi leneşă a fetei atâta timp cât fusese, fără ştirea celor de acasă, „logodnica” lui Gentili, timp în care Piero era atât de îngrijorat pentru ea, încât nu putea, desigur, să se gândească la internarea într-un spital: dacă nu altceva, voia să vadă cu propriii lui ochi că Irma se întoarce acasă în fiecare noapte.

— Din păcate, încheie Stablum, nu-l pot interna aici, pentru că nu mai avem locuri. Dar i-am făcut un bilet pentru directorul Spitalului clinic, unde desigur va găsi un loc.

Se auzi un pas şi glasuri în coridor.

Emilio, amintindu-şi, întrebă apoi în şoaptă:

— Şi spuneţi-mi, vă rog, părinte… boala aceasta… este contagioasă?

— Micoza ciupercoidă? murmură în vârful limbii Slabium, făcând câţiva paşi înapoi spre uşa cu geam cât era de ajuns pentru a-l vedea venind pe Piero şi un călugăr infirmier. Deloc, în niciun caz nu este contagioasă.

Îl conduse pe Piero înapoi până acasă. Piero părea că priveşte şi el strada: dezolatele, murdarele străzi ale Madonnei del Riposo. Dar desigur că privea în gol. Întrebă:

— Ce ţi-a spus?

— Mi-a spus că te poţi vindeca.

Piero zâmbi:

— Da, şi mie mi-a spus. O spun totdeauna. Şi el e ca toţi ceilalţi. Şi fac bine. La ce bun să-i spui cuiva: fii atent că trebuie să mori?! Dacă, din întâmplare, unul se salvează, ce figură face medicul? Şi dacă în schimb nu, bolnavul nu mai este în viaţă pentru a-i reproşa că a greşit sau că nu a vrut să-i spună adevărul.

— Dar, iartă-mă, mie mi-ar fi spus, nu-i aşa?

— Da, da, ştiu... s-ar putea chiar ca, încet, încet, să mă vindec... dar când? Şi cât va mai trebui să sufăr atât? Te asigur, Milio, mie mi-ar fi suficient să nu mai sufăr aşa, această continuă, continuă tortură... Vezi, acum vorbesc cu tine... dar simt o nevoie bestială de a mă dezbrăca şi a mă scărpina, scărpina, scărpina... Acum nu mai transpir. Nici dacă intru într-o baie de aburi. Imposibilitatea de a transpira îmi dă această teribilă mâncărime. Mă ung, da, asta este viaţa mea. Ori mă scarpin ori mă ung. Îmi trec timpul numai aşa. Dar ungerea atenuează prea puţin. Sunt chiar unele momente când nu are nici un efect. Mi-ar fi de ajuns să nu mai sufăr atât, trei ani sau măcar doi: ca să pot munci din nou, să mai fac câteva filme; între timp Irma se căsătoreşte şi eu mor lăsând ceva soţiei mele, *povra fumna 'd co chila*[223]. Ea spune că nu, că nu vrea să mă duc la spital, dar eu ştiu că pentru cu e o eliberare; ca şi pentru Irma, când se întoarce acasă seara de la lucru să nu mai găsească dezordinea aceea, să nu mai simtă mirosul greu, să nu mă mai audă învârtindu-mă în sus şi în jos toată noaptea.

— Când te-ai duce?

— Înainte de vară, în orice caz: înainte de a veni căldura.

Emilio îi spuse că-l va însoţi şi că va vorbi, mai înainte, cu direcţia clinicii ca să i se dea o cameră bună. Piero protestă, nu era necesar, era hotărât să stea în salonul

[223] Biata femeie şi ea. (piem.)

comun. Atunci Emilio încheie, spunându-i că se va gândi el la toate cheltuielile, să nu-şi mai facă nicio grijă.

Când ajunseră în via Ardea, contrar altor dăţi, Emilio insistă să-l conducă până sus: voia să o salute pe Nuccia; spuse că nu o mai văzuse de multă vreme.

O găsi, surprins, cu părul tot încărunţit. Părul lins pe cap, acelaşi de totdeauna, mic, rotund şi plăcut. Părul lins, strâns în coc. Ca Irma. Dar Irma nu avea nimic, absolut nimic de la ea. Chiar privirea, puţin fixă şi de păpuşă a mamei, nu era deloc privirea adâncă şi stranie a Irmei. Şi făcând această reflecţie, înţelese de ce simţise nevoia de a urca şi de a o saluta. Nu o făcuse din politeţe, nu. Cel mult, ochii lui Piero o aminteau pe Irma. Culoarea căpruie era aceeaşi. Dar ochii lui Piero, chiar în melancolia de acum, fixă, chiar în privirea lungă şi parcă avidă de afecţiune pe care i-o manifestase la plecare, în timp ce-l saluta din uşă, mai aveau încă ceva pătrunzător, inteligent, sensibil, înţelept.

Când se întoarse în via Pergolesi, era de-acum seară. Trebuia să semneze corespondenţa. Coborând din maşină, văzu, prin gardul de fier, uşile cu geam de la secţia de montaj luminate. Acolo, îşi spuse, era Irma. Lucra acolo, în aerul albăstrui întunecat, ferestrele acelea lungi, galbene, care-şi proiectau lumina pe pietrişul grădinii, aveau, îşi spuse, o semnificaţie foarte precisă, şi foarte nouă, sau poate uitată de o vreme atât de îndepărtată că părea foarte nouă. Nu era deloc arsura vanităţii jignite. Era un gând asemănător aceluia, solemn şi inevitabil, al morţii, poate nu îndepărtate, a lui Piero, dar în acelaşi timp profund deosebit. Dureros; chiar vital, exaltant. Prin comparaţie, toate celelalte gânduri obişnuite, în care se complăcea neobosit, interesul pentru lucru, orgoliul de a dirija totul, frumuseţea mobilelor, rafinamentul mâncărurilor şi al vinurilor, curiozitatea de a cunoaşte mereu alte femei, farmecul pielii lor, chiar beţia de a le poseda, păreau a-şi fi pierdut din savoare. Mai rău

chiar, nu reuşea să înţeleagă cum de-i putuseră oferi atât de mult în trecut. Privind lungile uşi cu geamuri cu lumina galbenă caldă în umbra albastră a grădinii, i se părea aproape că descoperă nefericirea din perioada când era fericit. „Credeam că sunt fericit, încheie el, în realitate mă mulţumeam cu atât. Şi acum?” În orice caz, se simţi sigur de el: nu ar fi mişcat niciodată un deget... Mai mult, se gândea, ca sub un pretext sau altul, să o îndepărteze pe Irma de „Victoria”; să-i găsească de lucru, cu un salariu mai mare şi cu garanţii egale de continuitate, la alte case de producţie. Aşa voia să facă, fără nicio îndoială. Pentru a o proteja complet de el însuşi. În ceea ce-l privea, ar fi muncit mai mult, ar fi călătorit mai mult, ar fi făcut şi mai mult dragoste. Dacă reuşea să găsească, de acord cu Golzio, un bun director de producţie, care să-l înlocuiască pentru un moment, avea să petreacă luna iunie şi iulie vizitând, împreună cu Elena, Statele Unite. În august s-ar fi întors, pentru a urmări exterioarele *Furtunii c*are începea să se turneze atunci la ţară, lângă Torino. Ar îi rămas lângă L. pe toată durata filmului. Pentru prima oară, după atâţia ani, trei sau patru luni neîntrerupte la Torino şi în Piemonte. Iată, acesta era planul lui. Pentru toate exista un remediu, în afară de moarte: repeta proverbul, se gândea la Piero, acum, privind ferestrele luminate de la montaj şi gândindu-se că, numai dacă ar fi vrut, ar fi putut să intre acolo şi să o vadă pe Irma. Nu voia să renunţe, deşi simţea că poate ar fi trebuit. Era un sentiment neliniştitor. Era chiar, îşi spuse, aproape un miracol: ca şi cum ar fi avut din nou douăzeci de ani.

Conform promisiunii făcute lui însuşi, începând din ziua următoare, telefonă mai multor case de producţie: dar fără succes. Nu aveau niciun film care să înceapă în perioada aceea; îşi completaseră planul; cine ştie, poate mai târziu, în iunie, se va putea vedea... Într-adevăr, chiar pentru o persoană care avea în mediul cinematografiei

romane autoritatea lui, pe deplin afirmată, era greu să angajeze de azi pe mâine o asistentă monteusă. Locotenentul Pilade, de la „Paramount”, a fost singurul care i-a dat o oarecare speranţă.

Între timp, evita să o întâlnească pe Irma altfel decât când era absolut indispensabil, şi când a o evita ar fi părut ciudat altora ca şi ei. Când trebuia să vorbească cu Gisa, în loc să coboare, telefona. Dacă era o discuţie ceva mai lungă, o ruga pe Gisa să urce la el.

Unica renunţare, de care nu se simţise încă în stare, era aceea a proiecţiei, din timpul nopţii. Când era rândul Irmei, când era rândul Gisei; alternativ. I-ar fi fost de ajuns un semn, fără nevoie de justificări, pentru ca Gisa să vină numai ea, ca odinioară. Sau, i-ar fi fost suficient, în serile în care era de serviciu Irma, să convoace pentru proiecţie alte persoane, în aşa fel, încât să nu rămână singur cu fata. Dar, două seri pe săptămână, în liniştea şi taina săliţei, petrecea singur cu Irma câteva ore, el în fotoliul din centru, în primul rând, ea în colţ, în fund, la măsuţa de montaj; să ştie, să simtă, chiar fără să se întoarcă, că Irma era numai la câţiva paşi, tăcută, nemişcată, atentă la chemarea lui, gata să scrie observaţiile pe care el ar fi vrut să i le dicteze; şi sosind, când dădea deoparte perdeaua de catifea gri, să o găsească la locul ei; sau, înainte de a pleca, să se oprească o clipă cu ea, să o întrebe de tata, să-i dea mâna, să o vadă îndepărtându-se în grabă pe strada cufundată în întuneric şi pustie, ca să ia tramvaiul din piaţa Fiume; să contemple, chiar numai câteva clipe, zâmbetul buzelor ei etrusce şi profunzimea întunecată a ochilor ei căprii: gingăşia tuturor acestor stări era prea copleşitoare ca să fie în stare să se lipsească de ea. Hotărât totuşi de a găsi Irmei o altă slujbă, continua să se informeze şi să o recomande; ştia că în curând va reuşi; îşi spunea că atunci n-o va mai vedea: şi i se părea că imanenţa sacrificiului total îi permite aceste mărunte şi

nevinovate consolări ale serilor de proiecţie. În sfârşit, credea că poate defini buzele Irmei: descoperise în sculptura etruscă forma lor exactă, cărnoasă, pronunţată, senină. Cercetase în anticariatele din via Babuino. Cumpărase un cap de femeie cu un zâmbet inefabil, în piatra poroasă, aproape identic cu al Irmei. Închisă într-o cutie de cristal, o aşezase în faţa lui, pe masa mare de scris din birou. Astfel imaginea tainică a Irmei ar fi fost prezentă chiar şi după plecarea Irmei, pentru totdeauna, departe.

Se întâmplă ca Gisa să vină două seri la rând. Dezamăgirea pe care o simţi, dând draperia deoparte şi nevăzând-o pe Irma, a fost atât de mare, încât s-a temut că i se va vedea pe chip. Se duse direct la fotoliul lui, murmurând un salut şi fără a cere vreo explicaţie, dar Gisa cu glasul ei sonor se grăbi să i-o dea. Gisa se temea că nu va putea veni data viitoare, sâmbătă. Era important, ştia bine, era proiectarea primului montaj al filmului lui L. Dar Gisa aştepta de la Lecce vizita unor rude ale soţului ei şi nu se ştia încă dacă vor sosi sâmbătă seara sau duminică dimineaţa, de aceea o rugase pe Irma să o înlocuiască la nevoie şi se oferise, în schimb, să vină ea acum. Emilio petrecu ziua de sâmbătă în neliniştea de a şti dacă seara o va vedea, sau nu, pe Irma. Normal, nu ar fi fost nicio problemă. Să apese butonul, să spună: „Doamnă Bruscantini, te rog să-mi spui dacă astă-seară la proiecţie va fi Levi sau Giraudo”, intra în banalitatea cea mai stupidă a vieţii de birou. Îşi dădea seama perfect. Dar nu avea curajul necesar. Avu, astfel, pe neaşteptate, măsura propriului sentiment de culpă. Îşi repetă că trebuia să rezolve de mult cazul. Telefonă din nou locotenentului Pilade de la „Paramount": spunându-i că trebuia să o angajeze în orice caz pe această fată, că era foarte pricepută dar că trebuia să părăsească „Victoria” datorită nepotrivirii de caracter cu şefa de secţie. Emilio regreta că repeta această minciună: dar era cea mai

bună din câte îi venise în minte tot gândindu-se şi răsgândindu-se; şi era necesară. Îi spuse lui Pilade că era gata să-i răspundă acestui serviciu cu orice alt contraserviciu concret: cedând, de exemplu, distribuirea unui film pe care „Paramount” ţinea să şi-l rezerve. Pilade îi promise un răspuns pentru săptămâna următoare şi-i dădu de înţeles că, probabil, îi va fi favorabil. Acum trebuia să găsească o altă minciună: pentru Gisa, pentru Irma, pentru Piero. Dar o şi găsise: „Paramount” avea nevoie urgentă şi absolută de o destoinică asistentă de montaj, harnică şi demnă de încredere. Alte fete libere nu erau, şi el nu putea să refuze o asemenea favoare. Cât despre salariu, ar fi fost mult superior celui de la „Victoria”. Seara aceea avea să fie ultima în care s-ar fi aflat cu Irma în sala de proiecţie. Dar nu era nici măcar sigur de asta, putând s-o găsească pe Gisa: dacă rudele din Lecce şi-ar fi anunţat sosirea la Roma pentru a doua zi dimineaţa.

Ce lungă era sâmbăta aceea! Realitatea obişnuită care treptat, treptat, un ceas după altul, în cursul zilei, i se desfăşura înaintea ochilor: plecăciunile uşierilor, zâmbetul mereu triumfal al doamnei Bruscantini; convorbirea cotidiană cu Golzio, sec şi alb idol în spatele biroului său de onyx ca oglinda, Golzio care era în stare să-l reţină un ceas întreg ca să-i vorbească numai de cifre, comparând încasările de pe filme, şi procentaje, taxe, contribuţii pentru guvern, costuri de producţie; actorul Nazzari care intra în birou, înaintând monumental şi cordial cu mâna lui uriaşă întinsă; regizorul M., smead, curtenitor şi deştept, ca un majordom din *la belle époque*; L. însuşi, negru, iute, aprins, care spunea că nu mai are dubii asupra celor trei protagonişti ai viitorului film, *Furtuna,* şi nu mai vorbea de vechiul film de abia terminat, ci se referea numai în fugă la „primul montaj” despre care ştia totuşi că va fi proiectat în seara aceea („omul acesta inteligent, îşi spuse Emilio, mă scrutează cu ochii lui

negri, dar nu bănuieşte ce înseamnă pentru mine. Proiecţia din seara aceasta!”); şi luminile şi umbrele gradate suav pe pereţii de perlă ai biroului; afară, deasupra parcului Borghese, cerul de aprilie, cu norii mari de diferite forme baroce, albi şi cenuşii: realitatea obişnuită era parcă fără greutate şi fără corp. Era o viziune şi atât. Pentru că adevărata realitate, unica realitate importantă era alta, aceea că fiecare ceas, fiecare minut, trecând, îl apropiau de momentul când, poate, o va revedea pe Irma şi va rămâne cu ea în timpul proiecţiei pentru ultima oară.

Se duse acasă şi se schimbă. Elena era la masă, avea oaspeţi: două prietene noi, englezoaice: una era o ziaristă, cealaltă un manechin. Se prezentă o clipă, salută şi îşi ceru scuze, spunând că, din păcate, trebuie să ia masa în altă parte. Cele trei femei, toate în rochii de *cocktail,* foarte elegante, luau masa în antica sufragerie care rămăsese întocmai cum o mobilase principele Stroganoff, încăperea cea mai preţioasă din micul palat: în întregime tapisată cu mari panouri de piele de Cordoba, lucrate în relief, pictate şi aurite. Tonul auriu era dat de fire subţiri, şerpuitoare printre figuri evanescente şi negricioase, al căror sens nu-l puteai distinge de la distanţă: scene de vânătoare sau mitologice, păduri sau prăpăstii, şi ici-colo, suspendate în toată culoarea aceea brună, siluete albicioase şi lungi, poate de câini de vânătoare. Cele trei femei albe, trandafirii, blonde, cu bijuteriile lor scânteietoare şi umerii goi, cu trupurile înfăşurate în mătăsuri negre şi lucioase, i s-au părut lui Emilio că, într-un anume fel, şi ele fac parte din panourile în piele de Cordoba: erau chiar mai puţin decât o viziune, erau o decorare antică şi consumată. Observându-le, în timp ce le asculta pe cele două englezoaice, probabil, lăudau splendoarea casei, bogăţia mobilierului etc.: iar Elena le dădea explicaţii politice şi istorice) Emilio se întrebă cum va face în altă seară. Da, într-o altă seară, în

viitorul, vai, foarte apropiat, când o va găsi din nou acasă pe Elena şi pe cele două englezoaice, sau pe Elena cu două americance, sau pe Elena cu alţi oaspeţi, aparţinând aceluiaşi snobism cosmopolit, mic la creier şi dur la inimă: cum va face, când nu va mai avea înaintea lui speranţa de a o vedea pe Irma? Dintr-o dată, cu această întrebare pe care şi-o adresă lui însuşi, Elena deveni, acolo, în faţa lui, pentru o clipă, urâtă. Din vina Elenei sau din cauza ei, el trăise până atunci uitând de ceea ce îl interesa mai mult. O privi pe Elena, în realitatea ei: era odioasă, şi el o ura. Dar era stupid să se ia acum la harţă cu ea. Făcu o presupunere: Elena dispărea, fugea în America, cerea divorţul. Ei bine? Ce s-ar fi schimbat? El va avea tot patruzeci şi cinci de ani, şi Irma nici măcar optsprezece: şi va fi tot fiica lui Piero.

Ieşi. Era încă destul de devreme pentru proiecţie. Hoinări cu maşina pe la Villa Glori. Se duse să vadă noul pod de pe Tibru, care fusese reconstruit după război, şi care, se spunea, va fi inaugurat în curând. Pe cerul violet, coloanele şi sculpturile vultureşti se înălţau umflate, caraghioase de parcă ar fi fost de carton. Emilio le vedea urâţenia, dar fără să se mire. I se păru că podul se afla acolo, în mod natural, dacă nu chiar drept, pentru a aminti italienilor de fascismul lor. De urâţenia aceea nu fusese şi el, într-o măsură, responsabil? Emilio se gândea cu amărăciune la filmul din Africa Orientală şi la alte culpe... Dar şi aici: ce mai conta acum culpa? Ce mai conta trecutul?

Perdeaua, în sfârşit: perdeaua de catifea gri era în faţa lui. O atinse; o pipăi cu vârful degetelor, înainte de a o apuca. „O Dumnezeule! îşi spuse: dacă mă gândesc bine, dacă Irma nu ar fi, ar fi mai bine, nu ar mai exista o ultimă oară, ultima oară va fi fost fără ca eu să o ştiu...”

Irma era la locul ei. Se ridică, aşa cum făcea mereu, nici prea încet, nici brusc. Salută. Lui Emilio i se păru că înroşeşte uşor. „Ca şi când, se gândi Emilio ducându-se să

se aşeze, ştia şi ea ceva.” Ei da, ar fi trebuit să-i vorbească de „Paramount”. Dar îi va vorbi în faţa Gisei, ca să simplifice totul, şi numai când angajamentul va fi sigur.

Filmul, pe porţiuni, îl mai văzuse înainte de montaj. Acum se desfăşura iute, nervos, după stilul lui L. Hellen Christis reuşea în mod perfect să se facă crezută, după exigenţa textului, o femeie nobilă şi delicată, pe care mitul romantic al patimii mediteraniene o răscolea umoristic în aventuri brutale şi neconformiste. Foarte reuşită. *„A real comedian”*[224], îşi aminti Emilio, când revăzu scena terasei. În penumbra densă a parcului, şi în atenta contralumină folosită de operator, propria lui identitate, adică figura domnului matur care o îmbrăţişează pe Christis, i s-a părut din fericire greu de recunoscut. Pentru un moment o descoperea mai ales glasul regizorului, glas care, normal, în montajul definitiv urma să dispară, şi care în timpul scenei dădea instrucţiuni continue: *„Hellen, look, wait, yes, it’s him, yes, now*[225]... Viotti, atenţie, priveşte-o, mângâi-o. Priveşte în jur, Viotti, priveşte-o pe ea...” În afara duratei, relativ scurtă, a cadrului acela, Emilio nu era preocupat de el însuşi. Mai degrabă era preocupat ori de câte ori apărea în film Giorgio Gentili. Atunci i se părea că simte în spate privirea Irmei. Încerca să-i ghicească reacţiile. Apoi reflectă că fata, de câteva luni, în timpul lucrului la acest film, vedea şi revedea mereu aceleaşi scene; probabil că nu aveau niciun efect asupra ei. Când scenele erau mute, Gentili, ca un *gigolò* de provincie care se dedică cu totul cuceririi bogatei americane, părea destul de dezinvolt şi de natural. În scenele vorbite cuvintele lui erau prea nepotrivite, distonante, cu un accent prea vulgar şi roman: trebuia să se aştepte dublajul pentru a judeca mai bine filmul. În fine, constată că abilitatea lui Gentili ca

[224] O adevărată actriță (engl.)
[225] Hellen, uită-te, aşteaptă, da, e el, da, acum... (engl.)

actor nu-l interesa; îl neliniştea, în schimb, îl amăra gândul că Irma se putuse îndrăgosti de asemenea specimen, şi mai mult ca sigur că trăise luni de zile cu el. Ori de câte ori apărea pe ecran chipul lui Gentili, mai ales când era mărit de un prim plan, Emilio scruta, îi studia liniile, marcate şi consumate, în ciuda vârstei lui tinere, grotesca gingăşie din jurul gurii, maliţiozitatea aproape infantilă a ochilor, adesea întredeschişi, scânteierea abia vizibilă a pupilelor; şi căuta, cu cruzime, să şi-l închipuie aplecat cu faţa aceea şi concentrat asupra feţei Irmei, privirea lui fixând privirea Irmei, puterea şi durata îmbrăţişărilor şi a contopirilor, sau cum braţele ei roze (nu i le văzuse niciodată goale; nu era anotimpul potrivit, dar şi le închipuia întocmai ca pielea încheieturilor mâinilor, pielea de pe gât, faţă) în ce fel deci braţele roze ale Irmei strângeau la piept trupul musculos şi neted al acelui proxenet. Era, prin urmare, posibil, ca toate astea să fi avut loc? se întreba el cu nelinişte. Da, sigur că era posibil. Ba chiar, mai bine să părăsească pentru totdeauna orice stupidă speranţă retrospectivă: se întâmplase. Exista totuşi o mare consolare: era suficientă: şi-l făcea să spere un viitor mai bun pentru Irma... Temându-se că e ipocrit, întrerupse cursul raţionamentului, întrebându-se dacă într-adevăr se gândea cu seriozitate la viitorul Irmei. I se păru că-şi răspunde: da, deşi în minte îi veneau numai vechi formule de tipul: „va găsi un tânăr de ispravă” sau „va fi o soţie ideală”, sau „va deveni o foarte buna mamă de familie” etc...

Consolarea, iat-o: când o părăsise Gentili ca să înceapă legătura lui, cu Christis, schimbarea bruscă, incredibilă, totală a Irmei demonstrase cât de mult suferise şi mai ales cât se amăgise crezând în Gentili. Irma, cu toate aerele ei de mică vampă, părea că nu înţelesese nici pe departe cine era în realitate prietenul ei: părea că nu avusese nici cea mai vagă idee de abjecţia şi de

vulgaritatea, ambele foarte naturale în caracterul lui Gentili. Acesta era secretul transformării Irmei; era în acelaşi timp cea mai frumoasă dovadă a nevinovăţiei ei substanţiale, chiar dacă fusese prietena lui Gentili. După ce reflectase atât de mult, Emilio descoperea adevărul abia atunci, în timp ce scruta chipul lui Gentili în argintul ecranului. Tot scrutându-l, a trebuit să admită că, în fond, şi el era „etrusc”; deşi, ceva mai şters şi mai flasc, mai consumat în trăsăturile lui vii, faţă de sculpturile în piatră care aminteau prototipurile. Iată deci, încheie el, pentru ce Gentili a atras-o pe Irma: o misterioasă asemănare sau afinitate.

Proiecţia se terminase. Ca totdeauna, Irma se ridică cu caietul şi cu creionul şi se apropie de Emilio care se ridică şi el între timp, venindu-i în întâmpinare. Observaţiile ar fi multe şi îndelungi, se exprimă el, motiv pentru care ar fi preferat să le facă a doua zi, direct lui L. ceea ce se întâmpla mai totdeauna după proiecţia primului montaj a unui film în întregime. Acum, ea să nu uite, voia doar să-i dicteze un sumar, în stil telegrafic.

— E de ajuns o linioară şi două cuvinte pentru fiecare observaţie. Scrie. Primo...

Irma scria în picioare, cu caietul sprijinit de piept, la o mică distanţă de el. Emilio, în timp ce dicta, se gândea că îi era suficient să întindă o mână ca s-o poată mângâia pe tâmple unde-i fluturau câţiva cârlionţi roşii, să o mângâie delicat, cu acelaşi gest cu care în film o mângâia pe dura şi falsa Christis. Irma îşi schimbase din nou pieptănătura: nu că ar fi revenit la bogăţia de păr ciufulit de acum câteva luni, dar nu-l mai purta nici periat şi lins; o cale de mijloc: funda neagră susţinea aşa-numita coadă de cal şi în jurul frunţii şi al tâmplelor, o parte din păr era liberă şi în voie, plină de graţie. Era pieptănătura cea mai frumoasă din câte văzuse până atunci. Şi culoarea părului (acum, în timp ce îi dicta, o vedea mai de-aproape) era cea mai neobişnuită, cea mai minunată culoare pe care o

poate avea părul unei femei. Un roşu arămiu, strălucitor, profund: aceeaşi forţă a părului femeilor brune, dar mai interesantă pentru straniul ei, ca eliberată de povara închisă a sexului. În timp ce dicta, observa, parcă pentru prima oară, şi poate că era pentru prima oară, cel puţin cu această atenţie, mâinile Irmei. Îşi spuse că trebuia să le observe cu atenţie, pentru a şi le aminti: după aceea, desigur, nu ar mai fi avut ocazia să le mai vadă. Erau mâini de fetiţă, de şcolăriţă: roze, lungi, nu slabe, moi, cu unghiile albe, ovale, simple, fără lac şi fără manichiură, cu ceva caraghios şi infantil, revelat poate de însuşi efortul cu care strângea cu una caietul şi cu cealaltă creionul. Nu putea să o privească pe Irma în ochi, care erau continuu aplecaţi asupra caietului: ba chiar, în mod voit, cu încăpăţânare aplecaţi, crezu că înţelege Emilio. Continua deci să-i privească mâinile care după ochi sunt cele ce spun mai mult. Dar mâinile Irmei, concentrate pe caiet şi creion, spuneau numai onesta obligaţie a lucrului făcut, nemulţumirea de a nu reuşi să urmărească dictarea, deşi el se strădui să spună totul rar, cât mai rar. Mâinile Irmei nu spuneau altceva; dar Emilio, în timp ce dicta, îşi dădea seama că el se gândea la altceva: la mângâierile cu care iubise în mod sigur şi cunoscuse trupul lui Gentili. Posibil? Foarte posibil; se întâmplase în realitate. În timp ce dicta, la un moment dat, a fost întrerupt de clinchetul inelelor de la draperia de la intrare. Se întoarse şi-l văzu pe paznic:

— Bună scara, Monticone... terminăm îndată.

— Fiţi liniştit, domnule avocat: eu, până una, alta, mă uit pe la etajele de sus. Noapte bună.

Pasul lui Monticone se depărtă încet, sus pe scări, nu se mai auzea. Acum Irma îl privea fix. Acum, în sfârşit, putea să o privească şi el în ochi. Lista observaţiilor pentru L. era aproape terminată. Mai lipsea ceva... Irma îl fixa, aşteptându-i ultimele cuvinte, ca să poată scrie cum scrisese pe toate celelalte de până atunci. Dar Emilio,

privind-o la rândul lui, îşi dădea seama că uitase ce voia să mai dicteze. I se păru că liniştea adâncă a nopţii apasă totul în jur: şi că singurătatea în care erau, ei doi, Irma şi el, în picioare, atât de aproape, unul în faţa celuilalt, însemna ceva, cerea ceva. Irma nu zâmbea. Ochii ei căprii îl fixau: fără să se mişte, ca două lumânări într-o criptă închisă. Şi buzele ei erau neclintite, închise; forma însăşi a colţurilor lor, care exprima mereu un zâmbet, acum, printr-o modificare insensibilă, exprima altceva, deosebit: o adâncă, neliniştită hotărâre, se gândi Emilio fără a se opri din gânduri, pentru că se simţi cuprins de o dorinţă neaşteptată pe care gândurile acelea i-o provocaseră: dorinţa de a cunoaşte care era hotărârea Irmei, ca să-i răspundă cu o hotărâre adecvată, să pătrundă cu propria-i conştiinţă, conştiinţa misterioasă a ei. Continuând s-o fixeze, reuşi doar să murmure;

— Irma...

Ea i se aruncă de gât, deschizând gura pe gura lui şi îl apucă cu ambele braţe strângându-l şi apăsându-l pe piept, pe pieptul ei puternic şi plin pe care Emilio îl simţea strivindu-se de al lui, aproape într-un unic, lung geamăt şi suspin.

Pierdere totală, furia plăcerii neaşteptate, pentru prima dată parfumul ei proaspăt şi natural, scufundându-şi în sfârşit ochii în masa bogată de păr roşu: o îmbrăţişa cu toată puterea de care era în stare şi o săruta mereu cu aceeaşi energie sălbatică pe care i-o arătase şi ea într-un prim impuls. Între timp, se lăsă în voia unei idei tulburătoare şi revelatoare: îi era simpatic Irmei. Dar de când simţea această simpatie? De când o părăsise Gentili? Sau poate chiar de la început? Aşa s-ar fi explicat impertinenţele ei nevinovate, încă de la primele ei vizite. Poate chiar de atunci îl simpatiza, fără ca el să o ştie. Şi schimbarea, „conversiunea” se datora, cel puţin în parte, acestei simpatii. Toate întrebările acestea îi treceau prin minte, una după alta, una peste alta, într-o adevărată

convulsie, odată cu plăcerea sărutului, de care nu ştia cum să se desprindă, temându-se de eventuala reîntoarcere a lui Monticone, din cauza căruia privea din când în când spre intrarea rămasă cu draperia trasă. Simţi, la un moment dat, că Irma îi alunecă din braţe, ca şi când era pe punctul de a leşina.

— Irma, îi şopti: şi reflectă cu bucurie că îi pronunţa numele cu un ton nou, plin de dragoste şi confidenţial, Irma, nu mai putem… trebuie să mergem... Vino, vino…

— Unde? — îi răspunse Irma fără să-l privească, dar lipindu-se de el şi mai mult, pregătindu-se aproape să reziste, dacă el ar fi încercat să o îndepărteze. Nu vreau să mă duc acasă, e încă devreme.

La cuvântul „casă”, Emilio văzu via Ardea, pe Nuccia, pe Piero: Piero bolnav, cu feşele lui protectoare, sticluţele cu ulei, mâncărimea, boala înspăimântătoare, şi nu i se păru că între realitatea aceea şi aceasta, a Irmei pe care el o strângea în braţe, şi care se strângea în el, ar exista o legătură.

— Nu, nu te duci acasă. Vino la mine, vrei?

Irma consimţi, râzând, sărutându-l din nou.

Să traverseze Roma în maşină, într-o noapte de sfârşit de aprilie, cu Irma alături: fulgerător şi totuşi lin să coboare pe Via Veneto, piaţa Barberini, să se urce spre Quatiro Fontane, Quirinale, să coboare din nou, Ventiquattro Maggio, piaţa Veneţia, să alunece în sfârşit spre via dei Mare: să se oprească în faţa porţii mici de un verde lucitor: privirea uimită şi emoţionată de fericire a Irmei: să deschidă portiţa, să urce repede cele patru etaje, să intre în holul mic: să se închidă dincolo de uşă, să pună lanţul, să intre în apartament, în penumbră: pe loc, în picioare, de cum au ajuns, să se sărute: să se sărute fără sfârşit… nu credea Emilio că viaţa îi va da o bucurie atât de curată.

Irma arătă imediat că nu este stânjenită. Nu se pierdea

în mofturi prosteşti, în rezistenţe fără rost: atât de plictisitoare când sunt mincinoase, se gândea Emilio! Şi atât de deprimante când sunt pure şi reale! Trebuia să admită, de aceea, că fusese prietena lui Gentili, poate chiar şi a altora, deci că avea multă experienţă în ale dragostei, deşi era foarte tânără. Tot atât de sigur era şi faptul că această experienţă nu o alterase. Graţia ei naturală sau dragostea adevărată pe care o simţea pentru Emilio îi dictau, unul după altul, gesturile cele mai potrivite şi mai delicate. Când Emilio începuse, cu gingăşie, în timp ce o săruta, să încerce să o ducă înspre alcov, după un pas se oprise şi desprinzându-şi buzele de ale lui, abia-abia, îi şoptise încet, cu solemnitate:

— Şi dacă, după, nu mă mai iubeşti?

Emilio rămăsese uluit. Nu ştiuse ce să-i răspundă imediat. Pe moment, se gândise numai că era pentru prima dată, după ani şi ani, că auzea pronunţându-se în mod serios verbul a iubi. „Evident, reflectă cu o neprevăzută nelinişte, Irma pretinde ca eu să-i răspund cu aceeaşi seriozitate. Nu era tocmai asta ceea ce visam de câtva timp cu disperare? Da, visam, pentru că nu aş fi crezut niciodată că ar putea fi cu putinţă. Şi acum?”

În aceste reflecţii, trecuseră numai câteva clipe: dar trebuia să răspundă, şi trebuia să fie serios. „Irma are din nou dreptate: după, aş putea să nu... o mai doresc”. Verbul a iubi, nu, nu îndrăznea să-l gândească. Trebuia să răspundă totuşi. Încercă, fără să mintă, să glumească:

— După? spuse, dar cum pot să ştiu, dacă nu încerc? Chiar şi tu ai putea să nu fii satisfăcută.

— Ce amestec are satisfacţia? Eu te iubesc, Emilio, şi te voi iubi totdeauna. Eu asta ştiu.

Lui Emilio i se păru, în mod absurd, că aude cuvintele acestea ca pe o condamnare. Era acel „totdeauna” care îi suna funebru? Pentru o clipă, avu impresia, înfricoşătoare şi seducătoare, că se află faţă în faţă cu destinul. Destinul era chipul curat al Irmei, ochii aceia atât de adânci şi de

întunecaţi care se deschiseseră larg spre el, în penumbră, şi îl fixau, insistau pentru un răspuns definitiv şi fără trucuri, destinul erau braţele acelea moi care se strângeau în jurul trupului său, era respiraţia aceea proaspătă care se contopea cu respiraţia lui, sânul tare şi palpitând, şoldurile pe care el le strângea cu mâinile lui. Acela era destinul. Şi în faţa destinului, care nu putea să nu fie o plăcere şi durere totodată, încercă nevoia, pentru o clipă, să se răzvrătească şi să renunţe la el în acelaşi timp: fără a înţelege ce contează şi ce costă mai mult, între renunţare şi răzvrătire. Pentru o clipă i-a fost frică. Îşi spuse că dacă mai avea timp să evite ceva şi mai rău, să se salveze. În loc de a continua să o ducă spre pat, reîncepu să o sărute: între timp, impunându-şi luciditate, căuta să se gândească. Se gândi la Piero ca la un ajutor. Şi din nou, faptul că Irma era fiica lui i se păru mai mult decât neverosimil, chiar ireal. Dar iată că, gândindu-se la Piero, pentru a găsi puterea de a spune nu aceluia care părea destinul, îi veni în minte, în schimb, un motiv de a nu crede în destin. E cu neputinţă să se întâmple o complicaţie, să înceapă o legătură lungă şi gravă! Este cu neputinţă, tocmai pentru că este vorba de fala lui Piero! E un capriciu, nimic altceva. Ba chiar două capricii. Acela foarte normal al unui bătrân puţin viciat, care are o aventură cu fiica celui mai bun prieten. Şi acela, tot foarte normal, al unei fetiţe puţin înflăcărată, care are o aventură cu vechiul şi încercatul prieten al tatălui ei. Două capricii care se întâlnesc şi se acordă: a nu le lăsa să se dezlănţuie, înseamnă a risca să faci mai rău, a provoca o dramă, a termina cu o patimă, sau cu o iubire adevărată. Este explicabil că fetiţa crede că „mă iubeşte”. Ar fi o nenorocire dacă nu ar fi aşa. „Pentru totdeauna”, spune acum: apoi, tot ea va fi cea dintâi care va renunţa, saturată. Şi tot eu voi rămâne în pagubă, suferind mai mult.

S-a întâmplat întocmai; întărindu-şi convingerea că va

suferi foarte curând. Emilio depăşi ultimele ezitări. Ajunseră la pat deasupra căruia se prăvăliră amândoi. Îmbrăţişând-o şi sărutând-o, începu, febril, să se dezbrace şi să o dezbrace. Dar Irma, la un moment dat, se desprinse brusc şi murmură:

— Întoarce-te acum, dragă... te rog, întoarce-te o clipă.

Se supuse, şi simţi că Irma alunecă din pat şi se închide în baie. Emilio termină cu dezbrăcatul şi intră sub cearşaf. Erau cearşafuri foarte fine, uşor scrobite, de un linò albastru deschis: culoarea care îi plăcea Paolei. Deşi nu o mai vedea de cincisprezece zile, era încă „favorita" momentului: cel puţin în momentul acela. Lenjeria de linò colorată, pe care nu uita niciodată că o văzuse pentru prima oară în casa doamnei Calandra, fusese pentru Emilio cea mai veche revelaţie a ceea ce putea fi în realitate „o viaţă de lux". Glumind, îi mărturisi acest gând Elenei „poate că nu m-aş fi însurat niciodală cu tine, dacă nu am fi făcut dragoste pentru prima oară într-o lenjerie de pat de culoarea roz-portocalie a cărnii somonului". Înainte, în această privinţă, crezuse că nimic pe lume nu întrece coroana nobiliară şi marele S al familiei Sanfront brodat pe capacul cearşafului de pe patul mătuşii Elisa. Lenjerie de pat brodată, lachei în livrea, trăsură, automobil, lojă la Opera Regală, cel mai bun croitor şi cel mai bun cizmar din Torino: înainte, ideea lui de lux nu trecea dincolo de un program potrivit secolului al XIX-lea provincial, solid, dar şi puţin sordid şi auster: programul pe care-l mai respecta şi acum mama lui. Astfel că, foarte natural, pentru a se opune lumii vechi a mătuşilor şi a mamei, şi aproape pentru a sărbători în fiecare seară cursul nou al propriilor idealuri, apărute în calea lui la sfârşitul adolescenţei, odată cu figura doamnei Calandra şi în neaşteptatele cearşafuri roz-portocaliu de culoarea somonului, dedicase, în perfectă armonie cu Elena, o grijă cu totul specială acestei lenjerii aparte de pat. Dar Elena nu ştia până la ce punct al imaginaţiei ajunsese el în Via

del Mare! Iată: avea patru garnituri de lenjerie de pat: patru culori: albastru deschis pentru blonde, roz-portocaliu ca somonul pentru brune, gălbui pentru blondele cenuşii, verde ca iarba pentru roşcate. Invitatele reacţionau după clasa lor socială şi natura lor individuală: câte una se credea datoare să-şi ascundă propria uimire; alta izbucnea în exclamaţii şi complimente exagerate; toate, fără excepţie, erau „impresionate”. Şi Irmei, desigur, aveau să-i placă. Irma, data viitoare, avea să găsească cearşafurile potrivite „ei": verde ca iarba... Se întrerupse din divagări, constatând că se şi gândea la o „dată viitoare”. Dar cum, se întrebă, ar fi putut să nu se gândească?

Uşa de la baie se deschise uşor; Irma era în cămaşă. Ca ale tuturor celorlalte femei dinainte, formele ei apărură bine conturate şi întunecate, în lumina imediat stinsă. Dar clipa aceea i-a fost suficientă lui Emilio pentru a vedea. Umerii şi sânii generoşi. Mijlocul subţire. Şoldurile, o surpriză: puternice, rotunde, de femeie bine făcută. Greutatea unei femei, şi nu a unei fetiţe, o simţea acum Emilio, urcându-se în pat.

Lăsase aprins ca de obicei micul leu. Nici Irma nu ceruse, cum se temea el, un întuneric complet. Alunecă, aproape de el, încet, sub cearşaf, fixându-l cu ochii ei mari căprii, cu o expresie neliniştită şi sfâşietoare, care îi apărea în contrast cu plinătatea senzuală a buzelor „etrusce” şi uşor ironice pe care nu ar fi sperat să le poată studia intr-o zi până în adâncul lor, până când putea să le înţeleagă. Dar; nu după multă vreme expresia aceea a ochilor Irmei se schimbă: cel puţin aşa i s-a părut lui Emilio, că se schimbă: un efect, se gândi, al plăcerii pe care el însuşi o simţea. Era, spre deosebire de recentele şi verosimilele supoziţii, o expresie mai depărtată, mai rece, mai închisă: ca apariţia unui zid, neîntrerupt, misterios, care-l putea chiar speria. La început, Emilio bănui că Irma a fost dezamăgită, nemulţumită. Se

desprinse din braţele ei şi o întrebă dintr-o suflare:

— Te contrariază ceva?

Irma negă cu capul şi zâmbi şi îl strânse la piept. Emilio crezu că recunoaşte zâmbetul melancolic şi aproape dureros al plăcerii adevărate şi adânci. Dar faptul că Irma nu era dezamăgită, o afirma când duioşia, când violenţa, când insistenţa, când varietatea îmbrăţişărilor, sărutărilor şi mângâierilor ei. Emilio privi din întâmplare cadranul fosforescent al Rolexului: trei şi un sfert! Ar fi jurat că trecuseră, cel mult, douăzeci de minute, şi în schimb erau acolo de trei ore.

Piero trebuia să fie într-o nelinişte disperată. Irma nu mai putea rămâne niciun minut mai mult. Avertizată, sări şi se aşeză pe pat.

— Da, mă duc. Mă însoţeşti, nu? În cinci minute sunt acasă. Dar până atunci s-ar putea face ceva.

— Ce anume? — Emilio, înţelesese totuşi, şi se pregătea să nu consimtă.

— Să telefonezi. Dacă aude şi vocea ta, dacă îi spui că am terminat acum proiecţia, se linişteşte imediat. În fond, s-a mai întâmplat o dată: am fost cu Gisa până la două şi jumătate, trei; şi mâine e duminică.

— Imposibil... Nu aş putea să vorbesc cu el... Nu!

Încercă să o reţină. Irma se liberă cu o zmucitură de o violenţă care îl uimi, deşi fata îi mai făcuse o demonstraţie de mânie:

— Trebuie. Nu înţelegi că trebuie? E pentru binele lui, pentru liniştea lui. Hei, ce fel de om eşti? — şi forma numărul telefonului, îi întindea chiar receptorul.

— Vorbeşte tu întâi, cel puţin! — o rugă Emilio.

Irma îi văzu zăpăceala, şi vorbi ea întâi: cu naturaleţe, calm şi cuvinte plăcute, nu mai puţin uimitoare decât furia dinainte.

— ...Da, tată: îţi vorbesc încă de la proiecţie: filmul s-a terminat abia acum: sunt patrusprezece role cu coloană separată şi s-a rupt pelicula de mai multe ori... da, este

copia de lucru: imprimă pe peliculă veche, şi acetatul este de calitate proastă... Ţi-l dau pe avocatul Viotti, vrea să-ţi vorbească...

Emilio luă receptorul tremurând. Se temea să nu se trădeze, dacă nu prin altceva, printr-o nesiguranţă în glas. Inima îi bătea cu putere. Reflectă cu repeziciune. În fond, Irma justificase în mod suficient întinderea ei. Poate că era primejdios să insiste cu explicaţiile. Mai bine să treacă peste.

— Alo, Piero. Sunt eu... ezită, gândindu-se în ce fel ar putea continua. Dar Piero îi luă el cuvântul:

— *I stagh nen vaire bin, staneuit, Miliu... A venta propi ch'im fassa forsa*[226]... şi să mă duc la clinică. Eram hotărât. Apoi mi-am spus: să aşteptăm alte câteva zile, să vedem dacă acest nou tratament pe care mi l-a dat Stablum îşi face efectul. Deloc, să ştii. Nimic nou pe frontul de Vest. Luni trebuie să-l chem pentru confirmare. Eşti la Roma toată săptămâna?

— Da, spuse Emilio.

— Şi poţi să mă însoţeşti, sau să rogi pe cineva să o facă, fără prea mare deranj?

— Vin, eu, la ce oră, în orice zi... trebuie numai să-mi spui înainte: vin eu: pentru că vreau să văd cum te instalează, vreau să vorbesc personal cu directorul... şi continuă pe acest ton promiţându-i tot ajutorul, făcându-i curaj, întrebându-l cum mai merge: între timp, urmărea cu privirea pe Irma care terminase să se îmbrace în câteva clipe, aprinsese o lumină, şi acum rătăcea desculţă, privea în jur curioasă, se îndrepta spre cealaltă extremitate a încăperii.

Irma se întoarse brusc, îndată ce auzi receptorul pus în furcă. Avea în mână portretul Elenei, în rama de argint:

— Ascultă, spuse fermă: şi tonul glasului ei era din nou încordat de mânie: ascultă, trebuie să-mi faci două

---

226 Nu prea mă simt bine, noaptea asta, Miliu. Trebuie să-mi fac într-adevăr curaj... (piem.)

plăceri. Una: nu vreau să mai văd acest portret...

— Dar e soţia mea, murmură Emilio, care nu credea propriilor lui urechi şi admira, fără voia lui, siguranţa Irmei: figura ei dreaptă, încă hotărâtă: gestul îndrăzneţ cu care ţinea în mână rama.

— Soţia ta? Cu atât mai rău. Soţia ta, o urăsc.

— Irma! — Emilio nu ştia ce să răspundă.

— Oh, nu pentru ea, biata de ea... o urăsc numai pentru că e soţia ta; pentru că, dintre toate femeile, este aceea care are cel mai mult dreptul să fie aproape de tine...

— Dar aşteaptă, Irma. Eu nu ţi-am spus încă nimic...

— Nu vreau să aud nimic.

— ... soţia mea şi cu mine... suntem ca şi cum am fi doi prieteni buni, ca şi cum am fi divorţaţi, şi trăim împreună pentru... într-o măsură pentru fiul nostru şi într-o măsură pentru că, practic, între ea şi mine nu mai există raporturi, suntem liberi... şi deci nu simţim nicio nevoie de a ne despărţi.

— Nu înţeleg bine. Oricum, soţia ta nu vine aici, cred. Sau vine?

— Nu, nu. Vine niciodată, fii liniştită.

— Şi atunci, dacă nu vine... ascunde asta, arunc-o, du-o acasă! Puse portretul pe masă, întors. Emilio îl puse în sertar, râzând:

— Să facem aşa, e bine? Cealaltă plăcere?

Dar văzu că Irma era departe de a glumi: buzele îi tremurau, ochii îi străluceau: şi în această furie era şi mai frumoasă.

— Cealaltă plăcere... Poate e o prostie a mea: e un lucru care mă obsedează... se apropie de el: îl luă de braţe, îl sărută pe gură: acum da, zâmbea.

— Spune-mi.

— Nu ştiu dacă voi mai veni aici la tine... zâmbea maliţios ca şi când ar fi vrut să-şi contrazică propriile ei cuvinte... dar dacă mai vin, fii bun, fă să găsesc

cearşafuri albe, de orice fel!

Emilio se ruşina să-i spună că nu avea. Le va cumpăra desigur. Dar Irma continua să-l uimească: era, într-adevăr, o fiinţă excepţională.

Excepţională, fermecătoare şi tulburătoare: îşi spunea la întoarcere după ce o însoţise acasă. Ce era oare în realitate în sufletul Irmei? Iubire, într-adevăr? O iubire subită, atât de puternică şi geloasă, încât, ca să găsească ceva asemănător, trebuia să meargă cu mintea cu douăzeci de ani în urmă, la Veve?

De obicei, dacă ieşea din via del Mare noaptea târziu pentru a duce acasă vreo fată, prefera apoi să meargă să se culce în via Gregoriana: descoperise că, din plăcerea de a schimba, sau numai din dorinţa patului neatins, se odihnea mai bine. De astă dată se întoarse în via dei Mare: simţea nevoia de a se culca aici după ce o iubise pe Irma, şi i se părea încă de necrezut: şi să revadă, cu imaginaţia, dar cât mai precis cu putinţă, privirea ei stranie adâncă, aproape absentă, în timp ce făcea dragoste ochii aceia căprii şi adânci care păreau că pierd toată varietatea expresiilor lor dinainte, neliniştea, duioşia, melancolia sfâşietoare, mânia, pentru a se închide apoi şi a se stinge; încât Emilio încă se mai gândea că are în faţa lui un zid misterios şi unic, neîntrerupt.

„Ochii femeilor în timp ce fac dragoste, începu să reflecteze, îndată ce s-a întins în pat, nemişcat şi din cale afară de curios ca să se lase furat de somn, ochii femeilor în timp ce fac dragoste s-ar putea grupa în câteva categorii principale”. Voia să înţeleagă ce anume înseamnă privirea Irmei, şi spera că i-ar putea servi o comparaţie cu celelalte femei pe care le cunoscuse.

Existau ochi, de obicei, cei de culoare deschisă, care în momentele acelea păreau extraordinar de luminoşi şi de transparenţi: ferestre larg deschise prin care le putea vedea sufletul. Căuta să-şi amintească şi cât mai precis

cu putinţă. „Ochi, se gândi, care nu-mi ascundeau, nu-mi răpeau nimic şi care îmi spuneau: «Iată inima mea». Iae eu nu mai vedeam umbre, nu mai vedeam mistere. Încrederea mea era totală. Privirea mea transpunea în ochii aceia un *alter ego”.* Erau ochii lui Veve.

Erau ochi, de obicei şi aceia de culoare deschisă, dar nu transparenţi, ci scânteietori şi aprinşi; exprimau, în momentele acelea, bucuria egoistă, cea mai adâncă satisfacţie a vanităţii. Spunea: „Iată, vezi, tu prin fericirea ta îmi dărui fericire.” Ochi care reflectau ca oglinzile. Elena era aşa.

Şi mai erau ochi, de obicei de culoare închisă, care, dimpotrivă, primeau, acceptau totul în profunzimea lor maternă. Ochi care spuneau în acele momente supreme: „Te absorb cu totul, pierde-te cât mai mult, dispari, te scufund complet, eşti al meu”. „Femeile de acest fel au fost cele mai gingaşe, cele mai sigure: acelea de la care nu am avut nicio surpriză neplăcută, chiar dacă: le jigneam, dacă le umileam. Grazia este una dintre acestea. Grazia este ca o mamă, nu m-ar putea trăda niciodată.”

În fine, erau ochi care în clipa aceea, într-un chip înfricoşător, deveneau opaci: păreau că văd neantul, că anulează însăşi viaţa lor în această tainică viziune. Puteau fi ochi deschişi şi ochi închişi; albaştri, verzi, galbeni culoarea alunei, cenuşii, de toate culorile. „Ochi pe care mi s-a întâmplat să-i văd, în momentele acelea, mai frecvent decât în oricare alte momente. Femei care nu erau în stare să simtă ceva sau care, pur şi simplu, nu simţeau cu mine.” Foarte multe. Cele maî multe. Concluzia: trebuia să se gândească, oare, că Irma, contrar oricărei aparenţe, nu simte nicio plăcere cu el?

Desigur că nu, era absurd. Dar atunci… privirea ei?

Poate, după cum i se mai întâmplase să constate şi la alte femei, foarte tinere, Irma se temea copilăreşte că nu este destul de expertă? Sau, poate că era un sentiment

de culpă, faptul că se lăsa în braţele unui om vârstnic, pe lângă că mai era şi prietenul tatălui ei? Sau, poate, fără să-şi dea seama, mai era încă îndrăgostită de Gentili. În orice caz, părea prematur să judece caracterul şi sentimentul Irmei dintr-o privire pe care i-o surprinsese doar atunci, într-o ocazie atât de neobişnuită.

Emilio începu să rătăcească în aceste raţionamente, fără niciun progres, până când încet, încet, îl fură somnul.

Ah, în sfârşit, nu mai era întuneric!

Fâşii de lumină cenuşie se filtrau pe sub fiecare fereastră. Cât era ceasul? Respira greu. Nu mai era întuneric. Şi nu mai visa. Realitatea: alta, din fericire. Se afla cu certitudine în via del Mare: Irma... Cât era ceasul? Ar fi vrut să se uite la Rolex-ul de pe noptieră: ar fi vrut: să se întoarcă pe partea cealaltă, să se mişte; dar se temea că astfel ar putea pierde amintirea visului înspăimântător din care abia se trezise: întunericul... dormitorul părinţilor din piaţa Teresa, la Torino... dormitorul... şi chiar patul lui, patul mare şi înalt al părinţilor...

Cât era ceasul? În primele zile ale lunii mai se lumina devreme; şi din liniştea din jur se putea bănui că ar fi... ah, visul, visul se risipeşte... ca un pai sau orice altceva uşor într-o cadă cu apă, ceva ce-ţi scapă în apă, încerci zadarnic să-l apuci din nou, deoarece se lasă contemplat doar în imobilitate.

Deci. El era în patul mare şi înalt al părinţilor, ca pe vremea când era mic. Totuşi toate se întâmplau acum: tatăl lui era mort, iar mama... mama nu era, poate că era dincolo, în celelalte camere. El stătea singur în patul părinţilor şi în întuneric. Îi era frică, dar nu ştia din ce cauză. Ridicase braţul pentru a atinge butonul luminii: nu-l găsea. El era mic. Butonul era prea sus. Şi cu mânuţa nu ajungea. Frica lua proporţii ca şi cum cauza ei misterioasă, în întunericul acela total, se apropia, poate

pentru a-l sufoca. În sfârşit, reuşea să prindă butonul şi îl apăsa. Auzea un clic. Dar lumina nu se aprindea. Era stricat poate, în momentul acela înţelegea de ce se speria. Începu din nou să apese butonul: încerca şi iar încerca. De ce oare nu se aprinde lumina? O stricăciune, se întâmplă rar. Prin ce fatalitate se întâmpla chiar acum când el se trezise în mod cu totul neobişnuit în inima nopţii, şi avea nevoie de lumină.

Tatăl lui mort nu avea totuşi chipul lung, slab, trist al avocatului erarial, cu mustăţile lui cărunte, cu sprâncenele în jos. Nu avea niciun chip. Şi poate că era un motiv: câteva minute mai târziu, amintindu-şi visul, Emilio crezu, pentru un moment, că-l găsise: aflase de moartea tatălui său numai după eliberare. Nu fusese prezent acolo, în timp ce tatăl lui era în agonie: nu-l văzuse murind. Sau, îşi spuse, motivul era altul. Prezenţa invizibilă în întuneric era aceea a unui alt părinte: un părinte al cărui chip nu îndrăznea să-l privească. Mâinile de schelet, pe care el le simţea, şi le închipuia, în întuneric, în spatele lui: se întindeau acum spre el, îl atingeau. Din nou, cu disperare, apăsa butonul: întuneric, întuneric. Până când, într-un spasm de spaimă, se trezise.

Sub fiecare fereastră fâşiile de lumină cenuşie se limpeziseră. Oh, nu avea nicio importanţă semnificaţia visului pentru el şi nici nu conta cât era ceasul. Privea fâşiile de lumină care păreau că se clarifică şi că se înteţesc văzând cu ochii, revelând încet, încet adâncul încăperii lungi ca un tunel, tapetată cu *shantung* bej, mochetă neagră, uşile vopsite în verde deschis, vitrinele veneţiene cu mulţimea de veioze, masa departe, fotoliile, divanele, toate aparenţele rafinate selecţionate pentru propria-i plăcere şi îşi spunea că venise momentul adevărului.

Se surprinse râzând amar de el însuşi; tentativa de a clasifica „ochii femeilor în timp ce fac dragoste” fusese fără rost! Privirea stranie a bietei Irma putea chiar să nu

semene cu privirea femeilor care nu simt o plăcere, putea fi definită nu profundă şi absentă, ci profundă şi absorbită: iar curiozitatea de a-i descoperi semnificaţia fusese, acum îşi dădea seama, o curiozitate fictivă în legătură cu o fictivă şi poate inexistentă ciudăţenie: o problemă falsă pe care o inventase cu bună credinţă, pentru a-şi ascunde sie însuşi dezamăgirea fatală pe care începea s-o simtă şi pe care o cunoştea foarte bine, dat fiind că o încercase de nenumărate ori, până la obişnuinţă, chiar până a se complace în ea, dar pe care de astă dată, da, crezuse şi sperase că n-o va mai simţi.

Crezuse că e îndrăgostit de Irma. Câteva luni crezuse că o iubeşte. Şi puterea cu care renunţase la ea crezuse că o găseşte tocmai în iubire, în iubirea adevărată, nu în prietenia faţă de Piero, nu în sensul moral, nu în prudenţă: convins că renunţă nu pentru a evita scandalul, ci tocmai pentru a nu face vreun rău Irmei. Vai, îşi spunea acum, văzând lumina zilei care inunda inexorabil încăperea, rezerva absolută pe care şi-o impusese faţă de fată il amăgise în mod automat, renunţarea crease în sufletul lui mirajul unei a doua tinereţi, certitudinea de a iubi; ceea ce de fapt nu era adevărat.

Irma îi plăcuse. I-ar fi plăcut mai departe. Poate că avea să continue imprudenţa de a se mai întâlni... Dar nu o iubea. Şi trebuia să aibă curajul să recunoască în sinea lui că după ce o sărutase ultima oară, şi o văzuse cum se îndepărtează în fugă, la colţul străzii Magna Grecia, unde o cotise, dispărând pe via Ardea (nu o însoţise chiar până sub ferestrele casei, de teamă ca Piero să nu-l vadă) scosese un oftat profund de mare uşurare. Dar după aceea, dintr-o dată începuse să se gândească iar la ea, ajungând la raţionamentul în legătură cu privirea ei ciudată. Realitatea e că se simţise descătuşat şi foarte fericit că putea dormi singur.

În tristeţea luminii crescânde şi a zilei care reîncepea, acum nu ar maî fi vrut să fie singur: Dar nu o regreta nici

pe Irma şi nici pe celelalte femei. O regreta pe Grazia care de câtva timp era singura cu care dormea bucuros şi cu perfectă naturaleţe. I s-a părut ciudat că o putuse uita, chiar dacă crezuse că era îndrăgostit de Irma. Grazia, de la Marsiglia, scrisese câteva ilustrate... Pentru Dumnezeu, se gândi deodată: poate că le aruncase. Însemna să nu maî ştie unde să o găsească. E adevărat, Grazia îi va trimite altele. Dar când? Şi în următoarele, dacă adresa nu se schimbase, probabil că nu i-o va mai scrie. De la un moment la altul, cine ştie, i-ar fi fost necesară: ca să se poată lipsi de Irma, dacă Irma continua. Deci, adresa Graziei? Sări în picioare, speriat. Începu să caute în noptiere; într-un dulap din camera de lângă baie, în sertarul mesei ovale, unde erau revolverul şi portretul Elenei, în orice loc ar fi putut să păstreze cel puţin una din ilustratele primite în via del Mare, şi pe care cu siguranţă nu le dusese nici acasă, nici la birou. Dar acum îşi aminti foarte bine: în absurda lui convingere că este îndrăgostit de Irma, le rupsese una după alta, îndată ce le primise.

Se întoarse în pat. Poate pentru că era disperat că pierduse adresa Graziei, pentru o clipă, oh, numai pentru o clipă, se gândi la Irma ca la o mare plictiseală. Exista un limbaj tainic şi brutal pe care şi-l permitea lui însuşi în anumite ocazii cu siguranţa de a fi absolvit, dat fiind că în anumite ocazii analoage orice alt bărbat şi le-ar fi permis. Îi revenise în minte violenţa Irmei, ochiul ei întunecat şi mânios, în timp ce spunea: „Soţia ta, o urăsc”. „Cristoase, îşi spunea el acum, în limbajul acela tainic şi brutal, cine ştie ce e în stare să-mi născocească fiinţa aceea! Ia te uită ce glume! Nu numai că îmi dau seama că nu o iubesc şi că nu ţin la ea: e trist, dar ce să-i faci, toate astea nu sunt o dramă. Grav ar putea fi felul în care va lua ea situaţia, când va înţelege! Hm! Să sperăm că nu m-am vârât în cine ştie ce necaz!”

Se întoarse pe o parte. Îşi acoperi capul cu cearşaful. Lumina era prea puternică, îl împiedica să adoarmă din

nou. Crezuse că acolo în via del Mare nu va avea nevoie de draperii la ferestre: plafonul era jos şi considerase că draperiile ar fi încărcat camerele. Jaluzelele şi obloanele ar fi trebuit să fie de ajuns. Obloanele ar fi trebuit să se încadreze perfect în ramele ferestrelor, astfel încât să creeze un întuneric desăvârşit în plină zi. Dar se înşelase şi în privinţa asta. Poate că vopseaua, uscându-se şi umflându-se, ţinea obloanele uşor desprinse, lăsând să treacă lumina. Acolo era nevoie de draperii foarte groase, şi încă ce groase!

— Nu, nu te-am iubit imediat, răspunse Irma încet şi calmă: Vrei să ştii când?

— Dacă te-am întrebat, spuse Emilio, şi întinse încet o mână pe cearşaf până ce întâlni mâna ei: o strânse cu duioşie.

— Nu ghiceşti?

— Nu.

— Încearcă să ghiceşti! Gândeşte-te o clipă.

Emilio încercă. Începu să se gândească. Se rătăci imediat. I se părea că uitase tot în legătură cu începutul iubirii lor. Nu se mai gândea la asta. Era preocupat numai de prezent, şi de ceea ce se întâmplase în luna aceea: trecuse mai bine de o lună de când continua să se întâlnească cu Irma. Numai că, de data asta era altfel decât altădată: era prima oară că rămâneau împreună toată noaptea. Piero, aşa cum stabilise, se internase la spital. Emilio îl însoţise şi insistase să i se dea o cameră frumoasă pentru el singur, la primul etaj, cu balcon spre grădină şi orientată spre sud. Era adevărat că vara se apropia, dar a se expune gol la soare părea că face bine pielii bolnave, provocând, dacă nu o transpiraţie, o reacţie, o circulaţie sanguină care atenua mâncărimea. Piero se instalase la spital la 9 mai. La câteva zile după aceea, Irma, sprinţară, fără mistere nu se mai stăpânise: era nerăbdătoare să petreacă o noapte întreagă în via del

Mare. Emilio căutase să o convingă să renunţe, spunându-i că mamei nu-i va fi prea greu să facă legătura între cele două evenimente, atât de apropiate în timp, şi să bănuiască ceva sau chiar, cu obişnuita ei naivitate imprudentă; să-l informeze pe Piero. Reuşise să amâne cu câteva săptămâni nebunia Irmei: astfel o numea în sinea lui. Dar numai să o amâne. De altfel (îşi repeta şi atunci, întins alături de ea, şi ca şi ea nemişcat şi cu faţa în sus), de altfel, toată aventura aceasta era o nebunie.

După ce descoperise, inevitabil, încă din dimineaţa aceea, după ce se trezise din visul acela misterios, inerţia dură a inimii lui, Emilio, în fiecare seară, de fiecare dată, înainte de fiecare întâlnire cu Irma, depăşea obiecţiile din ce în ce mai serioase ale bunului simţ, temerile şi remuşcările crescânde, cu două raţionamente, contradictorii între ele. Primul: că Irma era o fată cu adevărat frumoasă şi că el făcea dragoste cu ea cu multă plăcere, aproape că o iubea, că saltul fusese făcut, aventura, cu riscurile ei, începută: ar fi fost de-a dreptul prost să nu profite, să nu se lase în voia patimii care era, mai mult sau mai puţin autentică, de ambele părţi, prost să nu o consume până la mistuire, făcând-o inofensivă. Al doilea: Irma era o fetiţă şi fetiţele, se ştie cum sunt; se aprind repede, şi apoi dintr-o dată le trece, se distrează nespus de mult, prefăcându-se că sunt îndrăgostite, şi gata. De aici îi venise ideea întrebării: „Când ţi-ai dat seama că mă iubeşti? Imediat? Când ai venit pentru prima oară în biroul meu?” Voia să vadă dacă reuşeşte să provoace o fisură în edificiul romantic al iubirii eterne şi indistructibile, în care părea că ar crede Irma.

Pentru a simplifica problema, de fapt îndrăzneaţă, a întâlnirilor, care în mod absolut necesar trebuia să aibă loc fără ca nimeni să poată vedea şi comenta ceva, îi dăduse Irmei cheile din via del Mare. Şi toată luna mai, aproape în fiecare seară, de la nouă şi jumătate în sus, Irma îl aştepta acolo. El uneori sosea punctual, mai des în

întârziere. Rămâneau împreună până spre miezul nopţii, apoi el o conducea acasă cu maşina. În câteva ocazii îi telefonase: era reţinut la o masă de afaceri, cu producători americani sau alte obligaţii de acest fel şi nu putea veni: să se ducă singură acasă. Nu minţea. Dar nici ea: ataşamentul ei era pur şi îngrijorător, pentru că nu se mulţumise cu vorbe şi nu-l lăsase în pace până ce nu avusese de fiecare dată dovezi concrete că, într-adevăr, fusese vorba de obligaţii de serviciu.

Câtva timp Grazia nu mai trimisese ilustrate. Dar Emilio, dorind şi totodată temându-se ca dintr-o clipă în alta să nu-i sosească vreuna, sau eventual de la vreo altă femeie, şi că Irma, intrând seara ar fi putut s-o vadă prin geamul cutiei de scrisori, dăduse dispoziţii portarului să-i încredinţeze poşta personal.

În sfârşit, în timp ce îl aştepta, Irmei i se întâmplase să audă telefonul şi dându-se drept secretara avocatului Viotti să intercepteze mesajele unor fete, balerine, actriţe. După care, de fiecare dată urmase o scenă violentă: sarcasme, insulte, chiar palme. Emilio se apăra cum putea, şi protesta, spunând adevărul: erau toate relaţii „de mai înainte”. Dar Irma nu voia să accepte scuze, şi desigur că Emilio ar fi putut foarte greu şi neplăcut să o potolească dacă, încă de la prima ceartă, nu şi-ar fi dat seama că posedă o armă invincibilă: îi era de ajuns să o privească fix în ochi, să o mângâie delicat pe faţă, şi fata pălea, se liniştea îndată, şi îi cădea în braţe tremurând. Atunci, interpretarea liniştitoare a Irmei drept o fată superficială şi infantilă, aprinsă de un foc viu dar care curând ar fi încetat să ardă, i se părea mai degrabă improbabilă. Şi puterea pe care descoperise că o are asupra ei acţiona şi asupra lui: îi copleşea vanitatea, îi stârnea, prin reflex, simţurile, îi dădea din nou iluzia primejdioasă de a se crede îndrăgostit în ciuda definitivului examen de conştiinţă din acea primă dimineaţă.

Certurile deveniseră curând frecvente. De exemplu, după definitivarea montajului la filmul lui L., Emilio se gândise să o protejeze pe Irma transferând-o din via Pergolesi la agenţia de developare şi pozitive, unde ar fi avut, pe lângă un salariu mai mare, funcţii numai de control şi un program mai scurt. Îi vorbise despre aceasta cu hotărâre şi bunătate şi credea el, de bună credinţă. Locul de la această agenţie negative-pozitive era râvnit de toate celelalte fete. Emilio îşi amintea de lenevia şi de neglijenţa Irmei din primele luni de lucru, de aceea era convins că îi face un bine, într-atât de convins, că uitase de scopul secret, instinctiv şi primitiv al propunerii: acela de a începe să o îndepărteze pe Irma din via Pergolesi, de a rări ocaziile de a o vedea şi apoi, încet, încet, de a elimina senzaţia apăsătoare de a o şti mereu la subsolul aceleiaşi clădiri, la toate orele zilei. Dar reacţia Irmei a fost ca şi cum ar fi intuit numai acest al doilea aspect; ca şi cum ar fi văzut, dincolo de cuvinte, numai intenţia de care Emilio uitase într-atât, încât să fie surprins când ea l-a atacat cu sălbăticie:

— Porc blestemat! Vrei să mă îndepărtezi, hm? Nu vrei să mă maî vezi în timpul zilei? Ce zici?! Că nu mă vezi niciodată? Dar ştii bine că sunt acolo. Ştii că pot urca la tine, cu o scuză sau cu alta, la orice oră din zi. Ţi-e teamă că te prind cu vreuna din curvele tale! De asta te temi? Spune drept! Ei bine, eu nu mă duc la developări. Nu mă interesează dacă lucrez mai mult şi dacă sunt plătită mai puţin. Acum am învăţat să lucrez, nu? Tatăl meu a muncit totdeauna, şi asta se moşteneşte. Da, eu nu mă duc acolo, ca să-ţi fac ţie plăcere. Biet nărod! Fii la locul tău, nu mai spune nimic, că faci rău. Nărod şi ipocrit! Eu rămân acolo, de-ţi place sau de nu-ţi place, frumuseţe! Rămân acolo, cu Gisa. Acolo, la subsol, şi nu să controlez developarea şi pozitivele, ci să te controlez pe tine!

Rostind aceste ultime cuvinte, îl privise câteva clipe ceva mai fix. A fost de ajuns. Emilio îi zâmbise: îi venise o

idee cum să-i răspundă, şi nu reuşise să reziste tentaţiei:

— Bine, controlează-mă! — şi se apropie de ea ca să o sărute, continuând să repete: Controlează-mă!

După asta, iubirea era, dacă-i posibil, şi mai năvalnică, şi mai nebunească decât în alte dăţi. Fericirea părea mai mare şi mai adevărată. Cădeau în pat îmbrăţişaţi.

Certurile porneau mereu de la ea. Dar nu aveau ca motiv, sau pretext, numai gelozia. Într-o seară, încă din prima săptămână a legăturii lor, Emilio, intrând, o găsise aproape goală, îngenuncheată, pe mochetă, în fundul tunelului, şi ocupată să înfăşoare cu sfoară un prosop umed pe care îl îndoise şi răsîndoise, vrând parcă să facă din el un fel de minge.

La cealaltă extremitate a camerei, în faţa patului, pe mochetă, Irma pusese toate veiozele din vitrine şi o mare parte din cele adaptate ca lămpi, pe care le scosese din prize.

— Ce faci, nebuno?

— Joc popice, îi răspunsese Irma, prefăcându-se a fi foarte serioasă.

— Dar ştii că toate astea valorează milioane?

— Ştiu. Mi-ai mai spus-o de o sută de ori. A fost unul din puţinele lucruri pe care mi le-ai spus când am intrat aici a doua oară. Prima, nu, prima a fost singura data când te-ai ocupat numai de mine, şi mi-ai spus numai, lucruri plăcute. Dar începând de a doua oară, ai crezut necesar să mă avertizezi să fiu atentă: să nu lovesc nici una din astea... din astea... pentru că preţuiesc foarte mult. Şi chiar şi cele care stau în vitrine, ba chiar acelea şi mai mult: ai spus: milioane! Ei bine, eu le urăsc pe toate.

— Pe toate aceste veioze, se grăbi fără voia lui să amintească denumirea lor Emilio, care se simţea mai mult decât uimit.

— Ce?!... toate astea, în sfârşit, le urăsc. Ce crezi că ăsta e un apartament? Mi se pare un muzeu! Şi dacă nu-mi promiţi că iei fleacurile astea şi că le duci acasă la

tine, la nevastă-ta, care le preţuieşte în schimb foarte mult, dacă nu-mi promiţi, uite, priveşte ce fac! Joc popice cu ele. Încep cu raţa de colo...

— Care raţă?

— Cea neagră, albă şi verde.

— E un pinguin.

— Bine, tocmai pe ăla îl urăsc mai mult decât pe toate. Încep cu el...

— Opreşte-te! Costă şapte şute de mii...

— Dacă mai spui cât costă, le sparg pe toate. Lasă-mă! Lasă-mă, dacă nu, le sparg! Lasă-mi braţul... Iubitule, iubitule, te iubesc.

Emilio, mai întâi de teamă că ea începe să lovească în mod serios, o apucase de mână: apoi, fără a-i da drumul, îngenunchease în faţa ei, aproape de tot, lipit de trupul ei: atunci, ca de obicei, ea se linişti. Îmbrăţişând-o în acele situaţii, Emilio simţea că în trupul ei se produce o schimbare neaşteptată: o vlăguire, o înduioşare, o efuziune de gingăşie care i se ridica până pe faţă, anulându-i ca prin farmec furia şi destinzând-o într-un zâmbet de beatitudine.

Pălit de spaimă, chiar iritat, nu reuşise totuşi să-şi iasă din fire. I s-ar fi părut fără sens. În ziua următoare, gândindu-se cu calm, îşi spusese că Irma, în instinctul ei de femeie din popor, nu purta singură toată vina. Colecţia de veioze era, oricum ar fi socotit-o, un gust puţin ridicol: un *hobby* de estet, ba chiar de „mătuşă”, demn de diplomatul suedez care locuise înainte de el în via del Mare. În aceeaşi zi, dădu dispoziţia ca veiozele din vitrine să fie duse în via Gregoriana şi instalate în câteva bufeturi veneţiene, unde se aflau cărţi: iar cărţile în via del Mare, în vitrine. Cât despre lămpi, le reduse la jumătate.

Neprevăzutul era poate adevăratul secret al farmecului Irmei. O găsea în fiecare zi altfel. Şi nu avea nevoie să se mintă pe sine însuşi, nici să se creadă îndrăgostit. Iubirea

nu avea nicio legătură. Dar plăcerea nevinovată de a fi în tovărăşia ei şi de a se întreţine cu ea, de a asista la scenele ei adesea ofensive, mereu noi, niciodată plictisitoare, ajungeau să-l facă să amâne hotărârea pe care o crezuse înţeleaptă şi de dorit încă din primele zile: să înceapă să rărească întâlnirile din via del Mare. Pentru plăcerea aceea, pentru nimic altceva, a comis în două sau trei seri imprudenţa de a o invita pe Irma la masa de seară la Castelli sau pe via Aurelia, în câte un mic restaurant ales însă dintre cele mai modeste şi mai puţin frecventate. I se părea un mare sacrificiu să nu poată ieşi împreună liniştiţi, să nu se arate cu ea în public, la cinema, la teatru, la o cafea.

Surprizele Irmei nu conteneau: ultima o născocise chiar în seara aceea. La şase, plecase de la montaj cu pretextul că se duce să bea un ceai. De la barul din colţ îi telefonase la birou: luându-l prin surprindere, îi mărturisise că fusese în via del Mare în cele două ore de pauză de după-amiază şi că făcuse cumpărături şi că pregătise totul pentru a cina împreună acolo. „Nu ne lipseşte decât vinul. Ce vin trebuie să cumpăr?"

Emilio nu avusese prezenţa de spirit să spună că în seara aceea era ocupat: acum nu se mai putea opune: de altfel, admise în sinea lui că proiectul îl amuza.

— Deci, ce vin?

— Nu te gândi la asta, vom bea şampanie, am totdeauna câteva sticle în frigider.

Dar nu era tot. După masa inspirată şi pregătită foarte bine de Irma, el se ridicase să-şi aprindă o ţigară: căutând o cutie de havane, un dar de la L., descoperise într-un colţ, aproape ascunsă după un fotoliu, o valijoară!

Irma se hotărâse, în sfârşit, să petreacă noaptea în casa de pe via del Mare, şi pregătise totul în ceea ce o privea, punând mamei sale o minciună pe care ea, în vizitele zilnice la Policlinică, i-ar fi putut-o repeta lui Piero fără nici un pericol ca acesta să bănuiască ceva. O echipă

a „Victoriei” filma unele scene exterioare ale filmului *Eugenie Grandet* la Pescasseroli, în Abruzzo, la câteva ore distanţă de Roma. Gisa pleca chiar în seara aceea să ducă regizorului câteva cutii de peliculă de „vizionat” şi să ia indicaţii în legătură cu primul montaj. Irma îi spusese mamei ei că Gisa ţinuse să se ducă împreună la Pescasseroli. Culmea prudenţei, dat fiind că Gisa locuia dincolo de Porta San Giovanni şi uneori o întâlnea pe mama Irmei pe stradă, se înţelesese cu ea: fără să-i fi spus totuşi în ce fel şi cu cine avea să petreacă o noapte în afara casei părinteşti.

Îndată ce Irma îi mărturisi râzând toate acestea, Emilio simţi că era momentul să pună piciorul în prag. Putea să inventeze o obligaţie: la miezul nopţii, la Grand Hotel, cu Adams, de exemplu. Şi imediat, reflectând bine, înţelese că ar fi înfuriat-o inutil: Irma l-ar fi lăsat să se ducă, spunându-i că îl va aştepta acolo, în pat, şi că el se putea întoarce la orice oră, la două, la trei. Trebuia deci să facă după cum voia ea. Era mai tare decât el. Constatarea aceasta, care din când în când îi străfulgera prin minte foarte limpede, îi mărea Irmei farmecul: şi substituia, morbid, dar nu inconştient, în sufletul lui Emilio, adevărata iubire.

Zăceau nemişcaţi, cu faţa în sus, unul lângă altul, în patul cel mare. Camera era în întuneric; ferestrele deschise. Intra licărirea iluminaţiei din stradă şi reflexul tangent al marmurii monumentului lui Victor Emanuel, năpădită de o sută de faruri. În faţă, din fericire, era colina Campidoglio-ului, întunecată în povârnişurile ei verzi: cântau încă privighetorile, pentru ultimele nopţi ale primăverii care se stingea. Oh, Emilio nu mai avea nici-un dubiu: Irma îl iubea. Şi fără prea mare speranţă de a-i insinua unele îndoieli, o întrebase: „Când ţi-ai dat seama că mă iubeşti?” După o uşoară rezistenţă, după câteva ezitări ciudat seducătoare, Irma îi povestise.

— S-a întâmplat când am văzut în proiecţie prima dată

scena cu Christis. Eram singure, eu şi Gisa. Te-am recunoscut imediat. Ţi-am recunoscut mâna, care o mângâia. Îmi aminteam bine mâinile tale. Le cunosc. Şi, în sfârşit, când o strângi tare şi o săruţi. Iată când am început să te iubesc. Cine ştie, poate că te-am iubit numai pentru că am văzut scena aceea. Uneori mi-o spun mie însămi. Mi-a rămas astfel imprimată. Seara, după ce Gisa pleca, eu rămâneam, cu scuza de a aştepta un telefon. Gisa credea. Cum Giorgio era la San Remo, Gisa presupunea că eu găsisem imediat pe altcineva. Îndată ce Gisa se îndepărta, derulam pelicula înainte şi înapoi cu scena în care o vedeam pe puturoşiţa aceea de Christis; dar erai tu, şi nu mă mai săturam privindu-le. Îmi închipuiam că sunt eu în locul târfei aceleia.

— Şi astfel, când am văzul împreună filmul în proiecţie, tu ai hotărât că în seara aceea trebuie să se întâmple în mod sigur ceva...

— Eşti înfumurat. Ba chiar, mă hotărâsem să nu fac niciodată şi în niciun caz pe cocheta cu tine şi mă gândeam că dacă ai fi încercat să mă săruţi, eu te-aş fi oprit.

— Şi de ce ţi-ai schimbat ideea, apoi?

— Nu ştiu. Te iubeam. De câte ori te vedeam, era ca şi cum aş fi văzut, nu ştiu, ceva ce mă făcea să mi se învârtească tot capul. Da, jur. Era chiar aşa. Şi când îmi spuneai ceva, simţeam că mor. Gândeşte-te deci cât de stânjenită mă simţeam în seara aceea când îmi dictai corectările, şi nu mai terminai. Mă simţeam rău? Rău şi bine în acelaşi timp. Şi astfel când m-ai privit, şi m-ai chemat pe nume, nu am mai înţeles nimic. Dar te iubeam chiar şi cu mintea, atunci. Înţelesesem că erai bun. Poate m-am înşelat. Acum că te cunosc ştiu în mod sigur că am greşit. Dar atunci a fost ceva care m-a făcut să cred că eşti bun.

— Pot să ştiu ce anume?

— Sigur. Cum nu mai am nicio îndoială, şi acum nu mai

greşesc, chiar dacă continui să te iubesc şi chiar dacă te iubesc mai mult decât la început... Puţin câte puţin, alunecând ceva mai jos, şi parcă săpându-şi un loc cu propriul ei trup în trupul lui, până i se lipi toată, punându-şi capul pe umărul lui. — Da, te iubesc mai mult, mai mult, şi ştiu bine că eşti o canalie; dar fiindcă o ştiu, nu-mi mai pasă că-ţi spun totul. Am crezut că eşti bun, când am văzut că nu-mi spui nimic despre legătura lui Giorgio cu Christis, şi că nu ai vorbit despre asta nici cu Gisa. Jur: după cum m-ai tratat până atunci, eram sigură că ai fi făcut-o. În fiecare zi aşteptam ca dintr-un moment în altul să mă chemi la tine. Mă aşteptam la o lecţie părintească: „Fii atentă cu cine eşti prietenă, fată. Iată ce a făcut Giorgio al tău, iată de ce e în stare. Puteam să-l bag la închisoare, dacă voiam, dar nu am vrut. Puteam să nu-i dau toţi banii, dar i-am dat. Puteam să nu-l iert. Dar l-am iertat!” Şi mă aşteptam, jur, să spui că ai fost atât de generos gândindu-te la mine şi la tata.

— Dar cum de ai ştiut lucrurile astea?

— Mi le-a povestit el, Giorgio. Când s-a întors de la San Remo, ştiam, totul despre Christis. Practic, am rupt totul printr-un telefon. Dar când ne-am văzut, i-am spus că nu mai era cazul să continuăm. Ghiceşte ce mi-a răspuns? A dat vina pe mine. După el, eu l-am lăsat pe el. Şi pentru cine? Ghiceşte. Ei bine, a spus că sunt amanta ta, da, că eram de mult; şi că a tăcut fiindcă ţinea la cariera lui, dar că a înţeles foarte bine încă de la început că îţi datora ţie angajarea în filmul lui L. Şi că, pentru bunătatea pe care i-ai arătat-o în legătură cu furtul bijuteriilor etc. etc. nu trebuia să-ţi mulţumească ţie, ci cel mult mie. Spunându-mi aceste porcării, mă privea fix, şi râdea. Se vede că el chiar credea.

— Partea frumoasă e că s-a adeverit.

— Ah, da? De ce? Sunt amanta ta? Nu o ştiam. Spune-mi că sunt amanta ta. Spune-o repede, îmi face plăcere.

— Eşti amanta mea.

— Nu-i de ajuns. Acum trebuie să-mi mai spui ceva.

— Ce anume?

— Prostule, dar de ce nu ghiceşti?

— Pentru că sunt prost. Ce trebuie să-ţi spun?

Dar Irma nu-i răspundea. Îşi închipuia obişnuita expresie indiferentă, inertă, misterioasă pe care i-o descoperise încă de la prima întâlnire şi pe care ajunsese să i-o cunoască foarte bine. Acceptase misterul, acum ştia cât erau de iluzorii indiferenţa şi inerţia: totuşi, Irma îl iubea. Retrăgându-şi delicat umărul, Emilio se ridică într-un cot.

— Ce faci?

— Nimic. Ca să ghicesc ce trebuie să-ţi spun, trebuie să te pot vedea.

O privi în penumbră: ochii ei mari de culoare închisă scânteiau maliţios în penumbră, buzele pline şi cărnoase erau închise, schiţând zâmbetul lor etrusc; tot chipul proaspăt, tineresc, compact exprima plenitudinea, beatitudinea unei pasiuni profunde, total satisfăcută.

Din păcate, Irma îl iubea. Şi el, în propriul său orgoliu bărbătesc, se mai putea complace. Se mai putea distra chiar cu ea; de altfel, nu se plictisea deloc în tovărăşia ei bizară. Şi totuşi simţea o nevoie din ce în ce mai mare de a se elibera de ea. În sfârşit, îi scrisese Grazia, îi trimisese şi adresa: era la Paris, lucra într-un cabaret, era dispusă să vină la prima lui chemare. Emilio îi răspunsese că în zilele acelea nici nu putea fi vorba: era prea ocupat cu pregătirea unor noi filme; spera totuşi să se poată duce el la Paris sau, eventual, să fie el liber, de la o clipă la alta, şi s-o poată chema; o ruga de aceea să-i scrie la ce oră şi la ce număr de telefon putea fi sigur că o găseşte: poate chiar noaptea, la cabaret.

Măcar, măcar să fi fost aşa... Dar se întâmplă contrariul celor sperate la început, când cedase tentaţiei. Irma se ataşa de el din zi în zi mai mult. Din zi în zi mai mult lui i se părea mai greu s-o rupă cu ea! „Vai de tine” – îi spuse

ea de câteva ori, dezlipindu-se brusc din braţele lui şi scrutându-l sălbatic, „vai de tine, dacă te descopăr că mă înşeli, te omor!” Şi de fiecare dată izbucnise brusc în râs. Dar lui Emilio râsul ei îi plăcuse chiar mai puţin decât ameninţarea pe care Irma lăsa să se întrevadă că o rostise nu fără oarecare seriozitate, căutând îndată s-o amelioreze.

Urmărindu-şi firul gândurilor, Emilio se lăsă din nou furat de nevoia de a aţipi şi suspină profund.

— Ce e, iubitule? De ce oftezi? Oftezi fiindcă nu reuşeşti să ghiceşti?

— Ce să ghicesc?

— Nu te gândeai la asta! Şi eu care credeam că tot timpul numai la asta te-ai gândit!

— Ah, da, la ceea ce ţi-ar face plăcere să-ţi spun? — murmură Emilio, amintindu-şi, în sfârşit, nu, n-am reuşit să ghicesc. De asta oftam, da... Iartă-mă.

— Să te iert? Trebuia să ghiceşti. Se vede că n-ai ghicit fiindcă nu e adevărat, fiindcă era ceva ce nu simţeai. Eu, de exemplu, vezi, nici nu mă mai gândesc la altceva, De dimineaţă de când mă trezesc şi până în clipa când adorm, cred că mă gândesc în fiece clipă. Chiar când lucrez la montaj. Of, cum se spune? o fracţiune de secundă din fiecare clipă, dar mă gândesc. Mă gândesc şi ţi-o spun în gând

— Ce-mi spui?

Irma se ridică ea în cot de astă dată. Încet, se aplecă deasupra feţei lui Emilio. Îl privi în semiobscuritate ca de la o depărtare de neajuns:

— Îţi spun; „te iubesc, te iubesc, te iubesc”, răspunse: şi-l îmbrăţişa cu un elan nebănuit, se lipi de el, îl sărută până la sufocare. Apoi, cu un ton misterios şi solemn ca cei mici când se pregătesc să-şi dezvăluie în sfârşit taina: Emilio, ascultă!

— Spune-mi.

— Emilio, ascultă: hai să facem ceva: să murim

împreună!

— Da, aprobă Emilio, fără a da importanţă frazei: era o frază de iubire ca oricare alta: o fantezie, o glumă.

— Să murim împreună, să ne omorâm! continuă Irma, îmbrăţişându-l şi sărutându-l frenetic.

— Bine, prostuţo. Dar apoi când vom fi morţi, cum o să mai putem face dragoste?

Pe loc ochii ei mari şi negri, încremenind parcă din cauza unui ger lăuntric, părură că-şi pierd viaţă şi lumina. Din nou, chiar în momentul când ar fi trebuit să o simtă pe Irma în braţele lui ca pe un trup contopit cu al lui însuşi, înţelese, în schimb, că era o străină. Să aibă încredere în ea? Să i se lase în voie? Începea, mai degrabă, să se teamă. Şi nici nu credea că o poate acuza. Irma îl iubea. Şi poate că gheaţa neaşteptată din privirea ei, tot astfel ca şi fantezia ei glumeaţă de mai înainte că vrea să moară, se năştea numai din trista certitudine că nu-i este împărtăşită iubirea.

4

GUSTUL SUPEI DE CARTOFI CU pătrunjel, al vinului *barbera* spumos şi violet, al picantelor *tumìn eletrich*[227], umbra răcoroasă a pergolei de viţă de vie; fundalul castelului, strălucitor în soarele încă de vară, cu cupola lui de argint şi cu cerbul în vârf; lucioasele sticle negre de pe faţa de masă albă şi aspră; chipurile rotunde, rubiconde, surâzătoare, ale bătrânei gazde şi ale nepoatei ei; politeţea tradiţională a primirii lor, care adăugase gustului ales şi elementar al prânzului variantele cele mai delicate şi mai rustice ale dialectului: câte alte senzaţii, câte alte imagini, în jurul lui, în fiecare clipă a după-amiezii de septembrie de aur, păreau că-i repetă lui Emilio că se întorsese aici: aici, în sfârşit, în adâncul Piemonte al copilăriei şi al adolescenţei lui, în câmpia de lângă Torino! Între timp, L., aşezat la dreapta lui, vesel şi vorbăreţ în sărbătorirea primei zile de lucru; la stânga lui, profilul gotic delicat, fruntea înaltă şi convexă a Alidei, care venise la masă cu costumul din film, costumul trandafiriu al Lianei când îl întâlneşte pe Massimo pe aleea din faţa intrării în Robelletta în faţă, Andrea Checchi, slab, brun, cu ochii mari şi negri, cu aerul onest, melancolic, nefericit, care se potrivea atât de bine cu personajul, conspiratorul iacobin, doctor Ughes*;* şi chipul palid al lui Gérard Philippe, tânăr şi renumit actor

[227] *tumin,* formă rotundă, mică, de brânza picantă (de aceea se numeşte eletrich), din lapte de capră sau oaie (tipic piemonteză) (n.tr.).

francez, protagonist în rolul lui Massimo Claris, cu părul blond pieptănat în dezordine, în felul membrilor Directoratului, mai ales ochii lui scânteietori albaştri: toate acestea păreau că-l asigură, că-i confirmă că filmul începuse şi că el se afla cu adevărat la Torino, şi că va rămâne aici pe toată durata filmării exterioarelor, adică două luni pline, departe de Roma, departe de Irma, liniştit, liber!

Îşi aminti de satisfacţia cu care se privise în oglindă în dimineaţa aceleiaşi zile, la hotel, răzându-şi barba. Fuseseră de ajuns numai câteva zile: prea iubitul lui chip tras apărea acum întinerit cu zece ani; pielea, odihnită; privirea cu irisurile între verde şi căprui, limpede şi bine dispusă. Desigur, de când se mutase, împreună cu Golzio, la Roma, era prima oară că-şi putea permite bucuria şi pacea unei scurte şederi la Torino. Celelalte fuseseră rare, fugitive vizite de două, trei zile, cel mult. Dar, dacă se simţea renăscut se gândea nu atât la cei şaisprezece ani de viaţă la Roma, şi depărtare de Torino, cât la ultimele patru luni ale legăturii lui cu Irma.

De la începutul lunii mai, o văzuse pe Irma în fiecare seară, în via del Mare. Şi acum, de când se afla la Torino, primea în fiecare dimineaţă o scrisoare şi în fiecare seară un telefon. Irma avea cheia garsonierei, şi se ducea acolo după lucru, tocmai pentru ca să-i scrie şi să-i telefoneze, ca să se poată gândi la el! Tot e bine, îşi spunea el, că reuşise să se îndepărteze. Bine că pusese între el şi ca o noapte de tren, că realizase o separare materială, prima şi indispensabila mişcare a unei despărţiri definitive, spre care ţintea acum cu toate forţele: atât cu raţiunea, cât şi cu instinctul.

Deocamdată era liber. Cel puţin provizoriu. De aceea, de îndată ce ajunsese la Torino, se gândise să o cheme pe Grazia. Era tot la Paris: îi scrisese să-i telefoneze când voia, de la unu la trei după-amiază, în casa surorii ei, unde locuia. El amânase de la o zi la alta: în parte, dintr-

un calcul de artificiu, de voluptate, cu care căuta să-şi pregătească o bucurie mai mare decât aceea, şi aşa foarte mare, pe care era sigur că putea conta; în parte, pentru că în zilele care preced prima zi de manivelă a unui film munca producătorului este extrem de intensă; în parte, în fine, pentru că sosise momentul să facă ceea ce îi promisese mamei lui: să trateze cu vărul Vittorio cumpărarea unor cripte în capela monumentală a familiei Sanfront din cimitirul din Torino, şi să dispună aducerea rămăşiţelor pământeşti ale avocatului erarial de la cimitirul din Trino Vercellese. Acum, totul era în ordine; criptele, deşi foarte scumpe, au fost achiziţionate. Ziua aducerii moaştelor fixată. Filmul *Furtuna o* „pornise”, cum se spune în limbajul cinematografiei. În dimineaţa aceea, înaintea faţadei unei aripi a Castelului Stupinigi, care trebuia să fie vila Robelletta, se filmaseră primele scene.

În ora de pauză, tehnicienii şi figuranţii se răspândiseră în pădure cu coşuleţul lor de merinde. L. şi actorii ieşiseră să caute un restaurant şi-l invitaseră cu ei. Traversară sub soarele arzător imensa esplanadă plină de praf; departe, jos, la începutul şoselei care duce spre Torino, se zărea îmbietor un umbrar de viţă de vie. Era înspre apus, la umbra unuia din cele mai lungi şi joase construcţii care se întâlnesc imediat în faţa Castelului. Odinioară, grajdurile şi magaziile familiei Savoia. Azi, înspre partea interioară, şi spre şosea, sărmane prăvălioare, brutarul, măcelarul, bărbierul, tutungiul, restaurantul cât era suficient târgului, ţăranilor care munceau acolo şi împrejur terenurile foarte roditoare ale actualului proprietar: Ordinul cavaleresc şi ospitalier al Sfinţilor Maurizio şi Lazzaro. Ca în amintirile plimbărilor cu bicicleta, când era copil, fie singur, fie în tovărăşia lui Piero, şi acum, locul avea un aer de singurătate şi de părăsire; dar cu un efect ciudat şi diferit. Pe acolo nu treceau maşinile. Ţârâiau greieri. Zugrăveala faţadelor celor patru aripi, ici-colo, scorojită, geamurile ferestrelor, sparte ici-colo, de

explozia bombelor din apropiere; poarta cea mare de fier de la intrare strâmbă în mai multe locuri, într-o rână, sau ştirbită; dispariţia pietrişului care acoperea de obicei grijuliu spaţiul din faţa clădirii, cât era de întins, în schimb stratul dens de praf care-l înlocuise de jur împrejur; mizeria şi murdăria construcţiilor lungi decăzute în barăci şi mici prăvălii; toate semnele acestea ale recentului război păreau să elibereze ca prin farmec castelul şi împrejurimile lui imediate de perfecţiunea aceea de gheaţă şi inertă, tipică muzeelor şi antichităţilor oficiale, readucându-le la viaţa trecutului, în epoca tocmai a „furtunii”, cu aproape o sută cincizeci de ani în urmă, când armatele noii Republici franceze invadaseră Piemonte, când se înălţaseră stâlpii libertăţii în pieţele din sate, regele fugise în Sardinia şi patrioţii se răzvrătiseră împotriva privilegiilor seculare ale aristocraţiei. Şi atunci la fel; castele, vile şi palate asaltate, porţi şi garduri de fier distruse, geamuri sparte. Apoi aliaţii austro-ruşi repuseseră, până la Marengo, totul în vechea ordine. Această analogie istorică, deşi inversată, cu evenimentele italiene din 1943 până în 1945, îl convinsese pe Golzio şi pe Emilio să producă filmul. Dealtfel se gândiseră totdeauna la acest lucru: Edoardo Calandra era o rudă îndepărtată a Elenei; *Furtuna, Juliette,* alte romane şi povestiri ale lui fuseseră prezente totdeauna în via Guattani, în via Ruggero Fauro, în via Gregoriana, într-un raft special al bibliotecii, ca o glorie a familiei.

Mult mai mult decât privilegiile aristocraţiei, şi aici, ca oriunde în altă parte la Torino sau în Piemonte, monumentele şi vestigiile trecutului evocau puterea extraordinară a casei Savoia. Era o vagă, omniprezentă, melancolică atmosferă de solemnitate şi uniformitate, de care orice torinez şi piemontez, deci şi Emilio, rămâne pe toată viaţa legat, ignorând sau uitând cauza şi semnificaţia ei şi acceptând-o fără discriminare, ca pe însăşi atmosfera adâncă şi de neînlocuit a Piemontului şi

a oraşului Torino. Erau chiar şi indicaţii precise de raţionalism şi de ordine, în legătură cu care mintea unui copil se informează o dată pentru totdeauna: simetrii topografice, pentru care Stupinigi constituia capodopera sau imaginea supremă: şi lungile străzi, drepte, făcute aşa cum comanda în mod militar unica autoritate centrală, fără piedici din partea diverselor puteri, mai mici sau foarte mici.

Vitalitatea unui trecut dur şi constrâns: moşteniri melancolice şi indistructibile ale unei mici monarhii provinciale: rezistaseră atunci, pe vremea „furtunii”, şi rezistau şi azi pe vremea filmului, dincolo de sfârşitul, de câteva luni, al monarhiei însăşi. Iar Emilio, vorbind cu L., în timp ce traversa esplanada interminabilă şi plină de praf de la castel până la restaurant, lega plăcerea profundă de a înţelege în realitatea lui istorică trecutul unei ţări cu plăcerea nu mai puţin profundă de a se simţi, aproape, la fiecare pas şi la fiecare respiraţie, departe de Irma, la adăpost de ceea ce era pentru el, şi cine ştie până când încă, o foarte tristă monarhie, iubirea Irmei.

Intrând sub umbrarul vechiului restaurant, văzu tăbliţa care indica „telefon public”; patroanei care se grăbea să-l întâmpine, îi încredinţa o foaie de hârtie pe care era scris numărul de la Paris al Graziei. Ce era oare libertatea dacă nu o gusta profitând de ea? L. şi operatorul nu se îndoiră că era vorba de un telefon de afaceri.

În timpul prânzului, sosi de la Torino pe motocicletă Spartaco, cel mai tânăr dintre secretari, care trecuse pe la hotel să ridice corespondenţa. Printre scrisori era, desigur, şi aceea zilnică din partea Irmei. O deschise îndată ce ceilalţi se întoarseră la lucru, lăsându-l singur în faţa ultimului *tumìn.* O scrisoare de patru pagini. Începea: „Emilio scump” apoi continua, pe toate cele patru pagini, repetând numai două cuvinte „te iubesc te iubesc te iubesc...” şi termina: „a ta pentru totdeauna, Irma.”

Oftă. Ceru o tescovină tare. Apoi aminti de telefonul cu

Parisul. Reaprinse, contrar unei elementare reguli a unui bun fumător de havană, o Corona. Corona pe care i-o oferise L. şi pe care distrat o lăsase să se stingă din cauza neaşteptatei şi mai mult decât îngrijorătoarei aproape chinuitoarei meditaţii în care căzuse văzând scrisoarea Irmei.

Muştele, foarte numeroase din cauza grajdurilor caselor ţărăneşti din apropiere, fuseseră atrase: bâzâiau pe masa plină de resturi, se aşezau din când în când pe fruntea sau pe mâinile lui, pişcându-l enervant. Constată totuşi că fumul era suficient ca să le ţină departe. Puţin câte puţin, deşi continua să fumeze, căzu într-un fel de aţipire. Urmă o serie de reflecţii semivoluntare. Păcat că aroma havanei, reaprinse, nu mai era aceeaşi. Iată un defect pe care simpla ţigară de foi toscană nu-l avea; dimpotrivă, reaprinsă, era chiar mai savuroasă… Irma era havana, conchidea înainte de a adormi, iar ţigara toscană era Grazia…

În somn, auzi, ca un sunet vătuit şi depărtat, o sonerie lungă, apoi glasul foarte ascuţit al patroanei:

„Sur avucat, Paris!"

Farmecul deosebit al Graziei consta, tocmai, în aceea de a se face continuu dorită. Dispoziţiile ei variau, ca acelea ale oricărei femei sau fiinţe umane: rând pe rând veselă, melancolică, nervoasă, calmă, leneşă, activă. Dar psihologia ei, în orice ocazie, rămânea simplă şi sinceră.

De exemplu: nu-i spusese niciodată că-l iubeşte: dar că se simte în compania lui mai bine decât cu oricare dintre ceilalţi şi că preferă banii lui celorlalţi, cu condiţia ca suma să fie egală. Niciun complex, nicio complicaţie, nicio ambiţie, nicio vanitate prostească şi supărătoare. Nu pretindea nimic decât banii care îi fuseseră fixaţi înainte. Nu se plângea niciodată. Emilio îi rezervase o cameră spaţioasă în acelaşi hotel în care locuia el. Cele două camere erau la ultimul etaj, şi nu comunicau una cu alta.

Dormea la ea în fiecare noapte. Luau masa împreună în fiecare seară, târziu, în vreun restaurant din oraş sau din împrejurimi. Dimineaţa, la prânz şi în tot restul zilei era singură, liberă: stătea în pat până la prânz, şi după-amiaza se plimba pe sub porticuri: privea vitrinele, făcea mici cumpărături, se ducea la cinema.

În afară de scurta distanţă de la ascensor până la maşină, de-a lungul holului hotelului şi piaţeta din faţă. Emilio evita să fie văzut cu ea. Şi dacă, la restaurant, în ciuda orei târzii, întâlneau pe cineva din echipă, se limita să facă prezentările de rigoare şi nu se alătura celorlalţi. Nici Grazia nu-i ceruse acest lucru. În două sau trei cazuri, obligat să accepte invitaţia lui L. sau a lui Gerard, o rugase să rămână în hotel şi să ia masa singură. Nici atunci nu se plânsese. Părea că nimic nu o supără. Emilio care o cunoştea de mult, dar care avea acum pentru prima dată o obişnuinţă de viaţă în comun, se întreba dacă gingăşia aceea imperturbabilă se datora umilinţei sau orgoliului. În orice fel, el o accepta şi se bucura să o regăsească pe Grazia la sfârşitul zilei era, în primele momente, ca şi când s-ar fi întins într-o livadă verde pe o iarbă moale, la umbră, odihnitor. Imediat după aceea, ceva mult mai bine. Astfel că după a treia săptămână petrecută cu ea la Torino credea că avusese confirmarea practică şi definitivă a ceea ce la Roma, iarna trecută, bănuise numai sau intuise : acum, în mod sigur, Grazia era pentru el cea mai plăcută dintre toate companiile de femei posibile. Dulce, senină, egală, raţională în raporturile sociale sau prieteneşti din viaţa de toate zilele; dar în dragoste: un vârtej neobosit de gusturi, invenţii, gingăşii, asprimi, ciudăţenii. Părea că plăcerea ei constă tocmai în descătuşarea, repetată în fiecare noapte, şi totuşi neaşteptată şi neprevăzută, din calmul obişnuit şi din bunul simţ din timpul zilei. Şi poate că o dorea fără încetare tocmai pentru asta: pentru că şi ea Îl dorea la fel.

— Mai bine la patruzeci şi cinci de ani decât niciodată,

— îi murmură într-o noapte cu recunoştinţă, înainte de a adormi, cum obişnuia, în braţe cu ea.

— *C'est mieux, quoi*?[228] întrebă Grazia fără a se întoarce şi prefăcându-se că nu înţelege: tonul ei vesel cu care pusese întrebarea, dovedea contrariul.

Glasul ei era de contraaltă şi din gât; de câte ori nu a fost de ajuns ca să-l facă să se îndrăgostească! Emilio, în loc să-i răspundă, o sărută îndelung pe ceafă, pe porţiunea de păr cea mai fină. Se gândea că în sfârşit avusese norocul de a găsi femeia ideală şi că şi ea o ştia: de aceea nu era necesar să răspundă. Dar va şti oare să păstreze această fericire?

Din păcate, comisese o imprudenţă. Hotărât să i se confeseze în mod sincer şi să-i dezvăluie legătura sa cu Irma, îi spusese numai ceva vag, amânând de la o zi la alta o mărturisire completă. Nu că se temea de reacţia Graziei, doamne fereşte! Grazia avea siguranţa neamăgitoare de a fi, cel puţin în acel moment, femeia preferată de el: deci nu era geloasă. Dar ataşamentul morbid şi caracterul violent al Irmei îl îngrijorau foarte mult. De când se afla la Torino, căuta să fie în cameră între nouă şi nouă jumătate seara: ora la care, în mod regulat, i se telefona de la Roma. Apoi dimineaţa, când primea scrisoarea expres, o deschidea, o citea o dată, o punea în buzunar. Revenind la hotel, o punea lângă toate celelalte primite până atunci: în despărţitura interioară a *nécessaire*-ului. Instinctual ar fi vrut să distrugă imediat scrisorile Irmei. Le păstra însă pentru a i le putea restitui când ar fi venit momentul despărţirii, deşi mai bine nu le-ar fi scris niciodată şi nu ar mai fi pretins nicio scrisoare înapoi. În afară de aceste trei momente, telefonul, citirea scrisorii, deschiderea *nécessaire*-ului, în toate celelalte ore ale zilei făcea ca struţul: îşi ascundea capul în nisip ca să nu vadă primejdia, căuta să uite de existenţa Irmei, închipuindu-şi aproape că exterioarele *Furtunii* nu se vor

[228] E mai bine, ce anume? (franc.)

mai sfârşi niciodată! Iată de ce nu-i spusese încă nimic Graziei de Irma: ca să nu-şi mai amintească de ea, să nu se mai gândească deloc la ea.

Într-o seară a fost obligat să părăsească hotelul ca să asiste la câteva scene nocturne: era scena spectrului închipuit în casa de la ţară de la Murello. Trecu s-o salute pe Grazia care luase masa şi acum stătea în pat, înconjurată de un maldăr de ziare şi reviste. În lumina caldă răspândită de un abajur galben, cămaşa de voal roz, pielea brună a umerilor şi braţelor, părul foarte negru şi lucios, zâmbetul, ochii ei căprui, materni; Emilio se opri s-o privească, ţinându-şi răsuflarea. Şi pentru faptul că ştia că este aşteptat de L. la barul hotelului, îşi spuse că nu dorea nimic altceva pe lumea asta, nimic mai mult. Uitând de tot şi toate, se aşeză pe pat, o îmbrăţişă, începu să o sărute, ca şi când o făcea pentru prima oară. Dar ea se desprinse delicat:

— *Non, chéri. On t'attend, en bas!*[229]

— Dar când mă întorc te găsesc dormind.

— *Tu rentres à quelle heure?*[230]

— La trei sau patru dimineaţa, poate şi după.

— *C'est parfait. Je dormirai. Je ne fermerai pas à la clé. Tu rentreras. Et tu me réveilleras*[231]... O ocheadă scurtă şi precisă i-a fost de ajuns ca să-i sugereze în ce fel voia să fie trezită.

Emilio, bănuind ceea ce îi sugera Grazia prin ocheada aceea, ridică receptorul cu un gest mecanic: chemă barul, se scuză pentru întârziere.

Din întâmplare însă, la câteva minute distanţă, după ce plecase cu maşina cu L, sună obişnuitul telefon de fiecare seară al Irmei. Centralista, fără maliţiozitate, trecu convorbirea în camera Graziei, unde credea că se mai afla încă avocatul Viotti. Irma, auzind glasul Graziei,

[229] Nu, scumpule. Eşti aşteptat jos. (fr.)

[230] La ce oră te întorci? (fr.)

[231] Perfect. Voi dormi.. N-o să închid cu cheia. Vei reveni. Mă vei deştepta... (fr.)

întrebă imediat cine era. Iar Grazia cu prezenţă de spirit:

— Femeia de serviciu a etajului.

În felul acesta, cel puţin, i-a povestit lui, câteva ore mai târziu, în aceeaşi noapte. Reîntors, a găsit-o într-adevăr pe Grazia dormind. Din uşa băii, o dâră de lumină, care i-a fost suficientă ca, după câteva clipe, să distingă pe pat figura brună robustă a Graziei. Grazia dormea liniştită, iar formele ei generoase se ridicau şi se lăsau, în ritmul respiraţiei, ca cea mai calmă dintre mări dacă ţărmul este întins şi stâncos. Chiar dormind, Grazia îi inspira calm, siguranţă, încredere în el însuşi, se dezbrăcase încet, încet: apoi nu avusese curajul să o trezească. Rămăsese aşa, pe un scaun lângă pat, fumând şi privind-o dormind. Înainte ca ţigara să se termine, Grazia, în mod natural şi delicios, se trezise. Fără a se mişca, îl văzuse, şi-i spuse încet:

— Visam tocmai că te-ai întors. Vino, şi-şi deschisese braţele ca să-l primească.

Când a aflat totul de Irma, s-a arătat foarte îngrijorată. Şedea pe pat, îmbrăţişându-şi genunchii şi fumând. Emilio era lângă ea, întins pe o parte. Terminase de abia să-i povestească tot şi îşi spunea, admirându-o, că tocmai ea i-a dat puterea să se separe de Irma şi, odată cu puterea, chiar şi sfaturile cele mai eficiente.

— *D'après ce que tu me dis, mon chou... cette jeune fille, eh bien, j'ai peur qu'elle ne soit pas... tout à fait normale. J'ai peur, d'autre côté, qu'elle ne le fasse exprès: qu'elle ne joue la folie pour t'épouvanter: un chantage comme un autre. Surtout, elle sait très bien que, dans le cas, tu feras tout ce qui est en ton pouvoir pour ne pas faire de la peine à son papà, c'est-à-dire pour éviter un esclandre quelconque. Voilà sa force, et elle le sait très bien, la petite...*[232]

[232] După cum spui tu; iubitule... această fata, ei bine, mi-e teamă că nu este chiar normală. Mi-e teamă, pe de altă parte, să n-o facă înadins : o face pe nebuna pentru a te impresiona : un şantaj ca oricare altul. În primul rând ea ştie foarte bine că în acest *caz* tu vei

Grazia nu vedea decât o singură soluţie. Era greu, dar era singura fără risc: treptat treptat, aproape pe nesimţite, să o rărească; iar când se va întoarce la Roma, să caute să o vadă cât mai rar cu putinţă; şi să spere într-o întâmplare care ar putea interveni între timp. Era foarte tânăra, drăguţă: putea chiar să-şi schimbe ideea dintr-o dată şi să accepte curtea altuia. Ar fi fost important să vadă multă lume, şi să fie văzută. De ce nu o sfătuia să lucreze într-un film? Poate că totul s-ar fi rezolvat perfect. Emilio, melancolic, îi spuse că Irma ştia foarte bine ce era un aparat de filmat şi că nici nu voia să audă vorbindu-se. Şi dacă în schimb, observă Grazia, Irma spunea că nu vrea să fie actriţă tocmai pentru că îl dorea pe el prea mult, şi se temea prea mult că nu va reuşi? Aceasta ar fi putut fi explicaţia întregii aventuri. În orice caz, încheia Grazia, merita să mai încerce o dată. Dar Emilio, tocmai pentru a pune fata pe gânduri nu trebuia să acţioneze direct, trebuia să se prefacă deci că nu ştie nimic. Trebuia să existe un regizor la „Victoria" care ar fi putut remarca frumuseţea Irmei propunându-i apoi să lucreze!

— *Tu verras, mon chou, tu en sortiras. Pourvu...* se întoarse spre noptieră şi stinse ţigara, apoi se întinse languros. Completă fraza zâmbind seducător: *pourvu que je sois toujours auprès de toi.* Şi aceasta, *mon vieux, ça malheureusement ne dépend plus de moi. Je ne suis pas comme ta petite, moi. Ça depend de toi-même*[233].

„Era chiar aşa, îşi repetă Emilio stingând lumina şi întinzând o mână pentru a mângâia coapsele goale ale Graziei: voi reuşi numai dacă Grazia va rămâne pentru totdeauna cu mine. Şi aceasta, totuşi, nu depinde de ea.

---

face tot, ce-ţi stă în putere pentru a evita să-i faci un rău tatălui ei, adică pentru a evita un scandal. Asta-i puterea ei şi mititica o ştie prea bine. (fr)

[233] Vei vedea, dragul meu, că vei ieşi la liman. Numai să... numai să fiu mereu lângă tine. [...] Şi asta din păcate, prietene, nu mai depinde de mine. Eu nu sunt ca mititica ta. Asta depinde de tine însuti. (fr.)

Ea nu e ca Irma, ea... Depinde de mine, numai de mine.”

Grazia adormi apoi imediat. Dar Emilio îşi dădu seama că somnul, poate din cauza excesivei oboseli, nu-i va veni decât mai târziu. Îi venea în cap ca un ciocan telefonul Irmei. Şi dacă Grazia, fie şi de perfectă bună credinţă, sau pentru a nu-l speria, nu-i povestise totul exact cum se întâmplase? Dacă ezitase înainte de a-i spune că e camerista de pe etajul respectiv? Accentul străin al Graziei nu dădea de bănuit? Ce-i drept, există femei de serviciu în hoteluri elveţiene, şi încă cu accent francez. Dar Irma, cu toată probabilitatea ignora acest lucru... Cine ştie, poate Irma simţise ceva...

Nu, nu putea dormi. Se ridică încet din pat, luă ţigările şi *Stampa Sera* şi se închise în baie. Ridică jaluzelele delicat pentru ca zgomotul să nu o trezească pe Grazia. La prima deplasare a voleurilor, văzu că era ziuă. Şi ce zi! Deschise fereastra, o deschise larg, se aplecă să privească. Numai luna octombrie putea fi atât de miraculoasă. Hotelul era un mic zgârie-nori, şi de la fereastră, ca din înălţimea unui turn, se vedea tot oraşul, spre nord şi spre apus, întins în câmpie, printre colinele Suerga de o parte, negre pe fundalul cerului transparent al soarelui care era pe punctul de a răsări, şi de alta lanţul Alpilor acoperiţi abundent de zăpadă, care în limpezimea excepţională a atmosferei vântoase păreau foarte înalţi şi foarte aproape, aşa cum Emilio nu şi-i putea închipui, nici chiar în cea mai afectuoasă şi mai exagerată din propriile amintiri. Din cauza înălţimii lor, Alpii erau acum luminaţi de soare în jumătatea superioară; şi în timp ce în jos jocul de şah al drumurilor era învăluit într-o negură albăstruie, acolo sus, crestele, crăpăturile, văile se distingeau foarte clar; uşor trandafiriu, albul gheţarilor şi al culmilor acoperite de zăpadă, între violetă şi roşcată marea fâşie de păduri a Prealpilor, degradându-se insensibil unea munţii cu câmpia, şi aproape cu periferia oraşului. În depărtarea

încărcată de fumul nenumăratelor fabrici, întreruptă ici şi colo de albul cartierelor muncitoreşti în construcţie, părea că Torino se întinsese atât, încât să ocupe câmpia pe toată. întinderea ei. Era totuşi oraşul lui. Din forma acoperişurilor sau a vârfurilor edificiilor sau a campanilelor, cu toate avariile şi ruinele bombardamentelor, recunoştea unul câte unul vechile palate şi bisericile; din moţurile galbene care răsăreau printre case recunoştea bulevardele, parcurile publice, grădinile regale sau cele ale aristocraţiei; brazdele drepte de un albastru gri mai profund, aveau fiecare propriul lor nume, via Arsenale, via XX Settembre, via Lagrange, via Carlo Alberto... Iar dincolo, încă învăluită în negură, bizara cuspidă neagră cu turla ei ascuţită atât de înaltă, nu turn de seniorie, nu campanilă de biserică, nu culme de dom ca în oricare alt oraş italian, ci aproape un templu abstract al ideii secolului al XIX-lea a progresului. Mole Antonelliana... Locuri, persoane, întâmplări din copilărie, din adolescenţă şi din primii ani de căsătorie îi reveneau în minte, evocate de topografia aceea vie pe care o avea sub ochi. Şi între timp, puţin câte puţin, imaginea Romei îi devenea străină, ireală. Cum a fost cu putinţă să se depărteze de Torino? Cum era, chiar şi azi, posibil să nu continue să trăiască aici? Ştia foarte bine că Roma fusese, pentru el singurul mijloc care i se prezentase pentru a-şi realiza ambiţiile cele mai adevărate: bunăstarea aceea spre care nu renunţase niciodată să tindă, şi la care odată dobândită nu înţelegea să renunţe; şi astfel în trecut urâse mult Roma ca până la urmă să ajungă să o îndrăgească. Dar uneori se gândise că pentru nimic în lume nu ar fi vrut să moară la Roma. I-o spusese şi Elenei: dacă la Roma, îi spusese, i-ar fi sosit o ştire neaşteptată, supranaturală, neîndoielnică, asupra unei morţi iminente, prima hotărâre pe care ar fi luat-o ar fi fost aceea de a pleca imediat la Torino.

Şi iată că amintirilor de demult, în timp ce soarele

începea să-şi împrăştie razele şi să strălucească puternic pe marginea colinei, şi negura care lâncezea pe acoperişuri şi printre străzile din Torino se limpezea, devenind de aur, amintirilor de demult li se amestecau dezordonat amintirile mai recente cât şi cele foarte recente. Privea spre Pad. Nu era aceea cupola bisericii Sacramentine? Era una din bisericile vechiului cartier aristocratic din Borgo Nuovo, foarte aproape de piaţa Maria Teresa, unde s-a născut şi a trăit Emilio, până la căsătorie şi foarte apropiată chiar şi de via della Rocca, unde locuia mama lui acum, şi de via Bonafous unde era palatul pe care-l cumpărase încă sub regimul fascist vărul lui, Vittorio Ceroni-Sanfront, rămânând în mod miraculos intact după un bombardament, care distrusese aproape toate casele din zonă. În biserica delle Sacramentine deci voia mama lui să se oficieze, cu câteva zile înainte, slujba solemnă pentru aducerea osemintelor avocatului erarial de la Trino la Torino. Interminabilă ora slujbei cântate. La început, Emilio se gândise la tatăl lui. Dar apoi, prudent, începuse să privească în jur. Iat-o pe mama lui, iat-o pe vara, Marie-Rose Ceroni-Sanfront, şi pe celelalte rude şi prietene şi cunoştinţe mai în vârstă ale mamei lui: toate acoperite din cap până-n picioare de voaluri lungi negre şi îmbrăcate cu foşnitoare *crêpes de Chine* negre, nici mai mult nici mai puţin decât cum erau mătuşile tatălui lui odinioară. Iată ceafa roşie a vărului Vittorio: mai ales când, în momentele de înălţare sufletească, cu o plecăciune îşi ascundea faţa în mâini prefăcându-se că se roagă. La un moment dat, Emilio se temuse că adormise şi că era gata să cadă în faţă. Vittorio avea şi el patruzeci şi şase de ani: era înalt, masiv, cu părul blond şi o carnaţie roză; până la urmă ajunsese să semene într-adevăr cu unchiul Sanfront, deşi, ca şi Emilio, nu avea nici ei nicio picătură de sânge din familia Sanfront. Pentru ca asemănarea să fie completă, îi spuse Emilio cu un zâmbet răutăcios mamei lui, vărului Vittorio nu-i lipsea decât să

iasă în lume cu bastonul de Malacca: la gândul acesta, Emilio I l-ar fi putut trimite chiar în omagiu, odată cu cecul de trei milioane pentru cele trei cripte în capelă. Se plictisise rău la ideea de a-i da toţi banii aceia. Culmea, de îndată ce i-i plătise, descoperise că vărul lui, cu toate că-şi adăugase numele de Sanfront, nu avea asupra criptelor mai mare drept legal decât ceilalţi descendenţi, în care erau induse ramurile colaterale şi feminine, deci şi ramura familiei Viotti! Nu-i intenta un proces, fiindcă nu voia să-şi îndurereze mama; îi era de ajuns să-şi descarce sufletul, pedepsind-o cu aceste mici torturi. Bătrânei doamne nu-i lipsea nimic; dar numai o mică aluzie la moştenirea Sanfront mai avea încă puterea de a o scoate din sărite. După ea, nu exista pe lume o nedreptate mai mare. Şi pretinsese atâta solemnitate pentru slujba de la Sacramentine cu un singur scop, pe care Emilio îl cunoştea; să arate triumfătoarei Marie-Rose, vechea ei adversară, şi noroi Mariei Rose, ca şi lui Vittorio că, astăzi, văduva Viotti, *„a pudìa spende”*, adică putea să cheltuiască.

Ca să obţină criptele, Emilio a avut nevoie de multă răbdare. Vittorio începuse să-i spună că nu era nimic de făcut, că era vorba de un drept exclusiv al familiei Sanfront, trecut odată cu numele sărmanului lui tată, şi că, în orice caz, întreţinerea mormintelor cât şi taxele apăsau pe umerii lui de mai mulţi ani. Apoi, puţin câte puţin, îi mărturisise că dacă i-ar fi venit în minte să cedeze câteva cripte, nu ar fi putut să le cedeze pe nimica toată, ci ar fi fost constrâns, deşi faptul îi repugna, să ţină seama şi de partea financiară. În fine, după ce se lăsase rugat timp de câteva zile, consimţise să spună o cifră. Trei milioane erau o enormitate: dar Emilio, dintr-o vanitate prostească, deloc deosebită de aceea a mamei lui, decât prin absoluta conştiinţă prostească pe care el o avea de acest fapt, plăti imediat. Se căise însă în momentul următor. Vărul Vittorio îl înşelase. Poate

existau şi motive esenţiale ale înşelătoriei. Un mod de comportament, cel puţin acela, care nu semăna chiar deloc cu al unchiului Sanfront. Dar vărul Vittorio, întocmai ca tatăl lui Alberto şi bunicul lui, bătrânul unchi Ceroni, era un monument cu două capete: pe de o parte conformism, cumsecădenie, atitudini ale secolului al XIX-lea, piemonteze, aristocratice, *vieux jeu et granăe allure*[234]; iar pe de alta, abilitate, aviditate, modernism, practicitate, lipsă de scrupule. Încă din perioada fascistă, cu doi ani înainte de a muri, Alberto vânduse aproape în totalitate terenurile familiei Sanfront de la periferia oraşului Torino, cu grajdurile de la Gerhido şi vilele de la Rivoli şi Santa Margherita, investind banii obţinuţi în majoritatea acţiunilor unei mari industrii de vermut: acum, la sfârşitul celui de al doilea an de pace, afacerea părea că merge din plin: începeau să vină din străinătate primele maşini care permiteau să înzecească producţia faţă de cheltuieli, şi alte noi clădiri erau în construcţie.

După slujbă, rudele, prietenele şi cunoştinţele voalate în negru, şi cu soţii şi copiii lor şi cu câţiva vechi colegi ai avocatului erarial au însoţit în maşini furgonul funebru până la cimitir. De la intrarea în cimitir, au mers pe jos. Era o dimineaţă însorită, pe la sfârşitul lunii septembrie: aerul era blând şi liniştit; aburii albi învăluiau uşor cerul. Dincolo de profilurile conturate ale mormintelor, dincolo de acoperişul mic de ardezie care încorona zidul „primitivului”, adică al incintei celei mai vechi a cimitirului, acolo unde erau mormintele nobililor şi ale bogătaşilor, dincolo de zidurile naturale, înalte de merişor, şi de şirurile de chiparoşi, s-ar fi spus că dealurile cu desişurile mari portocalii ale pădurilor, şi cu micile dreptunghiuri sau triunghiuri roşcate ale viţelor de vie, ar face parte şi ele într-un anumit fel din cimitir, sau că l-ar primi în arcul lor maiestuos, ca şi cum cimitirul ar face parte în mod firesc din acea natură. Chiar şi vărul Vittorio

[234] joc (atitudine) de bătrân aristocrat, aer de mare domn. (fr.)

urma convoiul demn, tăcut, cu capul descoperit, aproape vineţiu în obraji şi pe gât, cu trupul masiv strâns în costumul de lână fumurie din Londra. Micul templu neoclasic al familiei Sanfront era, fireşte, una din primele capele. Aşadar, drumul a fost scurt.

Când au scos sicriul din furgon şi l-au introdus în micul templu, lăsându-l apoi în subterană, Vittorio, ca şi când s-ar fi simţit obligat să facă onorurile casei, înainta uşor, alăturându-se lui Emilio. Doamnele rămăseseră în prag şi se rugau. Emilio se gândi din nou la tatăl lui. Desigur, dacă ar fi ştiut, bietul tată, că va fi înmormântat acolo, i-ar fi făcut plăcere. Dar totdeauna, în destinul sau în firea lui, au fost nemulţumiri şi persecuţii. Iar el, Emilio? Ce exista oare în firea sau în destinul lui, se întrebă? Înainte de a-şi răspunde, şi fără să vrea, sau fără să înţeleagă ce amestec avea, îi veni în minte Irma: desigur nu fiindcă dorea ca propriul său destin să-i rezerve Irmei o parte importantă: ci poate pentru că se temea de asta.

— *Tensiùn! Adàsi, adàsi!*[235] spuse cu tărie Vittorio muncitorilor care, împingând sicriul în spaţiul gol din capelă, loviseră cu mânerul de bronz un colţ, făcând să se desprindă o cărămidă: câteva bucăţele căzuseră pe podeaua de marmură.

— *A l'é gnente, sur cunt*[236], spuse unul din oameni. Tot trebuie să zidim lespedea.

— *Sì, ma ch' as ricorda, peui, 'd ramassé për tera,* reluă, aspru, Vittorio: şi întorcându-se spre Emilio, cu o bruscă îndulcire de ton: *Tì, t'làs nen l'idea 'd lon ch'am custa al meis la manutensiùn*.[237]

Se pomeni zâmbind, reflectând la meschinăria vărului şi amintindu-şi de tonul, foarte diferit, cu care i se adresa într-o vreme îndepărtată, când Viotti erau săraci! Torino, din înălţimea zgârie-norilor, în transparenţa zilei, părea

---

[235] Atenţie! Încet! Încet! (piem.)

[236] Nu-i nimic, domnule conte. (piem.)

[237] Da, numai să vă amintiţi după aceea să curăţaţi pe jos... Tu nu ai idee cât mă costă întreţinerea capelei, pe lună! (piem.)

infinit mai frumos decât Roma; era într-adevăr, după fraza lui Corbusier, oraşul care are cea mai frumoasă poziţie naturală din toată lumea. Dar dacă pentru a deveni sau pentru a rămâne bogaţi la Torino, trebuia să fii meschin ca Vittorio, ei bine, atunci nu regreta Roma. Şi din nou o văzu pe Irma: privirea ei scrutătoare, adâncă, pătimaşă. Trebuia să rezolve situaţia cât mai curând. Nu făcuse obiecţii prudentei tactici gradate, propuse de Grazia. Dar o obiecţie era. Veştile despre sănătatea lui Piero, pe care le primea regulat, telefonând directorului secţiei dermatopatologiei a spitalului, nu erau bune. Sfârşitul nu era iminent, aşa spusese doctorul, dar se apropia inexorabil. Emilio, în schimb, ar fi vrut ca Piero să reziste încă mult.

Reintră în vârful picioarelor în dormitor. Revăzând forma îndrăgită a Graziei care dormea, i se păru uşor să învingă orice ipocrizie: îşi spuse că îi ura lui Piero viaţă lungă numai pentru că se gândea la el însuşi. Suferinţele lui Piero, o ştia bine, erau tot mai insuportabile: pentru a i le uşura, medicii începuseră să-i prescrie morfină. Dar Piero, cât era în viaţă, era un frâu pentru Irma: poate singurul frâu adevărat, în stare să acţioneze asupra ei. Ce s-ar fi întâmplat în ziua când nu ar mai fi existat?

Se culcă încet lângă Grazia, lângă căldura ei, parfumul ei, respiraţia ei. După atâtea gânduri supărătoare sau poate pline de nelinişte, veneau calmul şi siguranţa. După gândurile de moarte, era, odată cu pulsaţia sa liniştită, viaţa. Se surprinse că-i mulţumeşte lui Dumnezeu sau Oricui în locul Lui, că i-a dat-o pe Grazia şi că se roagă să-i fie păstrată.

Proiectarea întregului material filmat în timpul primei luni şi jumătate de lucru era fixată pentru vineri şi pentru sâmbătă noaptea, într-un mare cinema din centrul oraşului Torino, pe la ora unu, după sfârşitul spectacolului. Abia se aşezase într-unul din fotoliile din

centru, între L. şi operator, când Irma apăru zveltă şi surâzătoare, cu un pardesiu uşor, roşu. Rămăsese atât de surprins, că n-a fost în stare să se stăpânească. O întrebă mai înainte chiar de a o saluta şi ca ea să-l salute:.

— Dar cum? Nu trebuia să vină Gisa?

Fraza, înainte de toate, era nepoliticoasă. Irma se înroşi, îl fulgeră cu o singură privire aşa cum ştia ea să facă, apoi îşi reveni îndată şi râse:

— Nu! Regret, domnule avocat, dar Gisa era obosită. Veţi înţelege: a muncit toată noaptea, pentru a pune în ordine şi materialul pentru săptămâna aceasta şi în ultima clipă nu s-a simţit în stare să petreacă o zi întreagă în tren. Dumneavoastră, domnule avocat, de ce regretaţi că am venit eu? Domnul regizor nu regretă. Nu-i aşa, stimate domn?

— Bine, bine, răspunse L., vesel şi conciliant, vorbind printre dinţi şi închizând ochii pe jumătate, în timp ce-şi aprindea havana: şi în maliţiozitatea privirii lui se vedea convingerea foarte fermă că înţelesese cum stăteau lucrurile.

Totul era foarte simplu, după L.: proiecţia era importantă, Emilio voia să aibă şi părerea unei vulpi bătrâne în cinema, ca Gisa: mai ales în eventualitatea că ar fi trebuit înfruntat efortul repetării unor cadre mai puţin reuşite; iar Irma, în cochetăria ei infantilă şi în dorinţa ei de a face carieră şi de a trece repede drept prima monteusă, fusese rănită de agresivitatea lui Emilio. Cât e de greu, îşi spuse Emilio, chiar şi pentru persoanele cele mai perspicace şi inteligente, chiar şi pentru un artist de capacitatea intuitivă a lui L., de a percepe realitatea!

Dându-şi seama, astfel, că nici L. şi nici operatorul nu avuseseră nici cea mai mică bănuială, căută să remedieze imediat situaţia. Se arătă foarte amabil cu Irma pe toată durata proiecţiei. Şi i se păru că tocmai mulţumită impoliteţii comise la început poate risca unele întrebări care păreau în mod simplu adresate pentru a se

corecta şi care în altă situaţie i-ar fi trezit bănuielile lui L. Unde se instalase, de exemplu? Irma spuse: „La Nazionale”. Era un hotel-pensiune, relativ ieftin, cartierul general al producţiei şi ocupat aproape în întregime de tehnicienii echipei. La această veste, Emilio respiră uşurat: evident, era imposibil ca el să se ducă în acele două zile sau nopţi în camera Irmei: tot atât de imposibil, din fericire, ca ea să vină la el în marele hotel, unde locuiau toţi actorii principali şi însuşi L. Şi ce însemna asta? Reflectând, descoperi cât de iluzorie era uşurarea lui: nu se putea ca Irma, după o lună şi jumătate de când nu-l văzuse, să renunţe uşor să se întâlnească cu el cel puţin o dată. Trebuia să-şi reia lucrul la Roma luni dimineaţă. Trebuia deci ca Emilio să găsească o modalitate de a o întâlni pe ascuns, cel puţin în ziua de duminică.

Proiecţia se termină la trei. Irma era pregătită cu creion şi caiet, pentru a nota observaţiile montajului şi a le da apoi Gisei. Dar era prea târziu. L. spuse că i le va dicta a doua zi de dimineaţă, în maşină, mergând spre locul de producţie. Drumul dura aproape un ceas şi avea tot timpul.

A doua zi de dimineaţă, la şapte şi jumătate, Irma stătea în colţul unui divan, în holul pustiu al hotelului. Verticalitatea poziţiei ei, rigiditatea cu care ţinea pe genunchi servieta, mănuşile, caietul, însăşi culoarea fermă a pardesiului, roşu viu în atmosfera cenuşie, aurită şi somnolentă din hol, aveau ceva ameninţător: aşa se gândi Emilio de cum o văzu de departe, prin geamul de cristal al cabinei ascensorului. Portarul de noapte care citea ziarul, sprijinit de masă, se ridică să-l salute. În salonul central, dincolo de coloanele de marmură, doi oameni de serviciu făceau curat. Emilio se apropie de Irma cu o dezinvoltură aparentă, apoi în şoaptă îi spuse că în timpul zilei, în pădurea Varàita, vor avea, fără îndoială, o posibilitate să vorbească cu siguranţa că

nimeni nu-i ascultă şi să vadă cum să se poată întâlni. Deodată, constată o stranie expresie batjocoritoare pe chipul fetei. O întrebă:

— Nu eşti mulţumită?

— Ba da,

— Şi de ce râzi atunci?

— Din cauza felului în care te comporţi. Din cauza tuturor precauţiilor tale. Te uiţi în jurul tău bănuitor. S-ar spune că ţi-e teamă. Dacă ai şti cât eşti de comic.

— Sigur că mi-e teamă, comoara mea. Crezi oare că în echipă dacă s-ar ajunge nu spun să se afle, ci numai să se aibă o bănuială despre noi doi, ai avea vreun avantaj?

— Eu cred că da, răspunse Irma fără o clipă de ezitare, şi râzând şi mai mult: Ce sunt acum? O asistentă monteusă. Închipuie-ţi prietena şefului! Ar fi o poziţie de invidiat?

— Ssst! Te rog, Irma, te implor, vorbeşte încet. Şi nu mai spune prostii. Gândeşte-te numai la tatăl şi la mama ta: ar afla imediat, ar fi ceva teribil.

— Pentru tata, poate că da, spuse Irma devenind serioasă. Dar pentru mama, ţi-o jur, că o cunosc bine: nu i-ar face nicio impresie, e indiferentă la toate, şi e nerăbdătoare să-l vadă pe tata dispărut şi pe mine plecată din casă, căsătorită sau necăsătorită.

— Irma!

— Ei, ce e? Nu ţi-am spus-o niciodată? Nu ţi-am mai spus asta despre mama, şi ţi-o spun acum. E bine? Tu mai degrabă te temi.

— Mi-e teamă pentru tine.

— Da, da. *A me, nun me micchi*[238], cum se spune la Roma. Tu te temi extraordinar pentru tine, numai pentru tine, şi se vede foarte bine.

— Pentru mine? Ce-mi pasă mie? Cu soţia mea, după cum ştii, e suficient să salvez unele situaţii.

— Ţi-e teamă că te compromit în faţa celorlalţi, în faţa

[238] Nu mă duci tu pe mine! (în romanescă.)

tuturor...

— Iartă-mă, o faci înadins ca să mă înfurii vorbind în dialect roman? Da, o faci înadins, când eşti furioasă, pentru că ştii ce mult mă supără!

— *E nun cambià discorso adesso*[239]. Spuneam că ţie ţi-e teamă, numai ţie, că se află despre noi doi: pentru că în faţa tuturor, şi mai ales în faţa femeilor din echipă, vrei să faci pe băieţaşul liber!

— Cât eşti de prostuţă, scumpo. Dar oricine ar fi mândru să aibă o prietenă o femeie tânăra, frumoasă, inteligentă că tine! Închipuie-ţi pentru un om de vârsta mea! Dar aş fi invidiat de toţi dacă s-ar şti!

— Atunci fă-mi plăcerea şi nu mai face atâta pe misteriosul, cu atât mai mult cu cât eu nu am nici de câştigat şi nici de pierdut nimic.

— Eşti nebună, Irma. Şi dacă continui să gândeşti astfel, mă obligi să... în sfârşit, nu...

— Nu ne vom mai putea vedea? Asta voiai să spui, nu? Erai nerăbdător să mi-o spui! Nu aşteptai altceva! Dar ce crezi că sunt cretină? Sunt oarbă? Nu, este inutil să priveşti în altă parte: vrei să vezi ce face portarul? Citeşte ziarul şi ascultă. Ascultă şi vede. A înţeles totul, te asigur, are o figură de mare şmecher!

Emilio, care începea să se teamă nu numai de comportarea Irmei în general, dar şi de vreo scenă, de un fel de scandal, acolo, în dimineaţa aceea, în holul hotelului, încercă atunci instinctiv sistemul care nu-i dăduse greş în alte ocazii, privi ceasul:

— Văd că regizorul întârzie. Avem timp pentru cafea, vino.

Şi spunându-i astfel, o luă de subraţ şi-şi întinse mâna până a o mângâia pe a ei. Între timp, îndreptându-se spre uşă, căuta să o strângă pe Irma de el şi să o calmeze cu căldura şi contactul propriului său trup.

Reuşi şi de data asta.

---

[239] Şi acum nu schimba vorba. (în romanescă.)

— Credeam că nu mă mai iubeşti, murmură Irma, calmată, îndată ce ajunseră afară, în aerul proaspăt şi limpede.

Soarele lumina ultimele etaje ale clădirilor înalte.

Câteva ore mai târziu, în pădurea de la confluenţa râului Varàita cu Padul, avu plăcuta surpriză de a o regăsi pe Irma în aceeaşi bună dispoziţie încântătoare. Într-adevăr, pentru a o readuce la seninătate, fuseseră de ajuns acel scurt contact şi mângâierea aceea prudentă? L. repeta cu Alida, Andrea şi Gerard scena plimbării. La o scurtă distanţă, o cărare urca de-a lungul cursului apei. Acolo pădurea era mai densă şi mai sălbatică. Acolo, la vărsarea râului Folia, era locul adevărat descris de Calandra: Emilio recitise episodul chiar în dimineaţa aceea în maşină, ieşind din Torino, în timp ce L. dicta Irmei notele de montaj. L, din motive de amploare a episodului, preferase să deplaseze scena cu câţiva kilometri mai la vale, acolo unde râul se lărgeşte şi mai ales unde, în fundal, apare şi Padul. Şi era o altă diferenţă între plimbarea din roman şi plimbarea din film: aceea, în plină vară, iar aceasta într-o foarte senină zi de toamnă. Atunci, zice Calandra, „...intrară în marea umbră verde, ici şi colo străbătută de raze, impregnată de arome vegetale: cărarea şerpuind de-a lungul apei o urma pe o porţiune, apoi se desprindea şi dispărea în desiş. Grăbind pasul, ajunseră în câteva minute la vărsarea apei, şi acolo se opriră. Râul Varàita cobora dintr-un cot apropiat într-o largă albie de nisip şi de prundiş; primea în sine, calm, râul Folia, şi se rotea încet într-o adâncitură, îşi relua apoi cursul îndată; când agitată şi toată de argint, când de aur, pentru că era sărutată de soare, apoi luminată de ample reflexe ale cerului, apoi verde sau brună în umbra aruncată de copaci; şi apoi se pierdea la orizont, în aburii albăstrui ai altor culmi depărtate”. Acum, însă, copacii erau în parte goi şi în parte decoraţi de marea şi bogata sărbătoare de galben şi de ruginiu al frunzelor; ferigile

erau uscate şi în delicate tonuri bej, brune sau gri; râul Varàita de un albastru-închis: nisipul şi prundişul albe, iar munţii pe care aburii verii de obicei îi învăluie şi îi ascund într-un văl albicios erau foarte vizibili şi bine conturaţi printre vârfurile de frunziş galben, şi trunchiuri subţiri: negri., albi şi violeţi; păreau că-i atinge, muchii stâncoase, vârfuri ascuţite, însetate şi strălucitoare dâre de zăpada: dar deasupra tuturor se înălţa, suveran şi izolat; Monviso, albul şi negrul triunghi înalt, atât de familiar tuturor piemontezilor provinciilor Cuneo şi Torino şi chiar lui: pentru el, Monviso legat de apusurile de soare contemplate de pe Monte dei Cappuccini din timpurile când o iubea pe Veve.

Cărarea devenise mai îngustă: Irma mergea înainte şi el o urma. Fie pentru că Irma se calmase realmente, fie pentru că frumuseţea locului şi a zilei, miresmele pădurii autumnale, vuietul apei izbită de ţărm îi copleşiseră pe amândoi, vorbiseră până atunci cu o afecţiune reciprocă, şi, în orice caz, foarte deosebită de încordarea de dimineaţă,. Din holul hotelului, Emilio o întrebase şi ea îi povestise de munca ei şi de viaţa de la Roma fără el, ca şi de boala tatălui ei. De trei sau de patru ori pe săptămână, după ce stătuse nemişcată lângă manivelă până la şase, Irma se ducea la spital Piero era mai rău, şi îşi dădea seama, şi-i spunea: „Vei vedea Irma că-mi rămâne numai puţin de trăit. Nu ajung până la Crăciun, nu ajung”. Dar medicii, pe care ea îi întrebase chiar cu câteva zile înainte, o asiguraseră că nu exista niciun pericol iminent: şi că, după ei, boala mai putea dura alte luni şi poate ani întregi. Ieşind de la spital, Irma se urca în autobuz, îşi cumpăra ceva dintr-o rotiserie şi mânca singură în bucătărioara din via del Mare, aşteptând legătura telefonică cu Torino. Era tristă fiindcă era singură şi departe de ei: dar şi fericită, pentru că tocmai aşa, fiind singură şi departe de el, îşi dăduse seama, fără nicio îndoială, că-l iubeşte mai mult decât orice pe lume.

Aceasta i-o spuse fără să se uite la el, când cărarea îngustă o forţase să meargă înaintea lui. Mergea încet, tot mai încet, pe frunzele căzute care trozneau sub paşi, atingând ferigile uscate. Se opri, deodată, şi rămase cu spatele la Emilio, ca şi cum ar fi privit cursul iute şi albastru al Varàitei, în lumina soarelui. În liniştea neaşteptată care urmase după asurzitoarea scrâşnire a frunzelor de sub paşii lor, vuietul apei bolborosit şi continuu părea că răsună mai profund, ca un glas care îşi are o semnificaţie, misterioasă dar nu indescifrabilă, de avertizare sau de regret sau de încurajare. Fără să se întoarcă, şi continuând să privească în direcţia aceea, Irma încheie încet, încet:

— ... mi-am dat seama că te iubesc pe tot restul vieţii şi dincolo de moarte.

Emilio era mulţumit că Irma nu-l vedea: şi-ar fi trădat, simţea bine, neliniştea şi teama. Cum să răspundă oare la cuvintele pe care Irma le rostise cu atâta simplitate, dar pe care locul, momentul şi răspunsul său însuşi, întârziind să vină, le făceau solemne şi definitive? Şi totuşi trebuia să încerce reducerea efectului: spunând ceva, făcând ceva. Nu găsi altceva mai bun de făcut, decât să se apropie de ea, să o mângâie pe păr, care strălucea şi era de culoarea însăşi a frunzelor celor mai roşii din pădure. La mângâierea lui, ca şi când de cine ştie când aştepta acest gest, Irma se întoarse brusc şi începu să-l sărute cu patimă. Îşi desprinse buzele de ale lui numai pentru a-i spune, iute, gâfâind:

— Iubitule, iubitule, iubitule... Dacă ai şti cât m-am gândit la tine, cât te-am dorit! În fiecare zi, ştii... în fiecare ceas, în fiecare ceas, în fiecare minut...

Şi Emilio, aproape; rătăcindu-şi propria voinţă, avu impresia că se întâmplă tocmai ceea ce bănuise şi bănuia încă, ceea ce nu trebuia să se întâmple. Dori, aproape râzând de el, ziua în care, în sfârşit, impotenţa i-ar fi permis să fie sincer.

În desişul pădurii, pe frunzele uscate, îşi întinse impermeabilul. Era, de câteva clipe, întins, nemişcat, tăcut. Irma stătea cu chipul ascuns între gâtul şi umărul lui drept, ca într-o cavitate: „Acesta este cuibul meu, îi şoptise. Lasă-mă aici. Nu vorbi, nu spune nimic. Sunt fericită.”

Acum simţea greutatea şi respiraţia fetei, şi asculta, nu departe, neîncetatul şi totuşi mereu noul vuiet al râului. Privea cerul deasupra lui, la zenit, printre spaţiile care se deschiseseră ici şi colo printre frunziş: i se păru de un albastru prea palid, aproape cenuşiu, dar crezu imediat că era un efect al soarelui de amiază în contra luminii, înrămat de frunze care, din acelaşi motiv, deşi galbene şi roşii, păreau negre. Deodată, frunzele, acolo sus, se scuturară: parcă în bătaia vântului. Apoi se liniştiră. Dar o suflare rece, ca un fior de briză, i se păru că ajunge până a-i atinge chipul. Şi asculta Varàita. Fără să vrea se gândi din nou la episodul plimbării pe care îl recitise în maşină, venind de la Torino. Iubirea romantică a lui Massimo pentru Liana, se întrebă, era o iubire care mai putea fi cu putinţă în 1946? Iar el, de exemplu: încercase vreodată o astfel de iubire? Muntele Monviso îl făcuse să se gândească la Veve, cu puţin înainte. Îşi spuse că dacă încercase felul acela de iubire aceasta fusese o singură dată. Celelalte femei, începând cu Elena, fuseseră toate ceva foarte diferit. Şi Grazia însăşi: femeie demnă de a fi dorită, foarte dorită, şi totodată având calităţile unei mame, doici, perfectă confidentă: era, şi ea ceva foarte diferit. Discutase cu Grazia, o noapte întreagă, cum să rezolve problema cu Irma; şi cu ea hotărâse ceea ce era prudent de făcut. A doua zi, duminică, Emilio ar fi trebuit să se dedice cu totul Irmei: să o ducă într-o excursie în afara oraşului, pe Lago Maggiore; seara să o însoţească la apropiata Malpensa, şi s-o instaleze intr-un avion pentru Roma. Astfel, timp de o altă lună, sau atât cât ar mai fi durat exterioarele filmului, nu mai putea fi vorba de ea.

Bineînţeles ar fi dat dispoziţie Gisei ca pentru proiecţia viitoare să vină ea la Torino, în persoană. După o lună, odată întors la Roma, rărind una după alta întâlnirile, ar fi căutat, cu toată duioşia dar şi cu fermitate, să o facă să înţeleagă pe Irma de absurditatea şi pericolul legăturii lor. Oricum ar fi reacţionat, Irma trebuia atunci să-şi dea seama că lucrurile se schimbaseră, că intraseră într-o fază finală, şi că această fază era, inevitabil, începutul sfârşitului. Şi cu atât mai bine dacă între timp ar fi reuşit, urmând sugestia Graziei, să convingă vreun regizor să-i dea de lucru Irmei într-un film, într-un rol destul de important pentru a-i ocupa toate zilele şi, în sfârşit, să-i schimbe viaţa. Toate acestea nu erau imposibile. Poate că era numai prea frumos. Ei! În aceste gânduri, Emilio se reţinu cu greutate să-şi stăpânească obişnuitul suspin: simţea, vai, greutatea Irmei ca ceva copleşitor şi posesiv. Oh, calculele lui erau greşite, sfaturile Graziei erau optimiste! Numai dacă Irma nu şi-ar fi schimbat ideea din proprie iniţiativă fiindcă numai aşa ar fi fost uşor să se elibereze de ea, şi nu altfel! Privi ceasul, îi murmură cu blândeţe că trebuia să plece, altfel nu ar fi ajuns la timp pentru pauză, şi toată echipa i-ar fi bănuit; şi aşa, îndepărtându-se în pădure pentru atâta timp, făcuseră o imprudenţă.

— Dar ce-ţi pasă? — spuse Irma cu o gingăşie în ton atât de extraordinară, încât excludea orice vulgaritate şi agresivitate pe care o comportă de obicei fraza aceasta.

— Oh, să nu mai discutăm ca azi dimineaţă, zâmbi Emilio ridicându-se. Şi după o scurtă pauză reluă:

— Să nu stricăm totul. Te voi dojeni altă dată. Acum, să mergem. Mâine...

Pornind, îi spuse la ceea ce se gândise pentru ziua următoare şi îi fixă chiar atunci locul şi ora întâlnirii. Când auzi de avion; Irma i se aruncă de gât şi îl sărută:

— Nu am mai fost niciodată cu avionul! Eşti o comoară, îţi mulţumesc!

— M-am gândit la avion, îi explică Emilio, pentru că altfel: ori ar trebui să pleci la prânz şi să-ţi petreci ziua în tren, şi astfel nu am putea sta deloc împreună: ori ar trebui să pleci seara, şi să te oboseşti mergând noaptea. Voia să-i arate cât ţine la ea, să o pregătească pentru a doua zi, în timpul căreia conta să o asigure de iubirea lui sinceră, dar şi, cu delicateţe, să-i insinueze pentru prima oară o îndoială că iubirea lor ar putea dura, aşa cum susţinea ea, totdeauna: dacă nu pentru altceva, pentru că el avea aproape patruzeci şi şase de ani şi ea optsprezece!

Deodată o voce ciudată răsună în pădure. Era L. Cu megafonul electric dădea ordine unei bărci de pescari care trebuia „să facă o scenă” coborând pe râul Varàita. Emilio o ţinea încă pe Irma de şold: se desprinse cu hotărâre: nu privise spre râu, nu se gândise la pescari! Irma izbucni în râs:

— Ce rău e în asta? Am putea fi chiar soţ şi soţie, nu? Ei bine, ca să te liniştesc, eu merg înainte şi tu vii după mine, făcând un ocol: aşa, nu ne văd întorcându-ne împreună, şi nici din aceeaşi direcţie!

Irma se îndepărtă în fugă pe cărare. Aproape ca şi când ar fi primit-o în plin; acolo în fundal, printre copaci, ţâşniră deodată, aprinzându-se repede una după alta, razele de argint ale proiectoarelor în arc. Erau folosite numai în scenele de noapte şi crepuscul, sau pe vreme rea. Era posibil ca soarele, atât de strălucitor când ajunseseră în locul acela de dimineaţă, să se fi întunecat? Coborî printre mărăcinişul de pe malul apei, până la marginea curentului, pentru a putea vedea un spaţiu mai mare de cer.

Da, soarele era înconjurat de uşoare, informe straturi cenuşii. Chiar vârful muntelui Monviso era acoperit. Dincolo de creste, înspre Franţa, alţi nori, departe, şi mai întunecaţi, se iviseră, părând că înaintează.

Emilio privi curentul de apă de la picioarele lui. Apa

foarte iute şi transparentă, dar cu sclipiri fulgerătoare când livide când albastre, dezvăluia pietricelele şi nisipul de pe fund. Aidoma zgomotului făcut, de însuşi vuietul ei sau al flăcărilor dintr-un cămin, apa Varàitei, când o priveai, nu era niciodată aceeaşi. Infinite şi mereu altele, mereu interesante, erau jocurile mobile, împrăştiate, frânte, reluate, alunecoase, săltăreţe, bolborosite ale lichidului, element proaspăt: întocmai ca şi glasul lor, păreau că fac aluzie la existenţa unui mister, care era poate însuşi misterul vieţii. Se topeau din zăpezi; se strecurau printre pietrele negre, ascuţite, nisipoase; se adunau în nori mai mici, apoi în torente, apoi într-un râu; intrau într-un alt râu, şi acest râu se vărsa în mare. Apa aceea, îşi spuse Emilio contemplând-o, trebuia să conţină un adevăr: cine ştie, dacă ar fi avut puterea de a rămâne acolo ore în şir fără să se gândească la nimic, ci numai să o privească, ei bine, s-ar fi apropiat mai mult de adevăr. Dar de care adevăr era vorba? Nu se gândise niciodată să caute un adevăr oarecare: ci numai să trăiască el cât mai fericit cu putinţă. I se întâmplă oare pentru prima dată ceea ce se întâmplă filosofilor şi poeţilor care, pentru a se simţi fericiţi au nevoie să caute un adevăr?

Se gândi că mai degrabă aceste gânduri îi erau create de grava şi crescânda îngrijorare în legătură cu Irma. Şi dori cu ardoare, aproape rugându-se, să revină curând ziua când curentul Varàitei să fie din nou pentru vederea şi auzul lui numai o plăcută mângâiere, fără niciun sens, fără semne de întrebare.

Ştia că o va revedea în noaptea aceea, în timpul proiecţiei. Nu credea că ar putea-o întâlni înainte. Prin urmare, socoti exagerată prudenţa Graziei când voi să intre singură în ascensor, seara, în momentul când aveau să iasă împreună.

— Te aştept în maşină, e mai bine.

O măsură în plus pentru a evita o neplăcere. Din cabina

de cristal, când era el în ascensor, văzu în hol, ca şi data trecută, pardesiul roşu al Irmei: era, printre alte persoane, la masa de recepţie, şi vorbea cu portarul. Despre ce anume? E posibil să îndrăznească să se informeze, să spioneze? Oricum, nu ar fi putut să o facă în prezenţa lui L., care din fericire se afla lângă ea şi pe care, pentru o clipă, Emilio nu-l recunoscuse.

— Oh, bravo: de ce nu vii la masă cu noi? îi spuse L. văzându-l.

L. o invitase la masă pe Irma, pentru a merge apoi cu ea la proiecţie: şi aceasta era fără îndoială consecinţa discuţiei pe care Emilio o avusese cu el în aceeaşi zi în pauză, în timp ce se înfruptau din bunătăţile din coşuleţ, pe malul apei Varàita: „Priveşte-o puţin cu atenţie pe mica Giraudo: nu ţi se pare că este foarte, dar foarte fotogenică? Uneori se întâmplă chiar aşa. Căutăm disperaţi tipuri noi. Şi pe cei pe care îi avem sub ochii noştri nu-i vedem. După mine avem de-a face cu un chip excepţional. Expresia ochilor, mai ales. Până acum a refuzat fiindcă i se ofereau numai roluri fără importanţă. Îţi dai seama, fiica unui operator, ştie foarte bine ce este cinematograful, şi că merită să facă un film numai dacă se confundă cu el. Ea, dacă îi vorbeşti, îţi va spune că nu vrea să audă. Am încercat eu, de mai multe ori. Dar sunt sigur că un rol important şi oferit de tine, când tu te vei convinge, nu-l va refuza”.

În acest scop, aşadar, ar fi fost abil să o lase pe Irma să se ducă la masă singură cu L. Dar L. nu ştia nimic de el şi de Irma. Emilio se căi că în dimineaţa aceea, în timp ce-i vorbea de Irma, nu a dat ascultare unei inspiraţii neaşteptate: regreta că nu i se confesase, că nu-l lăsase să înţeleagă ceva. Acum putea să se întâmple un dezastru. Irma, bănuitoare din cauza telefonului, când dintr-o eroare, fusese pusă în legătură telefonică cu Grazia, ori pentru că cineva din echipă ar fi pălăvrăgit ceva, putea uşor să înceapă discuţia, rămânând singură

cu L.; şi L. putea, fără răutate, să-i spună tot ce ştia: şi anume că în hotel se afla de mai mult timp o prietenă franţuzoaică a avocatului Viotti, sau chiar, şi era suficient, că o franţuzoaică frumoasă lua masa aproape în fiecare seară cu Viotti.

Ezită o clipă, apoi se hotărî să accepte invitaţia. În clipa aceea, îl fixase pe L. cu o privire aparte, intensă, poate rugătoare. L. înţelese uşor şi răspunse cu o fulgerare a ochilor lui negri, indicând-o pe Irma care, în clipa aceea, le întorcea spatele şi retrăgea de la portar legitimaţia: formalitate necesară pentru rezervarea biletului de avion. Şi astfel totul se limpezi. L. îi spusese Irmei să-l cheme, anunţându-l prin portar. Irma, natural, îşi dăduse numele. Iar portarul auzindu-l, îşi aminti că era acelaşi cu numele pentru care se rezervase biletul, din ordinul lui Emilio.

Ieşiră. Ploua. Timpul se schimbase într-adevăr. Maşina lui L. era parcată în faţa hotelului, dar, printr-o întâmplare fericită, pe partea opusă maşinii lui Emilio. Grazia era acolo, la volan, în aşteptare. L. care fulgerător trebuie că înţelesese tot sau aproape tot, o luă pe Irma de un braţ şi cu ea, iute, cu pretextul de a evita ploaia, se îndepărtă. Emilio îi urmă: întorcându-se o clipă, văzu că Grazia zâmbea şi aproba.

Merseră să ia masa la restaurantul din Bergo Medioevale, pe ţărmul Padului. Irma a fost de o dispoziţie extraordinară toată seara. Râdea, glumea, făcea glume spirituale, bizare, amuzante: L. înţelese că era nu numai o fată frumoasă, dar şi inteligentă, şi că nu era exclus să poată deveni cu adevărat o actriţă. În dimineaţa următoare, Emilio se trezi plin de încredere şi de veselie; chiar daca, de la fereastra băii, părea că acoperişurile, casele, străzile oraşului Torino, se întindeau până în infinit sub ploaie şi în ceaţă; şi în tot acel cenuşiu negricios, ultimele coifuri galbene ale parcurilor şi bulevardelor dispăruseră. Grazia dormea liniştită. Pentru a o saluta, o sărută cu drăgălăşenie pe un umăr care apărea gol şi plin

din voalul roş al cămăşii şi unde pielea ei brună era atât de netedă, că părea lucioasă. Fără a deschide ochii, pe jumătate adormită, Grazia îi întoarse sărutul şi îl întrebă ce timp era afară. Aflând că ploua, îi spuse râzând:

— *Il vaut mieux comme ça. Tu vois? Le bon Dieu est de mon côté. Fais donc attention, ne roule pas trop vile avec l'auto, et ne me trahis pas, trop*...[240]

Mulţumi din nou cerului că i-o scosese în cale pe Grazia. Era singura pe care nu ar fi avut nicio plăcere să o înşele. Singura deci cu care ar fi trebuit să trăiască. Unele persoane foarte marcante din mediul cinematografiei, profitând într-un mod sau altul de inevitabila confuzie birocratică şi juridică, ca urmare a cinci ani de război, obţinuseră în perioada aceea anulări de căsătorie. Nu-i trecuse niciodată prin cap să divorţeze de Elena: cu ce scop să o facă? Şi apoi, după primele luni din 1946, a obţine divorţ începea să nu mai fie ceva simplu. Dar, se gândea în sinea lui, nu fără uimire, că dacă Elena ar fi cerut divorţul, el ar fi acceptat tocmai ca să se căsătorească cu Grazia.

Întâlnirea cu Irma era la un bar sub porticuri, în faţa gării de la Porta Nuova: departe de locurile frecventate de tehnicienii echipei, care, de altfel, la ora aceea matinală, într-o zi de odihnă, obişnuiau să doarmă: în orice caz, aglomeraţia şi locul central puteau face ca întâlnirea să pară cu totul întâmplătoare,

Irma întârzia însă. Emilio aştepta în bar, în picioare, şi privea pe fereastră. Era plimbarea de duminică dimineaţa. I se părea că din trei sau patru persoane recunoştea una, cu toate că trecuseră atâţia ani. Sau poate se înşela: erau necunoscuţi: dar erau şi tipi din Torino care aveau un aer de familie sau de asemănare cu alţi tipi torinezi cunoscuţi de totdeauna. Îi erau toţi dragi: simţea că este unul dintre ei. Şi, din cine ştie ce motiv, pe

[240] E maî bine aşa. Vezi ? Dumnezeu ţine cu mine. Fii atent şi nu merge cu maşina cu viteză prea mare, şi mai ales nu mă înşela prea muît... (fr.)

care nu reuşea să şi-l explice, îi îndrăgea mai mult pe cei antipatici, răi, grosolani şi nu pe aceia care îi aminteau anii şi prietenii de la Universitate şi de la Teatrul de Artă, adică pe Serra, Ferrua, chiar pe Rousset: ci pe cei care îi aminteau ambianţa familială şi copilăria, colegii tatălui său, funcţionarii, burghezii, cei din clasa aristocratică pe care îi vedea, uneori, în casa mătuşilor sau în casa lui, şi de care tatăl lui şi mama ţineau mult seama.

Intră în bar un vatman în vârsta: trecându-i pe dinainte, salută uşor, cu două degete la vizieră. Era desigur un salut de politeţe: un obicei, încă viu la Torino printre persoanele în vârstă, când intră într-un local public. Dar Emilio, pentru un moment, se gândi că se putea chiar ca vatmanul acela să-l cunoască... Nu, nu se putea: tatăl lui Veve avea peste optzeci de ani, şi nu mai era în slujbă. Nu era el, se gândi Emilio, privind figura dreaptă şi chipul grav al bătrânului care-şi bea calm rachiul, nu era el, dar îi semăna. De când nu se mai gândise la tatăl lui Veve! Dacă mai era încă în viaţă, înseamnă că luase parte la Rezistenţă sau fusese cel puţin simpatizant, după cum putuse: şi cu cât entuziasm o fi sperat, la sfârşitul războiului, într-o lume, într-o Italie, diferită şi nouă. După război, multe lucruri se schimbaseră. Dar nu destul. Încă nu, aşa cum sperase chiar de atunci bătrânul vatman. Emilio, în iunie, votase, natural, pentru Republică. Votase chiar pentru Partidul Socialist. Credea că o poate face fără risc, după cum credea, în orice ocazie, că se poate arăta progresist şi că poate proclama propriul trecut antifascist. Vai! Ar fi vrut desigur să fi fost antifascist şi chiar fusese aşa: dar numai până la un oarecare punct, şi îşi amintea mereu de acest lucru; adică nu renunţase la primul mare câştig din viaţa lui, şi acceptase ca numele lui, ca organizator general, să apară pe un film care scotea în relief forma cea mai stupidă şi mai crudă a violenţei fasciste, adică avioanele italiene care mitraliau pe cetăţenii etiopieni dezarmaţi. Iar acum, era socialist.

Nu era vorba de o convingere intimă, ci de o vanitate, de un snobism, de o poză intelectuală, o polemică aproape glumeaţă cu democrat-creştinul Golzio, care, pe de altă parte, nu vedea nimic rău ca şeful statului său major să militeze într-un partid de stânga. Urmări cu privirea pe bătrânul vatman care plăti la casă şi apoi ieşi drept, melancolic, demn. Traversa porticurile, se depărta de piaţă, sub răpăitul ploii şi prin mulţime, spre capul liniei din via Sacchi. Melancolia, îşi spuse Emilio, nu era poate numai a vatmanului: i se părea că-l urmărise cu privirea ca pe îndepărtarea şi în sfârşit dispariţia unei remuşcări reînsufleţite. Emilio ştia foarte bine că minte, şi ştia că are şi un motiv: secret pentru toţi ceilalţi, dar nu pentru el. Ştia, în sfârşit, că este ipocrit; dar nu până într-atât, încât să nu-şi dea seama că susţinea socialismul numai din convingerea că adversarii italieni şi străini ai socialismului, şi ai comunismului erau, în Italia, prea puternici: şi că, deci, îşi spunea în Italia, socialismul şi comunismul nu vor învinge niciodată.

Apăru Irma: cu pardesiul ei roşu şi o valiză. Era fatal că trebuia totdeauna să-l surprindă. Contrar felului cum o lăsase cu o noapte înainte după masa cu L. şi după proiecţie şi după cum se gândea că o va reîntâlni acum, părea abătută, iritată, aproape tulburată, Se părea că nici nu avusese chef să se pieptene bine: părul roşu era într-o parte prea umflat, în alta prea lins, într-o dezordine nearmonioasă şi involuntară. Cu o mână îşi ridică şuviţa bogată care îi cădea pe frunte:

— *Famme prende un caffè, nun ho preso gnente!*[241] Vorbea în dialect roman: era, aproape, totdeauna un semn rău,

— Ai întârziat, spuse Emilio privind ceasul aproape distrat, şi fără să bănuiască că ar fi făcut mai bine să renunţe.

— Ah, da, îmi reproşezi? După ce m-am sculat atât de

[241] **Oferă-mi o cafea, n-am luat nimic. (romanescă.)**

dimineaţă? Cu ziua asta frumoasă, ce excursie vom face! Şi când te gândeşti că puteam dormi liniştită până la două!

— Dacă vrei să te întorci, Irma...

— M-ai invitat să-mi arăţi Lago Maggiore şi cum nu l-am văzut niciodată, acum du-mă. Să mergem.

În maşină, privea fix înainte şi tăcea. Din când în când, cu un gest mecanic, ridica o mână şi şi-o trecea pe frunte, îndepărtând părul care îi cădea în ochi. Emilio călită să o facă să vorbească, pentru a afla motivul îmbufnării; dacă exista într-adevăr vreun motiv. Dar Irma răspundea în monosilabe. Deodată, fiindcă Emilio insista, se întoarse furioasă, spunându-i să o lase în pace: nu avea nimic, numai că nu avea nicio poftă să vorbească, asta era.

— Poate ţi-e somn, încercă Emilio, şi-i arată umărul: Lasă-te aici, şi dormi. Oricum, pe ploaia asta trebuie să merg încet.

— Nu, mulţumesc, stau bine aşa.

Acelaşi rezultat fără succes avu apoi încercarea de a o îmbuna cu o mângâiere. Irma îi respinse mâna. Nu i se mai întâmplase niciodată, cel puţin în modul acela atât de brusc. Emilio nu ştia ce să creadă. Se resemnă să tacă şi să asculte radioul care transmitea canţonete. La un moment dat, învârtind butonul, captă Monte-Carlo: *J'ai ta main, dans ma main*[242]*,* cânta Trenet.

— Închide, te rog, nu pot să ascult: mă enervează.

Emilio îşi închipui că în dimineaţa aceea chiar, la pensiune în timp ce ea îşi plătea contul, coafeza sau croitoreasa echipei îi vor fi spus, din întâmplare, că o „franţuzoaică” stătea cu el la Grand Hotel; asta ar fi explicat întârzierea, proasta dispoziţie şi nervii pe care îi provoca acum un cântec francez. Dar cum să remedieze? Putea să se apere, putea să nege, dacă Irma ar fi început să vorbească. Dacă totuşi Irma tăcea, ar fi fost stupid să întindă el mâinile înainte ca să se apere.

[242] Am mâna ta în mâna mea. (fr.)

Deşi cerul, spre prânz, se lumina uşor, ploaia nu înceta. Orezăriile toate în apă, şirurile de plopi desfrunziţi, aproape cu totul, erau în uniformitatea cenuşie, şi în geometrica lor regularitate, un spectacol grandios. Nici nu încercă să comunice această impresie Irmei căreia îi vedea numai profilul înverşunat, buzele închise cu forţa, ochiul sever, deschis şi fixat pe mijlocul autostrăzii, şi mâna care cu încăpăţânare respingea părul roşu de pe frunte. Chiar fără a-şi lua ochii de la volan şi chiar fără a-l vedea, Emilio înregistra. Gestul acela prea frecvent, prea identic, prea monoton pentru a nu-i da ideea unui reflex involuntar, al unei oarecari nebunii. Şi neliniştea pe care o încerca era de aceea tot mai intensă. Ar fi vrut să strige: „Încetează odată cu mâna aceea, termină! Nu ai un pieptene?” Dar se stăpâni. Şi nu atât pentru că se temea de o probabilă reacţie injurioasă din partea Irmei, cât pentru că a-i vorbi de gestul acela, fie şi cu intenţia de a-l opri, îi repugna, în mod misterios.

La Novara ieşi din autostradă şi se îndreptă spre Arona. Peisajul se schimba puţin câte puţin. Iată Oleggio, Marano, primele dealuri. Dar expresia încruntată şi fixitatea încăpăţânată a Irmei şi gestul mâinii continuau întocmai ca înainte. Nici măcar lacul nu o interesa. Îndată ce apăru, Emilio i-l arătă, cu însufleţire:

— Uite, priveşte. Priveşte castelul acela acolo sus: este Bocca di Angera!

— Nu te deranja să-mi dai atâtea explicaţii: am şi eu ochi.

Dar Emilio văzu că ea nu privea la dreapta, spre lac, ci mereu înainte, în gol. Nu se emoţiona nici, puţin după aceea, la apariţia celor două insule, care prin ploaia alunecoasă şi argintie, cortină imensă în mişcarea neîncetată de a cădea, şi pe suprafaţa lacului, lividă, tulburată de foarte mici şi foarte ascuţite valuri, păreau două mari corăbii ancorate, în mod bizar şi armonios înarmate: case cenuşii, roze, albastre, gălbui, terase şi

statui de piatră, grădini cu plante mereu verzi şi alţi copaci pe care vântul şi ploaia le desfrunzeau de ultimul ton galben. Un vas adevărat apoi, alb şi albastru, era îndreptat spre larg, în partea în care lacul, în centrul ţărmurilor opuse şi îndepărtate, şi munţilor aproape pierduţi în ceaţă, dădea impresia de a continua spre infinit ca înspre o adevărată mare. Vaporul înainta împotriva forţei valurilor şi a vântului, atât de încet, încât Emilio, ori de câte ori privea, avea impresia că-l găseşte în acelaşi loc. I-ar fi plăcut să-i spună Irmei: „Priveşte insulele: par două corăbii”. Sau: „Priveşte vasul acela: pare că stă pe loc.” Dar întâlnea acelaşi sever şi închis profil, şi prefera să nu rişte, să nu primească un alt răspuns urât.

Vasul mergea spre largul lacului. Acolo, spre stânga, înainte de hotarul cu Elveţia, era Cànnero. Îşi aminti de un mie restaurant şi de un mic hotel: venise într-o zi, de la Milano, încă înainte de război. Cu o fată, desigur: deşi, în momentul acela, nu-şi mai amintea cine fusese: poate o balerină de la revista Galdieri, poate o prostituată oarecare, poate o actriţă de mâna a doua. Cine ştie. Se gândi că, fără a-i vorbi, natural, despre fată, i-ar fi putut propune Irmei să se oprească, la Cànnero.

— Ţi-e foame? spuse rupând în sfârşit liniştea.

— Dacă mănânc sau dacă nu mănânc îmi e complet indiferent. Fă ca şi cum nu aş exista. E mult mai bine. E mai sincer, crede-mă.

— Cum?! Ce spui?! Ce ai împotriva mea? Ce ţi-am făcut? Dar e absurd să continuăm aşa. Vorbeşte odată! Sau termină!

Nu răspunse. Emilio înţelese că Irma avea un plan precis: mai întâi, îl provocase, acuzându-l indirect că îi ascunde ceva („Fă în aşa fel ca şi când eu nu aş exista… E mai sincer”); acum, tăcând din nou, după cum făcuse de când plecaseră din Torino, căuta să-l exaspereze, pentru ca el să vorbească, să întrebe, treptat treptat să

se acuze, sa se descopere. Şi din păcate, pentru un moment intrase în joc Se opri la timp. La tăcerea fermă şi acuzatoare a Irmei, singurul răspuns era o tăcere distrată, indiferentă, inocentă. În niciun caz nu avea să vorbească el primul. Şi s-ar fi apărat numai împotriva unei acuzaţii concrete. Se pregătise. Ar fi spus: „Da, este o doamnă franţuzoaică pe care o cunosc de mult, şi pe care am întâlnit-o din întâmplare la Torino, unde are rude, prieteni şi treburi. Am luat masa cu ea de câteva ori, asta-i tot". Dar Irma nu mai spuse nimic. Şi nici el,

Când sosiră la Cànnero, ploaia încetase. Intră în restaurant pentru a rezerva o masă, apoi o ajunse pe aleea de platani, de-a lungul lacului.

Încet, cu mâinile înfundate în buzunarele pardesiului roşu, Irma mergea atingând uşor bara de fier, călcând în picioare frunzele ruginii şi muiate de ploaie. Din când în când îşi îndepărta părul de pe frunte, dar, slavă domnului, mai puţin frecvent ca înainte. Lacul, lângă ţărm, era plumburiu, pe punctul de a se calma: departe, jur împrejur, era mai limpede, aproape verde, dar încă agitat. Destrămări de nori cenuşii, albi, stăteau agăţaţi la jumătatea munţilor de pe ţărmul opus şi chiar mai jos. În confuzia aburilor stârniţi de fabrici şi de negură, atins ici şi colo, pe acoperişuri şi case, de o momentană şi slabă rază de soare, se ghicea un oraş: Luino… Irma se oprise. Nu privea peisajul. Fără să-şi scoată mâinile din buzunare, decât dreapta, când şi când, pentru acelaşi gest, se sprijinea cu pântecul de fier, se apleca puţin şi privea fix, jos spre lac.

Se apropie de ea şi privi şi el. Undele apei, de un albastru închis, negru şi verzui, după câteva clipe, după ce îţi obişnuiai ochii, apăreau populate: erau peşti mari, negri, sau de culoarea peltrului[243], când nemişcaţi, când în fulgerătoare salturi, în spatele unor prăzi invizibile. Începu să-i privească, fascinat de mişcările lor, pe care nu

---

[243] **Aliaj de cositor şi de mercur.**

le putea prevedea, şi uitând de tot şi de toate. Chiar şi viaţa peştilor, pentru noi atât de misterioasă, avea, îşi spuse, legile ei, o raţiune a ei, dramele ei, clipele ei de fericire. Evoluţiile acelea iuţi ca săgeţile şerpuitoare, contorsionate, îmbinate, acele încremeniri străbătute de fiori, sau întrerupte de priviri neaşteptate, păreau la început fără sens şi decorative: fără îndoială că erau consecinţa unor intense pofte sfâşietoare, a unor terori ucigătoare. Cine putea spune? Cu cât privea mai mult, cu atât i se părea că teroarea era instinctul cel mai puternic al peştelui: teroarea, în contrast continuu cu foamea sau cu dragostea: teama de moarte, în fiecare clipă în joc împotriva dorinţei de a trăi.

O frunză galbenă, din platan, zburându-i lent pe dinainte, căzu în apă. Se trezi. Cu coada ochiului, văzu, lângă cotul stâng, purpuriul pardesiului Irmei: încă neclintită şi sprijinită, ca. şi el, de fierul barei. Privind peştii, uitase de Irma. I se mai întâmplase şi altă dată, ca ieri lângă râul Varàita. Se surprinsese meditând, visând. Şi, întocmai ca ieri, scopul nu putea fi decât acela de a scăpa, instinctiv, de gândul obsesiv al Irmei. Dintr-o dată i se păru că Irma nu mai avea optsprezece ani, ci vârsta Elenei şi că nu Elena, ci Irma era soţia lui. Atât de mult se simţea prizonierul ei, se temea de ea şi o ura! Ar fi vrut... da, pentru o clipă, îi trecu prin minte ideea, numai ideea... ar fi vrut bucuros ca Irma să moară într-un accident, sau să se sinucidă, sau (mult mai bună, da, era această soluţie, desigur, mult mai bună) să se găsească cineva care să se îndrăgostească de ea şi să o ducă departe de el pentru totdeauna.

— *Sciur avucat, è in tavola*[244].

În tăcere, traversă cu Irma aleea, intrând în sala de la parter. Era foarte puţină lume: ziua posomorâtă şi ploioasă îi descurajase pe obişnuiţii excursionişti de duminică.

---

[244] Domnule avocat, masa e gata! (piem.)

Se aşezară acolo unde li se pregătise o masă mică lângă o fereastră, unul în faţa celuilalt. Începură să mănânce tot în tăcere. Între timp, cerul începea să se întunece. Ajunseră la fructe fără să fi schimbat o vorbă. Irma ţinea ochii în jos, în farfurie. Îi ridicase de două sau de trei ori, întâlnind imediat ochii lui Emilio care, cu o crescândă şi stângace ascunsă nelinişte, nu încetase să o privească, O stranie cută verticală îi traversa fruntea. Chipul ei tânăr, roz, cu nasul puternic şi drept, în podoaba de păr roşu ciufulit, părea insensibil la lumea externă, închis cu încăpăţânare într-o idee a ei tristă. Şi gestul cu care ducea la gură mâncarea avea ceva absent şi nebunesc: întocmai ca gestul de a-şi aranja părul, pe care-l avusese mai devreme în maşină sau pe ţărmul lacului,

Pentru a-i oferi sarea, la un moment dat, nu mai putuse să reziste tentaţiei de a-i atinge mâna. Fusese, fără îndoială, o mişcare greşită. Mai bine nu ar fi făcut-o. Irma îşi retrase mână cu violenţă, ca arsă, aşteptându-se, poate, la un protest din partea lui. Dar el rămase tăcut.

Îl costa tăcerea. Îşi spunea că probabil era timpul ca printr-un zâmbet, o mângâiere, un cuvânt amabil, Irma să se predea. Suferinţa urii aceleia! Şi apoi, nu era nici ora două, şi avionul pleca la opt seara, de acolo la Malpensa se ajungea în mai puţin de un ceas: cum ar fi petrecut atât timp, dacă nu făceau dragoste? Pe de altă parte, tocmai acea tristeţe mortală, amărăciunea, răceala, poate ura asupra căreia căuta, sincer şi curajos, să-şi concentreze tot timpul zilei, ar fi fost, ştia bine, salvarea lui. Irma nu putea să nu simtă în el aceste sentimente. Nu mai putea să-şi facă iluzii: era obligată să înceapă să creadă că totul se sfârşise.

Acum ploua din nou. Apa cădea oblic, cu putere, în geamurile ferestrei, lângă care era masa lor. Pe pervaz, în afară, două plante firave de muşcate, în lădiţâ, cu ultimele lor flori rare, roşii, tremurau de-ţi făceau milă.

Luino, celălalt ţărm, munţii, dispăruseră în cenuşiul încărcat de ploaie. În interior, o pernuţă în formă de salam, aşezat de-a lungul ramei inferioare a ferestrei, pentru a opri vântul de afară, se uda puţin câte puţin de apă.: se formau, ici şi colo, dâre de apă care alunecau puţin câte puţin în jos de-a lungul tencuielii de pe perete. O privi din nou pe Irma, fără să se gândească la nimic: şi o văzu, pentru prima oară, în ziua aceea, zâmbind: şi zâmbind drăgăstos, fixându-l. Ce se întâmplase? Ar fi trebuit să se întristeze, dacă ar fi fost într-adevăr înţelept; în schimb, se înveseli. Iată că în timp ce ochii ei mari negri, dintr-o dată luminoşi, îl priveau cu un surâs maliţios, îi simţi piciorul, care i se apropiase pe sub masă de al lui, şi acum, în mod plăcut, îl apăsa pe o parte. Mâna trandafirie înaintă încet pe faţa de masă, vrând parcă să ceară iertare de nepoliteţea dinainte; şi se aşeză, caldă şi vibrantă, pe mâna lui. Crezu că greşise în gândul lui. Irma nu descoperise nimic, şi nu bănuia nimic; era necăjită că trebuia să se întoarcă imediat la Roma şi să rămână încă o lună departe de el. Irma, o cunoştea, nu? Era bizară, capricioasă., smintită. Poate că fusese îmbufnată timp de atâtea ore numai din dorinţa instinctivă, copilăroasă, de a-l pune la încercare. Deci?

Deci, nu hotărâse să evite, pentru un moment, orice ceartă? Nu-i sugerase Grazia să petreacă duminica cu Irma în modul cel mai liniştit cu putinţă? Zâmbi îndată şi el, drept răspuns. Îi murmură:

— Irma, mică...

Se înroşi. Îşi plecă privirea, continuând să zâmbească, păru că ezită, şi că tremură: dar cu uşurare, ca şi când ar fi ieşit dintr-un coşmar. Se întoarse spre fereastră, spuse:

— Cum plouă!... şi tonul ei nu era deloc de plictiseală sau de deznădejde: dimpotrivă, era afectuos şi optimist, ca şi cum ar fi spus: cât de fericiţi am putea fi! Cel puţin astfel crezu Emilio că înţelesese. Aproape sigur că nu greşeşte, încercă:

— Vrei să te odihneşti? Vrei să mergem sus?

— Da?! spuse Irma bucuroasă. Crezi că se poate? Nu îndrăzneam să ţi-o spun. Ştii bine totuşi că sunt minoră, ţine cont! Nu aş vrea să ai neplăceri.

— Dă-mi o legitimaţie, un document. Vom lua două camere, şi apoi vin eu la tine.

— Te pricepi, hei? râse Irma, aproape fără gelozie

— Sunt doar mai bătrân decât tine.

Dar ce se întâmplase, se gândi, că se schimbase atât de brusc dispoziţia Irmei? Ce oare o vindecase? Părea că fusese de ajuns ploaia, cu răpăitul ei ritmat şi furios în ferestre şi pe asfalt, de-a lungul lacului, ploaia cu perdeaua ei foşnitoare de mătase cenuşie deschisă, care acoperea şi ascundea lacul, ţărmul, muntele, lumea întreagă.

Când intră în camera Irmei, după câteva minute, găsi o penumbră gri şi învăluitoare, o aluzie imediată la dragoste. Obloanele erau apropiate şi prin fentele înguste şerpuia argintul ploii şi al lacului. Şi pocănitul stropilor, lunecarea apei părea că izolează camera, întocmai ca pe cabina unui vas, în mod ciudat, încremenit în mijlocul unei furtuni. Irma? La început nu o văzuse şi se gândi că era în baie. Apoi îşi dădu seama că era în pat, şi că se acoperise cu capacul cearşafului în jurul capului, ca o arabă: lăsând o deschidere numai pentru ochii negri şi aprinşi, care îl fixau.

— Vino, repede! îi spuse prin cearşaf.

Emilio se dezbrăcă iute. Încă nu terminase, când cu un singur gest, Irma aruncă de pe ea cearşaful şi cuvertura şi apăru, trandafirie, pe albul rece şi albăstrui. Îl fixa râzând cu o vădită lipsă de pudoare. Fără a se mişca repetă:

— Vino!

Dăduse la o parte şi perna: părul ei roşu, împrăştiat ca acela al unul cap de meduză în jurul chipului aprins şi râzător, în penumbra albăstrie, era aproape violet. Trupul

ei era al unei femei mature.

— Iubita mea, spuse Emilio.

— Nu, spuse Irma. Maî întâi trebuie să-mi promiţi ceva,

— Sigur, iubito, tot ce vrei...

— Tot ce vreau? Trebuie să-mi promiţi clar, mai întâi. Cuvânt cu cuvânt.

— Sigur. Spune-mi iubito, spune-mi!

— În felul acesta voi vedea într-adevăr dacă mă iubeşti.

— Spune-mi, iubito!

— Ei bine, atunci promite-mi că cel mai curând posibil... Ba chiar repetă acum cu mine promit că cel mai curând posibil...

Emilio, râzând, începu să repete:

— Promit că cel mai curând posibil... se opri, aşteptând ca Irma să continue. Dar, în aşteptarea scurtă, văzu că Irma, dacă la început râsese şi ea, acum devenise înspăimântător de serioasă.

Irma îl privea fix, cu expresia neclintită şi întunecată pe care el nu reuşise niciodată să şi-o explice, şi reluă încet încet:

— ... cel mai curând posibil, voi divorţa de soţia mea, şi te voi lua pe tine de soţie.

Înţelese că totuşi Irma nu glumea: era nebună, şi nu glumea. Totuşi încercă să râdă:

— Bine, iubito... Îndată ce în Italia va fi posibil divorţul.

— Există şi acum, dacă e de asta şi îi cită cazurile, foarte recente, ale unor persoane foarte cunoscute în lumea filmului care obţinuseră divorţul luând o fictivă naţionalitate străină. De ajuns să ai bani, şi cu bani faci totul. Nu-mi poţi spune că nu ai.

— Şi apoi, cum aş putea să te iau de soţie, prostuţo. Fă-mi loc în pat şi să ne-acoperim fiindcă e frig...

— Nu, mai întâi trebuie să promiţi.

Era tot mai serioasă. Încercă să o mângâie. Strigându-i furioasă: „Lasă-mă!” îl lovi cu violenţă. De durere, Emilio se ridică şi-şi prinse braţul, strângând cu mâna locul lovit.

Deveni serios şi el, atunci:

— Da, gândeşte-te o clipă. Cum aş putea să te iau de soţie, prostuţo? Ştii că am douăzeci şi şapte de ani mai mult decât tine? Nu înţelegi că peste zece ani voi fi aproape bătrân, şi tu vei fi încă un copil?

— Acestea, da, sunt prostii. Ştii pentru ce nu vrei să o faci? Pentru un singur motiv. Pentru că îţi iubeşti soţia.

— Dar du-te dracului! Închipuie-ţi! şi îi explică iute că nu o iubea pe Elena şi că nu o iubise niciodată; că o luase în căsătorie numai pentru că era prietena intimă a familiei Golzio, adică numai pentru a face o carieră; în fine, că nu era nici măcar sigur că Luigino era copilul lui.

— Atunci, dacă e aşa, *trebuie* să divorţezi de ea: ce aştepţi?

— Nu e aşa simplu cum crezi să divorţezi. Şi apoi, la ce bun? Ţi-am spus încă din prima zi că nu mai am nici un raport intim cu soţia mea: a devenit o prietenie: o prietenie superficială, fără să fie vreo legătură strânsă, adevărată...

— La ce bun?! Ca să ne căsătorim noi doi. Şi îl privea fix, cu ochii ei mari negri care păreau că vor să-l străpungă. Rămăsese aşa mută, fixându-l, pentru un moment, apoi reluă încet, încet: — Dacă nu o faci pentru că o iubeşti pe soţia ta, atunci... e că pe mine, pe mine nu mă iubeşti.

— Tocmai pentru că te iubesc, nu vreau să-ţi fac un rău şi...

— Ţi-am făcut rău la braţ, acum? Iartă-mă, ştii, nu am făcut-o înadins... Îţi cer iertare... Dar răul, cine l-a simţit? Eu, nu. Tu l-ai simţit. Răul nu-l simte cine îl face. Ce ştii tu de răul pe care mi-l poţi face?

În logica ce părea că străbate brusc nebunia Irmei, şi mai mult decât atât, poate în neaşteptata şi liniştita cadenţă a frazelor, Emilio recunoscu inteligenţa lui Piero. Se întâmpla rar ca Irma să arate că este fiica lui. Desigur, Irma moştenise poate ciudăţeniile mamei ei: după cum

era clar din privirea ei care avea uneori întocmai fixitatea privirii Nucciei, şi niciodată scânteia isteaţă şi înţeleaptă a privirii lui Piero. Iată, de la Piero, Irma avea mai ales încăpăţânarea. Emilio căută să profite de momentul acela de calm:

— Răul pe care ţi-l fac nu l-ai simţi acum. Ci în viitor. Ţi-am spus-o: dacă ne-am căsători, când eu voi fi bătrân, tu vei fi încă tânără. Şi apoi, să lăsăm deoparte această raţiune, chiar dacă este suficientă. Mai este alta, foarte importantă, la care tu nici nu te-ai gândit.

— Care ar fi asta?

— Tatăl tău. Nu te-ai gândit. Nu i-am putea spune pentru nimic în lume ceea ce s-a întâmplat între noi. Să-i spunem că ne-am îndrăgostit şi că eu am luat hotărârea să divorţez ca să mă însor cu tine?... Înţelegi foarte bine că e absurd. Ar fi ca şi cum i-am înfige un cuţit pe la spate.

Irma tăcu şi-şi lăsă ochii în jos. Emilio, imediat, se căi de ceea ce-i spusese: era clar că dacă Piero ar muri, motivul acela nu ar mai exista. Şi Irma părea că se gândise la acelaşi lucru, deoarece, fără să-şi ridice ochii, murmură:

— Între timp ai putea începe să... apucă brusc cămaşa de pe noptieră şi şi-o puse pe ea, continuând cu un zâmbet delicat, neprevăzut şi răutăcios... — *almeno nun dirai che, anche a comincià a fà le pratiche del divorzio, je dàí un dispiacere a papà! Prima de tutto, nun è neanche neccessario dijelo*[245].

— De ce? Te îmbraci? Aşteaptă!

— Lasă-mă! Nu mă atinge.

— Dar cum? Dacă mai adineauri...

— Adineauri era adineauri. Dacă tu ai fi făcut ceea ce ţi-am cerut eu, eu aş fi făcut ceea ce mi-ai cerut tu. Gata,

---

[245] ...cel puţin n-o să spui că dacă începi să înaintezi formele de divorţ îi faci vreo neplăcere tatii. În primul rând nu-i nevoie să i-o spui. (romanescă.)

s-a terminat. Până ce nu-mi promiţi că mă iei de soţie, nu mai facem dragoste.

— Tot e bine că tu eşti cea care râzi prima!

— Râd tocmai pentru că sunt destul de sigură de ceea ce spun. Bineînţeles, s-ar putea să-mi schimb părerea. Deşi mi se pare greu de schimbat. În orice caz, dacă-mi schimb ideea, vei afla. Oricine îşi poate schimba o idee. Până şi tu, nu?

— Irma, eşti nebună!

— Cine ştie, se prea poate. Uite-ţi cheile. Nu mai am nevoie de ele.

Din geantă scoase cheile din via del Mare. Le aruncă pe pat, fugi în baie şi se încuie înăuntru.

Emilio îşi luă cheile şi începu să se îmbrace, încet. Avea libertatea, mult dorita libertate. Iată o strângea în palmă, ca pe chei. Totul fusese mult mai uşor şi mai iute decât prevedea. Acum, singura problemă era în ce fel să petreacă după-amiaza aceea şi să ajungă apoi la Malpensa. Dar ce tristeţe, un lucru sfârşit astfel! Se opri o clipă înainte de a-şi pune pantofii, ca să asculte răpăitul ploii pe lac în liniştea profundă a duminicii; să privească lumina de argint furişată printre obloane; să-şi închipuie, privind patul aproape neatins, plăcerea pe care, în orice caz, o pierduse. Oh, dar nu se poate avea totul în viaţă. Se va întoarce acolo cu Grazia, de ce nu? Dar nu, nu; era inutil să încerce să nege: Irma era nebună, Irma era periculoasă, Irma era odioasă. Dar acum că o pierduse, îşi dădea seama că o iubeşte cum nu ar fi crezut niciodată. C-o iubeşte? Nu era exact cuvântul. Dar ce importanţă avea cuvântul? Ştia perfect că dacă prin absurd ar fi luat-o pe Irma de soţie, nu ar fi fost în stare să renunţe la alte femei nici timp de o lună măcar. I se părea că are nevoie de ea, dar şi de celelalte.. Nenorocirea era numai în fidelitatea pe care i-o pretindea Irma. Nenorocirea era gelozia Irmei. De ce nu putea fi sincer cu ea?! De ce nu putea iubi şi să fie iubit, când de o femeie, când de alta?

Instinctul unei posesii exclusive există şi la animale. Şi civilizaţia umană, cu toate artificiile ei şi cu instituţiile suprapuse, în loc să ne elibereze de instinctul acela i-a dat chiar puterea şi autoritatea de lege morală. Oare totdeauna va fi astfel? Nu exista speranţa vreunui progres şi în acest domeniu? Îşi întrerupse consideraţiile generale; şi, din însăşi spontaneitatea lor, constată că e trist, da, totuşi nu prea mult.

Au trecut şi orele după-amiezii. S-au dus până la Locarno unde au făcut unele cumpărături elveţiene: ciocolată, ţigări, ţigări de foi, pulovăre şi flanele de caşmir. Irma plecă la ora ştiută cu avionul, de la Malpensa. Emilio se întoarse la Torino ca să termine filmul.

Se gândea că va petrece o lună cu Grazia: o lună fără griji. Dar Grazia nu credea: *„Tu crois d'en être quitte à si bon compte? Tu te fais des illusions, mon chou. Tu verras.”*[246] Când îi telefonă Gisei pentru un interes de serviciu, o întrebă ca din întâmplare de Irma. Veştile păreau a fi bune: Irma venea punctual la montaj, era liniştită, doar puţin melancolică: după părerea Gisei, motivul era sănătatea lui Piero care se înrăutăţea din zi în zi. Atunci, Emilio chemă, ca şi în alte dăţi, spitalul şi vorbi cu medicul: deocamdată nu era niciun pericol.

Grijile reîncepură în săptămâna următoare: Irma telefona din nou. Chema la două sau trei seri, la ora ei obişnuită, de la telefonul public din piaţa San Silvestro. Grazia nu greşise. Prin telefon, glasul Irmei părea calm. Dar nu era resemnată. Dimpotrivă. Spunea că nu se căia, că nu-şi schimbase ideea. Spera că şi-o va schimba el. Deocamdată pretindea să rămână pentru el „o bună prietenă”. Spunea: „De ce nu ar trebui să rămânem prieteni buni, iartă-mă? Dacă nu m-ai minţit, când mi-ai spus că mă iubeşti, de ce nu ar trebui să rămânem

[246] Crezi că poţi fi chit cu ea atât de ieftin? Îţi faci iluzii, dragul meu. Vei vedea. (fr.)

prieteni?” Emilio îi spunea că regretă că cheltuieşte atâţia bani pentru telefoane. Dar ea îi răspundea râzând: „Fii liniştit: când vii aici, îţi prezint contul”.

Cu puţin înainte de jumătatea lunii noiembrie, scenele exterioare ale filmului erau gata. Rămâneau scenele pe zăpadă, pentru care L. urma să se întoarcă la Torino cu o echipă redusă, în decembrie sau ianuarie. Emilio se întoarse la Roma cu toţi ceilalţi. Şi Grazia plecă la Paris unde o aştepta un angajament până după Bobotează: desigur ar fi putut să renunţe; dar au hotărât că era mai prudent o perioadă de despărţire. Dacă Grazia s-ar fi dus la Roma, mai curând sau mai târziu, Irma ar fi aflat. Iar Irma trebuia, da, să aibă certitudinea că începând cu duminica de la Cànnero, totul se terminase: dar nu pentru că ar fi la mijloc o altă femeie. Ideea i se păru lui Emilio atât de bună, încât, ajungând la Roma, se apropie, aproape natural, de Elena, începu, îndată ce ajunse acolo, să petreacă serile cu ea, acasă, la cinema, sau cu prietenii comuni. În via del Mare, deocamdată, nu voia nici măcar să pună piciorul. Pe Irma o văzuse la serviciu: ei doi singuri, pentru câteva minute, în prima zi: zâmbea, părea senină. Poate se aştepta ca el să încerce să o mângâie şi să o sărute. Ar fi făcut o mare prostie, şi Emilio se simţi destul de tare pentru a nu ceda tentaţiei.

Îl găsi pe Piero foarte rău, mult mai slăbit de cum îl lăsase cu două luni în urmă. Nu se mai rădea, şi pe gât şi la încheieturi, între cămaşă şi piele, se ghiceau umflăturile roşietice ale altor noi noduli. Poate prin contrast, sau poate dintr-o uşoară febră, acum continuă, ochii păreau măriţi: şi străluceau fără încetare între râs şi lacrimi, adunând şi exprimând parcă toată dragostea pe care Piero o mai simţea încă pentru viaţă.

Era instalat într-o cameră nouă: la parter, mai mare, dar mai puţin îngrijită decât aceea pe care i-o angajase Emilio. Baza pereţilor, cu o tencuială lucioasă şi verzuie, era toată scorojită; ici şi colo căzuseră bucăţi mari

informe de zid. La colţuri, între podea şi pereţi, grupuri de gunoi, po care infirmierii cine ştie de cât timp nu se gândiseră să-l ridice. Era un singur bec electric cu o lumină puternică: fără abajur, atârna, legat de propriul fir, de rama de la căpătâiul patului. Piero spuse că îi schimbaseră camera chiar în zilele acelea. Emilio îi răspunse că nu era drept: că el, la început, angajase cealaltă cameră şi că va protesta imediat în faţa directorului. Piero îl rugă să nu o facă. Îi explică cu un zâmbet:

— *T'sas, queste al pianterreno, a sun 'd stansie ch'a dàn ai malavi*[247] atunci când nu mai e nimic de făcut. În felul acesta e mai simplu apoi să-i ducă de aici. Zâmbi din nou: îţi jur că nu o spun numai pentru a o spune: abia aştept să mă duc pentru totdeauna.

Începu să-şi descrie în amănunt suferinţa. Mâncărimea era continuă, continuă şi durerea pe toată pielea, pe tot corpul, în afară de faţă şi de mâini. Dar efectul injecţiei era din ce în ce mai scurt. Acum se trezea la patru, la trei, fără remediu.

— Mi se pare că stau continuu pe o grămadă de jăratec... *tanti carbun ch'a m' intru drinta la pel e ch'am brüsu tüt, e sempre pegg, sempre pegg*[248].

Apoi îl rugă să revină luni seara la şapte. Îi era posibil? Dar să treacă mai întâi pe la Cànepa, şi să ia un pui frumos şi o sticlă de vin *barolo,* şi să vină acolo, să ia masa cu el, ca odinioară.

Emilio îi spuse că aşa va face. Îi murmură câteva cuvinte de încurajare şi reconfortare, străduindu-se să nu-şi arate propria emoţie. Trebuia să plece acum. Se ridică de pe scaun şi se apropie de Piero. Vru să-l îmbrăţişeze. Rămase numai intenţia: deoarece plecându-se asupra patului, nu reuşi să suporte mirosul pe care-l emana.

---

[247] Tu ştii că astea de la parter sunt camerele care se dau bolnavilor... (piem.)

[248] nenumăraţi cărbuni care-mi intră în piele şi mă ard, tot mai rău, mai rău. (piem.)

Se întoarse de la uşă. În camera mare, goală şi întunecată, becul, acolo, jos, atârna aproape drept deasupra craniului slab al lui Piero, care oscila uşor în salut:

— *Lün-es, anlura!*[249] Vocea o avea încă puternică.

— *Lün-es,* răspunse Emilio, şi ieşi.

Era într-o sâmbătă seara.

[249] Pe luni, atunci. (piem.)

5

MERGEA ÎNCET, STRÂNGÂND ÎN mâini două sticle de *barolo* şi pachetul de la Cànepa, bine înfăşurat în hârtia transparentă şi impermeabilă. Îşi lăsase maşina în apropiere, în piaţa San Bernardo. Parcurgea cei o sută de paşi privind cu atenţie toate vitrinele. Îi promisese şi se ţinea de promisiune. De bună voie. Piero a spus la şapte, şi el nu voia să ajungă în întârziere. Privi ceasul: numai şase şi douăzeci şi cinci. Dar ce tristeţe. La o masă cu Piero, normală, cum s-ar fi dus de vesel, de uşor, uitând de toate celelalte! O masă cu Piero timp de atâţia ani, şi în orice situaţie, fusese o certitudine: *certitudinea.* Oprindu-se în faţa unei vitrine cu obiecte de metal, broaşte de uşă, lacăte, chei englezeşti, i se păru, pentru prima dată, cu atâta claritate, că se judecă pe el însuşi: căutase totdeauna numai o plăcere egoistă, superficială, vulgară: singura excepţie, afecţiunea faţă de Piero: singurul sentiment frumos şi nobil din viaţa lui, singurul sentiment care i se părea demn de sacrificii. Şi acum, poate peste puţin timp, cum avea să-l înlocuiască? În numele cărui alt sentiment ar mai fi crezut că trebuie să renunţe, la o satisfacţie, la o vanitate, la o cât de mică bucurie?

Stătea neclintit apoi în faţa altei vitrine: a unui florar. De câte ori, ieşind dimineaţa devreme de la Grand Hôtel, care era chiar în faţă, nu-i fusese de ajuns să treacă strada pentru a se crede gentil şi rafinat, pentru a comanda trandafirii sau liliacul sau gardeniile de trimis

actriţei, mai totdeauna străine, cu care îşi petrecuse noaptea! Un vas mare, scund şi rotund, de cristal, era plin cu flori albe, mici, cu corolele închise şi ascuţite şi cu frunzele lungi, de un frumos verde viu. Căută numele, credea că-l ştie: aproape că nu şi-l aminti. Nu mai văzuse niciodată o cantitate atât de mare. Ar fi vrut să le cumpere pe toate, şi să le trimită… Cui? Elenei? Da, ar fi putut. Dar de ce? Gândul acesta neprevăzut de a trimite flori Elenei nu-i venise desigur din dorinţa de a-i oferi un lucru plăcut. Ar fi avut numai dorinţa de a intra în magazin, de a mirosi florile acelea albe, care aveau un parfum foarte fin sau poate, cine ştie, niciun parfum: în orice caz, să controleze chiar şi asta, să ceară florarului numele lor, să încerce plăcerea de a le cumpăra. Singura femeie pe care o vedea, în zilele acelea la Roma, era Elena. Nu din alt motiv se gândise să-i trimită flori ei. Plăcerea lui de a cumpăra flori era, deci, vulgară? Aparent, nu. Dar în realitate, da: vulgară şi chiar brutală: nu numai pentru că şi-o rezerva lui însuşi, ci pentru că o savura prea lacom, o epuiza prea repede, desprinzând-o şi izolând-o de alte plăceri.

Diomedi, marochinărie de lux. Se temea în primul rând că nu va reuşi să-şi ascundă faţă de Piero sila şi stânjeneala. Că nu va reuşi să se prefacă. Dar trebuia: trebuia să facă în aşa fel, încât să pară că nu simte mirosul greţos al plăgilor, ca şi cum nu ar vedea bucăţile de piele uscată şi de coji risipite pe podea, în jurul patului; trebuia să se uite în ochii lui Piero, ca şi cum nu ar descoperi că din ei se preling lacrimi. Intră în prăvălie. În vitrină, printre alte obiecte englezeşti de piele, argint, fildeş, era şi o geantă de crocodil de forma unui cufăraş, de culoare verde. Se gândi să i-o trimită Graziei, la Paris, pentru ziua ei de naştere, 2 decembrie. În timp ce i se împacheta geanta, văzu într-un raft, printre umbrelele elegante, un baston de Malacca, identic sau foarte asemănător aceluia al unchiului Sanfront: cu cercul de

aur, înalt şi plat, imediat sub mâner. Niciodată nu ar fi vrut să poarte adevăratul baston al unchiului Sanfront. Ştia foarte bine unde se afla: înfăşurat în hârtie velină, în fundul dulapului cel mare, iar când mama lui se mutase în via della Rocca, fusese pus în camera femeilor. Şi ştia bine că acolo l-ar fi găsit, în ziua când nu ar mai fi fost în viaţă mama lui. Ştia. Şi ce altceva ar mai fi făcut atunci cu el. Cine mai poartă azi un baston? Nu l-ar fi ţinut în anticamera din via Gregoriana, printre celelalte bastoane şi umbrele, în suportul de umbrele din lemn şi piele pe care-l cumpărase, încă de pe vremea când locuia pe via Ruggero Fauro, chiar de la Diomedi. Şi nici nu ar fi folosit bastonul unchiului Sanfront, aşa cum folosea pe oricare din celelalte bastoane, într-un *week-end* de iarnă, pentru vreo plimbare la ţară: sau dacă, din întâmplare, cum i se întâmplase şi i se mai putea întâmpla, ar fi călcat greşit, scrântindu-şi piciorul. Deloc, aşadar. Obiectul acela, care îi amintea, batjocoritor, de întâmplarea cea mai tristă din viaţa lui, moştenirea pierdută, l-ar fi vândut, la moartea mamei lui, unui anticar, sau l-ar fi oferit, sau aruncat. Nu „întâmplarea” cea mai tristă, rectifică în sine, observând bastonul pe care Diomedi se grăbise să-l ia din raft şi să i-l prezinte, ci „condiţia” cea mai tristă, din moment ce familia Viotti, deşi egală în drepturi familiei Ceroni, nu avusese niciodată o speranţă serioasă de moştenire. Pipăia lemnul uşor, foarte neted, de un ton cald şi deschis, admira micile pete răspândite ici şi colo, superficiale, bizare, atât de asemănătoare unor pistrui pe o piele netedă, pe spatele sau pe braţul unei femei. Propriile defecte care îi apăruseră cu puţin înainte cu aceeaşi limpezime cu care văzuse obiectele bine instalate şi ordonate în vitrina magazinului de metale, se contopiseră cu propria lui viaţă, greşită încă înainte de a ceda Elenei, greşită de când se gândise numai la posibilitatea de a renunţa la Veve. Şi dacă vina era a lui, cauza era moştenirea pierdută. Cumpără bastonul,

nesigur dacă să-şi explice neaşteptata, nevinovata ciudăţenie ca semnul unui regret sau, dimpotrivă, ca un stimulent de a nu se mai gândi niciodată: avea, acum, bastonul „lui” de Malacca. Ba chiar, cu ideea aceasta, după ce se urcă în maşină, şi după ce aprinse motorul, coborî şi se întoarse înapoi la Diomedi: pentru a-i înmâna bastonul, rugându-l să-i graveze pe cerculeţul de aur iniţialele sale. Aşteptă încă un moment, controlând ca vânzătorul să-i scrie pe metal exact E. V.

Bovardia, îşi aminti Emilio: numele florilor acelea albe este *Bovardia.*

Gesturile lui Piero erau aceleaşi de totdeauna: calme, cadenţate, măsurate. Respectând indicaţiile lui, Emilio apropiase de pat, de cealaltă parte a noptierei, o masă de fier, şi Piero aşeza în ordine cartofii prăjiţi, şunca, puiul fript: jumătate pentru el pe o farfurie, jumătate pentru Emilio, chiar pe cartonul pe care-l adusese de la Cànnepa: două franzeluţe, două legături de ridichi, două mere, două bricege de oţel inoxidabil, unul mai gros şi altul mai puţin gros, care ţineau loc de cuţite, şi un ou de aluminiu care înlocuia solniţa. Bricegele şi oul de aluminiu, Emilio le recunoscu: Piero le purta mereu cu el, în ruksacul lui, în timpul filmărilor exterioarelor, şi în plimbările pe bicicletă. Mai erau şi două pahare. Lui Emilio i se părură murdare: nu spuse nimic, căută să nu-şi arate nicio silă, şi crezu că reuşise. Dar Piero, fără o clipă de întârziere, probabil că surprinsese privirea lui:

— Acolo, în colţ, e apă curentă. Îmi pare rău că trebuie să-ţi speli tu singur paharul.

Chiuveta era din cele mici, în formă de pâlnie, de fier smălţuit. Emilio clăti cu grijă paharul. Revenind lângă pat, îl privi în lumină. Piero, râzând, îi spuse:

— Nu e murdar, şi nu era murdar nici înainte: am rugat-o pe soră să-l spele bine. Asta e calitatea sticlei. Ştii, sunt din cele pe care le dau pentru reclamă, cu marmeladă. Mi

l-am adus de acasă. Pentru că *bel'e sì a t' dàn gnente*[250]. Tot ce vezi aici, mi s-a adus de acasă. Dar eu, se înţelege, vreau să-mi aducă numai lucruri de nimic, pe care apoi să le poată arunca. Vreau, ca după moartea mea, să nu trebuiască să ia nimic înapoi: nemaiţinând seama de impresia, pe care Nuccia şi Irma vor continua să o aibă, pentru cine ştie cât timp, că şi-au adus în casă boala, vreau ca nimic sau cât mai puţin posibil, să le amintească de mine, aşa cum sunt acum, bolnav, cu porcăria asta de corp, e *ch'as ricordu* în schimb, *ëd so mari, ed so papà, cuma ch'a l'era quand ch'a l'era san e dispòst*[251]. Vezi, Miliu, din acelaşi motiv nu vreau ca ele să vină aici prea des, nici să stea cu mine mai mult. Nuccia vine în fiecare dimineaţă, zece minute: îmi aduce câte ceva din ce a gătit... uite, vezi, de obicei este un fel ca acesta...

De pe marmura noptierei, care era plină de tuburi, flacoane, cutii cu fiole, pachete cu hârtiuţe, medicamente de tot felul, luă cu greutate o cutie mare rotundă, acoperită cu un şerveţel. Era obişnuita cutie de aluminiu, cu capacul care se înşuruba şi putea fi folosit ca farfurie: cutia sufertaş a muncitorilor. Şi-o puse încet în poală, şi începu să deşurubeze:

— Uite, fiindcă ceasul nu este nici măcar şapte şi un sfert, şi eu m-am gândit că tu iei masa mult mai târziu... Eu, înainte de pui şi de şuncă, voi mânca aceasta. Îmi pare rău: aş fi vrut să-ţi spun să vii mai târziu. Dar după nouă nu mai sunt admişi vizitatorii decât în cazuri excepţionale, şi trebuie să vorbeşti în şoaptă. Iar eu voiam să stau puţin cu tine, şi să mâncăm împreună liniştiţi, ca altădată.

Emilio, care simţea că i se pusese ceva în gât, spuse, încercând să râdă:

— Nu te mai gândi. Tocmai pentru că ştiam că trebuie să iau masa la şapte, astăzi nu am prea mâncat la prânz.

---

[250] aici nu-ţi dau nimic (piem.)

[251] să-şi amintească... de soţul ei şi de tatăl ei aşa cum era când era sănătos şi bine dispus. (piem.)

— Bravo! *1 t'ringrassiu*[252]. Ştiam că îmi eşti un prieten bun, şi că-mi vei fi până la sfârşit…

Îşi coborî ochii şi izbucni într-un plâns neaşteptat, liniştit, fără hohote. Emilio se întrebă dacă merita într-adevăr încrederea lui Piero, şi dacă nu o trădase. Desigur, Piero nu ar fi vorbit aşa, dacă ar fi ştiut ceva. Totuşi Emilio nu se simţea chiar vinovat, nu credea că îi făcuse vreun rău Irmei.

Piero îşi reveni aproape imediat. Spuse simplu:

— *Scüsme*[253]… Uite, vezi, în genere, cam aşa e mâncarea mea.

Reîncepu să deşurubeze. O făcea delicat, cu atenţie, cu grijă ca tot capacul să fie perfect orizontal, ca să nu forţeze deşurubarea: de parcă ar fi fost un obiectiv de aparat fotografic! Era, într-adevăr, gestul identic aceluia cu care deşuruba un *Cook* de la aparatul de filmat, pentru a-l curăţa cu o batistă de linò. Arătă conţinutul sufertaşului, râzând:

— Ghiceşte ce-i aici? Un amestec de pâine prăjită, sos de roşii, untdelemn, sare, piper, şi usturoi, mult usturoi: iar aici înăuntru vor fi patru căpăţâni de usturoi…

— Dar nu-ţi face rău?

— Ce vrei să-mi facă rău, acum?! Până şi profesorii mi-au dat voie: „Mănâncă tot ce vrei”. Şi astfel vreau să profit de toate. Ştii că mâncărimea s-a mai redus de ieri?

— Semn bun, sunt mulţumit.

— Nu, nu e un semn bun. Când am spus acest lucru profesorilor, şi ei, ca şi tine, au spus: „semn bun”. *Ma mi, i l'ai guardaje an facia*[254]. Sau organismul nu mai reacţionează, sau au un oarecare efect injecţiile pe care mi le fac: au mărit doza. Ştii, între ei vor fi vorbit deschis: „Şi aşa e pierdut, fără doar şi poate, Giraudo acela, e mai bine să sufere mai puţin, chiar dacă ar fi să-i grăbim moartea cu câteva zile din cauza asta”. Nu, nu glumesc.

[252] Îţi mulţumesc. (piem.)

[253] Iartă-mă. (piem.)

[254] Dar eu, eu i-am privit în faţă. (piem.)

Sunt lucruri pe care mi le repet mie însumi de ieri: de cum mi-am dat seama că mâncărimea a mai încetat, dar că şi puterile, cele slabe pe care le mai aveam, s-au dus. Nucciei, când a venit azi dimineaţă, nu i-am putut spune nimic. Şi nici Irmei. A venit şi Irma astăzi, în timpul pauzei. Nu pot vorbi cu ele asemenea lucruri. Ele mă aud văitându-mă de doi ani. Acum nu mai cred nici ele că, de la un moment la altul, mă duc. Acum s-au obişnuit, şi cred că sunt veşnic. Dar eu, crede-mă, dragă Emilio... dar gata, vorbesc prea mult, şi apoi mi se ridică febra. Eu mănânc primul fel de usturoi. Între timp tu, dacă vrei, poţi destupa sticla de vin. Uite, în briceag există tirbuşonul.

Emilio adusese de acasă un tirbuşon adevărat. Îl scoase din buzunar şi îl arătă lui Piero râzând. Destupă, gustă vinul, nu i se păru rău, umplu paharul lui Piero şi apoi pe al său. Piero spuse:

— Ascultă, ia spune-mi... Tu ai fost vreodată la Barolo?

Nu, Emilio nu fusese niciodată.

— Ce păcat. Nu poţi să-ţi aminteşti. Nu poţi vedea cu mine ceea ce văd eu. Eu îl am aici, lângă mine... Privea în gol, cu ochii vii de bucurie, şi părea că are chiar în faţa lui o viziune minunată, de soare, de câmpie, de căldură, un cer senin şi ţiuit de greieri: – Ceea ce îmi amintesc, mai ales, este locul unde drumul coteşte şi dintr-o dată se vede Barolo sus, în vârful urcuşului: casele roşii, o culme între vii. Ştii de ce îmi amintesc atât de bine urcuşul spre Barolo? Pentru că acolo sus, la primele case, era punctul de sosire. Era cursa delle Langhe, cu bicicleta, pentru amatori: pentru amatorii juniori, adică pentru puşti: eram toţi ştrengari până în cincisprezece, şaisprezece ani. Cursa era totuşi de o sută cincizeci de kilometri, şi mai mult. Plecarea şi sosirea erau la Alba. Se ocolea mai întâi de la Càstino, Cortemilia, până la Cairo Montenotte şi Ceva: de la Ceva urcam la Murazzano, la Bossolasco, şi coboram la Dogliani, apoi în câmpie până la podul Narzole. Şi de acolo, ne urcam la Barolo. Decidea

rezistenţa la urcat: pentru că de la Barolo la Alba sunt ceva mai mult de treisprezece kilometri, şi în coborâş. Parcursul era, cum se zice, potrivit puterilor mele. Şi atunci eram un alergător la pas şi un *grimpeur*[255]*:* mai ales un *grimpeur.* Într-o sosire în grup nu aveam nicio şansă, la *sprint* oricine mă păcălea. Eram prea slab, în stare să întrec numai la urcuş. Aşa mi-am făcut planul. Pornisem cu o duminică înainte de la Torino. Pentru a mă obişnui cu locul de întrecere. Ştiam totul. La Dogliani începusem să fiu în fruntea grupului. La răscrucea de la Narzole, am pornit-o ca dintr-o săgeată. Eram în plină vară. Drumul, după răscruce... era numai un praf, un praf des, nu exagerez, înalt de cinci centimetri. Ei bine, am pornit-o: şi când mă întorc, grupul nu mai era. Dă-i şi împinge. Mă simţeam bine, voiam să câştig. Am împins tare tot drumul. Dar nu mai ştiam nimic de ceilalţi. La ce distanţă erau? Cursele, mai ales cele ale amatorilor, nu erau deloc ca cele de azi, când sunt mai multe maşini de urmăritori decât alergători: atunci, în cursa noastră, mi se pare că era o singură maşină şi o singură motocicletă, şi era încă prea mult. Astfel nu puteam afla în niciun fel nimic în legătură cu avantajul pe care îl aveam de la răscruce până acolo. Erau aproape, erau departe, trebuia să trag înainte şi gata. În sfârşit, drumul coteşte. Şi deodată văd Barolo şi ultimii trei sau patru *tourniquets*[256] în urcuş. Ce frumos era! Uite, poate ţi se va părea absurd. Şi totuşi şi acum, după atâţia ani, dacă există un moment pentru care sunt fericit că am trăit, este numai acesta. După ce am depăşit pe primul *tourniquet,* mă întorc şi văd tot drumul pustiu pe o lungă, lungă porţiune şi pe primii din cei ce veneau în urmă, jos, în praf, drepţi pe pedale: gata, ce mai, în şase sau şapte kilometri prinsesem poate doi. Mă întorc spre casele roşii din Barolo şi mă ridic şi eu pe pedale: n-o mai făcusem

---

[255] căţărător (franc.)

[256] alergători. (franc.)

niciodată. Dar înţelegeam că câştigasem şi că numai o pană de cauciuc m-ar mai fi putut opri locului: şi voiam să capăt atâta avantaj, încât să pot schimba *palmer*-ul şi să fiu învingător chiar dacă aş fi avut o pană. N-am avut. Am sosit la Alba cu şase minute de avantaj. Aveam şaisprezece ani. Poate, chiar şi fără poate, aceea a fost cea mai frumoasă zi din viaţa mea.

Tăcu şi închise ochii, vrând parcă să savureze mai mult fericirea aceea, prin reevocarea ei; dar, din cauza efortului de a povesti, gâfâia rău. Emilio se temu de un colaps; se ridică, şovăind dacă să sune sau nu clopoţelul pentru a chema o soră. Dar Piero deschise ochii şi-i spuse râzând:

— Nu-i nimic... inima... mereu îmi face aşa când mă agit puţin. Nu-i nimic. Mai degrabă... iartă-mă, ştii, nu vreau s-o supăr pe soră: îmi faci o plăcere? Apropie-mi căruciorul acela de sticlă, cel de colo.

Partea de sus a căruciorului era plină de medicamente: Cea inferioară cu câte o ploscă de urinat, în formă de sticlă, sau de tigaie, de diferite dimensiuni, acoperite pe jumătate cu câte un prosop.

— Întoarce-te, te rog...

Emilio se întoarse. Şi Piero continuă:

— Ştii ce-mi spun când urinez?... trebuie să urinez cât mai mult, şi dependent de orele zilei, în una sau în alta din astea... Îmi spun: uite, acum la acest cărucior s-a redus viaţa mea. Şi acestea sunt aparatele de luat vederi: plosca de urină. Le-am dat chiar câte un nume fiecăreia.

Am aici un Bell & Howell, Mitchell, Debry, Ariflex şi chiar Pathé Baby. Iartă-mă... Te poţi întoarce...

După ce mâncă o primă bucată de pui, gustă în sfârşit vinul.

— Nu-i bun? — întrebă Emilio, ghicind ceva din expresia lui Piero.

Piero îşi clătină uşor capul:

— Ei...nu mai există adevăratul *barolo,* cel de

odinioară. În aceste sticle, existente în comerţ, cu atâtea etichete, e un vin mai mult sau mai puţin prefăcut. Aceasta este una din foarte puţinele firme serioase, ştiu. Poate că nu e rău. Dar poate că sticla *a sa 'd nata*[257]*.* Tu n-ai simţit, după tine toate sunt bune.

— Iartă-mă, spuse Emilio simţind că se înroşeşte. Să destupăm şi cealaltă sticlă.

— Nu, nu: las-o. Vreau să i-o ofer sorei. Nu spun că vinul nu ar fi bun de băut. Spun numai că miroase puţin a dop. Am aşteptat înadins să-l gust şi să mănânc puţină friptură de pui: Pentru că după usturoi nu mai deosebeşti nimic, orice vin pare bun. Ceea ce nu înţeleg e cum oare boala asta nu m-a făcut să pierd însuşirea de a distinge un gust de altul.

Tăcu din nou, parcă obosit.

După alte câteva bucăţi de friptură, părea că nu mai are puterea să mestece, închise din nou ochii şi întrebă de Irma, dacă era în continuare mulţumit de ea, şi de munca ei: cum a mers cu *Furtuna,* un film pe care i-ar fi plăcut mult să-l facă el. Emilio îi vorbi el, atunci. Pentru a-l face să se mai odihnească. Începu să-i dea fel de fel de veşti, aşa cum făcuse ori de câte ori se dusese să-l vadă, de un an încoace. Dar deodată, se opri, dându-şi seama că Piero nu-l mai asculta:

— Te plictisesc? Poate vrei să dormi?

— Nu, nu. Eram cu mintea cine ştie unde. Mă gândeam la altceva.

— La ce?

Piero deschise ochii. Zâmbea încă:

— Mă gândeam că a venit să mă viziteze părintele Stablum, alaltăieri.

— Şi ce ţi-a spus?

— O mulţime de vorbe frumoase.

Emilio constată că acum ochii lui Piero îl fixau foarte trişti. Încercă să-i spună un cuvânt de încurajare:

---

[257] miroase a dop. (piem.)

— Înseamnă, iartă-mă, că Stablum are motive...

— Nu, nimic. Crede-mă, dragă Emilio, nu Stablum hotărăşte când îţi vine ceasul.

Mai spuse despre dispoziţiile pe care le-a dat ca să fie dus lângă tatăl lui: cumpărase, de câţiva ani, un loc de veci la Torino.

Mai spuse că se spovedise: şi că primise ultima împărtăşanie.

— O fi, n-o fi? O fi adevărat că există ceva acolo sus? Nimeni nu poate şti... Dar, mi-am spus, ce poţi risca să crezi? În cuvintele pe care ţi le spun preoţii în asemenea momente, nu e nimic nedrept. *A mì, a më smija che tüta la mural*[258]*,* toată morala se reduce la două cuvinte: *a venta sarché'd fé*[259] – cât mai puţin rău semenului nostru. Asta-i tot. Nu spun că e uşor, nu? Câteodată unul se lasă... nu spun să facă un rău, dar, ceea ce este mai grav, are plăcerea să facă un rău: uneori câte unul prinde gust. Am greşit şi eu, se înţelege. Dar nu prea mult, nu prea mult: cel puţin o sper din toată inima.

Liniştea şi completa imobilitate care au urmat după aceste cuvinte i s-au părut lui Emilio de o durată intolerabilă. Ce putea spune? Ce putea face? Orice cuvânt i se părea deplasat. Dar cine ştie, Piero era mulţumit şi aşa, să stea nemişcat, în tăcere, alături de el.

În sfârşit, auzi sunetul uşii cu geam, de la spatele lui. Era sora:

— Domnule Giraudo, peste cinci minute suntem la dumneata.

— Trebuie să plec? — întrebă Emilio.

— Vin să-mi facă injecţia. Când mai vii?

— Când vrei tu,

— Vino joi.

— Nu ştiu dacă pot. Dar ori joi ori vineri, vin neapărat.

— Bine, ori joi ori vineri, spuse Piero: se descoperi; lăsă

---

[258] După mine, mie mi se pare că toată morala... (piem.)

[259] Trebuie să facem... (piem.)

în jos picioarele, luă doi papuci în care vârî două picioare diforme, violete, şi coborî din pat.

— Când mă mişc am dureri mari, peste tot, dar trebuie să o fac, din când în când: cel puţin aşa spun doctorii. Vin cu tine până la uşă.

Se sprijini de umărul lui, merse pas după pas. În pat se conturase, pe cearşaful murdar şi încreţit, forma trupului: înainte de a se depărta, Emilio aruncă o involuntară privire înapoi.

În uşă întâlniră un infirmier, care intră împingând un cărucior apoi sora, Emilio îi încredinţa un bilet cu numerele lui de telefon, de la birou şi de acasă: o rugă să-l cheme la orice oră şi pentru orice, chiar dacă domnul Giraudo îşi exprima doar dorinţa de a-l vedea de urgenţă.

— Mulţumesc, mulţumesc, zâmbi Piero, nu va fi nicio nevoie, fii liniştit; dar îţi mulţumesc totuşi. Ceea ce îmi face bine este ideea: ideea că eşti gata să vii aici în orice clipă. Mulţumesc.

Şi sora intră în cameră: Emilio văzu că îi aranja patul.

Acum erau singuri, ei doi, în marele coridor pustiu şi aproape în întuneric. În beznă, ochii lui Piero scânteiau, fixându-l. Repetă în şoaptă, şi parcă gata să plângă:

— Îţi mulţumesc mult.

Emilio simţi nevoia să-l ia în braţe: să-l îmbrăţişeze cu adevărat de data asta. Ezită o clipă. Apoi nevoia aceea a fost mai puternică decât orice.

În timp ce îl strângea la piept, şi îi săruta un obraz şi apoi celălalt, şi nu putea să nu simtă mirosul urât al rănilor şi al medicamentelor, îşi spuse că îl iubea sincer: mai mult decât îşi iubise pe propriul său tată; şi totuşi cu iubirea aceea unică, de neînlocuit, supremă, pe care o ai pentru un părinte,

Aproape în faţa ieşirii din spital, de cealaltă parte a bulevardului, sub platani, îşi amintea că văzuse, când a parcat maşina, o fântână. Alergă spre ea. Felinarul cel mai apropiat era pe jumătate ascuns şi înroşit de frunze.

Platanii, la Roma, aveau încă multe frunze, deşi era jumătatea lunii noiembrie. Îşi spălă faţa şi mâinile. Cu obscuritatea copacilor, în apa curată, i se părea că se eliberează şi de altceva. Moartea, iubirea adevărată pentru un părinte sau un prieten, erau gânduri asupritoare.

Îl trezi telefonul. Aparatul era în partea Elenei. De când se întorsese de la Torino, începuse sa doarmă cu Elena.

— E pentru tine.

— Dar cine e, la ora asta?

— Spune să aştepţi.

Luă receptorul. Privi ceasul: era patru. Se gândi imediat la Piero. În după amiaza aceea voia să se ducă să-l vadă, era tocmai vineri. Iată, un glas de femeie: sora.

Piero murise în somn, cu o oră sau două înainte.

6

ÎNTRE ALESSANDRIA ŞI ASTI. ÎN apusul precoce de noiembrie, contopiţi cu norii care se deşirau pe îndepărtatele culmi albăstrui, începu să ghicească Alpii: maşina mare neagră care îl preceda pe linia lucioasă de ploaie, părea că ţinteşte precis în direcţia aceea. Nuccia era lângă el, şi Irma în spate. O observa, din când în când, în oglinda retrovizoare: îmbrăcată în negru ca şi mama ei, palidă, cu ochii înroşiţi; şi-i întâlnea, de fiecare dată, privirea: care era stranie, rece, de sticlă, şi fixată asupra lui, continuu şi înfricoşătoare.

De la capela mortuară a spitalului, merseră în urma maşinii mari negre pe toată şoseaua Aurelia, apoi de la Genova spre Torino. Emilio continua să-l vadă pe Piero ca în ultimul moment, când îl luaseră din pat pentru a-l duce în camera de incinerare: continua să vadă amprenta corpului său care rămăsese şi atunci pe cearşaf, nu deosebită de aceea când era viu şi se ridicase pentru a-l însoţi până la uşă.

Dar acum, Alpii apăreau departe în ceaţă şi ploaie. Şi în minte îi reveneau neprevăzute alte imagini, de mult uitate: de exemplu, ceafa lui roşie şi slabă: Piero care urca, încet. Scrâşneau pietrele sub bocancii lui, la ritmul lent, potolit, al pasului. De câte ori nu se gândise la asta. Niciodată, totuşi, ca acum când urmărea maşina neagră care-l ducea pe Piero din nou la Torino. Noaptea în

cabana de la Breuil! Fuga nebunească de la coborâş, printre rododendroni! Şi luminişul şi cabana lui Robinson Crusoe! Apa care curgea în micul canal de pământ roşietic, cu un dulce sunet armonios; umbra brazilor, şi soarele care se filtra cu ace şi lame de aur; cerul albastru; briza; scârţâitul ovăzului; gesturile lui Piero care deschidea rucsacul, scotea din el bunătăţile, cu briceagul tăia brânza şi pâinea! De câte ori nu se gândise! Şi întocmai ca la amintirea unui eden prin care, ca prin minune, îi fusese îngăduit să treacă, nu pierduse niciodată speranţa de a reveni: nu părăsise niciodată de tot ideea de a reface acelaşi drum. „Piero, am hotărât: în iulie, imediat ce terminăm filmul, mergem!” Nu se mai întâmplase niciodată. Nu numai că nu revenise pe drumul acela, dar în douăzeci şi doi de ani nu mai făcuse nicio excursie pe munte.

De ce nu se urca de astă dată?

În timp ce conducea maşina, chiar fără a recurge la oglindă, i se părea că simte asupra lui în mod fizic privirea întunecată a Irmei, i se părea că bănuieşte un alt nou şi absurd gând de gelozie, sau chiar de răzbunare: şi se temea. Cine ştie ce se întâmplase în sufletul Irmei. Moartea lui Piero poate că o zdruncinase. Acum Emilio avea convingerea netă că propria lui prezenţă o tulbura. Maşina neagra pe care nu o pierdeau deloc din vedere era un motiv suficient de a o reţine: a-i aminti în orice moment absurditatea şi necuviinţa unei scene. După aceea, nu ar mai fi fost aşa. Poate că după aceea Irma nu ar fi ezitat să spună ceva chiar în prezenţa mamei ei. Din fericire, ceremonia avea loc a doua zi dimineaţă, în cimitirul din Torino, şi Nuccia şi Irma nu se întorceau cu el la Roma: se duceau la Baldichieri, împreună cu sora lui Piero şi cumnatul, pentru a rămâne acolo o săptămână, acolo era mama lui Piero, bolnavă, trebuiau totuşi să-i dea trista veste.

Gândindu-se la ziua de mâine se simţea uşurat. Daca

nu de altceva, pentru că nu mai întâlnea privirea Irmei, pe care de atâtea ore nu o putuse evita. Dar se gândea la tristeţea unei reîntoarceri imediate la Roma.

De ce, când totul avea să se sfârşească, nu se ducea singur, sus, să revadă Vârfurile Albe, pentru a comemora în taină pe Piero, într-un loc unde fuseseră fericiţi împreună? Din iarna trecută, funcţiona un funicular pentru schiori. Şi Breuil nu se mai chema Breuil: ci cu un nume fascist, chiar dacă fusese inventat după fascism.

De ce nu? După două zile va urca pe Breuil!

După ce groapa a fost plină cu pământ. Şi cele trei coroane depuse deasupra, una din partea familiei, una din partea lui Emilio, una a colegilor operatori, groparii au plecat, dar Nuccia şi Irma şi sora lui Piero au rămas acolo, în genunchi, să se roage.

Emilio şi cumnatul şi un prieten din Baldichieri erau în picioare, un pas înapoi, cu pălăria în mâini.

Era aproape de amiazi şi cerul era tot întunecat. Munţii nu se vedeau. Până şi Superga şi celelalte vârfuri ale Collinei, atât de aproape, erau ascunse într-o ceaţă care cobora până înspre câmpie. Agentul întreprinderii de pompe funebre, se apropie de Emilio care ţinuse să aibă el grijă de toate cheltuielile, şi îl întrebă dacă se poate retrage.

— Şi atunci pentru piatra funerară cum facem? murmură Emilio, eu plec mâine.

— Dacă domnul avocat ar putea să revină azi la patru şi jumătate la biroul direcţiei de la intrarea în cimitir, va fi şi cel ce se ocupă cu aceasta.

— Bine.

Între timp, cele trei femei se ridicaseră în picioare. Nuccia şi sora lui Piero o porniseră pe jos, cu ochii plecaţi. Irma nu: Irma îi trecu pe dinainte, privind fix, cu aceeaşi privire.

Încet, fără a vorbi, mergând în grup, traversară tot

cimitirul. Piero fusese îngropat în porţiunea finală a cimitirului: pentru a ajunge la ieşire, era nevoie de douăzeci de minute.

Cele două maşini, cea a lui Emilio şi aceea a prietenului familiei, erau parcate una lângă alta, pe spaţiul pustiu. Cele trei femei şi cumnatul se duceau direct la Baldichieri: mai întâi aveau să treacă doar să ia o valiză de la pensiunea unde Nuccia şi Irma dormiseră în noaptea aceea şi care era aceeaşi în care stătuse Irma când venise pentru film.

Emilio se apropie de Nuccia. Iată, în sfârşit, momentul saluturilor. O sărută pe amândoi obrajii. Apoi vru să o sărute şi pe Irma; dar Irma îi întoarse brusc spatele şi se urcă în maşină. Din fericire, Emilio nu se lăsase surprins, ci trecuse să o salute pe sora şi pe cumnatul lui Piero, ca şi cum gestul Irmei ar fi fost o distracţie uşor explicabilă prin rătăcirea pe care o încerca probabil în acele împrejurări.

După-amiază când se afla din nou acolo, după ce dăduse dispoziţii pentru piatra funerară, voi să se întoarcă la mormântul lui Piero. Ploua. Era aproape întuneric. O ceaţă densă ascundea monumentele şi copacii lăsându-i să se vadă numai pe cei din apropiere. I-a fost greu să găsească drumul în labirintul nesfârşit al cavourilor. Uneori crezu că se rătăcise. Şi nu întâlnea pe nimeni: nu un om de serviciu, nu un gropar, niciun om viu căruia să-i ceară o indicaţie. Când, în fine, recunoscu locul, şi fu sigur că este la câţiva paşi de mormântul lui Piero, întorcându-se văzu o umbră în ceaţă: o umbră care îl urmărea. Inima începu să-i bată cu putere. Pentru o clipă se gândise că ar putea fi Irma. Dar respinse de la sine ideea ca şi cum şi-ar fi spus: să nu exagerăm acum, Irma e la Baldichieri.

Ajunse lângă mormânt, îngenunche. Era frig. Îşi scoase pălăria şi rosti o rugăciune. Îşi aminti de cuvintele lui Piero: „O fi sau n-o fi? O fi adevărat că există ceva

dincolo?... Dar ce anume riscăm să credem?... Şi apoi: Trebuie să facem cât mai puţin rău cu putinţă semenului nostru, iată întreaga morală”. Pământul în primul moment i se păruse moale: dar imediat începură să-l doară genunchii. „Şi eu, se întrebă, eu am respectat, până acum această morală?”

Auzi deodată un pas pe pietriş, foarte aproape. Se întoarse: era Irma.

Se ridică brusc în picioare. Irma era la doi paşi, venea spre el, îl privea fix.

— Nu ai plecat? — întrebă el, crezând că reuşeşte să-şi ascundă frica.

— Plecăm diseară, peste o oră. Mama era prea obosită s-a culcat. Cu ea este mătuşa. Am venit aici pentru că ştiam că te întâlnesc. Trebuie să-ţi vorbesc.

— Ce este? spune-mi, scumpă Irma.

— Să nu mai aud Irma scumpă. Nu vreau să mai aud minciunile tale, înţelegi? Minciunile tale!

— Iartă-mă, Irma. Orice ai vrea să-mi spui, mi se pare că acesta nu este locul cel mai potrivit...

— Ba nu, acesta este locul cel mai potrivit, pentru că aici nu vei mai îndrăzni să minţi: sau încearcă dacă poţi!

Avea o geantă sub braţul stâng şi mâna dreaptă în buzunarul paltonului. Emilio, pentru o clipă, avu impresia că ar putea fi înarmată. Căută, din nou, să se convingă că exagera şi încercă să râdă în sinea lui, de el însuşi. Dar ura, sau ceea ce era, în ochii ei, îl făcea să bănuiască orice.

Irma spuse brusc:

— Jură-mi aici, pe mormântul tatii...

— Ce trebuie să-ţi jur, Irma? Dar sunt lucruri absurde!

— Jură-mi aici pe mormântul tatii, că vei divorţa şi te vei căsători cu mine.

Privirea Irmei era atât de înfricoşătoare, încât Emilio fu aproape gata să-i jure. Era nebună, nu mai era nici o îndoială: deci era mai bine să o satisfacă, şi apoi să vadă

ce avea de făcut. Dar ce riscuri avea să întâmpine? Scandalul era inevitabil.

— Calmează-te, Irma. Ţi-am explicat, la Cànnero, că este cu neputinţă.

— Nu e adevărat, respinse Irma cu o violenţă extremă: Mincinosule, pentru a nu ştiu câta oară. Mi-ai spus că era imposibil, da, dar atât cât tata era în viaţă. Neagă, dacă ai curaj.

— Am spus că acela era *unul* din motive.

— A fost singurul care m-a convins că era mai bine să aşteptăm. Dar acum motivul acesta nu mai există. Şi atunci…

— Şi atunci au rămas celelalte.

— Da, vrei să ştii care sunt celelalte motive? Unul singur, foarte simplu: că tu nu mă iubeşti deloc, şi n-ai ce face: iubirea nu se poate comanda: aşa că eşti un mincinos trădător şi un porc blestemat. Mi-e silă, ai înţeles? Mi-e silă! Pentru că ştiu tot, tot ce faci şi ce ai făcut: cu târfa aceea de franţuzoaică pe care o aveai în hotel la Torino…

— Calomnii, vorbe, am să-ţi demonstrez că nu e adevărat!

— Ah, da? Bietul de tine, şi eu să stau şi să te ascult?!

— Nu aici; nu; când vei fi mai calmă. Vino acum să ne întoarcem în oraş fiindcă e târziu şi închid cimitirul. Să mergem, vorbim pe stradă, sau vino la hotel la mine, şi vorbim acolo, sau la pensiune, la tine, unde vrei… dar acum vino… şi vru să o ia de braţ.

Irma făcu un pas înapoi, spre mormânt, încât se împiedică în cea mai apropiată coroană din cele trei.

— Nu mă atinge, ştii! Mâini spurcate! Nu vreau să aud nimic. Trebuie să terminăm aici. Am văzut-o cu ochii ăştia, pe târfa aia: mi-a trecut pe dinainte râzând, cu brăţările de aur şi bijuteriile pe care i le-ai dat, nenorocitule, încornoratule!

— Irma, ascultă… trebuie să mă asculţi…

— Chiar dacă acum îmi juri că mă iei de soţie, nu te mai vreau eu, ai înţeles! Nu te mai vreau pentru că te omor; şi scoase mâna din buzunar.

Emilio îşi recunoscu imediat, îndreptat spre el, revolverul Beretta, pe care fusese atât de cretin să-l lase în sertar în via del Mare, şi se gândi la cuvintele lui Piero: „Crede-mă, totuşi, Miliu, când unuia îi vine ceasul, o presimte”. Avu numai puterea să murmure:

— Irma…

— Fii liniştit, fii liniştit că nu te omor. E pusă siguranţa. Şi râse: Ce, vrei să pun revolverul în buzunar fără siguranţă? Oh. Ai pălit. Ştii că ai pălit de groază? Gândeşte-te: dacă te omor aici ca pe un câine, eu dispar în ceaţă, şi nu mă vede nimeni, apoi te găsesc şi toţi cred că te-ai omorât singur. Eh, cu revolverul tău! L-au văzut toţi, pe masa ta din via Pergolesi!

— Gata acum, Irma! — se aruncă asupra ei pentru a o dezarma.

Nu reuşi nici să o atingă.

Îşi duse mâna la inimă şi se prăbuşi în genunchi.

Nu se mai gândea la Irma. „Acum vine cineva, îşi spunea el nădăjduind: vor fi auzit împuşcătura…”

Oare totul să sfârşească mult mai repede decât credea el că ar fi cu putinţă, în optimismul său încăpăţânat?

Încercă să-şi ridice capul, să vadă dacă vine cineva, în bătaia ploii, monstruoase, enorme, verzi, violete, vedea coroanele funebre: Piero. Se gândi din nou la cuvintele lui Piero. În clipa următoare, cea din urmă, se gândi la gustul pe care îl simţea în gură, de sânge şi pământ umed.

---- Sfârşit ----

Lei 17

Colecția

«Romanul de dragoste»

160

Născut la Torino în 1906, Mario Soldati studiază Literele în orașul natal, după care, pînă în 1931, urmează Institutul Superior de Istoria Artei din Roma și apoi Columbia University din New York. Activitatea sa se desfășoară în continuare, în Italia, în mod egal, în lumea literelor, artelor plastice, cinematografiei și televiziunii. Este autorul a numeroase romane printre care: America primo amore **(America prima iubire),** I racconti **(Povestiri),** A cena col Commendatore **(La o masă cu Comendatorul),** Le lettere da Capri **(Scrisorile de la Capri),** La confessione **(Mărturisirea),** Il vero Silvestri **(Adevăratul Silvestri),** Storie di spettri **(Povestiri cu spectre),** Le due città **(Cele două orașe),** La sposa americana **(Soția americană) etc.**

Dintre filmele regizate de el, de un deosebit succes s-a bucurat Piccolo mondo antico, Malombra și Daniele Cortis, **după romanele cu același nume ale lui Antonio Fogazzaro,** Eugénie Grandet, **după romanul lui Balzac, precum și** Fuga in Francia, La provinciale, La mano dello strenieri, la donna del fiume **etc.**

ULTIMELE APARIȚII:

- 151 D.H. Lawrence — Fata pierdută
- 152 Henry James — Vîrsta ingrată
- 153 Atanas Mandadjiev — Start spre viață
- 154 Mircea Micu — Patima
- 155 Szilvási Lajos — Sete de aer
- 156 J.M. Caballero Bonald — Agata ochi de pisică
- 157 Marie Chaix — Tăcerile sau viața unei femei
- 158 Joseph Conrad — Țărmul refugiului
- 159 Mihai Dutescu — Această iubire